

บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าว
ของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

พระรุ่งตะวัน สิริวิมล (แดงบุญเรือง)

ดุขฎิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุขฎิบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช 2568

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าว
ของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

พระรุ่งตะวัน สิริวัฒนโณ (แดงบุญเรือง)

ดุชนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2568

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

THE INTEGRATION OF BUDDHIST ETHICS THAT APPEARS IN THE BOON
CHAEK KHOAW TRADITION (PUBBAPETAPALI) OF
THE PEOPLE IN ROI ET PROVINCE

PHRA RUNGTAWAN DAENGBUNRUEANG

A DISSERTATION SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF DOCTOR OF PHILOSOPHY
PROGRAM IN BUDDHISM AND PHILOSOPHY
GRADUATE SCHOOL

MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY

2025

COPYRIGHT OF MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY

หัวข้อขุณินพนธ์	บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าว ของ ประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด
ชื่อนักศึกษา	พระรุ่งตะวัน สิริวัฒน (แดงบุญเรือง)
ชื่อปริญญา	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชา	พุทธศาสนาและปรัชญา
ปีพุทธศักราช	2568
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	รองศาสตราจารย์ ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อขุณินพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(พระราชสุทิวาธิ์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.)

คณะกรรมการสอบขุณินพนธ์:

ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.อำพล บุคตาสาร)

อาจารย์ที่ปรึกษา

(รองศาสตราจารย์ ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์)

กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุวิน ทองปั้น)

กรรมการ

(ดร.สงวน หล้าโพทนัน)

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

หัวข้อวิทยานิพนธ์	บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าว ของ ประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด
ชื่อนักศึกษา	พระรุ่งตะวัน สิริวัฒน์ (แดงบุญเรือง)
ชื่อปริญญา	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชา	พุทธศาสนาและปรัชญา
ปีพุทธศักราช	2568
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	รองศาสตราจารย์ ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดี

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าว 2) เพื่อศึกษาหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด 3) เพื่อบูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด 4) เพื่อเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับบูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด การวิจัยนี้เป็นการศึกษาคุณภาพเชิงเอกสาร โดยใช้ข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการสัมภาษณ์เชิงลึกกับพระสงฆ์เจ้าหน้าทีรัฐท้องถิ่น และประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด รวมจำนวน 15 รูป/คน

ผลการวิจัยพบว่า :

ประเพณีบุญแจกข้าวไม่เพียงเป็นพิธีกรรมเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว แต่ยังสะท้อนถึงคุณค่าทางจริยธรรมที่สำคัญในชุมชน ได้แก่ ความกตัญญูต่อบุพการี ความสามัคคี การอนุรักษ์วัฒนธรรม และบทบาทหน้าที่ของแต่ละบุคคล หลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีนี้ได้แก่ หลักกตัญญูต่อบุพการี หลักสังคหวัตถุ 4 หลักบุญกิริยาวัตถุ และหลักทศ 6

จากการวิเคราะห์ พบว่า องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นสามารถสรุปได้ในรูปแบบ ACRE Model ได้แก่
A (Ancestral Gratitude) : การแสดงความกตัญญูต่อบุพการีผ่านการทำบุญแจกข้าว
C (Compassion) : การส่งเสริมความเมตตาและความสามัคคีในชุมชนตามหลักสังคหวัตถุ 4
R (Righteous Acts) : การเน้นการทำความดีตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ได้แก่ การให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา

E (Ethical Responsibilities) : การตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ทางจริยธรรมตามหลักทศ 6 ในการอยู่ร่วมกันในสังคม

ACRE Model จึงเป็นการบูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและค่านิยม
ของชุมชนในจังหวัดร้อยเอ็ด ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคมและการสืบทอดวัฒนธรรม
ท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: หลักพุทธจริยศาสตร์, ประเพณีบุญแจกข้าว, บูรณาการ

ABSTRACT

Dissertation Topic	THE INTEGRATION OF BUDDHIST ETHICS THAT APPEARS IN THE BOON CHAEK KHOAW TRADITION (PUBBAPETAPALI) OF THE PEOPLE IN ROI ET PROVINCE
Student's Name	Phra Rungtawan Daengbunrueang
Degree Sought	Doctor of Philosophy
Program	Buddhism and Philosophy
Anno Domini	2025
Advisor	Associate Professor Dr. Sowit Bamrungphak

This dissertation has the objectives: 1) to study the theoretical concepts regarding the Boon Chaek Khoaw tradition (Pubbapetabali) (the rice-giving) , 2) to study the Buddhist ethics principles that appear in the Boon Chaek Khoaw tradition (Pubbapetabali) of the people of Roi Et Province, 3) to integrate the Buddhist ethics principles that appear in the Boon Chaek Khoaw tradition (Pubbapetabali) of the people of Roi Et Province, and 4) to present knowledge about the integration of the Buddhist ethics principles that appear in the Boon Chaek Khoaw tradition (Pubbapetabali) of the people of Roi Et Province. This research is a qualitative study of documents using data from the Tripitaka, commentaries, books, and related research works, as well as in-depth interviews with 15 monks, local government officials, and people in Roi Et Province.

The research results found that:

The Boon Chaek Khoaw tradition (the rice-giving tradition) is not only a ritual to dedicate merit to the deceased, but also reflects important ethical values in the community, namely, gratitude, unity, cultural conservation, and individual roles. The principles of Buddhist ethics that appear in this tradition include the principles of gratitude (Kataññukatavedi), the principles of the 4 objects of sympathy (Sangahavatthu), the principles of way of making merit (Puññakiriya^āvatthu), and the principles of the 6 principles of direction (Disa).

From the analysis, it was found that the knowledge that emerged can be summarized in the CARE Model as follows:

A (Ancestral Gratitude): Expressing gratitude to ancestors through the Boon Chaek Khoaw (making merit by the rice-giving).

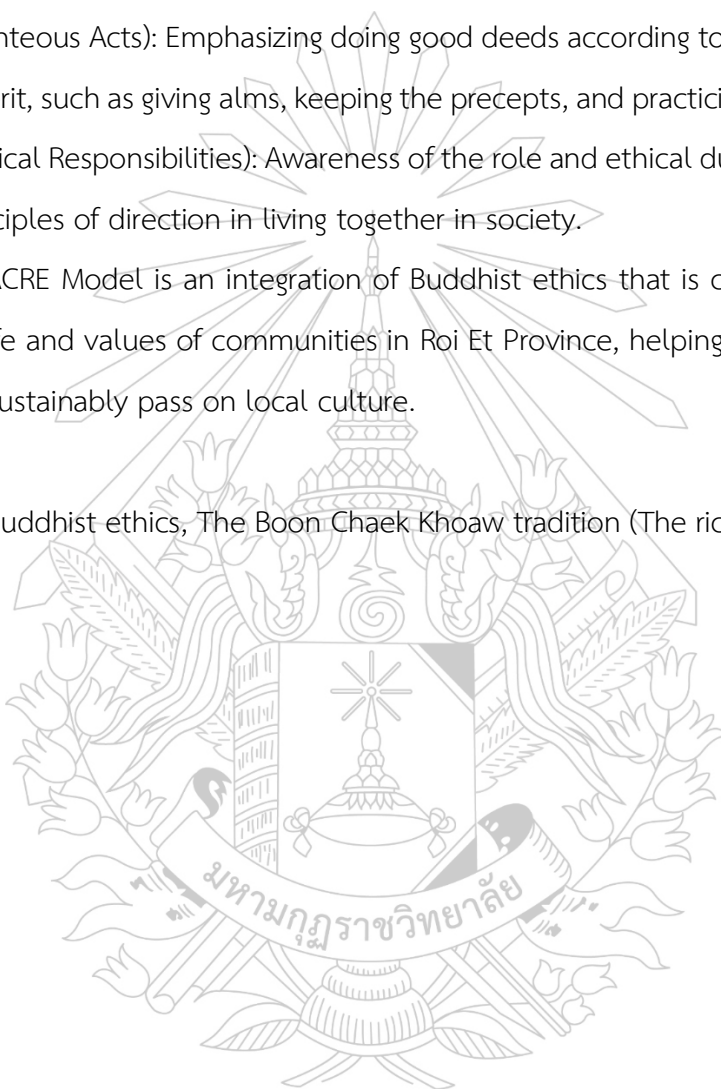
C (Compassion): Promoting compassion and unity in the community according to the principles of the 4 objects of sympathy (Sanghavatthu).

R (Righteous Acts): Emphasizing doing good deeds according to the principles of making merit, such as giving alms, keeping the precepts, and practicing meditation.

E (Ethical Responsibilities): Awareness of the role and ethical duties according to the 6 principles of direction in living together in society.

The ACRE Model is an integration of Buddhist ethics that is consistent with the way of life and values of communities in Roi Et Province, helping to strengthen society and sustainably pass on local culture.

Keywords : Buddhist ethics, The Boon Chaek Khoaw tradition (The rice-giving), Integration

กิตติกรรมประกาศ

ดุชนิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วงด้วยความเมตตาอนุเคราะห์หลายฝ่ายด้วยกัน จึงขอโอกาสขอบคุณอย่างยิ่งต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาพระพุทธศาสนาของไทย ที่ได้ให้โอกาสในการศึกษาเล่าเรียนในครั้งนี้

ขอขอบคุณคณาจารย์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่ได้ดำเนินการจัดการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาบูรณาการเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ได้อย่างดีเยี่ยม และในการทำวิจัยนี้ได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณพระเทพวชิรวิมล, ดร. และขอขอบคุณ ความเมตตาจากพระมหาสากต สุภระเมธี, ดร. เจริญพรขอขอบคุณ รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ ประธานหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา เจริญพรขอขอบคุณอาจารย์ประจำหลักสูตรและอาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตร ได้แก่ ดร.อุทัย กมลศิลป์, ดร.สงวน หล้าโพนทัน ขอขอบพระคุณอาจารย์ผู้ประสิทธิประสาทวิชาความรู้ทั้งในอดีต และปัจจุบันทุกท่าน และเจริญขอขอบคุณ รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ที่ให้แนะนำในการดำเนินการวิจัย โดยมีได้เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย ทำให้ดุชนิพนธ์นี้ปรากฏในรูปของลายลักษณ์อักษร ซึ่งเป็นประโยชน์ในทางวิชาการ ขอขอบคุณ ประธานกรรมการ และคณะกรรมการสอบดุชนิพนธ์ทุกท่านที่ได้ให้ความเมตตาชี้แนะ ตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ทำให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณเพื่อนนักศึกษาระดับดุชนิพนธ์ บัณฑิต มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย รุ่นที่ 3/2565 ทุกท่านที่ได้กรุณาให้ความรู้สึที่ดีตลอดเวลาที่ได้ร่วมศึกษาด้วยกัน

คุณงามความดีที่เกิดจากงานวิจัยนี้ ขอถวายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และขออำนาจแห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายทั้งมวล อำนาจแห่งคุณงามความดี ได้โปรดดลบันดาลให้ทุกท่านจงประสบแต่ความสุข ความเจริญ ด้วยสวัสดิสภาพตลอดกาลนานเทอญ

พระรุ่งตะวัน สิริวัฒน์ (แดงบุญเรือง)

สารบัญคำย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในดุขฎีนิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช 2539 ดังต่อไปนี้

1. คำอธิบายคำย่อในภาษาไทย

คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

คำย่อ

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.

=

วิ.ม.

=

พระสุตตันตปิฎก

คำย่อ

ที.ส.

=

ที.ม.

=

ที.ปา.

=

ม.มู.

=

ม.ม.

=

ม.อุ.

=

ส.ส.

=

ส.นิ.

=

ส.ม.

=

อง.ทุก.

=

อง.ติก.

=

อง.จตุกก.

=

อง.ปณจก.

=

อง.สวดก.

=

อง.อฏฐก.

=

อง.ทสก.

=

ขุ.ธ.

=

ขุ.อิติ.

=

ขุ.สุ.

=

ขุ.ป.

=

ขุ.เถร.

=

ขุ.เถรี.

=

ชื่อคัมภีร์

คำเต็ม

วินยปิฎก

ภิกขุวิภังค์

วินยปิฎก

มหาวรรค

คำเต็ม

สุตตันตปิฎก

ทีฆนิกาย

สีลขันธวรรค

สุตตันตปิฎก

ทีฆนิกาย

มหาวรรค

สุตตันตปิฎก

ทีฆนิกาย

ปาฏิกวรรค

สุตตันตปิฎก

มัชฌิมนิกาย

มูลปณณาสก

สุตตันตปิฎก

มัชฌิมนิกาย

มัชฌิมนปณณาสก

สุตตันตปิฎก

มัชฌิมนิกาย

อุปปริปณณาสก

สุตตันตปิฎก

สังยุตตนิกาย

สคาถวรรค

สุตตันตปิฎก

สังยุตตนิกาย

นิทานวรรค

สุตตันตปิฎก

สังยุตตนิกาย

มหาวรรค

สุตตันตปิฎก

อังคุตตรนิกาย

ทุกนิบาต

สุตตันตปิฎก

อังคุตตรนิกาย

ติกนิบาต

สุตตันตปิฎก

อังคุตตรนิกาย

จตุกกนิบาต

สุตตันตปิฎก

อังคุตตรนิกาย

ปัญจกนิบาต

สุตตันตปิฎก

อังคุตตรนิกาย

สัตตกนิบาต

สุตตันตปิฎก

อังคุตตรนิกาย

อัฐกนิบาต

สุตตันตปิฎก

อังคุตตรนิกาย

ทสกนิบาต

สุตตันตปิฎก

ขุททกนิกาย

ธัมมบท

สุตตันตปิฎก

ขุททกนิกาย

อิติวุตตะกะ

สุตตันตปิฎก

ขุททกนิกาย

สุตตนิบาต

สุตตันตปิฎก

ขุททกนิกาย

ปฏิสัมภิตามคค

สุตตันตปิฎก

ขุททกนิกาย

เถรคาถา

สุตตันตปิฎก

ขุททกนิกาย

เถรีคาถา

สารบัญคำย่อ (ต่อ)

ขุ.ชา.	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก
ขุ.ขุ.	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ
ขุ.วิ.	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ
ขุ.ป.	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค
ขุ.อป.	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อัปทา

พระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ

อภิ.วิ.

=

คำเต็ม

อภิธรรมปิฎก วิภังค์

ปกรณวิเสส

คำย่อ

มจ.ค.

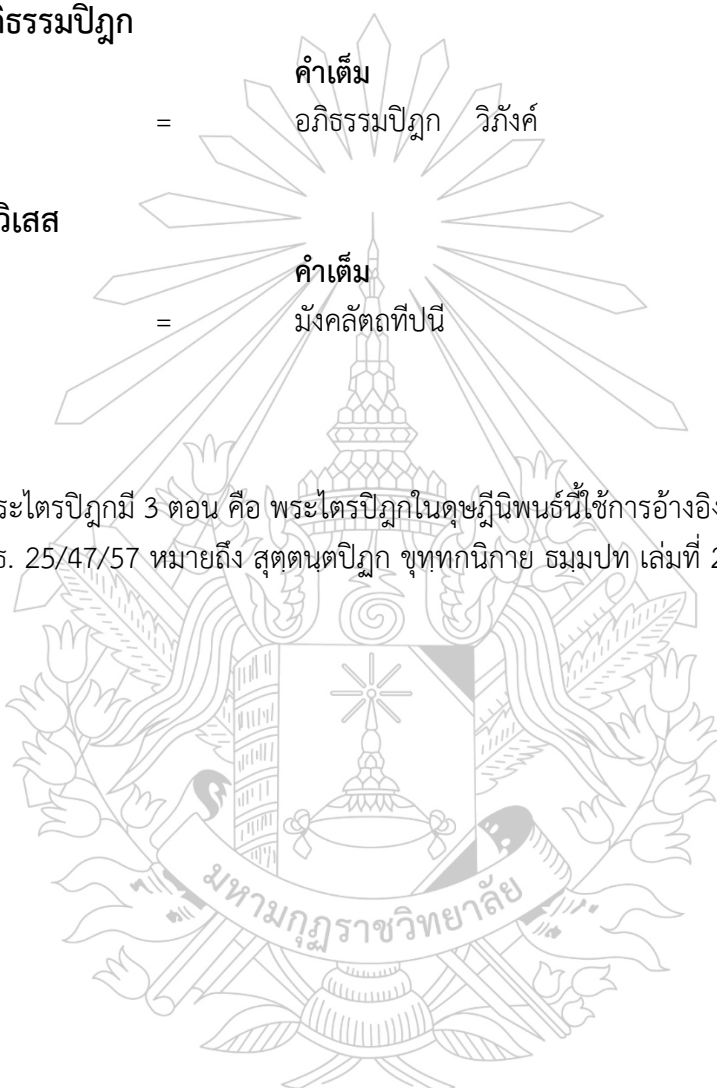
=

คำเต็ม

มังคลัตถปิณี

การอ้างอิง

ชื่อย่อพระไตรปิฎกมี 3 ตอน คือ พระไตรปิฎกในดัชนีพนธ์นี้ใช้การอ้างอิงแบบ 3 ตอน เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ขุ.ธ. 25/47/57 หมายถึง สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธมมปท เล่มที่ 25 ข้อที่ 47 หน้าที่ 57 เป็นต้น

สารบัญ

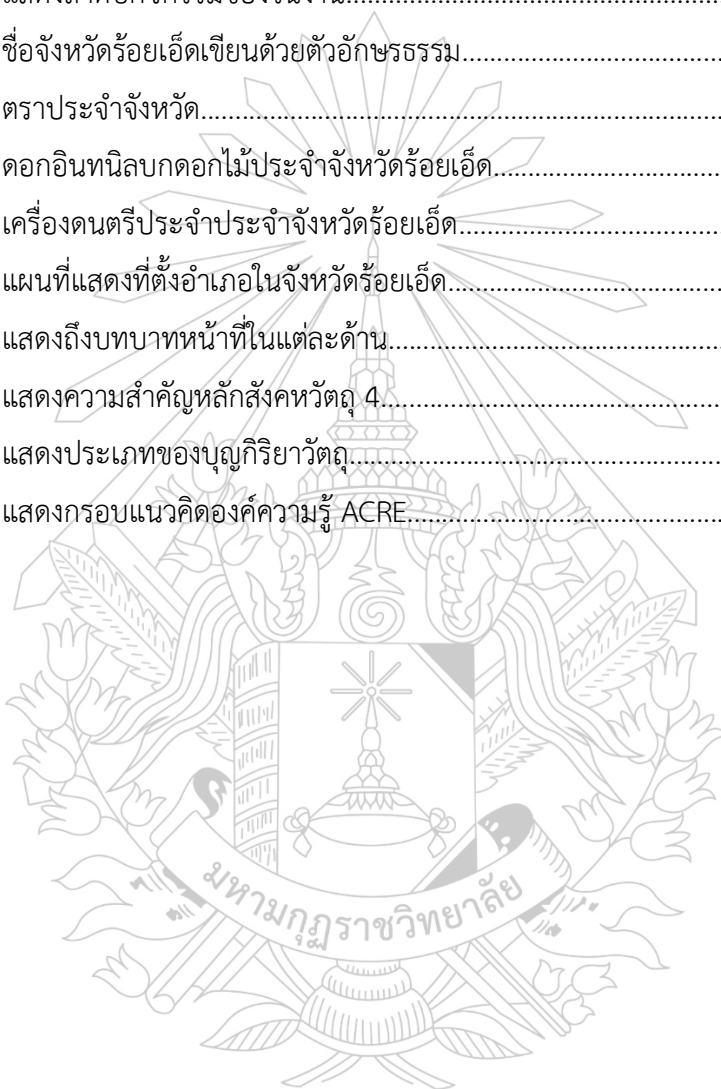
	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	จ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ช
กิตติกรรมประกาศ.....	ซ
สารบัญคำย่อ.....	ฌ
สารบัญ.....	ฎ
สารบัญภาพ.....	ฐ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 คำถามวิจัย.....	4
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย.....	4
1.4 ขอบเขตการวิจัย.....	4
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย.....	5
1.6 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	7
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	21
1.8 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	21
1.9 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	22
บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าว.....	23
2.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าว.....	23
2.2 ประวัติพัฒนาการของบุญแจกข้าว.....	42
2.3 ประเพณีการทำบุญแจกข้าวของประชาชนชาวจังหวัดร้อยเอ็ด.....	51
2.4 ด้านความเชื่อ.....	65
2.5 ด้านความสามัคคี.....	67
2.6 ด้านการอนุรักษ์สืบทอดประเพณีวัฒนธรรม.....	71
2.7 ด้านบทบาทหน้าที่.....	82
2.8 สรุป.....	87
บทที่ 3 หลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนใน	
 จังหวัดร้อยเอ็ด.....	89
3.1 แนวคิดหลักพุทธจริยศาสตร์.....	89
3.2 หลักความกตัญญูตเวที.....	91
3.3 หลักสังคหวัตถุ 4.....	114

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3.4 หลักบุญกิริยาวัตถุ.....	124
3.5 หลักทศ 6.....	156
3.6 สรุป.....	169
บทที่ 4 บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของ	
ประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด.....	171
4.1 บูรณาการประเพณีบุญแจกข้าวด้านความเชื่อด้วยหลักพุทธจริยศาสตร์ในหลักกตัญญูกตเวทีของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด.....	171
4.2 บูรณาการประเพณีบุญแจกข้าวด้านความสามัคคีด้วยหลักพุทธจริยศาสตร์ในหลักสังคหวัตถุ 4 ของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด.....	179
4.3 บูรณาการประเพณีบุญแจกข้าวด้านอนุรักษสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมด้วยหลักพุทธจริยศาสตร์ในหลักบุญกิริยาวัตถุของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด.....	187
4.4 บูรณาการประเพณีบุญแจกข้าวด้านบทบาทหน้าที่ด้วยหลักพุทธจริยศาสตร์ในหลักทศ 6 ของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด.....	196
4.5 สรุป.....	203
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล องค์ความรู้ใหม่ และข้อเสนอแนะ.....	205
5.1 สรุปผลการวิจัย.....	205
5.2 อภิปรายผลการวิจัย.....	208
5.3 องค์ความรู้ใหม่.....	213
5.4 ข้อเสนอแนะ.....	214
บรรณานุกรม.....	216
ภาคผนวก.....	225
ภาคผนวก ก ประกาศอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์.....	226
ภาคผนวก ข รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือวิจัย.....	228
ภาคผนวก ค หนังสือขออนุญาตให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือวิจัย.....	230
ภาคผนวก ง เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการทำวิจัยในคน.....	236
ภาคผนวก จ รายนามผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์.....	238
ภาคผนวก ฉ หนังสือขออนุญาตให้ผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์.....	241
ภาคผนวก ช แบบสัมภาษณ์เชิงลึก.....	257
ประวัติผู้วิจัย	262

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1.1	ภาพสรุปกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย.....	22
2.1	ภาพแสดงความสำคัญของบุญแจกข้าว.....	40
2.2	ภาพแสดงลำดับกิจกรรมของวันงาน.....	52
2.3	ภาพชื่อจังหวัดร้อยเอ็ดเขียนด้วยตัวอักษรธรรม.....	55
2.4	ภาพตราประจำจังหวัด.....	56
2.5	ภาพดอกอินทนิลดอกไม้อประจำจังหวัดร้อยเอ็ด.....	56
2.6	ภาพเครื่องดนตรีประจำจังหวัดร้อยเอ็ด.....	57
2.7	ภาพแผนที่แสดงที่ตั้งอำเภอในจังหวัดร้อยเอ็ด.....	67
2.8	ภาพแสดงถึงบทบาทหน้าที่ในแต่ละด้าน.....	86
3.1	ภาพแสดงความสำคัญหลักสังคหวัตถุ 4.....	115
3.2	ภาพแสดงประเภทของบุญกิริยาวัตร.....	124
5.1	ภาพแสดงกรอบแนวคิดองค์ความรู้ ACRE.....	212

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเพณีและพิธีกรรมของไทยในสมัยโบราณมีรากฐานจากความเชื่อที่ว่า การกระทำที่ถูกต้องจะนำมาซึ่งความสุขและความเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง ครอบครัว และวงศ์ตระกูล ความเชื่อเหล่านี้ยังคงได้รับการสืบทอดและปฏิบัติกันมาจนถึงปัจจุบัน กลายเป็นเอกลักษณ์สำคัญที่เชื่อมโยงวิถีชีวิตของคนไทยกับพระพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีความเชื่อเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดและกฎแห่งกรรม ซึ่งปรากฏชัดในประเพณี บุญแจกข้าว หรือ บุญเปตพลี ที่มุ่งเน้นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับ ดังที่ปรากฏในพุทธพจน์เรื่อง “ติโรกฐทสูตร”¹ ตามคติความเชื่อในทางพุทธศาสนาจะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนามีอิทธิพลกับประเพณีของไทย คนไทยมีศรัทธามีความเชื่อในด้านประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ ในชีวิตของแต่ละบุคคล ก็ล้วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตลอด ถ้าไม่เป็นเรื่องของศาสนาก็ต้องมีกิจกรรมตามคติความเชื่อหรือแบบปฏิบัติในพระพุทธศาสนาแทรกอยู่ด้วยเช่น งานประเพณี งานบวช งานมงคลสมรส งานขึ้นบ้านใหม่ งานวันเกิด งานศพ หรืออาจกล่าวได้ว่าตั้งแต่เกิดจนตายล้วนมีคติที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของคนในชุมชน ตลอดถึงการทำกิจวัตรและการใช้ชีวิตของผู้คนในแต่ละภาคของประเทศไทย โดยจะมีขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องเสมออีกด้วย² ในด้านพฤติกรรมตลอดถึงความเชื่อของคนไทยในแต่ละภาค อาจจะมีส่วนที่ต่างกันหรือเหมือนกันอยู่บ้างแต่ คนไทยส่วนมากที่นับถือพระพุทธศาสนาจะเชื่อในเรื่องของกรรมดีกรรมชั่วและความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ เป็นต้น คนในภาคอีสานส่วนใหญ่นั้นจะนับถือศาสนาพุทธโดยส่วนมาก และมีขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตามคติประเพณีที่ดั่งามของ ปู่ ย่า ตา ยาย สมัยก่อนตลอดทั้งความเชื่อของพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดและความเชื่อท้องถิ่นคือมีการทำบุญตามหลักจารีตประเพณี ได้แก่ “ฮีต 12 คอง 14” นอกจากนั้นยังได้มีการปฏิบัติตามประเพณีที่เกี่ยวข้องกับ การให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา และการอุทิศบุญให้กับญาติที่จากโลกนี้ไปตามปกติของความเชื่อของชาวพุทธในภาคอีสาน โดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่บุคคลที่ล่วงลับไปคนในภาคอีสานเรียกกันว่า เป็น “บุญแจกข้าว” เปยะเพณีกระทำขึ้นเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลนั้นให้แก่ผู้ตายไป โดยมุ่งหวังว่าท่านเหล่านั้นจะสามารถรับส่วนบุญหรือผลบุญที่ได้ จากการได้ทำพิธีกรรมในประเพณีดังกล่าว ตามหลักของพระพุทธศาสนาที่ว่า “บุตรธิดาเมื่อระลึกถึงอุปัชฌาย์คุณ ที่ญาติผู้ตายไปแล้วเคยทำไว้ในครั้งก่อนหน้า ท่านได้ให้สิ่งเหล่านี้แก่เรา ได้เป็นครูญาติ และเพื่อนของเราก็ควรให้ท่านอุทิศบุญให้แก่

¹ ชุ.ช. 25/1/15.

² พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทธรรมมิกจำกัด, 2539), หน้า 3 - 4.

ท่านที่ละจากโลกนี้ไปแล้ว”³ จากคำดังกล่าวสอดคล้องกับประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลให้กับญาติที่จากไปโดยนั้น จะพบว่าในกระบวนการของการประกอบพิธีกรรมนั้นนับจากเมื่อมีญาติหรือสมาชิกในครอบครัวมรณภาพหรือตายไปแล้ว บรรดาญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ก็จะพากันชวนชายทำบุญอุทิศไปให้ จนสิ้นสุดกระบวนการนั้นจะมีคติธรรมหรือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแทรกอยู่หลายประการ เช่น หลักบุญกิริยาวัตถุ 3 หลักบุญกิริยาวัตถุ 10 และหลักความกตัญญูเป็นต้น เนื่องจากการประกอบพิธีกรรมในประเพณีนี้ โดยมากจะมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดโดยหลักคำสอนเหล่านี้มีความสัมพันธ์กัน และเกี่ยวข้องกับการทำบุญของพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นการทำบุญโดยทั่วไปหรือจะเป็นการทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งในสมัยพุทธกาลก็มีการทำบุญในลักษณะการทำบุญอุทิศที่มีในชาณุสโสณสูตร⁴ รับรองอยู่แล้วว่าหากผู้ที่เป็นญาติตายไปเกิดอยู่ในฐานะ คือภพภูมิที่สามารถรับส่วนบุญที่ญาติในมนุษย์โลกอุทิศให้ได้ นั่นก็คือหากไปเกิดอยู่ในเปรตวิสัยอันเป็นที่อยู่ของพวกเปรตมีปรตตูปชีวิกเปรตเป็นต้น ก็สามารถรับส่วนบุญได้ โดยการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้ ตามหลักการทางพระพุทธศาสนานั้นเรียกว่า “ปุพพเปตพลี” เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผูล่วงลับไป⁵ มีอยู่ 2 ประเภทได้แก่ (1) อุทิศเจาะจง โดยพูดหรือนึกถึงชื่อของผู้รับผลบุญ เช่น ชื่อชื่อแม่ ชื่อพี่น้อง หรือชื่อคนรู้จัก เป็นต้น (2) อุทิศไม่เจาะจง โดยจะพูดรวม ๆ เช่น ญาติทั้งหลาย เจ้ากรรมนายเวร เป็นต้น โดยการตั้งเป้าหมายไว้ในใจให้มั่นคงความเชื่อดังกล่าวได้พัฒนามาโดยลำดับซึ่งพระพุทธศาสนาก็มองในเรื่องนี้ว่าถูกต้องเป็นการแสดงออกถึงความรักและความเคารพต่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย

ประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นหนึ่งในพิธีกรรมสำคัญที่สะท้อนถึงความเชื่อและค่านิยมในเรื่องความกตัญญูต่อบรรพบุรุษและผู้มีพระคุณ โดยมีความเชื่อว่า หากไม่ได้ทำบุญอุทิศให้ วิญญาณของผู้ตายจะต้องทนทุกข์ทรมานและไม่ได้ไปผุดไปเกิด การจัดงานบุญแจกข้าวจึงเป็นทั้งการแสดงความกตัญญูและการเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชน ผ่านการรวมตัวของญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านในการจัดงานบุญร่วมกัน นอกจากนี้ยังมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมของชุมชนให้คงอยู่หลังจากนั้นก็นิมนต์ท่านเพื่อมาเจริญพระพุทธมนต์ และนิมนต์พระนักเทศน์เพื่อมาเทศน์ในงาน ส่วนเรื่องอื่น ๆ ที่ต้องจัดเตรียมได้แก่การจ้างช่างการทำบุญแก่ญาติพี่น้องใกล้เคียงและที่อยู่ต่างถิ่นเพื่อให้มาร่วมงาน หากใครไม่ได้รับจ้างช่างก็จะมีคนเสียใจน้อยใจว่าเจ้าภาพไม่เห็นความสำคัญของตน ซึ่งจะไม่เป็นผลดีต่อความสัมพันธ์อันดีกับพี่น้อง หลังจากนั้นก็เตรียมสถานที่จัดเตรียมวัตถุดิบ และของใช้ที่จำเป็นอื่นๆ เมื่อถึงวันเวลาทำบุญก็นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ ฟังเทศน์ ถวายทานแก่พระสงฆ์อุทิศส่วนบุญส่วนกุศลแก่ผู้วายชนม์ ทำบุญตักบาตร และบรรจุอัฐิไว้ที่กำแพงวัดเป็นเสร็จพิธีการทำบุญแจกข้าว และบุญแจกข้าวเป็นประเพณีการทำบุญที่มีความสำคัญต่อความเชื่อ ของชาวอีสานที่นับถือพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะมีความเกี่ยวข้องกับชีวิตหลังความตายที่ถูกหลานมีความผูกพันกับญาติ ๆ โดยเฉพาะ บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย เพราะมีความเป็นห่วงไม่อยากให้คนที่ตนรักและเคารพมีความลำบาก และวิธีที่จะช่วยให้ได้รับความสุขความสบายได้คือการทำบุญอุทิศให้ เพื่อส่งดวงวิญญาณให้ไปเกิดในสุคติภพ

³ ช.ธ. 25/9/16.

⁴ อ.ทก 24/116/245.

⁵ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ, 2559), หน้า 233.

และมีคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าบุคคลผู้หาได้ยากในโลกนี้มีอยู่ 2 ประเภท⁶ คือ (1) บุพการี ได้แก่ คนทำความดีต่อคนอื่นก่อน (2) กตัญญูกตเวที ได้แก่ คนที่ได้รับอุปการคุณจากคนอื่นแล้วทำความดีตอบแทนคุณของผู้้นั้นด้วยความสำนึกรู้คุณ⁷ ดังนั้นจึงมีหลักคำสอนเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติสายเลือดด้วยกันที่ปรากฏใน “สิงคาลกสูตร” ใจความกล่าวถึงทิศทั้ง 6⁸ ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ของกลุ่มคนที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างเหมาะสม

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน ประเพณีบุญแจกข้าว กำลังเผชิญกับความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมสมัยใหม่ โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนที่อาจขาดความเข้าใจในความหมายและความสำคัญของประเพณีนี้ เนื่องจากอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกและความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ความสนใจในประเพณีบุญแจกข้าวอาจถูกกลดทอนเหลือเพียงกิจกรรมที่เน้นความสนุกสนานเพียงอย่างเดียว ซึ่งอาจส่งผลให้แก่นแท้ของประเพณีนี้สูญหายไป จนอาจทำให้แก่นที่เป็นสาระสำคัญของประเพณีนี้กลายเป็นเพียงพิธีกรรมที่มีวัตถุประสงค์คลาดเคลื่อนไปจากวัตถุประสงค์เดิมที่ได้สืบทอดปฏิบัติกันมาช้านานแล้ว โดยเฉพาะในกลุ่มของเยาวชนคนรุ่นใหม่ที่กำลังได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาแทรกแซงในการใช้ชีวิต ทำให้เปลี่ยนทัศนคติ และค่านิยมบางอย่างไปจากวิถีชีวิตเดิมของชุมชน จึงอาจทำให้ไม่เห็นคุณค่าที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของตนเองได้และอาจเสื่อมสูญหรือมีการพัฒนาเปลี่ยนไปจากวัตถุประสงค์ดั้งเดิมของนักปราชญ์ผู้รู้และประเพณีบุญแจกข้าวของชาวจังหวัดร้อยเอ็ดนี้ จึงนับว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีค่าควรแก่การศึกษาถึงความเป็นมาและคติความเชื่อต่าง ๆ เพราะคติความเชื่อเหล่านั้นมีบทบาทและความสำคัญในหลาย ๆ ด้าน เช่น ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม และหลักความเชื่อทางด้านศาสนา ที่คนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญว่าเป็นแนวทางแห่งการส่งเสริมในระบบของชีวิตที่ดีเช่น ความสามัคคีปรองดองของชุมชน และความสงบสุขสันติภาพของสังคมประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ดจึงมีความศรัทธา และยึดมั่นในประเพณีบุญแจกข้าวหรือบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับจากโลกนี้ไปสืบเนื่องมาจากครั้งสมัยอดีต ซึ่งเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทำบุญทางพระพุทธศาสนาและจังหวัดร้อยเอ็ดในอดีตนั้น เป็นเมืองที่รุ่งเรืองด้วยศิลปและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว และผู้วิจัยมองว่าด้วยสภาพสังคมในปัจจุบันส่งผลให้ประเพณีบุญแจกข้าวข้าวของชาวย้อยเอ็ดเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ความสำคัญหรือเกร็ดความรู้ในบุญประเพณีนี้ก็เริ่มสูญหายไป ซึ่งหากประเพณีบุญแจกข้าวไม่มีการสืบทอดหรือไม่มีการอนุรักษ์ไว้ในอนาคตเด็กรุ่นใหม่อาจไม่รู้จักรับประเพณีบุญแจกข้าวอันดีงามของชาวย้อยเอ็ด

ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการวิเคราะห์และบูรณาการ หลักพุทธจริยศาสตร์ ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าว เพื่อทำความเข้าใจถึงบทบาทของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการสร้างและรักษาค่านิยมทางสังคม อันจะช่วยเสริมสร้างความตระหนักรู้ถึงความสำคัญของประเพณีนี้ในมิติทางศาสนา วัฒนธรรม และการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ทั้งยังเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ในสังคมไทยต่อไป ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะทำวิจัยโดยตั้งหัวข้อ “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด” และจะได้นำเสนองานวิจัยนี้สู่สังคมต่อไป

⁶ อก.พท. 20/120/115.

⁷ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, อ่างแล้ว, หน้า 139.

⁸ ที.ปา. 11/198-204/202-206.

1.2 คำถามการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับ “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด” ซึ่งมีคำถามที่ผู้วิจัยจะศึกษาและนำมาวิเคราะห์ ดังนี้

- 1.2.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าว เป็นอย่างไร
- 1.2.2 หลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าว เป็นอย่างไร
- 1.2.3 บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นอย่างไร
- 1.2.4 องค์ความรู้เกี่ยวกับบูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.3.1 เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าว
- 1.3.2 เพื่อศึกษาหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าว
- 1.3.3 เพื่อบูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด
- 1.3.4 เพื่อเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับบูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยกำหนดขอบเขตการศึกษาวิจัยไว้ 5 ด้าน ดังนี้

1.4.1 ขอบเขตด้านเอกสาร

งานวิจัยในครั้งนี้ได้ทำการวิจัยออกเป็น 2 ส่วนได้แก่การศึกษาวิจัยภาคเอกสาร (Documentary Research) ดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) โดยศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องที่ปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์ พ.ศ. 2539 คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท และคัมภีร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
2. ศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยศึกษาข้อมูลจากตำราทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนา หนังสือเรียนด้านพระพุทธศาสนา เอกสาร วิทยานิพนธ์ งานวิจัย บทความจากวารสาร หนังสือพิมพ์ และสิ่งตีพิมพ์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อมูลที่ได้สืบค้นจากเว็บไซต์ต่าง ๆ ทางสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ

1.4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาการบูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยครอบคลุมเนื้อหาเกี่ยวกับ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับประเพณีบุญ

แจกข้าว ความหมายและองค์ประกอบของการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา หลักพุทธจริยศาสตร์ ได้แก่ หลักกตัญญูกตเวที หลักสังคหวัตถุ 4 หลักบุญกิริยาวัตถุ และหลักทศ 6 การบูรณาการการศรัทธา ความเชื่อ และแนวคิดต่าง ๆ เข้ากับประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน

1.4.3 ขอบเขตพื้นที่

การศึกษาครั้งนี้กำหนดขอบเขตพื้นที่วิจัยเฉพาะใน “จังหวัดร้อยเอ็ด โดยมุ่งเน้นการเก็บข้อมูลจากชุมชนที่มีการจัดประเพณีบุญแจกข้าวอย่างต่อเนื่องและเป็นที่รู้จักในท้องถิ่น

1.4.4 ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

งานวิจัยนี้ เป็นงานวิจัยใช้รูปแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่มุ่งศึกษา หลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยใช้วิธีการค้นคว้าแบบวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้ ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ประกอบด้วยประชาชนกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ คือ ประชาชนชาวจังหวัดร้อยเอ็ดที่มีความรู้ความเข้าใจและมีส่วนเกี่ยวข้องกับประเพณีบุญแจกข้าว และผู้ที่เคยผ่านการทำบุญแจกข้าวให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไป โดยมีภูมิลำเนาอยู่ใน “จังหวัดร้อยเอ็ด” ซึ่งได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง (Purpose Sampling) จำนวน 15 รูป/คน จำแนกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มพระสงฆ์	จำนวน 3 รูป
2. กลุ่มพนักงานรัฐส่วนท้องถิ่น	จำนวน 3 คน
3. กลุ่มประชาชนชาวจังหวัดร้อยเอ็ด	จำนวน 9 คน
	รวมจำนวน 15 รูป/คน

1.4.5 ขอบเขตด้านเวลา

งานวิจัยนี้ดำเนินการตั้งแต่ เดือนเมษายน พ.ศ. 2567 ถึง เมษายน พ.ศ. 2568 โดยครอบคลุมระยะเวลาในการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม การวิเคราะห์ข้อมูล และการจัดทำรายงานการวิจัยให้เสร็จสมบูรณ์ภายในกรอบเวลาที่กำหนด

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้รูปแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยได้ตั้งหัวข้อ “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด” โดยใช้วิธีการค้นคว้าแบบวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แบบการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) อันเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1.5.1 รูปแบบการวิจัย

ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อศึกษาการบูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด วิธีการวิจัยประกอบด้วย:

1. การศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research): รวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักพุทธจริยศาสตร์และประเพณีบุญแจกข้าว

2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview): ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีความรู้และมีส่วนเกี่ยวข้องกับประเพณีบุญแจกข้าว

1.5.2 ด้านผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ถูกคัดเลือกโดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ประกอบด้วย 3 กลุ่ม จำนวน 15 รูป/คน คือ

กลุ่มพระสงฆ์	จำนวน 3 รูป
กลุ่มพนักงานของรัฐส่วนท้องถิ่น	จำนวน 3 คน
กลุ่มประชาชนชาวจังหวัดร้อยเอ็ด	จำนวน 9 คน
	รวม 15 รูป/คน

1.5.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ

1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้แบ่งแบบสัมภาษณ์เป็น 5 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับทฤษฎีเกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าว

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าว

ตอนที่ 4 ข้อมูลเกี่ยวกับบูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

ตอนที่ 5 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

1.5.4 การสร้างเครื่องมือในการวิจัย

ขั้นตอนการสร้างแบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างแบบสัมภาษณ์ในการวิจัย โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1) สร้างแบบสัมภาษณ์ จากกรอบเนื้อหาของวัตถุประสงค์ และนิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย เพื่อตอบโจทย์การวิจัย

2) เสนอร่างแบบสัมภาษณ์ต่ออาจารย์ที่ปรึกษา

3) นำแบบสัมภาษณ์มาปรับปรุงแก้ไขตามที่อาจารย์ที่ปรึกษาแนะนำ

4) นำข้อมูลที่ปรับปรุงแก้ไขแล้วเสนอผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content Validity) เพื่อความถูกต้องของแบบสัมภาษณ์

5) นำแบบสัมภาษณ์ไปปรับปรุงแก้ไขอีกครั้งหนึ่ง ตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ และดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลต่อไป

1.5.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการ ดังนี้

1) รวบรวมข้อมูล

(1) รวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 อรรถกถา และคัมภีร์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

(2) รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ข้อมูลที่เป็นเอกสารงานเขียนของ นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา หนังสือหรือตำรา เอกสารที่เกี่ยวกับ หลักพุทธปรัชญาเถรวาทใน ประเพณีบุญแจกข้าว งานวิจัย และเว็บไซต์ต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้

2) ผู้วิจัยติดต่อบัณฑิตศึกษาเพื่อขอหนังสือความร่วมมือในการทำวิจัย ไปยังกลุ่มผู้ให้ข้อมูล หลัก จำนวน 15 รูป/คน

3) ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ไปสัมภาษณ์เชิงลึก แบบเจาะจง ในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 15 รูป/คน จำนวน 15 ฉบับ และรับคืนมาด้วยตนเองทั้งหมดแล้วตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์

4) เมื่อได้แบบสัมภาษณ์มา จำนวน 15 ฉบับ ถือว่าเป็นแบบสัมภาษณ์ที่สมบูรณ์แล้วนำไป วิเคราะห์ข้อมูล จัดระเบียบองค์ความรู้ ตามวัตถุประสงค์ในการวิจัย

1.5.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการ ดังนี้

1) วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาด้านทฤษฎี และภาคสนามโดยใช้วิธีอธิบายเชิง พรรณนาตามวัตถุประสงค์ในประเด็นต่าง ๆ คือ การทำบุญอุทิศในพุทธศาสนา ประเพณีการทำบุญ แจกข้าว ความเชื่อ และหลักพุทธจริยศาสตร์ในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

2) เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลสำเร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยนำผลที่ได้จากการวิเคราะห์ในแต่ละ ประเด็นมาสรุป เพื่อนำไปสู่ขั้นตอนของการเขียนรายงานการวิจัย

3) เขียนรายงานการวิจัย นำข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก มาวิเคราะห์ และจัดระเบียบองค์ ความรู้

4) นำเสนอองค์ความรู้เรื่อง “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจก ข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด”

1.6 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.6.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงบุญกริยาวัตถุ สรุปได้ว่า คนที่ทำบุญ คือทำความ ดี จิตใจจะเฟื่องฟูขึ้นในคุณงามความดี เพิ่มพูนคุณสมบัติที่ดี ๆ ให้แก่ชีวิตจิตใจของตน ยิ่งเราทำบุญ มาก เราก็เพิ่มคุณสมบัติที่ดีให้แก่ชีวิตของเรามาก ภาษาสมัยนี้มีคำหนึ่งว่า “คุณภาพชีวิต” คนสมัย โบราณเขาไม่ต้องมีคำนี้ เพราะเขามีคำว่า “บุญ” อยู่แล้ว คำว่า บุญนี้ครอบคลุมหมด และทำบุญที่ หนึ่งก็เพิ่มคุณสมบัติให้กับชีวิตของเราที่หนึ่งส่วนการทำบุญอุทิศ คือ ให้แก่ผู้ตายการสละรายได้หรือ ทรัพย์ส่วนหนึ่งเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับบุญคุณ หรือแสดงน้ำใจต่อญาติที่ล่วงลับไปก่อนด้วยการทำบุญ อุทิศให้การใช้จ่ายได้หรือทรัพย์ส่วนหนึ่ง เพื่อบำเพ็ญบุญอุทิศแก่ญาติที่ล่วงลับไปก่อน⁹

พระอริยานุวัตร (เขมจารีเถระ) กล่าวถึงประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวอีสานการ ทำบุญแจกข้าวเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศล หรือเป็นการทำอุทิศแจกส่วนบุญให้เข้าถึงดวงวิญญาณ ของญาติผู้ล่วงลับไปแล้วและยังกล่าวถึงมูลเหตุของการทำบุญแจกข้าวไว้ว่า เพื่อแสดงถึงความกตัญญู

⁹ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *ก้าวไปในบุญ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2547), หน้า 55.

รู้คุณ บิดา มารดา หรือญาติพี่น้อง ส่วนพิธีกรรมนั้นนั้นจะมีการทำบุญเลี้ยงพระมีมหรสพฉลองมีการสร้างหอดอกผึ้ง (ปราสาทที่ทำด้วยไม้ไผ่และขี้ผึ้งเป็นส่วนประกอบ) ถวายพระและนิมนต์ไปไว้ต้นโพธิ์หรือกำแพงข้างวัด ในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาทั้งหลาย โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย เมื่อมีการปรารภในงานบุญบางอย่างขึ้นในโอกาสใดโอกาสหนึ่ง ซึ่งอาจจะเนื่องด้วยเทศกาลสำคัญ หรือโอกาสพิเศษอันกำหนดกันขึ้นตามประเพณีนิยมทางสังคม ชุมชน หรือเฉพาะบุคคลิก ตามประเพณีอันเนื่องด้วยพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่งที่ชาวพุทธ นิยมปฏิบัติในโอกาสสำคัญ เช่นนั้นคือ การอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพชนผู้ล่วงลับไปแล้ว ชาวอีสานมีความเชื่อว่าดวงวิญญาณของผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว หากไม่ได้รับการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้แล้ว ดวงวิญญาณนั้นก็จะมีแต่ความอดอยากทนทุกข์ทรมานและไม่ได้ไปสุดไปเกิด ด้วยความเชื่อดังกล่าวนี้นี้จึงทำให้มีการจัดงานหรือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้เสียชีวิต ดังนั้น นับตั้งแต่ชั้นบรรพชนผู้เป็นต้นตระกูล เรื่อยมาจนถึงเครือญาติที่ยังมีชีวิตอยู่หรือล่วงลับไปแล้ว ตลอดจนผู้มีอุปการคุณ ผู้ที่เป็นปูชนียบุคคลของสังคมและญาติมิตรทั้งปวงทั้งนี้ เพื่อเป็นการแสดงออกถึงความปรารถนาดีมุ่งประโยชน์สุขต่อบุคคลเหล่านั้นเป็นที่ตั้ง อีกทั้งแสดงออกซึ่งความกตัญญูตเวทีแก่ท่านเหล่านั้น¹⁰

มณี พยอมยงค์ ได้ศึกษาเกี่ยวกับประเพณีพื้นบ้าน รวมไปถึงความเชื่อต่างๆ ในหนังสือ “ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย” สรุปความได้ว่า ความเชื่อเป็นคติที่เกิดกับมนุษย์ทุกรูปทุกนาม เป็นของคู่กับความไม่เชื่อในทางพุทธศาสนา เรียกว่า ศรัทธา แปลว่า ความเชื่อปสาทะ ความเลื่อมใส เห็นดีเห็นงามด้วย ส่วนอศรัทธาความไม่เชื่อปสาทะ ความไม่เลื่อมใส ก็เกิดขึ้นกับอีกกลุ่มหนึ่ง ตรงกันข้ามกับผู้เชื่อเลื่อมใสสิ่งต่าง ๆ ที่คนเราได้สัมผัสด้วยอินทรีย์ทั้ง 6 คือตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส ร่างกายสัมผัส ใจกระทบอารมณ์ จะเกิดความรู้สึกขึ้น กลายเป็นสัญเจตนา จุดเบื่องต้นแห่งนามธรรม เมื่อได้ประพฤติปฏิบัติทุกวัน เป็นการย้ำให้ความเชื่อมั่นฝังแน่นอยู่ภายในชั้น สันดานจนยากที่จะถอยถอนได้ และเมื่อมีแนวคิดที่จะก่อให้เกิดสัญลักษณ์ขึ้น ให้เป็นสิ่งเครื่องทดแทนสิ่งที่ตนเองให้ความเคารพนับถือจึงสร้างสิ่งที่เป็นรูปธรรมต่าง ๆ ขึ้นมาอย่างใดหรืออย่างหนึ่ง ความเชื่อจึงมี 2 ประการคือความเชื่อที่เกิดจากแนวคิดที่เกิดเป็นนามธรรมและ ความเชื่อที่สร้างเป็นสัญลักษณ์เกิดเป็นแบบรูปธรรม¹¹

ลำสิ รัชสุทธิ ได้ศึกษาเกี่ยวกับการทำบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากว่าเป็นแสดงออกถึงความกตัญญูรู้คุณ ในหนังสือ “ฮัตสิบสอง คลองสิบสี่” สรุปความได้ว่า การเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษในประเพณีทำบุญข้าวประดับดินของภาคอีสาน จะมีการนำเครื่องเซ่นสังเวยจำพวกอาหารหวานคาวหรือหมาก พลู บุหรี่ ที่จัดใส่กระถางหรือภาชนะอื่น ๆ วางไว้ตามพื้นดินหรือโคนต้นไม้เมื่อนำข้าวประดับดินไปวางไว้ตามที่ต่าง ๆ แล้วก็จะมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศล นำข้าวปลาอาหารถวายพระสงฆ์แก่ส่วนกุศลแก่ผู้ตายและผีไม่มีญาติ โดยมีจุดประสงค์เพื่อ แสดงออกถึงความกตัญญูตเวทีต่อบรรพ

¹⁰ พระอริยานุวัตร เขมจารี, คติความเชื่อของชาวอีสานในวัฒนธรรมพื้นบ้านคติความเชื่อ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2530), หน้า 7.

¹¹ มณี พยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย เล่ม 1-2, (เชียงใหม่ : สหทรัพย์การพิมพ์, 2529), หน้า 1.

บุรุษ หรือสำนักในคุณค่าของดินและข้าวว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อชีวิต จึงควรอนุรักษ์บำรุงด้วยความเอาใจใส่ นับว่าเป็นความดี¹²

สาร สารทัศนันทน์ ได้กล่าวถึงบุญข้าวสากข้าวประดับดิน ไว้ใน “วัฒนธรรมอีสาน” สรุปได้ว่า ข้าวประดับดิน คือ ข้าวพร้อมด้วยอาหารคาวหวาน ที่ชาวบ้านทำเป็นห่อๆ แล้วนำไปวางไว้ตามบริเวณโบสถ์ ตามกิ่งไม้ ลานหญ้า ในตอนเช้ามีดของวันแรม 14 ค่ำเดือน 9 แล้วกรวดน้ำอุทิศให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว เพราะคตินิยมเชื่อว่าพอถึงแรม.14 ค่ำเดือน 9 บรรดาเปรตญาติจะถูกปล่อยจากนรกขึ้นมารับทานที่ญาติพี่น้องจะบริจาค ทำบุญอุทิศไปให้ตน ส่วนประเพณีบุญข้าวสากสรุปความได้ว่า เป็นการทำบุญที่มีจุดประสงค์สำคัญ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ญาติที่ถึงแก่กรรมไปแล้ว อุทิศให้เปรตทั่วไป หรือส่งวิญญาณของเปรตให้กลับที่อยู่ของตนด้วย ชาวบ้านจะร่วมกันทำบุญทั้งหมดบ้านจะทำสากพร้อมคำอุทิศใส่กระดาช บ้านที่กึ่งผู้บริจาคและชื่อผู้จะมารับส่วนกุศลในภาคอาหารของตน เพื่อให้พระสงฆ์จับสลาก พระรูปใดจับได้ของใครก็นำไปถวายรูปนั้น ได้รับอานิสงส์จากเรื่องการอุทิศของกาสลักขมิ้นใน อรรถกถาธรรมบทเป็นวัฒนธรรมที่ตีมานุษยน้ำใจให้ชาวบ้านมีความรักใคร่สามัคคีเป็นการสืบทอดประเพณี และบำรุงพระพุทธศาสนาของท้องถิ่น¹³

โสวีย์ บำรุงภักดี ได้กล่าวถึง บุญ คือเครื่องชำระล้างสันดานคือชำระพื้นจิตใจให้สะอาด และสิ่งที่ทำให้เกิดผลคือภพหน้าอันขึ้นชม ส่วนบาปมักแปลตามรูปศัพท์ว่า สิ่งที่ทำให้ถึงวิฆฏทุกข์หรือสิ่งที่ทำให้ถึงทุกข์ (สิ่งที่ทำให้ตกไปในสิ่งที่ชั่ว) คำแปลสามัญของบาปคือ ลามก (ต่ำทราม หรือเลว) บางครั้งใช้เป็นคำวิเศษของวิบาก แปลว่า ทุกข์หรืออนิรุทธ์ (ไม่ปรารภณา) ก็ได้ กุศล ใช้ในแง่การกระทำหรือกรรมก็ได้ มองลึกลงไปถึงตัวสภาวะธรรมก็ได้ ส่วน บุญมักเสียดในแง่กรรมคือการกระทำ ดังนั้น คำว่า กุศลกรรมก็ดี กุศลธรรมก็ดี จึงเป็นคำ สามัญ แต่สำหรับบุญเราพูดได้ว่า บุญกรรม (กรรมที่เป็นบุญ ไม่ใช่บุญและกรรม) ถ้าพูดว่า บุญธรรม จะแปลกหูและไม่รู้สึกเป็นคำศัพท์ทางธรรม ส่วนบาปกับอกุศลจะพบทั้ง อกุศลกรรม อกุศลธรรม บาปกรรม บาปธรรม ในแง่พิเศษ บุญหมายถึงผลของบุญหรือวิบากของกุศลกรรม แม้ในกรณีที่ไม่ได้ หมายถึงผลหรือวิบากโดยตรง บุญจะถูกใช้ในลักษณะที่สัมพันธ์กับผลหรือให้เกิดความรู้สึก พึงเล็งถึงผลตอบสนองภายนอกหรือผลที่เป็นอามิส เฉพาะอย่างยิ่งผลที่เป็นความสุขและการ ได้ไปเกิดในที่ดี ๆ ด้วยเหตุที่กล่าวมานั้น การใช้คำว่าบุญจึงมักจำกัดอยู่ในระดับโลกียะเป็นโอปรัก บุญ คือเป็นโลกียกุศลเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตสำหรับผู้สนใจทางวิชาการอาจศึกษาค้นคว้าต่อไป คือ 1) บุญและบาป เป็นคำที่มีแพร่หลาย อยู่ก่อนแล้วในพุทธกาล และมีความหมาย ในทางโศกและความศักดิ์สิทธิ์ปนอยู่ด้วย พระพุทธศาสนารับเข้ามาใช้ในความหมายเท่าที่ ปรับเข้ากับหลักการของตนได้ ส่วนกุศลและอกุศลเดิมใช้ในความหมายอย่างอื่น เช่น ฉลาด¹⁴

ปรานี วงษ์เทศ ได้กล่าวถึงพิธีกรรมงานศพในประเทศไทยโดยปรารภถึงการตายที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในสังคม ตลอดถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ความรู้สึกของสมาชิกในสังคม และเชื่อมโยงความเชื่อของมนุษย์กับวิญญาณของผู้ตายโดยอาศัยพิธีกรรมเป็นสื่อ

¹² สำลี รักสุทธี, *อีตลีสอง คลองลีสี่*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, 2544), หน้า 71- 72.

¹³ สาร สารทัศนันทน์, “บุญข้าวสาก” *ชีวิตไทย ชดชญาพญาเถา*, สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2540), หน้า 60.

¹⁴ โสวีย์ บำรุงภักดี, *กรรม คือ การกระทำ : เกณฑ์วินัยฉัยทางพุทธศาสนาและปรัชญา*, (ขอนแก่น : เอ็มมี ก๊อปปีเซนเตอร์, 2565), หน้า 62- 63.

ติดต่อความสัมพันธ์กัน ในส่วนของพิธีกรรมศพนั้น ได้กล่าวถึงหลักฐานทางโบราณคดีที่ทำให้ทราบถึงความเชื่อในเรื่องวิญญาณหลังตายแล้วของมนุษย์ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่น การพบเปลือกหอย เครื่องปั้นดินเผา บางศพก็มีเครื่องใช้ที่แตกต่างจากศพอื่น สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างทางฐานะของคนตายในชุมชนนั้นด้วย นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงขั้นตอนของพิธีกรรมศพในปัจจุบัน ตั้งแต่พิธีบอกทางให้แก่ผู้ป่วยใกล้ตาย พิธีอาบน้ำศพ การตั้งศพบำเพ็ญกุศลจนกระทั่งถึงพิธีเผาศพ และวิธีการเก็บเถ้ากระดูก โดยกล่าวให้เห็นถึงรูปแบบพิธีกรรมศพของชาวบ้านและชนชั้นสูงที่มีความแตกต่างกัน ในท้ายเล่มของหนังสือยังได้สรุปพิธีกรรมงานศพ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับการตายที่มีความเชื่อในอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ ซึ่งค่อนข้างเป็นสากลที่คนดั้งเดิมทั่วโลกเชื่อถือ พิธีกรรมจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิญญาณเป็นส่วนใหญ่ เช่น การเซ่นไหว้อุทิศอาหารไปให้คนตาย การปัดรังควาน เป็นต้น ส่วนความเชื่ออีกประการหนึ่งเป็นความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลเข้ามาทีหลัง พิธีกรรมจะไม่มีขั้นตอนในการจัดศพมากนัก แต่จะมีบทบาทในการให้คำอธิบายตีความความหมายความเชื่อในเรื่องบาป บุญ คุณโทษ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ตายมีความสุขในโลกมากที่สุด¹⁵

วคิน อินทสระ ได้กล่าวถึง ธรรมเป็นเครื่องประสานให้เกิดความปรองดองในสังคม หรือหลัก 4 ประการแห่งสามัคคีธรรม (สังคหัตถุ) อันประกอบด้วย

- 1) ทาน การให้ การแบ่งปัน การสงเคราะห์ด้วยทรัพย์
- 2) ปิยวาจา การกล่าววาจาไพเราะอันวยประโยชน์
- 3) อัตถจริยา การช่วยเหลือรับใช้
- 4) สมานัตตตา การมีตนเสมอ ไม่ลำเอียง และร่วมทุกข์ร่วมสุข

ธรรมทั้ง 4 ประการนั้น ล้วนเป็นลักษณะ หรือ คุณภาพทางใจ ซึ่งไม่ใช่การแสดงออกภายนอกต่อสังคม เราสามารถกระทำการโดยมีเมตตาเป็นเจ้าเรือนได้ แต่หากมีการกระทำที่เรียกว่า แก่นของพุทธจริยศาสตร์ย่อมหมายถึง อปมาทธรรม คือ ความไม่ประมาทด้วย ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสเป็นปัจฉิมโอวาทไว้ว่า “สังฆารทั้งหลาย มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังกิจทั้งปวง (เพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่น) ให้ถึงพร้อม ด้วยความไม่ประมาทเถิด” อปมาทธรรมนี้ยังถือเป็นบาทฐานหรือที่ประชุมของกุศลธรรมทั้งมวลด้วยโดยธรรมนิยมแล้ว ความไม่ประมาทมักได้รับคำนิยามว่าเป็นอาการไม่วางจากสติ อันที่จริง ความไม่ประมาทนี้ เป็นทั้งสติ และวิริยะคือความหมั่นความเพียร¹⁶

ทวี บุญยเกตุ ได้กล่าวถึง ความกตัญญู ไว้ว่า ความกตัญญู หมายถึง การรู้คุณการสนองคุณคนหรือการมีน้ำใจรำลึกถึงอุปการคุณที่ตนได้รับด้วยความสำนึกในบุญคุณ ความกตัญญูต่อพ่อแม่ นับว่าเป็นยอดของความกตัญญู นอกจากนั้นแล้วยังต้องมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณคนอื่น ๆ อีกผู้ที่ให้ความช่วยเหลืออุปการะนี้ได้ชื่อว่า “ผู้มีพระคุณ” ผู้ได้รับความช่วยเหลือควรจะต้องรำลึกถึงอยู่เสมอ จะลืมเสียมิได้และควรต้องหาทางตอบแทนบุญคุณในเมื่อมีโอกาสสนองคุณนั้น ทำได้หลายวิธีไม่ว่าจะต้องนำวัตถุสิ่งของปัจจัยต่าง ๆ มาให้เพื่อเป็นการตอบแทนสิ่งที่สำคัญคือ การตอบแทนทางจิตใจเมื่อถึงคราวที่ผู้เคยทำบุญคุณให้แก่ตนเอง ตกอยู่ในฐานะต้องการความช่วยเหลือก็ต้องให้ความ

¹⁵ ปราณี วงษ์เทศ, *พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในประเทศไทย*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2538), หน้า 42.

¹⁶ วคิน อินทสระ, *พุทธจริยศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทองกวาว, 2541), หน้า 15.

ช่วยเหลือเป็นอย่างดีตามกาลเทศะตามกำลังความสามารถของคนที่ทำได้ จะโดยทางกำลังทรัพย์ กำลังความคิดหรือกำลังแรงงานก็ได้แล้วแต่กรณีผู้ที่มีจิตใจเช่นนี้ ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความกตัญญูรู้คุณคน ถ้าเราคิดจะอุปการะหรือช่วยเหลือคนอื่น แล้วเราไม่ควรจะหวังผลตอบแทนเลยเป็นอันขาดให้ถือเป็นผู้ที่อดมคติในใจเสมอว่า เราแบ่งความสุขที่เราได้อยู่ให้แก่คนอื่นหรือช่วยคนอื่นให้เขามีความสุขเพียงเท่านี้ ก็พอแล้ว สรุปความว่า 1. ถ้าใครทำบุญคุณให้แก่เรา เราต้องรำลึกถึงความดีของเขาอยู่เสมอโดยไม่มีวันลืมและต้องพยายามสนองคุณเขาเมื่อมีโอกาส 2. ถ้าเราจะทำบุญคุณให้แก่ใครอย่าหวังการตอบแทนจากเขาเลยแม้แต่น้อยให้คิดเสียว่าเราทำเพื่อแบ่งความสุขให้คนอื่น เป็นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง¹⁷

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ ในหนังสือคุณบิดามารดาสุดพรรณนามหาศาล ประกอบด้วยเนื้อหาที่มุ่งให้ทราบ และตระหนักพระคุณของบิดามารดาส่วนผู้ที่เป็บุตรนั้น ต้องตั้งอยู่ในความกตัญญูทเวทียโดยพึงเคารพมารดาบิดา ผู้เป็นเสมือนทิศเบื้องหน้าโดยการปฏิบัติ ดังนี้ 1. ท่านเลี้ยงเรามาแล้วควรเลี้ยงท่านตอบ 2. ช่วยทำกิจธุระการงานต่าง ๆ ของท่าน 3. ดำรงวงศ์สกุล 4. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับการได้รับมรดก 5. ทำบุญอุทิศเมื่อท่านล่วงลับ¹⁸

พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ ได้ให้ความหมายว่า กตัญญู คือความรู้คุณ หมายถึง การเป็นผู้มีใจกระจำง มีสติปัญญาบริบูรณ์ รู้อุปการคุณที่ผู้กระทำแล้วแก่ตน ผู้ใดก็ตามที่ทำคุณแก่ตนแล้วไม่ว่าจะมากหรือน้อยก็ตาม เช่น เลี้ยงดู สั่งสอนให้ที่พักให้งานทำ ฯลฯ ย่อมระลึกถึงความซาบซึ้งอยู่เสมอไม่ลืมอุปการคุณของตนที่ทำได้แล้ว รู้ว่าตนเองพ้นจากภัยอันตรายทั้งหลายได้ดีมีสุขในปัจจุบันก็เพราะบุญทั้งหลายที่เคยทำไว้ในอดีตส่งผลให้ จึงไม่ลืมอุปการะของบุญนั้นเลย และสร้างสมบุญใหม่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้อย่างชัดเจนว่า คนดี จะต้องมีความหมาย 2 ประการ คือ กตัญญู แปลว่า รู้คุณ และกตเวทีย แปลว่า ตอบแทนคุณผู้ที่มีคุณต่อเรานั้นมีมาก แต่ในที่นี้จะขอยกมากล่าวเฉพาะบิดาและมารดา ท่านทั้งสองเป็นผู้ให้ชีวิตแก่เรา เรามีวันนี้ได้ก็เพราะท่าน ร่างกายตัวตนเรา มีราคาแพงมากที่สุดในโลก แต่ร่างกายตัวตนของเราได้มาฟรีๆ โดยบิดามารดาเป็นผู้มอบให้ และยังมีอีกหลายอย่างที่ท่านให้เรามา ถ้าบุคคลมานึกได้ตรงนี้จะเรียกว่าคนนั้นมี กตัญญู อันเป็นเครื่องหมายที่ 1 เมื่อรู้คุณดังกล่าวข้างต้นแล้ว สิ่งที่จะพึงกระทำต่อไปก็คือการตอบแทนสิ่งที่บิดามารดาของทุกคนต้องการต่อบุตรธิดา ซึ่งจะมีเหมือนกันทั้งหมด คือต้องการให้บุตรธิดา กระทำตนเป็นคนดี มีชื่อเสียงดี มีฐานะตำแหน่งหน้าที่ที่ดี และมีความรักใคร่สามัคคีกันในระหว่างพี่น้องดี เมื่อสามารถจะทำตนเป็นคนดีได้ บุคคลนั้นจะชื่อว่า มี กตเวทีย อันเป็นเครื่องหมายที่ 2¹⁹

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว. วชิรเมธี) ได้กล่าวถึง การตอบแทนพระคุณของบิดามารดาไว้ว่าการตอบแทนพระคุณของผู้มีพระคุณคือ บิดามารดานั้นเป็นอย่างไร เราจะเห็นได้จากพระพุทธเจ้าที่ตรัสไว้ในพระไตรปิฎกว่า การทำตอบแทนแก่ท่านทั้งสองคือ บิดามารดา เราไม่กล่าวว่าเป็นการทำได้โดยง่าย โดยท่านทั้งสองคือใครคือ บิดามารดา ถึงบุตรจะมีอายุ 100 ปี มีชีวิตอยู่ 100 ปี

¹⁷ ทวี บุญเกตุ, *พ่อสอนลูก*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2534), หน้า 34-37.

¹⁸ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), *คุณบิดามารดาสุดพรรณนามหาศาล*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2545), หน้า 134.

¹⁹ พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, *มงคลชีวิต “ฉบับทางก้าวหน้า”*, (กรุงเทพมหานคร : ชมรมพุทธศาสตร์สากลในอุปถัมภ์สมเด็จพระรชมงคลจารย์, 2547), หน้า 67.

ประคับประคองท่านทั้งสอง (แม่) ด้วยบ่าข้างหนึ่ง ประคับประคองท่านทั้งสอง (พ่อ) ด้วยบ่าข้างหนึ่ง ปฏิบัติท่านทั้งสองนั้นด้วยวิธีการ อบกลืน การทาถู การให้อาบซึ่งน้ำและการบีบนิ้ว และแม้แต่ท่านทั้งสองนั้นจะอุจจาระและปัสสาวะลงบนบ่าทั้งสองข้างของเขานั้นแล การกระทำอย่างนั้น ยังไม่ชื่อว่า อัมมุตระได้ทำ หรือทำตอบแทนแก่บิดามารดาและบิดา ถึงบุตรจะสถาปนาบิดามารดาไว้ในราชสมบัติ ซึ่งเป็นเจ้าเหนือหัวแห่งแผ่นดินใหญ่ที่มีรัตน 7 ประการมากมายนี้ การกระทำอย่างนั้นยังไม่ชื่อว่า อัมมุตระได้ทำ หรือทำตอบแทนแก่บิดามารดาเลย ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะบิดาและมารดามีอุปการะมาก บำรุงเลี้ยง แสดงโลกนี้แก่บุตรทั้งหลาย ส่วนบุตรคนใดให้มารดาและบิดาผู้ไม่มีศรัทธา สมาทานตั้งมั่น ดำรงอยู่ในสัทธาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา) ให้บิดาและมารดาผู้ทุศีล สมาทานตั้งมั่น ดำรงอยู่ในศีลสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศีล) ให้บิดาและมารดาผู้ตระหนี่ สมาทานตั้งมั่น ดำรงอยู่ในจาค สัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการเสียสละ) ให้บิดาและมารดาผู้ไม่มีปัญญาสมาทาน ตั้งมั่นดำรงอยู่ในปัญญาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยปัญญา) ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล การกระทำอย่างนั้นชื่อว่า อัมมุตระได้ทำและทำตอบแทนแก่บิดาและมารดา ตามพระพุทธพจน์ข้างต้นนี้ สรุปได้ว่า การตอบแทนพระคุณของพ่อและแม่ด้วยธรรมะ คือ การตอบแทนอันสูงสุด²⁰

จากการศึกษาเอกสารข้างต้นพบว่า แนวคิดเกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าวเป็นบุญประเพณีที่เกิดจากรากฐานความเชื่อในเอกสารดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ ถือได้ว่าเป็นการตอบแทนบุคคลผู้ล่วงลับไปและยังผลให้ตนเองมีความสุขความเจริญรุ่งเรืองสืบต่อไป จัดเป็นบุญที่มีประจำทุก ๆ ปี ของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย

1.6.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระแวงชัย ธมฺมกาโม (หล้าลี) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยบุญกิริยาวัตถุ ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธเจ้าทรงวางกรอบของการทำความดีไว้ 3 ประการ คือ (1) ทานมัย การทำความดีด้วยการเผื่อแผ่แบ่งปันสิ่งของที่ตนมีแก่ผู้อื่น (2) สีลมัย การทำความดีด้วยการรักษาศีล มีระเบียบในการดำเนินชีวิตไม่ให้เกิดการเบียดเบียนกันในทางชีวิตทรัพย์สิน คู่ครองของผู้อื่นตลอดจนไม่เบียดเบียนสติสัมปชัญญะของตนเอง (3) ภาวนามัย การทำความดีด้วยการอบรมจิตให้สะอาด สว่าง สงบ เป็นการปฏิบัติโดยสมาธิภาวนา เพื่อฝึกจิตให้สงบ และปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน คือ การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจเห็นตามความเป็นจริง นอกจากนั้น พระอรหันตเจ้ายังได้วางหลักการทำทำความดี เพิ่มจากแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงวางหลักการทำทำความดีไว้อีกหลายประการ (4) อปจายนมัย การทำความดีด้วยความประพฤติตนอ่อนน้อมให้ความเคารพ มีความอ่อนโยน ให้เกียรติกัน (5) เวยยาวัจจมัย การทำความดีด้วยการช่วยเหลือสงเคราะห์สังคม บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมตามโอกาส (6) ปัตติทานมัย การทำความดีด้วยการแบ่งปันส่วนบุญ ให้ส่วนบุญแก่ผู้อื่นและการอุทิศส่วนกุศลให้ญาติที่ล่วงลับ (7) ปัตตานโมทนา มัย การทำความดีด้วยการยินดี เห็นดี เห็นชอบในความดีของผู้อื่นที่กระทำ (8) อัมมัสสวนมัย การทำความดีด้วยการฟังธรรม มีความตั้งใจฟังด้วยความเคารพและตั้งใจ (9) อัมมเทสนามัย การทำความดีด้วย

²⁰ พระมหาวิฑูชัย วชิรเมธี (ว. วชิรเมธี), *เรารักแม่*, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2547), หน้า 114-115.

แสดงธรรมรู้จักสอนธรรมเพื่อประโยชน์แก่ผู้ฟังและ (10) ทิฏฐุชุกัมม การทำความดีด้วยการทำความเห็นถูกต้องตรงกับความเป็นจริง ในเรื่องของกรรมและผลของกรรม²¹

เทียมจิตร พ่วงสมจิตร ได้ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ความหมายของบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการวิจัยพบว่า บุญในพระพุทธศาสนาเถรวาทเกิดขึ้นได้จากการบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ 3 ประกอบด้วย ทาน ศีล ภavana ในอรรถกถาได้นำมาขยายความโดยแตกออกเป็น 10 ประการ เรียกว่า บุญกิริยา 10 บุญมีความหมายหลายประการ เช่น ความสุข เครื่องชำระสันดาน ความดี ที่พึง ภพ เป็นต้น ความหมายของบุญมี 2 ระดับ คือ ในระดับของโลกียะและโลกุตตระ ในความหมายว่า บุญเป็นชื่อของความสุข ซึ่งเป็นพระพุทธพจน์นั้นมีความหมายครอบคลุมทั้งในระดับโลกียะและโลกุตตระ ในความหมายว่า บุญเป็นเครื่องชำระสันดาน ซึ่งเป็นความหมายที่ปรากฏในอรรถกถา นั้นเป็นความหมายในระดับของโลกุตตระ ส่วนความหมายอื่น ๆ เป็นความหมายในระดับของโลกียะทั้งสิ้นและมีโน้ตสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับบุญ จำแนกได้ 4 มโนทัศน์ คือ กรรม กิเลส วิบากและสภาวะธรรม บุญมีความสัมพันธ์กับปัจจัยสมุปบาทบุญนั้นสงเคราะห์เข้าในวิภังค์ของกรรมที่เรียกว่า กรรมวิภังค์ เพราะบุญเป็นกรรมอย่างหนึ่งโดยอยู่ในส่วนของกุศลกรรม บุญจึงมีชื่อเต็มว่า บุญกรรม โดยทั้งปัจจัยสมุปบาทและบุญต่างก็เป็นสภาวะธรรม ผลการวิเคราะห์ยังพบอีกว่า บุญมีวงจรเริ่มจากกิเลสที่มีอำนาจควบคุมจิตใจอันเป็นปกติวิสัยของปุถุชน กิเลสเป็นจุดเริ่มต้นการขับเคลื่อนการกระทำ โดยครอบงำเจตนาในการทำบุญผ่านการบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ 3 ซึ่งเป็นกรรม (การกระทำ) จากนั้นเกิดเป็นผลของกรรมที่เรียกว่า วิบาก โดยวิบากนี้ส่งผลต่อกิเลสในวงรอบต่อไป การพ้นไปจากวงจรของบุญที่มีกิเลสเจือปนที่เรียกว่า โอปธิกบุญ ซึ่งเป็นโลกียกุศลนี้ได้ก็ต่อเมื่อเกิดปัญญาละกิเลสได้เท่านั้น ปัญญานี้เกิดขึ้นได้เมื่อบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ 3 อย่างครบถ้วน และเฉพาะการเจริญภาวนาเท่านั้นที่ทำให้เกิดปัญญาละกิเลส ทานและศีลทำหน้าที่เป็นบาทฐานให้เกิดความบริบูรณ์และบริสุทธิ์ของบุญที่เป็นปัญญา ปัญญาในการละกิเลสนี้เป็นที่สุดของบุญ เป็นบุญสูงสุด เป็นบุญที่ปราศจากกิเลส เรียกว่า อนิรูปิกุศล ซึ่งเป็นโลกุตตรกุศล สำหรับความหมายแฝงของบุญ²²

พระสมุหอดิเรก อาทิจจพล (โลกะนัง) ได้ทำวิจัยเรื่อง พุทธจริยศาสตร์ที่ประยุกต์ใช้กับมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นพุทธจริยศาสตร์ ผลการวิจัยพบว่า พุทธจริยศาสตร์ เป็นศาสตร์ว่าด้วยเรื่อง ศีลธรรม เป็นบรรทัดฐานในการตัดสินใจเมื่อเกิดกรณีอหิสิกข์หรือเหลือทางศีลธรรมและใช้ได้อย่างถูกต้อง และไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของกลุ่มที่เห็นว่าสัตว์ไม่มีสถานะทางศีลธรรม และกลุ่มที่เห็นว่าสัตว์มีสถานะทางศีลธรรมเท่าเทียมกับมนุษย์ เพราะจะทำให้เกิดปัญหาอื่นๆ เช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคมและความอหิสิกข์หรือเหลือทางศีลธรรม ส่วนการการุณยฆาต พุทธจริยศาสตร์เสนอหลักกฎแห่งการกระทำและทางสายกลางเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ ส่วนปัญหาการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีสาเหตุจากการขาดศีล แต่พุทธจริยศาสตร์ก็เสนอการประยุกต์หลักกตัญญูต่อธรรมชาติและหลักเมตตาการุณา

²¹ พระแวงชัย ธมฺมกาโม (หล้าลี), “การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยบุญกิริยาวัตถุ”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์ดุสิตบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), 2561, บทคัดย่อ.

²² เทียมจิตร พ่วงสมจิตร, “การศึกษาวิเคราะห์ความหมายของบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาท” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2563, บทคัดย่อ.

ต่อสรรพสัตว์ ซึ่งรวมทั้งมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายด้วย โดยมองว่าสรรพสัตว์มีฐานะเช่นเดียวกับมนุษย์ในฐานะเพื่อร่วมวิถีสงสาร และโดยเฉพาะในแง่ที่ว่ามันไม่ควรถูกฆ่าหรือถูกทำลาย²³

พระครูสุธีคัมภีรญาณ ได้ทำการวิจัยเรื่อง บุญแจกข้าว : รูปแบบการแบ่งปันและการสร้างความกตัญญูของชาวอีสาน ผลการวิจัยพบว่า คนอีสานเชื่อว่าผู้เสียชีวิตแล้วยังต้องการกินอาหารอยู่ เหมือนกับคนมีชีวิตอยู่ แต่ไม่สามารถทำกับข้าวกินเองได้ ต้องคอยอาศัยญาติพี่น้องผู้ที่ยังอยู่โลกหลังทำบุญแจกข้าวและอุทิศส่วนบุญไปให้เท่านั้น จึงจักพ้นจากความอดอยากหิวโหย จึงต้องแต่ง “ภาข้าว” หรือ อาหารให้ผู้ละโลกไปและกลัวว่าเขาเหล่านั้นจะไม่มีที่อยู่อาศัยจึงสร้างปราสาท (เผิง) เพื่ออุทิศให้งานบุญแจกข้าว เป็นการบริจาคสละทรัพย์สินและสิ่งของต่าง ๆ ให้แก่ผู้อื่นเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่สังคม ชุมชน ในด้านต่าง ๆ มีการอุทิศส่วนบุญพระศาสนาและสาธารณประโยชน์อื่น ๆ มีการแสดงความกตัญญูต่อบุคคลที่ผ่านงานประเพณี ๆ คือ การบวช ทำบุญอุทิศ การทอดสงฆ์ การขมาคารวะ สรงน้ำกระดูก (อัฐิ) และบรรจุไว้ในที่ที่เหมาะสม แล้วทำบุญอุทิศส่วนบุญไปให้²⁴

พระมหานพรัตน์ นวรัตน์ (ทรานกร) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ศึกษาประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย ผลการวิจัยพบว่า การทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศล หรือการแจกข้าวในทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น มีพัฒนาการมาจากแนวความเชื่อเรื่องการอุทิศส่วนบุญในศาสนาพราหมณ์ โดยเฉพาะในพิธีการที่เรากล่าวว่านั่นเป็นการทำบุญอุทิศให้กับผู้ตาย เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นพระพุทธศาสนาก็ได้ปรับปรุงแนวคิดดังกล่าวจากการทำบุญให้พระเจ้านี้เปลี่ยนมาเป็นการฝึกฝนบุคคลให้รู้จักการให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนา แทน โดยเฉพาะการอุทิศนี้มุ่งไปที่การให้บุญแก่ผู้ตาย ส่วนประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ปรากฏการณ์อันเนื่องด้วยการอุทิศส่วนบุญซึ่งเกิดขึ้นในสมัยพุทธกาลทั้งหมดนี้ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการอุทิศส่วนบุญว่าเป็นสิ่งที่ควรจะทำ เพราะอาจมีผลเชิงบวกต่อสภาพชีวิตของญาติผู้ล่วงลับไป และแก่ชีวิตของบุคคลอื่นนอกเหนือจากญาติ หากเขาไปเกิดอยู่ในภูมิที่เหมาะสม คือสามารถกระทำความดีและรับผลแห่งความดีที่ตนกระทำได้ โดยมีส่วนบุญที่ผู้อื่นอุทิศให้เป็นปัจจัยส่งเสริม อย่างไรก็ตาม การอุทิศส่วนบุญที่พึงประสงค์ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ไม่ควรจำเพาะบุคคลผู้รับว่าต้องเป็นมนุษย์ด้วยกันเท่านั้นที่ควรอุทิศส่วนบุญให้ แต่ควรขยายรวมไปถึงสัตว์ผู้อยู่ในภูมิกำเนิดอื่น ๆ ซึ่งแม้จะต่างประเภท ต่างเผ่าพันธุ์ ไม่ใช่เพื่อนร่วมโลก แต่ก็ให้ถือว่าเป็นผู้ร่วมทุกข์โศก ร่วมสงสาร หรือยังเวียนเกิดเวียนตายภายใต้กฎแห่งสังสารวัฏอยู่เช่นเดียวกันด้วย อย่างน้อยก็ถือว่าสัตว์ทุกกำเนิดเป็นญาติหรือเป็นเสมือนหนึ่งญาติของตน จึงควรปลูกความรัก ปลูกไมตรีจิตต่อพวกเขา ด้วยการแผ่ความปรารถนาดีอุทิศส่วนบุญให้ การอุทิศส่วนบุญ

²³ พระสมุห์อดิเรก อาทิจจพล (โลกะนัง), “พุทธจริยศาสตร์ที่ประยุกต์ใช้กับมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2561, หน้า 146.

²⁴ พระครูสุธีคัมภีรญาณ, “บุญแจกข้าว : รูปแบบการแบ่งปันและการสร้างความกตัญญูของชาวอีสาน”, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2559, บทคัดย่อ.

ตามนัยนี้ มีลักษณะเป็นการแผ่เมตตาแบบ อนิสสรณา คือแผ่ไปโดยไม่เจาะจงบุคคล แม้ว่าสัตว์ผู้อยู่ในภูมิกำเนิดอื่นที่บุคคลอุทิศส่วนบุญให้จะรับได้หรือไม่ได้ก็ตาม²⁵

พระราชธรรมโสภณ (จำปี พงไทยสง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาหลักจริยธรรมประเพณี การทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธบ้านคูเมือง อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการวิจัย พบว่า หลักจริยธรรมที่ได้จากประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวบ้านคูเมืองนั้น ดังนี้การรักษาศีล การปฏิบัติตามหลักทศ ๖ การแสดงออกถึงความกตัญญูตเวทีของลูกหลาน การถือเอาประโยชน์จากทรัพย์ด้วยการทำบุญอุทิศ ความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ การได้คบบัณฑิต ฟังคำสั่งสอนของท่าน ตรองหาเหตุผล และปฏิบัติตามนั้น การได้ปฏิบัติตามหลักสัปปุริสธรรม 7 การปฏิบัติตาม หลักทฤษฎีธัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน 4 ข้อ “สมชีวิตา คือ ใช้ชีวิตแบบประหยัดพอเพียง” การปฏิบัติตามหลักสัมปรายิกัตถะ คือ ประโยชน์เบื้องหน้า ๔ และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สัมครสมานสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจกันการเวียนว่ายตายเกิดที่เกิดมาจากนิทานธรรมบทที่ชาวอีสานยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องมาจนเป็นแนวจารีตประเพณี ที่มีความเชื่อว่าเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากผลแห่งกรรม ที่พบเห็นการยึดถือเป็นแนวปฏิบัติทั่วไปในภาคอีสาน สาเหตุสำคัญที่เรียกว่าบุญแจกข้าวนี้เพราะต้องทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องที่ตายไป เพื่อให้ญาติจะได้รับส่วนบุญ เพื่อให้มีความสุขเบาเทาความทุกข์ที่ได้รับ เป็นการทำบุญด้วยการให้ทานข้าวปลาอาหาร เมื่อได้ทำแล้วก่อให้เกิดความสดชื่นจิตใจที่ญาติพี่น้องได้รับบุญกุศลและเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาความเชื่อนี้ส่งผลต่อประเพณีบุญแจกข้าวและพิธีกรรมต่อมาในภาคอีสาน²⁶

อาณา สุตชาตา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาบุญกิริยาวัตถุ 3 ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่ : กรณีศึกษาตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า การให้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีพระไตรปิฎกเป็นต้น ได้จำแนกว่ามี 2 ประเภท คือ อามิสทาน และธรรมทาน แต่ส่วนคัมภีร์เชิงอรรถกถาแล้วได้จำแนกเป็น 3 โดยเพิ่ม อภัยทาน อีกข้อหนึ่ง ส่วนประเภททานนอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้วนั้นล้วนแต่จัดหรือสังเคราะห์เข้าทานทั้ง 3 ข้างต้น โดยอามิสทานหรือวัตถุทาน หมายถึง ทานที่ควรด้วยวัตถุสิ่งของ ธรรมทาน หมายถึง การให้ด้วยคำสอน โอวาท เจตนาดี และอภัยทาน หมายถึง การให้อภัย การให้ความเมตตา ทานทั้ง 3 ประเภท ในคัมภีร์หลักส่วนใหญ่ได้ยกระดับให้ “ธรรมทาน” ว่าเป็นเลิศของทานอื่นๆ ด้วยเหตุผลว่าเป็นการให้คำแนะนำ สั่งสอนให้รู้ดีรู้ชั่ว คือ การให้แนะนำสิ่งที่ดี บอกลักษณะศีลปวิทยาที่ดีมีประโยชน์ในการดำเนินชีวิต รวมถึงการอธิบายให้รู้และเข้าใจเรื่องบุญบาป ให้ละสิ่งที่เป็นอกุศล²⁷

²⁵ พระมหานพรัตน์ นวรัตน์ (ทรานกร), “ศึกษาประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2558, บทคัดย่อ

²⁶ พระราชธรรมโสภณ (จำปี พงไทยสง), “ศึกษาหลักจริยธรรมประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธบ้านคูเมือง อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2552, หน้า 140.

²⁷ อาณา สุตชาตา, “การศึกษาบุญกิริยาวัตถุ 3 ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่ : กรณีศึกษาตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2556, หน้า 134.

พระมหามิตรชัย จารุณโณ (วรสาร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาเปรียบเทียบพิธีกรรมการทำบุญแจกข้าวของชาวภูไทกับบุพเพตพลีในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการวิจัยพบว่า พิธีกรรมการทำบุญแจกเป็นพิธีกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นการนำข้าว ปลา อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และปัจจัยอื่น ๆ ไปให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเป็นการนำไปวางไว้ยังสถานที่มาปณิกศพของผู้ล่วงลับไปแล้ว พร้อมทั้งเรียกดวงวิญญาณนั้นให้มารับเอา ข้าว ปลา อาหาร ที่อยู่อาศัยและปัจจัยอื่น ๆ ของบุตร ธิดา ญาติ พี่ น้อง ที่นำมาให้ ดังกล่าว ส่วนบุพเพตพลีในพระพุทธศาสนานั้นเป็นการถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ โดยมีพระพุทธรูปเป็นองค์ประธาน ถึงพระองค์จะทรงพระปริณิพพานไปนานแล้วก็ตาม ปัจจุบันยังทรงมี สัญลักษณ์ของพระองค์คือ พระพุทธรูป แล้วอุทิศผลทานนั้นไปให้แก่บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเป็นการทำบุพเพตพลีของ บุตร ธิดา ญาติ พี่ น้อง ของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ดังกล่าวเมื่อนำพิธีกรรมการทำบุญแจกข้าวของชาวภูไทในเขตอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์กับบุพเพตพลีในพระพุทธศาสนา มาเปรียบเทียบ จึงทำให้ทราบว่า มีทั้งความเหมือนกันในด้านเจตนา เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เหมือนกันทั้งพิธีกรรมการทำบุญแจกข้าวของชาวภูไทในเขตอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์กับบุพเพตพลีในพระพุทธศาสนา²⁸

พระมหาอุทิศ ศิริวรรณ ได้วิจัยเรื่อง “เปรตในพระไตรปิฎก” สรุปความได้ว่าความเชื่อเรื่องเปรตมีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ประเพณี คตินิยมต่าง ของชาวพุทธนั้น เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะคุณธรรมในเรื่อง กตัญญูกตเวที อันเป็นเรื่องของการตอบแทนบุญพระคุณ เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึง การต่อกลับบาป เพราะมีความเชื่อเรื่องของชาติหน้า ผ่องแผ้วและมีความกลัวว่า ชีวิตหลังความตายจะต้องไปจุติเป็นเปรตและต้องใช้ผลของกรรมชั่ว สะท้อนให้เห็นถึงผลแห่งการกระทำ จะเห็นว่ามีภิกษุสงฆ์ถวายแด่พระเจ้าพระสงฆ์ เพื่ออุทิศผลบุญส่วนบุญไปให้แก่เปรต ตลอดจนสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ ระหว่างเครือญาติตลอดถึงวัดกับบ้าน จะเห็นว่าพิธีกรรมและประเพณี คตินิยมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นมีผลทำให้อย่างแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น²⁹

พระสุนทร ธมมธโร (บุญคง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ในชุมชนวัดหนองสนม จังหวัดระยอง” ผลวิจัยพบว่า หลักสังคหวัตถุ 4 เป็นเครื่องมือหรือหลักธรรมที่ช่วยประสานคนหมู่มากให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นเครื่องช่วยขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทำให้คนอยู่ร่วมกันด้วยความรัก สามารถนำไปใช้ได้ตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับสังคม เป็นธรรมอันจะก่อให้เกิดความผาสุกในบ้านเมืองและประเทศชาติและ ช่วยประสานคนหมู่มากให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขเป็นเครื่องช่วยขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทำให้คนอยู่ร่วมกันด้วยความรัก มีน้ำจิตน้ำใจไมตรี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สามารถนำไปใช้ได้ตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับสังคม เป็นธรรมอันจะก่อให้เกิดความผาสุกในชุมชนในบ้านเมืองและประเทศชาติอันจะทำให้ได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขนั่นเอง ชุมชนที่ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 จะช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างกันการสงเคราะห์ช่วยเหลือซึ่งกันและ

²⁸ พระมหามิตรชัย จารุณโณ (วรสาร), “การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยบุญกิริยาวัตถุ”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย), 2550, หน้า 73.

²⁹ พระมหาอุทิศ ศิริวรรณ, “เปรตในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), 2536, หน้า 36-37.

กัน มีลักษณะเป็นการสร้างมนุษย์สัมพันธ์ ด้วยใจรัก มีเมตตา ปราศจากดีต่อกันอย่างต่อเนื่อง สามารถประสานคนจากจุดย่อยจนถึงโลกโดยรวมให้อยู่ร่วมกันฉันท์มิตร วาจาในธรรมข้อนี้ได้แก่ ปิยวาจา คือ การเจรจาถ้อยคำที่น่ารักไพเราะอ่อนหวานแสดงออกซึ่งความรัก เมตตา หวังดี เป็นมิตรต่อคนที่ตนพูดด้วย และที่สำคัญคือต้องเป็นคำพูดที่ไม่เป็นโทษ ประกอบด้วยเนื้อหาสาระ โดยมีพื้นฐานการพูดที่เป็นเมตตาปราศจากดีต่อกันหากสังคมได้มีการให้ การเสียสละ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีการพูดจากันด้วยคำสุภาพอ่อนหวาน มีการประพฤติตนเป็นประโยชน์แก่คนอื่น และมีความดีต่อกันอย่างสม่ำเสมอ สังคมนั้นย่อมเกิดความเจริญก้าวหน้าและมีความสุขจะเห็นได้ว่า การอยู่ร่วมกันโดยใช้หลักการบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น แต่เพียงอย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอที่จะทำให้เกิดความพึงพอใจแก่สมาชิกทุกคนในชุมชนทุกคน ควรมีหลักธรรมอื่น ๆ เข้ามาช่วยเสริม เพื่อให้หลักการบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น ที่นำมาใช้ในการบำเพ็ญประโยชน์นั้นประสบความสำเร็จสูงสุดเกื้อหนุนอย่างสูงสุด³⁰

พระวิบูล ญาณธมโม (พันธุมิตร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญู กตเวทิต่อบิดามารดาของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอร้อยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด” ผลวิจัยพบว่า ความกตัญญูเป็นคุณธรรมของคนดีมีบทบาทและอิทธิพลต่อสังคมและประเพณีไทยอย่างยิ่ง มีบทบาทอันทำให้สถาบันครอบครัวและสังคมมั่นคงซึ่งเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ทำให้มนุษย์รู้จักการทำหน้าที่อันเหมาะสมของตน โดยเริ่มจากการรับผิดชอบต่อตนเอง ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ในสถาบันครอบครัว โดยบิดามารดาทำหน้าที่ในฐานะบุพการีมารดาบิดาประพฤติต่อบุตรด้วยพรหมวิหาร 4 ได้แก่ ความเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ซึ่งเป็นธรรมประจำใจที่ทำให้มารดาบิดาเป็นพรหมหรือเสมอด้วยพรหม มารดาบิดาจึงเป็นผู้มีคุณค่าและได้รับการยกย่องว่าเป็นพรหมของบุตร และบุตรธิดาปฏิบัติหน้าที่ต่อบิดามารดาในฐานะผู้มีความกตัญญูกตเวทิตะ เช่น การทำบุญอุทิศให้ท่านเมื่อท่านล่วงลับไป คือ มั่นทำบุญตักบาตรระลึกถึงบิดา หรือมารดา ที่ล่วงลับไปแล้วมั่นถวายสังฆทาน เข้าวัดฟังธรรมแผ่เมตตาแก่ผู้ล่วงลับไปด้วยใจบริสุทธิ์อันเป็นกุศล³¹

พระครูธรรมสารโกศล (สมรศักดิ์ ธมฺมสนฺติโก) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการเสริมสร้างกตัญญูกตเวทิตะในการดำเนินชีวิตตามหลักคัมภีร์พุทธศาสนา ผลวิจัยพบว่า ความกตัญญูกตเวทิตะที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญบุคคลที่มีความกตัญญูกตเวทิตะ เพราะเป็นบุคคลที่หาได้ยาก รวมทั้งผู้ที่มีความกตัญญูกตเวทิตะต่อบิดามารดา โดยทิศเบื้องหน้า คือ ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบช่วยทำกิจธุระการงานของท่านดำรงวงศ์ตระกูล ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน ดังนั้น บุตรต้องเลี้ยงดูบิดามารดาได้เป็นอย่างดี ทั้งทางกาย และทางจิตใจ ให้ท่านมีความเป็นอยู่ที่ดี มีสุขภาพกายและสุขภาพจิต ที่สมบูรณ์ ผู้ที่เลี้ยงดูบิดามารดา ย่อมได้รับการยกย่องว่าเป็นบัณฑิตเป็นสัตบุรุษ ผู้ที่เลี้ยงบิดามารดา ย่อมได้รับอานิสงส์มีความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า ประมวลได้ ดังนี้ คือ ความกตัญญูกตเวทิตะระหว่างบุตรกับ

³⁰ พระสุนทร ธมฺมธโร (บุญคง), “การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ในชุมชนวัดหนองสนม จังหวัดระยอง”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2560, หน้า 101-103.

³¹ พระวิบูล ญาณธมโม (พันธุมิตร), “ศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูกตเวทิตะต่อบิดามารดาของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอร้อยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2555, หน้า 117.

มารดาบิดา มีลักษณะคือ การปรนนิบัติเลี้ยงดูด้วยปัจจัยสี่ การยอมเสียสละชีวิตของตนเพื่อปกป้องชีวิตของมารดาบิดา และการให้มารดาบิดาตั้งอยู่ในธรรม แม้ว่าเรา จะตอบแทนพระคุณท่านถึงเพียงนี้แล้ว ก็ยังนับว่าเล็กน้อยมาก เมื่อเทียบกับพระคุณอันยิ่งใหญ่ที่ท่านมีต่อเรา ผู้มีความกตัญญูทศเวทที่ต้องการจะสนองพระคุณท่านให้ได้ทั้งหมด พึงกระทำให้ดังนี้ ถ้าท่านทั้งสอง ยังไม่มีศรัทธา ในพระพุทธศาสนา ก็พยายามชักนำให้ท่านตั้งอยู่ในศรัทธาให้ได้ ถ้าท่านยังไม่ถึงพร้อมด้วยการให้ทาน ก็พยายามชักนำให้ท่านตั้งอยู่ในศรัทธาในการให้ทานให้ได้ ถ้าท่านอย่างไม่มีศีลก็พยายามชักนำให้ท่านรักษาศีลให้ได้ ถ้าท่านยังไม่ถึงพร้อมด้วยสมาธิภาวนา ก็พยายามชักนำให้ท่านถึงพร้อมด้วยสมาธิภาวนาให้ได้ เพราะว่าการตั้งอยู่ในการให้ทาน การรักษาศีล การทำสมาธิภาวนา เป็นประโยชน์โดยตรงและเป็นประโยชน์อันยิ่งใหญ่ ต่อบิดามารดาผู้ประพฤติปฏิบัติดีทั้งในภพนี้ และภพหน้า³²

ธนกร วงศกรฉัตร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์ปรัถิมทิสในพุทธปรัชญาเถรวาท ผลวิจัยพบว่า หน้าที่ของบุตรธิดาต่อการบำรุงบิดามารดา คือ การทำอุปัชฌาย์ต่อบิดามารดา ซึ่งสามารถกระทำได้ 2 ทาง คือ

1) การบำรุงทางกาย หมายถึง การมอบให้ซึ่งปัจจัย 4 ดูแลบำรุงเลี้ยงสุขภาพกายตามหลักวัตถุดิบ ข้อที่ 1 ความว่า เราพึงเลี้ยงมารดาบิดาตลอดชีวิต เพราะบิดามารดามีอุปการะมากบำรุงเลี้ยงแสดงโลกนี้แก่บุตร บิดามารดาผู้อนุเคราะห์ประชา เพราะเหตุนี้บัณฑิตพึงน้อมสการ และสักการะ บิดามารดานั้นด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การให้อาบน้ำและการล้างเท้า เพราะการปรนนิบัติ บิดามารดานั้น บัณฑิตจึงสรรเสริญในโลกนี้เอง

2) การบำรุงทางใจ หมายถึง การดูแลจิตใจให้มีความโสมนัสอยู่เสมอ ไม่กระทำความหม่นหมองให้ปรากฏในจิตใจ ทำมารดาบิดาผู้ไม่มีศรัทธาให้มีศรัทธา ผู้ไม่มีศีลให้มีศีลผู้ตระหนี่ให้รู้จักการเสียสละ ผู้ไม่มีปัญญาให้มีปัญญา บุตรที่บำรุงมารดาบิดาด้วยการให้เลื่อมใสในพระรัตนตรัย ให้สมาทานศีล หรือให้บรรพชา จัดว่าเป็นยอดของคนทั้งหมตผู้บำรุงมารดาบิดาในโลกนี้ ในเรื่องการบำรุงหรือการตอบแทนคุณมารดาบิดานั้นนอกจากแบ่งออกเป็นบำรุงทางกายและการบำรุงทางใจดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นยังอาจแบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1) การบำรุงที่เป็นโลกียะ คือ การตอบแทนท่าน 5 อย่าง ตามหลักการในทิส 6 กล่าวคือ

- 1.1 ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เราจักเลี้ยงท่านตอบ
- 1.2 ช่วยทำกิจของท่าน
- 1.3 ดำรงวงศ์สกุล
- 1.4 ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
- 1.5 เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

2) การบำรุงที่จัดเป็นโลกุตระเช่น การทำให้มีศรัทธาเหตุที่พระพุทธเจ้าแบ่งไว้อย่างนี้อาจถือตามประเภทของบุตรก็ได้ เพราะพระพุทธเจ้าได้แบ่งบุตรไว้เป็น 3 ประเภท คือ

- 2.1 อติชาตบุตร คือบุตรที่มีศรัทธาและศีลมากกว่ามารดาบิดา
- 2.2 อนุชาตบุตร คือบุตรที่มีศรัทธาและศีลเสมอกับมารดาบิดา

³² พระครูธรรมสารโกศล (สมรศักดิ์ ธรรมสนธิโก), “แนวทางการเสริมสร้างกตัญญูทศเวทในการดำเนินชีวิตตามหลักคัมภีร์พุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2561, หน้า 85.

2.3 อวชาตบุตร บุตรที่มีศรัทธาและศึลน้อยกว่ามารดาบิดา³³

พระมหาสุชิน สุชีโว (สมบุรณ์สุข) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลวิจัยพบว่า ความกตัญญู หมายถึง ความรู้สึกสำนึกในบุญคุณที่คนอื่นกระทำแล้วแก่ตนเอง กล่าวคือ ญาติผู้ใดก็ตามที่ทำความแก่ตนแล้ว ไม่ว่าจะมากก็ตาม น้อยก็ตาม เช่น ให้การเลี้ยงดู สั่งสอน ให้ที่พัก ให้งานทำ ระลึกถึงด้วยความซาบซึ้งอยู่เสมอไม่ลืมอุปการคุณนั้นเลย คิดจะตอบแทนท่านทั้งหลายผู้มีอุปการคุณเหล่านั้น บุคคลผู้ที่มีจิตสำนึก คิดตอบแทนคุณญาติ ผู้ที่เคยอุปการคุณต่อตนเอง ชื่อว่า เป็นคนดี ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ เป็นแบบอย่างที่ดี คนที่มี ความกตัญญูกตเวที เป็นคนที่หาได้ยาก เพราะ

- 1) คนจำนวนมากได้ดีมีความสุขแล้ว มักลืมหืม ลืมผู้เคยมีอุปการคุณ
- 2) คนจำนวนมากเห็นแก่ตัว อยากได้รับผลประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว
- 3) คนจำนวนมากแสวงหาผลประโยชน์ โดยมีได้คำนึงว่าผู้อื่นมีคุณความดีที่พึงพาอาศัย

อย่างไร

4) คนจำนวนมาก เมื่อจะตอบแทนคุณแก่ผู้ใด มักจะทำเพียงเพื่ออวดตนแก่ผู้อื่นว่าตนมีความกตัญญูกตเวที มิได้ทำด้วยความบริสุทธิ์ใจและจริงใจ

5) คนจำนวนมาก มักเมินเฉยต่ออุปการะที่คนอื่นทำแก่ตน โดยคิดว่าเขาอดทนเหนื่อยเพื่อแก่ตนเพียงนิดหน่อย หรือเขาทำตามหน้าที่ของเขา

6) คนบางคนแสดงให้เขาเห็นว่า ตนเป็นคนกตัญญูกตเวที เพราะหวังผลประโยชน์บางอย่างจากเขา

ความกตัญญูกตเวที จึงเป็นเครื่องหมายแสดงความเป็นคนดี เพราะการแสดงความกตัญญูกตเวที ถือว่า เป็นพื้นฐานของการทำความดีที่รู้จักตอบแทนผู้มีคุณ เรียกว่า กตัญญู คือ เห็นคุณค่า ของผู้มีคุณ ผู้รู้อุปการะที่ผู้อื่นกระทำแล้ว และเรียกว่า กตเวที คือ รู้จักตอบแทนบุญคุณผู้อื่นที่ทำอุปการะแก่ตน ฉะนั้น รวมเรียกว่า กตัญญูกตเวที แปลว่า ผู้รู้อุปการะที่ผู้อื่น กระทำแล้วและกระทำความดีตอบแทน³⁴

พูนทรัพย์ ขุนขิต ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาจริยธรรมด้านกตัญญูของบุตรและธิดาจะต้องปฏิบัติต่อมารดาบิดา : ศึกษาเฉพาะกรณีนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนราชวินิตบางแค ปานท่า กรุงเทพมหานคร) ผลวิจัยพบว่า ความกตัญญูกตเวที เป็นสาระสำคัญของมนุษยชาติ เพราะทำให้มีความต่อเนื่องในสังคมมนุษย์ และเป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ได้ อีกทั้งความกตัญญูกตเวที เป็นเบื้องต้นของมนุษยธรรมทั้งหลาย เพราะเป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นศัตรูสำคัญของความดี เป็นเหตุให้เกิดความสุข รอบคอบความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบโดยลำดับนอกจากนี้ความกตัญญูกตเวทียัง เป็นสิ่งสำคัญที่จะผูกพันสังคมให้ยืนยาวถ้าหากไม่มีแกนสาร ไม่มีเครื่องยึดเหนี่ยวทางด้านใจ มนุษย์เหล่านั้นก็จะปล่อยตัวปล่อยใจ ไปตามสภาพ

³³ ธนกร วงศกรฉัตร, “ศึกษาวิเคราะห์ปรัถลิมทิสในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), 2561, หน้า 110.

³⁴ พระมหาสุชิน สุชีโว (สมบุรณ์สุข), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2546, หน้า 118.

อารมณ์ตามความอยากที่เกิดขึ้น ไม่ได้คิดถึงและตระหนักถึงผู้มีพระคุณ บิดามารดา ครูอาจารย์ หรือว่าสิ่งที่เคารพในศาสนา หากไม่มีหลักยึดเหนี่ยวสภาพจิตใจก็จะตกไปอยู่ในอำนาจของกิเลสอาสวะประเภทต่าง ๆ ได้ และความชั่วก็อาจจะเกิดมากขึ้นกับชุมชนและสังคมเพราะขาดฐานคือ คุณธรรมเรียกว่า กตัญญูทเวทิตี ดังนั้น ความกตัญญูทเวทิตีถือว่า เป็นคุณธรรมที่ขาดไม่ได้ ซึ่งบุคคลในสมัยก่อนใส่ใจเน้นที่จะอบรมสั่งสอน ในเรื่องนี้เป็นอย่างดีมากว่านักปราชญ์ในประเทศใด ๆ เมื่อจะเขียนหนังสือเพื่อให้เป็นข้อคิดเตือนใจอย่างเช่น ชาดกในพระพุทธศาสนาก็มักจะมีเรื่องเกี่ยวกับความกตัญญูทเวทิตีเข้าไปแทรกไว้ในเรื่องนั้น ๆ เป็นจำนวนมาก เพื่อเป็นการปลูกฝังและพัฒนาหลักธรรมเรื่องความกตัญญูทเวทิตีให้เกิดขึ้นในจิตใจของผู้อ่านนั่นเอง³⁵

สรุป ผลการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ทราบว่า การทำบุญในพุทธศาสนาตลอดถึงการทำความดีเป็นการทำงานบุญให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปบุญแจกข้าวเป็นประเพณีที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ที่แสดงความถึงความกตัญญูต่อผู้ล่วงลับ เป็นความเชื่อที่ว่า คนตาย ไม่สามารถหาข้าวกินเองได้ เหมือนกับคนเป็น เพื่อไม่ให้คนตาย อยู่อย่างทุกข์ทรมานในภพภูมิอื่น ญาติๆ จึงได้จัดบุญแจกข้าว ขึ้นมา เพื่อเป็นเสมือนบ้านให้คนตายให้อยู่อาศัยในภพภูมิอื่นและ เป็นการแสดงถึงความกตัญญูทเวทิตีต่อ บิดา มารดา ปู่ย่า ตายาย ด้วยการอุทิศบุญให้ผู้เป็นญาติที่ล่วงลับไปของชาวอีสาน ซึ่งจะเป็นการทำงานบุญที่ปรากฏในรูปแบบของประเพณีเรียกว่า “การทำบุญแจกข้าว” เป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน โดยได้รับอิทธิพลความเชื่อจากการนับถือพระพุทธศาสนา ต้นกำเนิดในการทำบุญอุทิศ นั้นเกิดจากการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติที่ตายไปเกิดเป็นเปรตของพระเจ้าพิมพิสาร อาณิสสของทานยอมขึ้นอยู่กับความตั้งใจของผู้ให้ทาน ทายก คุณธรรมของปฏิกุศล และความบริสุทธิ์แห่งทานวัตถุ การทำบุญอุทิศไม่มีเวลาที่แน่นอนตายตัวสามารถทำได้ทุกเมื่อ แต่ชาวอีสานนิยมทำกันช่วงหลังจากที่เสร็จจากการทำนา ในการทำบุญอุทิศให้กับผู้ตายมีอาณิสสช่วยให้ผู้ตายไปสู่ภพภูมิที่ดีขึ้นทางคติธรรมอย่างใดก็ได้ ชาวอีสานถือเรื่องความกตัญญูต่อญาติพี่น้องและผู้มีพระคุณ การจัดงานทำบุญแจกข้าวจึงเป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้ที่เสียชีวิตไป เพื่อให้ดวงวิญญาณของคนเหล่านั้นได้รับบุญกุศลและไปเกิดใหม่ไม่ต้องวนเวียนเพื่อรอรับส่วนบุญอีกต่อไปในการทำบุญอุทิศให้กันนั้นนอกจากจะเป็นการแสดงถึงความมีน้ำใจของคนในชุมชน และการสงเคราะห์กันแล้ว ยังเป็นโอกาสที่จะได้บำเพ็ญกุศลให้กับตนเองด้วย ซึ่งผู้วิจัยอยากศึกษาหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญแจกข้าวตามหลักพุทธศาสนา ซึ่งผู้ทำบุญแจกข้าวยังไม่มีการศึกษาในส่วนที่เป็นหลักคำสอนที่ปรากฏที่สำคัญในประเพณีการทำบุญแจกข้าวเลยด้วยเหตุที่ชาวอีสานถือเรื่องความกตัญญูทเวทิตีต่อญาติพี่น้องและผู้มีพระคุณ การจัดงานประเพณีทำบุญแจกข้าวจึงเป็นการแสดงเคารพและความกตัญญูต่อผู้ที่เสียชีวิตไป เพื่อให้ดวงวิญญาณของคนเหล่านั้นได้รับบุญกุศลและไปเกิดใหม่ไม่ต้องวนเวียน และเพื่อรอรับส่วนบุญอีกต่อไป และจากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับประเพณีดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาโดยตั้งหัวข้อวิจัยเรื่อง “บูรณาหลักพุทธจริยศาสตร์ในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด” และให้เป็นประโยชน์ต่อพุทธศาสนิกชนตลอดถึงผู้ที่ต้องการศึกษาให้ได้มากที่สุดต่อไป

³⁵ พูนทรัพย์ ขุนชิต, “ศึกษาหลักจริยธรรมด้านกตัญญูทเวทิตีของบุตรและธิดาจะต้องปฏิบัติต่อมารดา บิดา : ศึกษาเฉพาะกรณีนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนราชวินิตบางแคปานขำกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2549, หน้า 134.

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.7.1 ทำให้เข้าใจแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าว
- 1.7.2 ทำให้เข้าใจหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าว
- 1.7.3 ทำให้ได้ความรู้ที่เกิดจากการบูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด
- 1.7.4 ทำให้ได้องค์ความรู้เรื่องบูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

1.8 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

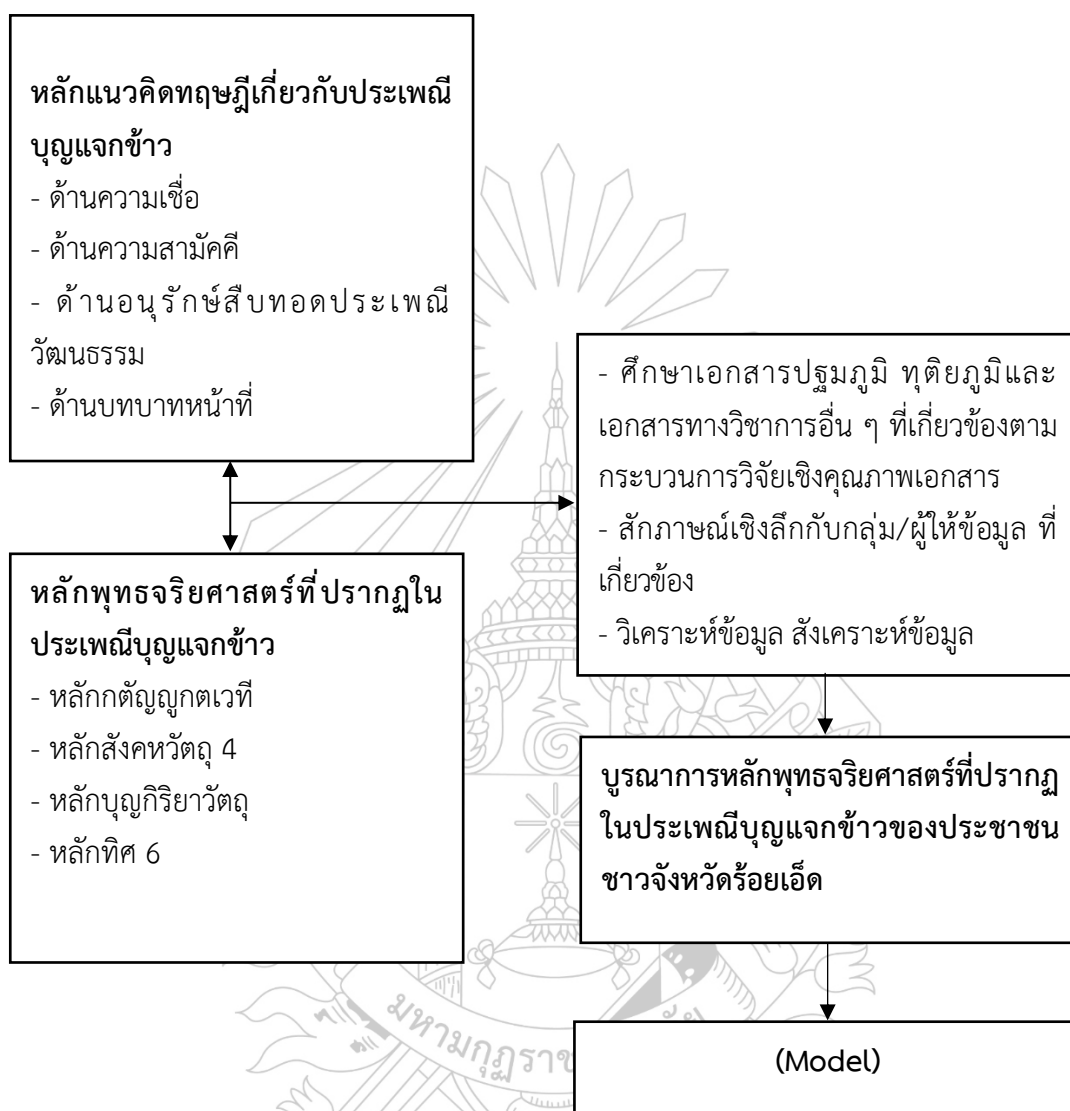
หลักพุทธจริยศาสตร์ หมายถึง หลักการประพฤติปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะหลักธรรมที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด ประกอบด้วยแนวทางการแสดงความกตัญญูทักท้วงต่อผู้มีพระคุณ เช่น บิดามารดา ญาติพี่น้อง และผู้ล่งลับ การส่งเสริมความสามัคคีในชุมชนผ่าน สังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน (การให้), ปิยวาจา (การพูดจาไพเราะ), อตถจริยา (การช่วยเหลือเกื้อกูล), และสมานัตตตา (การวางตนเสมอภาค) รวมถึง บุญกิริยาวัตถุ ที่เน้นการทำความดี เช่น การให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา และ หลักทศ 6 ที่แสดงถึงบทบาทหน้าที่ของบุคคลต่อผู้อื่นในสังคม ทั้งในครอบครัวและชุมชน

ประเพณีบุญแจกข้าว หมายถึง ประเพณีและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด ที่จัดขึ้นเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่งลับตามความเชื่อที่ว่าดวงวิญญาณจะไม่ได้ไปผุดไปเกิดหากไม่ได้รับบุญ การทำบุญแจกข้าวยังสะท้อนถึงค่านิยมความกตัญญู ความสามัคคี และการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น ประเพณีนี้มักจัดขึ้นในช่วงเดือนธันวาคมถึงมิถุนายนของทุกปี

การบูรณาการ หมายถึง การเชื่อมโยงและผสมผสานหลักพุทธจริยศาสตร์เข้ากับการปฏิบัติในประเพณีบุญแจกข้าว เพื่อให้เห็นบทบาทของหลักธรรมในการส่งเสริมคุณค่าทางสังคม วัฒนธรรม และจิตใจของประชาชน รวมถึงการสร้างแนวทางในการรักษาและพัฒนาวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างยั่งยืนประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีความรู้ ความเข้าใจ และมีส่วนเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติหรือการจัดประเพณีบุญแจกข้าว ทั้งในฐานะผู้จัดงาน ผู้ร่วมพิธีกรรม หรือผู้ที่สืบทอดวัฒนธรรมและค่านิยมดังกล่าว โดยเฉพาะกลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่ในจังหวัดร้อยเอ็ด

1.9 กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด” ผู้วิจัยได้สรุปเป็นแผนภูมิกรอบแนวคิดในการวิจัยเป็นกระบวนการดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1.1 สรุปกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าว

ในบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษาประเด็นเกี่ยวกับ “แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าว” ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา หนังสือตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำข้อมูลในบทนี้ไปวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อหาหลักการที่ถูกต้องเหมาะสมต่อไป ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าว
- 2.2 ประวัติและพัฒนาการของบุญแจกข้าว
- 2.3 ประเพณีการทำบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด
- 2.4 ด้านความเชื่อ
- 2.5 ด้านความสามัคคี
- 2.6 ด้านการอนุรักษ์สืบทอดประเพณีวัฒนธรรม
- 2.7 ด้านบทบาทหน้าที่
- 2.8 สรุป

2.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าว

สำหรับ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าว นั้น ตามที่ได้ศึกษาในงานต่าง ๆ ที่เป็นเอกสาร หนังสือ หรืองานวิจัยเกี่ยวกับประเพณีการทำบุญแจกข้าว นั้น พบว่ามี แนวคิดทฤษฎีที่จะศึกษาดังต่อไปนี้

2.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าว

แนวคิดที่เกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าว เป็นแนวคิดเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับบรรดาญาติผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว และเป็นการระลึกถึงบุคคลผู้ที่ตนรักเคารพนับถือหลังจากที่วางเว้นจากการทำไร่นา ชาวอีสานก็จัดทำบุญประเพณีขึ้นรวมทั้งจัดทำขึ้นเพื่อกระชับความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้น สร้างความสัมพันธ์ให้เกิดในสถาบันครอบครัวและสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ เพื่อความสุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ที่อาศัยอยู่ในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ให้เกิดความผาสุกร่มเย็นตลอดไป ทั้งนี้ยังเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของชาวอีสานให้คงอยู่ต่อไป¹

จากรูวรรณ ธรรมวัตร ได้กล่าวถึง “ประเพณีบุญแจกข้าว” เป็นประเพณีของชาวอีสาน ทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไป และเพื่อแสดงถึงความเอื้อเฟื้อมีน้ำใจต่อกันในหมู่คณะญาติ ความผูกพันกันเช่นนี้จะทำให้ระบบเครือญาติไม่ขาดสาย และในส่วนที่ทำบุญให้กับญาติที่ล่วงลับไปแล้วนั้นเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทิตะของตนเอง และเป็นการรำลึกถึงคุณงามความดีของบรรพบุรุษ ที่ได้กระทำต่อเราเมื่อครั้งท่านยังมีชีวิตอยู่² จะเห็นได้ว่าบุญแจกข้าวถือเป็นพิธีกรรมของมนุษย์ที่มุ่ง

¹ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), *เรื่องน่ารู้และเกี่ยวกับพิธีศพและพุทธศาสนพิธีชีวิตและความตาย*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2539), หน้า 10.

² จารูวรรณ ธรรมวัตร, *ขนบธรรมเนียมประเพณีของอีสาน*, (กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, 2524), หน้า 71.

ทดแทนบุญคุณของผู้มีพระคุณ เช่น พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย แม้ว่าจะล่วงลับไปแล้วก็ตามซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวอีสานทุกคนพึงระลึกเสมอว่าเขาเหล่านั้น คือ บุคคลที่ควรตอบแทนบุญคุณเป็นอย่างดี เราในฐานะที่เป็นคนในสังคมนั้นจึงควรต้องยึดถือปฏิบัติรวมไปทั้งสร้างจิตสำนึกให้เกิดแก่บุตรธิดาลูกหลานของเราให้ดำรงสืบทอดประเพณีปฏิบัติต่อสืบต่อ ๆ กันไปชั่วลูกชั่วหลาน อย่างไรก็ตามหากยามที่ระลึกถึงเรื่องเปรตหรือเรื่องที่ได้สร้างบาปกรรมขึ้นนั้น ก็จะพึงสำนึกถึงบาปบุญคุณโทษที่จะนำผลมาสู่ตนเช่นไร รวมไปถึงการแสดงออกซึ่งความกตัญญูต่เวทีต่อผู้มีอุปการคุณอันใหญ่หลวงอย่างซาบซึ้งก่อให้เกิดความผาสุกแก่ตนเองและสังคมตลอดไป ความเชื่อศรัทธาของชาวอีสานเชื่อว่าเหล่าบรรพบุรุษมี ปู่ย่า ตายาย รวมถึงญาติพี่น้อง ที่ลาลับจากโลกนี้ไปแล้วนั้น หากได้กระทำความดีนี้ไว้เมื่อครั้งที่ยังมีชีวิตอยู่ จะได้ไปจุติในสุคติภพอันได้แก่ สวรรค์ แต่หากยังหลงกระทำความชั่วจะได้ไปเกิดในทุคติภพอันได้แก่ นรกเวจ้ด้วยเหตุนี้เองลูกหลานผู้ที่ยังมีลมหายใจหรือผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ จึงได้จัดทำประเพณีบุญแจกข้าวเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลแก่เหล่าญาติที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูคือการตอบแทนบุญคุณ และชาวไทยอีสานถือคติเชื่อสืบต่อ ๆ กันมาว่าญาติผู้ที่ล้มหายตายจากไปแล้วนั้นจะมีโอกาสกลับมารับเอาส่วนบุญจากญาติพี่น้องลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่อุทิศส่วนบุญไปให้ แล้วจะไม่อดอยากจึงได้มีประเพณีการทำบุญแจกข้าว เพื่ออุทิศส่วนบุญไปให้ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว ยังมีความเชื่ออีกว่า ถ้าได้ทำบุญอุทิศให้ญาติที่ล่วงลับจะได้รับเอาส่วนบุญที่เราอุทิศไปให้ จะได้รับบุญอย่างเต็มที่ และมีโอกาสที่จะได้หมดเวรหมดกรรมได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดี เรามีความเชื่อเช่นนั้นประการหนึ่ง สังคมไทยอีสานเป็นสังคมเกษตรกรรมส่วนใหญ่ทำนาทำไร่เป็นอาชีพหลักในช่วงว่างเว้นจากการเก็บเกี่ยว จึงมีเวลาว่างในการที่จะประกอบกิจอันเป็นบุญกุศล เพื่อตอบผู้มีพระคุณที่ได้เลี้ยงดูมา

ดังนั้น แนวคิดเกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าว เป็นบุญประเพณีที่เกิดจากรากฐานความเชื่อดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น ถือเป็นการตอบแทนพระคุณบุคคลผู้ล่วงลับไป และเป็นการสงเคราะห์ผู้ใกล้ชิดยังผลให้ตนเองมีความสุขความเจริญรุ่งเรืองสืบต่อไป จัดเป็นบุญที่มีความสำคัญต่อจารีตประเพณีของชาวอีสานจากแนวคิดดังที่ได้กล่าวมานี้ ผู้วิจัยได้กำหนด ทฤษฎี เพื่อทำการวิจัยไว้ ดังต่อไปนี้

2.1.2 ทฤษฎีเกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าว

ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์ (Symbolic Interactionism Theory)

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ได้อธิบายการจัดระเบียบทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมทฤษฎีนี้สามารถที่จะอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมทั้งในระดับบุคคลและสถาบัน³⁸ นักจิตวิทยาสังคมกล่าวถึงการจัดระเบียบสังคมคือความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลในสังคมนั้นอยู่ทั้งการมีและการใช้ความหมายร่วมกัน (Shared Meaning การกระทำระหว่างกันของบุคคลในสังคมจนเกิดเป็นความสัมพันธ์กันขึ้นนั้นเป็นเพราะใช้สัญลักษณ์ร่วมกันเน้นในเรื่องการกระทำระหว่างกัน “มีดัด” บอกว่าการกระทำต่อกันจะต้องมีความตั้งใจด้วยเพราะฉะนั้นกระบวนการการกระทำระหว่างกัน (Social interaction) จึงมีความสำคัญมากในทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์กล่าวถึงแนวคิดของมีดัดได้เน้นถึงความสัมพันธ์ของสัญลักษณ์ที่มนุษย์ได้ใช้ร่วมกันการรวมกลุ่มทางสังคมมิได้เกิดขึ้นจากการร่วมกันแต่มาจากความตั้งใจการกระทำก็แสดงด้วยความตั้งใจด้านภาษาสัญลักษณ์จะ

³⁸ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, การศึกษาสังคมและวัฒนธรรม แนวความคิด วิถีวิทยา และทฤษฎี, (ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2552), หน้า 35.

เป็นเครื่องกระตุ้นให้อีกบุคคลหนึ่งแสดงโต้ตอบความหมายนั้น ๆ จนเกิดเป็นความสัมพันธ์กันขึ้นจึงมองเป็นการจัดระเบียบอย่างหนึ่ง อาจสรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมต่อความเข้าใจในเรื่องของทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์ได้เน้นถึงการกระทำระหว่างกันของปัจเจกบุคคล ซึ่งเป็นสมาชิกในกลุ่มบุคคลและสถาบัน โดยมีการใช้สื่อสัญลักษณ์ร่วมกันเมื่อบุคคลมีความคิดริเริ่มการสร้างสรค์ย่อมจะทำให้การกระทำระหว่างกันในลักษณะใหม่ ๆ เกิดขึ้นตลอดเวลาและเมื่อได้วิเคราะห์การกระทำระหว่างกันก็จะเป็นลักษณะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั่นเอง

ทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionism) เป็นทฤษฎีหลักอีกทฤษฎีหนึ่งของสังคมวิทยา ทฤษฎีนี้เริ่มด้วยความคิดเรื่องการกระทำระหว่างกัน (Interactionism) และสัญลักษณ์ (Symbol) ซึ่งเป็นหัวใจแล้วจึงขยายวงออกไปถึงมนุษย์แต่ละคน ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมและสภาพของสังคมมนุษย์ ทฤษฎีนี้นับเป็นทฤษฎีประเภทจุลภาค เพราะให้ความสำคัญต่อมนุษย์แต่ละคนทฤษฎีนี้เข้ามาช่วยให้ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ (จิตใจตัวตน หรืออัตตาบุคลิกภาพ และสังคมครบถ้วนสมบูรณ์มากขึ้น การกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์และการกระทำระหว่างกันทางสังคมสิ่งที่ควรทำความเข้าใจเบื้องต้นคือการกระทำระหว่างกันทางสังคมและการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ การกระทำระหว่างกันทางสังคม (Social Interaction) หมายถึงการกระทำของบุคคลที่มีผลอย่างหนึ่งต่อความคิดหรือการกระทำของบุคคลอีกคนหนึ่งไม่ว่าการกระทำนั้นจะเป็นไปในทิศทางเดียวกันเช่นการโฆษณาสินค้าในโทรทัศน์ดังนั้นการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionism) นอกจากนี้นักสังคมวิทยายังได้แบ่งแยกการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ออกจากการกระทำระหว่างกันทางพฤติกรรม (Behavioral Interactionism) โดยการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์มีการถ่ายทอดความคิดด้วยส่วนการกระทำระหว่างกันทางพฤติกรรมไม่มีการถ่ายทอดความคิดการเข้าใจกันระหว่างคู่สัมพันธ์จะอาศัยพฤติกรรมที่แสดง (Overt Behaviors) เท่านั้นการกระทำระหว่างกันทางพฤติกรรมเป็นการกระทำระหว่างกันของสัตว์โลกโดยทั่วไปในขณะที่การกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์เป็นของมนุษย์แต่สำหรับมนุษย์จะใช้การกระทำระหว่างกันทั้งสองอย่างผสมกันในการเข้าใจกันคืออาศัยพฤติกรรมที่แสดงออกเป็นสื่อในการรู้ความหมายของคู่สัมพันธ์เนื่องจากการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ต้องมีการสื่อความคิดกันเช่นนี้จึงทำให้นักสังคมวิทยาใช้คำนี้กับคำว่า การสื่อสาร (Communications) แทนกันอยู่เสมอ ถือว่ามีความหมายเหมือนกัน ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์เป็นทฤษฎีที่จะต้องนำมาอธิบายถึงการกระทำระหว่างกันในกลุ่มบุคคลและหรือสถาบันโดยมีการใช้สื่อสัญลักษณ์ร่วมกันมีความคิดริเริ่มการสร้างสรค์ย่อมจะทำให้การกระทำระหว่างกันในลักษณะใหม่ ๆ เกิดขึ้นตลอดเวลาและสังคมจึงพึงพาอาศัยกันแก้ไขปัญหาาร่วมกันและเมื่อได้วิเคราะห์การกระทำระหว่างกันก็จะเป็นลักษณะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั่นเอง

หน้าที่นิยมและประเพณีความคิดทางมานุษยวิทยา

สำหรับแนวความคิดทางมานุษยวิทยาของ Malinowski และ Radcliffe-Brown ได้รับอิทธิพลความคิดอินทรีย์นิยม (Organicism) ของ Durkheim เขาพยายามหาทางแก้ไขปัญหาขัดข้องในการใช้อินทรีย์ ปัญหาสำคัญที่เขา มอง คือ ปัญหาเรื่องอันทวิทยา (Teleology) คือ อะไรที่กำหนดไว้ได้ก่อนการศึกษาว่าจะต้องมี หรือสาเหตุอะไรที่สามารถกำหนดไว้ได้ก่อนล่วงหน้าแล้ว ถือว่าเป็นเรื่องสาเหตุสุดท้าย ซึ่งเป็นเรื่องของปรัชญาไม่ใช่เรื่องของวิทยาศาสตร์ Radcliffe-Brown ให้ความหมาย

ของ ความต้องการจำเป็นว่าเป็นภาวะที่จำเป็นในการคงอยู่ เขาคิดว่าหากกำหนดเช่นนั้นแล้ว ความต้องการจำเป็นแบบสากลทั่วไปของมนุษย์หรือของสังคม ก็ไม่มีอยู่ในทฤษฎีแต่จะต้องค้นหาโดยหลักฐานประจักษ์ แต่ละสังคมมนุษย์จะมีความต้องการจำเป็นไม่เหมือนกัน เพราะแต่ละสังคมไม่เหมือนกัน เมื่อเป็นเช่นนั้นเวลาวิเคราะห์สังคมก็สามารถหลีกเลี่ยงได้ว่า ทุกส่วนของวัฒนธรรมมีหน้าที่หรือส่วนของวัฒนธรรมที่ต่างกันจะต้องมีหน้าที่ต่างกันจะต้องมีหน้าที่เหมือนกัน

การวิเคราะห์สังคมเชิงหน้าที่มีฐานคติหลายประการ คือ

1. ภาวะจำเป็นในการดำรงอยู่ของสังคมอย่างหนึ่ง คือ บุรณาการของส่วนต่างๆ อย่างน้อยก็จะต้องมีขั้นต่ำที่สุด แต่จะไม่มีบุรณาการไม่ได้หากจะให้สังคมดำรงชีวิตอยู่ได้

2. คำว่าหน้าที่ หมายถึง กระบวนการต่างๆ ที่ดำเนินการไปเพื่อบำรุงรักษาบุรณาการนี้หรือความมั่นคงนี้

3. ผล คือ ส่วนต่างๆ ของโครงสร้างในแต่ละสังคม จะสามารถแสดงให้เห็นว่า ได้มีส่วนอำนวยความสะดวกแห่งบุรณาการหรือความมั่นคงนี้ได้อย่างชัดเจน การวิเคราะห์แบบนี้ทำให้เห็นว่า โครงสร้างทางสังคมและภาวะเงื่อนไขที่จำเป็น สำคัญต่อการดำรงชีวิตอยู่ของสังคม

แม้ว่า Radcliffe-Brown พยายามปรับปรุงทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ให้ดีขึ้น แต่ก็ยังมีปัญหา เพราะ เขาไม่ได้กำหนดว่าสังคมจะต้องมีบุรณาการขนาดไหนจึงจะมีชีวิตอยู่ได้ ไม่ได้กำหนดคำจำกัดความปฏิบัติการ นอกจากนั้นยังทำให้เกิดปัญหาใหม่จากแนววิเคราะห์ของเขาที่สรุปว่า การเกิดโครงสร้างทางสังคมอะไรใหม่ๆ ขึ้นมา ก็เพราะ ความบุรณาการของสังคมซึ่งไม่จำเป็นเสมอไป แต่ก็ยอมรับว่า Radcliffe-Brown ได้มีส่วนช่วยพัฒนาทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่คนหนึ่ง

สำหรับ Malinowski เป็นนักมานุษยวิทยาคนแรกที่ได้ทดลองนำเอาหน้าที่นิยมมาใช้กับอินทรีนิยม หลักความคิดในการวิเคราะห์สังคม คือ องค์ประกอบต่างๆ ของวัฒนธรรมทุกส่วนทำหน้าที่สนองความต้องการจำเป็นของมนุษย์และวัฒนธรรม “ทัศนะของหน้าที่นิยมที่มีต่อวัฒนธรรมเน้นหลักสำคัญที่ว่าประเพณีทุกอย่าง วัฒนธรรมทุกอย่าง ความคิดทุกความคิด ความเชื่อทุกความเชื่อของวัฒนธรรม สนองตอบความต้องการจำเป็นหรือทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง มีหน้าที่ที่จะต้องทำหรือเป็นตัวแทนของส่วนที่จะขาดเสียไม่ได้ในวัฒนธรรมนั้น

จุดเด่นในความคิดหน้าที่นิยมของ Malinowski อยู่ที่แนวโน้มส่วนลด (Reductionistic Tendencies) คือ แนวการวิเคราะห์ของเขาจะเริ่มมีความต้องการจำเป็นของแต่ละคน เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย และการมีลูกหลาน เนื่องจากความต้องการของมนุษย์แต่ละคนนี้ จึงต้องมีการรวมตัวกันเป็นชุมชนหรือกลุ่มสังคม หรือแม้แต่การสร้างสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมขึ้นก็ด้วยสาเหตุอันเดียวกัน แต่สัญลักษณ์ทำหน้าที่ควบคุมให้บุคคลต้องปฏิบัติหรือกระทำตามแบบที่กำหนดเพื่อให้สามารถสนองความต้องการจำเป็นได้อย่างเป็นระเบียบและมีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกันการตั้งกลุ่มหรือชุมชนและวัฒนธรรมขึ้นใหม่ก็เป็นสาเหตุให้ต้องมีกลุ่มหรือชุมชนที่ซับซ้อนขึ้นไป สนองความต้องการที่เพิ่มขึ้นมานั้นอีกทอดหนึ่ง วนเวียนไปเช่นนั้นจากแนวความคิดนี้ทำให้เห็นความต้องการจำเป็นในวัฒนธรรมตามแนวของมาลินอส คือ

1. ประเภทที่สืบเนื่องมาจากชีววิทยา
2. ประเภทที่เกิดจากความต้องการทางจิตวิทยา
3. ประเภทความต้องการอนุกรม

เพื่อบำรุงรักษาองค์การหรือวัฒนธรรมที่สนองความต้องการประเภทแรกไว้ คือ โครงสร้างต่าง ๆ เกิดขึ้นมาเนื่องจากความต้องการจำเป็นทางชีวภาพ ทางจิตวิทยาและทางวัฒนธรรม เมื่อใช้การวิเคราะห์แนวนี้อันแล้ว ก็ทำให้มาลีนอสสามารถใช้คำอธิบายแบบส่วนลด (Reductionism) ได้ว่าทำไมโครงสร้างต่างๆในสังคมจึงมีอยู่และดำรงอยู่ต่อไป³⁹

จะเห็นได้ว่าความคิดของมาลีนอสไม่เพียงแต่เป็นเรื่องอันตรวิทยาเท่านั้น แต่เป็นเรื่องซ้ำซ้อนเพราะวัฒนธรรมนิยมมีอยู่เพื่อสนองความต้องการจำเป็นของตัววัฒนธรรม ในขณะที่ตัววัฒนธรรมมีอยู่เพื่อสนองความต้องการทางชีววิทยาและจิตวิทยา การให้เหตุผลแบบงูพันทางเช่นนี้เป็นเรื่องหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อใช้การให้เหตุผลแบบอันตรวิทยาผสมกับฐานคติส่วนลด ซึ่งปัญหานี้มักโครงสร้างหน้าที่นิยมสมัยใหม่สามารถแก้ไขได้

ประเพณีนิยม (Tradition)

ความหมายของคำว่า ประเพณีนิยม หมายถึง พฤติกรรมของมนุษย์ที่เลือกปฏิบัติตามค่านิยม ในทางที่ดั่งาม และเป็นที่ยอมรับของส่วนใหญ่ โดยปฏิบัติสืบต่อกัน มาเรื่อย มาจนกลายเป็นความเชื่อว่าเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญจะต้อง ปฏิบัติตาม ประเพณี แต่ละสังคมแตกต่างกันไป หากสังคมโดยอยู่ใกล้ชิดกัน ประเพณีนิยมย่อมคล้ายคลึงกันได้ เพราะ มีการไปมา มาสู่กัน ทำให้ ประเพณี เลื่อนไหล กันได้ซึ่งประเพณีของสังคมยังเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรม อีกด้วย ประเภทของประเพณีนิยม เราอาจแบ่งประเพณีออกเป็น 3 ประเภท

1. จารีตประเพณีหรือกฎศีลธรรม (Mores) หมายถึง สิ่งที่สังคมใดสังคมหนึ่งยึดถือและปฏิบัติสืบกันมาอย่างต่อเนื่องและมั่นคง เป็นเรื่องของความ ถูกผิด มีเรื่องของ ศีลธรรมเข้าร่วมกัน ใครฝ่าฝืนหรือเฉยเมย ถือว่าเป็นการละเมิดกฎสังคม ผิดประเพณีสังคม จารีตประเพณีหรือกฎศีลธรรมของ แต่ละสังคมย่อมไม่เหมือนกันสังคมไทยเห็นว่า การมีความสัมพันธ์ทางเพศ ก่อนแต่งงาน เป็นการผิดจารีตประเพณี ดังนั้น จารีตประเพณีเป็นเรื่อง ของแต่ละสังคม จะใช้ค่านิยมของสังคมหนึ่ง ไปตัดสินสังคมอื่นไม่ได้

2. ขนบธรรมเนียม เป็นระเบียบแบบแผน ที่สังคมได้กำหนดไว้แล้วปฏิบัติสืบกันมา คือรู้กันเอง ไม่ได้เป็นระเบียบแบบแผน ไว้ว่าควรประพฤติปฏิบัติกันอย่างไร มักใช้คำว่า ขนบธรรมเนียม ประเพณี ซึ่งคนในสังคมมีความ พอใจ เป็นที่ยอมรับต่อกันมา มีข้อกำหนดบังคับเอาไว้ เช่น สถาบันการศึกษามีครู ผู้เรียน เจ้าหน้าที่ มีระเบียบ การรับสมัครเข้าเรียน การสอนไล่ ประเพณี เกี่ยวกับการเกิด การบวช การแต่งงาน การตาย มีกฎเกณฑ์ของ ประเพณีวางไว้ แต่อาจเปลี่ยนแปลงได้เมื่อจำเป็น

3. ธรรมเนียมประเพณีหรือประเพณีนิยม (Convention) เป็นแนวทางการปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวันที่ยึดปฏิบัติกันมาจนเคยชิน แต่ต้องไม่ขัดแย้งกัน เป็นเรื่อง ของทุกคนควรทำแม้มีผู้ฝ่าฝืนหรือทำผิดก็ไม่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ แต่อาจถูกตำหนิได้ว่าไม่มีมารยาท ไม่รู้จักกาลเทศะ เช่น การแต่งกาย การรับประทานอาหาร การดื่มน้ำจากแก้ว⁴⁰

³⁹ บ้านจอมยุทธ, แนวคิดและทฤษฎีทางสังคม, (<https://shorturl.asia/FdTo7>). (23 พฤศจิกายน 2566).

⁴⁰ จรัส พยัคฆราชศักดิ์, ศาสนาและวรรณกรรมนิยมในท้องถิ่นอีสาน 1, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ.เอส. พรินต์ติ้ง เฮาส์, 2534), หน้า 53.

ลักษณะของประเพณีไทย

การศึกษารายละเอียดของประเพณี จะแยกเป็น 2 ประเภท คือ ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ประเพณีเกี่ยวกับ เทศกาล

1. ประเพณีส่วนบุคคล หรือประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เป็นประเพณีเกี่ยวกับการส่งเสริมความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตตั้งแต่เกิดจนตายได้แก่ ประเพณีการเกิด การบวช การแต่งงาน การตาย การอุทิศ การทำบุญในโอกาสต่าง ๆ

2. ประเพณีเกี่ยวกับสังคม หรือประเพณีส่วนรวม เป็นประเพณีที่ประชาชนส่วนใหญ่ในสังคมถือปฏิบัติได้แก่ ประเพณีทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น ประเพณีส่วนรวมที่คนไทยส่วนมากยังนิยมปฏิบัติกัน⁴¹

ดังนั้น ประเพณีการทำบุญแจกข้าวล้านแสดงให้เห็นความคิดความเชื่อที่สะท้อนถึงวิถีชีวิต ความเป็นมาความสำคัญของศาสนา ซึ่งล้วนเป็นส่วนหนึ่งของอารยธรรมคนในท้องถิ่นอันเป็นชนบทธรรมเนียมประเพณีที่ถูกสืบทอดมาอย่างยาวนานจึงมีความสำคัญ ต่อชุมชนและผู้คนในท้องถิ่นอย่างมาก

ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่นิยม (Structural Functional Theory)

ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) ต้องการอธิบายว่าสังคมประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ที่มีหน้าที่เฉพาะและพึ่งพาอาศัยเหมือนกับอวัยวะต่างๆในร่างกายที่ช่วยให้ชีวิตดำรงอยู่ด้วย กล่าวคือ หน่วยต่าง ๆ ในสังคมจะถูกมองเหมือนเป็นอวัยวะที่มีหน้าที่จรรโลงให้สังคมดำรงอยู่ได้ถ้าแต่ละหน่วยในสังคมไม่ทำงานก็จะส่งผลให้สังคมล่มสลายในทางมานุษยวิทยา ทฤษฎีหน้าที่นิยมเป็นสกุลความคิดหนึ่งที่เกิดขึ้นโดยนักมานุษยวิทยาที่สำคัญสองคนคือ โบรินสโลว์ มาลินอฟสกี ซึ่งมองสถาบันสังคมจะทำหน้าที่ช่วยให้บุคคลดำรงชีพอยู่ได้อย่างมีความสุขทั้งในเชิงเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม สถาบัน ส่วน เรดคลิฟฟ์-บราวน์ อธิบายว่าสังคมคือระบบความสัมพันธ์ที่หน่วยต่างๆจะสร้างกฎเกณฑ์เพื่อจรรโลงให้สังคมอยู่ได้⁴²

พาร์สันส์กล่าวถึงระบบสังคมและหน้าที่ว่า หน้าที่ คือ กลุ่มของกิจกรรมที่ดำเนินไปเพื่อสนองความต้องการของระบบสังคมในเบื้องต้นพาร์สันส์เห็นว่าสังคมเป็นระบบ ในระบบสังคมนี้มีหน้าที่คือมีการกระทำกิจกรรมแต่กิจกรรมทำเป็นกลุ่ม ๆ และทำเพื่อมาสนองความต้องการของระบบ เช่น ระบบสังคมมีความต้องการให้ใครมาเลี้ยงดูเด็กก็ต้องมีกลุ่มกิจกรรมหนึ่งสำหรับดูแลเด็กเล็กและโรงเรียนเป็นต้นระบบสังคมต้องการคนดูแลสุขภาพก็ต้องมีกลุ่มกิจกรรมหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นโรงพยาบาลหรือคลินิกซึ่งตั้งก็มีหน้าที่ของกลุ่มพาร์สันส์ยังขยายความว่าเราจะเข้าใจระบบสังคมได้โดยพิจารณาจากหน้าที่พื้นฐานสี่ประการ ที่เราได้ยินกันในชื่อ AGL หน้าที่พื้นฐานสี่ประการนี้ประกอบไปด้วย

1) การปรับตัว (Adaptation) คือการที่สังคมจัดให้มีการปรับตัวให้เข้ากับทุกสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมและความต้องการของระบบ หากสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในสังคมไม่ตรงกับความต้องการของระบบก็ต้องมีการปรับตัว

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

⁴² นฤพนธ์ ดัวงวิเศษ, คำศัพท์ทางมานุษยวิทยาและทฤษฎีทางสังคม, (<https://shorturl.asia/8ZJcv>). (26 พฤศจิกายน 2566).

2) การบรรลุเป้าหมาย (Goal Attainment) สังคมต้องมีการกำหนดเป้าหมายและระบบต่าง ๆ ก็จะต้องทำหน้าที่เพื่อให้เป้าหมายหลัก

3) บูรณาการ (Integration) คือหน้าที่ในการทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกับระบบต่าง ๆ ซึ่งจะต้องดำเนินไปร่วมกัน เนื่องจากระบบสังคมประกอบด้วย ระบบย่อยที่มีความแตกต่างกัน และมีกลุ่มกิจกรรมเฉพาะตน จำเป็นจะต้องมีการดูแลให้เกิดการประสานสอดคล้องระหว่างระบบย่อยต่าง ๆ จึงต้องบูรณาการเข้าหากันและกัน

4) การรักษาแบบแผน (Latency หรือ Pattern Maintenance) คือการดำรงและฟื้นฟูแรงจูงใจของปัจเจกชนและแบบแผนของสังคมในการที่จะขับเคลื่อนไปข้างหน้าด้วยกันนั้นจำเป็นที่จะต้องมีความร่วมมือกัน ถ้ามีบางกลุ่มเกิดความรู้สึกท้อแท้หรือเห็นแตกต่างจนไม่อาจขับเคลื่อนไปได้ ก็เป็นหน้าที่ของระบบสังคมที่จะต้องฟื้นฟูเขาเหล่านั้นขึ้นมา เพื่อให้กลับเข้ามา และยึดถือเป้าหมายร่วมกันใหม่จากหน้าที่พื้นฐานทั้งสี่ข้อ พาร์สันส์เสนอว่า สังคมต้องมีระบบปฏิบัติการทั้งสี่ระบบที่เกี่ยวข้องกันได้แก่ระบบร่างกายและสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ระบบบุคลิกภาพ ระบบสังคม และระบบวัฒนธรรมซึ่งเป็นระบบที่ทำหน้าที่ควบคุมกำกับหน้าที่พื้นฐานสี่ประการ

ระบบแรกเรียกว่า ระบบที่เป็นร่างกายและสภาพแวดล้อมทางกายภาพ (Physical) เป็นระบบที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่พื้นฐานเรื่องการปรับตัว เพื่อรองรับทำหน้าที่พื้นฐานเรื่องการปรับตัว สังคมจะมีระบบย่อยที่เป็นระบบว่าด้วยร่างกายและสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ระบบนี้รวมถึงเรื่องของการผลิตเชิงเศรษฐกิจด้วย เพราะเป็นระบบในเรื่องสภาพแวดล้อมทางวัตถุ

ระบบที่สอง คือ ระบบบุคลิกภาพเป็นระบบที่ควบคุมกับหน้าที่พื้นฐานในการบรรลุเป้าหมาย ระบบจะเน้นบุคลิกภาพ คนที่เป็นสมาชิกของสังคมจะต้องถูกหล่อหลอมขัดเกลาให้มีบุคลิกภาพที่คิดไปในทำนองเดียวกันมองไปที่เป้าหมายเดียวกัน คนก็ต้องเชื่อถือในอุดมการณ์แบบเดียวกันจึงทำให้เกิดการบรรลุเป้าหมายได้

ระบบที่สาม คือ ระบบสังคม เป็นระบบที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่พื้นฐานในด้านบูรณาการสิ่งที่จะต้องเข้ามาทำให้เกิดบูรณาการคือ ตัวสังคม ระบบสังคมจะเป็นระบบที่หลอมเอาองค์ประกอบต่าง ๆ ของระบบย่อยเข้าด้วยกัน พื้นฐานในเรื่องบูรณาการจึงเกี่ยวข้องกับหน้าที่⁴³

ระบบที่สี่ คือ ระบบวัฒนธรรม เกี่ยวข้องกับหน้าที่พื้นฐานในการธำรงแบบแผนของสังคม การที่เราจะธำรงแบบแผนเอาไว้ได้ การที่เราจะฟื้นฟูจิตใจและแรงจูงใจของคนเอาไว้ได้ก็ต้องมีสิ่งเชื่อมโยง สิ่งนั้น คือ ระบบวัฒนธรรมนอกจากนี้สังคมยังต้องมีระบบย่อยของสังคม คือระบบที่มีรายละเอียดเพิ่มขึ้น เป็น ระบบที่ทำหน้าที่ชัดเจนในสังคมระบบระดับบนเป็นเรื่องของอุดมการณ์ วัฒนธรรม ระดับล่างเป็นระบบของวัตถุเศรษฐกิจ พาร์สันส์ได้แบ่งสังคมออกเป็นสี่ระบบย่อยที่สัมพันธ์กับหน้าที่พื้นฐานสี่ประการในระบบปฏิบัติการสี่ระบบนั่นเอง ซึ่งได้แก่ระบบแรกคือ ระบบเศรษฐกิจ ระบบพื้นฐานสุดคือระบบเศรษฐกิจ ระบบนี้แสดงให้เห็นหน้าที่พื้นฐานการปรับตัวระบบนี้เป็นระบบปฏิบัติการของกายภาพเป็นเรื่องของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อมีระบบเศรษฐกิจมนุษย์สามารถที่จะปรับตัว สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้แล้ว ก็เข้าสู่ระบบย่อยที่สองคือ ระบบการเมือง ซึ่งระบบที่สร้างขึ้นมาก็เพื่อที่จะสร้างขึ้นมาก็เพื่อที่จะทำให้เกิดการทำหน้าที่ให้บรรลุ

⁴³ มีชัย สมพรโพลิน, ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่, (<https://shorturl.asia/pGayT>). (28 พฤศจิกายน 2566).

เป้าหมาย เริ่มด้วยการมีเป้าหมายหลักร่วมกันและก็ไปให้ถึงเป้าหมายหลักนั้นด้วยกัน ตามมาด้วยระบบย่อยที่สามเรียกว่า ระบบสังคมหรือชุมชนซึ่งจะเป็นสังคมหรือชุมชนไม่ได้ถ้าไม่มีการผลิต แต่ถ้ามีการผลิตแต่ไม่มีเป้าหมายของการอยู่ร่วมกันก็ไม่ได้ จึงต้องมีการบริหารจัดการในรูปแบบของระบบการเมือง ระบบย่อยสุดท้าย คือ ระบบความไว้วางใจ เป็นระบบย่อยที่พาร์สันส์ระบุว่า จะมาทำหน้าที่คุ้มครองและธำรงวัฒนธรรม คือระบบที่จะไปช่วยทำให้เกิดหน้าที่พื้นฐานในด้านการรักษาแบบแผน ซึ่งเราใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือและเรียกระบบย่อยนี้ว่าระบบการอาศัยการมอบหมายหรือความไว้วางใจมาช่วยคุ้มครองและธำรงวัฒนธรรมกล่าวโดยสรุปแนวคิดของ พาร์สันส์ อยู่ในหน้าที่พื้นฐานระบบปฏิบัติการและระบบย่อยของสังคมซึ่งต่างแบ่งได้เป็นสี่ส่วน “พาร์สันส์” วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของสังคม เกิดจากการที่ระบบย่อยของสังคมมีลักษณะแตกต่างกันออกไปหรืออยู่ในกระบวนการที่ก่อให้เกิดการแตกต่าง ทำให้ต้องมีการปรับตัวมากกว่าเดิมต้องเพิ่มความสามารถในการปรับตัว และต้องมีบูรณาการของระบบย่อยต่าง ๆ สังคมก็จะค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงในลักษณะวิวัฒนาการจากทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมที่ได้มองเห็นว่าระบบสังคมนั้นต้องประกอบไปด้วยส่วนประกอบต่าง ๆ และมีความเกี่ยวข้องกับส่วนอื่น ๆ ของระบบและรักษาไว้ให้อยู่ในภาวะที่มีดุลยภาพการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในส่วนหนึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในส่วนอื่น ๆ ด้วยจากที่พาร์สันส์ได้สร้างแนวคิดเกี่ยวกับระบบสังคมที่จะต้องประกอบไปด้วยหน้าที่ พื้นฐานระบบปฏิบัติการและระบบย่อยของสังคม เมื่อสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นผลจากการที่ระบบย่อยของสังคมมีลักษณะแตกต่างกันออกไป สังคมจะต้องมีการปรับตัวมีเป้าหมายมีการบูรณาการของระบบย่อยต่าง ๆ เพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างสมบูรณ์

จากการศึกษาทฤษฎีข้างต้นจึงพอสรุปได้ว่า แนวคิด และทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์ ทฤษฎีหน้าที่นิยมและประเพณีความคิดทางมานุษยวิทยา ทฤษฎีประเพณีนิยม ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม ทฤษฎีเหล่านี้มีหลักการที่คล้ายกันและมีทิศทางเดียวกันคือให้ชุมชนสังคมบรรลุเป้าหมายวัตถุประสงค์อย่างสูงสุด และการที่ชุมชนจะนำทฤษฎีเหล่านั้นมาใช้มันต้องศึกษาอย่างจริงจังถึงความเหมาะสม และคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดที่ชุมชนจะได้รับ ตลอดจนวิเคราะห์ถึงปัจจัยต่าง ๆ ทั้งทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ค่านิยมและทรัพยากรที่มีอยู่ แล้วนำมาปรับประยุกต์ใช้จนเกิดเป็นระบบมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีมีคุณภาพ ก็จะสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ชุมชนสังคมนั้นได้

2.1.3 ความหมายของบุญแจกข้าว

คำว่า “บุญแจกข้าว” ตามความหมายในพจนานุกรมภาษาล้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของ **กรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ** ได้ให้ความหมายไว้ว่า บุญแจกข้าว หรือ ภาษาล้านในพื้นที่จะเรียกว่า “บุญ-แจก-เช่า” เป็นการทำ บุญอุทิศส่วนบุญให้แก่บุคคลหรือญาติพี่น้องที่เสียชีวิตไปแล้ว⁴⁴

คำว่า “บุญแจกข้าว” ซึ่งจะประกอบด้วยคำ 3 คำ (บุญ-แจก-ข้าว) ซึ่งสามารถจำแนกความหมายได้ดังต่อไปนี้

คำว่า บุญ ตามตัวอักษร แปลว่า ชำระ⁴⁵ (มาจาก ปุ ธาตุ ในความชำระ) และแปลว่า เต็ม (มาจาก ปุ ธาตุ ในความเต็ม) โดยมีความหมายว่า กิริยาที่เป็นเครื่องชำระล้างจิตใจให้สะอาด

⁴⁴ กรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, พจนานุกรมภาษาล้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2537), หน้า 134.

⁴⁵ พ.ศ. 25/19/30.

ปราศจาก โลภ โกรธ หลง ให้จิตใจที่เปี่ยมไปด้วยความสุขใจชาวโล เบิกบานสดชื่นและร่มรื่นเย็นเป็นสุข ด้วยบุญชนิดต่าง ๆ เช่น การให้ทาน การรักษาศีล รวมถึงการเจริญเมตตาภาวนา

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ได้ให้ความหมายของ “บุญ” ไว้ว่า “การกระทำความดีตามหลักคำสอนในศาสนา ความดี คุณงามความดี”⁴⁶ ความหมายนั้นนอกจากจะมีความเกี่ยวเนื่องกับหลักคำสอนทางศาสนาแล้ว ยังให้ความหมายในเชิงกว้างคือการทำความคุณงามความดีต่าง ๆ ซึ่งไม่ได้จำเพาะลงไปว่าเป็นความดีประเภทใด เพียงแต่สิ่งใดก็ตามที่บุคคลประพฤติแล้วก่อให้เกิดความดีงามและความสุขแก่ตนและบุคคลอื่นก็นับว่าเป็นบุญทั้งนั้น

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) พระเถระผู้เป็นยอดปราชญ์ของพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันท่านหนึ่งได้ให้ความหมายของ “บุญ” ในเชิงกว้าง มีความครอบคลุม ทั้งส่วนของพฤติกรรมที่ดีงามทางไตรทวาร ทั้งส่วนที่เป็นการสร้างเสริมคุณภาพและสุขภาพของจิต ทั้งส่วนที่มีนัยส่อถึงความ นอกจากนี้ บางแห่งก็แสดงไว้อีกความหมายหนึ่งว่า สิ่งที่ยังอหิงสา (ความประสงค์) ของผู้กระทำให้บริบูรณ์⁴⁷

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้กล่าวไว้ว่า บุญ มีความหมายที่สำคัญอยู่ตรงที่ตรงกันข้ามกับบาป ดังนั้น โดยหลักทั่วไปจึงถือว่า บุญเป็นเครื่องชำระบาป เมื่อชำระบาปได้ก็ทำให้สบายใจ เพราะฉะนั้น เมื่อก้าวโดยผล บุญก็เป็นชื่อของความสุข ความสบาย ความพอใจ ความอิ่มใจ และสิ่งซึ่งเกิดขึ้นในจิตใจแล้วทำให้จิตใจใสสะอาด ปราศจากความเศร้าหมอง ชุ่มฉ่ำ ก้าวขึ้นไปสู่ภูมิที่ดี เกิดขึ้นจากการที่ใจ ได้เพื่อกิจที่ดี คือ พระธรรม ทำให้เลือกเฉพาะสิ่ง ที่ดี ที่ถูก ที่ควร ที่เป็นประโยชน์ แล้วปฏิบัติ ทำดี ตามที่คิด สิ่งนั้น เรียกว่า บุญ⁴⁸

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร) ได้อธิบายความหมายของคำว่า บุญ หมายถึงกรรมที่ทำด้วยเจตนาดีมีจิตสะอาดผ่องใส ผลลัพธ์จะออกมาเป็นความสุข ท่านเรียกว่า บุญ ใจจะเป็นผู้สั่งให้เกิดการกระทำทางกายและทางวาจา การแสดงออกทางกายและวาจาที่เป็นบุญ เรียกว่า กายสุจริต วาจาสุจริต ก่อให้เกิดความดีความประพฤติชอบทางกายวาจาใจและในทางตรงข้าม บาป คือสิ่งที่ไม่ถูกต้องเป็นบาปที่เกิดขึ้นได้ทั้งกายวาจาใจเช่นกันอาทิเช่น การนั่งที่เรี่ยราดก็เป็นบุญคำพูดที่ถูกต้องเป็นบุญการคิดดีถูกต้องมีเมตตาช่วยเหลือก็เป็นบุญหรือทางตรงข้ามหากการใช้วาจาไม่ถูกต้องทำร้ายผู้อื่นคือบาปทางวาจาหรือจิตใจคิดร้ายก็เป็นบาป บุญตามความหมายเชิงนิรุกติศาสตร์ คือ สภาพที่กลั่นกรอง และชำระสันดานที่เกิดกิเลสขึ้น (ยถา สยํ อุปปันนํ ตํ สันตํ ปุณฺณํ วิโสธิตํ จ ปุณฺณํ) สภาพที่กลั่นกรองกรรมซึ่งเป็นการกระทำของตน สภาพที่ยังอหิงสาของผู้กระทำกรรมนั้นให้บริบูรณ์ และสภาพที่ทำให้เกิดภพอันน่าบูชา (ปุณฺณํ อตฺตโน การกํ ปุเรติ จสฺส อชฺฌมาลยํ ปุชฺชณจ ภวํ นิพพตฺเต ตีติ ปุณฺณํ) ความหมายเหล่านี้ แสดงถึงบุญในเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นเครื่องมือสำหรับกลั่นกรองชำระ

⁴⁶ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์ จำกัด, 2539), หน้า 481.

⁴⁷ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ 15, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 168.

⁴⁸ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), บุญยิ่งกว่าบุญ, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2554), หน้า 21.

จิตใจ รวมทั้งกิริยาอัชฌาสัยของบุคคลให้สะอาดและดีงาม ก่อให้เกิดภาวะที่น่าชื่นชม น่ายกย่องนับถือ มุ่งถึงสภาพของบุญที่แสดงผลต่อพฤติกรรมและจิตใจของบุคคลเป็นหลัก⁴⁹

จึงพอสรุปได้ว่า คำว่า บุญ หมายถึง การกระทำความดีตามหลักคำสอนทางศาสนา ว่าโดยเหตุ บุญคือเครื่องชำระจิตใจคนให้สะอาด ว่าโดยผล บุญ คือ ความสุข

คำว่า “แจก” หมายถึง การแบ่งปัน, ทาน, ให้, จะปรากฏใน “ปิตติทานมัย” ในหลักบุญกิริยาวัตถุ 10 ประการ

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า แจก ความหมาย คือ แบ่งหรือปันให้แก่คนหลาย ๆ คน เช่น แจกอาหาร แจกเสื้อผ้า แจกสิ่งของ กระจายออก แยกออก⁵⁰

พระครูสุธีศัมภีรญาณ ได้อธิบายความหมาย คำว่า แจก หมายถึง การแบ่งปัน หรือบริจาค เช่น การให้ทาน การมอบสิ่งของต่าง ๆ การอุทิศบุญให้ หรือการส่งส่วนบุญไปให้ผู้ตาย ตรงกับความหมายของคำว่า “ปิตติทานมัย” บุญสำเร็จด้วยการแบ่งปันส่วนบุญให้ผู้อื่น กล่าวอีกนัยคือ การแบ่งปันในส่วนแห่งบุญกุศล การอุทิศบุญกุศลที่ได้ทำมาแล้วให้แก่ผู้อื่น ก็ต้องมาแยกเป็น 2 หัวข้อ คือ (1). การแบ่งปันบุญกุศลให้แก่ผู้อื่นนั้น เป็นการแบ่งปันให้กับคนเป็น (2). ส่วนการอุทิศบุญกุศลนั้น อุทิศให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ที่ปรากฏในเรื่อง “บุญกิริยาวัตถุ” ในพระพุทธศาสนา⁵¹

พระอริยานุวัตร เขมจารี ได้อธิบายความหมาย คำว่า แจก หมายถึง การแบ่งปัน การยกให้ สละให้ โดยในทางพุทธศาสนา เรียกว่า การบริจาค⁵²

ดังนั้น คำว่า แจก หมายถึง การให้ หรือแบ่งปันให้แก่คนอื่นถ้าในมุมมองของผู้วิจัยเป็นการส่งส่วนบุญไปให้ผู้ตาย ตรงกับความหมายของคำว่า ปิตติทานมัย บุญสำเร็จด้วยการแบ่งปันส่วนบุญให้ผู้อื่น

คำว่า “ข้าว” คือเมล็ดของพืชพวกหญ้าชนิดหนึ่งใช้เป็นอาหารสำคัญ ปลูกกันโดยส่วนมาก มีชนิดใหญ่ ๆ 2 ชนิด คือข้าวเจ้า และข้าวเหนียว คำว่า ข้าว ในที่นี้หมายถึงเอาทั้งข้าวน้ำโภชนาหาร และวัตถุธาณอื่นๆ ที่จะมอบให้ผู้มาร่วมงานและถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ เพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติพี่น้องผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

หากรวม 3 คำ คือ บุญ+แจก+ข้าว คือ บุญอันเกิดขึ้นจากอุทิศส่วนบุญมีอาหาร ข้าวของ และเครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ ให้แก่ผู้ตายไปแล้ว ตามหลักการทำบุญอุทิศในพุทธศาสนา ซึ่งมีความสอดคล้องกันกับคำว่า “ทักษิณานุปาทาน” คือ การทำบุญหลังจากผู้ที่ตายไปแล้ว และหากคนที่ตาย

⁴⁹ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), *มงคลยอตชีวิตฉบับสมบูรณ์*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2546), หน้า 86.

⁵⁰ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์ จำกัด, 2546), หน้า 37.

⁵¹ พระครูสุธีศัมภีรญาณ, “บุญแจกข้าว : รูปแบบการแบ่งปันและการสร้างความกตัญญูของชาวอีสาน”, อ้างแล้ว, หน้า 11.

⁵² พระอริยานุวัตร เขมจารี, *คติความเชื่อของชาวอีสานในวัฒนธรรมพื้นบ้านคติความเชื่อ*, อ้างแล้ว, หน้า 56.

ไปนั้นมีความทุกข์ทรมานอยู่ในเปรตโลก เมื่อได้รับอนุโมทนาส่วนบุญที่ญาติพี่น้องผู้ยังมีชีวิตอยู่ทำบุญอุทิศไปให้แล้ว เขาเหล่านั้นก็จะพ้นจากทุกข์นั้นได้⁵³

ดังนั้น ประเพณีบุญแจกข้าว คือ การทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลให้แก่ผู้มีพระคุณตลอดถึงเครือญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว จะกระทำเมื่อมีความพร้อมส่วนมากจะจัดในช่วงที่ว่างจากการทำอะไรทำสวนซึ่งต้องอาศัยความสามัคคีจากเครือญาติทุกฝ่าย และคนในชุมชนที่มีความสนิทสนมกับผู้ล่วงลับไปหรือคนใกล้ชิดที่ยังมีชีวิตอยู่ เพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ญาติที่ได้เสียชีวิตไปแล้ว และอาจจะเรียกว่า บุญกระดุก (อัฐิ) เพราะในพิธีญาติพี่น้องจะนำกระดุกของผู้ตายมาเป็นองค์ประกอบพิธีในการทำอุทิศ เพราะสิ่งที่ผู้ตายเหลือไว้โดยเฉพาะที่เป็นรูปธรรมชัดเจนมีอยู่เพียงสิ่งเดียวนั่นก็คือ กระดุก (อัฐิ) เป็นสิ่งที่ระลึกถึงผู้ล่วงลับไป ญาติที่เหลืออยู่จะเกิดความปลื้มปิติใจว่า บุญที่เขาทำนั้นจะถึงแก่ผู้ตายอย่างแน่นอน ผู้ตายจะพ้นจากความอดอยาก ทุกข์ทรมาน และจะได้ไปสู่สุคติภูมิสืบไป

2.1.4 ความสำคัญของบุญแจกข้าว

ก. แนวคิดการทำบุญแจกข้าว

การทำบุญแจกข้าว ในที่นี้ ได้แก่ การทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับไป จะมีอยู่ 2 ประเภท คือ

1. การทำบุญอุทิศให้โดยเจาะจง (อุททิสสิกปัตติ) โดยการระบุชื่อของผู้ที่ตนมุ่งหมายอุทิศให้ กลุ่มคนที่ตนรู้จักคุ้นเคย ระบุเพศ และสถานภาพ เช่น ญาติผู้มีเชื้อสายเดียวกันกับตนทั้งช่วงใกล้และช่วงไกล ซึ่งได้แก่บรรพบุรุษผู้เป็นเทือกเถาที่สืบสายตรงลงมาทางสายเลือด 3 ชั้น มีปู่ทวด ย่าทวด ตาทวด ยายทวด ปู่ย่า ตายาย และปิตามารดา หรือบรรพบุรุษก่อนรุ่นทวดขึ้นไปเท่าที่ตนรู้จักและจำได้ รวมถึงญาติผู้เป็นเหล่ากอที่สืบสายตรงลงมาจากตน 3 ชั้น มีลูก หลาน และเหลน แม้กระทั่งอุทิศให้แก่ผู้มีอุปการคุณ เช่น ครูอาจารย์ ตลอดจนมิตรสหายและคนที่รู้จักคุ้นเคยทั้งหลาย

2. การทำบุญอุทิศให้โดยไม่เจาะจง (อนุททิสสิกปัตติ) ได้แก่ส่วนบุญที่อุทิศให้โดยกล่าวรวม ๆ ไม่ระบุชื่อของใครคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ หรือเจาะจงหมู่ชนที่ตนรู้จักคุ้นเคย แต่มุ่งหมายเอาบุคคลทุกประเภทและสัตว์ทุกชนิด ไม่เลือกบุคคล ไม่จำเพาะใคร สำหรับผู้ที่ได้รับส่วนบุญชนิดนี้ไม่ได้รับผลบุญในทันทีทันใด เหมือนผู้ที่ได้รับส่วนบุญชนิด อุททิสสิกปัตติ ผลบุญจะสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อส่วนบุญชนิด อุททิสสิกปัตติ ให้ผลก่อน กล่าวคือเมื่อญาติอุทิศส่วนบุญโดยไม่เจาะจงออกไป หากพวกเปรตประเภทที่สามารถรับส่วนบุญได้ได้รับรู้และอนุโมทนาแล้ว อาณิสสแห่งการอนุโมทนาส่วนบุญชนิดที่เป็น อนุททิสสิกปัตติ ของพวกเปรตเหล่านั้น ก็ไม่ได้สูญหายไปไหน ต่อเมื่อได้รับส่วนบุญชนิดที่เป็น อุททิสสิกปัตติ เวลาใด เวลานั้นการอนุโมทนาส่วนบุญชนิดที่เป็น อนุททิสสิกปัตติ ก็เข้าอุดหนุนส่งเสริมการอนุโมทนาส่วนบุญชนิดที่เป็น อุททิสสิกปัตติ ให้มีกำลังกล้าแข็งยิ่งขึ้นทันทีทันใดในขณะนั้น⁵⁴

ข. แนวคิดความสำคัญของบุญแจกข้าว

การทำบุญแจกข้าว เป็นประเพณีการทำบุญหลังจากที่พ่อแม่พี่น้องได้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งจะไม่สามารถทราบได้เลยว่า ผู้ที่ล่วงลับจากโลกนี้ไปแล้วไปอยู่ในภพภูมิหรือที่แห่งใด และมีความเป็นอยู่อย่างไร ญาติพี่น้องและลูกหลานผู้ที่มีชีวิตอยู่จึงเกิดอาการหวั่นหาและอาลัย และคิดถึงผู้ตาย แต่ไม่

⁵³ พระครูสุธีศิมภิรมญาณ, “บุญแจกข้าว : รูปแบบการแบ่งปันและการสร้างความกตัญญูของชาวอีสาน”, อ้างแล้ว, หน้า 12.

⁵⁴ พระสัทธัมมโชติกะ, มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ 5, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ, 2517), หน้า 194.

สามารถจะสื่อสารกับผู้ตายไปได้ จึงเป็นเพียงการระลึกถึงคุณงามความดีของผู้ที่ล่วงลับไป ปรากฏในคำสอนที่พระพุทธเจ้าเคยแสดงไว้ใน ตีโรกขทสูตร ว่า (อะทาสี เม อะกาสี เม ญาติ มิตตา สะชา จะ เม เปตานัง ทักขินัง ทัชชา ปุพเพกะตะมะนุสสรัง แปลว่า บุคคลใดเมื่อนึกถึงอุปการะ ที่ญาติผู้ตายไปแล้วเคยทำไว้ในครั้งก่อนว่า ผู้นั้นได้ให้สิ่งเหล่านี้แก่เรา ได้ทำเหล่านี้แก่เรา ได้เป็นญาติ มิตร และสหายของเรา เราก็ควรถวายทักษิณาทาน อุทิศให้แก่ญาติผู้ตายไปแล้ว”⁵⁵

เมื่อญาติพี่น้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ พ่อ - แม่ “ที่เสียชีวิตไปแล้ว หากไม่ได้ทำบุญแจกข้าวอุทิศส่วนกุศลไปให้ ก็จะถูกดูหมิ่นดูแคลนจากคนภายในหมู่บ้านว่า เป็นคนอกตัญญูไม่รู้จักรับบุญคุณพ่อแม่ ไม่รักใคร่ห่วงใยญาติพี่น้อง” เป็นคนเห็นแก่ตัวไม่รู้จักรับเสียสละ ใครๆ ก็ไม่อยากคบหา ชาวอีสานจึงถือเอาเรื่องความ “กตัญญู-กตเวทิต์” ต่อ พ่อแม่ - ปู่ย่า - ตายาย ญาติพี่น้องและผู้มีพระคุณเป็นใหญ่ การจัดงานทำบุญแจกข้าวจึงเป็นการแสดงความกตัญญูต่อญาติผู้เสียชีวิตไปแล้ว เพื่อให้ดวงวิญญาณของคนเหล่านั้นได้รับส่วนบุญส่วนกุศล และจะได้ไปจุติในภพภูมิใหม่ไม่ต้องวนเวียนมาเพื่อรอรับส่วนบุญอีก

จะเห็นได้ว่าการทำบุญแจกข้าวจึงเกิดขึ้นจากสาเหตุสำคัญ คือ ปรารถนาถึงญาติพี่น้องที่ล่วงลับไป ด้วยการทำบุญแจกข้าวแล้วอุทิศส่วนกุศลไปให้ โดยหวังว่าผู้ตายจะมีโอกาสได้รับส่วนบุญ และเป็นโอกาสให้ญาติผู้ยังอยู่ได้บำเพ็ญบุญ - กุศลด้วยตนเอง ถือเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่งด้วย โดยมีความสำคัญ 5 ประการ⁵⁶ ดังนี้

1. บอกความเป็นญาติ
2. ประกาศความกตัญญูเชิดชูผู้มีพระคุณ
3. บำรุงพระพุทธศาสนา
4. นำพาให้ประสบบุญ
5. อุทิศคุณความดีให้ผู้ตาย

1. บอกความเป็นญาติ

คำว่า “ญาติ” หมายถึง คนที่มีความเกี่ยวข้องกันโดยฐานะเป็นพ่อแม่ลูกและพี่น้องที่คลานตามหลังกันออกมา มีพ่อแม่เดียวกัน สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน หรือมีความเกี่ยวข้องกันทางสายเลือด เรียกว่า “ญาติสายโลหิต” หมายถึงผู้ที่สืบสายเลือดโดยตรงจากตระกูลเดียวกัน เป็นเทือกเถาเหล่ากอเดียวกัน ที่นับได้คือเครือญาติ 7 ชั่วคน (7 ชั่วโคตร) หรือ 7 รุ่นคน คือ นับขึ้นไป 3 ชั้น ได้แก่ (1) ปู่ทวด ย่าทวด ตาทวด ยายทวด (2) ปู่ ยา ตา ยาย และ (3) พ่อ แม่ เรียกว่า “เทือกเถา” นับเราเป็นชั้นกลาง

นับลงมา 3 ชั้น ได้แก่ ลูก หลาน และเหลน เรียกว่า “เหล่ากอ” นับรวมถึง ลุง ป้า น้า อา ด้วย

ญาติ 2 ประเภท

1. ญาติสายโลหิต หรือเครือญาติ เรียกว่า ญาติทางโลก เป็นญาติที่สืบเชื้อสายทางประเพณี ซึ่งสืบสายตรงลงมาจากบรรพบุรุษ 7 ชั่วโคตร พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2524 ระบุว่า

⁵⁵ พ.ร.บ. 25/9/16.

⁵⁶ พระมหานรินทร์ มหาสมมฤทธิโต, บุญแจกข้าวในสารธรรม ทำบุญได้บุญ, (ขอนแก่น : หจก.โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2552), หน้า 65-66.

7 ชั่วโคตร หมายถึงวงศ์สกุลที่สืบสายโลหิตซึ่งนับตั้งแต่ตัวเองขึ้นไป 3 ชั้น คือ ชั้นพ่อ ชั้นปู่ และชั้นทวด กับนับจากตัวเองลงมาอีก 3 ชั้น คือ ชั้นลูก ชั้นหลาน และชั้นเหลน รวมเป็น 7 ชั่วโคตร⁵⁷

2. ญาติธรรม เป็นญาติที่ไม่มี血缘เกี่ยวข้องทางสายโลหิต แต่มีความผูกพันสนิทสนมคุ้นเคย มีความรักใคร่กลมเกลียวกันทางความรู้สึก มีความเคารพนับถือเสมือนหนึ่งพี่น้องร่วมท้องมารดาเดียวกัน ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “วิสสาสา ปรมา ญาติ” แปลว่า “ความคุ้นเคยเป็นญาติอย่างยิ่ง”⁵⁸ ใน “ติโรกขทสูตร”⁵⁹ พระพุทธเจ้าได้ทรงระบุถึงบุคคลที่ควรแก่การทำบุญอุทิศให้ 5 ประเภท ทั้งญาติสายโลหิต และญาติธรรม ดังนี้

1. อนุชา เม ทานผู้นี้ได้ให้สิ่งนี้แก่เรา
2. อนุชา เม ทานผู้นี้เคยทำสิ่งนี้แก่เรา
3. ญาติ เม ทานผู้นี้เป็นญาติของเรา
4. มิตร เม ทานผู้นี้เป็นมิตรของเรา
5. สหาย เม ทานผู้นี้เป็นสหายของเรา (เพื่อนร่วมกิจการต่างๆ)

บุคคลใดเมื่อรำลึกนึกถึงคุณงามความดีของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ทั้ง 5 ประเภทดังกล่าวนี้ ที่เคยทำไว้เมื่อคราวมีชีวิตอยู่ เมื่อระลึกได้เช่นนี้ก็ควรให้ “ทักษิณาทาน” คือ ทำบุญอุทิศส่งให้ตามหลังผู้ตาย เพื่อประโยชน์แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว แต่ไม่ควรร้องไห้เสียใจ หรือบ่นเพ้อรำพัน เพราะการแสดงอาการเช่นนั้นไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว คือ ไม่สามารถจะช่วยเหลือผู้ล่วงลับไปได้ด้วยการแสดงออกเช่นนั้นเลย

ดังนั้น การทำบุญแจกข้าวให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว จึงเป็นภาระหน้าที่ที่ญาติทั้ง 2 ฝ่าย จักต้องตระหนักใส่ใจไม่ควรเพิกเฉย โดยเฉพาะญาติสายโลหิตจะต้องรับผิดชอบโดยตรง เพื่อแสดงความเป็นญาติธรรมให้ปรากฏชัดเจนนั่นเอง

2. ประกาศความกตัญญูเชิดชูผู้มีพระคุณ

ประเพณีการทำบุญแจกข้าว หรือบุญอุทิศให้ผู้ตาย จำต้องอาศัยคุณธรรมภายในชนิดหนึ่งเป็นเครื่องกระตุ้นเตือน นั่นก็คือ ผู้ทำจะต้องมีความ “กตัญญู” คือรู้คุณ และ “กตเวทิตะ” คือต้องการประกาศความดีนั้นให้ปรากฏชัดเจน จึงจะสามารถกระทำความบุญกุศลเช่นนี้ได้ ในคำสอนทางพุทธศาสนา สอนไว้ว่า ในโลกนี้มีบุคคลที่หาได้ยากอยู่ 2 บุคคล⁶⁰ ดังนี้

1. บุพการี ได้แก่ บุคคลที่ทำความดีต่อบุคคลอื่นก่อนทั้ง ๆ ที่เขาเหล่านั้น ไม่เคยทำบุญคุณอะไรให้แก่เขามาก่อน

2. กตัญญูกตเวทิตะ ได้แก่ บุคคลที่ได้รับอุปการะคุณจากบุคคลอื่นและ ทำความดีอันเป็นการตอบแทนบุญคุณของผู้นั้นโดยความสำนึกถึง

บุคคลทั้ง 2 ประเภทนี้ เป็นบุคคลตัวอย่างที่สังคมต้องการเป็นอย่างมาก เนื่องจากว่าถ้าหากขาดบุคคลประเภทใดประเภทหนึ่งไป สังคมก็จะขาดความสุข ร่มเย็นเป็นสังคมแห่งยุคต่างคนต่าง

⁵⁷ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, อ้างแล้ว, หน้า 250.

⁵⁸ พ.ธ. 25/204/96

⁵⁹ พ.ธ. 25/9/16.

⁶⁰ อ.พ.ท. 20/120/83.

อยู่ ไร้ความเอื้อเฟื้อและอาหารต่อกันและกันไม่มีเมตตาธรรมเลี้ยวจิตใจ ขาดสายใยยึดเหนี่ยวให้โลกมีความกลมเกลียวปรองดองกัน

พุทธศาสนสุภาษิตที่คุ้นหูของชาวพุทธไทยมานานก็คือ “นิมิตตัง สาธูปานัง กตัญญูกะตะเวทิตา”⁶¹ แปลว่า “ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี” แต่คนกตัญญูทุกวันนี้หาได้ยาก ส่วนมากมีแต่รู้เฉยๆ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “ภูมि वे संपुरिसानัง กตัญญูกะตะเวทิตา”⁶² แปลว่า “ความกตัญญูกตเวทิตีคือพื้นฐานของคนดี”

คำว่า “กตัญญู” จึงมีความหมายที่ละเอียดลึกซึ้ง มิใช่เพียงแค่รู้บุญคุณตามที่ได้ยินได้ฟังมา หรือรู้จากการศึกษาเล่าเรียนเท่านั้น แต่ต้องเป็นการรู้ที่เกิดจากจิตสำนึกหรือความรู้สึกของตนจริงๆ กตัญญูบุคคลจึงเป็นดุษฎีมนัสนิสา ยากจะหาและมีได้ในคนทั่วไป ส่วนอกตัญญูบุคคลเป็นดุษฎีก่อนกรวด หิน ดิน ทราย หาได้ดาษดื่นโดยทั่วไป พระพุทธเจ้าทรงยกย่องบุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวทิตาว่าเป็นบุคคลหาได้ยากในโลกคู่กับบุพการี คือ บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน ลูกที่ได้รับการดูแลจากพ่อแม่มาแล้ว ย่อมมีหน้าที่หลักที่จะตอบแทนพระคุณพ่อแม่อยู่ 5 ประการ⁶³ คือ

1. ท่านเลี้ยงมาและเลี้ยงท่านตอบ
2. ทำกิจการงานให้เด่นดี
3. รักษาสกุลวงศ์
4. ตั้งตนเป็นทายาท
5. รู้จักทำบุญอุทิศให้

ในข้อที่จะให้พิจารณาเป็นพิเศษในหน้าที่ของบุตรธิดาที่จะพึงกระทำต่อผู้มีพระคุณนั้นก็คือข้อที่ 5 คือ “ทำบุญอุทิศ” แก่นสารของข้อนี้ชี้ให้เห็นว่า ภาระหน้าที่ของบุตรที่พึงกระทำต่อ ไม่ได้สิ้นสุดลงแต่เพียงในภพนี้เท่านั้น หากแต่ยังยืดยาวออกไปในภพอื่น คือภพหน้าอีกด้วย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า หน้าที่ของบุตรที่มีต่อบิดามารดานั้น ยังไกลออกไปถึงช่วงชีวิตหลังความตายอีกด้วยความข้อนี้แสดงให้เห็นว่า บิดามารดานั้นเป็นผู้มีพระคุณอย่างใหญ่หลวงเพียงใด จึงเป็นเหตุหรือที่มาของการทำบุญแจกข้าว หรือทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ พ่อ-แม่ ปู่-ย่า ตา-ยาย ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับจากโลกนี้ไปแล้ว เพราะรำลึกนึกถึงคุณงามความดีของท่านเหล่านั้นนั่นเอง

การเชิดชูบูชาผู้มีพระคุณที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นจุดหมายสำคัญอีกประการหนึ่งของการทำบุญแจกข้าวของชาวอีสาน ด้วยความสำนึกว่า ผู้ตายเป็นผู้มีคุณงามความดีที่ควรค่าแก่การยกย่องเชิดชูบูชา แต่การยกย่องเชิดชูบูชาไม่ได้มีความหมายแคบ ๆ เพียงแค่การแสดงความรักพนบน้อมต่อผู้ที่ล่วงลับไปแล้วด้วยเครื่องสักการบูชา มีดอกไม้ ธูป เทียน ของหอม หรือด้วยการไว้อาลัย เขียนประวัติอย่างเลิศหรู หรือจัดการแต่งศพ แต่งเมรุอย่างอลังการ อย่างที่หลายคนเข้าใจกันเท่านั้น หากแต่ยังครอบคลุมไปถึงการบำเพ็ญบุญกุศลอย่างอื่น คือ การบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปาทานเพื่อเป็นการเพิ่มพูนบุญกุศลสมบัติให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ด้วยจิตสำนึกที่เปี่ยมไปด้วยกตัญญูกตเวทิตาธรรม เพื่อทดแทนอุปการะคุณที่ผู้ตายเคยกระทำแก่เราเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ เป็นการประกาศเชิดชูบูชาคุณงามความดีของผู้ตายให้ปรากฏอย่างกว้างขวาง เพราะผู้ทำบุญแจกข้าวได้แสดงกุศลเจตนา

⁶¹ พระมหานรินทร์ มหาธมมรักษิโต, บุญแจกข้าวในสารธรรม ทำบุญได้บุญ, อ่างแล้ว, หน้า 52.

⁶² อง.ทุก. 20/33/61.

⁶³ ที.ปา. 267/212

ปรารถนาดีต่อญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ด้วยการทำพิธีกรรมในส่วน “ปุพเพตปัส” โดยมุ่งให้ผู้ล่วงลับไปได้รับประโยชน์จากการบูชานั้นอย่างบริบูรณ์ อันเป็นจุดประสงค์ในการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต)⁶⁴ ได้ให้แง่คิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า หากพิจารณาถึงประโยชน์ที่สังคมจะพึงได้รับจากการยกย่องเชิดชูบูชาคุณของญาติที่ล่วงลับไปแล้วนั้น ก็สามารถมองเห็นช่องทางที่จะขยายประโยชน์ออกไปอย่างกว้างขวาง กล่าวคือ เมื่อผู้ล่วงลับไปแล้วเคยสร้างคุณงามความดีไว้มากจนเป็นที่ประจักษ์แก่สังคม สังคมก็จะช่วยกันยกย่องเชิดชูคุณความดีของผู้ตาย การกระทำอย่างนี้นับว่าเป็นผลดีแก่สังคม ในการที่จะดำรงรักษาสังคมนั้นให้มั่นคงเป็นปึกแผ่น ทำให้สังคมมีกำลังที่จะรักษาสิ่งที่ดีงาม มีความสงบสุข มีความสามัคคี เป็นสังคมมีหลักการที่จะยึดเหนี่ยวให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และทำให้วัฒนธรรมอันดีเกิดขึ้นด้วย

ดังนั้น การกระทำบุญแจกข้าวจึงเป็นการประกาศความกตัญญู ซึ่งเป็นคุณธรรมที่ฝังแน่นอยู่ในจิตใจของลูกหลานญาติพี่น้อง ให้ปรากฏออกมาเป็น “กตเวที” คือ ปรากฏเด่นชัดออกมาภายนอก ด้วยการแสดงออกทางกายวาจา ด้วยการประกอบบุญ – กุศลประการต่าง ๆ เพื่อเชิดชูบูชาบุญคุณของญาติผู้ล่วงลับไป นับเป็นการกระทำที่น่าสรรเสริญ เพราะเป็นการยกย่องเชิดชูบูชาบุคคลที่ควรบูชา คือ บุพการีชน ซึ่งเป็นบุคคลที่หาได้ยากยิ่ง ตามพระพุทธพจน์ที่ปรากฏใน “มงคลสูตร”⁶⁵ ว่า “บูชา จ ปูชนียานํ เอตมมมงคลมุตตมํ” แปลว่า “การบูชาบุคคลที่ควรบูชา เป็นมงคลสูงสุด” แม้ว่าบุคคลนั้นจะล้มหายตายจากโลกนี้ไปแล้ว แต่คุณงามความดียังไม่ได้เลือนสูญหาย ยังควรค่าแก่การแสดงความกตัญญูเชิดชูบูชาของลูกหลานตลอดไป

3. บำรุงพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาประกอบด้วยองค์ 5 ประการ คือ (1) ศาสดา (2) ศาสนธรรม (3) ศาสนทายาท (4) ศาสนสถาน และ (5) ศาสนพิธี การทำบุญแจกข้าว เป็นการทำบุญเพื่อถวายทานแก่พระสงฆ์ ซึ่งพระสงฆ์เป็น 1 ในองค์ 5 ของพระพุทธศาสนาในฐานะ “ศาสนทายาท” คือ ผู้รับมรดกธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามายาวนานกว่า 2500 ปี สิ่งทีเื้อื้ออำนวยหล่อเลี้ยงชีวิตในเพศพรหมจรรย์ของพระสงฆ์ให้มีความมั่นคงในเพศบรรพชิตต่อไปก็คือ ปัจจัย 4 (ข้าว ผ้า ยา เสนาสนะ) ที่อุบาสกอุบาสิกาถวายการอุปถัมภ์ เพื่อให้พระสงฆ์มีกำลังกาย กำลังใจในการปฏิบัติศาสนกิจเพื่อเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอน สืบทอดอายุพระพุทธศาสนา และรักษาพระพุทธศาสนาให้มั่นคงต่อไป

การทำบุญแจกข้าวเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ด้วยการถวายอามิสทานแก่เหล่าสงฆ์นั้นนอกจากมีเป้าหมายเพื่ออำนวยประโยชน์แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ยังขยายประโยชน์ออกไปสู่ “สถาบันสงฆ์” ซึ่งเป็นองค์กรที่รับผิดชอบพระพุทธศาสนา เป็นการถวายการสนับสนุนให้พระสงฆ์ได้ทำหน้าที่ธุระทั้ง 2 ในพระพุทธศาสนา คือ

1. คณฺธธุระ คือ หน้าที่ในการศึกษาเล่าเรียนทรงจำสืบทอดพระธรรมวินัย การเรียนพระคัมภีร์ อันได้แก่การเล่าเรียนศึกษาพระพุทธศาสนา ดังที่มีการเล่าเรียนตามหลักสูตรของนักธรรมบาลี หรือแม้ว่าการมาฟังธรรมบรรยายนี้ ก็ถือว่าเป็นคณฺธ-ธุระคือการเล่าเรียนพระคัมภีร์เช่นเดียวกัน เพราะว่าการแสดงธรรมบรรยายก็แสดงไปตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่เดิมผู้ฟังจำกันมา และ

⁶⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *ชีวิตหนึ่งเท่านั้นสร้างชีวิตได้อันันต์*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2540), หน้า 7.

⁶⁵ พ.พ. 25/3/7

ต่อมาจักรีกลเป็นตัวอักษรในใบลานเป็นต้น ตลอดจนถึงมาพิมพ์เป็นเล่มหนังสือดังที่ได้ใช้อ่านเล่าเรียนกันอยู่ แต่แม้เช่นนั้นก็ต้องมีอาจารย์เป็นผู้บรรยายแสดงอธิบายประกอบอีกด้วย การเล่าเรียนจึงใช้ตาใช้หู เดิมก็ใช้หูเป็นส่วนใหญ่ ในบัดนี้ก็ใช้ทั้งหูทั้งตา หูฟังตาอ่าน ก็เป็นคันถธุระ ธุระคือการเรียนพระคัมภีร์

2. วิปัสสนาธุระ คือ หน้าที่ในการปฏิบัติตามธรรมวินัยให้ถูกต้องชัดเจนนั้นก็คือการปฏิบัติทำจิตตภาวนา หรือทำกรรมฐานนั่นเอง ซึ่งก็มีทั้งฝ่ายสมณะทั้งฝ่ายวิปัสสนา ทั้งฝ่ายสมาธิทั้งฝ่ายปัญญา แต่ว่ายากเอาวิปัสสนาเป็นประธาน เพราะว่า วิปัสสนาปัญญาเท่านั้นจึงจะกำจัดกิเลสได้เด็ดขาด เป็นเหตุละกิเลสได้เป็นอย่างดี ถ้าพึงสมาธิหรือสมณะนั้น ถ้าไม่มีปัญญาก็ยังละกิเลสไม่ได้เด็ดขาด แต่แม้เช่นนั้นจะได้ปัญญาก็ต้องมีสมาธิเป็นบาท คือเป็นเท้าให้บรรลุถึงความสำเร็จ เหมือนอย่างทีคนจะไปไหนก็ต้องมีเท้าสำหรับที่จะเดินไปถึง สมาธิก็เป็นบาทอันจะนำให้เกิดปัญญา และเมื่อเกิดปัญญาจึงจะเห็นธรรม ปัญญาที่เห็นธรรมนี้เองเป็นตัวปัญญาที่เป็นส่วนผล หรือเป็นตัวญาณคือความหยั่งรู้ อันเกิดมาจากการปฏิบัติทางวิปัสสนา โดยที่จะต้องมีความสมาธิเป็นบาท

อีกประการหนึ่ง การทำบุญแจกข้าว โดยมุ่งหวังให้บุญของตนอำนวยผลสำเร็จแก่บรรดาญาติที่ล่วงลับไปแล้วอย่างบริบูรณ์ ก็เกี่ยวเนื่องกับพระสงฆ์โดยตรง นั่นคือ “ปฎิคาหก” คือผู้ที่จะมีมารับบุญอุทิศของทายกทายิกา (เจ้าภาพ) จะต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติตามหลักสังฆคุณ 4 ประการ คือ

1. เป็นผู้ปฏิบัติดี (สุปฏิปันโน)
2. เป็นผู้ปฏิบัติตรง (อุสุปฏิปันโน)
3. เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อออกจากทุกข์ (ญายปฏิปันโน)
4. เป็นผู้ปฏิบัติสมควร (สามีจิปฏิปันโน)

ถ้าพระสงฆ์เป็นผู้มีลักษณะดังกล่าวนี้ ก็จะเป็นนอานาบุญที่ดีให้กับทายกทายิกา เพราะเป็นผู้ที่สมควรแก่การสักการบูชา สมควรแก่การต้อนรับ และเป็นทักษิณียบุคคล ผู้สมควรแก่การรับทักษิณาทาน คือวัตถุสิ่งของเครื่องไทยธรรมที่เขาตั้งใจอุทิศให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว พระสงฆ์จึงเป็นนอานาบุญอันยิ่งใหญ่กว่าบุญทั้งหลาย ดังปรากฏในบทสรรเสริญสังฆคุณว่า “อนุตตร ปุณณฺณเขตต์โลกสส”

ดังนั้น การทำบุญแจกข้าวของชาวอีสาน จึงเป็นกุศโลบายในการให้การอุปถัมภ์ค้ำจุนอุดหนุนพระพุทธศาสนา ทั้งเป็นการสนับสนุนให้กำลังใจ - กำลังใจแก่ตัวพระสงฆ์ผู้เป็น “ศาสนทายาท” อีกทั้งเปิดโอกาสให้พระสงฆ์ได้แสดง “ศาสนธรรม” คำสอนของพระพุทธศาสนาได้อย่างหลากหลายวิธี เป็นการจรรโลงพระพุทธศาสนาให้พุทธบริษัทมีความมั่นคง ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจไปพร้อมๆ กัน เพราะในงานทำบุญแจกข้าวทุกงานต้องมีพิธีกรรมต่างๆ ในส่วนของ “ศาสนพิธี” และจตุปัจจัยไทยทานในส่วนที่เป็นปัจจัยที่ถวายเป็น “สังฆทาน” เข้ากองกลางก็จะแปรสภาพเป็นถาวรวัตถุ คือ “ศาสนสถาน” ในพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากสิ่งปลูกสร้างไม่ว่าจะเป็นอาคารสถานที่ต่างๆ เช่น โบสถ์ วิหาร ลานเจดีย์ และเสนาสนะอาคารเรียน เป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วแต่มีส่วนประกอบของทรัพย์สินในส่วนที่ได้รับการบริจาคจากศรัทธาสาธุชน ที่ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพชนแทบทั้งสิ้น บุญแจกข้าวจึงเป็นบุญที่ให้การสนับสนุนพระพุทธศาสนาอย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนที่สุดอีกบุญหนึ่งจนทำให้พระพุทธศาสนาเจริญวัฒนาอย่างต่อเนื่อง

4. นำพาให้ประสบบุญ

นำพาให้ประสบบุญ คือ การเกิดมาเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์แต่การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นก็สามารถสร้างได้ในชาตินี้และเห็นผลในชาตินี้ ด้วยการประกอบ “บุญ” คือ ทาน ศีล ภาวนา ผลแห่งทานบารมี ย่อมส่งผลให้ประสบความสำเร็จ ทั้งชาตินี้และชาติหน้าตลอดไปหากจะปรารถนาที่จะเป็น “มนุษย์สมบัติ” ในการทำบุญแจกข้าวเพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นวิธีเดียวที่จะช่วยปลดเปลื้องทุกข์ให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วตามคติทางพระพุทธศาสนา การทำบุญแจกข้าว ถือเป็นการให้ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดที่ญาติผู้ยังมีชีวิตอยู่จะให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วได้ นอกจากจะเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้บุคคลกระทำความดีเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นแล้ว ยังเป็นการปลูกฝังให้บรรดาญาติพี่น้องได้สั่งสมอบรมตนไว้ในความดีต่างๆ เพราะในการทำบุญแจกข้าว นั้น ย่อมมีการบำเพ็ญบุญประเภทต่างๆ มีการให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนา ซึ่งเป็นกิจกรรมหลักของงานบุญทุกครั้ง หลักการดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นสาระที่แท้จริงในการอุทิศส่วนกุศล ซึ่งบุญกุศลต่าง ๆ ต้องบังเกิดขึ้นที่ตนเองก่อนแล้ว จึงจะสามารถอุทิศหรือส่งไปให้ผู้อื่นได้แม้ว่าการทำบุญแจกข้าวจะมุ่งไปให้ผู้อื่นก็ตาม แต่บุญกุศลทุกอย่างจะมีจุดเริ่มต้นที่ตนเองก่อนเสมอ

ดังข้อความปรากฏในคัมภีร์มิลินทปัญหา พระนาคเสนกล่าวถวายวิสัชนาตอบปัญหาของพญามิลินท์เรื่อง “การอุทิศบุญแก่ผู้ตาย”⁶⁶ ว่าอันการแผ่ส่วนบุญอุทิศให้ นั้น ย่อมเป็นการเพิ่มพูนบุญกุศลยิ่งขึ้นอีกส่วนหนึ่งด้วย เพราะว่าการอุทิศให้ นั้นประกอบด้วยผู้อุทิศมีเจตนามุ่งบุญบาบุญคุณท่าน หรือมีเมตตากรุณาในผู้ที่ตายไปแล้ว อาศัยเหตุผลที่บุญยังคงเป็นของทายกและเพิ่มพูนยิ่งขึ้นอีกเช่นนี้แล ผลบุญที่อุทิศส่งไปให้นั้นจึงจัดว่าสูญไม่ได้

เพราะบุญมีผลเป็นสุข เย็นกาย เย็นใจ ผู้กระทำให้เกิดความเอิบอิ่มใจอยู่ทุกขณะจิต คือขณะจะทำใจก็สบาย ขณะทำอยู่ใจก็พลิตพลิน ทำแล้วใจก็เบิกบาน และเพิ่มพูนความปราโมทย์ขึ้นทุกขณะที่นึกถึง เป็นอันว่า บุญมีผลขยายตัวออกไปได้เสมอ เหมือนก้อนหินตกลงไปในน้ำ ย่อมทำให้พืชน้ำกระจายวงกว้างออกไป ฉะนั้น

ส่วนผู้ที่ได้รับผลโดยตรงก็คือผู้ที่กระทำบุญนั่นเอง แม้จะตั้งใจให้ผลทานสำเร็จประโยชน์แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วก็ตาม แต่ผู้ให้ย่อมไม่ไร้ผลเพราะกุศลกรรมที่เกิดจากการอุทิศส่วนบุญนั้นปรากฏในกมลสันดานของผู้กระทำแล้วนั่นเอง ซึ่งข้อความดังกล่าวนี้สอดคล้องกับปัญหาของพราหมณ์ชื่อว่า “ชาณฺโสถฺถิ”⁶⁷ ที่กราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า หากญาติสายโลหิตของตนที่ตายไปแล้วไปเกิดในภพภูมิที่ไม่สามารถรับผลบุญได้แล้วใครจะเป็นผู้ได้รับผลบุญนั้น

พระพุทธเจ้าทรงตอบว่า พราหมณ์ ท่านอย่าได้กังวลเลย หากไม่มีใครมารับผลบุญนั้นผู้ทำบุญนั้นและจะเป็นผู้ได้รับส่วนบุญนั้น เพราะเขาเป็นผู้กระทำบุญด้วยตนเอง

พระพุทธดำรัสชี้ให้เห็นว่า ที่สุดแล้วผู้กระทำบุญนั้นเองเป็นผู้ได้รับผล เพราะผลบุญย่อมต้องเป็นของผู้ที่ทำบุญ ไม่สูญเปล่าหรือหดหายไปจากผู้กระทำแม้ผู้ที่เขาอุทิศไปให้แล้วจะไม่ได้รับก็ตาม ดังพระพุทธดำรัสรับรองไว้ใน “ติโรกฺขทสฺสุตฺร”⁶⁸ ว่า “ตุมเหติ ปุณฺณํ ปสฺสํ อนปฺปกํ” แปลว่า

⁶⁶ กรมศิลปากร, มิลินทปัญหาฉบับพิสดารของหอสมุดแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปะบรรณานุกรม, 2511), หน้า 186.

⁶⁷ อง.ทสก. 24/177/325-329.

⁶⁸ พ.พ. 25/1-12/15-17.

“ผู้ทำบุญได้ชื่อว่า ประสพบุญมิใช่น้อย” หมายความว่า ผู้อุทิศส่วนบุญนั่นเองเป็นผู้ที่ได้บุญเป็นอันมาก⁶⁹

5. อุทิศคุณความดีให้ผู้ตาย

ถึงแม้ว่าการอุทิศส่วนบุญจะมุ่งประโยชน์ต่อญาติผู้ล่วงลับไปแล้วก็จริง แต่ก็ยังเป็นผลทางอ้อม เนื่องจากผู้ที่ล่วงลับไปแล้วไม่ได้เป็นผู้รับส่วนบุญโดยปราศจากเงื่อนไข เพราะเขาต้อง “อนุโมทนา” ด้วยจิตอันเป็นกุศลด้วยตนเอง เพราะแม้ญาติทั้งหลายจะทำบุญแล้วอุทิศไปให้มากมายแค่ไหนก็ตาม หากผู้ตายไม่อนุโมทนารับเอาส่วนบุญนั้น เขาก็ไม่สามารถเสวยผลบุญนั้นได้เปรียบเสมือนญาติพี่น้อง จัดอาหารหวานคาวอย่างดีไว้วางไว้ต่อหน้า หากเขาไม่ลงมือรับประทานก็ยากินอาหารนั้นด้วยตนเอง ก็ไม่มีทางอิ่มได้ ฉะนั้น บุญแม้ญาติพี่น้องจะอุทิศส่งไปให้มากมายหลายประการ แต่ถ้าหากผู้ตายไปแล้วเหล่านั้นไม่ปรารถนาที่จะรับ คือไม่อนุโมทนาด้วยตนเองก็ไม่เกิดประโยชน์แต่อย่างใด เพราะบุญไม่ใช่สิ่งที่จะหยิบบิ้นให้กันได้ ผู้ที่ปรารถนาอยากได้บุญจะต้องตั้งใจทำบุญด้วยตนเอง⁷⁰

ภาพที่ 2.1 แสดงความสำคัญของบุญแจกข้าว

พระมหานิพนธ์ มหาธมมรคิโต ได้อธิบายความสำคัญในเรื่องการทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับไป โดยกล่าวไว้ มีอยู่ 5 ประการ คือ

ประการที่ 1 เป็นการทำหน้าที่ของเราที่เป็นลูกเป็นหลาน ตามหลักของญาติธรรมอันพึงปฏิบัติต่อบิดามารดาที่ว่า เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว เราก็กทำบุญอุทิศให้ท่าน เรียกว่าเป็น ปัตติทานมัย การที่ก็ได้ทำหน้าที่ของเราแล้ว คือได้แสดงออกถึงความกตัญญูแก่เรา

⁶⁹ พระสัทธัมมโชติกะ, มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริเฉทที่ 5, อ่างแล้ว ,หน้า 54.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

ประการที่ 2 เป็นการบูชาพระคุณของท่านผู้ล่วงลับ อย่างน้อยก็เป็นการแสดงความเคารพนับถือและความมีน้ำใจต่อท่านว่า เมื่อท่านล่วงลับจากไปเราก็ไม่ได้ทอดทิ้งท่าน

ประการที่ 3 เป็นการถวายกำลังแก่พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่สืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ประชาชนนั้นเมื่อถึงโอกาสสำคัญของชีวิต หรือมีกิจกรรมสำคัญของส่วนรวม ก็มักถือโอกาสที่จะบำเพ็ญกุศลหรือทำบุญกัน ในการทำบุญนั้น ก็จะมีการถวายภัตตาหาร และถวายไทยธรรมต่างๆ ซึ่งเป็นวิธีการที่จะถวายกำลังแก่พระสงฆ์ ให้ท่านสามารถปฏิบัติศาสนกิจ ทำงานพระศาสนา เมื่อพระสงฆ์มีกำลังปฏิบัติศาสนกิจ และทำหน้าที่ของท่านอยู่ต่อไป พระพุทธศาสนาของเราก็ดำรงอยู่ได้

ประการที่ 4 นำพาให้ประสบบุญ คือ ความดีของตัวเจ้าภาพเอง คือตัวเราเองทุกท่านผู้ทำบุญนั้นแหละได้ทำบุญให้แก่ตัวเอง ไม่ว่าจะทำให้แก่ใครก็ตาม ในที่สุดก็ตัวเรานั้นเองแหละที่ได้บุญนั้น ซึ่งโดยสรุปก็คือ การบำเพ็ญทาน ศีล และภาวนา

ประการที่ 5 เป็นการอุทิศกุศลแก่ผู้วายชนม์ไปแล้ว อันนี้เป็นวัตถุประสงค์ชัดเจนโดยตรงทุกท่านเมื่อจัดพิธีก็มุ่งหมายวัตถุประสงค์ข้อนี้เป็นอันดับแรก เพราะฉะนั้น สำหรับวัตถุประสงค์ข้อนี้จึงไม่มีใครลืม ดังที่เจ้าภาพเมื่อบำเพ็ญกุศลทำบุญแล้วฟังพระสงฆ์อนุโมทนา ก็ได้กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไป โดยหวังว่าท่านผู้ล่วงลับคงได้อนุโมทนายินดี ปลาบปลื้มใจ ในบุญกุศลที่ลูกหลานญาติมิตรได้อุทิศให้แก่ท่าน ขอให้บุญนี้สำเร็จแก่ท่านในสัมปรายภพนั้นๆ ต่อไป⁷¹

จากความสำคัญทั้ง 5 ประการที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่า บุญแจกข้าวชาวอีสานเป็นงานบุญที่ประกาศความกตัญญูเชิดชูบูชาผู้มีพระคุณ ในกรณีที่เจ้าภาพได้ทำบุญอุทิศให้บุพการีชน คือ พ่อ-แม่ ปู่-ย่า ตา-ยาย เป็นต้น หรือเป็นการแสดงออกซึ่งความรัก ความเมตตา ความห่วงใย (คิธฮอด) ต่อผู้ตายในกรณีที่ทำบุญอุทิศให้แก่ญาติผู้เป็นที่รัก เช่น ลูก-หลาน ญาติพี่น้องอื่น ๆ และบุคคลที่สนิทสนมคุ้นเคย เป็นต้น อีกทั้งยังมีการเชิญชวนญาติสนิทมิตรสหายผู้รู้จักคุ้นเคยและเคารพนับถือมาร่วมงานด้วยซึ่งในส่วนนี้เองที่ทั้งเจ้าภาพและญาติมิตรผู้เป็นแขกที่มาร่วมงานต่างก็ได้แสดงออกซึ่งน้ำใจไมตรีจิตมิตรภาพต่อกัน โดยเจ้าภาพแสดงการต้อนรับด้วยการเลี้ยงดูเลี้ยงดูด้วยข้าวปลาอาหารต่างๆ อันเป็นส่วนของอาหารกาย และยังเปิดโอกาสให้ผู้มาร่วมงานบุญได้ร่วมบุญด้วยการให้ทานรักษาศีล เจริญภาวนา ด้วยการฟังเทศน์ ฟังการเจริญพระพุทธรูป อันเป็นส่วนของอาหารทางใจ และเพิ่มพูนสติปัญญา อันเป็นส่วนของ “กุศล” เพื่อพัฒนาจิตให้เจริญด้วยคุณธรรมต่าง ๆ มีกตัญญูกตเวทิตา และเมตตาภาวนา เป็นต้น จึงเป็นโอกาสให้บุคคลทั้ง 2 ฝ่าย ได้แสดงออกถึง “ญาติธรรม” คือ ความมีน้ำใจต่อยังมีชีวิตอยู่และต่อพี่น้องผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

ดังนั้น กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในประเพณีการทำบุญแจกข้าว เป็นกิจกรรมที่มีส่วนสนับสนุนและบำรุงส่งเสริมพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองหลายด้านไม่ว่าทั้งทางด้านวัตถุหรือทางด้านจิตใจ และหากว่าการทำบุญแจกข้าวได้กระทำอย่างถูกต้องตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็จะนำมาซึ่งความสุขความเจริญ อันเป็นบ่อเกิดของอานิสสงส์ของการทำบุญ เพราะทั้งผู้ให้และผู้รับ ทั้งผู้ยังมีชีวิตอยู่และผู้ที่จะจากโลกนี้ไปแล้ว ต่างได้ปลดปล่อยภาระหนี้บุญคุณต่อกัน ต่างทำหน้าที่เป็นเพื่อนาบุญให้แก่กันและกัน และต่างก็ช่วยเหลือกันและกันให้ก้าวไปสู่เส้นทางสายธรรมของพระพุทธศาสนาได้อย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์นั่นเอง

⁷¹ พระมหานรินทร์ มหัทธมมรฤทธิ, บุญแจกข้าวในสารธรรม ทำบุญได้บุญ, อ้างแล้ว, หน้า 42.

2.2 ประวัติและพัฒนาการของบุญแจกข้าว

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะต้องนำมาศึกษาก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาถึง ประวัติ พัฒนาการความเป็นมาหรือบ่อเกิดของประเพณีบุญแจกข้าวที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา หรือ ตำรา เอกสาร ที่เกี่ยวกับ เรื่อง “การทำบุญแจกข้าว” มีมูลเหตุมาจากเรื่องอะไรซึ่งจากการศึกษานั้นมีดังต่อไปนี้

2.2.1 ประวัติความเป็นมาของการทำบุญแจกข้าว (บุญอุทิศ)

สำหรับคำว่า “บุญแจกข้าว” เดิมนั้น เป็นชื่อที่ตั้งกันขึ้นมาเองในภาคอีสานของไทย อาจจะไม่ใช่อีกชื่อสากล แต่ถ้ากล่าวถึงประเพณีการทำบุญอุทิศให้กับผู้ตายหรือเปรตชนนั้นเป็นชื่อของประเพณีที่มีคนรู้จักกันในทางภาคอีสานและมีการตั้งชื่อประเพณีนี้ต่างกัน เช่น บุญแจกข้าวใหญ่ บุญแจกข้าวน้อย บุญอุทิศ ซึ่งขึ้นอยู่กับพื้นที่นั้น ๆ ในการทำบุญแจกข้าวของชาวอีสานมีมาจากการ “ทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ” ตามหลักของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในเรื่อง “ติโรกฐาสสูตร” กรณีเรื่องเปรต พระญาติของพระเจ้าพิมพิสาร กล่าวได้ว่ามีความเป็นมาที่ยาวนานโดยมีจุดเริ่มต้นมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลกระทั่งถึงปัจจุบัน และยังถือเป็นกิจกรรมที่ชาวพุทธนิยมกระทำตามโอกาสตามกำหนดต่าง ๆ เช่น โอกาสครบรอบวันตายของญาติ 7 วัน 50 วัน หรือ 100 วัน หรือไม่ก็อาจกระทำโดยไม่กำหนดวันเลือกสรรโอกาส กล่าวคือเมื่อได้กระทำบุญเมื่อใดก็อุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติหรือคนที่รู้จักคุ้นเคยกันเมื่อนั้น ด้วยความเชื่อว่าหากญาติผู้ล่วงลับของตนไปเกิดอยู่ในภพภูมิที่ทุกข์ทรมาน เช่น เปรตวิสัย ส่วนบุญที่ตนได้กระทำแล้วอุทิศให้จะอำนวยประโยชน์ให้แก่ญาติเหล่านั้น และช่วยผ่อนคลายถลายถอนความทุกข์ทรมานให้แก่พวกเขาได้ โดยอาศัยส่วนบุญจากญาติในการอุทิศให้เชื่อตามเรื่องการทำบุญอุทิศ กรณีเรื่อง พระเจ้าพิมพิสาร⁷²

สำหรับประเด็น ที่จะศึกษาต่อไปก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการทำบุญอุทิศให้กับผู้ตายหรือผู้ที่ละจากโลกนี้ไปแล้วที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาว่าเมื่อมีคนตายจากไปแล้วในสมัยพุทธกาลมีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้อย่างไรบ้าง ซึ่งในสมัยพุทธกาลหรือในสมัยปัจจุบันนั้นได้มีการจัดการในเรื่องของการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ผู้ตายมีความเป็นมาอย่างไร ซึ่งจากการศึกษาพบว่าการจัดกิจกรรมที่ว่าด้วยเรื่องของการอุทิศส่วนบุญกุศลให้กับผู้ตายนั้นได้มีปรากฏในนิทานเรื่องเปรตผู้ที่เป็นญาติของพระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งได้ทำกรรมชั่วเอาไว้พอตายไปก็เกิดเป็นเปรตอยู่หลายพุทธันดร ซึ่งเรื่องของเปรตที่เป็นญาติของพระเจ้าพิมพิสารนี้ ถือว่าเป็นเรื่องที่เป็นบ่อเกิดของประเพณีบุญแจกข้าวของภาคอีสาน หรือเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทำบุญอุทิศให้กับผู้ที่จากโลกนี้ไปซึ่ง เรื่องพระเจ้าพิมพิสารอุทิศบุญให้เปรตที่เคยเป็นญาติของพระองค์นั้นจะมีเรื่องราวดังต่อไปนี้

ก. ชีวิตประวัติของพระเจ้าพิมพิสาร ผู้เป็นต้นแบบของการทำบุญอุทิศ (บุญแจกข้าว)

พระเจ้าพิมพิสาร เป็นพระราชแห่งแคว้นมคธซึ่งเป็นแคว้นที่ใหญ่และมีอำนาจที่สุดแคว้นหนึ่งในสมัยพุทธกาล มีเมืองหลวงชื่อ เมืองราชคฤห์ พระองค์ได้ครองราชย์สมบัติอยู่เป็นเวลา 52 ปี

⁷² พ.พ. 25/1-12/18.

พระเจ้าพิมพิสารมีอัศวมเหสีพระนามว่า เวเทหิ ซึ่งเป็นพระกนิษฐาในพระเจ้าปเสนทิโกศล แห่งแคว้นโกศล มีพระราชโอรสซึ่งประสูติจากพระนางเวเทหิ หนึ่งพระองค์ มีนามว่า อชาตศัตรู⁷³

ข. ความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าพิมพิสารกับพระพุทธเจ้า

เพื่อความสะดวกในการศึกษาผู้เขียนการกำหนด การแบ่งระยะของความสัมพันธ์ออกเป็น 2 ตอน คือ

1. ความสัมพันธ์ก่อนกาลตรัสรู้ พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงพบพระพุทธเจ้าครั้งแรกในสมัยที่พระมหาบุรุษเสด็จออกบรรพชาเสด็จมาพักที่เชิงเขาปถุระ แคว้นมคธ ในสมัยนั้นพระเจ้าพิมพิสารทรงเป็นมหาอุปราชายังมีได้ราชาภิเษก พระองค์ทรงพอพระทัยบุคคลลักษณะของพระมหาบุรุษมาก จึงทูลเชิญให้ครองราชย์สมบัติครั้งหนึ่งแคว้นมคธ แต่พระมหาบุรุษทรงปฏิเสธและตรัสบอกถึงความตั้งพระทัยของพระองค์ที่จะออกผนวชเพื่อแสวงหาอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ พระเจ้าพิมพิสารทรงแสดงความยินดีด้วยและทูลขอต่อพระมหาบุรุษว่า เมื่อได้ตรัสรู้แล้วขอให้เสด็จกลับมาโปรดพระองค์ด้วย

2. ความสัมพันธ์หลังจากที่พระองค์ตรัสรู้ พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงสร้างวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนาและกรุงราชคฤห์เป็นเมืองที่ พระพุทธเจ้าทรงกำหนดเป็นที่ ประดิษฐานพระพุทธศาสนาเป็นแห่งแรก กล่าวคือ เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้วทรงเริ่มประกาศพระศาสนาและได้สาวกมากพอสมควรแล้ว เช่น ชฎิล 3 พี่น้องพร้อมทั้งบริวาร เป็นต้น พระองค์ได้เสด็จไปยังกรุงราชคฤห์พร้อมด้วยภิกษุชฎิลเหล่านั้นเพื่อโปรดพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงสดับข่าวการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า จึงเสด็จไปพร้อมด้วยข้าราชการและประชาชนเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้าครั้งนั้นพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมเทศนาโปรดพระเจ้าพิมพิสาร พร้อมทั้งข้าราชการและประชาชนจำนวนมากได้บรรลุโสดาปัตติผล ประกาศของพระองค์เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา และได้ถวายพระราชอุทยานเวฬุวันให้เป็นวัดที่ประทับของพระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ ดังนั้นวัดเวฬุวันจึงเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา นอกจากนี้พระเจ้าพิมพิสารยังได้ทรงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาด้วยประการต่าง ๆ เป็นอันมาก เช่น ได้พระราชทานหม้อช็อกโกโกมาภัจจ ซึ่งเป็นแพทย์ประจำราชสำนักให้เป็นหมอประจำองค์พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ เป็นต้น

ค. คุณธรรมที่ควรถือเป็นแบบอย่างของพระเจ้าพิมพิสาร

ทรงมีน้ำพระทัยกว้างขวางเปี่ยมไปด้วยคุณธรรม ดังจะเห็นได้ในกรณีที่ทรงเชิญให้พระมหาบุรุษรับราชสมบัติในแคว้นมคธ โดยมีได้ทรงวางแผนหรือตระหนัและทรงยินยอมราชสมบัติให้แก่พระราชโอรส ในเมื่อพระราชโอรสปรารถนาโดยมิให้ต้องมีเหตุร้ายเนื่องจากการแย่งราชสมบัติ

ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยพระราชศรัทธาอย่างแท้จริง ทรงถวายวัดแห่งแรกทรงนำข้าราชการและประชาชนเข้าถึงพระรัตนตรัย ทรงช่วยให้กรุงราชคฤห์ที่พระองค์ทรงปกครองได้เป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนาเป็นแห่งแรก กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไปอย่างกว้างขวาง เพราะอาศัยพระบรมราชูปถัมภ์ของพระองค์เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่ง

ทรงใส่พระทัยในความเสื่อมความเจริญของพระศาสนา ทรงทำหน้าที่ของอุบาสกที่ดีหาทางส่งเสริมสนับสนุนพระพุทธศาสนาให้มั่นคงและเจริญก้าวหน้าอยู่เสมอ เช่นครั้งหนึ่งพระองค์ทรงพระราชดำริถึงการที่พวกปริพาชกอัญญาเดียรถีย์ ได้ประชุมกันแสดงธรรมให้วัน 14 คำ 8 คำ

⁷³ พระมหานพนธ์ มหาวรรณมฤคิโต, บุญแจกข้าวในสารธรรม ทำบุญได้บุญ, อ้างแล้ว, หน้า 26.

แห่งปักษ์ มีประชาชนสนใจและเลื่อมใสไปฟังธรรมมากทรงเห็นว่าเป็นวิธีการที่ดีอย่างหนึ่ง ทรงมีพระประสงค์จะให้มีการปฏิบัติอย่างนั้นบ้างในพระพุทธศาสนา จึงทรงนำความขึ้นกราบทูลให้ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์ประชุมกันในวันเช่นนั้นบ้างเป็นเหตุให้เกิด “วันธรรมสวนะ” แต่บัดนั้นมาก

ทรงเคารพในพระสงฆ์มาก จะเห็นได้จากครั้งหนึ่งพระองค์มีพระราชประสงค์จะทรงสรองสนานน้ำร้อนในบ่อน้ำร้อน “ตโปทา” ขณะเสด็จไปถึงทอดพระเนตรเห็นพระภิกษูกำลังสรองน้ำอยู่มากมาย ทรงให้พระภิกษุสรองน้ำเสร็จก่อนพระองค์จึงทรงลงสรอง บังเอิญค้ำมีดประตุนครปิดพอดีไม่สามารถเสด็จเข้าเมืองได้ จึงเสด็จไปประทับค้างคืนที่พระเวฬุวัน พระพุทธเจ้าทรงปรารภเหตุนี้จึงทรงบัญญัติให้พระสาวกสรองน้ำในบ่อน้ำร้อนตโปทา 15 วันต่อครั้ง

ค. การทำบุญอุทิศครั้งแรกของพระเจ้าพิมพิสาร

ขณะที่พระเจ้าพิมพิสารถวายวิหารเวฬุวันแด่พระผู้มีพระภาคแล้วมิได้อุทิศบุญ ในคืนนั้นพระเจ้าพิมพิสารได้ยินเสียงนาคะพริ้งกล่ว จึงมาถามพระพุทธเจ้าในวันรุ่งขึ้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่านั่นเป็นเสียงเปรตที่เป็นญาติของพระองค์เมื่อพระองค์ถวายทานแล้วมิได้อุทิศบุญ จึงส่งเสียงร้องพระเจ้าพิมพิสารจึงอาราธนาพระผู้มีพระภาคพร้อมภิกษุสงฆ์รับการถวายทาน เมื่อถวายภัตตาหารและถวายผ้า พระเจ้าพิมพิสารทรงอุทิศให้แก่ญาติทั้งหลาย ก็บังเกิดภัตตาหารทิพย์และสมบัติทิพย์แก่ญาติทั้งหลาย และขณะที่หลั่งน้ำทักษิโณทกสระโบกขรณีก็บังเกิดแก่เปรตเหล่านั้นให้ได้อาบกินพระผู้มีพระภาคจึงทรงทรงแสดง “ติโรกฐทสูตร” ให้พระองค์รับฟัง ซึ่งมีใจความว่า

มีเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีต ในกัปที่ 92 แต่ภพที่นี้ มีพระโอรส 3 พระองค์ซึ่งเป็นพี่น้องกัน มีความศรัทธาเลื่อมใสอยากทำบุญใหญ่ด้วยการถวายสังฆทานตลอดทั้ง 3 เดือน แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า ปุสสะ พร้อมด้วยพระอรหันตสาวกพระโอรสทั้งสามทรงมอบหมายให้นายเสมียนเป็นผู้ดูแลการเบิกจ่ายเงินในการสร้างมหาทานบารมี แล้วทั้ง 3 พระองค์ก็พากันนุ่งขาวห่มขาวสมาทานศีล 8 พร้อมด้วยบุรุษ 2-5 คนเพื่อให้การถวายทานครั้งนี้บริสุทธิ์ทั้งทายกและปฏิคาหก จากนั้นร่วมกันอุปัฏฐากพระผู้มีพระภาคเจ้าตลอดจนพระภิกษุสงฆ์ด้วยความเคารพในครั้งนั้น นายเสมียนผู้มีศรัทธาเลื่อมใสทำหน้าที่เป็นผู้จัดแจงมหาทานด้วยความเคารพ เขาชักชวนหมู่ญาติในชนบทพร้อมด้วยชาวบ้าน 11,000 คน มาช่วยกันทำอาหาร แต่เนื่องจากหมู่ญาติและชาวบ้านบางกลุ่มไม่ได้มาด้วยศรัทธา ดังนั้นบางคนทำอาหารไปก็แอบกินของพระไปด้วย หรือเก็บตุนอาหารที่ดึกกลับไปกินที่บ้านบ้าง ส่วนผู้ที่มีศรัทธาต่างก็ตั้งใจถวายทานด้วยความเคารพเลื่อมใสเมื่อละโลกพระโอรสทั้งสาม นายเสมียนและหมู่ญาติผู้ถวายทานด้วยความเคารพ ได้ไปเกิดในสวรรค์ เสวยทิพย์สมบัติอยู่เป็นเวลายาวนาน ส่วนผู้ที่ไม่เคารพในทาน ขโมยของที่จะถวายพระได้ไปบังเกิดเป็นสัตว์นรก เสวยความทุกข์ทรมานเป็นเวลายาวนานเช่นกันครั้นมาในภพที่นี้ เริ่มตั้งแต่ในสมัยของพระกกุสันธสัมมาสัมพุทธเจ้า หมู่ญาติของนายเสมียนได้พ้นจากสัตว์นรก มาเกิดเป็นเปรตผู้หิวโหยเปรตญาติของนายเสมียนอยากพ้นจากอัตรภาพนั้นจึงพากันไปเข้าเฝ้าพระกกุสันธสัมมาสัมพุทธเจ้า ทูลถามว่า “เมื่อไรจึงจะพ้นจากอัตรภาพเปรตนี้เสียที” พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ท่านยังไม่พ้นในยุคนี้หรอก แต่ในอนาคตเมื่อแผ่นดินนี้หนาขึ้นโยชน์ จักมีพระโกนาคมนพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นให้พวกท่านไปถามพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นเถิด” พวกเปรตฟังแล้วก็ปีติดีใจรอคอยด้วยความหวังระคนกับความทุกข์ทรมาน ตั้งหน้าตั้งตารอคอยไปอีก 1 พุทธันตรเมื่อแผ่นดินหนาขึ้น 1 โยชน์ พระโกนาคมนพุทธเจ้าได้เสด็จอุบัติขึ้น พวกเปรตก็พากันเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ต่างได้รับคำตอบว่า “ให้รอไปก่อน เมื่อใดแผ่นดิน

นี้หนาขึ้น 1 โยชน ให้ไปถามพระกัสสปพุทธเจ้า” พวกเปรตต้องอดทนรอไปอีก 1 พุทธันดร ครั้นมาในยุคของพระกัสสปพุทธเจ้า พวกเปรตได้รับพยากรณ์ว่า “ให้รออีก 1 พุทธันดร ญาติของท่านซึ่งเคยทำบุญร่วมกันมาในกัปที่ 92 แต่ภักทรกัปนี้ จะจุติจากสวรรค์มาเป็นพระราชาพระนามว่า “พิมพิสาร” เมื่อพระราชาทาบุญแล้วจะอุทิศส่วนกุศลแก่พวกท่าน” พวกเปรตได้ยินพุทธพยากรณ์เช่นนั้นก็ดีใจเหมือนจะได้พ้นจากความทุกข์ทรมานในวันรุ่งขึ้นครั้น 1 พุทธันดรผ่านไป พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทรงอุบัติขึ้นในโลก พระโอรสทั้งสามพร้อมด้วยบุรุษ 2500 คน ได้จุติจากเทวโลกมาเกิดในสกุลพราหมณ์ในแคว้นมคธ และได้พากันออกบวชเป็นฤๅษีได้เป็นขฤๅล 3 พี่น้อง ฝ่ายนายเสมียนได้มาเป็นพระเจ้าพิมพิสาร เมื่อพระเจ้าพิมพิสารได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์ทรงมีดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบันพร้อมด้วยข้าราชการบริพาร 11,000 คน ทรงมีกุศลศรัทธาแรงกล้า และได้ถวายวิหารเวฬุวันแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งถือเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา พวกเปรตพากันมายืนล้อมด้วยหวังว่าพระราชาก็คงจะอุทิศส่วนบุญให้ แต่พระราชาก็ไม่ได้อุทิศส่วนบุญเมื่อพวกเปรตไม่ได้รับบุญ รู้สึกสิ้นหวังตกกลางคืนจึงพากันส่งเสียงร้องคร่ำครวญน่าสะพรึงกลัวอย่างยิ่ง พระราชาตกพระทัยในเสียงที่โหยหวนน่าขนพองสยองเกล้าเช่นนั้น รุ่งเช้าพระองค์รีบเสด็จไปกราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อรู้ต้นสายปลายเหตุแล้ว พระองค์ทรงถวายทานพร้อมกับอุทิศส่วนกุศลไปให้เปรตผู้เคยเป็นญาติทั้งหลายเหล่านั้นทันทีที่กล่าวคำอุทิศส่วนกุศล สรรพโภกขณอันดารดาษด้วยดอกบัวได้บังเกิดขึ้นแก่พวกเปรต เปรตเหล่านั้นพากันอาบและดื่มน้ำในสระโภกขณ เพื่อระงับความหิวกระหาย และกลับกลายเป็นผู้มีกายงดงามดังทองคำ นอกจากนั้นของขบเคี้ยว ของบริโภคและเสื้อผ้าอาภรณ์ที่พระองค์ทรงอุทิศให้ ก็กลายเป็นทิพย์สมบัติบังเกิดขึ้นมากมาย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบันดาลให้พระราชารับเห็นเปรตด้วยตาเนื้อ อีกทั้งเห็นทิพย์วิมานและทิพย์สมบัติมากมายของหมู่ญาติ ทำให้พระองค์ทรงปลื้มปีติมากพระบรมศาสดาได้ตรัสสอนว่า “ในเบตวิสัยไม่มีกสิกรรมไม่มีการทำมาค้าขาย การซื้อการขายด้วยเงินตราที่ไม่มี หมู่สัตว์ผู้ทำกาลละ (ตาย) ไปเกิดในเบตวิสัยแล้ว ย่อมยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยทานที่ทายกให้แล้วอุทิศให้จากมนุษย์โลก เหมือนน้ำฝนตกลงในที่ดอน ย่อมไหลไปสู่ที่ลุ่ม ฉนใด ทานที่หมู่ญาติมิตรให้แล้วจากมนุษย์โลกนี้ ย่อมสำเร็จผลแก่เปรตทั้งหลาย ฉนนัน” ฉนั้น เมื่อเราหวนระลึกถึงอุปการะคุณของผู้มีพระคุณหรือบรรพบุรุษผู้เคยทำความดีแก่เรา เราก็ควรทำทักษิณาทานอุทิศส่วนกุศลไปให้ท่าน เพราะสิ่งที่หมู่ญาติผู้ล่วงลับต้องการมากที่สุดก็คือบุญเท่านั้น และเป็นที่พึงทั้งในโลกนี้โลกหน้า ส่วนการร้องไห้เศร้าโศก ร่ำไห้ร่ำพัน อาลัยอาวรณ์ ไม่ได้เกิดประโยชน์ใดแก่ผู้ล่วงลับ ญาติเหล่านั้นจะรับรู้ได้ก็ต่อเมื่อเราได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ท่านนั้น ด้วยการทำทานกัถิ การรักษาศีล หรือเจริญภาวนากัถิ แล้วแผ่ส่วนกุศลไปให้ จึงจะเป็นสเปียงสำคัญในการเดินทางในวัฏสงสารได้สะดวกสบายยิ่งขึ้น เมื่อรู้จักหลักวิชาเช่นนี้แล้วให้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้หมู่ญาติที่ล่วงลับไปแล้วตลอดจนสรรพสัตว์ทั้งหลายด้วย⁷⁴

จากเรื่องดังกล่าวจะเห็นได้ว่า พระเจ้าพิมพิสาร เป็นบุคคลแรกในพุทธศาสนาที่ทำบุญอุทิศให้ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปเป็นการแสดงถึงความอาลัย และความเป็นห่วงอยากให้เขาเหล่านั้นพ้นจากความทุกข์ จึงต้องอุทิศบุญให้ ประเพณีบุญแจกข้าวนี้ ถือได้ว่าเป็นประเพณีที่นักปราชญ์ชาวอีสานได้ประยุกต์ หรือนำเอาเรื่องราวที่มีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เรื่องการทำบุญอุทิศของ

⁷⁴ วัดพระธรรมกาย, บุษเปตพลี อุทิศบุญแด่ผู้ล่วงลับ, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2563), หน้า 22.

พระเจ้าพิมพิสารมาผูกโยงให้เข้ากับเนื้อหาของความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่นเดิมที่ชาวอีสานมีความเชื่อในเรื่องผีสงเทวดา มีการบูชาผีตามความเชื่อดั้งเดิมอยู่แล้วดังปรากฏในคำอธิบายของ พระอริยานุวัตรปราชญ์อีสานคนหนึ่งได้กล่าวถึงประเพณีบุญแจกข้าวไว้ว่า

ในสมัยโบราณเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ครั้งแรก จะเป็นข้าว ผลไม้ หรือผลผลิตทางการเกษตรอื่น ๆ ตลอดจนการจับปลาล่าสัตว์ เมื่อได้มาครั้งแรกจะต้องนำสิ่งเหล่านั้นมาสังเวียเพื่อบูชาสิ่งที่ตนเองนับถือก่อน อาจเป็นเทพเจ้าหรือผีสงก็ตามเชื่อว่าสิ่งเหนือธรรมชาติที่สามารถบันดาลให้มีความอุดมสมบูรณ์และสมประสงค์ได้ เมื่อชาวอีสานได้รับวัฒนธรรมของพุทธศาสนาเข้ามาจึงเกิดการผสมผสานระหว่างความเชื่อในเรื่องของการนับถือผีอันเป็นความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น จึงเห็นได้ว่า พิธีกรรมประเพณีงานบุญแจกข้าวเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับคนตายและข้าว อันเป็นอาชีพหลักของชาวอีสาน และที่สำคัญคือเป็นการทำบุญอุทิศให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไป ดังคำกลอนของคนอีสาน “คำผญา” กล่าวถึงบุญแจกข้าวและเรื่องราวของพระเจ้าพิมพิสาร ไว้ว่า

บุญแจกข้าวเป็นบุญใหญ่ของครอบครัว	ลูกหลานมาโฮมโตแต่งทานอุทิศให้
แก่พี่น้องที่ตายแล้วบรรพชนคนเก่าแก่	เพ็นดูแลเฮาโดนแล้ว มรดกให้แก่เฮา
เว้าเรื่องบุญคุณนั้นเว้าท้อได้กะบ่ถ่อง	เว้าสองปีกะบ่แล้ว แนวนเพ็นให้แก่เฮา
เว้าแต่เพียงย่นย่อ พอเป็นทางจงปอง	ให้หมู่ชาวพี่น้อง ได้เห็นหม่องปองไป
ในสมัยพระพุทธเจ้า ยังทรงพระชนม์อยู่	ผู้ที่เป็นต้นเรื่อง คือพระเจ้าพิมพิสาร
ได้ยินเสียงหน้าย่าน โหยหวนให้จ่ม	คือเสียงลมเสียงเว้า ขอกินข้าวอยู่ข้างหู
ถามผู้ใดกะบ่ฮู้ เกิดสงสัยอย่างใหญ่	จึงไปถามพระพุทธเจ้า ให้ไขข้อก่อปัญหา
พุทธองค์ตรัสว่า ดูกรพิมพิสาร	ตั้งแต่หลายล้านปี ญาติพระองค์สมัยนั้น
เป็นคนงานรับใช้ ในอารามแห่งหนึ่ง	คอยหนึ่งข้าวหนึ่งน้ำ ล้างขามหม่อกะทะให้
แบ่งของกินของใช้ ให้พระเถระเถรท่าน	กินของท่านก่อนพระให้ ลักเครื่องใช้ของสงฆ์
บ่ซื่อตรงคดในข้อ งอในใจบ่สัตย์ซื่อ	ถือศีลธรรมบ่ครบห้า หาลักได้ให้ลูกหลาน
การกระทำอันนั้น มันเป็นบาปเป็นกรรม	เถียงยามตายตกนรก หลายล้านปีจึงหนีพ้น
เป็นเปรตโดนรอยาติ หลายล้านปีให้มาชอยคอย	พระองค์เฮ็ดบุญให้ จังสิพันบ่วงกรรม
พิมพิสารทำทานแล้ว แต่เสียงยังดังคือเก่า	ทั้งเสียงเว้าเสียงฮ้องให้ ดังก้องกว่าแต่หลัง
จึงเสด็จหน้าตั้ง ไปนั่งเฝ้าพุทธองค์	ให้เพ็นทรงเฉลยไข เรื่องเป็นไปให้แจ่มแจ้ง
พุทธองค์แยงญาณฮู้ จึงแนะนำพระองค์ว่า	เรื่องมาเป็นจังซี่ เพราะท่านนั้นบ่ครบองค์
ทานบ่เจาะจงให้ เปรตทั้งหลายบ่ได้ดอก	มีแต่พอกพูนให้ พระองค์นั้นผู้กระทำ
คันทานแล้วหยาดน้ำ อุทิศส่วนกุศลไป	ถึงผู้ตายที่เป็นผี เปรตสาธยาย
ผลทานเฮาสีไปฮอด พวกเขาได้โดยง่าย	พิมพิสารกะจังได้ ทานอีกครั้งตั้งแนะนำ
ทรงหยาดน้ำอุทิศให้ เปรต-ตะณูติทั้งหลายให้มาฮับเอากุศล	ผลทานอุทิศให้
เปรตดีใจโฮจันจัน ได้ผลทานแล้วม่วนชื่น	ต่างตื่นเต้นได้แปลงร่าง เป็นนางฟ้าสง่างาม
เปรตผู้ชายเป็นตรงข้าม เทพบุตรสุดหล่อ	พากันเหาะขึ้นขึ้น วิมานฟ้าบ่อนสำบาย
แลงกายบ่ต้องหยุง มั่งบ่กางมีแต่ม่วน	ชวนกันหาเลาะเหล่น หอมแก้มกอดกัน

สานสัมพันธ์แนบแน่น เป็นแฟนกันหมั่นแค้น หลายแสนปีอยู่เทิงฟ้า ลืมสิ้นทุกข์ทั้งหลาย
พี่น้องเอ๋ย⁷⁵

จะเห็นได้ว่าคนอีสานสมัยก่อนแต่งบทกลอน (ผญา) เพื่อเป็นสื่อในการสอนคนรุ่นหลังให้
ระลึกถึงบรรพชนที่ล่วงลับไปและมีการนำเอาหลักธรรมคำสอน ของพระพุทธศาสนาเข้ามาประยุกต์ใช้
หรือผู้คนที่นับถือพระพุทธศาสนาก็มีการนำเอาเรื่องราวของ “พระเจ้าพิมพิสาร” นั้น มาโยงเป็น
ประเพณีที่ควรทำในรอบปีซึ่งประเพณีบุญแจกข้าวของชาวอีสานถือว่าเป็นประเพณีที่นิยมกันใน
ท้องถิ่น จะจัดขึ้นใน เดือนอ้าย ถึง เดือนห้า ด้วยการถือเอาคำสอนที่ปรากฏในนิทานและใน
พระไตรปิฎกนั้น อีกส่วนหนึ่งเมื่อมีการทำบุญอุทิศ (บุญแจกข้าว) ญาติโยมก็ได้ถวายทานแก่พระสงฆ์
เมื่อพระสงฆ์ฉันภัตตาหารเสร็จก็จะมีการเทศน์ฉลองบุญข้าวแจกจ่ายโดยเนื้อหาใน การทำบุญอุทิศ ซึ่ง
จะจัดขึ้นในเดือน อ้าย ถึง เดือน ห้า ทุก ๆ จังหวัดทางภาคอีสานของประเทศไทย ล้วนแต่มีพิธีกรรม
และความเชื่อคล้ายคลึงกัน ดังที่คณะกรรมการเฉพาะกิจยกร่างแบบอย่างการปฏิบัติทางวัฒนธรรม
ของคนไทย ได้สรุปวัตถุประสงค์ของการทำอุทิศ (บุญแจกข้าว) ไว้ว่า

- 1) เพื่อแสดงความกตัญญูต่อบุพการี โดยการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไป
แล้ว
- 2) เพื่อทำบุญเป็นสิริมงคล แก่ครอบครัวและแก่ตนเองที่อายุล่วงเลยมาได้ครึ่งปีโดยสวัสดิ
เพื่อบำรุงศาสนา ด้วยการถวายอาหาร หรือหรือปัจจัย 4 แก่พระสงฆ์
- 3) เพื่อปลูกฝังคุณธรรม โดยยึดหลักสังคหวัตถุเป็นแนวปฏิบัติ เช่น แสดงความเอื้อเฟื้อเผื่อ
ให้พืชผลและขนมตามเทศกาลแก่เพื่อนบ้าน ก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ
- 4) เพื่ออำนวยประโยชน์ทางสังคม ด้วยการจัดงานในท้องถิ่นเป็นการอนุรักษ์ประเพณีและ
ส่งเสริมความสามัคคีของคนในสังคม⁷⁶

ดังนั้นหากสืบย้อนไปในช่วงระยะเริ่มแรกของพระพุทธศาสนา เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้ายัง
ทรงพระชนม์อยู่จะพบว่า “การทำบุญอุทิศ” ตามหลักของพระพุทธศาสนาเถรวาทมีจุดเริ่มจากการ
กระทำบุญใหญ่ครั้งแรกของชาวพุทธ โดยมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นผู้ริเริ่ม คาดว่าในสมัยนั้นการอุทิศส่วน
บุญน่าจะยังไม่เป็นที่นิยมของชาวพุทธ หากไม่ปรากฏเรื่องราวของเปรตที่เป็นพระญาติของพระราชา
พระนามว่าพิมพิสารเมื่อครั้งอดีตชาติมาปรากฏตัวให้พระราชาเห็นในสภาวะที่น่าเกลียด น่ากลัว
พระพุทธเจ้าจึงทรงเอาเหตุการณ์นี้มาเป็นต้นบัญญัติหรือมูลเหตุ ของการอุทิศส่วนบุญแก่ผู้ตายโดยมี
พระเจ้าพิมพิสารเป็นพระองค์แรก โดยทรงยกสภาวะชีวิตของพวกเปรตและผลสำเร็จของทานที่ได้
อุทิศว่า พวกเปรตเหล่านั้นพากันมาเรือนเก่าของตน ยืนข้างนอกฝา ที่บริเวณชอกกำแพง ทางสาม
แพร่ง และใกล้หน้าประตู เมื่ออาหาร ของกิน และของใช้ของส่วยถูกจัดเตรียมไว้มากมาย ก็ไม่มีญาติ
คนไหนระลึกถึงพวกเปรตเหล่านั้น เพราะกรรมของพวกเขาคือเป็นเหตุเหล่าชนผู้นอญเคราะห์ต่างก็ให้น้ำ
และของกินอันสะอาดประณีต และเหมาะสมแก่ญาติทั้งหลายตามกาล ดังเช่นทานที่มหาบพิตรทรง
ถวาย ด้วยมุ่งหมายอุทิศว่า อิหัง เม ญาติันัง โหตุ สุขิตา โหนตุ ญาติะโย ขอส่วนบุญนี้จงสำเร็จแก่ญาติ

⁷⁵ พระอริยานุวัตร, หนังสือประเพณีโบราณอีสานบางเรื่อง, (มหาสารคาม : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด
มหาสารคาม 2526), หน้า 46-49.

⁷⁶ รัชนิกร เศรษฐ, โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2532),
หน้า 21.

ทั้งหลายของข้าพเจ้า ขอให้ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้ามีความสุข เมื่อข้าวและน้ำมีอยู่บริบูรณ์ ย่อมอนุโมทนาโดยเคารพว่า ขอให้หมู่ญาติของเราผู้เป็นเหตุให้เราได้รับบุญสมบัติเหล่านั้น จงมีชีวิตยืนยาว ญาติทั้งหลายได้กระทำการบูชาพวกเราแล้ว และพวกเขาซึ่งเป็นผู้ให้ก็ไม่มีไฉน เพราะในเปรตวิสัย ไม่มีการทำนา เลี้ยงโค และการค้าขายเช่นนั้น ไม่มีการใช้เงินซื้อขายกัน พวกเปรตผู้อยู่ในเปรตวิสัย ต่างพากันดำรงชีวิตด้วยทานที่ญาติหรือมิตรอุทิศให้จากมนุษยโลกนี้ ด้วยเหตุจึงเกิดการทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับไป

2.2.2 พัฒนาการของการทำบุญอุทิศ (บุญแจกข้าว)

พัฒนาการของการทำบุญอุทิศมีมาก่อนสมัยพุทธกาล ก่อนที่พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันจะอุบัติขึ้นซึ่งการทำบุญลักษณะนี้จะปรากฏในศาสนาพราหมณ์ ในสังคมอินเดียที่นับถือศาสนาพราหมณ์มีความเชื่อเกี่ยวกับหลักปฏิบัติในพิธีกรรมที่สำคัญในศาสนาพราหมณ์ และที่สำคัญจะต้องปฏิบัติทุกครอบครัว ซึ่งประกอบด้วย

1. พิธีสังการ พิธีกรรมที่ทำให้บริสุทธิ์
2. พิธีศราทธ พิธีทำบุญอุทิศ (พลีกรรม) ให้ดวงวิญญาณของบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไป
3. พิธีบูชาเทวดา การบูชาเทพเจ้าทุกพระองค์ ของศาสนาพราหมณ์

พิธีศราทธ (สาดทะ, สาด) ตรงกับศัพท์ว่า “ศราทธ” श्राद्ध (sradha) ในภาษาสันสกฤต ส่วนคำในภาษาบาลีที่มีความหมายตรงกับ “ศราทธ” ของศาสนาพราหมณ์ คือ “สทธ” (saddha) พิธีศราทธ เป็นพิธีกรรมที่ทำให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้วกระทำโดยลูกชายหรือญาติของผู้ตาย⁷⁷ และยังเป็นที่มาของบุญข้าวสากของชาวอีสาน พิธีศราทธเป็นพิธีทำบุญอย่างหนึ่งที่ลูกหลานทำบุญอุทิศให้แก่บิดามารดาหรือบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วจะกระทำกันในเดือน 10 ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ ถึงวันแรม 15 ค่ำ การทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับนี้ เรียกว่า ทำปิตุชะ ซึ่งหมายถึง ก้อนข้าวที่จะถวายอุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับ ได้แก่ บิดา ปู่ ปุ่หวด ตา ตาทวด บิดาของตนที่อยู่ในปรโลก และพระวิศ्वเทพของศาสนาพราหมณ์เป็นความเชื่อที่มีมาช้านานก่อนพระพุทธศาสนาจะเกิดขึ้น แม้แต่หลักการบางอย่างในพระพุทธศาสนาก็รับเอาแนวคิดของศาสนาพราหมณ์มาใช้หากแต่มีการบูรณาการและประยุกต์เพื่อให้เหมาะสมกับแนวคิดของตัวเองอย่างไรก็ตามศาสนาพราหมณ์ในสังคมอินเดียก็ยังคงมีบทบาทอยู่จนถึงทุกวันนี้⁷⁸

นักบวชในศาสนาพราหมณ์ถือได้ว่าเป็นผู้มีอำนาจ มีบทบาทในเรื่องพิธีกรรมโดยผูกขาดบทบาทหน้าที่มาโดยตลอดพวกเขาอ้างว่า เป็นความประสงค์ของพระเจ้าหรือเชื่อกันว่าพวกตนเป็นเผ่าพันธุ์ที่เกิดมาจากปากของพระพรหมจึงเกิดการสั่งสอนผู้คนในสมัยนั้น และประกอบพิธีกรรมขึ้นในสังคมพราหมณ์ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของพวกพราหมณ์ ที่มักจะอวดอ้างว่าพวกตนเป็นคนของพระเจ้าสามารถกุมศรัทธามหาชนได้อย่างเหนียวแน่น พยายามชวนเชื่อว่าหากผู้ใดได้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพวกตนพระเจ้าก็จะประทานพรมาให้ แต่การประกอบพิธีกรรม

⁷⁷ จานง ทองประเสริฐ, *บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2540), หน้า 8.

⁷⁸ ปรีชา นุ่นสุข, สารทเดือนสิบ, (<http://www.phuketdata.net>). (15 สิงหาคม 2566).

ต้องเป็นพวกพราหมณ์เท่านั้นเพราะเชื่อกันว่าพราหมณ์นั้นรู้ความประสงค์ของพระเจ้านั้นเป็นอย่างไร⁷⁹

คติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์นี้เมื่อมาถึงยุคหลังได้ปรับเปลี่ยนให้เหมาะกับยุคสมัยซึ่งปรากฏหลักการที่คล้ายกันเช่น หลักมหายัญ 5 อย่างกับเรื่องการทำพลี 5 อย่างในพระพุทธศาสนา นั่นเอง

1) พิธีศราทธ์ของศาสนาพราหมณ์

ระเบียบปฏิบัติของศาสนาพราหมณ์ซึ่งเกี่ยวกับพิธีศราทธ์ของศาสนาพราหมณ์นี้สามารถพิจารณาเทียบเคียงได้จาก พิธีเปตมาส อันเป็นเทศกาลที่เกี่ยวกับผู้ตายของศาสนาพราหมณ์ซึ่งมีลักษณะดังนี้

- (1) เป็นเทศกาลพิธีกระทำบุญอุทิศให้แก่วิญญาณผู้ตาย
- (2) เป็นพิธีทำบุญอุทิศให้บรรพบุรุษและสมาชิกของครอบครัวที่ตายไปแล้ว
- (3) เป็นพิธีที่มีการสังเวยน้ำแกว้วิญญาณผู้ตายในวันดีถีทางจันทรคติที่ตรงกับวันตายของ

พวกเขา (ทำบุญครบรอบวันตาย)

(4) มีการเชิญพราหมณ์มาทำพิธีให้ด้วยของที่ใช้เป็นเครื่องสังเวยแก่พราหมณ์เช่น เงิน ข้าวสุก นมเปรี้ยว พืชผัก ผลไม้ และอาหารคาวหวานอื่นๆ

(5) มีการเชิญวิญญาณของผู้ที่ตายในรอบปีให้มาสถิตอยู่ร่วมกับวิญญาณของเหล่าบรรพบุรุษอื่นๆที่มูมนึงที่บ้าน

ความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ดังกล่าวนี้เองที่ทำให้ศาสนาอื่นซึ่งเกิดในยุคหลัง เช่น พระพุทธศาสนา และศาสนาเชนถูกมองว่าเป็นศาสนานอกรีตเพราะมีคติความเชื่อ และวิธีปฏิบัติทางศาสนาแตกต่างไปจากศาสนาดั้งเดิมโดยเฉพาะ แนวคำสอนที่ค้านแย้งต่อวิถีปฏิบัติดั้งเดิมของศาสนาพราหมณ์เช่นการฆ่าสัตว์บูชายัญเป็นต้นเป็นเครื่องเช่นสังเวยเทวะ ตามหลักของมหายัญ 5 ประการ อันได้แก่

1. สัสสมะระ การฆ่าม้าบูชา
2. ปุริสมะระ การฆ่าคนบูชา
3. สัมมาปาสะ ยัญที่สร้างแท่นบูชาที่กว้างไม่ลวดบ่วงไปหล่นลง
4. วาชเปยะ การดื่มเพื่อพลังหรือเพื่อชัย
5. นิรคพะ หรือสรพเมระ ยัญไม่มีลิมสลักคือ หัวไปไม่มีขีดจำกัด หรือการฆ่าครบทุก

อย่างบูชายัญ⁸⁰

พิธีศราทธ์ ถือได้ว่าเป็นพิธีหลักของทั้งพราหมณ์เก่าและพราหมณ์ใหม่ (ฮินดู) ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งจะละเว้นไม่กระทำพิธีนี้ไม่ได้หากละเลยดเว้นก็ถือเป็นเรื่องเสียหายใหญ่หลวง เพราะอาจมีผลต่อสภาพความเป็นอยู่ของบรรพบุรุษได้เพราะจะทำให้ผีบรรพบุรุษของพวกเขาต้องร่ำร้อนและทุกข์ทรมานอันเกิดจากความอดหิวในโลกซึ่งเป็นที่สถิตของเหล่าบุรพบิดรผู้ล่วงลับนั้นอย่างยาวนาน พิธีศราทธ์ มีกิจกรรมพิธีของผู้มีศรัทธาที่จะทำการสังเวยบรรพบุรุษด้วยข้าวบิณฑ์ (ข้าวสุกที่

⁷⁹ พระพรหมมุนี (พิมพ์ ธมฺมธโร), *สากศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, 2505), หน้า 383-384.

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 88-90.

บรรจุในกรวยใส่ไว้ในพุ่มดอกไม้) หรือการกระทำอุทิศทักษิณา (การแผ่ส่วนบุญแก่ผู้ตายด้วยของทำบุญ) ให้แก่บรรพบุรุษเนื่องมาจากบุตรหลาน ในลัทธิพราหมณ์เป็นห่วงต่อดวงวิญญาณของผู้ตายไปแล้วจะต้องอดอยากหิวกระหายด้วยข้าวน้ำและขาดแคลนเครื่องนุ่งห่มจึงได้ทำพิธีด้วยเครื่องเซ่นบ้าง ให้ทานเป็นอุทิศทักษิณาแก่ผู้ตายบ้าง เพราะคิดว่าเมื่อดวงวิญญาณของผู้ตายได้รับสังเวทียาขบิณฑิแล้ว หรือได้รับการอุทิศทักษิณาแล้วคือ “เชิญพวกพราหมณ์ด้วยกันมากินเลี้ยงเสร็จแล้วก็แจกเครื่องไทยธรรม” ของทำบุญมีผ้านุ่งห่มหนึ่งซึ่งเป็นของที่จะคงทนไม่ได้เลย ด้วยถือว่าสำคัญยิ่งนักทั้งนี้เพื่อไม่ให้วิญญาณต้องหิวกระหายและไม่ต้องเปลือยกายอยู่การกระทำดังนี้จะทำให้วิญญาณเข้าไปที่ร่างหยาบหลุดพ้นจากความเป็นเปรตที่ต้องเร่ร่อนในขุมนรกกลายเป็นวิญญาณเร่ร่อน ไม่สามารถอยู่ร่วมกับบรรพบุรุษที่ตายไปก่อนหรืออยู่ในปรโลก และก็มีกรวดน้ำซึ่งเป็นที่นิยมว่าถูกต้องตามของลัทธิพราหมณ์คือจะต้องลงไปกรวดในแม่น้ำโดยใช้อุ้งมือทั้งสองกอบน้ำยกขึ้นมาแล้วปล่อยให้ค่อย ๆ หลั่งลงไปพร้อมตั้งจิตอุทิศให้แก่ผู้ตายว่าขอให้ น้ำนี้ระงับความหิวกระหายของผู้ตายนั้นนั่นก็คือหลักฐานที่เป็นที่มาของ “การกรวดน้ำเพื่ออุทิศผลบุญให้แก่ผู้ตายซึ่งเป็นขนบธรรมเนียมของชาวอินเดียและศาสนาพราหมณ์” กระทำกันมาช้านานแล้ว⁸¹

ถึงแม้ว่าการอุทิศส่วนบุญตามคติของศาสนาพราหมณ์มีลักษณะที่แตกต่างออกจากการอุทิศส่วนบุญในพระพุทธศาสนาก็ตามแต่มีข้อสังเกตว่าการกระทำดังกล่าวมีจุดหมายเพื่อประโยชน์ของผู้ตายหรือผู้ที่ล่วงลับไปแล้วเหมือนกัน

พิธีศราทเป็นหลักปฏิบัติที่มีความสำคัญต่อพวกพราหมณ์เป็นอย่างยิ่งซึ่งวิถีชีวิตของพราหมณ์มักจะนิยมกระทำจนกลายเป็นธรรมเนียมประเพณีที่จะต้องกระทำ เป็นประจำทุกบ้านเรือน เพราะการอุทิศส่วนบุญของพวกพราหมณ์เป็นหน้าที่ที่สำคัญที่ต้องปฏิบัติ เรื่องดังกล่าวปรากฏใน มหายุทธทั้ง 5 ที่พราหมณ์จะต้องกระทำซึ่งเป็นขั้นตอนที่สองในหลักอาศรม 5 ประการของวิถีชีวิตพราหมณ์พวกพราหมณ์ที่ดำรงสถานะเป็นคฤหัสถ์ ผู้ครองเรือนเมื่อแต่งงานมีครอบครัวและประกอบอาชีพการงานเลี้ยงตัวและครอบครัวได้แล้วจะต้องบำเพ็ญพิธีกรรม 5 อย่าง คือ

- (1) พรหมยัญ คือ การทำพิธีกรรมด้วยการบริจาคทรัพย์แก่พราหมณ์ผู้มีหน้าที่ศึกษาและสอนคัมภีร์พระเวท
- (2) เทวยัญ คือ การทำพิธีกรรมบูชาบวงสรวงเทพเจ้าที่ตนนับถือ
- (3) ปิตฤยัญ คือ การทำพิธีกรรมอุทิศแก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว
- (4) ฤตยัญ คือ การทำพิธีกรรมแก้สัว์เลี้ยงโดยการเลี้ยงดูอย่างดี
- (5) มนุษยยัญ คือ การทำพิธีกรรมแก้มนุษย์เช่นเลี้ยงดูต้อนรับแขกผู้มาเยือนให้ทานแก่คนเจ็บไข้ไร้ที่พึ่ง⁸²

จึงพอสรุปได้ว่า การทำบุญอุทิศของพุทธศาสนามีพัฒนาการคล้ายกับพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ คือ พิธีศราท และมหายัญทั้ง 5 ประการของพราหมณ์นี้กล่าวได้ว่ามีความคล้ายคลึงใกล้เคียงกับหลักคำสอนเรื่องพิธีกรรม 5 อย่าง ของพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ พิธีเทวยัญมีความคล้ายคลึงกับ เทวตาพิธีพุทธศาสนา พิธีปิตฤยัญ มีความคล้ายคลึงกับ บุญเปตพิธีของพุทธศาสนา และพิธีมนุษยยัญ ก็มีความคล้ายคลึงกับ อติถิพิธี ของพระพุทธศาสนาวิธีปฏิบัติดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าการ

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

⁸² เรื่องเดียวกัน, หน้า 91-92.

อุทิศส่วนบุญของพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ก็มีเกี่ยวข้องกับบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้วก็มีเทวดาก็มีและจุดมุ่งหมายอันเป็นนัยสำคัญของมหายัญทั้ง 5 ของพราหมณ์อีกประการหนึ่งก็คือการแสดงบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับบุคคลต่างๆ ซึ่งพราหมณ์ต้องเข้าไปสัมพันธ์กับวิถีชีวิตปัจจุบันหรือแม้กระทั่งผู้ที่อยู่เลยพ้นจากประสาทสัมผัสของมนุษย์เช่นเทพเจ้าเพื่อบูชาบวงสรวงบ้างเพื่อสงเคราะห์บ้างเพื่ออนุเคราะห์บ้างก็มี

2.3 ประเพณีการทำบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

ก่อนที่จะเร่ร่อนศึกษาประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการทำบุญแจกข้าวหรือการทำบุญแจกข้าวของประชาชนจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น ประเด็นแรกที่เร่ร่อนจะพึงทำความเข้าใจก็คือ ประเด็นเรื่องประวัติความเป็นมาของจังหวัดร้อยเอ็ดและความเป็นมาของพื้นที่ ที่จะศึกษาว่ามีความเป็นมาอย่างไร โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

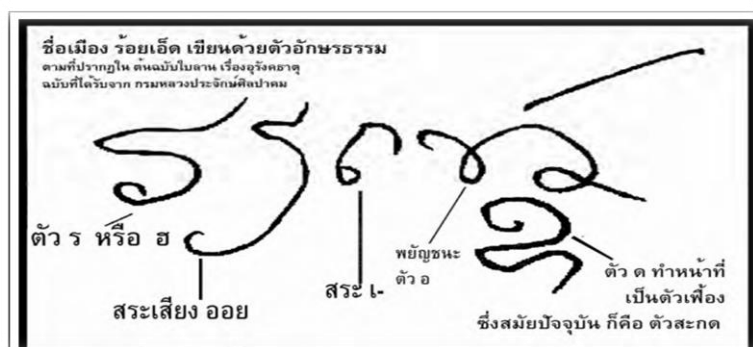
2.3.1 ประวัติความเป็นมาของจังหวัดร้อยเอ็ด

จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นจังหวัดในบริเวณลุ่มแม่น้ำชีในภาคอีสานของไทย ที่อดีตเคยเป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาก่อนยุคก่อนประวัติศาสตร์ โดยปรากฏชื่อในตำนานอุรังคธาตุว่า “สาเกตนคร” หรือเมืองร้อยเอ็ดประตู อันเนื่องมาจากเป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองโดยที่มีเมืองขึ้นจำนวนมาก⁸³

การตั้งชื่อเมืองว่า “ร้อยเอ็ดประตู” นั้น น่าจะเป็นการตั้งชื่อเชิงอุปมาอุปไมยให้เป็นสิริมงคลและแสดงถึงความยิ่งใหญ่ของเมืองมากกว่าการที่เมืองจะมีประตูเมืองอยู่จริงถึงร้อยเอ็ดประตู ซึ่งการตั้งชื่อเพื่อแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองผ่านการมีประตูเมืองจำนวนมากนั้น น่าจะได้รับอิทธิพลหรือแบบอย่างมาจากเมืองหรืออาณาจักรที่เคยรุ่งเรืองในสมัยโบราณอย่างทวารวดีซึ่งมีความหมายว่าเมืองที่มีประตูล้อมรอบเป็นกำแพง หรืออย่างเมืองหงสาวดีที่มีประตูเมืองรายล้อมกำแพงเมืองอยู่ยี่สิบประตู ซึ่งแต่ละประตุนั้นจะตั้งชื่อตามเมืองขึ้นของตน เช่น เชียงใหม่ อโยธยา จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น นอกจากนั้นการตั้งชื่อเมืองให้ดูยิ่งใหญ่เกินจริงเพื่อความเป็นสิริมงคลก็ถือเป็นธรรมดาของการตั้งชื่อเมืองหรืออาณาจักรในสมัยโบราณ

ประกอบกับตามธรรมดาของการตั้งชื่อต่างๆไม่ว่าจะคนหรือเมืองนั้น จะต้องมีการออกเสียงก่อนถึงจะมีการเขียนเป็นตัวอักษรหรือตัวเลข ซึ่งหากชื่อเมืองแต่เดิมชื่อว่าเมืองสิบเอ็ดประตูแล้วจึงมีการจารึกชื่อเป็นตัวเลขอย่าง 101 นั้น คำว่าสิบเอ็ดก็ไม่น่าจะออกเสียงเพี้ยนจนมาเป็นคำว่าร้อยเอ็ดอย่างในปัจจุบันได้ ดังนั้นชื่อเมืองร้อยเอ็ดหรือเมืองร้อยเอ็ดประตูจึงน่าจะเป็นชื่อเมืองที่มีมาอยู่แต่แรกเริ่มดังปรากฏในหลักฐานสำคัญ คือ ตำนานอุรังคธาตุฉบับกรมศิลป์ฯ

⁸³ อุดร จันทวัน, นิทานอุรังคธาตุ ฉบับลาว, (ขอนแก่น : คลังนาวิทยา, 2548), หน้า 25.

ภาพที่ 2.2 ชื่อจังหวัดร้อยเอ็ดเขียนด้วยตัวอักษรธรรม

สรุปความหมาย ก็คือ มีคำ 2 คำที่ต้องทำความเข้าใจ คำแรก คือคำว่า ร้อยเอ็ด แปลว่า จำนวนที่มากมายจนนับไม่ถ้วน และ อีกคำหนึ่ง ก็คือ คำว่า เมืองร้อยเอ็ดประตู ซึ่งมีนักวิชาการ ได้ตีความว่าน่าจะหมายถึง ทวารวดี เพราะ ทวาร แปลว่า ช่อง รู ประตู วติ หรือ วดี แปลว่า เขต หรือ รั้ว ทวารดี จึงแปลว่า เมืองที่มีประตูเป็นรั้ว ซึ่งเปรียบเทียบกับแล้วน่าจะมีความหมายที่ใกล้เคียงกับคำว่า เมืองร้อยเอ็ดประตูที่สุด

สมัยก่อนประวัติศาสตร์

มีการพบหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์กระจายอยู่ทั่วไปในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด ได้ขุดพบแหล่งโบราณคดีบ้านเมืองบัวซึ่งสันนิษฐานว่า ชุมชนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ค้นพบมีอายุประมาณ 1,800-2,500 ปีมาแล้ว และยังมีถิ่นฐานอยู่บริเวณลุ่มน้ำกับใกล้แหล่งเกลือสินเธาว์ อิทธิพลของพุทธศาสนาภายใต้วัฒนธรรมทวารวดีได้เข้ามาเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 12-15 มีหลักฐานสมัยทวารวดีที่สำคัญ เช่น คูเมืองร้อยเอ็ด เจดีย์เมืองหงส์ในเขตอำเภอจตุรพักตรพิมาน กลุ่มใบเสมาบริเวณหนองศิลาเลขในเขตอำเภอนมไพร และพระพิมพ์ดินเผาปางนาคปรกที่เมืองไพรในเขตอำเภอสลภูมิ วัฒนธรรมจากอาณาจักรขอมได้แพร่เข้ามาในพุทธศตวรรษที่ 16 ปรากฏหลักฐานอยู่มาก เช่น สถาปัตยกรรมในรูปแบบของปราสาทหิน เช่น กู่กาสิงห์ในเขตอำเภอเกษตรวิสัย ปราสาทกู่ในเขตอำเภอธวัชบุรี กู่พระโกนาในเขตอำเภอสว่างภูมิ และประติมากรรมที่เป็นรูปเคารพทางศาสนาที่เป็นเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันที่ทำจากหินทรายและโลหะเป็นจำนวนมาก⁸⁴

สมัยทวารวดี

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ได้ต่อเนื่องมาถึงสมัยทวารวดีซึ่งเป็นวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนา เมืองที่สร้างขึ้นมีรูปร่างและที่ตั้งไม่แน่นอน แต่มีลักษณะที่สำคัญคือ มีคูน้ำและคันดิน ล้อมรอบชุมชน ร่องรอยที่ยังเห็นอยู่ของคูเมืองและคันดินได้แก่บริเวณด้านตะวันออกของวัดบูรพาภิราม ด้านใต้ของเมืองบริเวณโรงเรียนสตรีศึกษา นอกจากนี้ยังพบอยู่ในอำเภอต่าง ๆ ของร้อยเอ็ด ได้แก่ บ้านเมืองไพร (เขตอำเภอสลภูมิ) บ้านเมืองหงส์ (เขตอำเภอจตุรพักตรพิมาน) บ้านสีแก้ว (เขตอำเภอเมืองร้อยเอ็ด) หนองศิลาเลข บ้านชะโด (เขตอำเภอนมไพร) และบ้านดงสิงห์ (เขตอำเภอจังหาร)

⁸⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 70.

สมัยลพบุรี

ได้พบโบราณสถานและโบราณวัตถุสมัยลพบุรีหรือละโว้ที่เป็นที่รู้จักดี ได้แก่ ปราสาทหินคูกาสิงห์ในเขตอำเภอเกษตรวิสัย กู่พระโกนาในเขตพื้นที่สุวรรณภูมิ ปรากฏในเขตพื้นที่ธวัชบุรี กู่พนระฆัง กู่โพนวิท กู่บ้านเมืองบัวในเขตพื้นที่เกษตรวิสัย กู่คันหนามในเขตพื้นที่มีโพนทราย สำหรับโบราณวัตถุ ได้แก่ รูปเคารพและเครื่องมือเครื่องใช้ในศาสนา เช่นพระพุทธรูป เทวรูป ศิวลึงค์ ภาชนะดินเผา คันฉ่องสำริด กำไลสำริด เป็นต้น

สมัยอาณาจักรล้านช้าง

ได้ปรากฏชื่อเมืองร้อยเอ็ดในเอกสารของลาวว่า พระเจ้าฟ้าจัมเมื่อดำรงตำแหน่งเป็นบุตรเขยเมืองขอม ได้นำไพร่พลมารวมกำลังกันอยู่ที่เมืองร้อยเอ็ด ก่อนยกกำลังไปยึดเมืองเชียงทอง (หลวงพระบาง) ได้สำเร็จแล้วจึงได้สถาปนาอาณาจักรล้านช้าง

หลักฐานเกี่ยวกับเมืองร้อยเอ็ดขาดหายไปประมาณ 400 ปี จนถึงประมาณปี พ.ศ. 2231 เมืองเวียงจันทน์เกิดความไม่สงบ พระครูโพนสะเม็ดพร้อมผู้คนประมาณ 3,000 คนได้เชิญเจ้าหน่อกษัตริย์อพยพลงมาตามแม่น้ำโขง แล้วมาตั้งมั่นอยู่ที่บริเวณเมืองจำปาศักดิ์ ผู้ปกครองเมืองจำปาศักดิ์มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระครูโพนสะเม็ด จึงได้นิมนต์ให้ท่านบำรุงพระพุทธศาสนาและปกครองเมืองจำปาศักดิ์ ต่อมาเจ้าหน่อกษัตริย์ได้รับสถาปนาขึ้นเป็นกษัตริย์พระนามว่า เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร ได้ขยายอิทธิพลไปในดินแดนต่าง ๆ เหนือสองฝั่งแม่น้ำโขง ได้ตั้งเมืองใหม่ขึ้นหลายแห่งและส่งบริวารไปปกครอง เช่น เมืองเชียงแตง เมืองสีทันดร เมืองรัตนบุรี เมืองคำทอง เมืองสาละวัน และเมืองอัตตะปือ เป็นต้น

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2256 เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูรได้มอบหมายให้อาจารย์แก้วควบคุมไพร่พลประมาณ 3,000 คน มาสร้างเมืองขึ้นใหม่ในดินแดนอีสานตอนล่าง เรียกว่า เมืองท่ง ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอสุวรรณภูมิ มีเจ้าเมืองต่อมาคือ ท้าวมืด ท้าวทนต์ ท้าวเชียง และท้าวสุ่น

สมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์

ปี พ.ศ. 2316 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยากรมท่าและพระยาพรหมเดินทางมาดูแลหัวเมืองในภาคอีสาน ท้าวทนต์จึงได้เข้ามาขออ่อนน้อม พระยาทั้งสองจึงมีใบบอกไปยังกรุงธนบุรีขอตั้งท้าวทนต์เป็นเจ้าเมือง โดยยกบ้านกุ่มฮ้างขึ้นเป็น เมืองร้อยเอ็ด ตามนามเดิม ท้าวทนต์ได้รับแต่งตั้งเป็นพระขัติยะวงษา นับว่าเป็นเจ้าเมืองร้อยเอ็ดคนแรก ส่วนเมืองท่งนั้นบรรดากรรมการเมืองเห็นว่าเป็นชัยภูมิที่ไม่เหมาะสม จึงได้ย้ายไปตั้งบริเวณดงท้าวสาร และให้ชื่อว่า เมืองสุวรรณภูมิ นับแต่นั้นมาทั้งเมืองร้อยเอ็ดและเมืองสุวรรณภูมิต่างมีฐานะขึ้นตรงต่อกรุงธนบุรีเช่นเดียวกัน

พ.ศ. 2325 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีแห่งใหม่ ทำให้เมืองร้อยเอ็ดและบรรดาหัวเมืองอีสานล้วนต้องขึ้นตรงต่อกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนเมืองร้อยเอ็ดก็ได้มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องจนมีฐานะทางการเมืองและความสำคัญเหนือเมืองสุวรรณภูมิในเวลาต่อมา

พ.ศ. 2326 พระขัติยะวงษา (ทนต์) ถึงแก่กรรม ท้าวสีลังบุตรคนโตได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระขัติยะวงษา เจ้าเมืองร้อยเอ็ดสืบแทน ต่อมาในปี พ.ศ. 2369 เกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ เมื่อ

กองทัพกบฏถูกตีแตกถอยร่นกลับมา กำลังทหารจากเมืองร้อยเอ็ดได้เข้าโจมตีซ้ำเติมจนพวกกบฏแตกพ่าย พระขัติติยะวงษา (สีลัง) มีความดีความชอบได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระยาขัติติยะวงษา

พ.ศ. 2418 เกิดสงครามปราบฮ่อที่เวียงจันทน์และหนองคาย เจ้าเมืองอุบลได้รับมอบหมายให้เป็นหัวหน้ายกกำลังไปปราบ โดยเกณฑ์กำลังพลจากหัวเมืองตะวันออกเฉียงเหนือไปช่วยปราบกบฏ เมื่อกองทัพยกมาถึงเมืองร้อยเอ็ด พระขัติติยะวงษา (สาร) และราชวงศ์ (เสือ) ได้สมทบกำลังไปปราบฮ่อด้วย เมื่อเสร็จศึก ราชวงศ์ (เสือ) ได้รับแต่งตั้งเป็นพระขัติติยะวงษา

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการปกครองในระบบมณฑลเทศาภิบาล จึงให้รวมหัวเมืองอีสานเข้าด้วยกัน แล้วแบ่งออกเป็น 4 กองใหญ่ แต่ละกองมีข้าหลวงกำกับการปกครองกองละ 1 คน และมีข้าหลวงใหญ่กำกับราชการอีกชั้นหนึ่งอยู่ที่เมืองจำปาศักดิ์ กองใหญ่ทั้ง 4 กอง ได้แก่ หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ หัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ และหัวเมืองลาวฝ่ายกลาง เมืองร้อยเอ็ดเป็นหัวเมืองเอกในจำนวน 12 เมืองของหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ มีศูนย์การบริหารหัวเมืองอยู่ที่เมืองอุบลราชธานี ในปี พ.ศ. 2437 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้ตราระบบการปกครองเทศาภิบาลขึ้นใช้ปกครองส่วนภูมิภาคทั่วประเทศ หัวเมืองลาวกาวจึงเปลี่ยนฐานะเป็นมณฑลลาวกาว ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ และมณฑลอีสานตามลำดับ

พ.ศ. 2450 เมืองร้อยเอ็ดได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นบริเวณร้อยเอ็ด โดยแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 5 เมือง คือเมืองร้อยเอ็ด เมืองสุวรรณภูมิ เมืองมหาสารคาม เมืองกมลาไสย และเมืองกาฬสินธุ์

พ.ศ. 2453 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงเห็นด้วยกับข้อเสนอของเทศาภิบาลข้าหลวงมณฑลอีสานว่า ควรแยกมณฑลอีสานออกเป็น 2 มณฑล คือ มณฑลอุบลราชธานีและมณฑลร้อยเอ็ด พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้เป็นไปตามที่เสนอ มณฑลร้อยเอ็ดจึงมีเขตปกครอง 3 จังหวัดคือ จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดกาฬสินธุ์

พ.ศ. 2465 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้รวมมณฑลร้อยเอ็ด มณฑลอุบล และมณฑลอุดร เป็นภาคเรียกว่า “ภาคอีสาน” มีอุปราชประจำภาคอยู่ที่เมืองอุดรธานี ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2468 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกภาคอีสาน แล้วปรับเปลี่ยนเป็นการปกครองระบบมณฑลตามเดิม ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2469 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ยุบมณฑลร้อยเอ็ด มณฑลอุบล และมณฑลอุดร แล้วให้เปลี่ยนชื่อเป็นจังหวัด ขึ้นต่อมณฑลนครราชสีมา

พ.ศ. 2445–2455 ได้เกิดกบฏผีบุญขึ้นในจังหวัดร้อยเอ็ดอันมีสาเหตุมาจากการยกเลิกการปกครองแบบดั้งเดิม โดยยกเลิกตำแหน่งเจ้าเมือง แล้วแต่งตั้งข้าราชการจากส่วนกลางไปปกครอง ทำให้เกิดการต่อต้านจากกลุ่มเจ้าเมืองเดิมและทายาท กบฏผีบุญเกิดขึ้นจากการมีผู้อ้างตัวเป็นผู้วิเศษตามท้องถิ่นต่าง ๆ ในภาคอีสาน ในที่สุดก็ถูกทางราชการปราบได้ราบคาบ

พ.ศ. 2469 อำมาตย์เอกพระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (ทอง จันทรางศุ) ข้าหลวงจังหวัดร้อยเอ็ดเห็นว่า บึงพลาญชัย (เดิมใช้ว่าบึงพระลานชัย) ซึ่งตั้งอยู่ใจกลางเมืองร้อยเอ็ดตื้นเขิน ถ้าปล่อยทิ้งไว้บึงก็จะหมดสภาพไป จึงได้ชักชวนชาวบ้านจากทุกอำเภอมาขุดลอกบึงเพื่อให้มีน้ำขังอยู่ได้ตลอดปี ได้ดำเนินการขุดลอกบึงทั้งกลางวันและกลางคืนอยู่ 2 ปี มีชาวบ้านมาร่วมขุดลอกบึงถึง 40,000 คน

นับว่าเป็นผลงานที่ยิ่งใหญ่แห่งหนึ่งของไทยที่ควรจารึกไว้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกหลานไทยต่อไปชั่วกาลนาน ต่อมาก็ได้มีการพัฒนาปรับปรุงอย่างต่อเนื่องจนเป็นมรดกที่สำคัญของจังหวัดร้อยเอ็ดมาตราบเท่าทุกวัน⁸⁵

ตราประจำจังหวัด

ตราประจำจังหวัดร้อยเอ็ด ประกอบด้วยสัญลักษณ์ ดังนี้

- 1). รูปปิงปลาญชัย เป็นปิงน้ำใสสะอาดตั้งอยู่กลางเมืองบ่งบอกว่าประชาชนชาวจังหวัดร้อยเอ็ดมีน้ำใจโอบอ้อมอารี รักความสงบและมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย
- 2). ศาลหลักเมือง เป็นที่เคารพสักการะและเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด
- 3). พระมหาเจดีย์ชัยมงคล บ่งบอกถึงความเป็นเมืองแห่งพระพุทธศาสนาที่เจริญรุ่งเรือง
- 4). ตัวเลข 101 แสดงถึงเป็นเมืองใหญ่ในอดีตที่ชื่อสาเกตนคร และเป็นจังหวัดเดียวที่สามารถเขียนชื่อเมืองเป็นตัวเลขได้
- 5). รวงข้าวหอมมะลิ เป็นผลิตผลทางการเกษตรชั้นเลิศที่มีชื่อเสียงไปทั่วโลกจากทุ่งกุลาร้องไห้จังหวัดร้อยเอ็ด

ภาพที่ 2.3 ตราประจำจังหวัด

ดอกไม้ประจำจังหวัดร้อยเอ็ด (อินทนิลบกดอก)

อินทนิลบก (*Lagerstroemia macrocarpa*) ทางอีสานเรียก กากะเลา ลักษณะคล้ายอินทนิลน้ำมาก แต่ ใบ ดอก และผลมีขนาดใหญ่กว่าใบป้อมและกว้างกว่าใบอินทนิลน้ำ ปลายใบมนกว้างหรือแหลมเป็นติ่งสั้นๆ ดอกออกเป็นช่อที่ปลายกิ่ง ช่อดอกไม่ชูตั้งขึ้นเหนือเรือนยอด ขนาดของดอกบานกว้าง 10-12 เซนติเมตร แต่ละดอกจะชิดกันเป็นกลุ่ม ดอกสีม่วงอมชมพูและสีจะจางซีดลงเป็นสีขาวอมชมพู ออกดอกช่วงฤดูร้อน มีชื่ออื่น ๆ ว่า กากะเลา, จ้อล่อ, จะล่อ, จะล่อหูกวาง สีของดอกอินทนิล จึงได้ถูกนำมาเป็นโทนของสีผ้าไหมที่เป็นเอกลักษณ์ บนผืนผ้าได้ทอวดลายที่สำคัญของชุมชนดั้งเดิมในจังหวัด เป็นลายผ้าอัตลักษณ์ประจำจังหวัดร้อยเอ็ด

⁸⁵ วีทิพย์เตีย, จังหวัดร้อยเอ็ด, (<https://shorturl.asia/aTZLY>). (23 พฤศจิกายน 2566).

ภาพที่ 2.4 ดอกอินทนิลดอกไม้ประจำจังหวัดร้อยเอ็ด

เครื่องดนตรีประจำจังหวัดร้อยเอ็ด

โหวด หรือ "โบท" เป็นเครื่องดนตรีไทยภาคอีสานประเภทเครื่องเป่าหรือแกว่ง มีรูปร่างเป็นทรงกระบอกคล้ายกับขลุ่ย ทำจากไม้แคนซึ่งเป็นไม้ช่างชนิดเดียวกับที่ใช้ทำแคนด้านบนมีชั้นโรง (ซี่สวด) มีลักษณะคล้ายกับเครื่องดนตรีกรีกโบราณ ที่เรียกว่า "Pan Pipe" ในสมัยโบราณมักจะใช้ผูกกับเชือกแล้วแกว่งทำให้เกิดเสียง และเป็นเครื่องดนตรีประจำจังหวัดร้อยเอ็ด

ภาพที่ 2.5 เครื่องดนตรีประจำจังหวัดร้อยเอ็ด

คำขวัญประจำจังหวัดร้อยเอ็ด

สิบเอ็ดประตูเมืองงาม เรืองนามพระสูงใหญ่ผ้าไหมสาเกต บุญผะเหวดประเพณีมหาเจดีย์ชัยมงคล งามน่ายลบึงพลาญชัยเขตกว้างไกลทุ่งกุลา โลกลือชาข้าวหอมมะลิ

ภูมิศาสตร์ที่ตั้งและอาณาเขต

จังหวัดร้อยเอ็ดตั้งอยู่ตอนกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่างละติจูดที่ 15 องศา 24 ลิปดาเหนือ ถึง 16 องศา 19 ลิปดาเหนือ และลองจิจูดที่ 103 องศา 16 ลิปดาตะวันออก ถึง 104 องศา 21 ลิปดาตะวันออก อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร โดยทางรถยนต์ประมาณ 512 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งสิ้น 8,299.46 ตารางกิโลเมตร หรือ 5,187,156 ไร่ มีเขตแดนติดต่อกับจังหวัดอื่น ๆ หลายจังหวัดดังนี้

ทิศเหนือและตะวันตกเฉียงเหนือ จรดจังหวัดกาฬสินธุ์

ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ จรดจังหวัดมุกดาหาร

ทิศตะวันออก จรดจังหวัดยโสธร

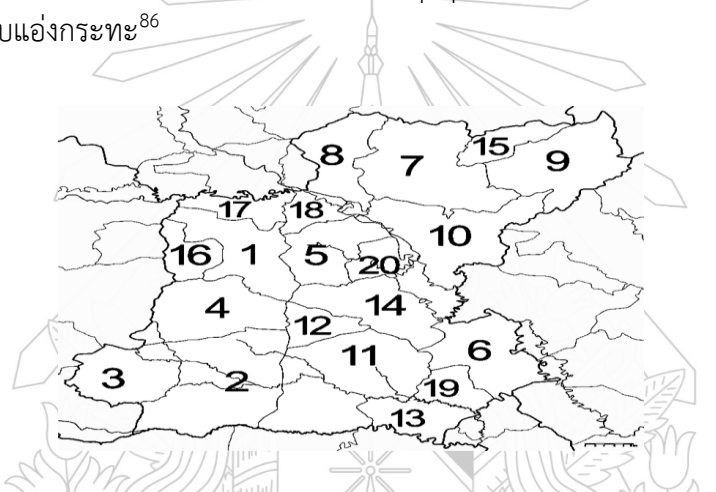
ทิศตะวันออกเฉียงใต้ จรด จังหวัดศรีสะเกษ

ทิศใต้ จรดจังหวัดสุรินทร์

ทิศตะวันตก จรดจังหวัดมหาสารคาม

ลักษณะภูมิประเทศ

จังหวัดร้อยเอ็ด ตั้งอยู่บริเวณตอนกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบสูง สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 120-160 เมตร มีภูเขาทางตอนเหนือซึ่งติดต่อกับเทือกเขาภูพาน บริเวณตอนกลางของจังหวัด มีลักษณะเป็นที่ราบลูกคลื่น บริเวณตอนล่างมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำมูลและสาขา ได้แก่ ลำน้ำชี ลำน้ำพยับปลา ลำน้ำเตา เป็นต้น บริเวณที่ราบต่ำอันกว้างขวาง เรียกว่าทุ่งกุลาร้องไห้ มีพื้นที่ประมาณ 80,000 ไร่ มีลักษณะเป็นที่ราบแอ่งกระทะ⁸⁶

ภาพที่ 2.6 ภาพแผนที่แสดงที่ตั้งอำเภอในจังหวัดร้อยเอ็ด

รายชื่ออำเภอในจังหวัดร้อยเอ็ด แบ่งออกเป็น 20 อำเภอ

(1). อำเภอเมืองร้อยเอ็ด (2). อำเภอเกษตรวิสัย (3). อำเภอปทุมรัตน์ (4). อำเภอจตุรพักตรพิมาน (5). อำเภอธวัชบุรี (6). อำเภอพนมไพร (7). อำเภอโพนทอง (8). อำเภอโพธิ์ชัย (9). อำเภอหนองพอก (10). อำเภอเสลภูมิ (11). อำเภอสุวรรณภูมิ (12). อำเภอเมืองสรวง (13). อำเภอโพนทราย (14). อำเภออาจสามารถ (15). อำเภอเมยวดี (16). อำเภอศรีสมเด็จ (17). อำเภอจังหาร (18). อำเภอเชียงขวัญ (19). อำเภอหนองฮี (20). อำเภอทุ่งเขาหลวง

⁸⁶ สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นจังหวัดร้อยเอ็ด, ประวัติและข้อมูลสภาพทั่วไปจังหวัดร้อยเอ็ด, (<https://shorturl.asia/4aHCz>). (4 พฤศจิกายน 2566).

ลักษณะภูมิอากาศ

จังหวัดร้อยเอ็ดได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ สภาพภูมิอากาศอยู่ในประเภทฝนเมืองร้อน ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,196.8 ลูกบาศก์มิลลิเมตร ฝนตกชุกในเดือนมิถุนายนถึงตุลาคม อากาศร้อนแห้งแล้งในเดือนมีนาคมถึงพฤษภาคม

ประเพณีประจำจังหวัด

ประเพณีบุญผะเหวด หรือบุญผะเหวดในภาษาอีสาน เป็นบุญประเพณีที่มีการเทศน์มหาชาติเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ของจังหวัดร้อยเอ็ด โดยเฉพาะจังหวัดได้กำหนดให้เป็นงานประเพณีประจำจังหวัดร้อยเอ็ดและจัดได้ยิ่งใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ซึ่งเป็นไปตามฮีต 12 คือนำมาถึงเดือนสี่มีการทำบุญผะเหวดดังกล่าวไว้ในฮีตว่า ฮีตหนึ่ง พอถึงเดือนสี่ได้ให้เก็บดอกบุปผา หามาลา ดองหอมสุตนเก็บไว้ อย่าได้โลคอนี้เสียศรีสุญเปล่า หาเอาตากแดดไว้ได้ทำแท่นสุคน อย่าได้ไถหนีเว้นแนวคอง ตั้งแต่เก่า ไฟทั้งหลายสืลั่นเข้าเฝ้าบ้านสิล้อมสุญได้

2.3.2 ขั้นตอนการทำบุญแจกข้าวของประชาชนชาวจังหวัดร้อยเอ็ด

การประกอบพิธีกรรมทำบุญแจกข้าวไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนของพิธีกรรมประกอบพิธีกรรมทำบุญแจกข้าว ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนใด ๆ ของพิธีกรรมในช่วงระยะเวลา 3 วัน คือ (1) วันแรก หรือเรียกอีกอย่างว่า มื้อเค้า (2) วันงาน หรือเรียกอีกอย่างว่า มื้อโฮม (3) วันสุดท้าย หรือเรียกอีกอย่างว่า มื้อถวาย วันและการดำเนินการนั้นไม่ได้กำหนดเวลาไว้แน่นอน ว่าแต่ละขั้นตอนจะต้องเป็นเวลานั้น ๆ แต่อย่างไรก็ตามจะกระทำในเวลาที่เหมาะสมของวันนั้นๆ เป็นเกณฑ์ โดยคำนึงถึงความพร้อมของเจ้าภาพ มรรคทายก และของพระสงฆ์ เป็นหลักที่สำคัญคือ ขั้นตอนของพิธีกรรมแต่ละวันจะต้องดำเนินการให้ครบทุกขั้นตอน

ขั้นตอนเตรียมการ ก่อนการดำเนินงานนั้น เป็นขั้นตอนที่ผู้ทำบุญหรือเจ้าภาพจะร่วมกันวางแผนในสิ่งที่จะกระทำกับญาติพี่น้องทุกคน เพื่อให้เกิดความพร้อมในการดำเนินงานสิ่งที่จะต้องเตรียมการได้แก่ การประชุมปรึกษาหารือกันระหว่างญาติการเชิญญาติพี่น้องและชาวพุทธในชุมชนจังหวัดร้อยเอ็ดและคนทั่วไป และการเตรียมวัสดุสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เตรียมเครื่องไทยธรรม การตลอดถึงการนิมนต์พระสงฆ์มากระทำพิธีทางศาสนา

การกำหนดวัน หมายถึง กำหนดวัน เดือน และปีให้แน่นอนลงไปว่าสามควรจะทำบุญได้ญาติทุกคนพร้อมที่จะมาร่วมพิธีซึ่งส่วนมากคนในชุมชนนิยมทำในช่วงเดือน ธันวาคม ถึง ก่อนเข้าพรรษาเหตุที่คนในจังหวัดร้อยเอ็ด เลือกวันในเดือนดังกล่าวก็เพราะว่าเป็นช่วงที่คนในชุมชนว่างเว้นจากการทำงานพักผ่อนอยู่กับบ้าน ดังนั้น จึงเป็นเวลาที่สะดวกและเหมาะกับการทำบุญดังกล่าว

ขั้นตอนดำเนินการ การทำบุญแจกข้าวจะใช้เวลาในการดำเนินการทั้งหมด 3 วัน คือวันแรกเป็นวันเตรียมความพร้อมเกี่ยวกับสถานที่ อาหาร รวมทั้งเตรียมตัวผู้ที่อุปสมบทด้วย วันที่สองเป็นวันรวมหรือวันประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ และ วันที่สามเป็นวันบรรจุอุทิศไว้ในธาตุโดยแต่ละวันมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

วันแรก (มื้อเค้า) เป็นวันแรกของการทำบุญแจกข้าวในวันนี้ เจ้าภาพทั้งหลายละหุญพร้อมด้วยคนในชุมชนอีกส่วนหนึ่งที่มาช่วยงาน ต่างก็ทำงานในหน้าที่ตนรับผิดชอบฝ่ายชายก็ดำเนินการสร้างปะรำพิธีและจัดสถานที่ให้เสร็จเรียบร้อยพร้อมที่จะใช้การได้ นอกจากนั้นก็ทำ

ปราสาทฝั่งส่วนฝ่ายหญิงดำเนินการด้านอาหาร เพื่อเลี้ยงคนในชุมชนที่มาช่วยงานห่อข้าวต้มมัด ทำขนมจีนตั้งกองบวชเวลาประมาณเที่ยง ทำพิธีเตรียมตัวนาค นาค หมายถึง ชายที่มีอายุ 20 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป มีความต้องการที่จะอุปสมบท เป็นพระสงฆ์⁸⁷

(1) **การโกนผม** ผู้ที่จะอุปสมบทจะต้องปลงผม หนวด เครา คิ้วให้เกลี้ยงโดยเฉพาะผม พ่อแม่จะเป็นผู้ตัดก่อนญาติคนอื่น ซึ่งจะใช้กรรไกร หรือมีดตัดผมออกเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ต่อจากนั้นญาติผู้ใหญ่ก็ตัดผมจนครบทุกคน ส่วนผมที่เหลือใครก็ได้ทำหน้าที่ตัดแลโกนต่อจนหมด หลังจากปลงผมเสร็จแล้ว ก็ชำระร่างกายให้สะอาดเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวใหม่ เป็นใช้สำหรับนาคใส่พร้อมที่จะเข้าพิธีต่อไป

(2) **การแห่ นาค** บรรดาญาติที่ร่วมกันทำบุญแจกข้าวและอุปสมบท พร้อมด้วยคนในชุมชนที่มาช่วยทำบุญต่างก็พร้อมใจกันมาร่วมขบวนแห่ นาคด้วยความยินดี และสนุกสนานการแห่ นาคนั้นจะใช้คานหามคนอีสานเรียกว่า ตะเหลียง ซึ่งทำมาจากไม้ไผ่มีคาน 2 คาน ยาวประมาณ 4 เมตร ตรงกลางจะทำเป็นที่สำหรับนั่งได้หากมีรถร่วมขบวน นาคอาจจะนั่งบนรถแทนการแบกหามก็ได้ ขบวนแห่จะเดินไปตามถนนรอบชุมชน

(3) **การสู่ขวัญนาค** เพื่อขบวนแห่กลับมาถึงบ้านแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือพิธีสู่ขวัญนาค โดยจะมีหมอสวดมนต์ทำพิธีสู่ขวัญนาคให้ เสร็จแล้วเจ้าภาพพร้อมทั้งญาติ ๆ และคนในชุมชนจะผูกข้อมือเพื่อเป็นกำลังใจกับ นาค เพื่อให้พร้อมกับการอุปสมบทของวันประกอบพิธี ในตอนเย็นจะมีพิธีสวดมนต์เย็น โดยจะนิมนต์พระสงฆ์ในชุมชนมาสวดเจริญพระพุทธมนต์เย็นที่บ้าน สิ้นสุดขั้นตอนดำเนินการในวันแรก

วันรวม (มื้อโฮม) เป็นวันที่ 2 ของการดำเนินงานทำบุญแจกข้าว ถือว่าเป็นวันสำคัญที่สุดในจำนวน 3 วันของการประกอบพิธีที่เป็นดังนี้เพราะ ขั้นตอนของพิธีกรรมมีขึ้นในวันรวมนี้เรียกได้ว่าตลอดวันตั้งแต่วันเช้าจนกระทั่งสว่างของอีกวัน กล่าวคือพิธีกรรมที่จะต้องดำเนินการ ได้แก่ พิธีอุปสมบท พิธีถวายภัตตาหารเช้า พิธีต้อนรับผู้มาร่วมพิธี พิธีถวายภัตตาหารเพล พิธีสงฆ์อธิษฐานธรรมเทศนา พิธีเจริญพระพุทธมนต์ เย็น มหรัสพสมโภช แต่ละขั้นตอน ของการประกอบพิธีมีดังต่อไปนี้

(1) **พิธีอุปสมบท** ในตอนเช้ามืด ประมาณ 04.00 น. บรรดาญาติพี่น้อง พร้อมทั้ง คนในชุมชนที่มาความประสงค์จะเข้าร่วมพิธีอุปสมบท จะนำนาค ไปยังวัด เมื่อมาถึงก็จัดขบวนเดินรอบอุโบสถ 3 รอบแล้วเข้าไปภายในอุโบสถ เพื่อทำพิธีการอุโบสถ นาคนั้นจะเข้าโดยการชี้อาญาติผู้ชายคนใดคนหนึ่งสาเหตุที่ทำเช่นนี้ก็เพราะเกรงว่า นาค ซึ่งถือว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จะกระทำในสิ่งอันเป็นบาป โดยเฉพาะการทำลายชีวิตของผู้อื่นถึงแม้จะเป็นชีวิตของสัตว์ เล็ก ๆ เช่นแมลงต่าง ๆ ก็ยังเชื่อว่า เป็นบาป ดังนั้น การเข้าอุโบสถ เพื่อประกอบพิธีอุปสมบทโดยการชี้อาญาติผู้ชายจึงถือว่าเป็นประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมา ก่อนจะเข้าสู่พิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ภายในอุโบสถนั้น คณะสงฆ์และพระอุปัชฌาย์ที่จะทำพิธีอุปสมบทจะรออยู่ภายในเริบบร้อย การประกอบพิธีกรรมนี้ใช้เวลาประกอบพิธีอุปสมบท 1-2 ชั่วโมง ก็เสร็จพิธี บรรดาญาติโยมก็จะนำพระใหม่ กลับบ้านเจ้าภาพหรือเจ้าภาพบางท่านอาจจะให้

⁸⁷ พระมหานพรัตน์ นวรัตน์ (ทรานุก), “ศึกษาประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย”, อ้างแล้ว, หน้า 123.

พระใหม่อยู่ที่วัดก่อน เวลาประมาณ 11.00 น. จึงให้เดินทางไปพร้อมกับพระสงฆ์ที่ได้รับนิมนต์ไปประกอบพิธีกรรมที่บ้านเจ้าภาพ

(2) **พิธีถวายภัตตาหารเช้า** เจ้าภาพกลับจากพิธีอุปสมบทแล้ว ส่วนหนึ่งจะต้องรับแขกหรือผู้มาร่วมพิธีทำบุญส่วนหนึ่งจะนำอาหารไปถวายพระสงฆ์ที่วัด เนื่องจากในตอนเช้าไม่มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่บ้านเจ้าภาพ เจ้าภาพจึงจัดสำหรับอาหารไปถวายพระสงฆ์ที่วัดและหากเจ้าภาพท่านใดนำพระใหม่กลับบ้าน เจ้าภาพก็จะจัดสำหรับอาหารถวายพระใหม่การที่มีลูกหลานอุปสมบทเป็นพระมานั่งร่วมประกอบพิธีในวันรวมนี้ เชื่อว่าผู้ตายมีความปิติยินดีถือเป็นอานิสงส์มากแก่ผู้ตายรวมทั้งเจ้าภาพด้วย⁸⁸

(3) **พิธีต้อนรับผู้มาร่วมพิธี** ตอนเช้าประมาณ 07.00 น. คนในชุมชนและแขกที่เจ้าภาพได้เชิญมาร่วมพิธีทำบุญ ก็เริ่มทยอยมาบ้านกันช้าวาร หมอน ดอกไม้ ธูปเทียน เงิน มาร่วมทำบุญด้วย เจ้าภาพจะจัดโต๊ะรับบริจาคไว้ จากนั้นเจ้าภาพก็นำอาหารคาวหวานพร้อมเครื่องต้มมาเลี้ยงต้อนรับ บางคนก็จัดอาหารใส่ห่อ ปิ่นโต กลับบ้านด้วยการต้อนรับผู้มาร่วมพิธีจะอยู่ตลอดวัน

(4) **พิธีถวายภัตตาหารเพล** เวลาประมาณ 10.30 น. พระสงฆ์มาถึงบ้านเจ้าภาพ รวมทั้งพระใหม่เข้านั่งอาสนะ เจ้าภาพพร้อมทั้งผู้มาร่วมพิธีเข้านั่งในประรำพิธี พิธีทางศาสนาจะเริ่มขึ้นโดยเริ่มจาก เจ้าภาพจุดธูปเทียน บูชาพระ มรรคทายกกล่าวคำอาราธนาต่าง ๆ คือ คำบูชาดอกไม้ คำไหว้พระ คำอาราธนาศีล มีดังนี้

คำบูชาดอกไม้ อมินา สักกาเรนะ พุทธัง ปูเชมิ. อมินา สักกาเรนะ ธัมมัง ปูเชมิ. อมินา สักกาเรนะ สังฆัง ปูเชมิ.

คำแปล ข้าพเจ้าขอบูชาพระพุทธเจ้าด้วยการสักการะนี้. ข้าพเจ้าขอบูชาพระธรรมเจ้าด้วยการสักการะนี้. ข้าพเจ้าขอบูชาพระสงฆ์เจ้าด้วยการสักการะนี้

คำบูชาพระรัตนตรัย อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ ภะคะวา พุทธัง ภะคะวันตัง อะภิวาเทมิ. สะวาขาโต ภะคะวะตา ธัมโม ธัมมัง นมัสสามิ. สุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ สังฆัง นะมามิ.

คำแปล พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นพระอรหันต์ ดับเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์สิ้นเชิง ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง ข้าพเจ้าขออภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน. พระธรรม เป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ดีแล้ว ข้าพเจ้าขอนมัสการพระธรรม. พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ปฏิบัติดีแล้ว ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสงฆ์.

คำอาราธนาศีล 5 มะยัง ภันเต วิสุง วิสุง รักขะนัตถายะ ติสระเณนะ สะหะ ปัญจะ สีลานิ ยาจามะ. พุติยัมปิ มะยัง ภันเต วิสุง วิสุง รักขะนัตถายะ ติสระเณนะ สะหะ ปัญจะ สีลานิ ยาจามะ. ตะติยัมปิ มะยัง ภันเต วิสุง วิสุง รักขะนัตถายะ ติสระเณนะ สะหะ ปัญจะ สีลานิ ยาจามะ.

คำแปล ข้าพเจ้าขอถือเอา พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งที่ระลึก. แม้ครั้งที่สอง ข้าพเจ้าขอถือเอา พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งที่ระลึก. แม้ครั้งที่สามข้าพเจ้าขอถือเอา พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งที่ระลึก.

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 142.

เมื่อกล่าวคำบูชาดอกไม้จบบแล้วมรรคนายกก็กล่าวคำไหว้พระและอาราธนาศีล จากนั้น พระสงฆ์ให้ศีลเมื่อพระสงฆ์ให้ศีลจบเรียบร้อยแล้ว เจ้าภาพก็นำสำหรับหรือภัตตาหารมาถวายพระสงฆ์ แล้วมรรคนายก จะเป็นผู้นำในการกล่าวคำถวายอาหารโดยจะเป็น คำถวายสังฆทาน⁸⁹ (ประเภท มตกภัตตอุทิศผู้ตาย) ดังนี้

คำถวายสังฆทาน (ประเภทมตกภัตตอุทิศผู้ตาย)

อิมาโน มะยัง ภันเต มะตะกะภัตตานิ สะปะริวารานิ ภิกขุสังฆัสสะ โอนะชะยามะ สาธุโน ภันเต ภิกขุสังโฆ อิมาโน มะตะกะภัตตานิ สะปะริวารานิ ปฏิกัณหาตุ อัมหากังเจวะ มาตาปิตุ อา ทินัญจะ ญาตะกานัง กาละ ตะกานัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ.

คำแปล ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวาย มะตะกะภัตตาหารทั้งบริวาร เหล่านี้ แต่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับซึ่ง มะตะกะภัตตาหารกับทั้งบริวารเหล่านี้ ของ ข้าพเจ้าทั้งหลายเพื่อประโยชน์ และเพื่อความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย แก่ญาติทั้งหลายที่ล่วงลับไปแล้ว มี (ใส่ชื่อผู้ล่วงลับที่จะอุทิศบุญให้) เป็นต้นด้วย สิ้นกาลนานเทอญ.⁹⁰

เมื่อกล่าวคำถวายจบกก็ยกสำหรับอาหารถวายพระสงฆ์ พระสงฆ์ฉันภัตตาหารในช่วงนี้ เจ้าภาพและบรรดาผู้มาร่วมพิธีนั่งสนทนา เพื่อรอเวลาที่จะดำเนินขั้นตอนต่อไป หลังจากพระสงฆ์ฉัน อาหารเสร็จเรียบร้อยแล้วเจ้าภาพยกสำหรับอาหารจากพระสงฆ์ลงมาเลี้ยงคนในชุมชนผู้มาร่วมพิธี เรียกว่า รับเศษพระการรับประทานอาหารที่เหลือจากพระสงฆ์

พิธีสงฆ์ หลังจากเลี้ยงอาหารกลางวันคนในชุมชนเสร็จเรียบร้อยแล้ว เจ้าภาพก็จะทำพิธี ขอขมาดวงวิญญาณของผู้ตายโดยนำ “โกศอัฐิ” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทน หากไม่มีอัฐิก็จะนำรูปของ ผู้ตายมาแทน พร้อมทั้งนำอบน้ำหอมที่จัดเตรียมไว้เรียบร้อยแล้ววางไว้ตรงหน้าพระสงฆ์ที่ จะทำพิธี เจ้าภาพจัด ชัน 5 ประกอบด้วย ดอกไม้ 5 คู่ เทยอย่างละ 5 คู่ จตุรูป 1 ดอก กล่าวคำขอขมาตาม มรรคทายก ดังนี้⁹¹

“ปีตะวาร หรือ มารดา ปะมาคานะ ทะวะระตเณนะ ทะตัง สัมมา อะปะราธัง ชะมะถุ โน ภันเต” เมื่อกล่าวจบ เจ้าภาพอธิษฐาน พระสงฆ์ทุกรูปทรงอัฐิตามลำดับ ต่อมาก็เป็นเจ้าภาพสงฆ์จัน ครบทุกคน พระสงฆ์บิณฑุก อัฐิโดยเจ้าภาพจะโยนสายสิญจน์ จากปราสาทผึ้ง มีโกศอัฐิตั้งอยู่ไปยัง พระสงฆ์ทุกรูปพระสงฆ์บิณฑุกุลจบ เจ้าภาพถวายห่อผ้าบังสุกุลและจตุปัจจัยแก่พระสงฆ์ พระสงฆ์ให้ พร ว่า “(ยะถา วาริวะหาปุรา ปะริปุเรนติ สาคะรัง เอวะเมวะ อิตโต ทินนัง เปตานัง อุปะกัปปะติ อิจฉิ ตัง ปัตติตัง ตุมหัง ขิปปะเมวะ สะมิชชะตุ สัพเพ ปุเรนตุ สังกัปปา จันโท ปันณะระโส ยะถา มะณิ โชติระโส ยะถา แปลได้ดังนี้ น้ำที่เต็มย่อมยังมหาสมุทรให้บริบูรณ์ฉันใดทานที่ท่านได้อุทิศส่วนบุญให้ แล้วในโลกนี้ย่อมสำเร็จแก่ผู้ที่ตายนี้ไปแล้วนั้น ขอผลที่ท่านปรารถนาแล้ว จงสำเร็จ ขอความดำริทั้ง ปวงจงบริบูรณ์ ดังเช่นพระจันทร์ในวันเพ็ญ เหมือนแก้วมณีอันเรืองไสว)” ให้ผู้เป็นเจ้าภาพจะกวาดน้ำ แล้วกล่าวถึงผู้ตาย ดังนี้ “ บัดนี้ (กล่าวนามผู้อุทิศให้) ได้อุทิศส่วนบุญหา (กล่าวนามผู้อุทิศให้) ให้มา

⁸⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 148.

⁹⁰ กองพุทธศาสนศึกษา, *ประมวลบทพระพุทธรูป (ตำนานพระปริตร)*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2555), หน้า 178.

⁹¹ พระราชธรรมโสภณ (จำปี พงไทยสง), “ศึกษาหลักจริยธรรมประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาว พุทธบ้านคูเมือง อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด”, อ้างแล้ว, หน้า 95.

รับส่วนบุญทั้งหลายได้ทำไปให้เมื่อเขาได้รับแล้ว ให้ความสุข ความเจริญ หมดทุกข์ ได้ไปอยู่ในที่ที่มีศรีสุข สู่สวรรค์ เทอญ และพระสงฆ์ก็จะให้พร ว่า “(สัพพีติโย วิวัชขันตุ สัพพะโรโค วินัสสะตุ มา เต ภาวัตวันตะราโย สุขี ที่ชาโยโก ภาอะอภิวาพะนะสลิสสะ นิจจิง วุฑฒาปะจาโยโน จัตตาโร ธัมมา วัฑฒันติ อายุ วโรณ สุขัง พะลัง ฯ แปลได้ดังนี้ ความเจริญไร ทั้งปวง จงบาราศไป โรคทั้งปวงของท่านจงหาย อันตรายทั้งปวง จงอย่ามีแก่ท่าน ขอท่านจงเป็นผู้มีความสุขและมีอายุยืนธรรมะ 4 ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ย่อมเจริญแก่บุคคลผู้มีปกติไหว้กราบ มีปกติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่เป็นนิตย์)”⁹²

เมื่อพระสงฆ์ ทำพิธีและให้พรเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระสงฆ์อาจจะกลับวัดหรืออยู่ร่วมฟังการแสดงธรรมเทศนาของพระสงฆ์ ที่รับหน้าที่แสดงธรรมเทศนาต่อก็ได้ ซึ่งในปัจจุบันนี้ พระสงฆ์ จะอยู่ร่วมฟังการแสดงธรรมเทศนา เพราะหลังการการแสดงธรรมเทศนาจบแล้ว พระสงฆ์ก็จะทำพิธีเจริญพระพุทธมนต์ เย็นอันเป็นขั้นตอนสุดท้าย⁹³

การแสดงธรรมเทศนา เสร็จจากขั้นตอนการสงฆ์ พระสงฆ์ รูปที่รับนิมนต์จากเจ้าภาพมาเป็นองค์แสดงธรรมเทศนา จะขึ้นนั่งบนธรรมาสน์ซึ่งได้จัดไว้ภายในปราสาทเป็นที่ยืนเรียบร้อยแล้ว ก่อนที่พระสงฆ์จะแสดงธรรมเทศนา มรรคทายก จะกล่าวคำอาราธนาธรรม จากนั้นพระสงฆ์ ก็เริ่มแสดงธรรมเทศนาโดยมากจะมีคในชุมชนนิยมนิมนต์พระสงฆ์ จำนวน 1-3 รูป เรียกว่า เทศน์ 1 ธรรมาสน์ 2 ธรรมาสน์ หรือ 3 ธรรมาสน์ ตามจำนวนพระสงฆ์การแสดงธรรมจะมาจากเทศน์ฉลองอัฐิ เรื่องเทศน์เป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำบุญกุศล ความกตัญญู ความเป็นมาของการทำบุญอุทิศ และคนในชุมชนที่มานั่งฟังการแสดงธรรมนั้นจะไม่จำกัดเพศและวัย แต่ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีอายุประมาณ 40 ปี ขึ้นไป เวลาประมาณ 15.30 น. การแสดงธรรมเทศนาก็สิ้นสุด เจ้าภาพถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ พระสงฆ์ให้พร

การเจริญพระพุทธมนต์ เย็น เป็นขั้นตอนสุดท้าย ของพิธีกรรมในตอนกลางวันหลังจากการแสดงธรรมเทศนาสิ้นสุดลง พระสงฆ์ทุกรูปจะได้เจริญพระพุทธมนต์ ซึ่งแล้วแต่เจ้าภาพ อาจจะเป็นเวลาหลังจากฟังพระธรรมเทศนาจบ หรืออาจจะเวลา 18.00 น. ขั้นตอนนี้ขึ้นอยู่กับความพร้อมทั้งฝ่ายพระสงฆ์และเจ้าภาพด้วย

มหรสพสมโภช สำหรับมหรสพสมโภชจะมีหรือไม่มีก็ได้ขึ้นอยู่กับเจ้าภาพ หลังจากพิธีกรรมทางศาสนาและการต้อนรับผู้มาร่วมทำบุญได้ เสร็จสิ้นลงแล้วหลังจากการเจริญพระพุทธมนต์ในตอนกลางคืนก็เป็นหน้าที่ ของมหรสพ ที่เจ้าภาพได้จ้างมาซึ่งอาจจะเป็นหมอลำกลอน หรือภาพยนตร์ อย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อความบันเทิงของคนในชุมชน

วันถวาย (มื่อถวาย) เป็นวันที่ 3 ที่บ้านเจ้าภาพ เวลาประมาณ 07.00 น. พระสงฆ์มาบ้านเจ้าภาพ เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอีกครั้งหนึ่ง เจ้าภาพ มรรคทายกและคนในชุมชนที่มาช่วยงานไหว้พระ อาราธนาพระและรับศีลโดยมีมรรคทายกเป็นผู้กล่าวนำ พระสงฆ์ สวดพุทธชัยมงคลคาถาในช่วงนี้เจ้าภาพตักบาตรและจัดเครื่องเซ่นหรือสำหรับอาหาร เมื่อพระสงฆ์สวดพุทธชัยมงคลคาถา จบเจ้าภาพนำอาหารมาถวายพระสงฆ์มรรคทายกกล่าวคำถวาย พระสงฆ์ฉันอาหารเช้าเสร็จแล้วให้เจ้าภาพกรวดน้ำ พระสงฆ์กลับวัดเพื่อประกอบพิธีกรรมในขั้นตอนต่อไป ส่วนเจ้าภาพก็เลี้ยง

⁹² กองพุทธศาสนศึกษา, *ประมวลบทพระพุทธมนต์ (ตำนานพระปริตร)*, อ่างแล้ว, หน้า 144.

⁹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 97.

อาหารเข้าผู้มาช่วยงานและญาติสนิท จากนั้นก็นำสิ่งของเครื่องไทยทานทั้งหลายไปวัดเพื่อประกอบพิธีต่อไป

การจัดเครื่องเซ่นหรือสำหรับอาหารเพื่อเลี้ยงผี (พาเวน) (ถ้ามี) ลูกหลาน หรือญาติสนิทที่มีความคุ้นเคยกับผู้ตายจะเป็นผู้จัดสำหรับ อาหารไปเลี้ยงผีที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของบริเวณ บ้านอาจเป็นใต้ต้นไม้หรือข้าง ๆ ยุ้งข้าว ก่อนจะวางสำหรับอาหารไว้ จะต้องจุดเทียน ตั้งไว้ 1 เล่ม ก่อนแล้วจึงบอกกล่าวต่อดวงวิญญาณ ของผู้ตาย ให้รับรู้และเชิญมา รับประทานอาหารพร้อมกับรับส่วนบุญ การกล่าวจะต้องกล่าวออกเสียงให้ดัง คำกล่าวเชิญดวงวิญญาณผู้ตายมีดังนี้ “อิหัง เม ญาติันัง โหนตุ สุขิตา โหนตุ ญาติโย”⁹⁴ ขอกุศลผลบุญส่วนนี้จงสำเร็จแก่ปิตุชนคนที่เป็นที่รักข้าพเจ้าทั้งหลายมี (เอ่ยชื่อเจ้าภาพพร้อมญาติ) เป็นต้น ขอญาติทั้งหลายจงเป็นสุข ๆ และในบัดนี้ ลูกและภรรยา ได้นำอาหารมาให้แล้ว ขอให้ พ่อ,แม่ (ชื่อบุคคลที่จะอุทิศให้) จงมารับประทานอาหารด้วย คำกล่าวเชิญผีมารับอาหาร (พาเวน) และรับส่วนบุญนั้น จะกล่าวเชิญด้วยคำพูดอย่างไรก็ได้ตามความคิดของตนที่คิดว่าดีและเหมาะสม ลูกหรือผิดจะไม่มีใครตำหนิซึ่งกันและกัน

วัด หลังจากทำพิธีช่วงเช้าที่บ้านเสร็จ เวลาประมาณ 09.00 น. เจ้าภาพและญาติ ๆ จะนำสิ่งของเครื่องไทยทานทั้งหลายออกมาทำพิธีถวายที่วัด (ขั้นตอนนี้จะอยู่บนศาลาวัด) และนิมนต์พระสงฆ์มาบังสุกุล (สักอนิจจา หรือ ชักบังสุกุล⁹⁵) เจ้าภาพถวายปัจจัยพร้อมเครื่องไทยทานทั้งหลายแก่พระสงฆ์ โดยกล่าวคำถวายตามมรรคทายก ดังนี้

อิมานิ มะยัง ภันเต ปังสุกุละจีวะราณี สะปะริวราณี ภิกขุสังฆัสสะ โอนะชะยามะ สาธุ โน ภันเต ภิกขุสังโฆ อิมานิ ปังสุกุละจีวะราณี สะปะริวราณี ปฏิกคัณหาตุ อัมหากัง ที่ชะรัตตัง หิตายะ สุขายะ.

คำแปล ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวาย เครื่องบังสุกุลจีวร กับทั้งของบริวารทั้งหลายเหล่านี้ แก่พระสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับ เครื่องบังสุกุล ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนานเทอญ.

เมื่อกล่าวจบเจ้าภาพยกสิ่งของต่าง ๆ ถวายพระสงฆ์ พระสงฆ์รับและให้พรเจ้าภาพ กรวดน้ำอธิษฐานถึงดวงวิญญาณของผู้ตายมารับส่วนบุญกุศล เสร็จจากการให้พรเจ้าภาพกรวดน้ำลงพื้นลงใกล้ ๆ ธาตุ เพื่อเป็นการอุทิศส่วนบุญไปให้ผู้ตายอีกครั้งพร้อมคำกล่าวกรวดน้ำ ดังนี้

สาธุ สาธุ สาธุ (อุทิศให้บิดามารดา) อิหัง เม มาตาปิตุณัง โหนตุ สุขิตา โหนตุ มาตาปิตะโรขอส่วนบุญนี้จงสำเร็จแก่มารดาบิดาของข้าพเจ้าขอให้มารดาบิดาของข้าพเจ้า จงมีความสุข (อุทิศให้ญาติพี่น้อง) อิหัง เม ญาติันัง โหนตุ สุขิตา โหนตุ ญาติโย ขอส่วนบุญนี้จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้า ขอให้ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้า จงมีความสุขเทอญ.⁹⁶

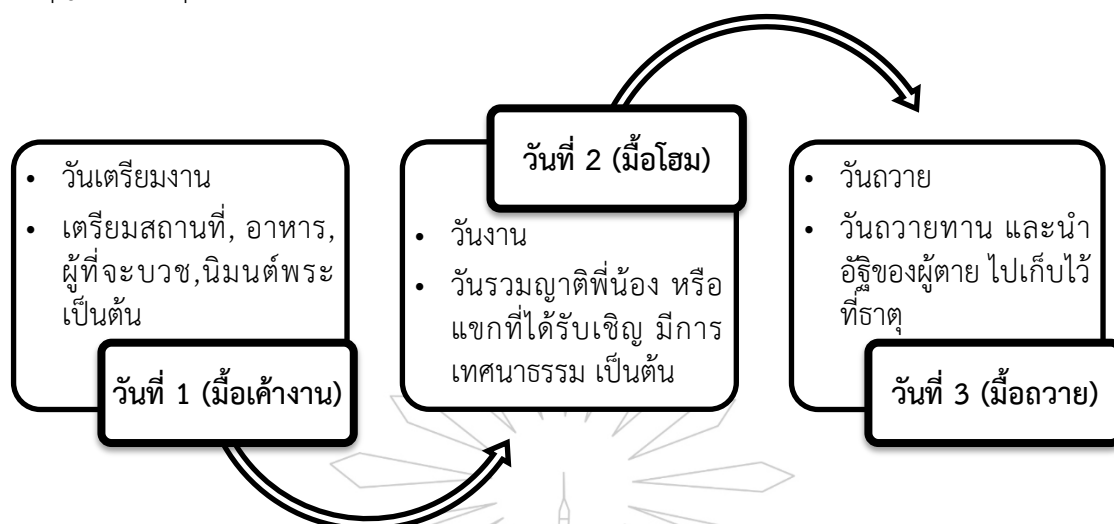
บรรจุอัฐิธาตุ เมื่อเสร็จพิธีหลังจากนั้นเจ้าภาพก็นำโกศอัฐิมาบรรจุไว้ในธาตุที่เตรียมไว้ ซึ่งจะนิมนต์พระสงฆ์ 4 รูป หรือมากกว่านั้นมาสงฆ์นำอัฐิอัฐิกรอบและนิมนต์ (สักอนิจจา หรือ ชักบังสุกุล)

⁹⁴ วคิน อินทสระ, *การทำบุญให้ทาน*, พิมพ์ครั้งที่ 4, อ่างแล้ว, หน้า 36.

⁹⁵ มมฺหณินิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน*, (กรุงเทพมหานคร : มมฺหณินิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), หน้า 85.

⁹⁶ กองพุทธศาสนศึกษา, *ประมวลบทพระพุทธมนต์ (ตำนานพระปริตร)*, อ่างแล้ว, หน้า 142.

หน้าธาตุที่เตรียมไว้ เจ้าภาพถวายเครื่องไทยธรรมแด่พระสงฆ์ หลังจากนั้นพระสงฆ์ให้พร พิธีการทำบุญแจกข้าวทุกกระบวนการและขั้นตอนก็เสร็จสิ้นลง⁹⁷

ภาพที่ 2.7 แสดงลำดับกิจกรรมของวันงาน

“บุญแจกข้าว” หรือ ชาวอีสานเรียกว่า ทำบุญหา⁹⁸ งานแจกข้าว (อุทิศส่วนกุศล) ของชาวอีสานจะเริ่มคิดทำบุญอุทิศตั้งแต่เมื่อผู้ตายเสียชีวิตแล้ว และขึ้นอยู่กับความพร้อมของผู้ที่เป็นเจ้าภาพหรือญาติด้วย ซึ่งการทำบุญแจกข้าวมีกระบวนการและขั้นตอน 3 วัน ได้แก่ วันที่ 1 วันเตรียมงาน (มือเค้านงาน) เป็นการเตรียมงานก่อนวันงานวันโฮมบุญ ส่วนมากประมาณ 1 สัปดาห์ก่อนเริ่มงานกิจกรรม ได้แก่ การจัดเตรียมสถานที่ ทำความสะอาดบริเวณ ทำข้าวต้ม ข้าวหมก ซื้ออาหารเครื่องดื่ม บอกพี่น้อง นิมนต์พระ ช่วงที่ 2 วันงานรวมญาติ (มือโฮม) เป็นวันงาน ที่ญาติพี่น้องแขกหรือ ที่ได้รับเชิญ หรือ ผู้มีจิตกุศล ต้องการโฮมบุญ ด้วยกัน มีการเทศนาธรรม ตอนเย็นมีมหรสพ ช่วงที่ 3 วันถวาย (มือถวาย) หลังจากโฮมญาติเสร็จเรียบร้อย ก็จะมีของโฮมบุญต่าง ๆ ที่ญาติต้องการถวายให้วัด เพื่อเป็นทาน และเป็นการให้ของถวาย ถึงมือ ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ได้อยู่ดีกินดี ในภพชาติ พร้อมนี้ได้นำ กระดุกของผู้ตาย นำไปเก็บไว้ที่ธาตุ ที่วัด เพื่อให้ลูกหลาน กราบไว้ รำลึกถึง ทุกวันปีใหม่ไทย (สงกรานต์) ตามประเพณีชาวอีสาน⁹⁹

ดังนั้นจะได้ว่าการทำบุญแจกข้าวหรือการทำบุญอุทิศของชาวจังหวัดร้อยเอ็ด แบ่งออกเป็น 3 ระยะ คือ 1) ก่อนดำเนินงาน 2) ขณะดำเนินงาน 3) หลังดำเนินงาน ซึ่งมี ดังนี้ (1) ก่อนดำเนินงาน การเตรียมคนต้องบอกข่าวให้ญาติพี่น้องทั้งหมดในชุมชนหมู่บ้าน ให้มาช่วยงานทำบุญแจกข้าวเพื่อมอบหมายหน้าที่ให้แต่ละคนที่มาได้รับรู้ว่าตัวเองมีหน้าที่อะไรที่ได้รับมอบหมายให้ทำแต่ละท่านก็จะทำหน้าที่ให้ถูกต้อง (2) ขณะดำเนินงาน โดยทั่วไปแล้ววันนี้จะเป็นวันรวมญาติพี่น้องจะเดินทางมาเยาะทั้งในชุมชนและนอกชุมชน และเจ้าภาพจะนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์เย็นที่บ้านตั้งแต่

⁹⁷ พระอริยานุวัตร เขมจารี, *คติความเชื่อของชาวอีสานในวัฒนธรรมพื้นบ้านคติความเชื่อ*, อ่างแล้ว, หน้า 36.

⁹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 71.

⁹⁹ ปราณี วงษ์เทศ, *พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในประเทศไทย*, อ่างแล้ว, หน้า 49.

วันรวม (โสม) วันงานหลังจากที่พระเทศน์จบ ก็จะเจริญพระพุทธมนต์ต่อเลย วันสุดท้ายพระสงฆ์ก็จะเจริญพระพุทธมนต์เช้าหรือตักบาตร และได้บำเพ็ญบุญกุศล และผู้วายชนม์ก็จะได้รับส่วนบุญหลังจากที่ญาติพี่น้องอุทิศส่วนบุญให้และตนเองได้อนุโมทนา (3) หลังดำเนินงาน ขั้นตอนสุดท้ายของการทำบุญแจกข้าว คือ ถวายปราสาทผึ้ง หรือกองบุญแก่พระสงฆ์ โดยเจ้าภาพจะนำกองบุญที่ได้ตั้งบำเพ็ญหรือสมโภชนั้นไปถวายพระสงฆ์ที่วัด หลังจากถวายกองบุญแก่พระสงฆ์แล้วก็ป็นอันเสร็จพิธีการทำบุญแจกข้าวส่วนหออันนั้น ญาติพี่น้องจะนำไปเก็บบรรจุไว้ในธาตุหรือในสถานที่ ๆ สมควร

2.4 ด้านความเชื่อ

ผู้คนในจังหวัดร้อยเอ็ดมีความเชื่อว่าวิญญาณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว หากผู้ตายไม่ได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ ภาษาในท้องถิ่นเรียกว่า “ยังบ่ได้แจกข้าว” วิญญาณนั้นจะพบแต่ความหิวโหยและอดอยาก¹⁰⁰ รับความทุกข์ทรมานและอาจไม่ได้ไปเกิดอีกทั้งเกิดความเป็นห่วงผู้ล่วงลับไป และความรักและคิดถึงผู้ที่ล่วงลับไป จึงทำให้มีการจัดงานทำบุญอุทิศส่วนบุญไปให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว และเรียกบุญนี้ว่า “ประเพณีบุญแจกข้าว” เป็นวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของชาวจังหวัดร้อยเอ็ดที่จัดทำขึ้นทุกสังคม ชุมชน หมู่บ้าน ตามกาลเวลาที่เกิดการสูญเสียของญาติพี่น้องเกิดขึ้น โดยหวังเพื่อให้ดวงวิญญาณของผู้ล่วงลับนั้นได้รับส่วนบุญส่วนกุศล แล้วจะได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดีงามต่อไป

จากการที่ศึกษาพบว่าความเชื่อที่เป็นสาเหตุในประเพณีการทำบุญแจกข้าว นั้นมีอยู่ 2 ประการ คือ

1. ความเชื่อแบบดั้งเดิม

ความเชื่อที่เป็นสาเหตุในการทำบุญแจกข้าวของชาวจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น มี 2 ประการ คือ

- (1) มาจากประเพณีพิธีกรรมที่สืบทอดกันมาแต่ครั้งอดีตกาลจนถึงปัจจุบัน
- (2) กระทำตามคำสั่งเสียของผู้ล่วงลับสั่งไว้ก่อนตายว่า ให้ทำบุญแจกข้าวไปให้ ซึ่งมีลักษณะ

ความเชื่อในการกระทำ 3 ประการ ได้แก่

1). เชื่อว่า วิญญาณของผู้ล่วงลับจะไม่ได้ไปผุดไปเกิด ถ้าไม่ทำ “บุญแจกข้าว” ไปให้ จึงเป็นหน้าที่ของบุตรต้องแสดงออกถึงความกตัญญูรู้สำนึกในบุญคุณของบุพการี¹⁰¹ และความห่วงใยต่อญาติพี่น้องที่ล่วงลับไป จึงต้องรับผิดชอบดำเนินการจัดงานทำบุญแจกข้าว เพื่ออุทิศบุญกุศลไปให้แก่ดวงวิญญาณของผู้ล่วงลับไปตามประเพณีหรือตามคำสั่งของผู้ล่วงลับไป เพื่อให้ดวงวิญญาณผู้ล่วงลับไปเกิดในภพภูมิใหม่ที่ดียิ่งต่อไป

2). เชื่อว่า วิญญาณของผู้ล่วงลับจะอดอยากปากแห้ง หิวโหยทุกข์ทรมาน ถ้าไม่ทำบุญด้วยวัตถุสิ่งของต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างจะต้องจัดสำรับกับข้าวอุทิศให้ผู้ล่วงลับ เรียกว่า แต่งภาวน ไวหน้าโกศอัฐิ หรือหน้ารูปถ่ายผู้ล่วงลับทุกครั้ง กระทำเหมือนดังผู้ล่วงลับยังมีชีวิตอยู่ จึงต้องเลี้ยงข้าวปลาอาหารเหมือนเดิม

3). เชื่อว่า วิญญาณของผู้ล่วงลับจะไม่มีที่อยู่อาศัย หากไม่สร้างหอปราสาทผึ้งอุทิศไปให้ เพราะวิญญาณผู้ที่ล่วงลับไปแล้วก็ยังต้องการสิ่งต่าง ๆ เช่นเดียวกับเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่คือต้องการที่

¹⁰⁰ สุพัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรม คำนิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 36.

¹⁰¹ ที่.ม. 10/439/362.

อยู่พักอาศัย ทำให้มีการสร้างเรือนจำลองในลักษณะของศาลเรียกว่า “ปราสาทผึ้ง” หรือเรียกว่า “หอดอกผึ้ง” คือ เอาไม้ไผ่มาทำเป็นโครงบ้าน แล้วประดับด้วยกระดาษสี ตัดลายที่ทำจากขี้ผึ้ง เรียกว่า “ดอกผึ้ง” หรือทำจากต้นกล้วยในลักษณะการแทงหยวกแล้วติดดอกผึ้งประดับกระดาษสีต่าง ๆ ภายในบรรจุสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เพื่อถวายเป็นบังสุกุลอุทิศแก่ดวงวิญญาณผู้ล่วงลับไป

2. ความเชื่อที่มาจากพระพุทธศาสนา

เมื่อพระพุทธศาสนาแผ่ขยายมาสู่บริเวณภาคอีสานแล้ว ชาวพุทธในจังหวัดร้อยเอ็ดจึงได้ผนวกแนวคิดที่มาจากพระพุทธศาสนาในรูปแบบการบูรณาการ เพื่อให้เข้ากับเชื่อที่เป็นประเพณีดั้งเดิมของตนอย่างแนบเนียนจนกลายเป็นวัฒนธรรมของตนเองได้อย่างลงตัว จากการศึกษาพบว่าความเชื่อที่มาจากพระพุทธศาสนา

1) **ความเชื่อเรื่องพระเจ้าพิมพิสาร** พระเจ้าพิมพิสารเป็นคนแรกที่ทำพิธีอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย เรื่องมีอยู่ว่า หลังจากถวายวัดเวฬุวันแล้วคือนั้น พระเจ้าพิมพิสารทรงฝันร้ายเห็นพวกเปรตมาร่ำร้องอยู่ต่อหน้าน่าเกลียดน่ากลัวมาก รุ่งเช้าขึ้นมาพระองค์เสด็จไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เมื่อทรงทราบว่าเปรตเหล่านั้นเคยเป็นพระญาติของพระองค์มาขอส่วนบุญ และได้รับคำแนะนำให้อุทิศส่วนกุศลให้พวกเขา¹⁰²

วันต่อมาพระเจ้าพิมพิสารจึงได้นิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์ไปเสวยภัตตาหารในพระราชวัง แล้วอุทิศส่วนกุศลแก่พวกเปรตเหล่านั้น ตกดึกคือนั้นพวกเปรตมาปรากฏโฉมอีก แต่คราวนี้หน้าตาอิ่มเอิบแจ่มใสขอบคุณที่แบ่งส่วนบุญให้แล้วก็อันตรธานหายวับไป¹⁰³

ดังนั้นความเชื่อในเรื่องราวของพระเจ้าพิมพิสารที่ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ญาติที่เป็นเปรตก็มีส่วนทำให้ชาวอีสานเกิดความหวงใยต่อญาติที่ล่วงลับไป กลัวว่าเขาจะอดอยากได้รับความทุกข์ทรมานจึงทำบุญอุทิศให้เขาเหล่านั้น

2) **ความเชื่อที่มาจากหลักคำสอน** หลักคำสอนในทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นแก่นสำคัญอีกอย่างเรียกได้ว่า เป็นหัวใจในการทำบุญทุกประเภทโดยเฉพาะการทำบุญอุทิศ (บุญแจกข้าว) ได้แก่หลักความกตัญญูกตเวที หลักบุญกิริยาวัตถุ หลักทศ 6 ซึ่งจะอธิบายดังนี้

เรื่อง “ความกตัญญูกตเวที” หมายถึง รู้คุณ ระลึกคุณของผู้มีพระคุณของผู้ที่ล่วงลับไป ด้วยการทำบุญอุทิศให้ท่าน¹⁰⁴

ในประเพณีบุญแจกข้าวเชื่อว่า บิดามารดาญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว กลัวว่าเขาเหล่านั้นจะได้รับความทุกข์ทรมานจึงเกิดหวงใยในเขาเหล่านั้น ลูกหลานจึงทำบุญอุทิศให้เพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูกตเวที ดังนั้นจึงพากันทำบุญให้แก่ญาติพี่น้องที่ตายไปแล้ว ถือว่าเป็นงานบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติ พี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้วทำให้ลูกหลานระลึกถึงพระคุณของผู้ล่วงลับ และคิดตอบแทนบ้าง ลูกหลานจึงทำบุญแจกข้าวเพื่ออุทิศให้การแสดงออกเช่นนี้ ในทางพระพุทธศาสนาเป็นการแสดงถึงความกตัญญูตนเอง ความกตัญญูมีบทบาทสำคัญในสังคม โดยขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทยได้สอดแทรกความกตัญญูเอาไว้เกือบทุกเรื่อง ส่งผลทำให้สถาบันครอบครัวและสังคมเกิดความมั่นคงซึ่งนับว่าเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ทำให้มนุษย์ในสังคม รู้จักกระทำหน้าที่ของตนเองที่

¹⁰² พ.ช. 26/31/43.

¹⁰³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 40.

¹⁰⁴ ธนกร วงศกรฉัตร, “ศึกษาวิเคราะห์ปฐกัมมคติในพุทธปรัชญาเถรวาท”, อ้างแล้ว, หน้า 68.

เหมาะสมที่จะทำโดยเริ่มจากความรับผิดชอบหน้าที่ ของตนเองก่อนแล้วขยายความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ๆ มีต่อครอบครัว โดยบิดามารดามีหน้าที่เป็นบุพการีมีหน้าที่ให้กำเนิดบุตร ตลอดถึงอบรมเลี้ยงดูให้เติบโตใหญ่ และบุตรธิดาก็มีหน้าที่รับผิดชอบ ปฏิบัติต่อบิดามารดาในฐานะผู้มีความกตัญญู อันจะขยายผลในระดับสังคมส่วนรวมที่กว้างออกไป และความกตัญญูนี้จะช่วยให้โลกอยู่รอดปลอดภัย ในการร่วมงานพิธีงานบุญแจกข้าวนั้นชาวอีสานทุกคน ล้วนมาจิตสำนึกต่อการกระทำของตนเองในวันงานนั้นว่าตนเองได้มาร่วมทำบุญนี้ก็เพื่อใคร และคนที่จากไปนั้นมีความเกี่ยวข้องกับตนเองอย่างไร ซึ่งเป็นความเกี่ยวข้องในฐานะที่ตนเป็นอะไรกับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เช่น เป็นพ่อแม่ ญาติพี่น้อง เป็นต้น การมาทำบุญในงานประเพณีบุญแจกข้าวจึงเป็นการกระทำบุญเพื่ออุทิศไปให้ผู้ที่มีพระคุณกับตนเอง ในฐานะที่ท่านเหล่านั้นมีความเกี่ยวข้องกับตนเองในหลากหลายฐานะ ซึ่งเป็นฐานะที่จัดว่าเป็นทิศ 6 ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั่นเอง

จึงพอสรุปได้ว่า ความเชื่อเกี่ยวกับดวงวิญญาณของผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว ผสานกับความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาหลักคำสอน และความเชื่อดั้งเดิมว่า “หากญาติพี่น้องไม่ได้รับการทำบุญแจกข้าวอุทิศส่วนกุศลไปให้แล้วดวงวิญญาณนั้น ก็จะมีแต่ความอดอยากทนทุกข์ทรมานเพราะไม่ได้ทำบุญแจกข้าวไปให้ และอาจจะไม่ได้ไปผุดไปเกิด” คนในชุมชนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในภาคอีสานก็มีความเชื่อเช่นกันอย่างยิ่ง จึงทำให้มีการจัดงานหรือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้เสียชีวิตหรือภาษาถิ่นเรียกว่า “เหตุนุญา” (ทำบุญแจกข้าว) เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องที่ได้ล่วงลับไป ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ พี่น้อง ปู่ย่า ตายาย พี่ ป้า น้า อา ซึ่งผู้เสียชีวิตเหล่านั้นได้เสียชีวิตไป ซึ่งอาจจะทำบุญแจกข้าวให้กับผู้ที่ล่วงลับแล้วประมาณ 1-3 ปี แต่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนไปจากแต่ก่อนเพราะหลังจากผู้ล่วงลับฌาปนกิจแล้วตอนเย็นก็จะนิมนต์พระสงฆ์ไปเจริญพุทธมนต์ คั้นหนึ่งบาง สามคั้นบาง หลังจากนั้นก็จะทำการทำบุญแจกข้าวต่อเพื่อให้งานบุญเสร็จไป และขึ้นอยู่กับเจ้าภาพว่าพร้อมตอนไหนด้วยเพราะบางที่หรือบางชุมชน ญาติพี่น้องลูกหลานอยู่ไกลและอาจจะมีหน้าที่การงานไม่สะดวก จึงปรึกษากันให้ทำบุญอุทิศเลยหลังจากที่ฌาปนกิจผู้ตายเสร็จ ก็จะทำบุญแจกข้าวต่อการทำบุญแจกข้าวก็เลยทำเร็วขึ้นกว่าแต่ก่อน

2.5 ด้านความสามัคคี

ก่อนที่จะศึกษาประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการทำบุญแจกข้าวหรือการทำบุญแจกข้าวของประชาชนจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น ประเด็นแรกที่เราจะพึงทำความเข้าใจก็คือ ประเด็นใน “ด้านความสามัคคี” ที่จะศึกษาโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.4.1 แนวคิดเรื่องความสามัคคี

ตามหลักพระพุทธศาสนาจัดเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญในการพัฒนาสังคมมนุษย์ให้นักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาสนใจศึกษาค้นคว้าได้ให้ความหมายของความสามัคคีที่น่าสนใจตามลำดับดังนี้

1) ความหมายของความสามัคคี

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายของคำว่าความสามัคคีไว้ว่า ความสามัคคี คือ ความพร้อมเพรียงกัน และกิจการที่พร้อมเพรียงกันทำร่วมมือร่วมใจกันทำ¹⁰⁵

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของความสามัคคีไว้ว่า สามัคคี คือ ความพร้อมเพรียงกันมีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีความพอใจร่วมกันพร้อมใจกันได้ให้มอง และความหมายของความสามัคคีในทางสังคม ได้แก่ ความสามัคคีของมวลมนุษยชาติโดยที่ทุกคนสามารถปฏิบัติได้เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม เพื่อความสงบสุข และความเจริญโดยที่มนุษย์สามารถร่วมมือกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการสร้างสรรค์โลก¹⁰⁶

สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้ให้ความหมาย ความสามัคคี ความมีน้ำหนึ่งใจเดียวกันในกิจธุระต่าง ๆ ของสังคมส่วนรวมว่าเป็นเหตุให้โลก สังคมอยู่รอดปลอดภัยได้ ส่วนสาเหตุที่โลกจะพินาศด้วยน้ำมือของมนุษย์นั้น ผู้คนในสังคมต้องแก้ด้วยระงับโลภะ โทสะ และโมหะที่ตัวของเราก่อนเป็นอันดับแรกต่อจากนั้นก็แก้ผู้ที่อยู่ในปกครองของเรา เช่น เยาวชน และช่วยกันส่งเสริมศีลธรรมและคุณธรรมเท่าที่สามารถจะทำได้ ก็เชื่อว่าได้ทำความดี และมีส่วนช่วยโลกได้ตามสมควร แต่จะแก้โลกทั้งโลกได้นั้น เป็นเรื่องยาก พระพุทธเจ้าจึงทรงย่อโลกมาอยู่ที่ตัวของมนุษย์ คือ ร่างกายประมาณวาหนึ่งอันมีใจครองนี้ แล้วสอนให้ปฏิบัติชอบตามอริยมรรคมีองค์ 8 จึงจะสามารถดำรงรักษาโลกให้อยู่ได้¹⁰⁷

จากความหมายข้างต้นนี้ สรุปได้ว่า ความสามัคคี หมายถึง การแสดงออกซึ่งความ ร่วมมือร่วมใจ ร่วมแรงทางกาย ทางวาจา และทางใจของผู้คนในสังคมเพื่อก่อให้เกิดความดีงามและผลประโยชน์ที่ทุกคนพึงได้รับอย่างเท่าเทียมกัน แต่ความสามัคคีมิใช่จะเป็นเรื่องที่จะทำหรือปฏิบัติได้ง่ายๆ ซึ่งทั้งหมดนี้ก็ล้วนขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยต่างๆ ด้วย เช่น ทัศนคติ จารีตประเพณี ศรัทธาความเชื่อมั่น การปฏิบัติหน้าที่ของผู้คนที่ได้รับความมอบหมาย ผู้นำ และความตั้งใจจริงของผู้คนทุกคนในสังคมไทยเป็นหลัก ความสามัคคีที่จะนำไปสู่ความสงบสุขและความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติจึงจะสามารถเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง

2) ลักษณะและประเภทของความสามัคคีธรรม

ลักษณะของความสามัคคีตามทัศนะของพระพุทธศาสนา คือ แนวความคิดและการปฏิบัติที่เกี่ยวกับการกระทำโดยตรง และเพื่อส่งเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะของความสามัคคีได้อย่างถูกต้อง ด้วยเหตุนี้ การแสดงออกซึ่งการกระทำจึงเป็นอีกวิธีหนึ่งของความสามัคคีและเป็นหลักสำคัญที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดเรื่องความสามัคคีในพระพุทธศาสนาเถรวาทได้อย่างตรงไปตรงมา ความหมายของความสามัคคี ก็คือ การกระทำใน 3 ลักษณะกล่าวคือ กรรม¹⁰⁸ ทางไตรทวาร ได้แก่ กายทวาร ประตุทางกาย วาจาทวาร ประตุทางวาจา และมโนทวาร ประตุทางใจ ดังนี้

¹⁰⁵ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542, อ้างแล้ว, หน้า 178.

¹⁰⁶ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *กรณีธรรมกาย*, พิมพ์ครั้งที่ 15, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อัมไพ, 2542), หน้า 326.

¹⁰⁷ สุชีพ ปุญญานุภาพ, *คำถาม-ตอบปัญหาทางพระพุทธศาสนา เล่ม 2*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2542), หน้า 69.

¹⁰⁸ ม.ม. 13/57/55.

1. การกระทำทางกาย (กายกรรม) คือ ความสามัคคีร่วมแรงกายของผู้คนในสังคมในการกระทำต่าง ๆ ที่ถูกต้องดีงาม เป็นประโยชน์แก่ตนและส่วนรวม เช่น การร่วมแรงกันทำความสะอาดถนน สวนสาธารณะ แหล่งน้ำ เป็นต้น

2. การกระทำทางวาจา (วจีกรรม) คือ ความสามัคคีของผู้คนในสังคมในการพูดจาติดต่อสื่อสารกันด้วยคำพูดที่จริง เหมาะสม อ่อนหวาน เช่น การชำระการพูดไพเราะต่อประชาชนผู้มาติดต่อราชการต่างๆ ฝ่ายประชาชนก็พูดชัดเจน ไพเราะอ่อนหวานตอบ เป็นต้น

3. การกระทำทางใจ (มโนกรรม) คือ ความสามัคคีของผู้คนในสังคมในการคิดพิจารณาในการแก้ไขปัญหา และการปฏิบัติที่มีประโยชน์ต่อสังคมประเทศชาติ เช่น ร่วมใจกันปฏิบัติธรรมเนื่องในวันสำคัญต่างๆ มีการทำสมาธิ ฟังพระธรรมเทศนา

ประเภทของสามัคคี

คนที่มีความสามัคคีกันนั้น แม้ว่าจะอยู่ห่างกันคนละที่ หรือคนละประเทศ แต่มีจิตใจสมัครสมานใกล้ชิดกัน ก็จัดว่ามีจิตใจที่สามัคคี ระหว่างจิตกับกายอย่างไหนที่ก่อให้เกิดความสามัคคี ยากง่ายกว่ากัน ก็ต้องมองเป็นเรื่องๆ ไป ในบางคราว เมื่อคนมารวมตัวประชุมกันแล้วแต่ก็ยังมีความเห็นที่ขัดแย้งกันในหัวข้อที่ประชุม บางท่านมีความเห็นที่ขัดแย้งกันในเรื่องเดียวกัน บางท่านมีความคิดที่สอดคล้องกัน หรือมีมติเห็นดีเห็นชอบด้วยกันและ เมื่อกล่าวโดยประเภทแล้ว สามัคคีนั้น มีอยู่ 2 ประเภท ได้แก่

1. สามัคคีทางร่างกาย คือ การกระทำด้วยกำลังร่างกาย ช่วยกันเหลือแบกหาม หรือผู้คนมาชุมนุมกันโดยทำกิจกรรมบางอย่างโดยหนึ่ง เรียกว่า มีความสามัคคีทางกาย พฤติกรรมอย่างนี้ ตรงกับที่เราแปลความสามัคคีว่า ความพร้อมเพรียง” นั้นเอง กล่าวคือ หมู่สัตว์ผู้อาศัยแผ่นดินอยู่อาศัย ย่อมเป็นต่าง ๆ กัน เช่น หมูมนุษย์เพียงประเภทเดียว ย่อมเป็นต่าง ๆ กัน โดยสัญชาติ โดยภาษา โดยรูปพรรณสัณฐานภายนอก และโดยใจโดยอัธยาศัย โดยคุณสมบัติ/ โดยธรรมภายใน กรรมย่อมจำแนกให้เป็นต่าง ๆ กันออกไปอีก เป็นคนดีเป็นคนเลว เป็นคนชั้นสูง คนชั้นต่ำ เป็นคนมั่งมีเป็นคนจน เป็นคนเจริญเป็นคนเสื่อม มีเครื่องแต่งกายช่วยเพิ่มความงามแห่งรูปสมบัติ หรือช่วยดัดแปลงความไม่สวยให้ดีขึ้น มีขนบธรรมเนียมประเพณีความงามแห่งกิริยาช่วยประกอบ ต่างพยายามเพื่อเลี้ยงชีวิตของตน ต่างชวนช่วยในการทำงานที่เป็นอุปการะแก่กัน ต่างสามัคคีช่วยทำความสะดวกให้แก่กัน ทำสิ่งเกื้อกูลแก่ความเป็นอยู่ทั้งของกินของใช้ให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น เมื่อสามัคคีกันแล้ว ก็ย่อมเป็นผู้แต่งโลกให้งามขึ้นให้บริบูรณ์ขึ้นกว่าที่เป็นมาโดยธรรมดาแต่หากเป็นอริกัน ไม่มีความสามัคคีกันแล้ว ก็ย่อมเป็นผู้ทำลายโลกให้ยับเยินตลอดจนชีวิตของตนและคนอื่นได้¹⁰⁹

ความสามัคคีทางกาย เช่น ต่างคนต่างประพฤติดนให้เป็นคนสงบกาย สงบวาจา การทำการพูด การคิดอย่างใด ย่อมเป็นไปเพื่อสันติ เช่น เว้นจากเบียดเบียนกัน ชักนำเพื่อกายสามัคคี เว้นจากวิวาทและผรุสวาจา กล่าวถ้อยอันสุภาพ นึกในทางเมตตากรุณา ฟังทำ ฟังพูด ฟังคิด อย่างนั้นตลอดถึงฟังหัดจิตให้ผ่องใส แต่ความสุขที่เกิดเพราะการชนะ ตั้งแต่เล่นกัน แข่งขัน ได้กัน สู้กัน ตลอดถึงรบกัน ย่อมเกี่ยวพันด้วยเวรลัวนเป็นที่มาของความแตกร้างจนถึงการทำลายกันและกันได้

¹⁰⁹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมวิจารณ์ หลักสูตรนักธรรมเอก, พิมพ์ครั้งที่ 20, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, 2501), หน้า 3-4.

2. ความสามัคคีทางใจ หมายถึง คนที่มีความรักใคร่กันใจตรงกัน และหวังดีต่อกัน หากมีปัญหาว่า กายสามัคคีทำได้ง่าย หรือใจสามัคคีทำได้ยาก แต่ถ้าใช้คำว่า สามัคคีธรรม ก็ต้องถือว่าจิตใจเป็นสำคัญ คือ ใจสามัคคีนั้นดีเลิศประเสริฐแน่

บ่อเกิดของความสามัคคี

หลักของความสามัคคีจัดเป็นหลักธรรมหรือหลักปฏิบัติสากลของสังคมมนุษย์ทั่วโลกเพราะหากชนชาติใดมีความสามัคคีกัน ปัญหาต่าง ๆ ความขัดแย้ง ความเสื่อมโทรมด้านต่าง ๆ ในสังคมนั้นก็ย่อมจะมีน้อยหรือไม่มีเลย ทั้งนี้ก็เพราะการแสดงออกซึ่งการร่วมแรงร่วมใจกัน เพื่อปฏิบัติงานให้สำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ ความสามัคคีต้องอาศัยความอดทน เสียสละความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน และตระหนักในปัญหาร่วมกัน ทั้งนี้จะต้องมีการทำงานร่วมกันบ่อย ๆ จะเห็นผลดีของการร่วมมือมากกว่าการแยกทำอะไรอยู่เพียงคนเดียว ความสามัคคีจะก่อให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียวกัน และสามารถปฏิบัติงานทุกอย่างสำเร็จ หลักของความสามัคคีในพุทธศาสนาเถรวาท มีหลักการสำหรับส่งเสริมความคิด ความเชื่อและการกระทำความดีต่าง ๆ ที่ดีและมีประโยชน์ให้แก่มนุษย์ทุกคน เพื่อสร้างความเหมาะสมให้แก่ตน คนอื่น และสังคมในด้านต่าง ๆ กล่าวคือ กายกรรม วาจกรรม และมโนกรรมเพราะหลักคำสอนทั้งปวงสะท้อนให้เห็นว่าเป็นปรากฏการณ์ที่มุ่งสนับสนุนความสำคัญของทั้งสามเพราะความกลมกลืนที่พอเหมาะกัน คือ สิ่งที่มีหมายถึงความช่วยกันปฏิบัติตามหลักศีลธรรมดังพระพุทธานุญาตที่ว่า “บุคคลตั้งวาจาและใจไว้โดยชอบ มิได้ทำบาปด้วยกาย อยู่ครอบครองเรือนที่มีข้าวและน้ำมาก เป็นผู้มั่งคั่งร่ำรวย เป็นผู้อ่อนโยนมีปกติเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ทราบถ้อยคำ ผู้ที่ตั้งอยู่ในธรรมอย่างเหล่านี้ ชื่อว่าผู้ดำรงในธรรม ไม่ต้องกลัวพรโลก”¹¹⁰

จากหลักพุทธพจน์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นบ่อเกิดของความสามัคคี โดยเฉพาะความสามัคคีที่ปรากฏในพระสูตรต้นตอปิฎก ในส่วนของ จูฬโคสิณคสาสูตร¹¹¹ ว่าด้วยเหตุแห่งความสามัคคีหมายเอาบ่อเกิดของความสามัคคีโดยเริ่มจากการตั้งกายกรรม วาจกรรม และมโนกรรมที่ประกอบด้วยเมตตาในมิตรสหายและคนทั้งหลายในสังคมโดยมีเรื่องราวเกี่ยวกับสาเหตุของสังฆสามัคคี จัดเป็นการกระทำที่ดีมีประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่นในหมู่คณะมีผลเป็นความสุขกายสบายใจไร้ปัญหาแตกแยกไร้ปัญหาต่างๆในการดำเนินชีวิตร่วมกันในโลกปัจจุบันและโลกหน้า ฉะนั้น สังคมใดต้องการความสงบสุขความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง ก็พึงพยายามอบรมสั่งสอนให้ผู้คนในสังคมของตนมีความสามัคคีกัน มีความเมตตาใคร่ ช่วยเหลือกันในเรื่องต่าง ๆ เพราะจะสมความปรารถนาในสิ่งที่สังคมต้องการก็ย่อมเกิดจากความสามัคคีของผู้คนในสังคม อย่างไรก็ตามพระวินัยปิฎกนี้มีการกล่าวถึงการกระทำที่ดีว่าควรประพฤติปฏิบัติ การกระทำที่ไม่ดี เป็นการพฤติกรรมที่ควรหลีกเลี่ยงเสีย

ประโยชน์ที่เกิดจากความสามัคคี

สำหรับประโยชน์ที่เกิดจากหลักของความสามัคคีนั้น ตามหลักพระพุทธศาสนาถือว่าความสามัคคีที่เป็นธรรมแล้ว ก็ย่อมมีผลเป็นความสุข ความเจริญของหมู่ชนในชาติสังคมนั้นเองมีข้อความที่เน้นให้ทราบถึงจุดมุ่งหมายของความสามัคคีของหมู่ชนทุกหมู่เหล่า 2 ประการด้วยกันได้แก่ ความพร้อมเพรียงของหมู่ชน และความพร้อมเพรียงทำให้เกิดความสุข¹¹² ความพร้อมเพรียงดูเหมือนจะมี

¹¹⁰ ส.ส. 15/208/52.

¹¹¹ ม.ม. 12/361/272.

¹¹² อ.ทสก. 24/40/69.

ในสิ่งทั่วไป นาฬิกาย่อมมีเครื่องจักรและอื่น ๆ สำหรับนาฬิกาที่เดินได้ คือ สิ่งเหล่านั้นพร้อมเพรียงกัน เป็นไปตามส่วนตามหน้าที่ของมัน ถ้าไม่ได้ส่วนหรือชำรุดเสียบางอย่างขาดไปบางอย่างก็เดินไม่ได้ ธาตุ ทั้ง 4 ของคนพร้อมเพรียงกันทำกิจตามหน้าที่ของตนเป็นไปเสมอไม่หย่อนไม่กำเริบคนก็มีความสุข ถ้ากำเริบหรือหย่อนไปคนก็ไม่สบาย หมูใดมีกิจที่ต้องทำอย่างใด ต่างก็ช่วยกันทำไม่แก่งแย่งกันเอาเปรียบกัน ความพร้อมเพรียงของหมู่นั้นต้องทำอย่างนั้นก็ย่อมมีบริบูรณ์อย่างไรรก็ตามความพร้อมเพรียงของหมู่มิแล้วก็ได้เกิดสุข คือ ต่างคนต่างอยู่สำราญด้วยกันไม่บาดหมางกัน ควบคุมหมู่นั้นให้เป็นไปมั่นคง เป็นที่ครั่นคร้ามของเหล่าชนจะมาดูหมิ่นข่มเหงยังโลกทรัพย์ศฤงคารบริวารให้เจริญทวี ต่างคนต่างมีอริยาศัยต่อกัน ผ่อนหนักผ่อนเบาต่อกันไม่ถ้อยกันไม่ล่วงเกินกันให้เหลือเกิน ช่วยตักเตือนกัน เห็นแก่กันมากกว่าเอาเปรียบแต่ประโยชน์ตนหวังดีต่อกันมีเมตตาทายกรรม เมตตาจริกรรม เมตตาเมตตากรรมต่อกันและที่ว่า “ความเพียรของผู้พร้อมเพรียงกันให้เกิดสุข”¹¹³ จากหลักพุทธพจน์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นประโยชน์ของสามัคคีในพระพุทธศาสนาโดยมีประโยชน์หรือจุดมุ่งหมายตามลำดับดังนี้

1. ช่วยให้นุชนมีจิตใจประกอบด้วยเมตตากรุณา
2. ช่วยให้การกระทำผิดด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง ลดลง เบาบาง
3. ช่วยให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืน

จากประโยชน์ที่เกิดจากความสามัคคีข้างต้นจะเห็นว่า สามัคคีเป็นเรื่องความสำคัญในการประพฤติปฏิบัติตนในการอยู่ร่วมกันในสังคมทำให้บุคคลมีความประพฤติดี ประพฤติมีชอบซึ่งมีอำนาจอย่างหนึ่ง มีความดีงามเป็นกฎเกณฑ์ในการดำรงชีวิต และความเป็นระเบียบเรียบร้อยแห่งวิถีชีวิตของชุมชน ความสามัคคีนี้จะเป็นสิ่งสร้างสรรค์ของสังคมในชั้นอุดมการณ์ที่จะสะท้อนให้เห็นทุกลักษณะของสังคม ความสามัคคีนั้นต้องเป็นไปในลักษณะที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตน คนอื่น รวมทั้งส่วนรวมอันมีชาติบ้านเมืองเป็นที่หลัก ลักษณะของความสามัคคีต้องสอดประสานกันระหว่าง การกระทำทางกายและจิตใจ กล่าวคือ การกระทำทางกายต้องถูกต้อง ดีงาม การกล่าววาจาทางปากต้องอ่อนหวาน ถูกต้อง ไพเราะ และการนึกคิดทางปัญญา ต้องอยู่ในลักษณะที่ถูกต้องดีงามเป็นสัมมาทิฐิ เพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนคนอื่นและสังคมส่วนรวมได้

สรุป ความสามัคคี คือ การร่วมมือร่วมใจกันทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และ ประเพณีบุญแจกข้าวของชาวอีสาน เป็นงานประเพณีที่ร่วมใจกันในชุมชน ซึ่งเป็นงานประเพณีเกี่ยวกับ บุญอุทิศของชาวอีสานต้องมาจากพลัง และการเสียสละเวลาของคนในชุมชนงานประเพณีบุญแจกข้าว จึงจะสำเร็จไม่ใช่หน้าที่คนใดคนหนึ่งในชุมชน แต่คนทั้งหลายส่วนมากก็จะเต็มใจช่วยงาน งานบุญแจกข้าวเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชาวอีสาน เป็นการหลอมรวมผู้คนในชุมชน ให้ได้ร่วมสละเวลาและ ทรัพย์ของตนเองหมุนเวียนช่วยงานสร้างความกลมเกลียวในหมู่บ้าน และชาวบ้านต่างชุมชน งาน ประเพณีบุญแจกข้าวนี้จึงถือว่าเป็นประเพณีที่อนุเคราะห์คนในชุมชน และเป็นการสืบต่อ พระพุทธศาสนา ยังคงความหมายของประเพณีแห่งพลังศรัทธาและสามัคคีของคนในชุมชน อีกด้วย

¹¹³ พ.ศ. 25/24/28-29.

2.6 ด้านการอนุรักษ์สืบสานประเพณีวัฒนธรรม

ประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชาวอีสานก็มีหลายอย่างอยู่แล้วแต่ละอย่างก็อยู่คู่กับชุมชน สังคมมาช้านาน แต่ทว่าปัจจุบัน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้กับได้หายไปพร้อมกับมีเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามาแทนที่ จึงทำให้ผู้คนไม่เห็นความสำคัญ ในฐานะผู้วิจัยก็เป็นคนในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ดคนหนึ่งที่ไม่อยากให้ประเพณีบุญแจกข้าวสูญหายไปจากสังคม และวิธีการที่จะอนุรักษ์ประเพณีบุญแจกข้าวก็มีหลายอย่างแตกต่างกันออกไป ดังผู้วิจัยจึงหาหลักการแนวคิด และทฤษฎีต่าง ๆ มานำเสนอในการอนุรักษ์ ประเพณีบุญแจกข้าว ดังต่อไปนี้

ความหมายของประเพณี

ก่อนที่จะไปศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์จึงควรรู้จักกับ คำว่า ประเพณี หมายถึงอะไรมีนักวิชาการได้ให้ความหมาย ดังต่อไปนี้

ดนัย ไชยโยธา ได้ให้ความหมายของคำว่า ประเพณี หมายถึง แบบความคิด ความเชื่อ การกระทำ ค่านิยม ทศนคติ ศีลธรรม จารีต ระเบียบแบบแผนที่กระทำในโอกาสต่าง ๆ ลักษณะสำคัญของประเพณี คือ สิ่งที่ถูกยึดถือมานานจนกลายเป็นแบบอย่างความคิดหรือการกระทำที่ได้สืบทอดกันมาและยังมี อิทธิพลอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นที่ยอมรับของส่วนร่วม สิ่งใดเมื่อประพฤติซ้ำ ๆ กันอยู่บ่อย ๆ จนเป็น ความเคยชินก็เกิดเป็นนิสัยขึ้นมา ความประพฤติเหมือน ๆ กันเป็นส่วนใหญ่ในหมู่คณะ เรียกว่า ประเพณีหรือนิสัยสังคม หรืออาจกล่าวได้ว่า ประเพณีคือความประพฤติของคนส่วนรวมที่ถือกัน เป็นธรรมเนียม หรือเป็นระเบียบแบบแผนและสืบทอดกันมาจนเป็นพิมพ์เดียวกัน และยังคงอยู่ได้ เพราะมีสิ่งใหม่เข้ามาช่วยเสริมสร้างสิ่งเก่าอยู่เสมอและกลมกลืนเข้ากันได้ดี จนทำให้ประเพณีเดิมยังคงอยู่ต่อไปได้¹¹⁴

พระยาอนุนามราชชน ได้ให้ความหมายของคำว่า ประเพณีไว้ว่า ประเพณี คือความประพฤติที่คนหมู่หนึ่งอยู่ในที่แห่งหนึ่งถือเป็นแบบแผนกันทำมาอย่างเดียวกัน และสืบทอดกันมานาน ถ้าใครในหมู่ประพฤติผิดออกนอกก็ผิดประเพณีหรือผิดจารีตประเพณี¹¹⁵

ประชิด สกุนะพัฒน์ ได้ให้ความหมายของประเพณีไว้ว่า “ประเพณี” หมายถึง เรื่องความประพฤติของกลุ่มชนถือเป็นแบบแผนสืบทอดกันมานาน ถ้าใครประพฤตินอกแบบถือเป็นการผิดประเพณี และประเพณีเป็นการแสดงเอกลักษณ์ของชาติก็อย่างหนึ่ง¹¹⁶

จากความหมายของนักวิชาการดังกล่าว พอสรุปได้ว่า ประเพณี หมายถึง ความประพฤติ การปฏิบัติ ที่คนส่วนใหญ่ของกลุ่มคนนั้นได้ยึดถือเป็นแบบแผนสืบทอดกันมาเป็นแบบเดียวกัน หากคนใดไม่ปฏิบัติตามแบบแผนอาจถูกตำหนิจากสังคมนั้นและประเพณียังแสดงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติก็อย่างหนึ่งด้วย

¹¹⁴ ดนัย ไชยโยธา, *สังคม วัฒนธรรม และประเพณี*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2546), หน้า 117.

¹¹⁵ พระยาอนุนามราชชน, *วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย*, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, 2539), หน้า 25.

¹¹⁶ ประชิด สกุนะพัฒน์, *วัฒนธรรมพื้นฐานประเพณีไทย*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภูมิปัญญา, 2546), หน้า 42.

ประเภทของประเพณี

ดนัย ไชยโยธา กล่าวถึง ประเภทของประเพณี ไว้ว่า ประเพณี สามารถแบ่งอย่างกว้างเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. จารีตประเพณีเป็นข้อกำหนดทางศีลธรรม ซึ่งทุกคนจะต้องปฏิบัติตามหากไม่ปฏิบัติหรือฝ่าฝืนก็ถือเป็นความผิด เป็นความชั่ว ถูกสังคมลงโทษด้วยการกล่าวหาว่าเป็นคนนอกritzไม่มีใครคบค้าสมาคมด้วย ทั้งนี้เพราะสังคมได้กำหนดจารีตประเพณีขึ้น เพื่อเป็นปัจจัยให้คนมีศีลธรรม ประพฤติอยู่ในกรอบที่สังคมเห็นว่ามีคุณค่า และเป็นสิ่งที่สังคมช่วยให้สังคมมีความสุขความเจริญและคนโดยรวมมีสวัสดิภาพ

2. ขนบประเพณี คือระเบียบแบบแผนที่กำหนดไว้ เป็นระเบียบแบบแผนการปฏิบัติที่กำหนดไว้โดยตรงและโดยปริยาย โดยตรงคือ ความเป็นระเบียบและพิธีการที่ชัดเจน ส่วนโดยปริยายคือ เป็นที่รู้จักกันเองว่าควรประพฤติปฏิบัติอย่างไร ส่วนใหญ่จะมีหน่วยของสังคมที่เป็นสถาบันเป็นผู้วางระเบียบแบบแผน ดูแลการประพฤติปฏิบัติและถ่ายทอดในหมู่สมาชิก

3. ธรรมเนียมประเพณี คือ เป็นการประพฤติปฏิบัติโดยทั่ว ๆ ไป ที่ไม่มีระเบียบแบบแผนกำหนดไม่มีผิดไม่มีถูก ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมารยาทในการกิน การพูด การแต่งตัว และการกระทำต่าง ๆ ซึ่งเป็นเรื่องของความนิยมของหมู่คณะว่ายึดถือเรื่องใดอย่างใด และจะอบรมสั่งสอนว่าสิ่งใดควรปฏิบัติ หรืออาจถูกถ่ายทอดด้วยการปฏิบัติตามกัน¹¹⁷

พระยาอนุนานราชธน กล่าวถึงประเภทของประเพณีไว้ว่า ประเพณี แบ่งอย่างกว้างสามารถเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. ขนบประเพณี (Institution) คือ ประเพณีที่สร้างขึ้นเป็นหลักสำหรับการประพฤติปฏิบัติเป็นส่วนรวม ซึ่งก็มีทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น ประเพณีงานแต่งงาน ประเพณีงานบวช เป็นต้น

2. จารีตประเพณี (Mores) คือ ประเพณีที่มีต่อความสวัสดิภาพของสังคมและมีลักษณะบังคับให้สมาชิกของสังคมต้องปฏิบัติหรืองดเว้นปฏิบัติ จารีตประเพณีเป็นเรื่องของความประพฤติที่เกี่ยวกับความรู้สึกผิดถูกทางศีลธรรม

3. ธรรมเนียมประเพณี (Convention) คือ ประเพณีที่นิยมปฏิบัติกันโดยทั่วไปจนเป็นเรื่องธรรมดา บางครั้งใครปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติก็ได้ คนที่ละเลยไม่ปฏิบัติอาจถูกดูหมิ่นว่าเป็นคน ไม่มีการยาท เป็นผู้ขาดการศึกษาหรือเสียสมบัติผู้ดี ธรรมเนียมประเพณีเป็นเรื่องที่นิยมและถือกันเป็นธรรมเนียมสืบกันมาในหมู่คณะ¹¹⁸

สรุปได้ว่า ประเพณี แบ่งได้ 3 ประเภท คือ 1). ขนบประเพณี ประเพณีที่สร้างขึ้นเป็นหลักสำหรับการประพฤติปฏิบัติเป็นส่วนรวม 2). จารีตประเพณี ประเพณีที่มีต่อความสวัสดิภาพของสังคมและมีลักษณะบังคับให้สมาชิกของสังคมต้องปฏิบัติ 3). ธรรมเนียมประเพณี เป็นการประพฤติปฏิบัติโดยทั่ว ๆ ไป ที่ไม่มีระเบียบแบบแผนกำหนดไม่มีผิดไม่มีถูก

ความสำคัญของประเพณี

ประเพณีเป็นเครื่องแสดงถึงวิถีชีวิตของคนไทยทั้งในอดีตและปัจจุบัน การสนใจประเพณีไทยแสดงว่าเราให้ความสำคัญแก่ตัวเราเอง ผู้ที่ละเลยไม่สนใจที่จะรักษาประเพณีอันดีงามของไทย

¹¹⁷ ดนัย ไชยโยธา, สังคม วัฒนธรรม และประเพณี, อ้างแล้ว, หน้า 56.

¹¹⁸ พระยาอนุนานราชธน, วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย, อ้างแล้ว, หน้า 35.

เท่ากับเป็นการทำลายหรือทำให้ประเพณีไทยสูญสลาย ประเพณีเกี่ยวกับครอบครัวมีอยู่มากบางประเพณีอาจล้าสมัย เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การไว้จุก บางประเพณีก็มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน เช่น ประเพณีการบวช การแต่งงาน การตาย เป็นต้น

ประเพณีมีรากฐานมาจากศาสนา ประเพณีเป็นทั้งพื้นฐานและเครื่องมือสำหรับสร้างเสริมความสามัคคีแก่กลุ่มชนและเป็นปีกแผ่นในหมู่ประชาชน ประเพณีจะช่วยชักนำให้คนประพฤติศิลปปฏิบัติธรรม ประเพณีการไหว้พระ สวดมนต์ ฟังธรรมประจำวันเป็นการสร้างบรรยากาศกุศลให้กับชีวิตของตนทำให้ห่างไกลจากความคิดชั่วร้ายเป็นวิธีการจูงใจให้นึกคิดอยู่กับความดี ประเพณีทาบุญตักบาตรประจำวันเป็นการฝึกฝนให้อยู่กับการเสียสละในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

ประเพณีเป็นกิจกรรมที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ประเพณีเป็นสิ่งที่แสดงถึงความเจริญและความมีอารยธรรมทัดเทียมกับนานาประเทศประเพณีเป็นกรอบและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม จึงถือได้ว่าประเพณีเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติของสมาชิกในสังคมซึ่งอาจจะช่วยป้องกันและแก้ไขปัญหาลดจนตอบสนองความต้องการของสมาชิกและสังคมได้

ประเพณีเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่ง เป็นเอกลักษณ์เด่นประจำชาติมีส่วนช่วยให้คนในชาติมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ทำให้เกิดความรักสามัคคีกันและจะส่งผลต่อการรวมพลังของหมู่คณะและดำรงไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติ¹¹⁹

ดังนั้น การรักษาประเพณีที่ดีงามและพยายามเข้าถึงหลักธรรมที่เป็นพื้นฐานด้วยย่อมเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้อง หลักธรรมทางศาสนาต้องอาศัยประเพณีดีงามต่าง ๆ เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงให้เจริญงอกงาม การไม่สามารถเข้าถึงหลักธรรมของศาสนาและทอดทิ้งประเพณีดีงามต่าง ๆ โดยไม่คิดอ่านเข้าถึงหลักธรรมบ้างก็ทำให้สังคมไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควรและจัดว่าเป็นอันตรายเช่นเดียวกัน

ความหมายของวัฒนธรรม

นักวิชาการได้ให้ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” ไว้หลายท่าน ทั้งในความหมายที่คล้ายคลึงกันหรือเหมือนกันและให้ความหมายที่แตกต่างกัน ดังนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ กล่าวว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ ส่วนคำว่าวัฒนธรรมไทย คือ วิถีชีวิตที่คนไทยได้สั่งสมเลือกสรรปรับปรุงแก้ไขจนถือว่าเป็นสิ่งดีงามเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและได้ใช้เป็นเครื่องมือหรือแนวทางในการป้องกันและแก้ไข้ปัญหาในสังคม¹²⁰

สุพิตรา สุภาพ กล่าวว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง ลักษณะที่แสดงออกถึงความเจริญงอกงามความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีของประชาชน¹²¹

¹¹⁹ พิมพ์ รุจิรากุล, *ประเพณีและพิธีกรรม 4 ภาคของไทย*, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซีเอพัสส์, 2554), หน้า 64.

¹²⁰ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, *สังคมวัฒนธรรมพุทธ*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 25.

¹²¹ สุพิตรา สุภาพ, *สังคมวิทยา*, พิมพ์ครั้งที่ 19, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2540), หน้า 41.

พระยาอนุนามราชชน ได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับ วัฒนธรรม ไว้ว่า

1. วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญอกงามในวิถีแห่งชีวิตของส่วนส่วนรวม
2. วัฒนธรรม คือ วิถีแห่งชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ เอาอย่างกันได้
3. วัฒนธรรม คือ ผลิตผลสวนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบทอดเป็นประเพณีกันมา
4. วัฒนธรรม คือ ความคิดความรู้สึก ความประพฤติและกิริยาอาการ หรือการกระทำใดๆ ของมนุษย์ในส่วนรวม คงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และแสดงออกมาให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อ ระเบียบ ประเพณี เป็นต้น

5. วัฒนธรรม คือ มรดกแห่งสังคม ซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญอกงาม¹²²

จากความเห็นดังกล่าวพอสรุปได้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง หนทางทั้งหมดแห่งการดำเนินชีวิต รวมทั้งการแสดงออกทางด้านภาษา ศิลปะ ความเชื่อ ระเบียบประเพณี เป็นต้น ทั้งมีการสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและยังเป็นแนวทางในการควบคุมและแก้ไขปัญหาสังคมนั้น ๆ ด้วย

แนวคิดการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม

การอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม มีแนวทางสำคัญดังนี้

1. รักษา สืบทอดวัฒนธรรมของชาติ และความหลากหลายของวัฒนธรรมไทยท้องถิ่นให้อยู่อย่างมั่นคง
2. สร้างค่านิยม จิตสำนึก ให้ตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย
3. นำทุนทางวัฒนธรรมของประเทศมาสร้างคุณค่าทางสังคมและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ
4. บริหารจัดการองค์ความรู้ด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม

ความหมายการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม

แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมได้มีการให้ความหมายจากนักวิชาการ องค์กรหน่วยงานต่างๆได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

บุญเทียน ทองประสาน การอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม หมายถึง การรักษาประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมที่หาได้ยาก หรือกำลังจะสูญหายไป และไม่สามารถสืบทอดพัฒนาได้อีก เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อคนรุ่นหลังในการที่จะติดตาม ศึกษาค้นคว้า หาร่องรอยความเจริญทางวัฒนธรรมในอดีต¹²³

สุธีรา เผ่าโกศลสถิต ได้กล่าวถึง การอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม หมายถึง การรักษาวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมที่หาได้ยากหรือที่กำลังจะสูญหายไป และไม่สามารถสืบทอดพัฒนาได้อีก เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อคนรุ่นหลัง ในการที่จะติดตามศึกษาค้นหาร่องรอยความเจริญทางวัฒนธรรมในอดีต¹²⁴

¹²² พระยาอนุนามราชชน, วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย, อ่างแล้ว, หน้า 67.

¹²³ บุญเทียน ทองประสาน, แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : สภาคทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2531), หน้า 70.

¹²⁴ สุธีรา เผ่าโกศลสถิต, จิตวิทยาทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร : แม็ค, 2543), หน้า 237.

บุญสม ยอดมาลี การอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม คือ การดำรงไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรม คือการที่คนรุ่นหลังควรตระหนักและเห็นถึงความสำคัญของสิ่งที่บรรพบุรุษได้สร้างขึ้น โดยการอนุรักษ์นั้นจะทำในเชิงปฏิบัติคือการดูแลรักษาและการสืบสวนวัฒนธรรมนั้น ๆ ไม่ให้หายไป ซึ่งการอนุรักษ์หรือการดำรงวัฒนธรรมเป็นเหมือนเครื่องช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้เกิดการหวงแหนในมรดกทางวัฒนธรรมของตน ก่อให้เกิดเป็นความรักและความผูกพัน รวมทั้งยังส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีอีกด้วย¹²⁵

พอสรุปได้ว่า การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี คือ การรักษาการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีไว้ให้คนรุ่นหลัง ไม่ให้สูญหายไป การอนุรักษ์วัฒนธรรมเป็นสิ่งสำคัญที่คนรุ่นหลังควรที่จะใส่ใจหรือตระหนักถึงให้มาก เพราะ มรดกทางวัฒนธรรมจะสื่อถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชนชาตินั้น ๆ และยังก่อให้เกิดความผูกพันกันหรือความรักในชาติของตนส่งผลไปถึงการสร้างจิตสำนึกที่ดีในการรักษาชาติซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการคงอยู่ของชาตินั้น ๆ ซึ่งหลักการที่สามารถทำได้คือ การสะสมและการสืบทอดมรดกทางประเพณีวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไป

แนวคิดการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม

ประเพณีวัฒนธรรมมีความสำคัญต่อชุมชนและสังคมหลายประการ ดังนี้

1. เป็นเครื่องแสดงถึงความเจริญและเชิดชูเกียรติของบุคคลและประเทศชาติ
2. เป็นเครื่องที่แสดงถึงบุคลิกลักษณะประจำชาติและดำรงความเป็นชาติไทย
3. เป็นเครื่องกลมเกลียวจิตใจมนุษย์ให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปกติสุข
4. เป็นเครื่องช่วยให้คนไทยภูมิใจในชาติไทย
5. เป็นเครื่องช่วยในการสร้างสัมพันธ์กับนานาชาติ โดยมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรม

ของกันและกันและนำมาปรับใช้กับสังคมไทย

บุญสม ยอดมาลี อธิบายแนวคิดการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม ไว้ว่า วิธีที่ดีที่สุดในการถ่ายทอดความรู้ที่ได้ปฏิบัติกันมาก็คือการอาศัยพิธีกรรมเป็นเครื่องบันทึกความรู้ให้ชนรุ่นต่อ ๆ ไป วิธีการดำเนินชีวิตของสมาชิกในสังคมที่ยอมรับความสัมพันธ์ต่าง ๆ ดังกล่าวและยึดถือปฏิบัติในสิ่งที่สังคมได้สร้างขึ้นมานี้เรียกว่า เป็นคุณค่าหรือความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” การให้ความสำคัญกับระบบคุณค่าดั้งเดิมของชุมชน ดังปรากฏการณ์ที่มีให้เห็นในหลาย ๆ ชุมชน อาทิ การเคารพผู้อาวุโส การทำบุญ หรือความเชื่อในเรื่องการทำความดี ฯลฯ

1) ประเพณีวัฒนธรรมเป็นสิ่งซึ่งสืบทอดจากบรรพบุรุษเป็นมรดกทางสังคมซึ่งส่งต่อ ๆ กันมาหลายช่วงอายุ ซึ่งคนรุ่นต่อมาได้นำมาใช้ปฏิบัติทำให้คงอยู่ไม่สูญหายแต่อาจปรับเปลี่ยนไป เช่น ภาษาการแต่งกาย ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมนั้น จะขึ้นอยู่กับภาวะในสังคมในขณะนั้น ๆ

2) ประเพณีวัฒนธรรมเป็นของส่วนรวมในสังคม มิใช่เป็นของผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ แต่จะช่วยกันคิด สิ่งสร้างสรรค์ ร่วมกันปฏิบัติทำให้วัฒนธรรมนั้นอยู่ยืดยาว เช่น ภาษา การแต่งกาย วัฒนธรรม จึงเป็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนจำนวนมาก หรือของสังคมทั้งหมด¹²⁶

¹²⁵ บุญสม ยอดมาลี, การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ปรับปรนและเห็นคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม, (มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน, 2558), หน้า 68.

¹²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

ลักษณะของวัฒนธรรม

1. วัฒนธรรมมีแบบแผนทางพิธีกรรม แบบมีขั้นตอน รวมถึงองค์ประกอบในพิธีหลายอย่าง เช่นการทำพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำศพ พิธีมงคลสมรส เป็นต้น
2. วัฒนธรรมเป็นวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพุทธ ไม่ว่าจะเป็น การดำเนินชีวิต บรรทัดฐานทางสังคม ศิลปกรรม วรรณกรรม พิธีกรรม ตลอดจนประเพณีต่างๆ เช่น การตักบาตรเทโว ประเพณีการตักบาตรเทโว ประเพณีทอดกฐิน ประเพณีถวายสลากภัต เป็นต้น จนอาจกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญต่อลักษณะทาง วัฒนธรรมไทย.
3. วัฒนธรรมไทยเป็นความคิด ความเชื่อ และหลักการ ที่เป็นองค์ความรู้ซึ่งเกิดจากการสั่งสมและสืบทอดกันมา เช่นความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และศาสนา ค่านิยมการรักษาวลสงวนตัวของสตรี เป็นต้น
4. วัฒนธรรมเป็นวัฒนธรรมแบบเกษตรกรรม นับตั้งแต่อดีตคนไทยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะการเพาะปลูกข้าว ซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนไทย เช่น พิธีแรกนาขวัญ พิธีสู่ขวัญข้าว เป็นต้น
5. วัฒนธรรมไทยเป็นวัฒนธรรมแบบผสมผสาน นอกจากคนไทยจะมีวัฒนธรรมเป็นของตนเองแล้ว ยังมีการรับวัฒนธรรมของชาติอื่นมาด้วย เช่น การไหว้ จากอินเดีย การปลูกบ้านโดยใช้คอนกรีต จากวัฒนธรรมตะวันตก หรือการทำสวนยกทรง จากวัฒนธรรมจีน เป็นต้น

แนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีบุญแจกข้าว

การอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยนั้น ต้องอาศัยความร่วมมือกันของคนในสังคมทุกคน วิธีการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม ดังนี้

1. ศึกษา ค้นคว้า และทบทวนวัฒนธรรมของสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งที่มีการรวบรวมไว้แล้วและยังไม่ได้ศึกษา เพื่อทราบความหมาย และความสำคัญของวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นมรดกของไทยอย่างถ่องแท้ ซึ่งความรู้ดังกล่าวถือเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิต เพื่อให้เห็นคุณค่าทำให้เกิดการยอมรับ และนำไปใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม ต่อไป
2. ส่งเสริมให้ทุกคนเห็นคุณค่า ร่วมกันรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติและของท้องถิ่นเพื่อสร้างความเข้าใจและมั่นใจแก่ประชาชนในการปรับเปลี่ยนและตอบสนองกระแสวัฒนธรรมอื่นๆ อย่างเหมาะสม
3. รณรงค์ให้ประชาชนและภาคเอกชน ตระหนักใน重要性 ของวัฒนธรรมว่าเป็นเรื่อง ที่ทุกคนต้องให้การรับผิดชอบร่วมกันในการส่งเสริมสนับสนุน ประสานงานการบริการความรู้ วิชาการ และทุนทรัพย์สำหรับจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม
4. ส่งเสริมและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมภายในประเทศและระหว่างประเทศ โดยการใช้ศิลปะวัฒนธรรมที่เป็นสื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน
5. สร้างทัศนคติ ความรู้ และความเข้าใจว่าทุกคนมีหน้าที่เสริมสร้าง พัฒนา และการดูแลรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมที่เป็นสมบัติของชาติ และมีผลโดยตรงของความ เป็นอยู่ของทุกคน
6. จัดทำระบบเครือข่ายสารสนเทศทางด้านวัฒนธรรมเพื่อเป็นศูนย์กลางเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ผลงานเพื่อให้ประชาชนเข้าใจ สามารถเลือกสรร ตัดสินใจ และปรับเปลี่ยนให้เหมาะสม

กับการดำเนินชีวิตทั้งนี้สื่อมวลชนควรมีบทบาทในการส่งเสริม และสนับสนุนงานด้านวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้นด้วย

วิธีการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม “บุญแจกข้าว”

ประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาของสังคมไทยเราก็มีหลายอย่าง แล้วแต่ละอย่างก็อยู่คู่กับสังคมไทยมาช้านาน แต่ทว่าปัจจุบัน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้กับเลือนหายไปพร้อมกับมีเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาแทนที่ จึงทำให้ผู้คนไม่เห็นความสำคัญ เราก็เป็นคนไทยคนหนึ่งที่ไม่อยากให้ประเพณีเหล่านั้นสูญหาย แต่วิธีอนุรักษ์ก็มีหลาย ๆ อย่างแตกต่างกันออกไป ดังต่อไปนี้

1. การอนุรักษ์ โดยการปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระ และ ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณี วัฒนธรรม ต่าง ๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนท้องถิ่นนั้น ๆ ที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งสนับสนุนให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนขึ้น เพื่อแสดง สภาพชีวิตและความเป็นมาของชุมชน อันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วย

2. การค้นคว้าวิจัยควรศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของไทยในด้านต่าง ๆ ของท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาค และประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น มุ่ง ศึกษาให้รู้ความเป็นมาในอดีต และสภาพการณ์ในปัจจุบัน

3. การฟื้นฟู โดยการเลือกสรรภูมิปัญญาที่กำลังสูญหาย หรือที่สูญหายไปแล้วมาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น โดยเฉพาะพื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรม และ ค่านิยม

4. การพัฒนา ควรริเริ่มสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่มการพัฒนาอาชีพ ควรนำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีมาช่วยเพื่อต่อยอดใช้ในการผลิต การตลาด และการ บริหาร ตลอดจนการป้องกันและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

5. การถ่ายทอด โดยการนำภูมิปัญญาที่ผ่านมามีเลือกสรรกลั่นกรองด้วยเหตุและผลอย่าง รอบคอบและรอบด้าน แล้วไปถ่ายทอดให้คนในสังคมได้รับรู้ เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม โดยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และการจัด กิจกรรมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ

6 . ส่งเสริมกิจกรรม โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสานและพัฒนา ภูมิปัญญาของชุมชนต่างๆ เพื่อจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

7. การเผยแพร่แลกเปลี่ยน โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการเผยแพร่และ แลกเปลี่ยนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง โดยให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วยสื่อและวิธีการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งกับประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก

8. การเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น โดยการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของ ชาวบ้าน ผู้ดำเนินงานให้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ มีการ ยกย่องประกาศเกียรติคุณในลักษณะต่าง ๆ และเกี่ยวกับการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมของเราสืบ สานให้คงอยู่ต่อไป โดยการ ให้คนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ครับ เช่น การจัดให้เยาวชน ในท้องถิ่น มีส่วนร่วม กับกิจกรรมที่ดี ๆ ในงานประเพณี ของท้องถิ่น

นิวัต เรื่องพานิช ได้กล่าวถึงวัฒนธรรม คือ แบบแผนในการดำเนินชีวิตที่ดำรงที่ ปฏิบัติต่อเนื่องกันมาในชุมชน และสังคมวัฒนธรรมมีพื้นฐานมาจากสิ่งแวดล้อม เช่น สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ศาสนา และความเชื่อ และมีแนวทางการอนุรักษ์¹²⁷ ได้แก่

1. การค้นคว้าวิจัย ควรศึกษารวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ ของท้องถิ่น มุ่งศึกษาให้รู้ความเป็นมาในอดีต และสภาพการณ์ปัจจุบัน

2. การอนุรักษ์ โดยการปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่า ความสำคัญ สนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีวัฒนธรรม สนับสนุนให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพื่อแสดงสภาพวิถีชีวิตความเป็นมาของชุมชน

3. การฟื้นฟู โดยเลือกภูมิปัญญาที่จะสูญหาย หรือกำลังจะสูญหายไป โดยเฉพาะด้าน จริยธรรม คุณธรรม ค่านิยม

4. การพัฒนา โดยปรับปรุงภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น การพัฒนาอาชีพ นำความรู้เทคโนโลยีมาต่อยอดเพื่อใช้ในการผลิต การตลาด

5. การถ่ายทอดให้แก่คนในสังคมได้รับรู้ เข้าใจ ตระหนักในคุณค่า ประโยชน์และปฏิบัติได้เหมาะสม โดยผ่านสถาบันครอบครัวสถาบันการศึกษา

6. ส่งเสริมกิจกรรม โดยทำให้เกิดเครือข่ายสืบสาน พัฒนา เพื่อจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่อง

การสืบทอดประเพณีวัฒนธรรม

จากที่ได้ศึกษาประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการทำบุญแจกข้าวหรือการทำบุญแจกข้าวของประชาชนจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น ประเด็นที่เราจะพึงทำความเข้าใจต่อไป ก็คือ ประเด็นใน “ด้านการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรม” ที่จะศึกษาโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

แนวคิดสืบทอดประเพณีวัฒนธรรม

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ยุตโต) ได้ให้ความหมายของ การสืบทอดวัฒนธรรม หมายถึง การสืบทอดจากอดีตมาสู่ปัจจุบัน และโยงไปถึงอนาคต จึงมีคำว่า สืบทอดเกิดขึ้นดังที่มีโครงการสืบทอดงานวัฒนธรรมไทย เป็นต้น¹²⁸

คำว่า สืบ ในความหมายหนึ่งหมายถึง สืบสาน คือ ย้อนลงไปหาความเป็นมาเพื่อหาเหตุปัจจัยในอดีต และการย้อนลงไปหาที่เรียกว่าสืบสานนั้น มี 2 ด้าน คือ

1. สืบสานในเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อหาความเป็นมาในอดีตว่าวัฒนธรรมนี้เกิดสืบเนื่องมาจากอะไรต้นตออยู่ที่ไหน และสืบต่อกันมาอย่างไรทุกอย่างที่มีอยู่มีความเป็นมาที่สืบสาวไปในอดีตได้ ถ้าชนชาติใดมีปัญหา มีความรู้เข้าใจเกี่ยวกับรากฐานที่มาในประวัติศาสตร์แห่งวัฒนธรรมของตน ชาตินั้นก็มีทางที่จะทำให้วัฒนธรรมของตนเจริญงอกงามได้ แต่ในบางสังคม คนมีความมืดมัวไม่

¹²⁷ นิวัต เรื่องพานิช, *การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*, (กรุงเทพมหานคร : คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2537), หน้า 410.

¹²⁸ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ยุตโต), *สืบสานวัฒนธรรมไทย บนฐานแห่งการศึกษาที่แท้*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก, 2539), หน้า 3.

รู้จักสืบสาวหาความเป็นมาแห่งวัฒนธรรมของตนในอดีตสำหรับสังคมไทยของเรานั้น เราพูดได้เลยว่า ในแง่ของประวัติศาสตร์ ถ้าเราสืบสาวลงไปในอดีตวัฒนธรรมของเราแม้ไม่ทั้งหมด แต่ส่วนมากทีเดียว ได้สืบทอดมาจากพระพุทธศาสนา พฤติกรรมและแบบแผนอันเนื่องจากพระพุทธศาสนานี้ได้เป็นที่มา แหล่งสำคัญของวัฒนธรรมของสังคมไทยปัจจุบันนี้ในเชิงประวัติศาสตร์

2. สืบสานอีกด้านหนึ่ง คือ ในด้านเนื้อหาสาระว่า เนื้อหาสาระของวัฒนธรรมไทยนั้น คือ อะไร มาจากไหน ในด้านนี้ก็เช่นเดียวกัน ปรากฏว่าวัฒนธรรมนั้น จะมาจากพระพุทธศาสนาเป็น ส่วนมาก เพราะฉะนั้นจึงถือว่าพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย โดยส่วนมากหรือข้าง มาก ทั้ง 2 ด้าน คือ ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ และในด้านเนื้อหาสาระเพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึง มีความสัมพันธ์และมีความสำคัญต่อวัฒนธรรมเป็นอย่างยิ่ง

จะเห็นได้ว่า การสืบทอด จะเหมือนกับคำว่า สืบสาน คือ สานสิ่งที่สืบจากอดีตให้เป็น ประโยชน์ในปัจจุบัน สานสิ่งที่ปรากฏในปัจจุบันให้พร้อมที่จะงอกงามต่อไปในอนาคต และสานสิ่งที่ ตนมีให้

การธำรงสืบทอดประเพณีวัฒนธรรม

มนุษย์สามารถพัฒนาวัฒนธรรมของตนแล้วยังช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงและสืบทอด วัฒนธรรมได้อีกด้วย เช่น เราจดบันทึกเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ไว้ ทำให้เรารู้ว่าสิ่งที่ผ่านมามีในอดีต เรื่องใดบ้างที่ควรปรับปรุง หากเกิดขึ้นอีกในปัจจุบันทั้งนี้เพื่อจรรโลงวัฒนธรรมของเราไว้ เราได้ รับทราบความเสียสละความเคร่งครัดในวินัย และคุณธรรมต่าง ๆ เป็นส่วนใหญ่ เราต้องอาศัยภาษาที่ ใช้พูดกันในครอบครัว ในหมู่ครูกับลูกศิษย์ อาศัยภาษาที่จารึกไว้บนหิน บนใบลาย บนกระดาด ขุดลวดลายที่เขียนให้ศึกษาได้ง่าย เพราะมีระบบระเบียบในการลำดับเนื้อหาและการใช้ถ้อยคำเป็น อย่างดี

ถ้าหมู่ชนใดสนใจที่จะรักษาแบบแผนชีวิตของตน หมั่นชี้แจงทำความเข้าใจกับอนุชนให้ เข้าใจในหลักการของบรรพชน วัฒนธรรมหรือแบบแผนชีวิตซึ่งมนุษย์หมู่นั้นก็จะดำรงอยู่ได้นานไม่ เปลี่ยนแปลงจนสิ้นสูญรูปแบบ หรือถูกกลืนไปจนไม่มีมนุษย์อื่นๆ ได้รู้จักอีก มนุษย์ที่มีความเจริญโดยาก มักนิยมให้มีความเปลี่ยนแปลงโดยพอประมาณ เพราะถ้าไม่มีการเปลี่ยนแปลงแต่คงรูปของสถาบันไว้ ทุกสถาบัน คงค่านิยมเดิมไว้ทุกอย่าง ก็หมายความว่ามนุษย์หมู่นั้นจะไม่มีโอกาสได้ใช้ความรู้ใหม่ที่หา เพิ่มขึ้นเข้ามาได้เลย อย่างไรก็ตาม การถ่ายทอดวัฒนธรรมและการใช้ภาษาไม่ควร ปล่อยให้มีการ เปลี่ยนแปลงที่เร็วจนเกินไป จนคนรุ่นเก่าไม่สามารถสืบทอดประสบการณ์อันมีค่าให้แก่คนรุ่นใหม่ได้ การธำรงรักษามีสามทางทำได้ 3 ทางดังนี้

1. การสะสม สามารถทำได้ทุกเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นด้านประเพณี ศิลปะ วรรณกรรม ศิลปกรรม คุณธรรม และเทคโนโลยีต่าง ๆ เป็นการเลือกสะสมสิ่งที่ดีงาม เพื่อเป็นเอกลักษณ์ของชาติ และมีการถ่ายทอดเป็นมรดกให้แก่คนรุ่นหลังเพื่อที่จะได้นำไปปฏิบัติ

2. การสืบทอดทางวัฒนธรรม เป็นเรื่องของการเรียนรู้จากบุคคลอื่น เป็นการเรียนรู้สิ่งที่ดี จากบรรพบุรุษ

3. การปรับปรุงและการเผยแผ่วัฒนธรรม ต้องมีการปรับปรุงเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพและ เพื่อเผยแผ่วัฒนธรรม เป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตของคนในสังคม ทั้งยังเป็นเครื่องวัดความเจริญหรือความ เสื่อมของสังคม ซึ่งมีผลต่อความก้าวหน้าของประเทศ เพราะประเทศจะเจริญหรือไม่ขึ้นอยู่กับ

การพัฒนาของคนในสังคม จากแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่กล่าวถึงการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าขึ้น สังคมต้องมีคุณภาพจากการพัฒนาคนในสังคมปรากฏผลได้ดังนี้

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องเรียนรู้จากสังคมมีความหมายรวมทั้ง ความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ประเพณี และความสามารถตลอดจนลักษณะนิสัยต่าง ๆ ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากการเป็นสมาชิกของสังคม วัฒนธรรมทั้งหลายจะถูกถ่ายทอดโดยการสั่งสอนอบรมจากชั่วอายุคนหนึ่งไปสู่ชั่วอายุคนหนึ่งมีการแลกเปลี่ยน จากสังคมที่มีการติดต่อกันมีการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นโดยมีภาษาเป็นสัญลักษณ์ทำหน้าที่ถ่ายทอดทำให้เกิดการเรียนรู้ ซึ่งสามารถแยก วัฒนธรรมออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้มาจากการเรียนรู้ มีภาษาเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอด
2. วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นเหนืออินทรีย์ (Supcrorganic) ซึ่งมีเฉพาะสังคมมนุษย์เท่านั้น กล่าวคือ ลักษณะเหนืออินทรีย์มิได้มีข้อจำกัดทางกายภาพ แต่ขึ้นอยู่กับการเรียนรู้ ถ่ายทอดจากสังคม เช่น เด็กที่มีเชื้อสายอเมริกันมีพ่อแม่เป็นชาวอเมริกัน หากแต่มาอยู่เมืองไทยตั้งแต่เกิด เด็กคนนี้ก็จะมีสัมผัสรับการถ่ายทอดจากสังคมไทยทำให้มีวัฒนธรรมอย่างไทยทั้ง แนวความคิด ภาษาอาหาร การแต่งกาย ฯลฯ

3. วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม เมื่อมนุษย์อยู่ในสังคมก็ได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ที่สร้างสะสมจากผู้อื่น อีกทั้งเรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเอง มีการปรับปรุงและเสริมสร้างสิ่งใหม่ถ่ายทอดสู่คนในรุ่นต่อไป¹²⁹

วัฒนธรรมของสังคมต่าง ๆ จะแตกต่างกันบ้าง แต่โดยหลักการแล้วเหมือนกันที่แตกต่างกัน นั้นเป็นเพียงวิธีการ (means) เพื่อแสดงออกตามลักษณะของสภาพแวดล้อมและความจำเป็นที่ต่างกันออกไปเท่านั้นซึ่งลักษณะร่วมของวัฒนธรรม มีดังนี้

1. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้
2. วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม
3. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปได้
4. วัฒนธรรมอาจพบจุดจบหรือ ตาย ได้ที่สุด

จากที่กล่าวมานี้สรุปได้ว่า การอยู่ร่วมกันในสังคมของมนุษย์ทุกชาติ ทุกชนเผ่าทำให้เกิด วัฒนธรรมต่าง ๆ และในแต่ละวัฒนธรรมนั้นจะสะท้อนให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ของกลุ่มชน ซึ่งมีความเป็นเอกลักษณ์ มีจุดเด่น เฉพาะของแต่ละวัฒนธรรม ซึ่งวัฒนธรรมต่าง ๆ สามารถปรับเปลี่ยนไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคม อาจมีการพัฒนาให้ดีขึ้นหรือปรับเปลี่ยนไปจนไม่หลงเหลือ วัฒนธรรมดั้งเดิม

การสืบทอดพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

บรรพบุรุษของไทยได้มีแนวคิดที่เกี่ยวกับพิธีกรรม มีการสะสมแนวคิดและพิธีกรรมรวมถึง ความเชื่อในรูปแบบต่าง ๆ กันไว้มากมายรวมทั้งยังแสดงให้เห็นถึงรูปแบบของการประกอบพิธีกรรม อันสืบเนื่องมาจากความเชื่อของแต่ละกลุ่มชน จึงถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีการสืบทอดกันมา อย่างยาวนานจนเป็นประเพณี ปัจจุบันพิธีกรรมที่เป็นประเพณีดั้งเดิมบางอย่างสูญหายไป และยังมีอีก

¹²⁹ ปาณี จิตติวัฒนา, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 16.

ไม่น้อยที่ยังมีการสืบทอด และมีรูปแบบของการประกอบพิธีกรรมไว้อย่างครบถ้วน บางอย่างรูปแบบและเป้าหมายหลักของพิธีกรรมก็เปลี่ยนไป จนทำให้คุณค่าของพิธีกรรมลดน้อยลงไปประเพณี และพิธีกรรมในสมัยโบราณ นิยมกระทำตามความเชื่อจะดีหรือร้ายก็อยู่ที่การกระทำโดยมีความเชื่อว่า หากกระทำถูกต้องจะนำความสุข ความเป็นสิริมงคลมาให้กับตนเองครอบครัว และวงศ์ตระกูลซึ่งปัจจุบันก็ยังยึดถือสืบทอดกันมา จนดูเหมือนว่าเป็นการรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นไทย เป็นการเชื่อมโยงในเรื่องความเชื่อของคนในชาติที่มีความหลากหลายชาติพันธุ์ แต่ผสมผสานกันอย่างกลมกลืน

พิธีกรรมที่คนไทยยึดถือปฏิบัติในโอกาสต่าง ๆ กันนั้น บางพิธีกรรมเป็นความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น มีตั้งแต่เกิดจนตายคนรุ่นใหม่หรือคนรุ่นหลัง จึงต้องประสบกับการเลือกหรือทางเลือกระหว่างสิ่งหลายสิ่ง หรือหลายสถานการณ์ว่า คนกลุ่มนั้นต้องการสิ่งใด หรือเลือกปฏิบัติตนในสถานการณ์นั้น ๆ อย่างไร การตัดสินใจเลือกในสิ่งนั้นหรือสถานการณ์ที่ตนต้องการหรือพอใจ กลายเป็นความหมายขึ้นมาใหม่ คือคำว่า ค่านิยมค่านิยมตามที่กล่าวข้างต้นทำให้ผู้เขียนคิดไปได้ว่า ค่านิยมน่าจะมี 2 ด้าน คือค่านิยมของแต่ละคน กับค่านิยมที่เป็นของส่วนรวม เป็นค่านิยมของสังคม คนไทยก็มีค่านิยมทั้งของส่วนตน และส่วนรวมที่เห็นชัดเจนมากประเด็นคือค่านิยมในการทำบุญ

การทำบุญมาจากอิทธิพลโดยตรงคือ คำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นความเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด เรื่องกฎแห่งกรรม เชื่อว่าการทำบุญจะส่งผลไปสู่อนาคตที่ดี คนไทยจึงสะสมทุนแห่งบุญไว้เพื่อจะได้ออกดอกออกผลไปในอนาคต (เชื่อว่าจริง) ด้วยความเชื่อดังนี้จึงมีคนที่ใช้จ่ายเงินจำนวนไม่น้อยเพื่อการทำบุญโดยไม่กลัวกับความยากจน ซึ่งก็จนอยู่แล้ว) และค่านิยมของการทำบุญคือเพื่อหวังผลตอบแทน ทำบุญยิ่งมากเท่าไรก็จะได้อานิสงส์ผลบุญมากขึ้นเท่านั้น เลยทุ่มเททรัพย์สินเงินทองทำบุญสุนทานเป็นการใหญ่ บางรายถึงกับไม่ยอมยกทรัพย์สินให้ลูกหลาน แต่กลับใช้จ่ายอย่างมหาศาลเพื่อการทำบุญ

จากที่ได้ศึกษามา จึงสรุปได้ว่าการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมของคนในสังคมมีความชัดเจนและปรากฏชัด เพราะเรามีวัฒนธรรม และประเพณีที่ทำกันแต่โบราณ ที่เกี่ยวข้องกันมากคือประเพณีทางพระพุทธศาสนา และยังมีพิธีกรรมที่ศาสนาพราหมณ์เข้ามาเกี่ยวข้องอีก แต่ไม่ว่าจะเป็นพราหมณ์หรือพุทธผู้คนในชุมชนจะมีความสามัคคีปรองดอง กลมเกลียวรักในหมู่พวกของตน ผู้สืบทอดหวังว่าจะเกิดความเป็นปึกแผ่นมั่นคงในหมู่พวกพ้องเดียวกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่สังคมก็จะมี ความเจริญ แม้ในปัจจุบันวัฒนธรรมหรือประเพณีที่ทำกันมาแต่โบราณ กำลังจะเลือนหายไป ส่งผลต่อวัฒนธรรมและประเพณีที่ดำรงมีความเสื่อมถอยไปเรื่อย ๆ ผู้วิจัยจึงได้ตั้งหัวข้อนี้ขึ้นมาเพื่อที่จะหาวิธีในการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมเกี่ยวกับการทำบุญแจกข้าว และนำไปใช้ในบทต่อไป

สรุปได้ว่า การอนุรักษ์สืบทอดประเพณีวัฒนธรรม คือ การรักษาไว้ซึ่งของเดิมโดยการปลูกจิตสำนึกให้กับคนรุ่นหลังได้ตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนท้องถิ่นนั้น ๆ ที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น อันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วย

2.7 ด้านบทบาทหน้าที่

จากการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับความสำคัญของด้านบทบาทหน้าที่ของคนในสังคมที่ปรากฏในประเพณี วัฒนธรรม ต่าง ๆ ได้มีนักวิชาการผู้รู้หลายท่านได้ให้หลักการเกี่ยวกับ บทบาทหน้าที่ ที่ได้อธิบายเป็นลำดับดังต่อไปนี้

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท มีนักวิชาการได้กล่าวแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ไว้หลายท่านพอสรุปได้ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมาย 2 คำ บทบาท+หน้าที่ บทบาท คือ วิธีแสดงออกเพื่อให้การกิจนั้นประสบความสำเร็จ หน้าที่ คือ การกิจที่รับผิดชอบ การทำหน้าที่ที่กำหนดไว้เช่น น้ำที่ของพ่อแม่ บทบาทหน้าที่ของครู บทบาทหน้าที่ของคนในสังคม หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ การแสดงพฤติกรรมตามบทบาทหรือตำแหน่งหน้าที่¹³⁰

โสภ ฐพิกุลชัย ได้ให้ความหมายว่า บทบาทหน้าที่ หมายถึง การแสดงออกหรือการกระทำหน้าที่ของบุคคลซึ่งสมาชิกอื่นของสังคมมุ่งหวังให้เขาทำ ภายใต้สถานการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งโดยถือเอาฐานะและหน้าที่ทางสังคมของบุคคลนั้นเป็นมูลฐาน บทบาทที่ทำให้คนในสังคมสามารถคาดคะเนพฤติกรรมของบุคคลอื่น รู้ว่าบุคคลอื่นต้องการอะไรจากตน ทำให้เกิดประโยชน์ในการทำงานร่วมกันเป็นทีม¹³¹

ปราชญา กล้าผจญ ได้ให้ความหมายบทบาทไว้ว่า บทบาท หมายถึง สิ่งที่บุคคลจะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับตำแหน่งหรือหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย เป็นการแสดงอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความคาดหวังของผู้ที่มอบหมายอำนาจพฤติกรรมตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายในหน้าที่นั้น ๆ¹³²

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า บทบาทหน้าที่ คือ การปฏิบัติตนในสิ่งที่ถูกที่ควรด้วยความรับผิดชอบตามสถานภาพของตนเอง หรือเรียกอีกอย่างว่า พฤติกรรมหรือ กิจกรรมต่าง ๆ ที่แสดงออกมาโดยสอดคล้องกับสถานภาพ สิทธิและหน้าที่โดยชอบธรรม และเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์หรือตำแหน่งทางสังคมที่บุคคลนั้นดำรงอยู่ที่สัมพันธ์กับบุคคลทั่วไป หรืออาจกล่าว สั้น ๆ ว่า บทบาทคือสิทธิหน้าที่ในการกระทำของบุคคลหนึ่งที่มีต่อบุคคลอื่นในสังคมตามสถานภาพ ของตนเอง

ด้านความสำคัญเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่

จากการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับความสำคัญของบทบาทหน้าที่ และหลักการเกี่ยวกับความสำคัญของบทบาทหน้าที่ มีความสำคัญเพราะว่ามนุษย์ทุกคนมีสถานภาพติดตัวที่แตกต่างกันมาตั้งแต่เกิด ไม่ทางตรงก็ทางอ้อมตามความแตกต่างของครอบครัวที่ให้กำหนด จากนั้นบุคคลก็อาศัยสถานภาพที่ตนได้รับ ติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่นรวมทั้งแสวงหาสถานภาพใหม่ให้กับตนเองต่อไปตามบรรทัดฐานที่สังคมได้กำหนด สังคมจึงเป็นเสมือนที่รวมของสถานภาพของบุคคล และการที่บุคคลใน

¹³⁰ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, อ้างแล้ว, หน้า 602.

¹³¹ โสภ ฐพิกุลชัย, จิตวิทยาประยุกต์, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2552), หน้า 45.

¹³² ปราชญา กล้าผจญ, พฤติกรรมผู้นำ ทางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2550), หน้า 33.

สังคมมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นได้ ก็เป็นเรื่องของสถานภาพเสียเป็นส่วนใหญ่ ตัวอย่าง เช่น ภิกษุสงฆ์ ออกไปบิณฑบาตในหมู่บ้านแม้ท่านจะไม่รู้จักใครสักคน แต่ก็สามารถรับอาหารบิณฑบาตได้ทั้งนี้ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างดำเนินไปตามสถานภาพและ บรรทัดฐานที่มีอยู่ในสังคมนั้น ๆ สถานภาพจึงเป็นตัวกำหนดบทบาท (หน้าที่) ของบุคคลว่าจะต้องปฏิบัติต่อบุคคลอื่นในสังคมอย่างไรมันเป็นเสมือนกุญแจที่จะไขให้เราเข้าใจถึงพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่ ในสังคมส่วนบทบาทของบุคคลนั้นจะเป็นตัวสะท้อนให้เราเข้าใจถึงวิถีชีวิตการอยู่ร่วมกันของคนใน สังคมทั้งสถานภาพและบทบาทจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถเข้าใจพฤติกรรมของบุคคล และสามารถจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันในการพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้าได้

ภิญโญ สาร ได้กล่าวถึง ความสำคัญของบทบาทหน้าที่ คือเป็นสิ่งที่ผู้ดำรงตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งได้รับการคาดหวังให้เขาทำบทบาทหน้าที่ที่กำหนดไว้ควบคู่กับตำแหน่งที่บุคคลนั้นครองอยู่ และหมายความรวมถึงหน้าที่ หรือเงื่อนไขที่บุคคลนั้นครองอยู่¹³³ สามารถจำแนกได้ดังนี้

1) บทบาทมีความสำคัญในการใช้เป็นแนวในการปฏิบัติให้สมาชิกของกลุ่มคาดหวังทำจากบทบาทของสมาชิกแต่ละคนได้สามารถแยกสมาชิกกลุ่มออกจากผู้ที่มีได้เป็นสมาชิกกลุ่มได้ อีกทั้งอาจทำให้เกิดมีการบังคับให้สมาชิกแต่ละคนยอมรับและปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ของตนอีกด้วย

2) บทบาทหน้าที่ เป็นหน้าที่ของบุคคลตามสถานภาพหรือตำแหน่งฐานะที่ตนดำรงอยู่ บทบาทจึงเป็นกลไกอย่างหนึ่งของสังคมที่ให้คนที่อยู่ร่วมกัน สามารถสร้างระบบความสัมพันธ์ต่อกันได้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย บุคคลจะมีสถานภาพและบทบาทหลายสถานภาพและแตกต่างกันออกไป เช่น เป็น พ่อ แม่ ครูอาจารย์ ทหาร ตำรวจ แพทย์ นักเรียน นักศึกษา เป็นประเสริฐ แยม กลิ่นฟุ้ง พิจารณาทบหนักนั้นมี 2 นัย คือ ทางด้านโครงสร้างบทบาทเป็นตำแหน่งทางสังคม ที่มีชื่อเรียกต่างๆ กันแสดงบทบาทโดยคุณสมบัติและกิจกรรมของบุคคลที่ครองตำแหน่งนั้น ๆ ส่วนทางด้านการแสดงบทบาท หรือการมีปฏิสัมพันธ์ (Social Structure) บทบาทเป็นผลต่อเนื่องที่เกิดจากแบบแผนการกระทำของบุคคลที่ได้เรียนรู้จากสถานการณ์ในสังคม

ดังนั้น บทบาทหน้าที่ มีความสำคัญต่อมนุษย์เพราะว่ามนุษย์ทุกคนมีสถานภาพติดตัวที่แตกต่างกันมาตั้งแต่เกิด ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม ตามความแตกต่างของครอบครัวที่ให้กำหนด จากนั้นบุคคลก็อาศัยสถานภาพที่ตนได้รับ ติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่น รวมทั้งเป็นหน้าที่ของบุคคลตามแสวงหาสถานภาพใหม่ให้กับตนต่อไปตามบรรทัดฐานที่สังคมได้กำหนดสถานภาพหรือตำแหน่งฐานะที่ตนดำรงอยู่ บทบาทจึงเป็นกลไกอย่างหนึ่งของสังคมที่ให้คนที่อยู่ร่วมกัน สามารถสร้างระบบความสัมพันธ์ต่อกันได้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย

บทบาทหน้าที่ของประชาชนที่ดี

การที่ประเทศชาติจะเจริญก้าวหน้าได้นั้น ประชาชนในประเทศต้องรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง หากเราทุกคนทำหน้าที่ของตนเองได้เป็นอย่างดี เชื่อว่าบ้านเมืองจะเจริญก้าวหน้าไปในทางที่ดีขึ้นอย่างแน่นอน

ประชาชนที่ดี หมายถึง ผู้ที่สามารถปฏิบัติหน้าที่ที่ต้องทำและควรทำได้อย่างครบถ้วน สอดคล้องกับหลักธรรม วัฒนธรรม ประเพณีที่ได้กำหนดไว้ มีความกระตือรือร้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วม

¹³³ ภิญโญ สาร, *การบริหารงานบุคคล*, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2533), หน้า 259.

ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ไม่ล่วงละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น ถือได้ว่า ประชาชนเป็นส่วนสำคัญของสังคม ทุกสังคมต่างต้องการพลเมืองที่มีคุณภาพเพื่อพัฒนาสังคมและประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าการพัฒนาประชาชนให้มีคุณภาพที่ดี¹³⁴ คือ

- (1) ให้ทราบถึงบรรทัดฐานของสังคม
- (2) รู้จักการปฏิบัติตนให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างราบรื่น
- (3) ต้องเคารพกฎหมาย มีระเบียบวินัย ตามที่สังคมได้วางไว้ปรับทัศนคติและค่านิยมที่ดีใน

สังคม

บทบาทหน้าที่ของประชาชนที่ดีตามหลักศาสนา

บทบาทหน้าที่ของประชาชนที่ดีตามหลักศาสนา จะต้องมียุติธรรมที่สำคัญ 3 ด้าน ได้แก่

1. ด้านการยอมรับ เป็นพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความเคารพซึ่งกันและกัน เคารพในระเบียบ กฎเกณฑ์หรือระเบียบข้อบังคับของสังคมส่วนรวม การปฏิบัติตนเป็นผู้มีคุณธรรมปฏิบัติได้ดังนี้ คือ ต้องเคารพบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะบิดามารดา ซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิด เคารพญาติผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุ เคารพครูอาจารย์ และเพื่อน ๆ โดยแสดงความเคารพและกล่าวคำทักทายด้วยความสุภาพ เคารพกฎระเบียบทางสังคม เคารพสิทธิของผู้อื่น เคารพและเทิดทูนสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งถือเป็นสถาบันที่สำคัญสูงสุดของประเทศ

2. ด้านสามัคคีธรรม เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกของบุคคล ซึ่งอยู่ร่วมกันในสังคม และมีการทำงาน ร่วมกัน ร่วมทำหรือทำงานเป็นทีมด้วยความเต็มใจให้สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายที่กำหนด การปฏิบัติตนเป็นผู้มีสามัคคีธรรม ปฏิบัติได้ดังนี้ คือ ร่วมกันคิด ช่วยกันวางแผน และร่วมทำงานด้วยความเต็มใจ ร่วมกันรับผิดชอบ ทำงานที่ได้รับมอบให้สำเร็จ ร่วมกันติดตาม ร่วมกันปรับปรุง มีการแก้ไข พัฒนางานให้มีประสิทธิภาพ ร่วมกันทำงาน คำนึงถึงประโยชน์ทางส่วนรวมเป็นหลัก

3. ด้านปัญญาธรรม เป็นพฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกในด้านของผู้ใช้สติปัญญา ใช้เหตุผล และ ความถูกต้องในการพัฒนาหรือแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตประจำวันการปฏิบัติตนเป็นผู้มีปัญญาธรรม ปฏิบัติ ดังนี้ มีความคิดกว้างไกล ใช้เหตุผลในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ไม่ใช่อารมณ์หรือความรู้สึกส่วนตัวมาตัดสินปัญหา แสดงความคิดเห็น โดยปราศจากอคติ รู้จักการคิด มีการวิเคราะห์ วิพากษ์ วิจารณ์อย่างมีเหตุผล รู้จักโต้แย้งด้วยเหตุผล ไม่ใช่อารมณ์มาเป็นตัวตัดสินปัญหา หน้าที่ของประชาชนที่ดีตามหลักธรรม

ลักษณะบทบาทหน้าที่ของประชาชนที่ดี คือ

1. ต้องมีคุณสมบัติขั้นพื้นฐาน คือ ต้องมีความอดทน ขยัน ซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบ เห็นความสำคัญในประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าของตนเอง
2. ต้องมีคุณสมบัติเฉพาะ คือ สามารถประพฤติ ปฏิบัติได้อย่างที่สังคมต้องการ รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีเหตุผล

¹³⁴ เอนก เหล่าธรรมทัศน์, *การเมืองของพลเมือง*, (กรุงเทพมหานคร : คปไฟ, 2545), หน้า 20.

3. การปฏิบัติตนให้เป็นพลเมืองดีตามแนวทางประชาธิปไตยทำได้หลายด้านเช่น¹³⁵

ด้านสังคม ประชาชนที่ดีต้องแสดงความคิดเห็นอย่างเหมาะสมมีเหตุผล รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบของสังคมได้เป็นอย่างดี ร่วมพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้า เสียสละเพื่อส่วนรวม

ด้านเศรษฐกิจ ต้องรู้จักประหยัด อดออม มีความซื่อสัตย์สุจริต ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ต่อตนเองและผู้อื่น ดำรงชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

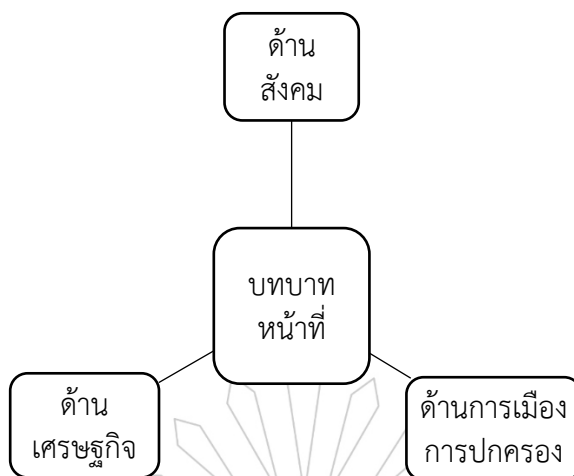
ด้านการเมืองการปกครอง ต้องเคารพกฎหมายบ้านเมือง ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น

บทบาทหน้าที่ของประชาชนที่พึงปฏิบัติ คือ

1. นึกถึงประโยชน์ส่วนรวมให้มากกว่าประโยชน์ส่วนตน
2. มีระเบียบ วินัย เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้ด้วยความสะดวกเรียบร้อย
3. รู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่ เพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี
4. มีความอดทน สามารถควบคุมอารมณ์ได้ดีแม้ว่าจะต้องเหตุการณ์ที่สร้างความไม่พอใจ
5. รู้จักประหยัด อดออม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ใช้จ่ายยามจำเป็น ใช้ชีวิตอย่างพอเพียง
6. มีน้ำใจนักกีฬา รู้จักการให้อภัย ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก
7. มีความซื่อสัตย์สุจริต ตรงไปตรงมา
8. เคารพกฎหมายและปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคมได้เป็นอย่างดี
9. มีส่วนร่วมในการช่วยแก้ไขปัญหาดัง ๆ รวมถึงการสนับสนุนการแก้ไขปัญหาอย่างถูกวิธี

สรุปได้ว่า ประชาชนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของ เช่นเดียวกับสังคมอื่น ๆ ทุกสังคมย่อมต้องการประชาชนที่มีคุณภาพหมายถึง มีร่างกายจิตใจดีคิดเป็นทำเป็นแก้ไขปัญหาได้มีประสิทธิภาพ เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาความเจริญก้าวหน้าความมั่นคงให้กับประเทศชาติ และการเป็นพลเมืองดีนั้นย่อม ต้องการปฏิบัติตามบรรทัดฐานและขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมมีคุณธรรมเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนิน ชีวิตอีกด้วยเพื่อการพัฒนาสังคมให้ยั่งยืน ประชาชนที่ดีหมายถึง ผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่พลเมืองได้ครบถ้วนทั้งสิ่งที่ต้อง ทำและสิ่งที่ควรทำทุกสังคมต้องการประชาชนที่ดีมีคุณภาพเพื่อที่จะสามารถนำพาความเจริญความก้าวหน้ามาสู่ชุมชนสังคม และประเทศชาติได้อย่างมั่นคงเราควรเริ่มต้นจากการปลูกฝังให้เด็กได้รู้จักหน้าที่ของการเป็นพลเมืองที่ดี โดยมีผู้ใหญ่ทำตัวเป็นแบบอย่าง เพราะเมื่อเด็กเติบโตขึ้น พวกเขาจะได้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพอย่างที่คุณคนในสังคมต้องการ

¹³⁵ ปริญา เทวานฤมิตรกุล, การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง = Civic education, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, 2555), หน้า 55.

ภาพที่ 2.8 แสดงถึงบทบาทหน้าที่ในแต่ละด้าน

บทบาทหน้าที่ของประชาชนที่ดี ทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

1. อนุรักษ์ วัฒนธรรมไทย อนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ
2. ถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมสืบทอดไปยังคนรุ่นหลัง
3. รักษาความสงบเรียบร้อย ไม่ก่อความวุ่นวาย ที่ทำให้เกิดความขัดแย้งหรือทะเลาะวิวาทกันในสังคม หลีกเลี่ยงการใช้ความรุนแรงตัดสินปัญหา
4. ช่วยเหลือคนพิการและผู้ด้อยโอกาส มีเมตตากับผู้ด้อยโอกาสทั้งหลาย ไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้พิการหรือผู้ด้อยโอกาส

บทบาทหน้าที่ของประชาชนที่ดี ทางด้านเศรษฐกิจ

1. ประกอบอาชีพสุจริต ดำรงชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง รู้จักเก็บออมเงินเพื่อไว้ใช้จ่ายในยามจำเป็น
2. เสียภาษีอากร ต้องทำการจ่ายภาษีครบตามจำนวน และตรงเวลา
3. ไม่กระทำการใด ๆ เพื่อเป็นการหลบเลี่ยงภาษี ใช้จ่ายอย่างประหยัด
4. มีวินัยทางการเงิน ไม่นำเงินไปซื้อสิ่งของที่ไม่จำเป็น ไม่อยากได้ในวัตถุสิ่งของที่เกินฐานะของตน¹³⁶

บทบาทหน้าที่ของประชาชน ทางด้านการเมืองการปกครอง

1. เคารพกฎหมาย ปฏิบัติตามกรอบของกฎหมายอย่างเคร่งครัด
2. ไม่กระทำการใด ๆ ที่ละเมิดต่อกฎหมายบ้านเมือง ออกไปใช้สิทธิเลือกตั้ง
3. ไปใช้สิทธิเลือกตั้งทุกครั้งเพื่อเลือกคนดีเข้าไปบริหารประเทศ รู้จักใช้สิทธิและหน้าที่ของตนที่ได้รับ
4. ปฏิบัติตนตามบทหน้าที่ให้ดีที่สุด รู้จักปกป้องคุ้มครองสิทธิของตนเองและผู้อื่นอย่างเหมาะสม

¹³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

สรุป บทบาทหน้าที่เป็นสิ่งที่สำคัญของประชาชนหรือคนในชุมชน และสังคมตลอดถึงประเทศชาติ เช่น บทบาทหน้าที่ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย บทบาทหน้าที่ในการอนุรักษ์ และสืบสานวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ ถ้ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมสืบทอดไปยังคนรุ่นหลัง บทบาทหน้าที่เหล่านี้จะช่วยให้สังคมเกิดความเจริญความสงบสุขได้

2.8 สรุป

ในประเพณีการทำบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น มีความเชื่อว่าดวงวิญญาณของผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว หากไม่ได้รับการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้แล้ว ดวงวิญญาณนั้นก็จะมีความอดอยากทนทุกข์ทรมานและไม่ได้ไปผุดไปเกิด ชาวจังหวัดร้อยเอ็ดซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในภาคอีสานก็มีความเชื่อเช่นกันอย่างนี้จึงทำให้มีการจัดงานหรือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้เสียชีวิตหรือเรียกว่า ประเพณีการทำบุญแจกข้าวการทำบุญแจกข้าวเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องที่ได้ล่วงลับไป ไม่ว่าจะเป็น พ่อแม่ พี่น้อง ปู่ย่า ตายาย พี่ป้าน้าอา ซึ่งผู้เสียชีวิตเหล่านั้นได้เสียชีวิตไป ในอดีตอาจจะทำบุญแจกข้าวให้กับผู้ที่ล่วงลับแล้วประมาณ 1-3 ปี แต่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนไปจากอดีตเพราะหลังจากผู้ล่วงลับมาปณิกแล้วก็เจริญพุทธมนต์ คั้นหนึ่งบาง สามคั้นบาง หลังจากนั้นก็จะนิยมทำบุญแจกข้าวต่อเพื่อให้น้ำบุญเสร็จไป นี่คงเป็นเพราะระบบเศรษฐกิจที่ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนการทำบุญแจกข้าวก็เลยทำเร็วขึ้นกว่าในอดีต การทำบุญแจกข้าวจำเป็นต้องมีการระบุดีว่ามีความต้องการจะทำบุญแจกข้าวให้ใคร โดยจะมีการจัดงานกันใหญ่พอสมควรโดยมีการบอกกล่าวเพื่อนบ้านใกล้เคียงมาร่วมงานในอดีตงานทำบุญแจกข้าวนี้นิยมทำกันในช่วงที่เก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรแล้ว ซึ่งตรงกับช่วงออกพรรษาจะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้เพราะช่วงนี้เป็นช่วงว่างเว้นจากการทำไร่ไถนาจึงเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมในการทำกิจกรรมนี้ แต่ในปัจจุบันแนวคิดนี้ได้เปลี่ยนไปเพราะชาวบ้านจะเน้นที่ความพร้อมหรือกาลเวลาหมายถึง คำนวณเรื่องหน้าที่การงานเพราะบุคคลทุกวันนี้จะออกไปทำงานต่างถิ่นมากกว่าทำงานอยู่กับบ้านเกิดจึงเป็นเหตุให้คนมาทำบุญแจกข้าวเร็วขึ้นกว่าเดิม การทำบุญแจกข้าวเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากสำหรับชาวจังหวัดร้อยเอ็ด เพราะทุกคน “สามัคคี” ร่วมมือร่วมใจกันทำไม่ว่างานส่วนบุคคลหรือส่วนรวม อีกทั้งยังเป็นการ “อนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม” ให้คงอยู่สืบไป จึงถือได้ว่าเป็นสิ่งที่สำคัญใน “ด้านบทบาท” ของบุตริธิตาที่จะแสดงต่อผู้มีพระคุณ ชาวร้อยเอ็ดมี “ความเชื่อว่า” ทุกคนที่เสียชีวิตไปแล้วหากไม่ได้ทำบุญแจกข้าวไปให้ก็จะอดอยากหิวโหยและ จะไม่ได้ไปสู่พบภูมิที่ดีจะเห็นได้ว่าความเชื่อนี้ชาวร้อยเอ็ดได้รับการสืบทอดตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันนี้ ก็ว่าได้

บทที่ 3

หลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าว

สำหรับเนื้อหาในบทนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าเรื่อง “หลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าว” โดยรายละเอียดจาก บทความ ตำรา งานวิจัย และเอกสารอื่น ๆ แล้วได้รวบรวมเนื้อหาสำคัญเพื่อที่จะวิเคราะห์แล้วนำไปบูรณาการในบทต่อไป โดยมีรายละเอียดแต่ละหัวข้อดังต่อไปนี้

- 3.1 พุทธจริยศาสตร์
- 3.2 หลักความกตัญญูกตเวที
- 3.3 หลักสังคหวัตถุ 4
- 3.4 หลักบุญกิริยาวัตถุ
- 3.5 หลักทศ 6
- 3.6 สรุป

3.1 แนวคิดหลักพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์ มีรากศัพท์มาจากคำบาลีและสันสกฤต แยกได้ 3 คำ คือ พุทธะ (บาลี) และ จริยะ (บาลี) ศาสตร์ (สันสกฤต) พุทธะ หมายถึง ผู้ตรัสรู้ ผู้มีปัญญา บัณฑิต หมายถึง พระพุทธเจ้า คำว่า จริยะ + ศาสตร์ หมายถึง ศาสตร์หรือวิชา ที่ว่าด้วยความประพฤติ ข้อควรประพฤติปฏิบัติ ตำราหรือวิชาที่ว่าด้วยความประพฤติ เมื่อรวมเป็น “พุทธจริยศาสตร์” ก็หมายถึง ศาสตร์ที่ว่าด้วยหลักเกณฑ์ทางจริยธรรมที่ท่านผู้มีปัญญาเครื่อง ตรัสรู้ทรงวางไว้ เพื่อเป็นมาตรฐานความประพฤติของมนุษย์ มีทั้งระดับพื้นฐานเบื้องต้น ระดับกลางและระดับสูง เพื่อให้มนุษย์ได้ดำเนินชีวิตที่ดียิ่งตามอุดมคติเท่าที่มนุษย์จะเข้าถึงได้ ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์พร้อม มีสติมีปัญญามีความสุขอันสมบูรณ์ที่สุด เพราะเป็นศาสตร์ที่ ว่าด้วยอุดมคติของชีวิตหรือความดีอันสูงสุด¹

ราชบัณฑิตยสถาน ได้กล่าวถึง “จริยศาสตร์” เป็นปรัชญาสาขาหนึ่งที่ว่าด้วยการค้นหาที่ ดีที่สุดของชีวิตมนุษย์ค้นหากฎเกณฑ์ในการตัดสินความดีและหลักประพฤติของมนุษย์ไว้ว่าอย่างไร ถูก ดีและไม่ดี ควรหรือไม่ควร และการแสวงหาปัญหาเรื่องสถานภาพของคุณค่าทางศีลธรรม²

จึงพอสรุปได้ว่า พุทธจริยศาสตร์ เป็นคำสอนที่เกี่ยวกับหลักการประพฤติปฏิบัติตามหลัก คำสอนของพุทธศาสนา และเป็นการอธิบายเรื่องความดีสูงสุดและเกณฑ์ตัดสินความประพฤติของ มนุษย์ว่าความประพฤติใดเป็นความประพฤติที่ดีหรือไม่ดี ควรหรือไม่ควร ถูกหรือไม่ถูก และผิด หรือไม่ผิด เป็นต้น ซึ่งหลักการทางพุทธจริยศาสตร์ที่สำคัญคือ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำความดีให้

¹ วดิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, อ่างแล้ว, หน้า 10.

² ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ - ไทย, (กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, 2540), หน้า 34.

ถึงพร้อม และการชำระใจให้สะอาดผ่องใส นับเป็นหลักคำสอนที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา อันเป็นหลักการที่สำคัญในการดำเนินชีวิตเพื่อที่จะให้ทราบลักษณะสำคัญของพุทธจริยศาสตร์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

3.1.1 ลักษณะของพุทธจริยศาสตร์

นักวิชาการทางพระพุทธศาสนามีความเห็นว่ “พุทธจริยศาสตร์” ยังสามารถจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะของพุทธจริยศาสตร์ ไม่ได้มีลักษณะบังคับเหมือนกฎหมายและ มีบทลงโทษเหมือนบางศาสนาเช่น เมื่อชาวพุทธทำผิดศีลจะไม่มีข้อบังคับอันใดที่จะต้องให้ชาวพุทธต้องได้รับโทษ แต่เสนอให้พิจารณาเพียงว่าทำผิดศีล จะมีผลจากการกระทำนั้นที่เรียกว่า กรรม อันเป็นผลจากการกระทำของผู้นั่นเอง เช่นทำกรรมช้อปามาติบาตมีผลทำให้อายุสั้นมีโรครมาก³

2. ลักษณะของพุทธจริยศาสตร์ มีความเป็นสมบูรณนิยม (Absolutism) กล่าวคือเป็นหลักความประพฤติที่มีลักษณะที่แน่นอนตายตัวไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปมาเช่นเดียวกับจริยศาสตร์ศาสนาอื่นๆ เป็นหลักสากลที่ครอบคลุมมนุษย์ทุกคนเช่น หลักเบญจศีลในเรื่องการฆ่าสัตว์ ไม่ว่าจะเป็นใคร สัตว์เล็ก สัตว์น้อยใหญ่ที่ใดเวลาใดหรือการลักทรัพย์ไม่ว่าจะลักของใครที่ไหนเมื่อไหร่เวลาใดก็จัดว่าเป็น อทินนาทาน ไม่มีข้อยกเว้นถือว่าผิดศีลและมีผลเป็นบาปอย่างแน่นอน⁴ นอกจากนี้พุทธจริยศาสตร์ยังสามารถจำแนกได้เป็น 2 แบบ คือ

1) พุทธจริยศาสตร์ในแบบเดิม (Traditional Buddhist Ethics) หมายถึงคำสอนที่มาจากคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักอริยสัจ 4 เป็นหลักความจริงสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบและให้ผู้ถือปฏิบัติได้ปฏิบัติตามเพื่อการพ้นทุกข์ หลักของความเป็นจริงตามธรรมชาติที่เรียกว่า ไตรลักษณ์ ที่สรรพสิ่งล้วนเปลี่ยนแปลงไม่ตั้งอยู่ มีภาวะของ อนัตตา หลักกรรม และหลักศรัทธา โดยที่พระพุทธศาสนาสอนให้เชื่อกรรม เชื่อผลของกรรมรวมไปถึงสรรพชีวิตล้วนมีกรรม การกระทำเป็นผู้กำหนด ไม่ใช่สิ่งอื่นใดมากำหนดบันดาล หรือ หลักปฏิจจนสมปบาท ที่สัมพันธ์กับความเป็นเหตุผล ไม่มีสรรพสิ่งใดที่เกิดขึ้นโดยไม่เป็นเหตุเป็นผลของกันไม่มี เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมีเพื่อสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ⁵

2) พุทธจริยศาสตร์ร่วมสมัย (Contemporary Ethics) เป็นชุดอธิบายความหมายของพุทธจริยศาสตร์ โดยใช้หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเพื่ออธิบายในประเด็นความขัดแย้งต่าง ๆ หรือเกณฑ์เพื่อการพิจารณาและตัดสินใจในกรณีที่ต้องมีทางเลือก 2 ทาง เพื่อเป็นการยุติข้อขัดแย้งหรือปัญหาที่เกิดขึ้น ด้วยความก้าวหน้าทางวิทยาการในด้านต่างๆ ทำให้เกิดความซับซ้อนทางสังคมมีอยู่สูงในปัจจุบัน การตีความและชุดอธิบายคำสอนในทางศาสนารูปแบบเดิม (Traditional Doctrine) ไม่เพียงพอต่อการที่จะต้องคำถามประเด็นปัญหาในเชิงสังคมได้อย่างเพียงพอ ระหว่างการปฏิบัติตนเพื่อความดีงามตามศีลธรรมกับความจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของ ชีวิต ในฐานะมนุษย์

จะเห็นได้ว่า ลักษณะทั่วไปของพุทธจริยศาสตร์นั้น เป็นหลักเกณฑ์ทางจริยธรรมซึ่งท่านผู้รู้มีพระพุทธเจ้าได้ทรงวางไว้ เพื่อเป็นมาตรฐานความประพฤติของมนุษย์ ตั้งแต่พื้นฐานเบื้องต้น

³ ที่.ปา. 14/219/35.

⁴ คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาสังคมร่วมสมัย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), หน้า 140.

⁵ ม.ม. 12/404/438.

ท่ามกลางและ ระดับสูงเพื่อให้มนุษย์ได้ดำเนินชีวิตอันดีงามตามอุดมคติเท่าที่มนุษย์จะขึ้นให้ถึงได้ ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์มีสติปัญญา มีความสุขอันสมบูรณ์ที่สุด

3.2 หลักความกตัญญูทเวท

ในประเพณีการทำบุญแจกข้าวเป็นประเพณีที่แสดงถึง “ความกตัญญูทเวท” แก่ผู้มีพระคุณ โดยเชื่อว่าบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วเขาเหล่านั้นจะได้รับความทุกข์ และต้องเสวยกรรมอยู่ในนรกภูมิ ลูกหลานจึงทำบุญแจกข้าวเพื่ออุทิศส่วนบุญให้บรรพบุรุษ เปตชนผู้ล่วงลับไปแล้ว การทำในลักษณะนี้แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูทเวท ความเคารพรักที่ตนมีต่อท่านผู้จากไปจึงกล่าวได้ว่าความกตัญญูเป็นบ่อเกิดแห่งเกียรติยศ ความมีเกียรติเป็นเหตุให้บุคคลได้ประสบความเจริญ ความเป็นผู้นำรักใคร่นับถือ บุคคลใดเป็นผู้ไม่ประทุษร้ายต่อมิตรอีกทั้ง ระลึกถึงคุณของผู้มีคุณไม่ลืมไม่ลบลู่บุญคุณท่าน ปราศจากความคิดร้ายต่อผู้มีพระคุณ เมื่อเข้าหาสมาคมกับคนกลุ่มใด ก็มีแต่คนคอยชื่นชมยินดี เมื่อจากถิ่นฐานบ้านเรือนไปอยู่ในต่างถิ่นที่ใดๆ ก็ไม่อดอยากประกอบไปด้วยเกียรติศักดิ์อันงาม นี่คือมงคลจากความกตัญญู พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญความกตัญญูทเวทของบุคคลว่า เป็นมงคลสูงสุด เพราะเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติได้บรรลุถึงความเจริญด้วยลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เดินทางกลับเพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูทเวท

ดังนั้นจึงพากันทำบุญแจกข้าวให้แก่ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว ถือว่าเป็นงานบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว ทำให้ลูกหลานระลึกถึงพระคุณของบรรพบุรุษและคิดตอบแทนบ้าง ลูกหลานจึงทำบุญแจกข้าวเพื่ออุทิศบุญให้ การแสดงออกเช่นนี้ในทางพระพุทธศาสนาเป็นการแสดงถึง “ความกตัญญูทเวท” นั้นเอง

3.2.1 ความหมายของความกตัญญู

ความกตัญญู เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ในสังคมมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้อื่นและสิ่งอื่น ชีวิตด้านกายภาพดำรงอยู่ได้เพราะได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากบุคคลต่าง ๆ มีบิดา มารดา ครูอาจารย์ ญาติพี่น้อง เป็นต้น นอกจากนั้น ต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งเหลืออื่นอีก เช่น อาศัยปัจจัย เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิตจึงจะมีชีวิตอยู่รอดได้ ในส่วนจิตใจมนุษย์ก็ได้รับการปลูกฝังอบรมลักษณะคุณค่าทางจิตใจจากบุคคลอื่น มีบิดามารดาเป็นต้น ให้มีทัศนคติ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม อันเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิตให้ความเจริญรุ่งเรือง ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของมนุษย์ ความกตัญญูนี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติมิใช่เฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ให้มีแม้แต่ต่อสัตว์และพืชทั้งหลายด้วย⁶

กตัญญู มาจากคำรากศัพท์ภาษา 2 คำ ดังนี้

กตัญญู มาจากภาษาบาลี กต (อุปการคุณ, ที่ท่านทาแล้ว) + ญ (ผู้รู้) ความกตัญญู เป็นการกระทำความดีอย่างหนึ่งที่พึงปรารถนาของทุกคน ผู้ที่มีความกตัญญู นั้นสามารถทำตนเองให้มีความสุขและทำให้บุคคลอื่นมีความสุขและ จากการศึกษาพบว่า คำสอนด้านพุทธศาสนากล่าวยก

⁶ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), *คนไทยกับปาว*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2537), หน้า 21.

ย่องบุคคลผู้มีความกตัญญู ให้ความสำคัญต่อบุคคลที่มีความกตัญญูว่าเป็นผู้ที่หาได้ยากในโลกและ พระพุทธองค์ทรงกล่าวว่า ผู้ที่หาได้ยาก มี 2 จำพวก⁷ ได้แก่

1. บุพพการี บุคคลทำอุปัฏฐาก่อน
2. กตัญญูกตเวที บุคคลรู้อุปัฏฐาก่อนแล้วและตอบแทน

บุพพการี จะคู่กับ กตัญญูกตเวที คือ บุคคลที่มาคู่กันเสมอเพราะมีผู้ที่ทำอุปัฏฐาก่อน⁸ จึงมีผู้รู้อุปัฏฐาก่อนที่ท่านทำแล้วและตอบแทน และเป็นบุคคลที่หาได้ยากเพราะว่าหมู่สัตว์ส่วนใหญ่ถูก อวิชชาครอบงำ ยากที่จะมองเห็นคุณค่าของบุคคลอื่นได้

ความหมายด้านภาษา คำว่า บุพพการี หมายถึง บุคคลผู้ทำก่อนโดยปกติ, บุคคลผู้ทำ อุปัฏฐาก่อน, บุพพการีบุคคล, ในกฎหมาย คำว่า บุพพการี หมายถึง บิดา มารดา ปู่ ย่า ตายาย ทวด (ทั้งสองฝ่าย) ในทางพระพุทธศาสนา มีความหมายกว้างกว่านี้ ซึ่งหมายรวมไปถึงอาจารย์อุปัชฌาย์ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตลอดจนถึงบุญทั้งหลายด้วยบุพพการีบุคคลกับกตัญญูกตเวทีบุคคล กตัญญูกตเวทีบุคคล ย่อมจะหาได้ยากกว่าบุพพการีบุคคล

พจนานุกรม มทร-ไทย ได้ให้ความหมายของกตัญญูไว้ว่า

กตัญญู หมายถึง ผู้รู้ซึ่งอุปัฏฐาก่อนบุคคลอื่นทำแล้วแก้ตน โดยปกติ กตัญญู อนุการ ฆานาติ สีสเลนาติ กตญญู. ผู้มีปกติรู้ซึ่งอุปัฏฐาก่อนบุคคลอื่นทำแล้วแก้ตน กตัญญู ฆนิตฺตฺ สีสเลนาติ กตญญู. ผู้รู้ซึ่ง อุปัฏฐาก่อนบุคคลอื่นทำแล้วแก้ตน กตัญญู อนุการ ฆานาติ กตญญู. ผู้รู้คุณท่าน. กตัญญู โภ ญา ญาณ ฐ, กตเวที ยังบุคคลให้รู้ซึ่งอุปัฏฐาก่อนบุคคลอื่นทำแล้วแก้ตน, ยังบุคคลให้รู้ซึ่งคุณอันบุคคลทำ แล้วแก้ตน ผู้ประกาศซึ่งอุปัฏฐาก่อนบุพพการีชนทำแล้ว ผู้ตอบแทนอุปัฏฐาก่อนของท่าน, ผู้ตอบแทนคุณของท่าน, ผู้สนองคุณท่าน, ผู้ตอบแทนคุณท่าน

กตัญญูกตเวที บุคคลผู้รู้คุณท่านและตอบแทนคุณท่าน ฯลฯ ไทยตัดพูดเฉพาะกตัญญู แต่ ความหมายจะหมายถึง กตเวทีด้วย⁹

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของ “กตัญญู” ไว้ว่า รู้อุปัฏฐาก่อน ที่ท่านทำให้, (ผู้)รู้คุณท่านเป็นคำคู่กันกับ กตเวที และได้ให้ความหมายของคำว่า กตเวที ว่า (ผู้) สอนอง คุณท่าน, เป็นคำคู่กันกับ กตัญญู¹⁰

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของกตัญญูไว้ว่า ความรู้และยอมรับรู้ในบุญคุณของผู้อื่น ที่มีอยู่เหนือตนเรียกว่า กตัญญูตา (กตัญญู) การพยายามทำตอบแทนบุญคุณนั้น ๆ เรียกว่า กตเวทีตา (กตเวที) คนที่รู้บุญคุณ เรียกว่าคนกตัญญู คนที่ทำตอบแทน เรียกว่า คนกตเวที กตัญญูกตเวทีตา หมายถึง ความรู้บุญคุณท่านแล้วทำตอบให้ปรากฏ นี่เป็นธรรมประกอบโลกให้เป็นอยู่ได้และอยู่ได้ด้วย ความสงบสุขและ ความกตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี เพราะเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานที่

⁷ อด.ติก. 20/120/114.

⁸ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 139.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 163.

¹⁰ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, อ้างแล้ว, หน้า 5.

สำคัญ ซึ่งจะเป็นที่มาของความตึงเครียดทั้งหลาย เหมือนมหาสมุทรเป็นที่รองรับของสายน้ำทุกสาย ที่หลั่งไหลมาจากทั่วสารทิศ¹¹

3.2.2 ลักษณะของความกตัญญู

ความกตัญญูกตเวที ที่ลูกกระทำต่อมารดาบิดาที่ปรากฏ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา สรุปแล้วจะมีอยู่ 3 ลักษณะ คือ

1. การแสดงความกตัญญูกตเวที ด้วยการปรนนิบัติเลี้ยงดูด้วยปัจจัยสี่
2. การแสดงความกตัญญูกตเวที ด้วยการยอมสละชีวิตตนเอง เพื่อปกป้องชีวิตมารดาบิดา
3. การแสดงความกตัญญูกตเวที ด้วยการให้ตั้งมั่นในธรรม

ลักษณะของความกตัญญู ที่บุตรมีต่อบิดามารดา ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาพอประมวลกล่าวเป็นตัวอย่างได้ ใน “ตักกิลชาดก” ซึ่งกล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นบัณฑิตกุมาร ได้ยินเรื่องที่มารดาบอกให้บิดาฆ่าปู จึงช่วยปูให้รอดตายและออกอุบายให้บิดาขับไล่มารดาออกจากบ้านเพื่อให้ได้สำนัก และพระโพธิสัตว์ได้ปรารภธรรมว่าผู้ใดมีความชั่วช้า เบียดเบียนพ่อแม่ผู้ไม่ประทุษร้ายตนเมื่อตายไปชาติหน้า ผู้นั้นจะตกนรกอย่างไม่ต้องสงสัยส่วนผู้ใดบำรุงพ่อแม่ด้วยข้าวและน้ำเมื่อตายไปชาติหน้าผู้นั้นจะขึ้นสวรรค์อย่างไม่ต้องสงสัย¹²

จากกชาดกเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า พระโพธิสัตว์ได้แสดงความกตัญญูกตเวทีทั้งต่อปู มารดา และบิดา กล่าวคือ การแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อปูโดยใช้ปัญญาออกอุบายช่วยเหลือปูไม่ให้ถูกบิดาฆ่าตาย และได้แสดงความกตัญญูกตเวทีต่อมารดาบิดาด้วยการป้องกันไม่ให้มารดาบิดาทำปิตุฆาต ซึ่งเป็นอนันตริยกรรมโดยการแสดงธรรมเตือนสติท่านทั้งสองว่าการเบียดเบียนมารดาบิดาเป็นความอกตัญญูมีผลเป็นความชั่วร้าย ต้องเดือดร้อนประสบแต่ความทุกข์ แต่การประพฤติดังนี้เป็นคนกตัญญูกตเวที คือบำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดาด้วยวัตถุสิ่งของแม้เป็นเพียงข้าวและน้ำ มีผลเป็นความดีงาม กตัญญูกตเวทีเช่นจะพบแต่ความสุขความเจริญทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ใน “ชยทิทิลชาดก” ซึ่งกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ สมัยเมื่อเสวยพระชาติเป็นพระโอรสของพระเจ้าชัยทิศทรงพระนามว่า อลันสัตตุมาร ทรงแสดงความกตัญญูยอมสละพระชนม์ชีพของพระองค์ให้ยักษกินแทนบิดา แต่ยักษเกิดเลื่อมใสจึงยอมปล่อยไปและตั้งอยู่ในโอวาทของพระองค์คำสอนที่พระโพธิสัตว์แสดงแก่ยักษกล่าวว่า บุคคลโดยยอมตายเพื่อปลดปล่อยบิดาของตน หรือเพราะเหตุแห่งมารดาบุคคลนั้นไปสู่ปรโลกแล้วเป็นผู้เพียบ พร้อมด้วยความสุขและอารมณ์อันเลิศ¹³

ในเรื่อง “โสณนันทชาดก” ซึ่งกล่าวถึงพระโพธิสัตว์เมื่อสมัยเสวยพระชาติเป็นโสณบัณฑิต เมื่อเจริญวัย และเรียนจบพระเวทแล้วได้ออกบวชเป็นดาบส พร้อมด้วยมารดาบิดาและน้องชาย อยู่ที่ป่าหิมพานต์ ต่อมา โสณบัณฑิตได้ห้ามนันทบัณฑิตผู้เป็นน้องชายมิให้ปรนนิบัติมารดาบิดาเพราะมักจะแสวงหาผลไม้ดีมาให้มารดาบิดาบริโภคอยู่เสมอ ๆ แต่นันทบัณฑิตไม่เชื่อฟัง จึงถูกขับไล่กลับไปอยู่ที่บรรณศาลาของตน และได้เจริญกสิณจนได้อภิญญาห้า และสมาบัติแปด จากนั้น จึงเหาะไปเฝ้าพระเจ้ามโนชแห่งกรุงพรหมวตนะพร้อมทั้งรับอาสานำกองทัพไปยึดหัวเมืองทั่วชมพูทวีปมา

¹¹ พุทธศาสนิก, กตัญญูกตเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2536), หน้า 2.

¹² พ.ชา. 27/87-88/337.

¹³ พ.ชา. 28/313-318/244.

เป็นเมืองขึ้นได้เป็นผลสำเร็จ แล้วพาพระราชโอรสเหล่านั้นมาขอขมาโทษ โสณบัณฑิตผู้เป็นพี่ชาย โสณบัณฑิตได้แสดงกตัญญูทเวทิตาธรรมแก่นันทบัณฑิตและพระราชโอรสเหล่านั้น แลอนุญาตให้นันทบัณฑิตผู้เป็นน้องชายได้ปรนนิบัติมารดาบิดาต่อไป ในเรื่องนี้มีเนื้อหาแสดงความกตัญญูทเวทิตาไว้ว่า บัณฑิต พึงนอบน้อมและพึงสักการะมารดาและบิดาทั้งสองนั้น ด้วยข้าวและน้ำด้วยผ้านุ่มผ้าห่มและที่นอนด้วยการ อบตัวและอาบน้ำให้และด้วยการล้างเท้าทั้งสองให้ท่านเพราะการ บำรุงมารดาและบิดาทั้งสองนั้นบัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญเขาในโลกนี้ทีเดียว เขาตายไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์¹⁴

ในชาดกนี้ชี้ให้เห็นว่า บุคคลที่ยึดมั่นและประพฤติคุณธรรมคือความกตัญญูทเวทิตาต่อมารดาบิดาด้วยการกระทำที่เป็นกุศลกรรม ตอบแทนบุญคุณด้วยมุ่งหมายให้เกิดความสุขสบายด้วยปัจจัยสี่ คือด้านอาหาร บำรุงด้วยข้าวและน้ำ ด้านเครื่องนุ่งห่มบำรุงด้วยผ้านุ่มผ้าห่มเครื่องใช้สอยต่าง ๆ ด้านที่อยู่อาศัย บำรุงด้วยผ้าห่ม ที่นอนวัตถุสิ่งของอื่นๆ และด้านสุขภาพอนามัย บำรุงด้วยการปรนนิบัติ พัดวีล้างเท้าให้ท่านทั้งสอง เป็นการกตัญญูในด้านมุ่งหมายให้เกิดความสุขทางกายภาพการกระทำดังที่กล่าวข้างต้นจัดเป็นสิ่งที่น่าสรรเสริญ บุตรธิดาที่ประพฤติเช่นนี้ย่อมประสบแต่สิ่งที่ดีงามทั้งในปัจจุบันและในโลกหน้า

ในเรื่อง “สุวณณสามชาดก” ซึ่งกล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสุวรรณสามดาบส เลี้ยงดูมารดาบิดาผู้เป็นดาบสตาบอดอยู่ในป่า ต่อมาวันหนึ่งสุวรรณสามดาบสไปตักน้ำและถูกพระเจ้าปิลักษณ์ยิงด้วยลูกศร ด้วยความเข้าใจผิดคิดว่าสุวรรณสามเป็นคนโล้นเนื้อให้หนีไป ก่อนจะสลบล้มลงไป สุวรรณสามได้พลุขอร้องว่า ให้พระเจ้าปิลักษณ์ช่วยเลี้ยงดูมารดาบิดาแทนท่าน พระเจ้าปิลักษณ์เข้าพระทัยว่าสุวรรณสามดาบสตายแล้วจึงเสด็จไปนํามารดาบิดาของสุวรรณสามดาบสมาดูศพ เมื่อดาบสทั้งสองสัมผัสร่างของบุตรจึงพากันร้องไห้คร่ำครวญอย่างน่าเวทนา จากนั้นจึงได้ทำสักการิยาขอให้พิฆะรายออกจากร่างกายของสุวรรณสาม นอกจากนี้ เทพธิดาซึ่งเคยเป็นมารดาของสุวรรณสามก็มาช่วยทำสักการิยาด้วย เมื่อสุวรรณสามฟื้นขึ้นจึงแสดงธรรมแก่พระเจ้าปิลักษณ์และให้ตั้งอยู่ในศีลห้า และแสดงหลักความกตัญญูทเวทิตา ว่า

บุคคลใดเลี้ยงดูมารดาและบิดาโดยธรรม แม้เทวดาก็เฝ้ารักษากุศลผู้เลี้ยงดูมารดาและบิดานั้นบุคคลใดเลี้ยงดูมารดาและบิดาโดยธรรม แม้นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมสรรเสริญบุคคลนั้นในโลกนี้ บุคคลนั้นละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์¹⁵

เนื้อความแห่งชาดกนี้ชี้ให้เห็นว่าบุคคลที่ประพฤติคุณธรรมคือความกตัญญูทเวทิตา ดูแลเลี้ยงดูมารดาบิดาโดยธรรม ด้วยวิธีการต่างๆ ย่อมแสดงให้เห็นว่าลูกที่ปรนนิบัติมารดาบิดา ย่อมพ้นจากความทุกข์ได้รับความสุข แม้แต่เทวดาทั้งหลายก็ยังให้การนิยมนยกย่องและสรรเสริญทั้งในขณะที่มีชีวิตอยู่และหลังจากที่ละโลกนี้ไปในคัมภีร์พระพุทธศาสนา สรุปแล้วจะมีอยู่ 3 ลักษณะ คือ

1. การแสดงความกตัญญูทเวทิตาด้วยการปรนนิบัติเลี้ยงดูด้วยปัจจัยสี่ ดังตัวอย่างเรื่อง โสณนทชาดก
2. การแสดงความกตัญญูทเวทิตาด้วยการยอมสละชีวิตตนเอง เพื่อปกป้องชีวิตมารดาบิดา ดังตัวอย่างเรื่อง ชยททิสชาดก และสุตตชาดก

¹⁴ พุ.ชา. 27/182/78.

¹⁵ พุ.ชา. 28/409/244.

3. การแสดงความกตัญญูกตเวที ด้วยการให้ตั้งมั่นในธรรม ดังตัวอย่างเรื่อง ตักกกลชาตก และสุวรรณสามชาตก

ปิ่น มุทุกันต์ กล่าวลักษณะของคนมีความกตัญญู ไว้ 2 ลักษณะ ได้แก่

1. กตัญญูขั้นสามัญ เป็นการรู้อุปการคุณที่บุคคลอื่นทำให้แก่ตน จะยอมรับรองว่าใครมีคุณ ก็ต่อเมื่อเขาทำอะไรให้กับตนเท่านั้น เช่น ยอมรับว่าบิดามารดามีพระคุณ เพราะได้เลี้ยงดูเรามา ยอมรับว่าครูอาจารย์มีพระคุณ เพราะได้อบรมสั่งสอนศิลปวิทยาการ ยอมรับว่าญาติพี่น้องมีบุญคุณ เพราะท่านเหล่านั้นเคยให้ข้าวให้น้ำรับประทาน รวมความว่ากตัญญูอย่างสามัญทั่วไปหมายถึง รู้อุปการคุณที่บุคคลอื่นทำให้เรา ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกตเวที คือ การตอบแทนคุณ

2. กตัญญูขั้นสัตบุรุษ เป็นความกตัญญูขั้นสูง หมายถึง การรู้จักคุณธรรมความดีอันมีอยู่ในตัวบุคคลอื่น ใครมีความดีก็รู้ว่าเขาเป็นคนดี ไม่ว่าจะทำอะไรให้เราหรือไม่ก็ตาม ไม่ยึดเอาตัวเองออกเป็นเครื่องวัดความดีของคนอื่น เป็นการตัดสินความดีด้วยความดี และรู้จนกระทั่งว่าธรรมทั้งหลายมีคุณค่าอย่างไร และพยายามถ่ายทอดคุณลักษณะที่ดีนั้นมาใส่ตัวเรา เพื่อจะได้ทำความดีเป็นแบบอย่างที่ดีเหมือนเขาและเมื่อศึกษาขอบเขต ความกตัญญูกตเวทีมีขอบเขต 2 ระดับ คือ กตัญญูกตเวทีต่อบุคคลผู้มีคุณความดีหรืออุปการะต่อตนเป็นส่วนตัว อย่างหนึ่ง กตัญญูกตเวทีต่อบุคคลผู้ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์หรือมีคุณความดีเกื้อกูลแก่ส่วนรวม เช่น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อพระพุทธเจ้าโดยฐานที่ได้ทรงประกาศธรรมยังหมู่ชนให้ตั้งอยู่ในกุศลกัลยาณธรรมอย่างหนึ่ง¹⁶

ลักษณะของคนมีความกตัญญู เราทราบได้ด้วยอาการที่แสดงออกต่อผู้มีพระคุณโดยแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1. ประกาศคุณท่าน คือ การประกาศว่าผู้มีพระคุณของเราดีอย่างไรบ้าง เช่น ถ้าผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่ จะต้องกล่าวสรรเสริญยกย่องพ่อแม่ให้คนอื่นฟังว่า ท่านดีกับเราอย่างไร ที่คนนิยมทำกันมากคือ เขียนประวัติประกาศคุณของพ่อแม่ในหนังสืองานศพ วิธีนี้แม้จะใช้ได้ แต่มีวิธีที่ดีที่สุดวิธีประกาศคุณพ่อแม่ที่ดีที่สุด คือ ประกาศที่ตัวเราเอง คนเราทุกคนคือตัวแทนของพ่อแม่ตนทั้งนั้น เพราะเลือดของตนเป็นเลือดเนื้อเดียวกับพ่อแม่ ตลอดจนนิสัยใจคอและสภาพจิตใจ ก็ได้รับการอบรมถ่ายทอดมาจากท่าน ฉะนั้น ความประพฤติของเราเองนี้แหละจะเป็นตัวประกาศคุณท่าน หรือประจานท่านอย่างโจ่งแจ้งที่สุด ไม่ว่าเราจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม

2. ตอบแทนคุณท่าน คือ เมื่อรู้ว่าท่านมีคุณหรือมีอุปการะ ต้องตอบแทน เช่น ถ้าผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่ บุตรธิดาสามารถตอบแทนได้ดังนี้

- 1) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
- 2) ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
- 3) ดำรงวงศ์ตระกูล
- 4) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
- 5) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน¹⁷

¹⁶ ปิ่น มุทุกันต์, *มงคลชีวิต ภาค 3*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 117-120.

¹⁷ ที.ปา. 11/267/212.

หรือถ้าท่านผู้มีพระคุณเป็นครูหรืออาจารย์ ศิษย์สามารถตอบแทนคุณได้ดังต่อไปนี้

- 1) ลูกขึ้นยืนรับ
- 2) เข้าไปคอยรับใช้
- 3) เชื้อฟาง
- 4) ดูแลปรนนิบัติ
- 5) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ¹⁸

ความกตัญญู มี 2 ลักษณะ คือ กตัญญูต่อผู้มีคุณแก่ตนโดยตรง และกตัญญูต่อผู้มีคุณหรือผู้ทำประโยชน์แก่ส่วนรวม ส่วนลักษณะของกตเวทีก็คือ การรู้คุณผู้ที่มีอุปการะแก่ตนหรือแก่ส่วนรวม เมื่อรู้แล้วก็ประกาศให้ผู้อื่นได้รับทราบ และตอบแทนท่านด้วยการให้วัตถุสิ่งของ ด้วยการช่วยเหลือด้วยกำลังและด้วยความเคารพ ในพระไตรปิฎกได้ยกย่องคนกตัญญูไว้ดังนี้

1. เป็นสัตบุรุษ ได้แก่ คนดี มีคุณธรรม เป็นบัณฑิตในทางพระพุทธศาสนา เพราะความกตัญญูกตเวทีกเป็นภูมิของสัตบุรุษ
2. เป็นบุคคลที่หาได้ยาก¹⁹ เพราะบุคคลที่มีความกตัญญูกตเวทีก ต้องฝึกฝนตนมาดีสามารถยกจิตใจของตนให้สูงส่งได้ ซึ่งมีใช้จะเกิดขึ้นกับคนทุกคนได้

3.2.3 ประเภทของความกตัญญู

สำหรับหัวข้อนี้จะกล่าวถึงประเภทของความกตัญญู ความกตัญญูสามารถจำแนกได้ 2 ประเภท ได้แก่

1. ความกตัญญูต่อบุคคล ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระสงฆ์ บิดามารดา ครูอาจารย์ และญาติ
2. ความกตัญญูต่อสถาบัน ได้แก่ สถาบันชาติ สถาบันศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์²⁰

1. ความกตัญญูต่อบุคคล

“ความกตัญญูต่อพระพุทธเจ้า” ในฐานะที่ทรงเป็นพระบรมศาสดาพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นผู้ทรงก่อตั้งพระพุทธศาสนา ได้ทรงบำเพ็ญบารมีมาเป็นเวลานานเพื่อการขนเหล่าสรรพสัตว์ออกจากสังสารวัฏ เมื่อครั้งที่พระองค์ได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณใหม่ ๆ ทรงมีพระทัยโน้มไปเพื่อความเป็นผู้ชวนชวายน้อย แต่เพราะทรงอาศัยความเอ็นดูในเหล่าสรรพสัตว์ พระองค์จึงทรงเริ่มประกาศพระศาสนา ด้วยทรงมุ่งประโยชน์สุขแก่โลกแก่ไฉนนิกรที่จะได้พ้นจากทุกข์ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพุทธกิจตลอดเวลา 45 พรรษา โดยการนำหลักสัจธรรมที่ทรงค้นพบประกาศให้ชาวโลกได้รับรู้และปฏิบัติตาม เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขดังนั้น พระองค์จึงทรงเป็นผู้มีอุปการคุณทรงเป็นปูชนียบุคคลของพุทธบริษัทในฐานะทรงพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระกรุณาคุณ และทรงตั้งพระศาสนา ประกาศสัจธรรม บัญญัติพระวินัยให้ปวงชนพลโลก เว้นสิ่งควรเว้น และประพาสสิ่งควรประพาสพระพุทธรูปองค์ทรงเป็นพระบรมครู ทรงเป็นมนุษย์ที่มีสังขารร่างกายประกอบด้วยสิ่งที่เป็ นนาม กับ รูป เหมือนมนุษย์ทั่วไป แต่ทรงเป็นผู้มีความเฉลียวฉลาดเป็นส่วนพระองค์ ทรงฝึกฝนพระองค์เองจนสามารถกระทำสิ่งเหลือวิสัยที่สามัญชนจะกระทำได้ ทรงให้กำเนิดคำสอน ที่เรียกว่าพระธรรมวินัย หรือพระพุทธศาสนา ชาวพุทธเคารพนับถือพระองค์ในฐานะที่ทรง

¹⁸ ที.ปา. 11/268/213.

¹⁹ อง.ทุก. 20/120/114.

²⁰ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร), *มงคลยอชีวิต ฉบับสมบูรณ์*, อ่างแล้ว, หน้า 450.

เป็นพระบรมครูตั้งนั้นพระพุทธองค์จึงเป็นผู้มีอุปการคุณมากมาย ดังที่พุทธศาสนิกชนทราบกันเป็นอย่างดีตามแนวพุทธคุณ 9 ประการ²¹ พระพุทธคุณทั้ง 9 ประการ ย่อเหลือ 2 คือ (1) พระปัญญาคุณ พระคุณคือพระปัญญา (2) พระกรุณาคุณ พระคุณคือพระมหากรุณา หรือตามที่นิยมกล่าวกันในประเทศไทย ย่อเหลือ 3 คือ 1.พระปัญญาคุณ พระคุณคือพระปัญญา 2. พระวิสุทธิคุณ พระคุณคือความบริสุทธิ์ 3. พระมหากรุณาคุณ พระคุณคือพระมหากรุณา แม้ว่าพระพุทธองค์จะปรินิพพานไปแล้ว พุทธศาสนิกชนก็ควรรักษาและ ถือนปฏิบัติตามพระธรรมวินัย จะเห็นได้ว่า การถือพระธรรมวินัย เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง และพระองค์ตรัสไว้ว่า ผู้ใดปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ ผู้นั้นชื่อว่าได้บูชาพระองค์ คือ ได้ตอบแทนพระองค์ตามสมควรแล้ว เมื่อพุทธศาสนิกชนผู้เป็นศาสนทายาทรู้ว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงทำอุปการะแก่ เวไนยนิกร ด้วยทรงมีพระมหากรุณาแสดงธรรมสั่งสอนโปรดให้พ้นความทุกข์ให้ได้รับประโยชน์ สุขตามภูมิชั้นแห่งเวไนยนิกรพุทธศาสนิกชนทั่วไปแล้ว ฝ่ายพุทธศาสนิกชนเมื่อระลึกคุณ ไม่ลบ หลู่ต่อพระพุทธศาสนา อุปลัมภพระพุทธศาสนาตามสมควรแก่กรณี บูชาด้วยอามิสบูชา และปฏิบัติบูชา จึงได้ชื่อว่า ตอบแทนคุณ

“ความกตัญญูต่อพระสงฆ์” พระสงฆ์เป็นรัตนอย่างหนึ่งในสิ่งเคารพสูงสุดของพุทธศาสนิกชน กล่าวคือ เป็นหนึ่งในพระไตรรัตน์หรือแก้ว 3 ประการ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นผู้สืบทอดพระศาสนา เป็นศาสนทายาท และเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนพระสงฆ์ คือ บุคคลอันประเสริฐ ซึ่งเกิดจากท่านผู้รู้ผู้ดำเนินตามอย่างพระพุทธเจ้า มาอยู่รวมกัน เป็นแหล่งที่ดำรงรักษารธรรม และเป็นแหล่งแห่งกัลยาณมิตร ที่จะช่วยเกื้อหนุนให้ผู้ที่ศึกษาเจริญงอกงามขึ้นไปในชีวิตอันประเสริฐ จนสามารถเข้าถึงธรรม ตามอย่างพระพุทธเจ้า²²

พระสงฆ์แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1. สมมติสงฆ์ หมายถึง กุลบุตรผู้เข้ามาบวชเป็นภิกษุด้วยญัตติจิตตุดตถกรรม เพื่อปฏิบัติและรักษาพระธรรมวินัย ตามความรู้ความสามารถ และปฏิบัติตนเพื่อความสะอาด สว่าง สงบ แห่งจิตใจ

2. อริยสงฆ์ หมายถึง หมู่สาวกของพระพุทธเจ้าผู้บรรลุธรรมตั้งแต่ระดับต้น (พระโสดาปัตติมรรค) จนถึงระดับสูง (พระอรหันต์)

จึงกล่าวได้ว่า พระสงฆ์ หมายถึง บุคคลที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย เพื่อเป็นศาสนทายาทสืบอายุพระพุทธศาสนา เป็นผู้ที่จะปฏิบัติหน้าที่เป็นศาสนบุคคล ที่พึงปฏิบัติและบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม

พระสงฆ์เป็นผู้มีอุปการคุณต่อชาวโลก 6 ประการ ได้แก่

- 1) ห้ามมิให้ทำความชั่ว
- 2) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- 3) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม
- 4) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
- 5) อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง

²¹ ม.ม. 12/74/65-66.

²² พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), สามเณร, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เพ็ญฟ้าพรินต์ติ้ง จำกัด, 2544),

6) บอกทางสวรรค์ให้²³

จึงกล่าวได้ว่า พุทธศาสนิกชนเมื่อระลึกคุณ ไม่ลบหลู่ต่อพระสงฆ์ อุปถัมภ์พระสงฆ์ตามควรแก่กรณี บูชาด้วยอามิสบูชา และปฏิบัติบูชา โดยการแสดงความกตัญญูในพระสงฆ์ ด้วยความเป็นผู้มีความเคารพในพระสงฆ์ คือ ตระหนักถึงคุณงามความดีของพระสงฆ์ ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ผู้สืบอายุพระพุทธศาสนา มีความยำเกรง อ่อนน้อม กราบไหว้ บูชา เชื้อฟุ้ง และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่าน

“ความกตัญญูต่อบิดามารดา” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา บิดามารดาเป็นบุคคลผู้มีคุณูปการต่อบุตรธิดาเหลือคณานับ ฐานะของบิดามารดาจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นฐานะที่สูงส่งเป็นปูชนียบุคคลของบุตร พระพุทธองค์ได้ตรัสฐานะของบิดามารดาไว้ 4 ประการ²⁴

1. เป็นพระพรหมของบุตร (พรหมชาติ มาตาปิตโร)
2. เป็นครูคนแรกของบุตร (บุพพาจารย์มาตาปิตโร)
3. เป็นเทวดาคนแรกของบุตร (บุพพาเทวา มาตาปิตโร)
4. เป็นอาหุไนยบุคคล (อาหุเนยยา มาตาปิตโร)

ฐานะของบิดามารดาแต่ละประการ มีคำอธิบายดังนี้

1). เป็นพระพรหมของบุตร เนื่องจากผู้เป็นบิดามารดามีความประพฤติดีเช่นกับพรหมเพราะท่านประพฤติพรหมวิหารธรรมทั้ง 4 ได้แก่เมตตา ความรักและปรารถนาดีต่อบุตร, กรุณาความสงสารห่วงใยเมื่อบุตรประสบทุกข์, มุทิตา ความชื่นชมยินดีเมื่อบุตรได้ดี, และอุเบกขา คอยฟังดูอยู่ห่าง ๆ ไม่ก้าวล่วงชีวิตเมื่อบุตรมีครอบครัวแล้ว จากคำกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า การที่พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบบิดามารดาเป็นพระพรหมของบุตร²⁵ เพราะคำว่า พรหม ในความหมายของพระพุทธศาสนา คือ สิ่งที่ประเสริฐ สูงส่ง การที่บิดามารดามีการประพฤติดต่อบุตรด้วยจิตใจที่ดีงาม ยากที่บุคคลทั่ว ๆ ไปที่มีใช้บิดามารดาจะกระทำได้ ด้วยเหตุนี้ ฐานะของบิดามารดาจึงเป็นผู้ที่ประเสริฐ เป็นพระพรหมของบุตร

2) เป็นบุรพเทพของบุตร เนื่องจากบิดามารดาได้ประพฤติดีเช่นกับเทพ คือการไม่คำนึงถึงส่วนเสียของบุตร มุ่งแต่ให้บุตรเกิดความดีความเจริญเท่านั้น เช่นกับวิสุทธิตhev (พระอรหันต์) ที่ไม่คำนึงถึงความผิดของบุคคล หวังแต่จะให้มีความเจริญรุ่งเรือง การที่บิดามารดาได้ชื่อว่าเป็นบุรพเทพ เพราะว่าท่านได้ประพฤติดีดังเทพแก่บุตรก่อนเทพอื่นใด ดังนั้น เทพทั้งหลายนอกจากบิดามารดา ล้วนเป็นเทพที่ทำอุปการคุณต่อบุตรภายหลังบิดามารดา ด้วยเหตุอย่างนี้จึงได้ชื่อว่า ปัจฉาเทพ ในพระพุทธศาสนามีเทพ 3 ประเภท ได้แก่

(1) สมมติเทพ ผู้ที่ได้รับสมญานามว่าเป็นเทพโดยสมมติจากมหาชน ได้แก่พระราชา และพระราชวงศ์

(2) อุบัติเทพ เทวดาที่อุบัติในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ เป็นเทวดาโดยกำเนิด

(3) วิสุทธิตhev ผู้ที่เป็นเทพโดยความบริสุทธิ์ ได้แก่พระอรหันต์ชีนาสพ และพระปัจเจกพุทธเจ้าการที่เปรียบบิดามารดาเป็นเทพ ก็เพราะเห็นว่าท่านทั้งสองปฏิบัติต่อบุตรด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์

²³ ที.ปา. 11/272/216.

²⁴ อง.จตุกก. 21/63/107.

²⁵ อง.ติก. 20/31/183.

ผู้ที่มีจิตใจที่ติงามเช่นนี้ถือว่าเป็นเทพทางจิตใจ โดยมีคุณธรรมที่ติงาม เพราะธรรมสามารถยกจิตใจบุคคลให้สูงส่งดุจเทพ จึงเรียกว่า เทวธรรม²⁶

3) เป็นบูรพาจารย์ของบุตร เนื่องจากบิดามารดาเป็นผู้ได้อบรมสั่งสอนบุตรก่อนบุคคลอื่น นับตั้งแต่แรกเกิดมาบิดามารดาได้อบรมพร่ำสอนให้รู้จักกิน นอน เดิน พูด ตลอดจนความรู้และคุณธรรมจริยธรรมต่าง ๆ จวบจนเติบโตใหญ่ จึงเป็นครูอาจารย์คนแรก ต่อมาบุตรจึงได้รับการอบรมสั่งสอนจากครูอาจารย์คนอื่นนอกจากบิดามารดา เรียกว่า ปัจฉาจารย์การอบรมสั่งสอนบุตรเป็นหน้าที่ของบิดามารดาที่จะต้องทำควบคู่กับการเลี้ยงดูทางกายอิทธิพลของการอบรมสั่งสอนของบิดามารดามีส่วนสำคัญต่อชีวิตของบุตร ผู้ใดสามารถอบรมสั่งสอนบุตรให้เป็นคนดีได้ จึงควรยกย่องว่าเป็น บิดามารดาที่สมบูรณ์แบบ การอบรมสั่งสอนเป็นสิ่งมีค่าอย่างยิ่งสำหรับชีวิต

ท่านพุทธทาสภิกขุ มีทรรศนะในเรื่องนี้ว่า การเป็นบิดามารดาเป็นได้ 2 ความหมาย กล่าวคือ บิดามารดาทางฝ่ายกาย คือการได้ให้การกำเนิดและเลี้ยงดูด้านร่างกายให้เจริญเติบโต และการเป็นบิดามารดาทางฝ่ายจิตวิญญาณ ได้แก่การอบรมสั่งสอนให้มีศีลธรรมติงาม สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และให้มีโลกุตระธรรมได้แก่สามารถชักนำให้อยู่เหนือโลก ด้วยการรู้เท่าทันต่อธรรมดาของโลก จนจิตไม่เป็นทุกข์ การที่บิดามารดาสอนบุตรของตนให้เป็นคนดี มีสัมมาทิฐิในการดำเนินชีวิต เชื่อว่าได้ทำหน้าที่อย่างดีเยี่ยม พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญการสอนที่ยอดเยี่ยม ได้แก่สามารถแนะนำให้บุคคลได้พัฒนาตนเองให้เป็นคนสมบูรณ์ได้ เรียกว่า อนุสาสนีปาฏิหาริย์ เป็นปาฏิหาริย์ที่ยิ่งกว่าปาฏิหาริย์ใด ๆ²⁷

4) เป็นอาหุไนยบุคคลของบุตร เนื่องจากบิดามารดาเป็นผู้มีอุปการคุณต่อบุตรทุกด้าน สมควรที่บุตรจะต้องสักการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของและการเลี้ยงดูตอบแทน เช่นเดียวกับพระอรหันต์ซึ่งเป็นผู้ที่บุคคลทั่วไปควรสักการบูชา เพราะท่านเหล่านั้นมีคุณสมบัติคือเป็นผู้บริสุทธิ์จากกิเลสและมีอุปการคุณต่อบุคคลด้วยการให้แนวทางสว่างทางปัญญาให้ จึงเป็นผู้ที่ควรได้รับการบูชาเช่นเดียวกับบิดามารดาที่มีอุปการคุณต่อบุตรอย่างมหาศาลพระพุทธรศาสนา แสดงเหตุผลของอาหุไนยบุคคลว่า บุคคลอาศัยกำเนิดมาได้ เพราะมารดาบิดาเป็นผู้ให้กำเนิด²⁸

ฉะนั้น บิดามารดามีฐานะเป็นผู้ทำคุณประโยชน์แก่บุตรอย่างมหาศาล และอยู่ในฐานะที่เป็นพระพรหม ครูคนแรก เทวดาคนแรก และอาหุไนยบุคคลของบุตร สมควรที่บุตรทุกคนจะต้องตระหนักในคุณูปการดังกล่าว ด้วยการกระทำตอบแทนตามหน้าที่ของตน จะเห็นได้ว่าฐานะของบิดามารดาจึงเป็นฐานะที่สูงส่งสำหรับบุตรส่วนบุตรต้องตระหนักในหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อบิดามารดา และมีความไม่ประมาทในการทำหน้าที่ของตนเอง ซึ่งหน้าที่ของบุตรต่อบิดามารดา ปรากฏในสังคาลสูตร มีดังต่อไปนี้ คือ

1. ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ
2. ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
3. ดำรงวงศ์ตระกูล
4. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท

²⁶ พุ.ชา. 27/6/3.

²⁷ พุทธทาสภิกขุ, พ่อแม่สมบูรณ์แบบ, (กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, 2527), หน้า 5-19.

²⁸ อง.สตตก. 23/47/73.

5. เมื่อท่านล่องลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน²⁹

หน้าที่ของบุตรแต่ละประการ มีอธิบายดังนี้

ข้อที่ 1 ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ เนื่องจากการดาบิดา ได้ดูแลและเลี้ยงดูบุตรมา ตั้งแต่ในครรภ์ จนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่ มีการให้ดื่มให้นมดูแลสุขภาพให้แข็งแรงโดยไม่รังเกียจ เช่น พาไปพบแพทย์ ในคราวไม่สบาย อาบน้ำให้เมื่อสกปรก ประคับประคองดูแลเป็นอย่างดี ซึ่งเป็น ระยะเวลาที่ยาวนานมาก เมื่อบุตรเติบโตต้องเลี้ยงดูบิดามารดาเป็นการตอบแทน เพราะบิดามารดา มีความหวังตั้งแต่ตอนแรกแล้วว่า เมื่อบุตรเติบโตมาจักเลี้ยงดูท่านเป็นการตอบแทน³⁰อันเป็นวัฏจักร ทางจิตสำนึกของมนุษย์ที่จะต้องสืบทอดการเลี้ยงดูกันไปเป็นช่วงๆ บิดามารดาก็ต้องการให้บุตรเลี้ยงดู ตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนชราภาพ แม้ว่าบุตรจะมีครอบครัวแล้วก็ตามภาระหน้าที่ในการเลี้ยง ดูบิดามารดาจะต้องทำอย่างต่อเนื่องตราบชั่วชีวิตของท่าน การเลี้ยงดูต้องกระทำทั้งทางกายและทาง ใจ โดยสามารถปฏิบัติ ดังนี้

1) เลี้ยงกาย คือ การปฏิบัติเอาใจใส่ อุปฐากด้วยปัจจัย 4 โดยสม่ำเสมอ หรือเมื่อมีโอกาส ที่สามารถกระทำกิจใดๆ แทนได้ในเวลาใดเวลาหนึ่ง ต้องรีบกระทำทันที มีบุตรธิดาหลายคนที่คุณ ฆเมื่อมารดาบิดาของตนไม่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้แล้ว เมื่อถึงเวลาที่ตนจะตอบแทนก็หมดโอกาส

2) เลี้ยงใจ คือ การประคับประคองจิตใจให้มีความโสมนัสอยู่เสมอ โดยไม่กระทำความ หม่นหมองให้ปรากฏในจิตใจ หรือ กระทำความเดือดร้อนให้ แม้ในเวลาที่ท่านเจ็บป่วย บุตรและธิดา พึงปฏิบัติด้วยความเอาใจใส่ โดยใกล้ชิดหรือเมื่อถึงวัยที่จะต้องบรรพชาอุปสมบท บุตรพึงเห็น ความสำคัญและกระทำตามความปรารถนาที่ท่านต้องการ เพราะในชีวิตของมารดาบิดา ถ้ามีบุตร ก็ ปรารถนาจะให้บรรพชาอุปสมบท ถ้าเป็นธิดา ก็ปรารถนาจะให้แต่งงานอย่างสมเกียรติ ในความ มุ่งหวังของมารดาบิดา คือ การได้เห็นบุตรธิดามีคุณธรรม เพราะเมื่อชีวิตของบุตรถูกโอบอุ้มด้วย คุณธรรม ย่อมทำให้บุตรธิดาประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดี เชื่อในคำที่ท่านสั่งสอน ดังนั้น การกระทำให้ ท่านเป็นผู้เบาใจ ปลื้มใจมีใจโสมนัส คือ การเลี้ยงดูใจของมารดาบิดา บุตรจะต้องเลี้ยงดูบิดามารดาให้ เป็นอย่างดี ถ้าปฏิบัติถูกต้อง ย่อมเกิดคุณมาก แต่ถ้าปฏิบัติผิดอาจเกิดโทษร้ายแรง เป็นเหมือนไฟเผา ผลาญตัว

ฉะนั้น บุตรจะต้องเลี้ยงดูบิดามารดาให้เป็นอย่างดีทั้งทางกายและทางจิตใจ ให้ท่านมีความ เป็นอยู่ที่ดี มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่สมบูรณ์ ผู้ที่เลี้ยงดูบิดามารดา ย่อมได้รับการยกย่องว่าเป็น บัณฑิต เป็นสัตบุรุษ ผู้ที่เลี้ยงดูบิดามารดา ย่อมได้รับอานิสงส์ตอบแทนให้มีความสุขทั้งโลกนี้และโลก หน้าที่ในพระพุทธศาสนาได้แสดงว่า แม้ท้าวสักกะได้รับเสวยผลบุญในสวรรค์เพราะได้ สมาทานวัตร บท 7 ประการ ซึ่ง 1 ใน 7 ข้อนั้น คือการได้เลี้ยงดูบิดามารดาตลอดชีวิต และได้กล่าวถึงบุตรที่เลี้ยงดู เคารพบูชาบิดามารดาของตน ย่อมได้รับการอนุเคราะห์จากท่านทั้งสอง ด้วยการอวยพรให้มีชีวิตที่ดี งาม ย่อมได้รับความเจริญรุ่งเรืองแก่ชีวิต ไม่มีความเสื่อม³¹

ข้อที่ 2 ช่วยทากิจธุระงานแทนท่าน เมื่อบุตรเติบโตสามารถทำงานแทนบิดามารดาได้ บุตรจะต้องรับภาระหน้าที่ในการช่วยกระทำกิจแทนมารดาบิดา เป็นการแบ่งเบาภาระของท่าน เอาใจ

²⁹ ที.ปา. 11/267/212.

³⁰ อง.ปญจก. 22/39/61.

³¹ อง.ปญจก. 22/58/105-106.

ใส่ในกิจการงานของมารดาบิดาโดยไม่กลัวความยากลำบากทั้งมวล เพราะว่าท่านทั้งสองได้ทำงานเพื่อบุตรและครอบครัวมานานแล้ว เมื่อบุตรเติบโตแล้วท่านควรจะได้พักผ่อน กิจการต่าง ๆ ของครอบครัวที่มีอยู่ บุตรควรจะมีเจ้ามารับผิดชอบดูแลแทนท่าน โดยมีบิดามารดาเป็นผู้ปรึกษาอยู่ใกล้ตัว บุตรที่ไม่ตระหนักถึงหน้าที่ข้อนี้ ก็จะไม่ใส่ใจกิจการงานของครอบครัว ปลอ่ยให้บิดามารดาทำงานเพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวจนแก่ชรา แม้บุตรจะเติบโตแล้วแต่ก็ยังให้บิดามารดาเลี้ยงดูอยู่ เช่นคำที่ว่า เลี้ยงให้โตแล้วยังไม่พอ ต้องเลี้ยงให้ตายอีก เป็นเพราะบุตรไม่ตระหนักในหน้าที่ของตนเอง พระพุทธศาสนากล่าวถึงบุคคลที่ทำการงานแทนบิดามารดาว่าเป็นผู้ควรยกย่องสรรเสริญเป็นที่ยินดีของบุคคลต่าง ๆ เพราะได้ทำประโยชน์แก่บุคคลภายในครอบครัว และปวงญาติ เขาย่อมมีความสุขในปัจจุบัน แม้ละจากโลกนี้ไปแล้ว ย่อมประสบสุขคติในโลกสวรรค์³²

ข้อที่ 3 ดำรงวงศ์ตระกูลของท่าน บุตรจะต้องทำหน้าที่สืบต่อวงศ์ตระกูลของบิดามารดาให้ดำรงอยู่ตลอดไป เพราะบุตรชื่อว่า เป็นทายาทของบิดามารดา เพราะฉะนั้น การที่วงศ์ตระกูลจะเจริญรุ่งเรืองหรือเสื่อม ย่อมขึ้นอยู่กับบุตรเป็นประการสำคัญ บุตรที่ดี ผู้จะเป็นหัวหน้าครอบครัวและมีใช่เป็นเพียงผู้จะทำหน้าที่สืบต่อวงศ์ตระกูลให้ดำรงอยู่ได้เท่านั้น บุตรจะต้องให้วงศ์ตระกูลเจริญก้าวหน้าต่อไปด้วยภาพลักษณ์แห่งความดีงาม ไม่ทำในสิ่งที่ก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่วงศ์ตระกูล ต้องรักษาชื่อเสียงของวงศ์ตระกูลมิให้เสื่อมเสียด้วยการดำรงอยู่ของตระกูล คือ การเจริญรุ่งเรืองของบุตรฉะนั้น บุตรพึงคำนึงถึงความมุ่งมั่นความปรารถนา ความยากลำบากของมารดาบิดา ที่ท่านได้ทำให้วงศ์ตระกูลยั่งยืนสืบต่อมาถึงตน โดยสืบต่อไม่ให้ล้มสลายไปในช่วงอายุของตนเอง โดยไม่ทำลายทรัพย์มรดกที่มารดาบิดาส่งเอาไว้ รวมทั้งรักษาและสั่งสมให้เพิ่มพูนมากขึ้นวงศ์ตระกูลจะเจริญเป็นปึกแผ่นมั่นคง ก็ต้องอาศัยความสามัคคีของญาติพี่น้อง ฉะนั้น บุตรพึงเอาใจใส่ต่อความสำคัญในการปลูกความรักความสามัคคีในหมู่เครือญาติ ปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่สถานะในกลุ่มญาติ เช่น รู้จักประพฤติดื้อนื้อมถ่อมตนมีสัมมาคารวะ และการให้การช่วยเหลือสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ยึดถือหลักความกตัญญูต่อบุพการีอันเป็นคุณธรรมของคนดี โดยนำมาปฏิบัติ อันเป็นเครื่องขึ้นชีวิตให้วงศ์ตระกูลมีความมั่นคง

ข้อที่ 4 ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท คือ การประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาทที่จะรับทรัพย์มรดกของตระกูล เพื่อรักษาโภคสมบัติที่บิดามารดามอบไว้ให้ เช่น ยึดถือในคำสั่งสอนของท่านมาปฏิบัติ เพราะว่า บุตรธิดาที่ดีจะต้องเชื่อฟังคำสั่งสอนของมารดาบิดา การที่บุตรธิดายึดถือและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่าน ย่อมสามารถรักษาทรัพย์สมบัติของตระกูลให้คงอยู่ตลอดไปได้ แต่ถ้าบุตรธิดา ไม่ได้เอาใจใส่ต่อคำสอนของมารดาบิดา บุตรธิดาเหล่านั้น ย่อมไม่สามารถจะรักษาโภคสมบัติของท่านไว้ได้ เพราะไม่ได้ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาทที่ดีในการสืบทอดมรดกของวงศ์ตระกูลการประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท ที่จะรับทรัพย์มรดกของตระกูลนั้น สิ่งที่ต้องพิจารณาได้แก่ การหลีกเลี่ยงไม่ข้องแวะอบายมุข หมายถึง ทางแห่งความเสื่อม ซึ่งนำมาซึ่งหายนะแก่โภคสมบัติทั้งปวง คือ อบายมุข ในส่วนเกี่ยวกับการหลงมัวเมาในกามคุณ การแสวงหาความสุขจากการดื่มของมึนเมาและเล่นการพนัน

³² อก.ปญจก. 22/58/107.

ตลอดทั้งการคบคนชั่วเป็นเพื่อน อบายมุขในส่วนเกี่ยวข้องกับการแสวงหาความสุขจากการดื่มของมึนเมาและการเที่ยวดูการละเล่นต่าง ๆ ซึ่งเป็นเหตุให้เสียหน้าที่การงาน

จะเห็นได้ว่าบุคคลที่จะได้รับมอหตรพยมรดกของตระกูล จะต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นที่ยอมรับถือและรักใคร่ของครอบครัว ถ้าหลงมัวเมาอยู่ในอบายมุขแล้วคุณธรรมความดีทั้งหลายที่ได้ทำมา ย่อมถึงความเสื่อมเสียชื่อเสียงเกียรติยศเพราะความมัวเมาประมาทในอบายมุข เพราะฉะนั้นบุคคลผู้หวังความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การงาน ควรเว้นเสียให้ห่างไกลเพราะเป็นทางแห่งความเสื่อมและ เป็นเหตุให้เสียสุขภาพทางกายทางจิต ทั้งสมองความคิดก็เฉื่อยชาหรือครุ่นคิดในสิ่งนั้น ๆ อยู่เนือง ๆ ใช้เวลากับสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เป็นเหตุให้ครอบครัวและ สังคมเดือดร้อนทั้งก่อให้เกิดความล่องละเมียดศีล หรือแม้แต่การทำลายคุณธรรมอื่น ๆ อีกมากมายอบายมุขจึงเป็นช่องทางที่จะนำไปสู่ความเสียหายและ เป็นการทำลายความเจริญรุ่งเรือง³³ ฉะนั้นบุคคลผู้หวังความเจริญก้าวหน้าในชีวิต และความเป็นที่รักใคร่ของครอบครัว ควรหลีกเลี่ยงละเว้นอบายมุขทั้งหลาย อันเป็นช่องทางที่นำมาซึ่งความฉิบหายแก่ตนเองและผู้อื่น ชื่อว่าประพฤติสมควรแก่ความเป็นทายาทของวงศ์ตระกูล

ข้อที่ 5 เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้คือ การทำบุญในทางพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นความดีเพราะเป็นการสั่งสมบุญเป็นเหตุความสุขมาให้³⁴ และบุคคลผู้กระทำความบุญย่อมประสบกับห้วงแห่งบุญกุศล เพราะฉะนั้น การทำบุญกุศลแก่บิดามารดา หรือการทำให้ท่านมีจิตใจเลื่อมใสศรัทธาในคุณพระรัตนตรัย ในขณะที่ท่านมีชีวิตอยู่เมื่อมีโอกาสดังกล่าว ควรทำบุญให้ท่านตัวอย่างเช่น ทำบุญในวาระครบรอบวันเกิดหรือ พาท่านเหล่านั้นไปบำเพ็ญบุญกุศลในสถานที่ต่าง ๆ เพื่อช่วยกระตุ้นให้จิตใจน้อมไปในเรื่องความดีและ เป็นการเพิ่มบุญกุศลให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้น เมื่อท่านสิ้นชีวิตไปแล้วบุตรควรรับภาระหน้าที่ต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่ประกอบพิธีศพจนกระทั่งการปลงศพตามประเพณีทางศาสนา นอกจากนี้ พึงหาโอกาสอันเหมาะสมบำเพ็ญกุศลทักษิณาทตามวาระ ตัวอย่างเช่น การทำบุญครบรอบวันตาย 7 วัน หรือ 100 วัน เป็นต้น การทำบุญอุทิศเป็นหน้าที่ของบุตรพึงกระทำต่อบิดามารดา ทั้งในขณะที่ท่านมีชีวิตอยู่และหลังจากท่านเสียชีวิตแล้ว

“ความกตัญญูต่อครูอาจารย์” ในพระพุทธศาสนาครูมีบทบาทที่สำคัญมาก ครูอยู่ในฐานะเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ ซึ่งหมายถึงบุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะทำหน้าที่ในการสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทางเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคแห่งการฝึกฝนอบรมที่ถูกต้อง ความเป็นกัลยาณมิตรกล่าวได้ว่า เป็นบุคคลที่ควรถือเอาเป็นแบบอย่างที่ดี ดังคำที่ว่า ความมีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี ถือได้ว่า เป็นทั้ง กัลยาณมิตร คำว่า กัลยาณมิตร คือผู้คอยชี้แนะในทางที่ถูกต้อง เป็นผู้มีความสามารถ มีประสบการณ์มาก่อน ให้คำชี้แนะแนวทางที่ผิด ที่ถูกเพื่อก้าวไปสู่จุดหมายโดยไม่ผิดพลาด เพราะฉะนั้น ครู จึงอยู่ในฐานะเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ทั้งหลายในการถ่ายทอดวิชาความรู้และเป็นแบบอย่างที่ดี ครู มีฐานะเป็นปูชนียบุคคล ซึ่งศิษย์ทั้งหลายและคนทั่วไปให้ความเคารพยกย่องครูเพราะเป็นผู้ที่มีความสามารถ ในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่เยาวชน ซึ่งเป็นสมาชิกในสังคม ช่วยพัฒนาคนให้มีความรู้ ความสามารถ และคุณธรรมที่พึงประสงค์ของสังคมนั้น ๆ ด้วยว่า คนที่ได้รับการพัฒนาแล้ว ย่อมจะนำความรู้ไปพัฒนาสังคม ให้เกิดการพัฒนามีความ

³³ ที.ปา. 11/247 -253/202-207.

³⁴ พ.ธ. 25/118/68.

เจริญรุ่งเรือง ในพระพุทธศาสนา เมื่อศิษยานุศิษย์ สัทธิวินัยกร อันเตวาลิกได้ระลึกนึกถึงอุปการคุณของครูอุปฌาย์อาจารย์ผู้ช่วยอนุเคราะห์ ช่วยแนะนำสั่งสอนให้เจริญด้วยวิชาความรู้และคุณความดีแล้ว ควรที่ศิษยานุศิษย์ สัทธิวินัยกร อันเตวาลิก จะต้องตอบแทนอุปการคุณของท่าน โดยการประพฤติตนเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย แสดงความเคารพนับถือ ไม่ลบหลู่ดูหมิ่น หรือยกตนเทียมนานอื่นใด เอาความกตัญญูเป็นอารมณ์ว่า ผู้รู้คุณย่อมยินดีในผู้มีพระคุณ ดังแมลงผึ้งรู้ว่าบัวมีคุณ³⁵

ส่วนในด้านความสัมพันธ์กับอาจารย์ ศิษย์พึงแสดงความเคารพนับถือ ตามหลักปฏิบัติในเรื่อง ทิศทั้ง 6 ดังนี้

1. ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ เพื่อไม่ให้เป็นที่หนักใจแก่ครูอาจารย์ เพราะครูอาจารย์ทั้งหลาย ย่อมต้องการเห็นศิษย์มีความรู้ดี มีความประพฤติดี และเชื่อฟังอยู่ในโอวาท³⁶ เมื่อผู้เรียนได้ปฏิบัติตามหลักธรรมดังกล่าวข้างต้น ย่อมทำให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์จากการศึกษาอย่างเต็มที่ และเข้าใจคุณค่าของการศึกษาอย่างแท้จริง เพราะธรรมชาติของสิ่งต่างๆ มีหลายชั้นหลายมิติที่สอดคล้องกับธรรมชาติจึงต้องขยายขอบเขตแห่งการแสวงหาความรู้เรื่อยไปไม่รู้จบ นั่นคือ การศึกษาตามแบบแผนในโรงเรียน และมหาวิทยาลัย เพียงเตรียมตัวผู้เรียนให้พร้อมที่จะขยายความรู้ด้วยตนเอง เหมือนการสอนวิธีจับปลา ผู้เรียนต้องประยุกต์ใช้วิธีการที่เรียนมาไปจับปลาด้วยตนเอง แหล่งความรู้ข้อมูลข่าวสารเปรียบเหมือนปลา วิธีการนั้นคือโยนโสมนัสการซึ่งเป็นวิธีการกรองข้อมูลไว้ใช้ประโยชน์ทันทั่วทั้งอันทำให้เป็นคนเก่งมีสมรรถภาพ เป็นคนดีมีคุณภาพและมีความสุขในโลกยุคปัจจุบัน ที่เรียกกันว่า โลกไร้พรมแดน

2. เมื่อครูอาจารย์มีกิจธุระเรียกใช้ จะต้องเข้าไปเพื่อรับใช้บริการให้ความสะดวก ซึ่งเป็นการแบ่งเบาภาระบางอย่างที่ครูไม่จำเป็นต้องทำด้วยตนเอง หรือ ช่วยเป็นธุระในกิจการต่างๆ เช่น ช่วยส่งเอกสาร ช่วยถือหนังสือให้

3. พึงลุกขึ้นต้อนรับ แสดงความเคารพเสมอ เมื่อเห็นครูอาจารย์เดินผ่านหรือแม้แต่ในกรณีที่กำลังสอนอยู่ในห้องเรียน การกระทำเช่นนี้ เป็นการแสดงออกซึ่งความอ่อนน้อมถ่อมตนและให้เกียรติครูผู้ให้วิชาความรู้

4. ในเวลาเรียน จะต้องตั้งใจฟังด้วยดี ไม่แสดงกิริยาที่ไม่สุภาพ เช่น สบหูหรี หยอกล้อเล่นกัน ซึ่งเป็นกิริยาอาการที่แสดงถึงความไม่เคารพ ไม่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน

5. เมื่อมีปัญหาไม่เข้าใจในบทเรียน จะต้องเข้าไปหาซักถาม ขอคำแนะนำปรึกษาฟังคำอธิบาย แล้วนำไปประพฤติปฏิบัติตามสมควรแก่สติปัญญา

“ความกตัญญูต่อญาติ” คำว่า ญาติ คือ บุคคลผู้รู้จักกัน ผู้ที่มีความคุ้นเคยกันย่อมมีนัยกว้าง กล่าวคือ ใครก็ตามที่เรารู้จักทั้งที่เป็น สายโลหิต คือ ญาติร่วมสายเลือดเดียวกันหรือไม่ใช่ก็ตาม และเรามีความสนิทสนมคุ้นเคยมากหรือน้อย กันนั้นว่า เป็นญาติเหมือนกัน ญาติ จึงมีความสอดคล้องกับพระพุทธภาษิตว่า วิสสาสปรมา ญาติ แปลว่า ญาติ มี ความคุ้นเคยเป็นอย่างยิ่ง³⁷ ความหมายของญาติในแง่นี้ หมายรวมถึง บุคคลทั่วไปที่เรารู้จัก มีความสนิทสนมคุ้นเคยเป็นกันเอง

³⁵ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), *มงคลยอกชีวิต ฉบับสมบูรณ์*, อ่างแล้ว, หน้า 451-452.

³⁶ ที.ปา. 11/208/203.

³⁷ พ.ธ. 25/204/96.

ญาติเป็นบุคคลที่สำคัญเป็นกำลังในการสร้างความเจริญแก่วงศ์ตระกูล ให้ตั้งมั่นยั่งยืน และเป็นที่ยำเกรงของชนทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้ ถ้าขึ้นอยู่เป็นหมู่เป็นดงเป็นป่า หากมีพายุใหญ่พัดมากก็ทานพายุได้ไม่หักโค่นเพราะต่างอิงอาศัยค้ำจุนกันและกัน จึงปลอดภัยไม่มีอันตราย หากจะเสียหายบ้างก็เพียงใบร่วงหรือกิ่งหัก ตรงกันข้ามกับต้นไม้ที่ขึ้นอยู่โดดเดี่ยว แม้จะเป็นไม้ใหญ่ไม่มีต้นอื่นห้อมล้อม เมื่อมีพายุใหญ่พัดมาก็ย่อมหักหรือโค่นล้มไปเพราะไม่มีที่อิงอาศัยค้ำจุนกัน แม้นต้นไม้อย่างอื่น ห้อมล้อม เมื่อมีพายุใหญ่พัดมาก็ย่อมหักหรือโค่นล้มไปเพราะไม่มีที่อิงอาศัยค้ำจุนกัน แม้นต้นไม้อย่างอื่น ห้อมล้อม เมื่อมีพายุใหญ่พัดมาก็ย่อมหักหรือโค่นล้มไปเพราะไม่มีที่อิงอาศัยค้ำจุนกัน แม้นต้นไม้อย่างอื่น ห้อมล้อม เมื่อมีพายุใหญ่พัดมาก็ย่อมหักหรือโค่นล้มไปเพราะไม่มีที่อิงอาศัยค้ำจุนกัน

ทั้งยังเป็นประโยชน์แก่สัตว์โลก ฉันทิ มนุษย์ทั้งหลายย่อมเหมือนกันฉันนั้นกล่าวคือ จะเจริญและปลอดภัยไม่มีอันตราย จำเป็นต้องมีวงศ์ญาติเป็นกำลังช่วยอุดหนุนให้เจริญยั่งยืน ช่วยป้องกันและกำจัดอันตรายได้ ดังคำสอนที่กล่าวว่า “ญาติทั้งหลายผู้พร้อมเพรียงกันมากย่อมยังประโยชน์ให้สำเร็จ แม้นต้นไม้มากเกิดเป็นดงเป็นป่าย่อมค้ำจุนค้ำชูกัน พายุพัดมาต้นไม้ที่ตั้งอยู่โดดเดี่ยวแม้เป็นไม้ใหญ่เป็นเจ้าแห่งป่าให้หักโค่นได้”³⁸ การแสดงความกตัญญูต่อญาติด้วยการสงเคราะห์ญาตินั้น เป็นบ่อเกิดของความรักความเมตตา เริ่มจากคนใกล้ชิดสนิทสนมในวงศ์ตระกูลของตนขยายวงกว้างออกไป จนกระทั่งหาขอบเขตไม่ได้ เป็นสิ่งค้ำจุนสังคมในโลกมีความจำเป็นและมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะการสงเคราะห์ญาติถือว่าเป็นอุดมมงคล แม้แต่พระพุทธเจ้ายังทรงบำเพ็ญ “ญาติตถจริยา” คือทรงอนุเคราะห์ และให้สิทธิพิเศษแก่เหล่าพระประยูรญาติของพระองค์เอง ในการที่เข้ามาบวชอุปสมบทในพระพุทธศาสนา³⁹ การแสดงความกตัญญูต่อญาติ จึงมีความสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นบุคคลผู้เล็งเห็นประโยชน์อย่างใหญ่หลวง พึงแสดงความกตัญญูด้วยการสงเคราะห์ญาติของตนตามกำลังสติปัญญาของตนเอง

ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ได้จำแนกรูปแบบการสงเคราะห์ญาติไว้ 2 ประการ คือ⁴⁰

1. การสงเคราะห์ด้วยอามิส (อามิสสงคโห)
2. การสงเคราะห์ด้วยธรรมะ (ธมมสงคโห)

การสงเคราะห์ด้วยอามิส เรียกว่า อามิสสงคโห สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี) ได้กล่าวถึงการสงเคราะห์ด้วยอามิส ไว้ว่า

- 1) ช่วยเหลือญาติด้วยปัจจัย 4 กล่าวคือ เมื่อญาติเกิดความยากจนขาดที่พึ่งช่วยเหลือ เขาด้วยการให้อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค
- 2) การช่วยเหลือพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจพื้นฐาน ตัวอย่างเช่น ให้ทุนค้าขาย ให้เครื่องทุนแรงสำหรับทำมาหากิน เช่น ยานพาหนะ หรือ ให้สัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย เป็ด ไก่
- 3) ช่วยรักษาในยามเจ็บไข้ หรือเมื่อประสบอุบัติเหตุ เช่น การช่วยค่ารักษาพยาบาล การช่วยหายารักษาโรค การเยี่ยมเยียนให้กำลังใจ
- 4) ช่วยขจัดปัญหาความขัดแย้งทางสังคม เช่น ช่วยไกล่เกลี่ย ประนีประนอม ยอมความ ด้วยสันติวิธี เมื่อเกิดการทะเลาะวิวาท เกิดคดีความ

³⁸ พ.ช. 27/74/31.

³⁹ วิม. 4/86/137-142.

⁴⁰ พ.อิต. 25/98/477.

5) ช่วยเหลือกิจการงานให้เกิดความสำเร็จ เช่น ช่วยสร้างบ้าน ช่วยทำไร่นา เก็บเกี่ยวข้าว ผลไม้

6) ช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่การงาน เช่น ช่วยงานบุญกุศล งานอุปสมบท งานแต่งงาน เป็นต้น⁴¹

ส่วนการสงเคราะห์ด้วยธรรม เรียกว่า ธรรมสงคฺโห คือ การแนะนำสั่งสอน ตักเตือน ชักชวน หมั่นปฏิบัติธรรม ด้วยให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา จนถึงให้บวชเรียนศึกษาพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาถือว่า การให้การสงเคราะห์ในลักษณะเช่นนี้ เป็นการแสดงความกตัญญูต่อญาติและแสดงความเอื้อเฟื้อเอาใจใส่สุขทุกข์ของญาติ ให้ความสำคัญต่อความคิดความรู้สึกของญาติ ด้วยความเคารพนับถือ ในฐานะบุคคลเป็นที่รักของตน จัดเป็นญาติสังคหะ การช่วยญาติ เป็นเหตุแห่งความรัก นับถือประการหนึ่ง “พุทธทาสภิกขุ” ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับหลักการสงเคราะห์ญาติไว้ว่า การสงเคราะห์ญาตินั้น มีความหมายกว้าง กล่าวคือ สงเคราะห์โดยทางวัตถุก็ได้ สงเคราะห์ทางฝ่ายวิญญาณก็ได้ เพราะการสงเคราะห์ไม่จำเป็นต้องเป็นการช่วยเหลือเสมอไป สิ่งใดที่เป็นการกระทำให้ดีขึ้น เป็นการสงเคราะห์ทั้งนั้น แม้ว่าสิ่งนั้นจะไม่เป็นที่พึงพอใจแก่ผู้ถูกสงเคราะห์ก็ตาม⁴²

ดังนั้น ความกตัญญูต่อญาติ ตามความหมายทางพระพุทธศาสนา มี 2 อย่าง คือ กตัญญูด้วยการการสงเคราะห์ด้วยวัตถุสิ่งของ รวบรวมประมวลจัดหาสิ่งของเครื่องใช้จำเป็นในการดำรงชีวิต นำมาช่วยเหลือเกื้อกูลเอื้อเฟื้อ แก่ญาติสายโลหิตคนใกล้ชิดและความรู้ศิลปวิทยา คือเป็นที่พึ่งที่อาศัยเป็นตัวอย่าง แบบอย่างในการดำเนินชีวิตประกอบด้วย สติปัญญา ยึดมั่นในประเพณี วัฒนธรรม ศีลธรรมอันประเสริฐ เป็นจุดมุ่งหมายเป้าหมายของชีวิต ยินดีในการอนุเคราะห์สงเคราะห์ ถวายทอดความรู้คู่คุณธรรมแก่ญาติชื่อว่า เป็นผู้อนุเคราะห์ สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่เลิศสิ่งที่ประเสริฐ สิ่งที่มีคุณค่าของชีวิต ในบรรดาการสงเคราะห์ทั้งสองนั้น การสงเคราะห์ด้วยการให้ความรู้ถือว่ามีความค่าสูงกว่าการสงเคราะห์ด้วยยามีส เพราะเมื่อบุคคลมีสติปัญญาความรู้ ย่อมสามารถแสวงหาวัตถุได้ แต่วัตถุภายนอกนั้น ถ้าหากไม่มีปัญญารักษาแล้ว ย่อมหมดสิ้นไป

2. ความกตัญญูต่อสถาบันหลัก

ในประเทศไทยมีสถาบันหลัก 3 สถาบัน คือ สถาบันชาติ สถาบันศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันชาติเป็นสถาบันหนึ่ง ซึ่งมีองค์ประกอบหลายอย่างที่เป็นเครื่องหมายของความเป็นชาติ แต่องค์ประกอบสำคัญที่บ่งชี้ถึงความเป็นชาติได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย

“ความกตัญญูต่อประเทศชาติ” ในสถาบันแรก คือ ชาติ คำว่า ชาติ หมายถึงประเทศ, ประชาชนที่เป็นพลเมืองของประเทศ, กลุ่มชนที่มีความรู้สึกในเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา ภาษาประวัติดั้งเดิม ความเป็นมา ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม อย่างเดียวกัน หรืออยู่ในปกครองรัฐบาลเดียวกัน ประชาชาติก็ว่า⁴³ ทุกคนที่อยู่ในชาติ ได้อาศัยบุญคุณของแผ่นดินที่ตนได้อยู่อาศัย จะต้องปฏิบัติงานในหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด เท่าที่จะสามารถทำได้ แล้วจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความกตัญญู

⁴¹ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี), *มงคลในพระพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กิตติวรรณ, 2538), หน้า 141.

⁴² พุทธทาสภิกขุ, *บรมธรรมภาคปลาย*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, 2525), หน้า 392.

⁴³ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2542*, อ้างแล้ว, หน้า 266.

กตเวทีต่อชาติและถือว่าเป็นกำลังสำคัญส่วนหนึ่ง ที่จะช่วยให้ประเทศชาติเจริญก้าวหน้า มีความมั่นคงและเพื่อให้ประเทศชาติมีความเจริญรุ่งเรืองและมั่นคง คนในชาติจะต้องมีความพร้อมเพรียงร่วมมือร่วมใจ มีความรักใคร่กลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งเป็นการแสดงออก ซึ่งความกตัญญู กตเวทีต่อ ประเทศ ชาติ จึงต้องปฏิบัติต่อประเทศชาติ วีระชัย มีขอบธรรม กล่าวถึงการปฏิบัติต่อประเทศชาติว่า

1. ต้องจงรักภักดีและรักษาไว้ซึ่งสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสถาบันสูงสุดของชาติ เป็นที่เคารพสักการะบูชาของประชาชนชาวไทยทุกคน นอกจากนี้สถาบันดังกล่าวยังเป็นเอกลักษณ์สำคัญของชาติไทยด้วย ดังนั้น ตราบใดที่สถาบันทั้ง 3 ยังคงอยู่ คนไทยและความเป็นไทยก็จะดำรงอยู่ได้ เพราะประเทศชาติเป็นที่อยู่อาศัยของคนในชาติ ศาสนาช่วยให้สังคมมีความสุข ประชาชนมีศีลธรรมไม่เบียดเบียน ไม่สร้างความเดือดร้อนแก่กัน สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจของประชาชนชาวไทยทั้งประเทศ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่สำคัญของคนไทยทุกคนที่จะต้องจงรักภักดีและปกป้องรักษาชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นไทยให้ดำรงอยู่ตลอดไป

2. ต้องรักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตย ประเทศไทยปกครองโดยระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ ประชาชนทุกคนจึงมีหน้าที่รักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญของชาติที่กำหนดไว้ว่า เป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคนที่จะต้องดำรงรักษาไว้ ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตย

3. ปกป้องและรักษาผลประโยชน์ของชาติ ประเทศชาติเป็นของประชาชนชาวไทยทุกคน ดังนั้น ในฐานะที่เป็นประชาชนส่วนหนึ่งของประเทศ จึงต้องมีหน้าที่ปกป้องและรักษาซึ่งความเป็นเอกราชความมั่นคง และผลประโยชน์ของชาติ

4. ส่งเสริมและรักษาเกียรติของชาติ ภาคภูมิใจในความเป็นไทยและนิยมไทย และช่วยกันรักษาความเป็นไทยไว้ ดังเช่นพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่าขอให้ทุกคนระลึกถึงว่า ทุกคนมีหน้าที่ทั้งนั้นที่จะรักษาความเป็นไทยนี้ไว้ทั้งใจ ทั้งในหมู่คณะทั้งชาติ

5. สร้างเสริมความสามัคคีของคนในชาติ มีความเมตตากรุณาต่อกัน ซึ่งเป็นคุณธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีและความมั่นคงของชาติ

6. เสียสละประโยชน์สุขส่วนตัว และแม้แต่ชีวิตเพื่อประเทศชาติ

7. ปฏิบัติหน้าที่ของพลเมืองดีโดยการรับราชการทหารประกอบอาชีพสุจริตและเสียสละภาษีอากรเพื่อพัฒนาประเทศ

8. ยกย่องให้เกียรติผู้ที่ทำหน้าที่ป้องกันและเสียสละเพื่อประเทศชาติ⁴⁴

“ความกตัญญูต่อพระศาสนา” พุทธศาสนิกชนควรระลึกถึงพระพุทธเจ้า ผู้ทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ให้ปฏิบัติตามคำสั่งสอน และทรงประดิษฐานพระศาสนาไว้ ให้ผู้นับถือได้รู้และปฏิบัติตามสืบมาจนบัดนี้ การที่พระพุทธศาสนาจะทรงอยู่หรือดำรงอยู่ได้ หรือจะเจริญก้าวหน้าหรือสูงส่งขึ้นกว่าเดิมนั้น จะต้องอาศัยพุทธบริษัทเป็นกำลังสำคัญในการช่วยกันทำนุบำรุงรักษาและเผยแผ่ให้

⁴⁴ วีระชัย มีขอบธรรม, *สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร : หจก.อักษรบัณฑิต, 2527), หน้า 20-21.

สืบเนื่องยาวนานต่อไป การปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าด้วยความเคารพ ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งเพราะแม้แต่พระพุทธองค์ซึ่งเป็นผู้ประเสริฐสุดในโลก ก็ทรงให้ความสำคัญ ต่อพระธรรม เคารพพระธรรม ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสกับพระอานนท์ ว่า “ดูกรอานนท์ พระธรรมและพระวินัยอันใด ที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่พวกเธอพระธรรมและวินัยอันนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเธอ โดยกาลล่วงไปแห่งเรา”⁴⁵ พระพุทธดำรัสนี้ ย่อมแสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญพระธรรมเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งพระธรรมก็คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลักความจริงและหลักความประพฤติให้ถือเป็นเหมือนตัวแทนพระพุทธเจ้านั่นเอง และให้พุทธบริษัททั้งหมดอยู่กันตามหลักการของพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎกถือเอาพระไตรปิฎกเป็นที่พึ่งพิง และอ้างอิงเป็นมาตรฐานสุดท้ายในการตัดสินความ โดยการตั้งใจศึกษาศาสนาให้ซาบซึ้งว่า ส่วนนี้ข้อห้ามส่วนนี้ขออนุญาตส่วนนี้ควรเว้น ส่วนนี้ควรปฏิบัติ และประพฤติปฏิบัติตามโอวาทในศาสนา นี้ชื่อว่าคนกตัญญูต่อพระศาสนา⁴⁶

ฉะนั้น พุทธบริษัทจะต้องตอบแทนพระคุณของพระองค์ด้วยอามิสบูชา มีดอกไม้ ของหอม อารมณ์ รูป เทียน ปัจจัย 4 คือ ผ้าอาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และตอบแทนด้วยปฏิบัติบูชา คือบูชาด้วยการปฏิบัติ ได้แก่การบำเพ็ญ ศีล สมาธิ ปัญญา

“ความกตัญญูต่อพระมหากษัตริย์” ในสังคมไทยสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นสถาบันที่สูงยิ่งในความรู้สึกของคนไทย อาจจะเป็นเพราะว่ากษัตริย์ไทยนั้นทรงเป็นผู้นำในทุกทางในอดีตก็เป็นแม่ทัพออกหน้าทหารในการรบกับศัตรู ทำหน้าที่เป็นทั้งพ่อ และผู้ปกครองลูก คือ ไพร่ฟ้าประชา ราชบุรุษคนไทยจึงรักและเทิดทูนกษัตริย์ฝังแน่นลงไปในสายเลือด รักและเคารพกษัตริย์เพราะถือว่า พระองค์ได้ประกอบคุณความดี สิ่งใดเป็นของกษัตริย์คนไทยก็เคารพบูชา เพราะถือว่าเป็นของสูง ความรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณนี้ได้สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนพระมหากษัตริย์ของไทยทุกพระองค์ทรงเป็นแบบอย่างในคุณงามความดีทุกด้านแก่อาณาประชาราษฎร์ทรงเป็นศูนย์รวมแห่งความรักความหวังของคนไทยทั้งชาติ ได้ทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติไทยอย่างใหญ่หลวง ยากที่จะหาสิ่งใดมาเปรียบเทียบได้ ไม่ว่าในสมัยใด ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 เอกราชของชาติ ความเจริญของประเทศ ความร่มเย็นเป็นสุข และความภูมิใจในความเป็นไทยเป็นสิ่งที่พระมหากษัตริย์ไทยได้มีส่วนอย่างสำคัญในการสร้างสมไว้ให้เป็นมรดกแก่ลูกหลานไทย⁴⁷ เมื่อพระมหากษัตริย์เป็นผู้มีพระคุณต่อประชาราษฎร์ประชาราษฎร์ต้องตอบแทนพระคุณของพระองค์ โดยปฏิบัติตามพระบรมราโชวาท และปฏิบัติตามกฎหมาย ตั้งตนอยู่ในศีลธรรม วัฒนธรรมอันดีงาม ประพฤติตนให้เป็นพลเมืองดี มีความจงรักภักดี ซื่อสัตย์สุจริต หมั่นประกอบกิจอันเป็นหน้าที่ของตน เพื่อให้ตนมีหลักฐานและช่วยประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองมั่นคงสามารถดำรงอิสรภาพไว้ได้ตลอดไป เมื่อเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ก็เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมด้วย เว้นการฉ้อราษฎร์บังหลวง ประกอบสัมมาอาชีพในการดำเนินชีวิต ซึ่งถือว่าเป็นการสร้างแต่สิ่งที่เป็นสิริมงคลแก่ตน ครอบครัว ประเทศชาติ และพระศาสนา เมื่อปฏิบัติได้อย่างนี้ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความกตัญญูในพระมหากษัตริย์

⁴⁵ ที.ม. 10/216/164.

⁴⁶ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), *มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์*, อ่างแก้ว, หน้า 453.

⁴⁷ วีระชัย มีชอบธรรม, *สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต*, อ่างแก้ว, หน้า 68.

ดังนั้น จึงต้องรู้จักเคารพตักขณูคุณต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่ท่านได้เสียสละเอาชีวิต เลือดเนื้อและจิตวิญญาณปกป้องและดำรงไว้ซึ่งความเป็นชาติ เพื่อให้ประชาชนอยู่รอด ให้ประชาชน อยู่เย็นเป็นสุข เมื่อกล่าวโดยสรุป ประเพณีของความกตัญญูตเวทีเป็นเรื่องเกี่ยวกับการทดแทน บุญคุณ ที่บุคคลอื่นทำดีกับตนเอง และเป็นเรื่องของการถ่ายทอดแบบอย่างของคนดีมาประพฤติ ปฏิบัติตาม ทั้งในด้านคุณธรรม จริยธรรม อีกด้วย

3.2.4 ความสำคัญของความกตัญญูตเวที

1. ความกตัญญูตเวทีเป็นวัฒนธรรมที่งดงาม ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทย ได้สอดแทรกความกตัญญูตเวทีไว้เกือบทุกเรื่อง เช่น การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย การบวช วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันลอยกระทง เป็นต้น

2. ความกตัญญูตเวที ทำให้สถาบันครอบครัวและสังคมมั่นคง ซึ่งนับว่าเป็นหลักธรรม พื้นฐานที่ทำให้มนุษย์รู้จักการกระทำหน้าที่อันเหมาะสมของตนเอง โดยเริ่มจากความรับผิดชอบต่อนอง ความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ในสถาบันครอบครัว โดยบิดามารดาทำหน้าที่ในฐานะบุพการีและ บุตรธิดาปฏิบัติหน้าที่ต่อบิดามารดาในฐานะผู้มีความกตัญญูตเวทีอันจะขยายผลในระดับสังคมที่ กว้างออกไป ความกตัญญูช่วยให้โลกอยู่รอดไม่มีปัญหา ปัญหาคนชราไม่มีคนเลี้ยง ปัญหาสงคราม ปัญหาความโหดร้ายทารุณ ปัญหาการเมือง ปัญหาเศรษฐกิจก็จะหมดไป

3. สภาวะสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจะสมดุลไม่ถูกทำลาย คนมีความกตัญญูย่อมระลึกถึง บุญคุณของป่าไม้ ทุ่งนา แม่น้ำ ลำธาร ถนนหนทาง และสิ่งสาธารณประโยชน์อื่น ๆ ฯลฯ ช่วยกัน อนุรักษ์ บำรุง รักษาให้สิ่งเหล่านั้นคงอยู่ร่วมกับมนุษย์อย่างสมดุลและกลมกลืน

4. ความกตัญญูตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี ดูว่า เรามีคุณธรรมคือมีความกตัญญู อกตเวทีขนาดไหน เขาปฏิบัติต่อพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เครือญาติอย่างไร คนดีย่อมมีความหนักแน่น อดทนให้การดูแลบำรุงรักษาบิดามารดาให้อยู่เป็นสุข เพราะพ่อแม่เป็นพระประจำบ้าน เป็นเทวดา ประจำบ้าน ไม่ต้องไปกราบไหว้เทวดาที่ไหน กราบไหว้บิดามารดาก็พอแล้ว การเคารพกราบไหว้พ่อแม่เป็นมงคลชีวิต ความกตัญญูนั้นไม่มีเฉพาะมนุษย์เท่านั้น ความรู้คุณของวัตถุสิ่งของก็เป็นกตัญญู ไม่ ว่าจะเป็นถนนหนทาง บ้านที่พักอาศัย ธรรมชาติแวดล้อมที่เราอยู่ ทุกสิ่งล้วนมีบุญคุณทั้งสิ้น และ ความกตัญญูตเวทีจึงเป็นคุณธรรมและเป็นสัญลักษณ์ของคนดี เป็นวัฒนธรรมที่งดงามและเป็น คุณธรรมคำจวนครอบครัว สังคม และโลกให้เกิดความสุขมีสันติภาพ

ดังนั้น ความกตัญญูตเวทีเป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับมนุษยชาติ เป็นคุณธรรมพื้นฐาน ของมนุษย์จะต้องมี และทำให้มีความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์และเป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบ ต่อความเป็นมนุษย์ และเป็นคุณธรรมเบื้องต้นของมนุษย์ธรรมทั้งหลาย เพราะเป็นเครื่องทำลาย ความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นศัตรูสำคัญของความดี เป็นเหตุให้เกิดความสุข รอบคอบ ความสำนึกในหน้าที่ และความรับผิดชอบต่อบุคคลและสังคม

3.2.5 ประโยชน์ของความกตัญญู

บุคคลผู้มีความกตัญญูย่อมได้รับผลบุญคือความดีและความสุข ที่ก่อให้เกิดเป็นประโยชน์ ทั้งต่อตนเองและสังคม

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมมธโร) ให้ทรงพระเกียรติเปรียบเทียบเรื่องโลกกับการแสดง บทบาทในสังคมว่า “โลกนี้คือละครโรงใหญ่ มีผู้เกิดมาเป็นผู้จัดการ ผู้แสดง ผู้บอกบท ผู้เขียนเรื่องผู้

เปลี่ยนจาก ผู้ชายตัว ผู้เก็บตัว ผู้ดูพิเศษ เมื่อเกิดมาเป็นผู้จัดการที่กตัญญู ผู้แสดงที่กตัญญู ผู้บอกบทที่กตัญญู ผู้เขียนเรื่องที่กตัญญู ผู้เปลี่ยนฉากที่กตัญญู ผู้ขายตัวที่กตัญญู ผู้เก็บตัวที่กตัญญู ผู้ดูพิเศษที่กตัญญู ชื่อว่าเป็นคนดี ความเป็นผู้รู้คุณที่คนอื่นได้ทำแก่ตน ชื่อว่า ความกตัญญู และความกตัญญูนี้คือความดี ที่เป็นพื้นฐานของคนดี เมื่อคนดีมีความกตัญญูเป็นพื้นฐานแล้ว คุณความดีทั้งหลายก็ไหลไปรวมอยู่ที่คนดีนั้น เหมือนลำธารทุกสายไหลลงสู่แม่น้ำใหญ่”⁴⁸

คนกตัญญูกตเวที ย่อมทำประโยชน์ได้หลายอย่าง และในที่สุดก็ได้ชื่อว่า เป็นสัตบุรุษ ความหมายของสัตบุรุษนี้ คือ เป็นผู้ทำประโยชน์แก่ตน และทำให้ผู้อื่นก็พลอยได้รับผลประโยชน์จากสัตบุรุษ แต่โดยส่วนใหญ่หมายถึง ทั้ง 2 อย่าง คือ ประโยชน์ตนเอง และ ประโยชน์ต่อสังคม

1. ประโยชน์ต่อตนเองในพระพุทธศาสนา บุคคลที่มีความกตัญญู ขณะที่มีชีวิตอยู่ ย่อมมีความสุขความเจริญและได้รับการสรรเสริญ ดังพระพุทธพจน์ว่า “กุลบุตรในโลกนี้ สักการะ เคารพ นบถือ บูชามารดาบิดา บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร คนใช้ เพื่อนชวนา เพื่อนร่วมงาน, เทวดาผู้รับพลกรรม และสมณพราหมณ์ ด้วยโศกทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม มารดาบิดา บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร คนใช้ เพื่อนชวนา เพื่อนร่วมงาน เทวดาผู้รับพลกรรม และสมณพราหมณ์ ผู้ได้รับสักการะ เคารพ นบถือ บูชาแล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรนั้นด้วยน้ำใจอันงามว่า “ขอท่านจงมีชีวิตยืนนาน มีอายุยืนนาน” กุลบุตรผู้นับมารดาบิดา บุตร ภรรยา ทาสกรรมกร คนใช้ เพื่อนชวนา เพื่อนร่วมงาน เทวดาผู้รับพลกรรม และสมณพราหมณ์อนุเคราะห์แล้ว พึงหวังได้ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย⁴⁹ เมื่อบุคคลที่มีความกตัญญูกตเวทีสิ้นชีวิตไป ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ พุทธภาษิตว่า มารดาบิดาผู้อนุเคราะห์ประชา ท่านเรียกว่าพรหมบุรพาจารย์ และอาหุไนยบุคคลของบุตรทั้งหลาย เพราะเหตุนี้บัณฑิตพึงนมัสการและสักการะมารดาบิดานั้นด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การให้อาบน้ำ และการชำระเท้า เพราะการปรนนิบัติมารดาบิดานั้นแล บัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญเขาในโลกนี้เอง เขาตายไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์⁵⁰ บุคคลที่มีความกตัญญู ปฏิบัติกิจในพ่อแม่ ตาคต หรือพุทธเจ้า หรือพระสงฆ์สาวกของตาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมดูแลตนไม่ให้ถูกกำจัดได้ ไม่ให้ถูกทำลาย ไม่มีความเสียหาย ไม่ถูกผู้รู้หรือบัณฑิตทั้งหลายติเตียน และได้ประสพบุญเป็นอันมาก ดังพุทธภาษิตว่า “นรชนผู้ปฏิบัติชอบในมารดาบิดา ตาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือสาวกของตาคตนั้น ย่อมประสพบุญเป็นอันมาก เพราะการประพฤติธรรมในมารดาบิดานั้น บัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญนรชนนั้นในโลกนี้แล เขาจากโลกนี้ไปแล้ว จักบันเทิงในสวรรค์ประสพบุญเป็นอันมาก”⁵¹

ในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาหรือพระไตรปิฎกได้ยกย่องคนกตัญญูไว้ดังนี้

1. เป็นสัตบุรุษ ได้แก่ คนดี มีคุณธรรม เป็นบัณฑิตในทางพระพุทธศาสนา เพราะความกตัญญูกตเวทีเป็นภูมิของสัตบุรุษ
2. เป็นบุคคลที่หาได้ยาก เพราะบุคคลที่มีความกตัญญูกตเวที ต้องฝึกฝนตนมาดีสามารถยกจิตใจของตนให้สูงส่งได้ ซึ่งมีใช้จะเกิดขึ้นกับคนทุกคนได้

⁴⁸ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร), *มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์*, อ่างแล้ว, หน้า 447-448.

⁴⁹ อก.ปญจก. 22/58/105-107.

⁵⁰ อก.จตุกก. 21/63/107-108.

⁵¹ อก.จตุกก. 21/4/7.

3. ประสบแต่ความสุข เนื่องจากประพัตินถูกต้อง ชีวิตจึงมีแต่ความเจริญ และยังนำความสุขมาให้แก่บุคคลอื่น ๆ ด้วย

4. ควรแก่การยกย่องสรรเสริญเพราะเป็นผู้มีจิตใจสูงส่ง ประกอบด้วยคุณธรรมอันดีและเป็นแบบอย่างแก่คนอื่น ๆ ได้ จึงสมควรได้รับการยกย่องชมเชย

5. ประพัตินซึ่งเป็นอุดมมงคลแก่ชีวิต⁵² เพราะความกตัญญูเป็นข้อปฏิบัติที่ก่อให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ชีวิต เป็นอุดมมงคลในชีวิต

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมมธโร) กล่าวอานิสงส์ความกตัญญูไว้ดังนี้ความกตัญญูทำให้มีเกียรติยศ ความมีเกียรติยศทำให้ถึงความเจริญเดช ความเจริญเดชทำให้เป็นที่น่ารักใคร่ ความเป็นผู้น่ารักใคร่ทำให้มีความเคารพนับถือ เมื่อมีคนเคารพนับถือแล้วก็มีแต่ความเบิกบานสร่างใจ ที่เกลียดก็หาย ที่หน่ายก็สิ้น บุญก็มาปัญญาก็เกิด ความมีบุญมาปัญญาเกิดนั้นส่งเสริมให้มีความเจริญก้าวหน้า สิ่งเหล่านี้เป็นมงคลจากความกตัญญูโดยแท้⁵³

พระธรรมธีรราชทูต (โชดก ญาณสิทธิ) กล่าวว่าบุคคลผู้มีความกตัญญูทเวที่ย่อมได้รับอานิสงส์ดังนี้

1. ทำให้รักษาคุณความดีเดิมไว้ได้
2. ทำให้สร้างคุณความดีใหม่เพิ่มได้อีก
3. ทำให้เกิดสติ ไม่ประมาท
4. ทำให้เกิดหิริโอตตปปะ
5. ทำให้เกิดขันติ
6. ทำให้จิตใจผ่องใส มองโลกในแง่ดี
7. ทำให้เป็นที่สรรเสริญของคนดี
8. ทำให้มีคนอยากคบหาสมาคม
9. ทำให้ทั้งมนุษย์และเทวดายากช่วยเหลือ
10. ทำให้ไม่มีเวรไม่มีภัย
11. ทำให้ลาภผลทั้งหลายเกิดขึ้นโดยง่าย
12. ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานโดยง่าย⁵⁴

2. ประโยชน์ต่อสังคม บุคคลที่มีความกตัญญูทเวที่ ย่อมทำให้บุคคลผู้เกี่ยวข้องคบหาสมาคมได้รับแต่ประโยชน์สุขโดยส่วนเดียว ในพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญของการคบหาสมาคมไว้มากมาย ดังพุทธภาษิตว่า การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต และการบูชาคนควรบูชา นี้เป็นอุดมมงคล คบคนเช่นใด ก็เป็นเช่นนั้น⁵⁵ ข้อความเหล่านี้ นับว่าเป็นแนวความคิดที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ที่คบหาสมาคมเกี่ยวข้องกับบุคคลผู้มีความกตัญญูทเวที่ ผู้อยู่ในฐานะกัลยาณมิตร ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์มากมายมหาศาลแก่สังคมส่วนรวม เป็นธรรมดาว่าคนเราที่เกิดขึ้นในโลกนี้ ย่อมจะมีการคบ

⁵² พุ.ช. 25/9/8.

⁵³ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมมธโร), *มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์*, อ่างแล้ว, หน้า 461.

⁵⁴ พระธรรมธีรราชทูต (โชดก ญาณสิทธิ), *มงคล 38*, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, 2536), หน้า 180-181.

⁵⁵ พุ.อิตติ. 25/254/283.

หาสมาคมกันเป็นธรรมดา และการได้คบหาสมาคมกับบุคคลผู้เป็นกัลยาณมิตรนั้น พระพุทธองค์ตรัสว่า ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว⁵⁶

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร) กล่าวว่าความเป็นคนกตัญญูกตเวทีในฐานะกัลยาณมิตร เป็นประหนึ่งร่มโพธิ์ในโลกให้ผู้ข้ามโลกอันแสนจะข้ามยาก ได้อาศัยเป็นที่บรรเทาทุกข์ และเป็นประจักษ์ในทะเลทรายที่ทุรกันดาร ให้ผู้ข้ามได้อาศัยเป็นที่พักร้อนหย่อนใจ ผู้ไม่มุ่งทำดีแก่ใครก่อน กับผู้รับอุปการะจากใครแล้วไม่สำนึกในอุปการะของผู้มีคุณ ทำเป็นลืมคุณท่านเสียคนดี ถือว่าเขาเป็นคนละเมียดจิระยาของมนุษย์ อันที่จริงโลกมีความสงบสุขอยู่ได้ เพราะอาศัยคนดีเป็นส่วนใหญ่ เมื่อการทำดีต่อและการสนองตอบของคนดี ยังเป็นไปในโลกโดยสม่ำเสมออยู่เพียงใด โลกก็ยังมีความสงบสุขขึ้นบานสำราญร่มเย็นอยู่เพียงนั้น⁵⁷

บุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที เมื่อมีบุคคลทำความดีให้ตนแล้ว ย่อมจะรู้สึกสำนึกในอุปการะคุณที่ผู้อื่นกระทำแล้ว และพร้อมที่จะหาทางตอบแทนคืนทุกเมื่อทุกเวลาที่มีโอกาส เพราะฉะนั้นความดีที่บุคคลทำแล้วแก่บุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที นับว่าไม่เสียหาย ซ้ำยังก่อให้เกิดประโยชน์มากมาย ทั้งแก่ตนเอง และผู้อื่น ดังข้อความในนิโครธชาดกว่า “ความดีที่ทำในคนผู้มีความกตัญญู มีศีล มีความประพฤติอันประเสริฐ ย่อมไม่เสียหาย เหมือนเมล็ดพืชในนาที่ดี”⁵⁸

บุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที เป็นคนที่ไม่ประทุษร้ายมิตร ตั้งความกตัญญูเป็นเบื้องหน้า ระลึกถึงคุณของผู้มีคุณ ไม่ลืมคุณท่าน ไม่คิดร้ายต่อท่าน ดังนั้นบุคคลเมื่อได้ทำคุณต่อบุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที ย่อมจะก่อประโยชน์ให้เกิดประโยชน์ต่อผู้กระทำ

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่าไว้ว่า บุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที รู้คุณของผู้มีพระคุณหรือสิ่งที่มีบุญคุณ ย่อมทำให้โลกสงบเยือกเย็นงดงาม ยากหาที่จะเปรียบได้ เขาสามารถทำให้กลายเป็นพระทำยักษ์ให้กลายเป็นมนุษย์ที่ดี ทำคนตระหนี่ให้กลายเป็นคนใจบุญสุนทรทาน ทำคนริษยาให้กลายเป็นคนใจกว้าง แล้วจะไม่ทำให้โลกนี้กลายเป็นสวรรค์ได้อย่างไร⁵⁹

บุคคลผู้มีความกตัญญู ไม่เพียงแต่รู้คุณของผู้มีพระคุณและสนองคุณ เท่านั้น ยังมีคุณธรรมอย่างอื่นอีกด้วย คือ เป็นผู้ใหญ่ที่มีความเมตตากรุณาปราณีโอบอ้อมอารีเผื่อแผ่แก่ผู้น้อยที่ทำได้แก่ตน เป็นผู้ใหญ่อีกมีสมมาคารวะซื่อสัตย์สุจริตจงรักภักดีต่อผู้ใหญ่ที่มีพระเดชพระคุณแก่ตน ยกย่องเชิดชูไว้ในที่มีบุญคุณ บุคคลผู้มีความกตัญญูจะดำเนินชีวิตตนเพื่อประโยชน์สุขและความดีงามร่วมกันของสังคม ถ้าเขาจะแสวงหาประโยชน์ของตน เขาจะคำนึงถึงผลกระทบกระเทือนความสุขและความเสียหายต่อส่วนรวมก่อน เขาจะปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุขโดยชอบ ทั้งแก่ตนและผู้อื่นถ้าหากทุกคนในโลก ยอมรับรู้ถึงความจริงอันประเสริฐสุด คือ ความที่มนุษย์ทุกคนเป็นหนี้บุญคุณต่อกันและกัน แม้แต่คนที่เป้นศัตรูของกันและกัน โลกนี้จะเต็มไปด้วยการแข่งขันกันทำความดี เพื่อปลดปล่อยหนี้บุญคุณของตน ๆ ให้พ้นหนี้หนี้ และถ้าหัวใจของคนทุกคนในโลกนี้ เต็มไปด้วยความกตัญญูจริง ๆ แล้ว โลก

⁵⁶ ส.ม. 19/2/3.

⁵⁷ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร) , *มงคลยอตชีวิต ฉบับสมบูรณ์*, อ่างแล้ว, หน้า 448-449.

⁵⁸ พ.ชา. 27/78/335.

⁵⁹ พุทธทาสภิกขุ, *กตัญญูกตเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก*, อ่างแล้ว, หน้า 5.

นี่จะเป็นโลกที่งดงามยิ่งกว่าเทวโลก น่ายิ่งกว่าเทวโลกปลอดภัยยิ่งกว่าเทวโลก และน่าบูชา น่าปรารถนายิ่งกว่าเทวโลกแน่แท้⁶⁰

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พมพ รมมธโร) กล่าวว่าเมื่อทุกคนเกิดมาในโลก ที่เป็นโรงละคร โรงใหญ่แล้ว ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ เป็นผู้จัดการที่กตัญญู ผู้แสดงที่กตัญญู ผู้บอกบทที่กตัญญู ผู้เขียนเรื่องที่กตัญญู ผู้เปลี่ยนฉากที่กตัญญู ผู้ขายตั๋วที่กตัญญู ผู้เก็บตั๋วที่กตัญญู ผู้ดูที่กตัญญู ซึ่งแต่ละคนได้สมญาว่ามงคล พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญความกตัญญูของคนที่ได้สมญาว่ามงคลนั้น ว่าเป็นมงคลยอดชีวิตประการหนึ่งเพราะเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติบรรลุถึงความเจริญด้วยลาภ ยศ สรรเสริญ และความสุข⁶¹

ดังนั้น คุณธรรมคือความกตัญญูนี้เมื่อสั่งสมไว้ดีแล้ว ย่อมจะเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองทั้งต่อคนในสังคมและเป็นธรรมป้องกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้นเป็นคุณธรรมประคองโลกให้อยู่ได้ และอยู่ด้วยความสงบสุข

3.2.6 ความกตัญญูทวาทิในรูปแบบประเพณีงานบุญอุทิศ (บุญแจกข้าว)

การแสดงความกตัญญูทวาทินั้นทำได้หลายรูปแบบ เช่น ขณะมีชีวิตอยู่ให้เลี้ยงกาย คือ ปรนนิบัติเลี้ยงดูเป็นอย่างดี ให้พ่อแม่กินอิ่มนอนอุ่น ภาษาอีสานว่า ให้อยู่ดีมีแวง ฮักแพงพ่อแม่ ปฏิบัติตามคำแนะนำพร่ำสอนบอกกล่าว ไม่ทำให้ท่านเจ็บช้ำน้ำใจ และทำตนให้เหมาะสมแก่การรับมรดก เป็นต้น ครั้นตายแล้วให้เลี้ยงวิญญาณ คือทำบุญแจกข้าวอุทิศทานไปหา จุดประสงค์หลักในงานทำบุญแจกข้าวของชาวอีสานตามความหมายที่จริงก็คือ “การสร้างความกตัญญู” ให้เกิดขึ้นแก่บรรดาลูกหลานญาติพี่น้องของผู้วายชนม์ ซึ่งเป็นการตอบแทนความดีของผู้ตายตามหลักการในพระพุทธศาสนา เป็นการแสดงความกตัญญูซึ่งอยู่ภายในจิตสำนึกบุญคุณของผู้ตาย ให้แปรสภาพเป็น กตเวที คือแสดงภาพการกระทำคุณงามความดีให้ปรากฏชัดเจน กลายเป็นการกระทำที่สามารถมองเห็น จับต้องสัมผัสได้ ทั้งทางกาย วาจา และทางใจ เป็นการประกาศคุณความดีของบุพการีให้ปรากฏชัดเจนในท่ามกลางชุมชน จึงปรากฏวิธีการแสดงความกตัญญูกิจกรรมที่เด่น ๆ⁶²

ความกตัญญูทวาทิที่เกิดจากการทำบุญอุทิศชาวอีสาน เรียกการทำบุญอุทิศหรือบุญแจกข้าวนี้ว่า “เฮ็ดบุญหา” หรือ แจกข้าวหา หมายถึง การทำบุญหาผู้ตายเมื่อหาผู้ตายไม่เห็นจึงจำเป็นต้องอาศัยบุญจากผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่อุทิศไปให้ การทำบุญหาผู้ตายจึงจักสำเร็จได้และผู้ที่หาผู้ตายได้ชัดเจนที่สุดก็คือ ลูกหลานญาติพี่น้องเพราะบุคคลเหล่านี้เป็นญาติสายตรง เกิดจากการสืบเชื้อสายเผ่าพันธุ์จากผู้ตายไปแล้ว จึงเป็นภาระสำคัญของลูกหลานญาติพี่น้องที่จะต้องทำหน้าที่นี้แทนผู้ที่ยายไปแล้วตามหน้าที่ที่ปรากฏในเรื่องใน สังคาสกสูตร ดังที่กล่าวไปแล้วนั้นส่วนบุคคลอื่น ๆ เป็นเพียงผู้สนับสนุน หรือ คอยช่วยเหลือให้การทำบุญแจกข้าวนี้ เป็นไปอย่างถูกต้องและสะดวกเหมาะสมยิ่งขึ้นเหตุนี้เอง การทำบุญหาผู้ตายจึงจำเป็นต้องหาตัวเองให้พบเสียก่อนว่า เรามีความกตัญญูเกิดขึ้นในใจหรือไม่ ซึ่งภาษาอีสานเรียกความกตัญญูนี้ว่า ความคิดฮอด หากมีความคิดฮอดหรือความกตัญญูเกิดขึ้นแล้ว จึงแปรสภาพความกตัญญูทวาทิ คือแสดงออกให้ชัดเจนด้วยการตั้งใจทำบุญต่างๆ มีการให้ทาน สมาทานศีล และเจริญภาวนา คือตั้งใจทำความดีเต็มกำลัง จนตนเองเป็นผู้

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

⁶¹ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พมพ รมมธโร), *มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์*, อ่างแล้ว, หน้า 462.

⁶² พระครูสุศีลัมภีรญาณ, “บุญแจกข้าว : รูปแบบการแบ่งปันและการสร้างความกตัญญูของชาวอีสาน”, อ่างแล้ว, หน้า 43.

มีบุญเต็มเปี่ยมทั้งทางกาย วาจา ใจ พร้อมทั้งจะหลั่งไหลส่วนบุญส่วนกุศลอุทิศไปหาผู้ที่ตายไปแล้ว อย่างเต็มที่ ตามเจตนาที่ตั้งไว้ตั้งแต่ต้น⁶³

จากหลักพุทธธรรมในเรื่องของความกตัญญูตเวทีนั้น ทำให้หลายทาง ในทางพุทธศาสนา ไม่ได้จำกัดในการแสดงออกถึงรูปแบบของความกตัญญูตเวที เหตุนี้เอง ชาวพุทธเมื่อคนในครอบครัว ใดมีผู้เสียชีวิต หลังจากนั้นลูกหลานจึงทำบุญอุทิศให้ การทำทำบุญดังกล่าวนี้ ก็ถือว่าได้แสดงออกถึง ความกตัญญู และจุดมุ่งหมายต้องการเพื่อให้บรรดาลูกหลาน ได้มีความกตัญญูรู้บุญคุณของท่าน เมื่อใดที่ท่านเหล่านั้นได้ถึงแก่ความตาย ผู้ที่อยู่ในฐานะของลูกหลานก็ต้องทำการอุทิศส่วนบุญให้ซึ่ง การกระทำลักษณะนี้ย่อมได้รับประโยชน์หลายอย่างทั้งผู้ให้และผู้รับเป็นต้นว่าทำให้ไม่ลืมท่านทำให้ ท่านได้รับความสุขอันเกิดจากผลบุญมากยิ่งขึ้นและอีกอย่างก็ถือว่าเป็นการพบปะประชุมกันในหมู่ ญาติพี่น้องเมื่อประเพณีปฏิบัติเช่นนี้แล้ว ก็ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความกตัญญูตเวทีต่อบุพการี

ดังนั้น ความกตัญญูจึงเป็นหลักธรรมพื้นฐานของมนุษย์ทุกคนต้องมี จากการศึกษาพบว่า “งานบุญแจกข้าว” เป็นประเพณีที่ได้แสดงออกถึงความกตัญญูตเวทีได้ดีที่สุด เป็นสิ่งที่สืบทอดมา อย่างยาวนานและยังดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพราะเป็นประเพณีของชาวพุทธในภาคอีสาน ในการ แสดงความกตัญญูตเวทีต่อผู้มีพระคุณได้ชัดเจนที่สุด ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ เพราะมี กระบวนการและขั้นตอนที่กระทำได้อย่างเต็มที่ มีความสมบูรณ์แบบอยู่ในตัว อันเป็นเหตุทำให้ สถาบันครอบครัวและสถาบันอื่น ๆ มั่นคง ซึ่งนับว่าเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ทำให้มนุษย์รู้จักการ กระทำหน้าที่อันเหมาะสมของตนเอง ดังที่ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ บุคคลที่มีความกตัญญูตเวที เพราะเป็นบุคคลที่หาได้ยาก ผู้ที่มีความกตัญญูตเวทีต่อบิดามารดา คือ ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยง ท่านตอบช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูล ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็น ทายาท และที่สำคัญ “เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน” ดังนั้น บุตรจะต้องเลี้ยงดูบิดา มารดาให้เป็นอย่างดีทั้งทางกายและทางจิตใจ ให้ท่านมีความเป็นอยู่ที่ดี มีสุขภาพกายและสุขภาพจิต ที่สมบูรณ์ ผู้ที่เลี้ยงดูบิดามารดา ย่อมได้รับการยกย่องว่าเป็นบัณฑิต เป็นสัตบุรุษ ผู้ที่เลี้ยงดูบิดามารดา ย่อมได้รับอานิสงส์ตอบแทนให้มีความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้าด้วย

3.3 หลักสังคหวัตถุ 4

จากที่ได้ศึกษาพบว่าในประเพณีบุญแจกข้าวมีหลักพุทธจริยศาสตร์ที่สำคัญอยู่อีก คือ หลัก หลักสังคหวัตถุ 4 ซึ่งจะมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ความหมายของสังคหวัตถุ 4

ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับหลักสังคหวัตถุ 4 โดยนำแนวคิดจากนักวิชาการหลายท่านแต่ละ ท่านได้ให้ความหมายของหลักสังคหวัตถุ 4 ไว้ดังนี้

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับ สังคหวัตถุ 4 ไว้ ว่า เมื่อทุกคนต่างประพฤติดังสังคหวัตถุทั่วถึงกันแล้ว ย่อมว่าแต่เฉพาะคน เฉพาะครอบครัว จะรักใคร่นับ ถืออยู่เป็นสุขสบายเลย ถึงคนทั้งหมู่บ้าน ทั้งเมือง ทั้งประเทศ ทั้งโลก ก็ต้องอยู่เป็นสุขสบายตลอดไป

⁶³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

เหมือนกัน เพราะฉะนั้นท่านจึงว่าสังคหวัตถุทั้ง 4 อย่าง เป็นคุณสำหรับยึดเหนี่ยวน้ำใจ ผู้อื่นให้รักใคร่ นับถือ ช่วยเหลือกัน อย่างวิเศษแท้ มีอยู่ 4 ประการ ได้แก่

1. ทาน คือ การให้การเสียสละ
2. ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำสุภาพ
3. อัตถจริยา คือ การประพฤติในสิ่งที่เป็ประโยชน์แก่ผู้อื่น
4. สมานัตตตา คือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติเสมอดันเสมอปลาย⁶⁴

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับ สังคหวัตถุ 4 ไว้ว่า สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักการสงเคราะห์ หรือเป็นธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในความเมตตา เคารพรักซึ่งกันและกัน⁶⁵

บุญสิริ ขวลิตธารง ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับ สังคหวัตถุ 4 ไว้ว่า เป็นธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่ง ความยึดเหนี่ยวจิตใจของกันและกัน อันเป็นไปเพื่อการสงเคราะห์กัน⁶⁶

อุดม เขยกิจวงศ์ และ กนิษฐาณ แป้นสุวรรณ ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับ สังคหวัตถุ 4 ไว้ว่า เป็นธรรมเครื่องผูกมัดน้ำใจสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักคุณธรรมในศาสนาพุทธ โดยเป็นภาษาบาลีแยก ออกเป็น 2 ศัพท์คือ สังคห-1 วัตถุ 1 “สังคห” แปลเป็นภาษาไทยว่า สงเคราะห์ มีความหมายว่า ช่วยเหลืออุดหนุน “วัตถุ” ในที่นี้หมายความว่า เรื่อง รวมทั้ง 2 ศัพท์ มีความหมายว่า เรื่องความ ช่วยเหลือจะช่วยเหลือกันด้วยวิธีอย่างไรบ้าง ท่านได้วางไว้เป็น 4 อย่าง จึงจะถือว่าเป็นเครื่องยึด เหนี่ยวใจของผู้อื่นได้สังคหวัตถุ แปลว่า หลักการสงเคราะห์ หรือหลักสังคมสงเคราะห์ หมายความว่า เมื่อมนุษย์อยู่รวมกันเป็นหมู่ เป็นสังคม คนในสังคมจะต้องรู้จักสงเคราะห์ อนุเคราะห์กันตามฐานะ คนในสังคมจึงจะมีความรักใคร่ปรองดองกัน ซึ่งจะทาให้สังคมราบรื่น มีความสงบ ธรรมที่เป็นหลักการ สงเคราะห์นี้ มีอยู่ 4 อย่าง คือ

1. ทาน เป็นการให้สิ่งของแก่คนที่ควรให้ หมายความว่า คนเราเกิดมามีชีวิตอยู่ได้ก็เพราะ อาศัยการให้ จะเห็นได้ชัดก็คือ บิดา มารดา ให้ปัจจัยดำรงชีพทุกอย่างแก่บุตรธิดา ครู อาจารย์ให้วิชา ความรู้แก่ลูกศิษย์ ซึ่งการให้ของมีอยู่ 2 อย่าง คือ อามิสทานให้วัตถุสิ่งของ กับ ธรรมทานให้ธรรม หรือวิชาความรู้แก่ผู้อื่น ซึ่งการแบ่งปันวัตถุเพื่อเป็นปัจจัยร่วมกัน

2. ปิยวาจา เจรจาด้วยถ้อยคำน่ารัก ไพเราะอ่อนหวาน หมายความว่า การพูดจาน่ารัก พูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ การพูดนอกจากจะเป็นวาจาที่ไพเราะอ่อนหวานแล้ว ต้องเป็นวาจาที่เป็น สัจจะ และมีประโยชน์แก่ผู้ฟังแล้ว ยังจะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวน้ำใจได้มั่นคง

3. อัตถจริยา ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น หมายความว่า การทำประโยชน์แก่คน อื่น เช่น การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

4. สมานัตตตา ความเป็นคนเสมอดันเสมอปลาย ไม่ถือตัว ความเป็นคนเสมอดันเสมอ ปลาย คือ จิตใจคงเส้นคงวาต่อคนทั่วไป รู้จักร่วมสุขร่วมทุกข์กับคนอื่น เห็นคนอื่นได้รับทุกข์ต้องไม่

⁶⁴ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน), *สังคหวัตถุ 4*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2528), หน้า 53.

⁶⁵ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *สามไตร*, อ่างแล้ว, หน้า 11.

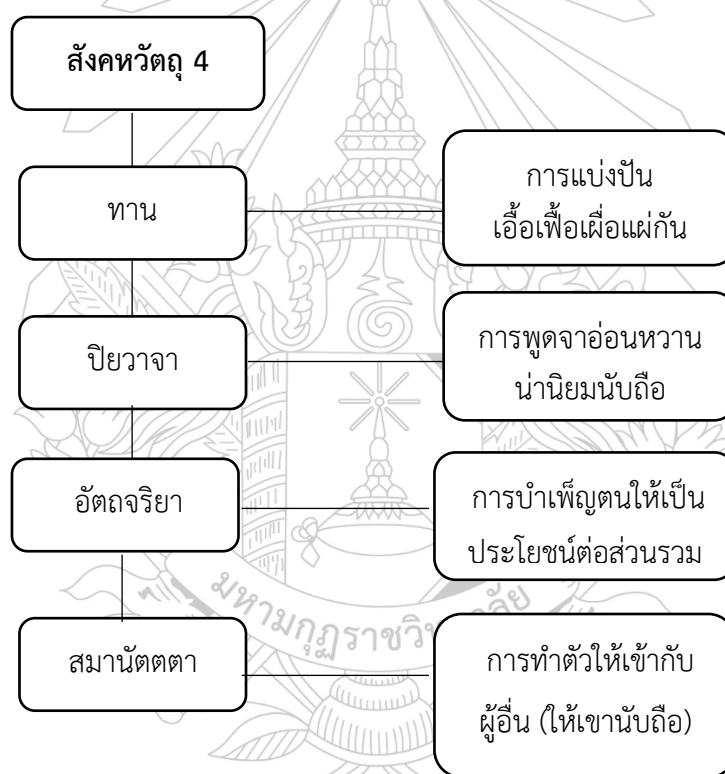
⁶⁶ บุญสิริ ขวลิตธารง, *ธรรมโอสย*, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, 2543), หน้า 23-31.

ทอดทิ้ง หรือรังเกียจ เห็นคนอื่นได้ดีมีความสุขก็ไม่ริษยาแครงคบเป็นอย่างไร ต่อไปก็เป็นอย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลง การวางตัวอย่างนี้ ย่อมเป็นที่รักใคร่นับถือของคนทั่วไป⁶⁷

จึงพอสรุปได้ว่า สัจคหัตถ์ 4 หมายถึง เครื่องมือหรือหลักธรรมที่ช่วยประสานคนหมู่มากให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นเครื่องช่วยจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทำให้คนอยู่ร่วมกันด้วยความรักสามารถนำไปใช้ได้ตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับสังคม เป็นธรรมอันจะก่อให้เกิดความผาสุกในบ้านเมืองและประเทศชาติหากทุกคนสามารถปฏิบัติได้พร้อมกับทำหน้าที่ของตนเต็มกำลังความสามารถอย่างสมบูรณ์ย่อมสร้างบรรยากาศในการทำงาน ในแบบงานสัมฤทธิ์ ชีวิตรื่นรมย์ได้อย่างแน่นอน

ความสำคัญของ หลักสัจคหัตถ์ 4

การที่เรามาอยู่ร่วมกันในสังคมนั้นต้องปฏิบัติตนอย่างไร จึงจะอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านทรงได้ให้หลักธรรมในการดำเนินชีวิตในสังคมอย่างเป็นสุขหรือเลือกว่าหลักสัจคหัตถ์ 4 หรือ หลักแห่งการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน แบ่งออกเป็น 4 ประการ ซึ่งจะได้อธิบายเป็นลำดับต่อไป

ภาพที่ 3.1 แสดงความสำคัญหลักสัจคหัตถ์ 4

⁶⁷ อุดม เขยกิจวงศ์และ กนิษฐาณ แป้นสุวรรณ, พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงดาว, 2548), หน้า 115.

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงความสำคัญของ สังคหวัตถุ 4 คือ หลักการสงเคราะห์ หรือเรื่องการสงเคราะห์กันช่วยเหลือซึ่งกันและกันซึ่งประกอบด้วย ทาน คือ การแบ่งปันเอื้อเอื้อเผื่อแผ่กัน พระพุทธเจ้ามุ่งที่ธรรมทานมากกว่า อมิตทาน ธรรมทานให้การช่วยเหลือแนะนำในสิ่งที่ดีประโยชน์ ซึ่งช่องทางให้บุคคลสามารถแก้ปัญหาให้ลุส่วงไปด้วยตนเอง ปิยวาจา คือ การพูดจากรักนิยมนับถือ พระพุทธเจ้าทรงเน้นว่าต้องเป็นถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน ที่ประกอบด้วยสัจจะ คือความจริงใจและต้องเกิดประโยชน์แก่ผู้เจรจาด้วย อตถจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์ ซึ่งหมายถึงการประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์แก่บุคคลอื่น พระพุทธเจ้าเน้นที่โลกัตถจริยา คือ การทำคุณประโยชน์ให้แก่บุคคลในวงกว้างไม่จำกัดเฉพาะตนเองและญาติผู้ใกล้ชิด สมานัตตตา คือ ความมีตนเสมอ การรู้จักปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นร่วมสุขร่วมทุกข์กันได้เสมอต้นเสมอปลาย⁶⁸

พระราชสุทธินายกมณคล (จรัญ ชิตธมโม) ได้กล่าวถึงความสำคัญของสังคหวัตถุ 4 ไว้ว่า สังคหวัตถุ 4 เป็นทางเกิดของสามัคคีมี 4 ข้อ คือ

1. ทาน คือ การให้ปัน การให้ทานซึ่งกันและกันไม่หวังกัน โดยการให้ทานแบ่งเป็นประเภทได้แก่ ให้เพื่อการบูชาคุณ ให้เพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจผู้อื่นไว้และให้เพื่อเห็นแก่มนุษยธรรม
2. ปิยวาจา คือ พูดให้เขารัก ไม่พูดให้เขาเกลียด ไม่ใส่ร้ายป้ายสี ต้องพูดให้เขารักเรียกว่า ปิยวาจา ปิโย เทวมนุสสานัง
3. อตถจริยา บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม อย่างนิงดูตาย อย่างเห็นแก่ตัว
4. สมานัตตตา เป็นการวางตนให้เหมาะสม เรียกว่า ไม่ถือตัวตนว่าเราดีกว่าเขา ได้แก่ วางตนให้เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ เหมาะกับฐานะ เหมาะกับกาลเทศะ ที่ว่าเหมาะสมตำแหน่งหน้าที่นั้นหมายความว่า เรามีหน้าที่อย่างไรก็ไปปฏิบัติไปตามหน้าที่ ที่ว่าเหมาะสมกับฐานะนั้น คือ ใช้จ่ายทรัพย์ให้เหมาะสมกับฐานะก็คือ ใช้จ่ายใช้จ่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ สรุ่ยสรวายเกินไปแต่ก็ไม่ตระหนี่เกินไปจนเข้าขั้นทรนทานตนเอง ที่ว่าเหมาะสมกับกาลเทศะนั้นหมายความว่าปฏิบัติกิจให้เหมาะสมกับเวลาและสถานที่⁶⁹

ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า สังคหวัตถุ 4 มีความสำคัญดังนี้ เป็นหลักธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างในสังคมอย่างมีความสงบสุขสันติ การผูกมิตรไมตรีกับคนรอบข้างและการเอื้อเอื้อเพื่อเกื้อกูล ซึ่งกันและกันทำให้เกิดสันติและเพื่อให้อยู่ด้วยกันอย่างสงบสุขในสังคม

องค์ประกอบของ หลักสังคหวัตถุ 4

วคิน อินทสระ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของสังคหวัตถุ 4⁷⁰ ประกอบด้วย ข้อปฏิบัติ สำหรับการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ประกอบด้วย

1. ทาน ตามตัวอักษร แปลว่า การให้ จำแนกเป็นการให้สิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภค เรียก อามิตทาน การให้ธรรม คำแนะนำ สั่งสอน ชักจูงในทางที่ดีเรียกว่าธรรมทาน การให้อภัยไม่ถือโทษ

⁶⁸ พุทธทาสภิกขุ, *พุทธศาสนากับคนรุ่นใหม่และสังคมไทยในอนาคต*, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, 2525), หน้า 255.

⁶⁹ พระราชสุทธินายกมณคล (จรัญ ชิตธมโม), *หลักธรรมกับความเปลี่ยนแปลงของชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธุรกิจก้าวหน้า, 2542), หน้า 35.

⁷⁰ วคิน อินทสระ, *หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : ธนธัชภาพพิมพ์, 2544), หน้า 22-24.

ล่วงเกินของผู้อื่นโดยเฉพาะเมื่อเขารู้สำนึกผิดแล้วมาขอโทษ เรียกอภัยทาน การงดเว้นไม่เบียดเบียนชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่นก็เป็นอภัยทานเหมือนกัน

2. ปิยวาจา แปลว่า วาจาที่ น่ารัก ก่อให้เกิดความศุติในทางธรรม หมายถึง วาจาสุภาสิตมีประโยชน์ มีเหตุผล ที่ทำตามแล้วให้เกิดประโยชน์ได้จริง ไม่ใช่วาจาที่พูดหลอกลวง ประจบประแจงให้คนรักคนหลงและเจือด้วยโทษ วาจาสุภาสิตนั้นทางพระพุทธองค์แสดงไว้ว่ามีองค์ประกอบ 5 ประการคือ พูดถูกกาลเวลา พูดคำจริง พูดอ่อนหวาน พูดมีประโยชน์ พูดด้วยเมตตาจิต พระองค์ทรงแสดงวาจาสุภาสิต ว่า ประกอบด้วยองค์ 4 คือ

- 1) กล่าวแต่วาจาที่ดี ไม่กล่าววาจาที่ชั่ว
- (2) กล่าวเป็นธรรม ไม่กล่าวคำที่ไม่เป็นธรรม
- 3) กล่าววาจาน่ารัก ไม่กล่าววาจาอันไม่น่ารัก
- 4) กล่าวคำจริง ไม่กล่าวคำเหลวไหล

รวมความว่า วาจา ก็คือ วาจาสุภาสิต การพูดดี พูดถูกกาลเวลา พูดคำจริง พูดมีประโยชน์ พูดอ่อนหวาน และพูดด้วยจิตเมตตา ส่วนคำพูดน่ารัก พูดเพื่อให้คนอื่นรัก ให้คนอื่นหลง แต่ขาดลักษณะแห่งวาจาสุภาสิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำหลอกลวง แม้จะฟังดูน่ารักเพียงใดก็ตาม ที่ผู้พูดได้ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นว่าจาเช่นนั้นก็ไม่เป็นปิยวาจา เพราะคำพูดนั้นไปทำลายประโยชน์ของผู้ฟัง

3. อัตถจริยา แปลว่า ประพฤติประโยชน์ ได้แก่ การบำเพ็ญประโยชน์ ธรรมะข้อนี้มุ่งถึง การปรับปรุงตัวเอง 2 ประเด็นคือ ก. การทำตนให้เป็นคนมีประโยชน์ ข. การทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ในประเด็นแรกที่ว่า ทำตนให้เป็นคนมีประโยชน์ หมายความว่า ทำให้ตัวเรามีค่า มีราคา มีความดี ที่พอจะเป็นประโยชน์แก่คนอื่นได้ด้วยวิธีทำตัวให้เป็นคนมีประโยชน์อาจทำได้หลายวิธี เช่น การศึกษาอบรมและการฝึกฝนตน ให้เป็นคนมีสมรรถภาพพอที่จะช่วยคนอื่นได้ เมื่อรวมความแล้วคนมีประโยชน์ก็คือคนมีกำลังในตัวคือ มีกำลังกาย มีกำลังความคิด มีกำลังปัญญา มีกำลังทรัพย์ ฯลฯ ในประเด็นที่ 2 คือ การทำสิ่งที่เป็นประโยชน์เรื่องนี้เป็นเรื่องจ่ายกำลังออกไปช่วยคนอื่น คนใจกว้างจึงทำได้ใจแคบเป็นแก่ตัวทำไม่ได้การทำให้เป็นประโยชน์แก่คนอื่นนั้นโปรดอย่าเข้าใจว่าต้องถึงกับยอมตัวลงเป็นคนใช้ของคนอื่น ไม่ใช่อย่างนั้น ความมุ่งหมายเพียงเพื่อบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่คนอื่น แสดงอหิสา อ่อนน้อมถ่อมตนถ้อยคำการบำเพ็ญประโยชน์ดังกล่าวนี้ เช่น ช่วยเหลือเพื่อนบ้านในคราวมีกิจ ช่วยบอกกล่าวสั่งสอนวิชาความรู้ ช่วยหางาน⁷¹ ช่วยแนะทางอาชีพให้ คนที่บำเพ็ญประโยชน์จะต้องปฏิบัติตนอีกอย่างหนึ่งคือ เว้นจากการกระทำที่จะเป็นภัยแก่ผู้อื่นเสียทั้งสิ้น แม้แต่ของเล็กน้อย เช่น ทิ้งเศษแก้วตามถนนหนทางหรือทำลายสิ่งที่เป็นสาธารณะประโยชน์ให้เสียหาย

4. สมานัตตตา แปลได้หลายนัยและความหมายต่างๆ ทั้งนั้น เช่น ความไม่ถือตัว คือ ไม่หยิ่งทะนงตน การวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ความเป็นผู้เสมอกันในสุขและทุกข์ คือร่วมสุขร่วมทุกข์ การประพฤติตนให้เหมาะสมแก่ภาวะบุคคลและเหตุการณ์ การประพฤติได้ ดังนี้ เป็นข้อหนึ่งในการยึดเหนี่ยวจิตใจกัน ความเป็นผู้วางตัวอย่างเสมอต้นเสมอปลายไม่ถือตัว คือ การวางตัวให้เหมาะสมกับฐานะ ไม่ขึ้นๆ ลงๆ ไปตามอำนาจของโสภณธรรม คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เสื่อม ลาภ เป็นต้น

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า องค์ประกอบของสังคหวัตถุ 4 เป็นแนวทางในการสงเคราะห์กันและกันของคนในสังคม ได้แก่ การให้ทาน คือการเอื้อเฟื้อต่อกัน ปิยะวาจา พูดจาต่อกันด้วยความสุภาพอ่อนน้อม อุตถจริยา คือ การปฏิบัติตนที่มีประโยชน์ต่อผู้อื่นและ สมานัตตตา คือ การวางตัวให้เหมาะสมกับตำแหน่งเมื่อมีองค์ประกอบนี้แล้วการจะอยู่ในสังคมแต่ละวันก็จะประสบกับความสุขความสำเร็จได้

หลักคำสอนเกี่ยวกับ หลักสังคหวัตถุ 4

พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าวถึง สังคหวัตถุ ซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ใน สังคหวัตถุสูตร⁷² ว่า ภิกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ (ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว) 4 ประการนี้ สังคหวัตถุ 4 ประการ อะไรบ้าง

1. ทาน (การให้)
2. ปิยะวาจา (วาจาเป็นที่รัก)
3. อุตถจริยา (การประพฤติประโยชน์)
4. สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ)

จากหลักคำกล่าวข้างต้น พระพุทธองค์ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของสังคหวัตถุ ว่าเป็นคุณธรรมที่ช่วยอุ้มชูโลก และเป็นหลักธรรมสำคัญในการสงเคราะห์ เกื้อ ชิงกันและของคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข⁷³

อาจกล่าวได้ว่า สังคหวัตถุ คือหลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจคนและ สมัคสมาน ประสานหมู่ชนไว้ไม่ให้แตกกัน ประกอบด้วย

1. ทาน ให้ปัน คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจและศิลปวิทยา

2. ปิยะวาจา พูดอย่างรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม หรือแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

3. อุตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกายและขวนขวายช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาคและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

4. สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอทั้งต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบและเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหาค เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

ในด้านหลักคำสอนเกี่ยวกับสังคหวัตถุ ๔ คือ หลักการสงเคราะห์ หรือเรื่องการสงเคราะห์กันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีลักษณะพฤติกรรมที่รู้จักแบ่งปัน รู้จักการให้ เสียสละยินดีในความสุขของผู้อื่น ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไกล่เกลี่ยความแตกแยกในหมู่คณะ บำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม ไม่นำเอาผลงานของผู้อื่นมาเป็นของตนเอง

⁷² วจ.จตุกก. 21/32/51.

⁷³ ธรรมรักษา, พระไตรปิฎกฉบับสุภาพ, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, 2532), หน้า 208.

พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักการสร้างมนุษยสัมพันธ์ไว้เรียกว่า สังคหวัตถุ⁷⁴ หมายถึงวิธีผูกใจคน พระองค์ตรัสว่า รถม้าแล่นไปได้เพราะมีลิ่มสลักคอยตรึงส่วนประกอบต่าง ๆ ของรถม้าเข้าด้วยกัน ฉะนั้น คนในสังคมก็ฉันทัน คือทำหน้าที่เป็นกาวใจเชื่อมประสานคนทั้งหลายเข้าด้วยกัน ลิ่มสลักดังกล่าวนี้คือ สังคหวัตถุที่นักบริหารจะสามารถผูกใจเพื่อนร่วมงาน และผู้ใต้บังคับบัญชาไว้ได้ ถ้ามีสังคหวัตถุ 4 ประการ ได้แก่

1. ทาน หมายถึง การให้ (โอบอ้อมอารี) ผู้ปกครองที่ดีต้องมีน้ำใจรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้ทานแก่เพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชาการให้ทางจะช่วยให้ทุกคนอื่นไว้ได้
2. ปิยวาจา หมายถึง การพูดถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน (วจีไพเราะ) รู้จักผูกใจคนด้วยคำพูดอ่อนหวาน คำพูดหยาบกระด้างผูกใจใครไม่ได้ ตามปกติคนเราจะมัดสิ่งของต้องใช้ของอ่อน เช่น เชือกหรือลวดมัด ในทำนองเดียวกันเราจะมัดใจคนได้ก็ด้วยถ้อยคำอ่อนหวาน
3. อัตถจริยา หมายถึง การทำตัวให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น
4. สมานัตตา หมายถึง การวางตัวสม่ำเสมอ (วางตนพอดี)

จากการศึกษาเกี่ยวกับสังคหวัตถุ 4 พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของหลักสังคหวัตถุ ว่าเป็นคุณธรรมที่ช่วยอุ้มชูโลก และเป็นหลักธรรมสำคัญในการสงเคราะห์เกื้อกูลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รู้จักแบ่งปัน รู้จักการให้ เสียสละ และยินดีในความสุขของผู้อื่น เป็นเครื่องมือในการช่วยไกลเกลี่ยความแตกแยกในหมู่คณะ และบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม ทำให้สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

หลักสังคหวัตถุ 4 ก่อให้เกิดความสุขในสังคม

หลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสุขในสังคมที่กล่าวไว้ในพุทธศาสนาเถรวาท ในแง่ของการมีมิตรสหายหรือบริวารที่ดีจริง พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความสำคัญของการมีมิตรสหายที่ดีไว้ใน อปฺพิทฺธสูตรว่า “ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี นี่เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้นทีเดียว”⁷⁵ แต่การที่จะสร้างมิตรหรือยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลที่เป็นมิตรสหายกันแล้วไว้นั้นก็เป็นสิ่งที่สำคัญมากเหมือนกัน เพราะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของมิตรหรือบริวารเรียกว่า หลักสังคหวัตถุ ซึ่งมีด้วยกัน 4 ประการ คือ

1. ทาน การให้ปัน การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่สิ่งของของตนแก่บุคคลอื่น ด้วยเห็นว่าสิ่งของที่ตนเสียสละไปนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ผู้รับ เป็นการแสดงความมีน้ำใจและการยึดเหนี่ยวจิตใจของมิตรสหายหรือบริวารไว้ได้พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญการให้ไว้มากมาย เช่น ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก⁷⁶ ผู้ให้ย่อมผูกมิตรไว้ได้ เป็นต้น ผู้ที่มีความตระหนี่นั้นไม่สามารถที่จะผูกมิตรหรือยึดเหนี่ยวจิตใจของมิตรและบริวารไว้ได้
2. ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ การมีวาจาเป็นที่รัก เป็นที่ดูดีมีจิตใจของผู้ฟัง มีวาจาสุภาพอ่อนหวานชวนฟัง เป็นวาจาที่ไม่หยาบคายและก่อให้เกิดประโยชน์ การมีปิยวาจามีความสำคัญเป็นอย่างมากในการผูกมิตรหรือรักษาน้ำใจมิตร บุคคลที่ได้รับมอบหมายให้เป็นทูตหรือเป็นตัวแทนของประเทศในการเจรจาเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของประชาชนและประเทศชาติ

⁷⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *สยามสามไตร*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2554). หน้า 13-14.

⁷⁵ ส.ม. 19/5/2.

⁷⁶ อง.จตุกก. 21/32/42.

จะต้องมีเทคนิคในการใช้คำพูดอย่างดีเยี่ยม เพราะถ้าหากใช้คำพูดที่ไม่ดีก็จะส่งผลให้ประชาชนและประเทศชาติสูญเสียผลประโยชน์ได้

3. อรรถจริยา การประพฤติตนเป็นประโยชน์ เช่น การช่วยเหลือผู้อื่นในเวลาที่เขาเป็นไม่เป็น คนหนึ่งตายในเมื่อตนเองมีกำลังความสามารถที่พอจะช่วยเหลือได้ ในการผูกสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศก็เช่นเดียวกัน จะต้องเป็นผู้ที่รู้จักให้การช่วยเหลือในเวลาที่เหมาะสมช่วยเหลือ เช่น เมื่อถึงคราวที่มีมิตรประเทศต้องประสบกับภัยพิบัติต่าง ๆ ที่ประเทศสัมพันธ์มิตรพอที่จะช่วยเหลือได้ก็ให้ช่วยเหลือตามกำลังความสามารถ เพื่อเป็นการผูกสัมพันธ์ไมตรี หรือแสดงถึงความสัมพันธ์ไมตรีอันดีต่อกัน

4. สมานัตตตา ความมีตนเสมอต้นเสมอปลาย ไม่คบมิตรเพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน มิใช่ว่าเมื่อเห็นว่ามิตรหมดประโยชน์สำหรับตนแล้วก็เริ่มห่างเหิน หรือเลิกคบไป การคบหามิตรจะต้องคบด้วยความจริงใจและความเสมอต้นเสมอปลาย ทั้งในยามที่มิตรรุ่งเรืองและในคราวตกต่ำ

สรุปได้ว่า วิธีการทั้ง 4 นี้ เมื่อปฏิบัติได้ ย่อมให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในกลุ่มชนนั้น ๆ ถ้าไม่มีหลักปฏิบัติเช่นนี้ ผู้นั้นย่อมไม่เป็นที่รักของคนทั่วไป ข้อนี้บางท่านจึงเรียกว่า มนตัมหาเสน่ห์ เพราะทำให้ตนเข้าไปนั่งในใจของผู้อื่นต่อไป จะได้พูดถึงความสำคัญของสังคหวัตถุธรรม ที่เป็นส่วนสำคัญในการอยู่ร่วมกัน ดังนี้

สังคหวัตถุ 4 หลักธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม

ซึ่งการอยู่ร่วมกันในสังคมหรือในหมู่คณะจำเป็นต้องมีสิ่งที่จะมายึดเหนี่ยวจิตใจและประสานหมู่คณะไว้ให้เกิดความสามัคคีและเพื่อให้อยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข ได้แก่ หลักสังคหวัตถุ 4 ดังต่อไปนี้

1. ทาน คือ การให้ปันสิ่งของตนแก่ผู้อื่นที่ควรให้ คือการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละแบ่งปันเฉลี่ยให้ ไม่ใช่ให้จนร่ำรวยหรือให้จนหมดเนื้อหมดตัว แต่เป็นการแบ่งปันให้เพื่อแสดงอัธยาศัยไมตรี ผู้ให้ไม่จำเป็นต้องร่ำรวยหรือมีฐานะดีกว่าผู้รับเสมอไป และยังรวมถึงการช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ทุนหรือทรัพย์สินสิ่งของตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ

2. ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน คือกล่าวคำสุภาพไพเราะน่าฟังชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล เป็นหลักฐานชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจให้กำลังใจรู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดีสมานสามัคคีเกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งแต่ละกลุ่มที่ได้จัดตั้งขึ้นมาจะมีการแบ่งหน้าที่กันและสิ่งที่ขาดเสียไม่ได้คือฝ่ายประชาสัมพันธ์ หากฝ่ายประชาสัมพันธ์พูดจาไม่ดี ถึงโครงการหรือกิจกรรมจะดีแค่ไหนก็ไม่สามารถที่จะโน้มน้าวจิตใจของสมาชิกกลุ่มได้

3. อรรถจริยา การทำประโยชน์ คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกายและขวนขวายช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ทั้งช่วยแก้ไขปัญหาคและช่วยปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นในด้านคุณธรรมจริยธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี

4. สมานัตตตา วางตนเสมอต้นเสมอปลายให้ความเสมอภาคปฏิบัติสม่ำเสมอแก่ทุกคนผู้ที่เป็นสมาชิกกลุ่มและบุคคลทั่วไปไม่เอาเปรียบบุคคลที่ด้อยกว่า และเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุขร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหาให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

จึงพอสรุปได้ว่า สังคหวัตถุ 4 ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งการอยู่ร่วมกันกัน ซึ่งเป็นเครื่องประสานใจและเหนี่ยวรั้งใจคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ และทำให้อยู่กันด้วยความรักความปรารถนาดีต่อกัน

สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน

การให้เพื่อสงเคราะห์นี้ หมายถึง การให้เพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจ ร้อยรัดใจให้รวมกันเป็นหมู่ และเห็นอกเห็นใจกัน รักใคร่นับถือสนิทสนมกันมั่นคง จะเห็นได้จากมีกองทุนช่วยสมาชิกในชุมชน ยอมเสียสละเงินของทุกคนที่สมัครใจเข้าเป็นสมาชิกกองทุน ถือเป็นการช่วยเหลือกันแสดงให้เห็นว่าทุกคนมีความคิดที่จะช่วยเหลือกันเอง ก่อนที่จะไปขอรับความช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันสิ่งของ ๆ ตนช่วยเหลือกันด้วยตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำทั้งเสียสละร่างกายและเวลาเพื่อส่วนรวม และสิ่งที่มีงมงันด้วยการพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ อ่อนหวาน วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดดีมีน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ จะก่อให้เกิดความสามัคคี เกิดมิตรไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงสิ่งทีทุกคนยอมรับในกฎกติกาที่ได้ตั้งขึ้นมาร่วมกัน ทำให้แสดงถึงการประพฤติปฏิบัติร่วมกันและผลประโยชน์ที่จะได้ร่วมร่วมกันก็คือไมตรีที่ดีต่อกันที่ทุกคนจะได้รับร่วมกันจึงเป็นแรงจูงใจในการแก้ไขปัญหาในการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน⁷⁷

จากการศึกษาหลักสังคหวัตถุ 4 พบว่า ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์กัน ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา หลักทั้ง 4 ประการ เป็นเครื่องประสานใจและเหนี่ยวรั้งใจคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้

สังคหวัตถุ 4 เป็นธรรมแห่งการแบ่งปันกันการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

สังคหวัตถุ 4 เป็นเสมือนยานพาหนะที่จะนำมนุษย์ไปสู่ความสุขความเจริญ สังคมของมนุษย์ประกอบขึ้นด้วยบุคคลที่มีภูมิหลังแตกต่างกันมีทั้งคนดีและคนไม่ดี มีทั้งคนที่ร่ำรวยและยากจน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอาศัย สังคหวัตถุ 4 เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวบุคคลแต่ละคนให้มีความผูกพันกัน เพื่อสังคมจะได้ดำรงอยู่ในความสงบ และได้รับการพัฒนาให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น พระพุทธองค์ทรงชี้แนะไว้ว่าถ้าสังคมใดปราศจากสังคหวัตถุ 4 แล้ว สังคมนั้นก็จะมีแต่ความยุ่งเหยิง ไร้สันติสุข ด้วยเหตุผลดังกล่าวพุทธศาสนิกชนจึงทำความเข้าใจเรื่องสังคหวัตถุ 4⁷⁸ ให้ถ่องแท้ดังต่อไปนี้

1. ทาน คือ การให้ การเสียสละ หรือให้ปันสิ่งของ ๆ ตนเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้แต่ฝ่ายเดียว คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้เราไม่เป็นคนละโมภ ไม่เห็นแก่ตัว เราควรคำนึงอยู่เสมอว่า ทรัพย์สินสิ่งของที่เราหามาได้ไม่ใช่สิ่งจีรังยั่งยืน เมื่อเราสิ้นชีวิตไปแล้ว ก็ไม่สามารถจะนำติดตัวไปได้ การเสียสละ การบริจาคทานต่อกัน

2. ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์และเหมาะสมกับกาลเทศะ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการพูดเป็นอย่างยิ่ง เพราะการพูดเป็นบันไดขั้นแรกที่จะสร้างมนุษยสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้น กิจกรรมงานธุระต่าง ๆ อาจประสบกับความล้มเหลว ถ้าหากไม่ใช่ปิยวาจาในการติดต่อสื่อสารกันและกัน บุคคลก็อาจประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ถ้ารู้จักใช้ปิยวาจาตั้งคำพิงเพยที่ว่า "พูดดีเป็นศรีแก่ตัว"

3. อตถจริยา คือ ประพฤติในสิ่งที่เป็นประโยชน์กับคนอื่น ด้วยการปฏิบัติตามแนวทางดังต่อไปนี้ มีความประพฤติชอบทางกาย เรียกว่า กายสุจริต⁷⁹

⁷⁷ ธรรมรักษา, พระไตรปิฎกฉบับสุภาพ, อ่างแล้ว, หน้า 25.

⁷⁸ อง.จตุกก. 21/32/52.

⁷⁹ พ.ธ. 25/1-2/23-24.

4. สมานัตตตา คือการเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติ เสมอต้นเสมอปลาย คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้เราเป็นคนที่มีจิตใจหนักแน่นไม่โลเล รวมทั้งยังเป็นการสร้างความนิยมและไว้วางใจให้แก่ผู้อื่นอีกด้วย⁸⁰

จากการศึกษาอาจกล่าวได้ว่าหลักธรรมแห่งการแบ่งปันนี้ ประชาชนในชุมชน ได้ถือปฏิบัติร่วมกันโดยใช้ศาสนาเป็นเครื่องกลมเกลียวจิตใจให้มีความเห็นอกเห็นใจกันในชุมชน มีการแบ่งปันเงินที่มีอยู่เพื่อเข้าเป็นกองทุนชุมชน จึงถือเป็นการแบ่งปันทรัพย์เพื่อช่วยเหลือดูแลซึ่งกันและกัน จึงเป็นการให้การเผื่อแผ่แก่กันซึ่งเป็นข้อสำคัญเพราะว่าทุก ๆ คนย่อมต้องการความช่วยเหลือจากกันและกัน และการแบ่งปันไม่ได้มีแต่ทรัพย์สินเท่านั้น ยังรวมถึงด้านจิตใจ ยังช่วยให้กำลังใจให้ความรู้ให้การแนะนำให้ข้อเสนอแนะต่าง ๆ ในสิ่งที่ทำร่วมกันในชุมชนแล้วผลที่จะได้ตามมาจึงเป็นมูลเหตุให้ได้รับความร่วมมือ ทุกคนจะได้รับความสุขร่วมกัน แต่ถ้าหากสมาชิกในชุมชนคิดเห็นแต่ประโยชน์ของตนเองมากกว่าส่วนร่วม การปฏิบัติหน้าที่ก็จะไม่สามารถสำเร็จได้และ สังคหัตถ์ 4 หรือหลักธรรม 4 ประการ ที่ช่วยประสานคนหมู่มากให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นเครื่องช่วยขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทำให้นอนอยู่ร่วมกันด้วยความรัก สามารถนำไปใช้ได้ตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับสังคม เป็นธรรมที่ก่อให้เกิดความผาสุกในบ้านเมือง และสังคมนั่นเอง

สังคหัตถ์ 4 เป็นหลักแห่งการให้เพื่ออนุเคราะห์

การให้ความเกื้อหนุนโอบอ้อมอารีด้วยเมตตา และการให้อุดหนุนเอื้อเพื่อช่วยเหลือกันด้วยความกรุณา คนที่มีทรัพย์คิดช่วยเหลือคนอื่นให้ตั้งตัวได้ ย่อมเป็นกำลังสำคัญของชุมชนเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งและเพื่อเป็นกำลังที่สำคัญของประเทศชาติ ดังนั้น การให้เกื้อหนุน โอบอ้อมอารีกันด้วยเมตตา และการให้อุดหนุนเอื้อเพื่อช่วยเหลือกันด้วยความกรุณาจึงถือว่าให้เพื่ออนุเคราะห์⁸¹ หลักสังคหัตถ์ 4 คือ ธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน หรือหลักมนุษยสัมพันธ์ที่ดีที่ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสมัคปรสันและมีความสุขมี 4 ประการ คือ ทาน ปิย วาจา อตถจริยา และ สมานัตตตา ดังนี้

1. ทาน เป็นหลักธรรมเบื้องต้นในพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวนำใจกันและกันไว้ พระพุทธศาสนาให้ความหมายของ ทาน คือ การให้วัตถุที่ควรให้ การให้ความรู้ การให้อภัยแก่คนหรือสัตว์อื่น ตามความหมายนี้ คือ การงดเว้นจากเวรภัย

2. ปิยวาจา เป็นการเจรจาด้วยถ้อยคำที่สุภาพและถ้อยคำที่มีประโยชน์ พูดถ้อยคำที่เป็นจริง และถ้อยคำที่ไม่กระทบกระทั่งผู้อื่น พูดแต่ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในตัวผู้พูด จูงใจให้ละเว้นความชั่ว ทำให้การงานสำเร็จเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตและการงานยิ่ง

3. อตถจริยา การประพฤติประโยชน์ ทาประโยชน์แก่เขา หลักธรรมข้อนี้มุ่งสอนตน 2 ด้าน คือ การทำตนให้เป็นประโยชน์ และการทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

⁸⁰ พระราชสุทธินิพนธ์มงคล (จรัญ ฐิตธมฺโม), *หลักธรรมกับความเปลี่ยนแปลงของชีวิต*, อ่างแล้ว, หน้า 56.

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

4. สมนัตตตา แปลว่า ความเป็นผู้มีต้นเสมอต้นเสมอปลาย คือ การวางตัวดีวางตัวเสมอต้นเสมอปลายกับทุกคน การทำตัวให้เป็นคนน่ารัก น่าเคารพนับถือ และนำให้ความช่วยเหลือร่วมมือการทำตัวได้เหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์ลักษณะนิสัยของผู้มีสมนัตตตา

สังคหัตถ์ 4 กับสมาชิกที่ดีในองค์กร

สังคหัตถ์ 4 เป็นหลักธรรมที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีกันในหมู่คณะไม่ว่าจะเป็นองค์กรที่มีขนาดเล็กหรือองค์กรขนาดใหญ่ย่อมมีแนวทางที่เหมือนกัน ดังนี้

1. ทาน คือ การเผื่อแผ่ แบ่งปัน ให้ความช่วยเหลือสงเคราะห์ทั้งทางทุนทรัพย์สิ่งของปัจจัยสี่ที่จำเป็น ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย หรือยารักษาโรค รวมทั้งการแบ่งปันการให้คำ แนะนำ ให้ความรู้ศิลปวิทยาการ ความรู้ความสามารถที่เรามีอยู่ให้กับเพื่อนร่วมงานในองค์กร

2. ปิยวาจา คือ การใช้คำพูดหรือวาจาที่ไพเราะ ชัดเจน ไม่พูดส่อเสียด ดูถูกดูแคลน พูดด้วยคำที่สุภาพนอบนวล จริงใจ ไม่พูดโกหกเสแสร้ง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุมีผล มีหลักฐานอ้างอิง ไม่พูดเพ้อเจ้อ บิดเบือนจากความเป็นจริง การใช้ถ้อยคำ ที่แสดงถึงความเห็นอกเห็นใจ เข้าใจผู้อื่น พูดแล้วเกิดความสามัคคี ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน

3. อัตถจริยา คือ การทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น ช่วยเหลือตามกำลังแรงกายที่ตนมีอยู่ ไม่ได้ถูกบังคับทำด้วยความเต็มใจที่จะช่วยเหลือผู้อื่น ขวนขวายช่วยทำกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นสาธารณะประโยชน์ มุ่งให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม รวมทั้งช่วยแก้ปัญหาให้กับองค์กรด้วย

4. สมนัตตตา คือ การเอาตัวเข้าไปสमान การวางตัวเสมอต้นเสมอปลาย หนักแน่น ให้ความเสมอภาคกับทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน ไม่เอารัดเอาเปรียบ ร่วมทุกข์ร่วมสุขช่วยเหลือเกื้อกูลกันแก้ปัญหา ช่วยกันคิดในทางสร้างสรรค์ เพื่อให้องค์กรอยู่เย็นเป็นสุข

ดังนั้น การนำหลักสังคหัตถ์ 4 มาช่วยในการปฏิบัติงานของบุคลากรเพื่อให้เกิดการร่วมงานและประเพณีที่ดีต่อองค์กรช่วยส่งเสริมให้บุคลากรเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน รู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเองมากขึ้น ให้ความสำคัญกับตนเองว่าเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรที่จะเข้าไปช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในองค์กรด้วยความเต็มใจ

สรุป สังคหัตถ์ 4 คือ หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้อื่น ผูกไมตรีและเอื้อเฟื้อเกื้อกูลของคนในสังคมสามารถนำหลักธรรมดังกล่าวนี้มาใช้เป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตของบุคคลซึ่งก็จะทำให้เรานั้นสามารถยึดเหนี่ยวจิตใจ หรือครองใจผู้อื่นได้เป็นอย่างดีหลักอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวบุคคล ให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปกติสุข สามารถใช้เป็นตัวแบบแผนในครอบครัวและสังคมของตนเองได้

3.4 หลักบุญกิริยาวัตถุ

ในประเพณีการทำบุญแจกข้าวนั้นมีหลักคำสอนทางพุทธศาสนาเรื่อง “บุญกิริยาวัตถุ” อันเป็นแก่นและสาระสำคัญของงานบุญนี้ แม้กระทั่งในงานบุญที่สำคัญทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะงานบุญอุทิศ (บุญแจกข้าว) จะเห็นได้ชัดเจนตามที่ผู้วิจัยได้ศึกษาและค้นคว้ามา ซึ่งจะเรียกว่า “บุญกิริยาวัตถุ 3” และแบบละเอียดมี 10 ประการ หรือเรียกอีกอย่างว่า “บุญกิริยาวัตถุ 10” ซึ่งจะได้อธิบายเป็นลำดับต่อไป

3.4.1 ความหมายและประเภทของ “บุญกิริยาวัตถุ”

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้จำกัดนิยามบุญกิริยาวัตถุในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรมไว้ว่าเป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ เรื่องที่จัดเป็นการกระทำดี หลักการกระทำ ความดี อันเป็นบุญ ในส่วนที่เป็นรูปแบบหนังสือเรื่อง สามไตร ท่านได้ให้ความหมายไว้ว่า การทำบุญ คือการประกอบความดี และการเสริมสร้างคุณสมบัติเป็นแบบดั่งงามเป็นประโยชน์ในชีวิตของตน อันเป็นงานของแต่ละบุคคลในการศึกษาและพัฒนาชีวิต⁸²

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ได้จำกัดนิยามคำว่าบุญว่า เครื่องชำระสันดาน ความดี กุศล ความสุข ความประพาสชอบทางกา วาจาใจ และกุศลธรรมโดยพระองค์ท่านได้จำแนกว่าวิธีสร้างบุญบารมีในพระพุทธศาสนาอยู่ 3 ขั้นตอน คือการให้ทาน การถือศีล ละการเจริญภาวนา ที่นิยมเรียกกันว่า “ทาน ศีล ภาวนา”⁸³

ดังนั้น บุญกิริยาวัตถุ คือ การทำความดีด้วยกิริยาต่าง ๆ อันเป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ เป็นรากแก้วในการทำความดี ซึ่งประกอบด้วยการบำเพ็ญบุญที่สำเร็จด้วยการให้ทาน การบำเพ็ญบุญที่สำเร็จด้วยการรักษาศีล การบำเพ็ญบุญที่สำเร็จด้วยการเจริญจิตภาวนา

3.4.2 ประเภทของบุญกิริยาวัตถุ

บุญกิริยาวัตถุ หรือ วิธีการทำบุญในทางพระพุทธศาสนาโดย แบ่งออกเป็น “บุญกิริยาวัตถุ 3” ประการ แบบละเอียดแบ่งเป็น “บุญกิริยาวัตถุ 10” ประการ ซึ่งจะได้อธิบายเป็นลำดับต่อไป

ภาพที่ 3.2 แสดงประเภทของบุญกิริยาวัตถุ

⁸² พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *สยามสามไตร*, พิมพ์ครั้งที่ 2, อ่างแก้ว, หน้า 138.

⁸³ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก, *วิธีสร้างบุญบารมี*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์นันทพันธ์, 2548), หน้า 1.

บุญกิริยาวัตถุ 3 ได้แก่

1. ทานมัย บุญสำเร็จจากการให้วัตถุเพื่อสงเคราะห์ผู้อื่น
2. ศีลมัย บุญสำเร็จจากการงดเว้นจากทุจริต หรือประพฤติสุจริตทางกาย วาจา
3. ภาวนามัย บุญสำเร็จจากการอบรมจิตให้สงบจากกิเลส (สมถภาวนา) และการอบรม

ปัญญาเพื่อละกิเลสทั้งปวง (วิปัสสนาภาวนา)

โดยละเอียดมีอยู่ 10 ประการ หรือเรียกอีกอย่างว่า บุญกิริยาวัตถุ 10 ได้แก่

1. ทานมัย บุญสำเร็จจากการให้วัตถุเพื่อสงเคราะห์หรือบูชาแก่ผู้อื่น
2. ศีลมัย บุญสำเร็จจากการงดเว้นจากทุจริต หรือประพฤติสุจริตทางกาย วาจา
3. ภาวนามัย บุญสำเร็จจากการอบรมจิตให้สงบจากกิเลส (สมถภาวนา) และการอบรม

ปัญญาเพื่อละกิเลสทั้งปวง (วิปัสสนาภาวนา)

4. อปจายนมัย บุญสำเร็จจากการประพฤติด่อนน้อมถ่อมตน
5. เวทยาวัจจมัย บุญสำเร็จจากการชวนชวยบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น
6. ปัตติทานมัย บุญสำเร็จจากการอุทิศส่วนบุญแก่ผู้อื่น
7. ปัตตานุโมทนามัย บุญสำเร็จจากการยินดีในกุศลที่ผู้อื่นได้กระทำแล้ว
8. ัมมัสสวนมัย บุญสำเร็จจากการฟังพระสัทธรรม
9. ัมมเทศนามัย บุญสำเร็จจากการแสดงพระสัทธรรม
10. ทิฏฐุชกรรม การกระทำความเห็นให้ตรงถูกต้องตามความเป็นจริง⁸⁴

ฉะนั้น บุญกิริยาวัตถุ 3 และ บุญกิริยาวัตถุ 10 โดยรวมแล้ว จะกล่าวถึงเรื่อง ของ ทานมัย คือ บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน ศีลมัย คือ บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล และภาวนามัย คือ บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา โดยส่วนมาก

3.4.3 องค์ประกอบของ “บุญกิริยาวัตถุ”

บุญกิริยาวัตถุ ได้ชื่อว่าเป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญและเรื่องที่เกิดขึ้นจากการทำความดี เป็นหลักการทำความดีรวมถึงทางแห่งการทำความดี มี 10 ข้อ คือ (1) ทานมัย (2) ศีลมัย (3) ภาวนามัย (4) อปจายนมัย (5) เวทยาวัจจมัย (6) ปัตติทานมัย (7) ปัตตานุโมทนามัย (8) ัมมัสสวนมัย (9) ัมมเทศนามัย (10) ทิฏฐุชกรรม ทั้ง 10 ข้อนี้ กล่าวโดยย่อมี 3 ข้อ กล่าวโดยละเอียด มี 10 ข้อ เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ 3, บุญกิริยาวัตถุ 10 ดังนี้

1. ทานมัย บุญสำเร็จจากการให้วัตถุเพื่อสงเคราะห์หรือบูชาแก่ผู้อื่น
2. ศีลมัย บุญสำเร็จจากการงดเว้นจากทุจริต หรือประพฤติสุจริตทางกาย วาจา
3. ภาวนามัย บุญสำเร็จจากการอบรมจิตให้สงบจากกิเลส (สมถภาวนา) และการอบรม

ผู้วิจัยจะได้อธิบายเกี่ยวกับหลัก “บุญกิริยาวัตถุ 3 และบุญกิริยาวัตถุ 10” อันเป็นหลักการทำความดีหรือหนทางสู่ความดี ดังต่อไปนี้

⁸⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *สยามสามไตร*, พิมพ์ครั้งที่ 2, อ่างแล้ว, หน้า 93 -94.

1. “ทานมัย” คือ บุญสำเร็จจากการให้วัตถุเพื่อสงเคราะห์ผู้อื่น

การให้ทานนั้น ในสมัยพุทธกาลมีไม่มากวิธินัก เช่น การทำบุญอุทิศ การตัดบาตร การถวายสังฆทานต่อมาภายหลัง วิธีการให้ทานได้วิวัฒนาการไปมาก จนอาจจะกล่าวได้ว่าเป็น พุทธพาณิชย์ แต่อย่างไรก็ดีวิธีการให้ทานเหล่านั้นได้กลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของวิธีการให้ ทาน สิ่งแรกที่เราควรศึกษาในเรื่องการให้ทาน มีดังนี้

ความหมายของ “ทานมัย”

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้จำกัดความหมายของทานว่า “ทาน” แปลว่าการให้ยกมอบแก่ผู้อื่น ให้ของที่ควรให้แก่คนที่ควรให้เพื่อประโยชน์แก่เขา สละให้ปันสิ่งของของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น สิ่งที่ทำให้ทรัพย์สินสิ่งของที่มอบให้หรือแจกออกไป⁸⁵

ทาน (ทานะ, ทานนะ) น. ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานหมายถึง การให้ (ให้แก่) คนทุกชั้น ไม่ว่าจะเป็นให้เพื่อการบูชาคุณ เพื่อตอบแทนอุปการะหรือเพื่อการสงเคราะห์ ก็เรียกว่า ทานทั้งนั้น แต่ถ้าพูดว่าทำบุญทาน คำว่า ทาน นั้นหมายความว่า สงเคราะห์) บางแห่งได้ให้ความหมายแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับรูปประโยค⁸⁶

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงอธิบายถึงศัพท์ ทาน ไว้ว่า คำว่า “ทาน” เป็นกิริยาศัพท์ แปลว่า ให้ เป็นนามศัพท์แปลว่า ของที่ให้ กิริยาที่ให้ไม่คิดเอาคืนกลับมา กล่าวคือ สามัญแห่งไวยากรณ์ว่า ทาน ในทานนั้น มีพรรณนาไว้โดยนิพพจน์ว่า ทิยฺยติเอเตนาติ = ทาน พัสตุนัน 1 ไตเลา มีข้าวน้ำเป็นต้น อันบุคคลทั้งหลายยอมให้ด้วยธรรมชาตินี้เป็นเหตุเพราะเหตุนี้ ธรรมชาตินี้ จึงชื่อว่า ทาน ธรรมชาติเป็นเหตุให้ซึ่งวัตถุอันแห่งบุคคลผู้ให้บริจาคเจตนามีไทยธรรม ทานวัตถุเป็นสหาย ชื่อว่า ทาน⁸⁷

สรุปได้ว่า ทาน คือ การให้ ให้ในสิ่งที่ควรให้ ให้แก่คนที่ควรให้ การบำเพ็ญทานหากได้พิจารณาตามนี้ ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์สุข ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา

จุดประสงค์การให้ทาน

จุดประสงค์การให้ทานนั้น ตามที่ผู้วิจัยได้ศึกษามา มี อยู่ 3 ประเภท

1. ให้เพื่อบูชาคุณ เพราะปรารถนาความกตัญญูกตเวทิตาธรรมเป็นเหตุเช่น พ่อแม่ ครู อาจารย์ เป็นต้น
2. ให้เพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจผู้อื่นไว้ ให้เพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน ตัวอย่าง เพื่อนบ้านขาดเหลืออะไรก็ช่วยกันเพื่อเชื่อมไมตรีจิต มิตรภาพจะได้พึงพาอาศัยกัน
3. ให้เพื่อเห็นแก่มนุษยธรรม ให้เพื่อช่วยเหลือคนเดือดร้อน ตัวอย่างเช่น ช่วยเหลือคนจน คนพิการ คนเจ็บป่วย คนชรา เป็นต้น

พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ) ได้กล่าวถึง จุดประสงค์ของการให้ทานไว้ ดังต่อไปนี้

1. ให้เพื่อบูชาคุณ เช่น ให้แก่พระสงฆ์ บิดามารดา หรือครูอาจารย์ผู้มีคุณแก่ตนและสังคม โดยส่วนรวม

⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 128.

⁸⁶ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, อ้างแล้ว, หน้า 339.

⁸⁷ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 186.

2. ให้เพื่อสาธารณประโยชน์ เช่น มอบเงิน ทอง หรือสิ่งของให้แก่พระสงฆ์และพระศาสนา หรือ เพื่อเป็นสาธารณประโยชน์แก่ชาติ

3. ให้เพื่ออนุเคราะห์ เช่น ให้ญาติ พี่น้อง ลูกหลาน ลูกน้อง เพื่อช่วยเหลือหรือให้ด้วยความรัก ความเอ็นดู

4. ให้เพื่อสงเคราะห์ เช่น ให้แก่คนตกทุกข์ได้ยาก บุคคลผู้ประสบภัยพิบัติ หรือให้แก่สัตว์ ตีรฉฉาน เป็นต้น

5. ให้เพื่อชำระกิเลส เพื่อสร้างคุณธรรม เช่น ให้ทาน เพื่อสำเร็จมรรคผล หรือการบำเพ็ญทานบารมี ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อสำเร็จพระโพธิญาณ⁸⁸

จากจุดมุ่งหมายของการให้ทานทั้ง 5 ข้อนี้ เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าครอบคลุมเป้าหมายทั้งหมด การให้ทานจะเป็นอย่างไร ก็ดีถ้าเข้าใจหลักนี้ ส่วนการให้เพื่อทำคุณ ได้แก่ การให้เพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจกัน ให้เพื่อให้ผู้รับนิยมชมชอบในตัวผู้ให้ ไม่ได้มุ่งเน้นเพื่อเป็นบุญแต่มุ่งเพื่อผลประโยชน์ก็ถือว่าเป็นทาน

ปิ่น มุกกันต์ ได้กล่าวถึงจุดประสงค์ของการให้ทานไว้ ดังต่อไปนี้

1. ให้เพื่อสงเคราะห์ การสงเคราะห์เป็นจุดหมายของผู้กระทำทานอย่างหนึ่ง ผู้ให้มีจิตประกอบด้วยเมตตา หวังสงเคราะห์เขาด้วยสิ่งอันเป็นประโยชน์ การสงเคราะห์นั้น แบ่งออกเป็น 2 อย่างคือ

1.1 สงเคราะห์ด้วยอามิส (อามิสสงคฺโท) ได้แก่ การให้ปัจจัย 4 มีเครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ด้วยหวังว่าให้เขาเหล่านั้นบริโภคนแล้วมีความสุข

1.2 สงเคราะห์ด้วยธรรม (ธมฺมสงคฺโท) ได้แก่ การแนะนำ สั่งสอนให้เขารู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์ ให้รู้การกระทำว่าอะไรเป็นความดีอะไรชั่ว อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ เป็นต้น

2. ให้เพื่อบูชาคุณ การให้เพื่อบูชาคุณเป็นจุดหมายของผู้กระทำอย่างหนึ่ง ผู้กระทำทานทราบชัดว่า บุคคลนั้นเป็นผู้ทรงคุณธรรม หรือเป็นผู้มีพระคุณต่อตนเองต่อสังคม แม้ผู้รับนั้นจะไม่มี ความขัดสนในสิ่งนั้นก็ตาม แต่ท่านผู้นั้นเป็นผู้มีอุปการะต่อเรา ต่อสังคม บุคคลที่ควรบูชา ได้แก่ บิดา มารดา ครูอาจารย์ พระภิกษุสามเณร พระมหากษัตริย์ เป็นต้น

3. ให้เพื่อทำบุญ การให้เพื่อทำบุญนี้ เป็นจุดมุ่งหมายของการให้ทานอย่างหนึ่ง เป็นการให้ มุ่งจะปรับปรุงจิตใจให้สูงขึ้น เป็นเครื่องมือในการกำจัดความเห็นแก่ตัวได้เป็นอย่างดีและเป็นเครื่องมือ ในการกำจัดกิเลสอันเป็นตัวที่ทำให้จิตเศร้าหมอง (ความตระหนี่ ได้เป็นอย่างดี การให้เพื่อทำบุญนี้ ข้อ สำคัญอยู่ที่เจตนาของผู้กระทำทาน คือ ผู้กระทำทาน จะต้องมีความบริสุทธิ์ ถ้าหากการกระทำนั้น ไม่บริสุทธิ์ก็ไม่จัดว่าเป็นการกระทำทาน⁸⁹

สรุปได้ว่า จุดประสงค์ของการให้ทานมีลักษณะแตกต่างกัน แต่อย่างไรก็ดี จากทัศนะ ผู้เชี่ยวชาญข้างต้นให้ความสำคัญการให้ทานคือ การบูชาคุณ การทำประโยชน์เพื่อบรรเทาความทุกข์ยากของคนอื่น หรือทำประโยชน์เพื่อส่วนร่วม การให้ทานคือเพื่อชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ กล่าวคือลด

⁸⁸ พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), *กฎแห่งกรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 130.

⁸⁹ ปิ่น มุกกันต์, *มงคลชีวิต ภาคที่ 2*, (กรุงเทพมหานคร : พิศนาคะการพิมพ์, 2506), หน้า 213-214.

ความตระหนี่เห็นแก่ตัว ถึงแม้ว่าการให้ทานมีวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ก็ตามแต่โดยรวมแล้วก็เพื่อช่วยเหลือคนอื่นและลดความเห็นแก่ตัว

ประเภทของ “ทานมัย”

การให้ทานในพระพุทธศาสนา มีหลายประเภท ในทานสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงทานไว้ 2 ประเภทคือ

1. อามิสทาน การให้สิ่งของเป็นทาน
2. ธรรมทาน การให้ธรรมเป็นทาน⁹⁰

อามิสทาน เป็นเหตุให้ครองใจคน คือยึดเหนี่ยวน้ำใจกันเข้าไว้ได้ และเป็นบุญอย่างหนึ่งอันเป็นเหตุให้ได้มนุษย์สมบัติ และสวรรค์สมบัติในทุกภพทุกชาติ

ส่วนคำว่า ธรรมทาน หมายถึง การให้ธรรม การให้ความรู้ การให้สติปัญญา ให้ข้อแนะนำทั้งทางโลกและทางธรรม ด้วยการสอน การเทศน์ การแนะนำ การเขียน และการประกาศ เป็นต้น

ทาน สามารถจำแนกได้ 3 ประเภท คือ

1. การให้วัตถุที่ควรให้ (วัตถุทานหรืออามิสทาน)
2. การให้พระธรรมคำสั่งสอน (ธรรมทาน)
3. การให้อภัยแก่คนหรือสัตว์ (อภัยทาน)

อามิสทาน แบ่งตามผู้ให้ (ทายก) และแบ่งตามเจตนาของผู้ให้ อามิสทานที่แบ่งตาม “ผู้ให้” มี 3 ประการ

1. สามิทาน การให้ของที่ดีกว่าตนเองบริโภคใช้สอย คือ ของเหล่านี้ตนเองไม่ค่อยได้ใช้ ก็ให้ของเหล่านั้นไปทานเช่นนี้มีผลมาก
2. สหายทาน การให้ของที่เหมือนกับที่ตนบริโภคใช้สอย ทานเช่นนี้มีผลปานกลาง
3. ทาสทาน การให้ของที่เลวหรือของที่ตนเองไม่ใช้แล้ว เช่น ที่ให้แก่คนใช้ หรือให้แก่สัตว์ เจริญฉาน ทานเช่นนี้มีผลน้อย

อามิสทานที่แบ่งตาม “เจตนาของผู้ให้” มี 2 ประเภท คือ

1. สังฆทาน ทานเพื่อสงฆ์ ทานที่ให้เพื่อส่วนรวม ไม่เจาะจงผู้ใดผู้หนึ่ง หรือคือการถวายสิ่งของแก่หมู่พระภิกษุสงฆ์ เป็นการถวายกลาง ๆ เมื่อถวายไปแล้วถือว่าพระภิกษุสงฆ์ทุกรูปมีสิทธิ์ใช้สอยสิ่งของเหล่านั้นตามสะดวก อาจจะมีเพียงตัวแทนสงฆ์เพียงรูปเดียวมารับประเคน ก็ถือว่าเป็นสังฆทานเหมือนกัน

2. ปาฏิปุคคลิกทาน ทานที่ให้เจาะจงแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งการถวายทานที่ให้เฉพาะพระภิกษุสงฆ์รูปนั้นรูปนี้ มีอานิสงส์น้อยกว่า สังฆทานและสาธารณทาน เพราะเป็นการจำกัดเฉพาะบุคคลว่าต้องเป็นคณนั้นคนนั้น การให้ทานแก่ส่วนรวมย่อมได้อานิสงส์มากกว่า

ปาฏิปุคคลิกมี 14 แบบ (การให้ทานแบบเฉพาะเจาะจง)

1. พระตถาคต
2. พระปัจเจก

⁹⁰ พ.อิตติ. 25/98/473.

3. ผู้เป็นอรหันต์
4. ผู้ปฏิบัติเพื่อทำอรรถผลให้แจ้ง
5. พระอนาคามี
6. ผู้ปฏิบัติเพื่อทำอนาคามีผลให้แจ้ง
7. พระสกทาคามี
8. ผู้ปฏิบัติเพื่อทำสกทาคามีให้แจ้ง
9. พระโสดาบัน
10. ผู้ปฏิบัติเพื่อทำโสดาปัตติผลให้แจ้ง
11. บุคคลภายนอกผู้ปราศจากกาม
12. บุคคลผู้มีศีล
13. ปุถุชนผู้ทุศีล
14. สัตว์เดรัจฉาน⁹¹

จากการศึกษา ปาฏิปุคคลิกทาน คือ ทานที่ให้เฉพาะเจาะจงบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เช่น เราจะทำบุญบ้านก็เจาะจงไปว่าขออานิสงค์พระรูปนั้นรูปนี้ในการมีเจตนาเจาะจงนิมิต

ธรรมทาน มี 2 ประเภท คือ วิทยาทาน และอภัยทาน

1. วิทยาทาน คือ การให้ความรู้เป็นทาน โดยไม่หวังความรู้เลย การให้ความรู้ แบ่งได้ 2 ประเภท คือ ความรู้ทางโลกและความรู้ทางธรรม (1) ความรู้ทางโลก คือ การสั่งสอนให้เกิดความรู้ความสามารถในเชิงศิลปวิทยาการ (2) ความรู้ทางธรรม จัดเป็นธรรมทานแท้ คือ ความรู้ที่เป็นธรรมะนั้นยังเป็นสิ่งที่ประเสริฐ ด้วยเหตุที่ว่า การดำเนินชีวิตของทุกคนนั้น ถ้าขาดเสียซึ่งหลักธรรม ชีวิตจะพบแต่ความทุกข์ เตือนร้อน ผิดหวังตลอดไป

2. อภัยทาน คือ การปล่อยวางความผูกโกรธให้หมดไปจากใจการให้อภัยหมายถึง การยอมรับตัวตนภายในแท้จริงของมนุษย์ทุกคนว่าเหมือนกัน เขาก็เหมือนเรา จากนั้นไม่ตัดสินใคร การให้อภัยจึงควรเริ่มจากตัวเราก่อนแล้วขยายวงไปถึงผู้อื่น เริ่มจากยอมรับตัวตนแท้จริงภายในของเรา และตัวตนภายในของคนอื่น นี่คือนิยามที่ควรมีให้กับตัวเอง⁹²

อภัยทานแบ่งออกเป็น 5 อย่าง คือ

1. ศีล 5 อันเป็นมหาทาน เพราะชื่อว่าสร้างความไม่มีเวรไม่มีภัยแก่ตนเองคนอื่นสัตว์อื่น
2. การให้อภัยไม่ผูกโกรธ เพื่อความสงบสุขของสังคม ควรมีธรรมะ 5 ประการคือ ขันติ เมตตา เสียสละ ให้อภัย และปล่อยวาง เป็นต้น
3. การไม่เบียดเบียนสัตว์ โดยปล่อยให้นอนอยู่อย่างอิสระ ไม่กักขังสัตว์
4. การปล่อยสัตว์ให้เป็นอิสระ เรียกอภัยทานชนิดนี้ว่า ปล่อยสัตว์
5. การให้อภัยแก่นักโทษ โดยไม่ประหารชีวิตหรือปล่อยให้พ้น

⁹¹ ม.อ. 14/379-380/427-430.

⁹² จักรพล ฉายากริช, *อวรณ์บำบัด*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, 2552), หน้า 181-

ประเภทการให้ทานมี 2 บ้าง 3 บ้าง ซึ่งประเภทของการให้ทาน เมื่อพิจารณาแล้วสรุปได้ คือ อามิสทาน และธรรมทาน โดยเป้าหมายของการให้อาจจะเพื่อบุคคล หรือเพื่อส่วนรวมแต่คุณภาพ หรืออานิสงส์ได้มาต่างกันดังที่ได้กล่าวแล้ว

วิธีการให้ทาน

พระพุทธองค์ได้ตรัสวิธีการให้ทานไว้ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดี โดยเน้นการให้อามิสทาน มากกว่าอย่างอื่น

1. ย่อมให้ทานด้วยศรัทธา
2. ย่อมให้ทานโดยเคารพ
3. ย่อมให้ทานโดยกาลสมควร
4. เป็นผู้มิจิตตอนุเคราะห์ให้ทาน
5. ย่อมให้ทานไม่กระทบผู้อื่น⁹³

ในกาลทานสูตร อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต พระพุทธเจ้าทรงแสดงรูปแบบของทานโดย มุ่งผู้รับ 5 ประการ ดังนี้

1. ให้ทานแก่ผู้มาสู่ถิ่นของตน
2. ให้ทานแก่ผู้ที่เตรียมจะไป
3. ให้ทานแก่ผู้เป็นไข้
4. ให้ทานในสมัยที่ข้าวยากหมากแพง
5. ให้ข้าวใหม่และผลไม้แก่ผู้มีศีล⁹⁴

ใน “สัปบุรุษทานสูตร” พบว่ามีวิธีการให้โดยเน้นที่ผู้ให้ 5 ประการ คือ

1. ให้โดยเคารพ (ให้ด้วยความตั้งใจ)
2. ให้โดยอ่อนน้อม
3. ให้ด้วยมือตนเอง
4. ให้ของที่ไม่เป็นเดน
5. เห็นผลที่จะมาถึงแล้วจึงให้⁹⁵

พระพุทธเจ้า ทรงแสดงวิธีการให้ “สัปบุรุษทาน” โดยแยกเป็นสิ่งที่ให้ ผู้รับทานและเจตนา ของผู้ให้ทาน รวม 8 ประการ คือ

1. สัตบุรุษย่อมให้ของสะอาด
2. สัตบุรุษย่อมให้ของที่ประณีต
3. สัตบุรุษย่อมให้ของตามกาล
4. สัตบุรุษย่อมให้ของสมควร เป็นประโยชน์
5. สัตบุรุษย่อมพิจารณาก่อนแล้วจึงให้ เลือกบุญเขตที่ดี
6. สัตบุรุษย่อมให้เนื่องนิตย์
7. สัตบุรุษเมื่อให้ ทำจิตให้ผ่องใส

⁹³ อภ.ปญจก. 22/148/254.

⁹⁴ อภ.ปญจก. 22/36/57.

⁹⁵ อภ.ปญจก. 22/147/244.

8. สัตบุรุษครั้นให้แล้วดีใจ⁹⁶

วิธีการให้ทานแบบฝ่ายดี หรือการให้ทานแบบสัปบุรุษ มีลักษณะต่าง ๆ โดยรวมแล้วคือให้ด้วยความเคารพโดยของบริสุทธิ์ สะอาดประณีต ประกอบด้วยศรัทธา มุ่งหวังเพื่อลดความเห็นแก่ตัว และช่วยเหลือเพื่อประโยชน์ส่วนร่วม

อานิสงส์ของ “ทานมัย”

การให้ทานจะมีผลมาก หรือ น้อยย่อมขึ้นอยู่กับเนื่อนาบุญเป็นลำดับต่อไปนี้⁹⁷

- 1) ทำทานแก่สัตว์เดรัจฉาน 100 ครั้ง ผลบุญยังน้อยกว่าทำทานกับคนไม่มีศีลแม้เพียงครั้งเดียว
- 2) ทำทานกับคนไม่มีศีล 100 ครั้ง ผลบุญยังน้อยกว่าทำทานกับผู้ที่มีศีล 5 แม้เพียงครั้งเดียว
- 3) ให้ทานผู้มีศีล 5 มากถึง 100 ครั้ง ผลบุญยังน้อยกว่าให้ทานผู้มีศีล 8 แม้เพียงครั้งเดียว
- 4) ให้ทานผู้มีศีล 8 มากถึง 100 ครั้ง ผลบุญยังน้อยกว่าถวายทานผู้มีศีล 10 แม้เพียงครั้งเดียว
- 5) ถวายทานผู้มีศีล 10 มากถึง 100 ครั้ง ผลบุญยังน้อยกว่าถวายทานแต่สมมุติสงฆ์แม้เพียงครั้งเดียว
- 6) ถวายทานแต่สมมุติสงฆ์ 100 ครั้ง ผลบุญยังน้อยกว่าถวายทานแก่พระโสดาบันแม้เพียงครั้งเดียว
- 7) ถวายทานแก่พระโสดาบัน 100 ครั้ง ผลบุญยังน้อยกว่าถวายทานแก่พระสกิทาคามีแม้เพียงครั้งเดียว
- 8) ถวายทานพระสกิทาคามี 100 ครั้ง ผลบุญยังน้อยกว่าถวายทานพระอนาคามีแม้เพียงครั้งเดียว
- 9) ถวายทานพระอนาคามี 100 ครั้ง ผลบุญยังน้อยกว่าถวายทานให้พระอรหันต์ แม้เพียงครั้งเดียว
- 10) ถวายทานแก่พระอรหันต์ 100 ครั้ง ผลบุญยังได้น้อยกว่าถวายทานแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า แม้เพียงครั้งเดียว
- 11) ถวายทานแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า 100 ครั้ง ผลบุญยังได้น้อยกว่าถวายทานแต่พระสมเด็จสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้เพียงครั้งเดียว
- 12) ถวายทานแต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 100 ครั้ง ยังได้บุญน้อยกว่าการถวายสังฆทานที่มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน แม้จะถวายเพียงครั้งเดียว
- 13) ถวายสังฆทานที่มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน 100 ครั้ง ยังได้บุญน้อยกว่าถวายวิหารทานครั้งเดียว
- 14) ถวายวิหารทาน 100 หลัง ยังได้บุญน้อยกว่าให้ธรรมทานครั้งเดียว
- 15) ให้ธรรมทาน 100 ครั้ง ยังได้บุญน้อยกว่าการให้อภัยทานครั้งเดียว
- 16) อภัยทาน 100 ครั้ง บุญยังน้อยกว่าการถือศีล 5 แม้เพียงครั้งเดียว⁹⁸

⁹⁶ อก.อฎก. 23/37/296-297.

⁹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

⁹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

ในทักษิณาวินัยคฤศตร มัชฌิมนิคาย อุปปริณณาสก์ กล่าวถึงประโยชน์ของอามิสทานว่า

- 1) ให้ทานแก่พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้
- 2) ให้ทานแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้
- 3) ให้ทานแก่สาวกของพระพุทธเจ้า มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้
- 4) ให้ทานแก่ผู้ปฏิบัติเพื่อทำอหิตตผลให้แจ้งมีอานิสงส์ประมาณไม่ได้
- 5) ให้ทานแก่พระอนาคามี มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้
- 6) ให้ทานแก่ผู้ปฏิบัติเพื่อทำอนาคามีผลให้แจ้ง มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้
- 7) ให้ทานแก่พระสกทาคามี มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้
- 8) ให้ทานแก่ผู้ปฏิบัติเพื่อทำสกทาคามีให้แจ้ง มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้
- 9) ให้ทานแก่พระโสดาบัน มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้
- 10) ให้ทานในผู้ปฏิบัติเพื่อทำโสดาปัตติผลให้แจ้ง มีอานิสงส์ประมาณไม่ได้
- 11) ให้ทานแก่นักบวชนอกศาสนา ผู้ปราศจากราคะ มีอานิสงส์แสนโกฏิอรรถภาพ
- 12) ให้ทานแก่นักบวชผู้ทุศีล มีอานิสงส์หนึ่งแสนอรรถภาพ
- 13) ให้ทานแก่ปุถุชนผู้ทุศีล มีอานิสงส์หนึ่งพันอรรถภาพ
- 14) ให้ทานแก่สัตว์ดิรัจฉาน มีอานิสงส์ร้อยอรรถภาพ⁹⁹

สีหเสนาปติสูตร อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต ผู้ให้ทานนั้นย่อมได้รับอานิสงส์ 7 ประการ คือ

- 1) พระอรหันต์ย่อมอนุเคราะห์ผู้ให้ทานก่อน
- 2) พระอรหันต์ย่อมเข้าไปหาก่อน
- 3) พระอรหันต์ย่อมรับทานของผู้ให้ก่อน
- 4) พระอรหันต์ย่อมแสดงธรรมให้ก่อน
- 5) ชื่อเสียงอันดีงามของผู้ให้ทาน ย่อมฟุ้งขจรไป
- 6) ผู้ให้ทานย่อมแก้กลัวกลัวอาภายาญ ไม่เก้อเขินในที่ประชุม
- 7) เมื่อสิ้นชีพลง ผู้ให้ทานย่อมบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์¹⁰⁰

ส่วนธรรมทานมีอานิสงส์ดังนี้

- 1) ได้เข้าใจอรรถ ได้ความเข้าใจในธรรม
- 2) ได้ความรื่นเริง
- 3) ได้ความอิ่มใจ
- 4) ได้ความสบายกายสบายใจ
- 5) จิตตั้งมั่นด้วยดี¹⁰¹

ดังนั้น ทานแบ่งตามวัตถุ คือ สิ่งของที่จะให้ มี คือ อามิสทาน การให้อามิส คือ การให้วัตถุสิ่งของต่างๆ เป็นทาน ธรรมทาน การให้ธรรมะ คือ การให้ความรู้ ความถูกต้องดีงาม เป็นทานทาน การให้ การสละ หรือการเผื่อแผ่แบ่งปัน ไม่ว่าจะเป็นเงินทอง ข้าวของเครื่องใช้หรือสิ่งอื่นใด และไม่ว่าจะให้แก่ใครก็ถือเป็นบุญทั้งสิ้น เพราะการให้ทานเป็นการลดความเห็นแก่ตัว ความตระหนี่ถี่เหนียว

⁹⁹ ม.อ. 14/379/427-428.

¹⁰⁰ อ.ส.ต.ก. 23/57/109-111.

¹⁰¹ อ.ป.ญ.จ. 22/26/33.

และความคับแคบในจิตใจให้น้อยลง ทำให้เราไม่ยึดติดในวัตถุสิ่งของ อีกทั้งสิ่งที่เราบริจาคหรือให้ทาน แก่ผู้อื่นก็จะช่วยบรรเทาความเดือดร้อน และเป็นประโยชน์ต่อผู้รับ และสังคมโดยรวม การให้ทานนี้อยู่ที่ไหนๆ ก็ทำได้ และไม่จำเป็นต้องเป็นเงิน เช่น การแบ่งของกินให้กับแม่บ้านที่ทำงาน หรือ ยาม เป็นต้น ข้อสำคัญ สิ่งที่บริจาคหรือให้ทานแก่ผู้อื่น ควรเป็นสิ่งยังใช้ได้ มิใช่เป็นการกำจัดของเหลือใช้ที่หมดอายุ หมดคุณภาพให้ผู้อื่นผลการให้ทานดังกล่าวจะทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดความปิติอิ่มเอิบใจ

2. “ศีลมัย” คือ บุญสำเร็จจากการงดเว้นจากทุจริต หรือประพฤติดุจจริตทางกาย วาจา

เพื่อความเข้าใจในเรื่องของ ศีล หรือข้อบัญญัติทางพระพุทธศาสนา ที่กำหนดการปฏิบัติทางกายและวาจา เช่น ศีล 5 ศีล 8 หรืออาจจะหมายถึงการรักษากายวาจาให้เรียบร้อย การรักษาศีล เป็นการฝึกฝนมิให้ไปเบียดเบียนผู้อื่น ในขณะเดียวกันก็เป็นการลด ละ เลิกความชั่วมุ่งให้กระทำความดี อันเป็นการพัฒนาชีวิตของตนเองให้ดียิ่งขึ้นไป

ความหมายของ “ศีลมัย”

ความหมายของคำว่า “ศีล” ในพระพุทธศาสนานั้นมีปรากฏอยู่ในหลักธรรมคำสอน คือ ในพระไตรปิฎก รวมไปถึงคำอธิบายความที่ปรากฏในคัมภีร์พระอรรถกถา ฎีกา ทั้งนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความหมายของศีลไว้หลายแห่งด้วยกัน ดังนี้

ในมหานามสูตรอังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องศีล โดยเฉพาะศีล 5 โดยทรงมุ่งถึงการรักษากายและวาจาให้เรียบร้อยว่า “มหานามะ เมื่อใดแล อุบาสกเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติดุจจริตในกาม เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมึนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เมื่อนั้นอุบาสกชื่อว่าผู้มีศีล ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล”¹⁰²

ในกฎทนต์สูตร ที่ฉนิกาย สีสันธวรรค พระพุทธเจ้าตรัสศีล โดยทรงเรียกว่า “สิกขาบท” โดยให้เป็นข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับควบคุมกาย วาจาว่า

การที่บุคคลผู้มีจิตเลื่อมใสสมาทานสิกขาบททั้งหลาย คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการประพฤติดุจจริตในกาม เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการเสพของมึนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท นี่เป็นยัญซึ่งใช้ทุนทรัพย์และมีการตระเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่ายัญสมบัติ 3 ประการมี องค์ประกอบ 16 กวำนิตย ทานที่ทำสืบกันมา กว่า วิหาร ทาน และกว่า สรรณคมนั้น¹⁰³

ใน คัมภีร์วิสุทธิมรรคพระพุทธโฆษาจารย์ ได้อธิบายความหมายของ ศีล ไว้ว่า คำว่า “ศีล” นี้ แปลว่า ปกติ คือทำกายและวาจาให้เป็นปกติให้เรียบร้อย ไม่ทำความเดือดร้อนให้แก่ผู้ใด แปลว่า เย็น คือ ทำให้เป็นคนเยือกเย็น ทำให้เย็นกาย เย็นใจ ไม่ต้องเดือดร้อนเพราะขาดศีล แปลว่า เกษม คือ ปลอดภัย ทำให้เบากายเบาใจ อีกอย่างหนึ่ง คำว่าศีลนี้ มีความหมายเป็น สีสณะ กล่าวคือ เป็นมูลราก ส่วน คำว่า “สีสนะ” นี้ ก็คือกิริยาที่รวมเอาไว้อย่างดี หมายถึงความที่กรรมในทวารมีกายกรรม เป็น

¹⁰² ที.สี. 9/352/147.

¹⁰³ พระพุทธโฆษาจารย์, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พิมพ์ที่ตั้ง จำกัด, 2546), หน้า 10-11.

ต้น ไม่กระจัดกระจายโดยความมีระเบียบอันดียวหนึ่ง คือ ความเข้าไปปรับไว้ หมายถึง ความเป็นที่รองรับโดยความเป็นที่ตั้งอาศัยแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย หรืออีกนัยหนึ่งมีความหมายว่า

ศีล คือ เจตนา หมายถึง เจตนางดเว้นจากบาปธรรมมีปาณาติบาต เป็นต้น

ศีล คือ เจตสิก (ได้แก่ กุศลธรรม คือ ความไม่โลภ ความไม่พยาบาท ความเห็นชอบ) ของบุคคลผู้งดเว้นจากบาปธรรมมีปาณาติบาต เป็นต้น

ศีล คือ การสำรวม หมายถึง ความสำรวมในปาติโมกข์ ความสำรวมอย่างมีสติ สำรวมด้วยความรู้ สำรวมด้วยความอดทน และสำรวมด้วยความเพียรพยายาม

ศีล คือ ความไม่ล่วงละเมิด หมายถึง การไม่ล่วงละเมิดด้วยกาย หรือด้วยวาจาของผู้ที่สมทานศีลแล้ว

ในคัมภีร์วิมุตติมรรค พระอุปติสสเถระ กล่าวความหมายของศีลไว้ว่า ศีล หมายถึง ศีระะ ความเย็น สันติ ดีเลิศ การกระทำปกติและสภาพปกติตามธรรมชาติ ของทุกข์และสุข

ศีล หมายถึง ความเย็น มีอธิบายว่า ไม้จันทน์ที่มีความเย็นมากที่สุดช่วยทุเลาความร้อนของพิษไข้ในร่างกายได้ฉับไฉ ศีลก็ฉับนั้น คือ ช่วยทุเลาไข้ใจที่เกิดจากความสะดุ้งกลัวหลังจากศีลขาด และก่อให้เกิดปราโมทย์

ศีล หมายถึง สันติ มีอธิบายว่า ถ้าบุคคลมีศีล เขาจะมีความประพฤติเรียบร้อยไม่สร้างความหวาดกลัวให้เกิดขึ้น¹⁰⁴

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า ศีล หมายถึง ความประพฤติดีทาง กายและวาจา การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับความควบคุมกายและวาจาให้ ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่ปราศจากโทษ ข้อปฏิบัติในการ ฝึกหัดกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ ในหนังสือสยามสามไตร ได้ให้ความหมายศีลว่า ความสัมพันธ์และปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งด้านวัตถุและทางสังคม อย่างเกื้อกูลต่อกัน ไม่ทำร้ายเบียดเบียน และให้อื้อต่อการพัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญา¹⁰⁵

วสิน อินทสระ ได้ให้ความหมายศีลว่า ศีลคือเจตนาที่จะงดเว้นจากความชั่วทางกายทางวาจา และทางใจ ซึ่งทั้งสามนี้เรียกว่าเจตนาศีล¹⁰⁶

สำลี รักสุทธี ได้ให้ความหมายของ ศีล คือ สิ่งที่ไม่ควรประพฤติปฏิบัติสิ่งที่ควรงดเว้น ควรละเว้นไม่ปฏิบัติศีลแปลว่าหนักแน่น ไม่หวั่นไหว มั่นคง คือไม่หวั่นไหวต่อกิเลส “ศีล” แปลว่า เบาสบาย โล่ง ว่าง เนื่องจากศีลทำให้สง่างาม มีความกล้าหาญ ชาญชัย ศีล แปลว่า ความเรียบร้อย ระเบียบ สงบ คือผลของศีลทำให้คนมีความเรียบร้อยดูงามสง่าไม่มีปัญหา โดยสรุปคือศีลคือข้อห้าม¹⁰⁷

¹⁰⁴ พระอุปติสสเถระ, *วิมุตติมรรค*, แปลโดย คณะอาจารย์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 9-10.

¹⁰⁵ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) , *สยามสามไตร*, พิมพ์ครั้งที่ 2, อ่างแล้ว, หน้า 77.

¹⁰⁶ วสิน อินทสระ, *ศีล สมานธิ ปัญญา*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2543), หน้า 2.

¹⁰⁷ สำลี รักสุทธี, *ศีล สุตยอดวินัยของศาสนาพุทธ*, (กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา, 2543), หน้า 10 - 11.

สรุปได้ว่า ศิล คือ การรักษากาย และวาจาให้มีระเบียบเรียบร้อย ให้ตั้งอยู่ในความดีหนักแน่น มั่นคง สงบ เย็น ปกติ ประธาน โดยมีความสัมพันธ์และปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งด้านวัตถุและทางสังคม ในทางทฤษฎี คือ ความประพฤติดีทางกายและวาจา การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ปกติ มารยาทที่สะอาดปราศจากโทษ สิ่งเหล่านี้เรียกว่า ศิล

ระดับของศิลป

ศิลป แบ่งเป็นหลายระดับ ดังนี้¹⁰⁸

- 1) ศิล 5 เป็นข้อปฏิบัติสำหรับสาธุชนทั่วไป เพื่อการฝึกหัดฝึกฝนกายและวาจาให้เรียบร้อย เรียกว่า “นิจศิล” หรือ “ปกติศิล”
- 2) ศิล 8 เป็นข้อปฏิบัติสำหรับฆราวาสผู้ต้องการฝึกหัดฝึกฝนกายและวาจาให้เรียบร้อยยิ่งขึ้นไปในบางโอกาส หรือสำหรับฆราวาสที่มีศรัทธาบางคนจะรักษาเป็นประจำก็ได้ เรียกอีกอย่างว่า “คหฬุศิล”
- 3) ศิล 10 เป็นข้อปฏิบัติสำหรับสามเณรและสามเณรี เพื่อการฝึกฝนกายวาจาให้เรียบร้อยยิ่งขึ้นไป เรียกอีกอย่างว่า “อนุสัมบันศิล”
- 4) ศิล 227 เป็นข้อปฏิบัติเพื่อการฝึกหัดฝึกฝนกายและวาจาสำหรับพระภิกษุทั้งหลาย เรียกอีกอย่างว่า “ภิกษุศิล”
- 5) ศิล 311 เป็นข้อปฏิบัติเพื่อการฝึกหัดฝึกฝนกายและวาจาสำหรับพระภิกษุณีทั้งหลาย เรียกอีกอย่างว่า “ภิกษุณีศิล”

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงประเภทของศิลป 4 อย่าง “ปาริสุทธิศิล” เป็นศิลปที่ครอบคลุมทั้งหมดได้แก่

- 1) ปาฐโมกขศิล ศิลหลัก หรือ ศิลประธาน
 - 2) อินทริยสังวรศิล ศิล คือความสำรวมอินทริย
 - 3) อาชีวรปาริสุทธิศิล ศิล คือความบริสุทธิ์แห่งอาชีพ
 - 4) ปัจจัยปฏิเสวนาศิล ศิล ในการเสพใช้ปัจจัย 4
1. ศิล 5 หรือเบญจศิลนี้เป็นหลักความประพฤติของประชาชนทั่วไป หรือเป็นศิลปหลักและศิลปสามัญของมนุษย์จึงเทียบเท่ากับปาฐโมกขศิล ที่เป็นศิลปของของพระสงฆ์ที่เรียกว่าศิลป 227 แต่ศิลปสำหรับมนุษย์ทั่วไปเน้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์หรือในสังคม ส่วนปฏิบัติศิลปเป็นของร่วมหรือเป็นหลักการต้องปฏิบัติร่วมกันเหมือนดังกฎหมายที่สำคัญคือรัฐธรรมนูญ
 2. อินทริยสังวร คือ การควบคุมอินทริย หรือทวารทั้งภายในและภายนอก ที่สำคัญคือมีสติเป็นตัวควบคุม
 3. อาชีวรปาริสุทธิศิล ศิล คือ ความบริสุทธิ์แห่งอาชีพ ได้แก่การเลี้ยงชีพด้วยชอบ โดยไม่ผิดกฎหมาย แต่ว่าโดยสาระคือเป็นอาชีพที่ไม่เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ ไม่ก่อความเสียหาย เป็นอาชีพที่สุจริต แก้ปัญหาชีวิต และอยู่ภายใต้กรอบศิลธรรม

¹⁰⁸ วติน อินทสระ, ศิล สมานิ ปัญญา, พิมพ์ครั้งที่ 2, อ่างแก้ว, หน้า 213-214.

4. ปัจจัยปฏิเสวนา คือการเสพปัจจัยซึ่งเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนชีวิต สิ่งที่เป็นคุณแก่ชีวิตเป็นการเสพปัจจัย หรือ บริโภคปัจจัยด้วยปัญญา หรือรู้จักประมาณในการบริโภค¹⁰⁹

สรุปได้ว่า ศิล มีหลายระดับ แต่โดยรวมแล้วศิลปะเป็นกฎระเบียบในการปฏิบัติ ศิลที่เป็นองค์ในการควบคุมอินทรีย์ ศิลที่เป็นองค์การประกอบอาชีพสุจริต และ ศิลที่เป็นการเสพปัจจัยสำหรับเกื้อหนุนชีวิตด้วยความรู้ประมาณในการบริโภค

ประโยชน์ของศิลปะ

ศิลปะ โดยลักษณะเป็นคุณธรรมข้อหนึ่งคือคุณธรรมที่ควบคุมความประพฤติให้เรียบร้อยเป็นที่ตั้งแห่งคุณธรรมทั้งหลาย เมื่อต้องการสร้างคุณธรรมต่าง ๆ ต้องเป็นผู้มีศิลปะ เพื่อชักนำผู้ที่ประพฤติสู่ความเจริญในการปฏิบัติธรรมขั้นสูง ดังพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ศิลเป็นเบื้องต้น เป็นที่ตั้งเป็นบ่อเกิดคุณธรรมความดีทั้งหลายและเป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง เพราะฉะนั้นพึงชำระศิลปะให้บริสุทธิ์ สังวรศิลปะเป็นเครื่องกั้นความทุจริต ทำให้จิตใจให้ร่าเริงเป็นที่ยังลงมหาสมุทร คือ นิพพาน

ที่หมื่นนาย ปาฏิหาริย์ สันติสูตร ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของ ศิล ดังนี้

1) บุคคลผู้มีศิลปะ สมบูรณ์ด้วยศิลปะในโลกนี้ ย่อมมีโภคทรัพย์เป็นอันมาก ซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ

2) กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศิลปะ สมบูรณ์ด้วยศิลปะ

3) บุคคลผู้มีศิลปะ สมบูรณ์ด้วยศิลปะ จะเข้าไปยังบริษัทใด ๆ จะเป็นชาติตระกูลบริษัทก็ตาม พรหมณ์บริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก่กล้า ไม่เก้อเขินเข้าไป

4) บุคคลผู้มีศิลปะ สมบูรณ์ด้วยศิลปะ ย่อมไม่หลงลืมสติตาย

5) บุคคลผู้มีศิลปะ สมบูรณ์ด้วยศิลปะ หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์¹¹⁰

ศิลปะอันบุคคลศึกษาดีแล้ว สังสมดีแล้ว ย่อมนำสมบัติทั้งปวงมาให้ในโลกนี้ นักปราชญ์เมื่อปรารถนาความสุข 3 ประการ คือ (1) ความสรรเสริญ (2) การได้รับความปลื้มใจ (3) ความเบิกบานในสวรรค์เมื่อล่วงลับไปแล้วพึงรักษาศิลปะ ด้วยว่าผู้มีศิลปะมีความสำรวมย่อมได้มีตรามาก ส่วนผู้ทุศีลประพฤติดังแต่กรรมอันลามกย่อมแตกต่างจากมิตร นรชนผู้ทุศีลย่อมไม่ได้รับการสรรเสริญและชื่อเสียงทุกเมื่อ

ศิลปะเป็นเบื้องต้น เป็นที่ตั้งเป็นมารดาแห่งคุณธรรมดีทั้งหลาย และเป็นประธานแห่งธรรมทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พึงชำระศิลปะให้บริสุทธิ์

ศิลปะ เป็นกำลังหาที่เปรียบมิได้

ศิลปะ เป็นอาวุธอันสูงสุด

ศิลปะ เป็นอารมณ์อันประเสริฐ

ศิลปะ เป็นเกราะอันน่าอัศจรรย์

ศิลปะ เป็นสะพานที่มีศักดิ์ยิ่งใหญ่

ศิลปะ เป็นกลิ่นหอมที่ไม่มีกลิ่นอื่นยิ่งกว่า

ศิลปะ เป็นเครื่องอุปโลอันประเสริฐบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศิลปะย่อมหอมฟุ้งไปทุกทิศ

ศิลปะ เป็นการสะสมพลังอย่างเลิศ

¹⁰⁹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, อ้างแล้ว, หน้า 85-87.

¹¹⁰ ที.ปา. 11/315/305.

ศีล เป็นเสบียงเดินทางชั้นเยี่ยม

ศีล เป็นพาหนะอันประเสริฐยิ่งนัก ศีล เป็นเครื่องขจรไปทั่วทิศานุทิศ¹¹¹

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงประโยชน์และอานิสงส์ของการรักษาศีล ว่ามี 5 ประการ คือ

1. ย่อมได้โภคทรัพย์สมบัติมากมาย
2. กิตติศัพท์อันดีงามย่อมขจรขยายไป
3. มีความองอาจเมื่อไปสู่ชุมชนใด ๆ
4. ไม่เป็นผู้หลงตาย (ไม่ตายอย่างไร้สติ)
5. เมื่อแตกกายทำลายชิ้นธ์ ย่อมมีสุคติเป็นที่ไป¹¹²

คนพาล ผู้มีจิตไม่ตั้งมั่นในศีล ย่อมได้รับการนิทานในเวลาที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้เมื่อตายไปแล้ว ย่อมได้รับทุกขโหม่นในอบายภูมิ ย่อมได้รับทุกขโหม่นในที่ทั่วไปธรณ ผู้มีจิตตั้งมั่นด้วยดีในศีล ย่อมได้รับรื่นเริงใจในทุกสถานในโลกนี้ศีล เท่านั้นเป็นยอ และยังเป็นผู้มีปัญญากียังเยี่ยมสูงสุดในโลกนี้ความชนะในมนุษยโลก และเทวโลก ย่อมมีได้เพราะศีล และปัญญา¹¹³

อานิสงส์ของศีล

อานิสงส์ของการรักษาศีลโดยรวมนั้นก็จะสามารถส่งผลดีให้เกิดความเป็นอยู่ที่ดีสงบเรียบร้อย มีความสุขทั้งในปัจจุบันและอนาคต ดังพุทธพจน์ ในพระไตรปิฎก¹¹⁴ เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาโปรดอุบาสก อุบาสิกา ชาวตำบลบ้านปาฏลิกาม กล่าวโดยสรุปได้ ดังนี้

อานิสงส์ข้อที่ 1 ย่อมได้โภคทรัพย์ใหญ่หลวงซึ่งมีความไม่ประมาณเป็นเหตุ

อานิสงส์ข้อที่ 2 กิตติศัพท์อันดีงามย่อมกระฉ่อนไป

อานิสงส์ข้อที่ 3 เข้าไปหาบริษัทใด ๆ เช่น ชัตติยบริษัททั้งหลาย พราหมณบริษัททั้งหลาย คหบดีบริษัททั้งหลาย สมณบริษัททั้งหลาย ย่อมเป็นผู้แก่ล้ากว่า ไม่เก้อเขินเข้าไปหาบริษัทนั้น ๆ

อานิสงส์ข้อที่ 4 ย่อมไม่หลงลืมสติ

อานิสงส์ข้อที่ 5 หลังจากตายแล้ว ย่อมไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์

จากที่ได้ศึกษามา พอที่จะอธิบายให้ได้ใจความเกี่ยวกับอานิสงส์ของ “ศีล” พอสังเขปดังต่อไปนี้

1. โภคสมบัติ เป็นเหตุให้ได้ทรัพย์สมบัติ สามารถบริโภคใช้สอยทรัพย์ที่เกิดขึ้นได้เต็มอิมโดยไม่ต้องหวาดระแวงอะไร
2. กลยาณกิตติ เป็นเหตุให้มีชื่อเสียงดี มีเกียรติคุณฟุ้งขจรไปว่าเป็นคนไว้วางใจได้ ทำให้มีอนาคตดีเพราะได้รับความไว้วางใจในความประพฤติ
3. สมุหิสารห์ เป็นเหตุเป็นคนแก่ล้ากว่า อาจหาญ สง่าผ่าเผย ในเวลาเข้าสังคม
4. อสมมุพหิ เป็นเหตุให้เป็นคนไม่หลงลืมสติ ไม่หลงเพ้อฝันรณเวลาใกล้ตาย
5. สุคติปรายณ เป็นเหตุให้เข้าถึงสุคติภูมิ เมื่อตายไปแล้ว

¹¹¹ ชุ.เถร. 26/612-613/445.

¹¹² วิ.ม. 5/285/99.

¹¹³ ชุ.เถร. 26/617-619/446.

¹¹⁴ วิ.ม. 5/285/99.

เพียงตั้งใจรักษาศิลแต่ข้อเดียว ยังได้รับอานิสงส์มาก ถ้าตั้งใจรักษาทั้ง ศิล จะมีอานิสงส์อย่างมาก ดังมีเรื่องเล่าถึงอานิสงส์ของศิล ไว้ในพระคัมภีร์ต่าง ๆ มากมาย ขอนำมาเล่าแต่บางเรื่องพอเป็นอุทาหรณ์ดังต่อไปนี้

ในคัมภีร์ วิมานวัตถุ มีเรื่องเล่าถึงผู้รักษาศิลไปเกิดในสวรรค์เทวโลก ตัวอย่าง เรื่องสตรีผู้รักษาศิล ในครั้งพุทธกาลมีอุบาสิกคนหนึ่งในพระนครสาวัตถีมีความรักดีซื่อสัตย์ต่อสามี มีศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัย รักษาซิลโดยบริสุทธิ์และถวายทานตามสมควรแก่ทรัพย์สมบัติ ครั้นตายลงก็ไปบังเกิดในภพสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ท่านมหาโมคคัลลานะเถระ พระอัครมหาสาวกผู้มีฤทธิ์ ได้จาริกสอบถามไปในเทวโลก เช่นเคยปฏิบัติมาและท่านได้ไปยังวิมานนั้น เทพธิดาเจ้าของวิมานก็ออกมาถวายนมัสการพระเถระจึงไต่ถาม ท่านทำบุญอะไรไว้ ท่านจึงมีอานุภาพรุ่งเรืองอย่างนี้ และด้วยบุญอะไรทำให้ ผิวพรรณร่างกายของท่านจึงสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ เมื่อท่านพระโมคคัลลานะเถระถามแล้ว เทพธิดานั้นก็ใจดีที่มีผู้ถาม จึงพยากรณ์ปัญหาถวายว่าเมื่อดิฉันเป็นมนุษย์ อยู่ในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย ดิฉันเป็นอุบาสิกาของพระบรมศาสดาผู้มีจักขุ ดิฉันงดเว้นจากปาณาติบาต เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ในโลก ไม่ดื่มน้ำเมา อีกทั้งไม่พูดเท็จ ยินดีอยู่ด้วยสามีของตน เป็นผู้ผู้มีจิตใจเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ได้ถวายทาน คือ ข้าวและน้ำ อย่างไพบุลย์ ด้วยความเคารพ¹¹⁵

ดังจะเห็นได้จากพระพุทธรูปดำรัสซึ่งตรัสไว้แก่ท่านพระอานนท์เถระดังต่อไปนี้ ดูก่อนอานนท์ “ศิล”ทั้งหลายที่เป็นกุศล

1. มี ความไม่เดือดร้อน เป็นประโยชน์ เป็นอานิสงส์ความไม่เดือดร้อน
2. มี ปราโมช (ความชื่นบาน) เป็นประโยชน์ เป็นอานิสงส์ประโยชน์
3. มี ปิติ (ความอิ่มเอิบ) เป็นประโยชน์ เป็นอานิสงส์ปิติ
4. มี ปัสสัทธิ (ความสงบ) เป็นประโยชน์ เป็นอานิสงส์ปัสสัทธิ
5. มี สุข (ความสุข) เป็นประโยชน์ เป็นอานิสงส์สุข
6. มี สมานะ (ความตั้งใจมั่น) เป็นประโยชน์ เป็นอานิสงส์สมานะ
7. มี ยถาภูตญาณทัสสนะ (ความรู้ความเห็นตามความเป็นจริง) ได้แก่ ตรุณะวิปัสสนาเป็นประโยชน์ เป็นอานิสงส์ยถาภูตญาณทัสสนะ
8. มี นิพพิทา (ความเบื่อหน่าย) ได้แก่ พลวะวิปัสสนา และวิราคะ (ความปราศจากกำหนด) ได้แก่ อริยมรรค เป็นประโยชน์ เป็นอานิสงส์นิพพิทาและวิราคะ
9. มี วิมุตติ (ความหลุดพ้น) ได้แก่ อริยผล (อรหัตตผล) และ ญาณทัสสนะ (ความรู้ความเห็น) ได้แก่ ปัจจเวกขณะญาณ เป็นประโยชน์ เป็นอานิสงส์

“ดูก่อนอานนท์ ศิลทั้งหลายที่เป็นกุศล ย่อมบริบูรณ์เพื่อความเป็นพระอรหันต์ ด้วยประการฉะนี้แล”¹¹⁶

ใน “คัมภีร์ปรมัตถทีปนี”¹¹⁷ ได้กล่าวถึง ผลอานิสงส์จากการปฏิบัติตามศิล 5 และปรากฏในคำสอนดังนี้

¹¹⁵ พ.วิ. 26/17-18/104-105.

¹¹⁶ อัง.ทสก. 24/1/2-3.

¹¹⁷ พ.อิติ. 1/4/456-459.

1. อานิสงส์จากการปฏิบัติตาม ศีลข้อ 1 คือ (เจตนางดเว้นจาก ปาณาติบาต)

เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอวัยวะใหญ่โต	: องคปจจกสมนนาคตา
ความถึงพร้อมด้วยส่วนสูงและส่วนกว้าง	: อาโรหปริณาทสมปตติ
ความถึงพร้อมด้วยขาวไวโหวพริบ	: ขวนสมปตติ
ความเป็นผู้มีเท้าตั้งอยู่เหมาะสม	: สุปติภูจิตปาทตา
ความสวยงาม	: จารุตา
ความเป็นผู้อ่อนโยน	: มุทุตา
มีความสะอาด	: สุกจิตา
มีความกล้าหาญ	: สุรตา
ความเป็นผู้มีกำลังมาก	: มหาพลตา
ความเป็นผู้มีถ้อยคำสละสลวย	: วิสญฐวจนตา
เป็นผู้น่ารัก น่าพอใจ ของสัตว์ทั้งหลาย	: สัตตานิ ปิยมนาปตา
ความเป็นผู้มีบริษัทไม่แตกแยกกัน	: อภิขชปรีสตา
ความเป็นผู้ไม่สะดุ้งหวาดเสียว	: อณมิตา
ความเป็นผู้อันใครๆทำได้ยาก	: ทุပ္ปธัสยตา
ความเป็นผู้มีบริวารมาก	: มหาปรีวารตา
ความเป็นผู้มีผิวดังทอง	: สุวณฺณตา
ความเป็นผู้มีทรวดทรงงาม	: สุตฺตณฺจนาตา
ความเป็นผู้มีอาพาธน้อย	: อปฺปาพาธตา
ความเป็นผู้ไม่เศร้าโศก	: อโศกตา
ความเป็นผู้มีอายุยืน	: ติชฌายตา

2. อานิสงส์จากการปฏิบัติตาม ศีลข้อ 2 คือ (เจตนางดเว้นจาก อทินนาทาน)

ความเป็นผู้มีทรัพย์	: มหาธนธณฺจตา
ความเป็นผู้มีโภคะอนเนกอนันต์	: อนนตโกคตา
ความเป็นผู้มีโภคะยั่งยืน	: ธิรโกคตา
การมีโภคะไม่ทั่วไปกับพระราชา	: ราชาทิหิ อสาธารณโกคตา
ความเป็นหัวหน้าในที่นั้น ๆ	: ตตฺถ ตตฺถ เชฏฺฐกภาโว
ความเป็นผู้ไม่รู้จักคำว่าไม่มี	: นตฺถิกาวสฺส อชานนตา
มีความเป็นอยู่อย่างสบาย	: สุขวิหารตา ¹¹⁸

3. อานิสงส์จากการปฏิบัติตามศีลข้อ 3 (เจตนางดเว้นจาก กาเมสุมิฉาจาร)

ความเป็นผู้ปราศจากข้าศึก	: วิคตปจจตถิกตา
ความเป็นที่รักเป็นที่พอใจของสรรพสัตว์	: สพฺพสฺตตานํ ปิยมนาปตา
การนอนหลับสบาย	: สุขสุปนตา
การตื่นขึ้นมาสบาย	: สุขปฏิพฺพุชฌนตา

¹¹⁸ บุญมา จิตจรัส, มงคล 38 ประการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2533, หน้า 20.

การพ้นจากภัยในอบาย	: อปายภยวิโมกโข
ความไม่ควรถูกการเกิดเป็นกะเทย	: อิตถิถาวนปุกสภาวานํ อภพพตา
ความเป็นผู้ไม่โกรธ	: อกุโธชนตา
ความเป็นผู้มีปติทำจริง	: สจจการิตา
ความเป็นผู้ไม่เก้อเขิน	: อมงกุฏตตา
ความเป็นผู้มีความสุข	: อารารณสุขตา
ความเป็นผู้มีอินทรีย์บริบูรณ์	: ปริปัญณินทริยิตา
ความเป็นผู้ปราศจากความระแวง	: นิราสงกตา
ความเป็นผู้มี ความชวนชวายน้อย	: อปโปสกุฏกตา
ความเป็นผู้อยู่อย่างเป็นสุข	: สุขวิหารตา
ความเป็นผู้ไม่มีภัยจากที่ไหน ๆ	: อกุโธภยตา
ความเป็นผู้ไม่มีการพลัดพรากจากของรัก	: ปิยวิปปโยคภาโว

4. อานิสงส์จากการปฏิบัติตามศีลข้อ 4 (เจตนางตเว้นจาก มุสาวาท)

ความเป็นผู้มีอินทรีย์ผ่องใส	: วิปปสนนินทริยิตา
ความเป็นผู้มีปติพูดด้วยคำสละสลวย	: วิสุทฺธมธรรมาณิตา
ความเป็นผู้ไม่อ้วนจนเกินไป	: นาติถูลตา
ความเป็นผู้ไม่ผอมจนเกินไป	: นาติกีสตา
ความเป็นผู้ไม่ต่ำเกินไป	: นาติรสสตา
ความเป็นผู้ไม่สูงเกินไป	: นาติทิมตา
ความเป็นผู้มีสัมผัสเป็นสุข	: สุขสมผัสสตา
ความเป็นผู้มีวาจาเชื่อถือได้	: อาเทยยวจนตา
ความเป็นผู้ไม่หัดหู่	: อลันตา
ความเป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน	: อนนุทธตตา

5. อานิสงส์จากการปฏิบัติตามศีลข้อ 5 (เจตนางตเว้นจาก สุราเมรยมัชชะ)

ความเป็นผู้ไม่ประมาทในอดีตและปัจจุบัน	: อตติตานาคตปจจุปปนเนสฺ
ความเป็นผู้มีญาณในกิจการ	: ปญฺญาณวนตตา
ความเป็นผู้มีสติปรากฏอยู่ทุกเมื่อ	: สทา อุปปจิตตตตา
ความเป็นผู้มีปัญญา เกิดขึ้นทุก	: อุปปนเนสฺ กิจจกรณียเอสฺ
ความเป็นผู้ไม่เกียจคร้าน	: อนลสตา
ความเป็นผู้ไม่โง่เขลา	: อชพตา
ความเป็นผู้ไม่บ้าใบ้	: อมูคตา
ความเป็นผู้ไม่หวาดสะดุ้ง	: อจจมกิตา
ความเป็นผู้ไม่มีการแข่งดี	: อसारมกตา
ความเป็นผู้ไม่มีความริษยา	: อนิสสุกิตา
ความเป็นผู้ไม่ตระหนี่	: อมจจริตา
ความเป็นผู้มีปติกล่าวคำสัตย์	: สจจวาทิตา

ความเป็นคนกตัญญู	: กตญญูตา
ความเป็นคนกตเวที	: กตเวทีตา
ความเป็นผู้มีโกละ	: โกละนตตา
ความเป็นผู้มีศีล	: สีสานตตา
ความเป็นผู้ซื่อตรง	: อุชุกตา
ความเป็นผู้ไม่โกรธ	: อุกโกธนตา
ความเป็นผู้มีความเห็นตรง	: อุชุกทิมิตตา
ความเป็นผู้มีใจใหญ่	: มหุตตตา
ความเป็นผู้ฉลาด	: ปณจิตตา ¹¹⁹

ดังนั้น ศิล คือ การงดเว้นการทำความชั่วทางกาย ทางวาจา ศิล ช่วยออกแบบชีวิตเราให้มีรูปแบบดีและสิ่งที่น่าปรารถนาต่าง ๆ อีกมากมายในชาติต่อ ๆ ไปแม้ในปัจจุบันชาติ ศิลมีประโยชน์และอันส่งผลสืบเนื่องโดยลำดับขั้นตอน การรักษาศิลให้ดีในเบื้องต้นเสียอย่างหนึ่งแล้ว คุณธรรมความดีในเบื้องสูง จะเกิดขึ้นสืบเนื่องติดตามมาเอง สามารถปรากฏให้เห็นทันตาได้ดังตัวอย่างของพระภิกษุสามเณร ที่รักษาศิลได้บริสุทธิ์บริบูรณ์จะมีผิวพรรณวรรณะผ่องใส กิริยาวาจาเรียบร้อย อ่อนโยน สงบเสงี่ยม สง่างาม น่าศรัทธาเลื่อมใส ดังที่กล่าวแล้ว

3. “ภาวนามัย” บุญสำเร็จจากการอบรมจิตให้สงบจากกิเลส (ภาวนา)

การเจริญภาวนา พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการพัฒนาตน จึงเชิดชูบุคคลผู้มีตนที่พัฒนาแล้วว่าเป็นบุคคลสูงสุด เปรียบเหมือนดอกบัวมีกลิ่นหอม ที่เกิดเจริญเติบโตในน้ำแต่อยู่พ้นน้ำ ไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำ เป็นผู้ควรแก่การบูชาซึ่งการยกย่องเช่นนั้นเกิดจากคุณของภาวนา ที่เป็นผลของการฝึกตนนั่นเอง

ความหมาย “ภาวนามัย”

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก องค์ที่ 19 ได้ให้ความหมายไว้ว่า การเจริญภาวนานั้น เป็นการสร้างบุญบารมีที่สูงที่สุด และยิ่งใหญ่ที่สุดในพระพุทธศาสนา จัดว่าเป็นแก่นแท้ และสูงกว่าฝ่ายศีลมากนัก¹²⁰

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้อธิบายไว้ว่า “วิปัสสนาภาวนา” หมายถึง ความเห็นแจ้ง คือ เห็นตรงต่อความเป็นจริงของสภาวะธรรม, ปัญญาที่เห็นไตรลักษณ์อันให้ออนความหลงผิดรู้ผิดในสังขารเสียได้ และยังเป็นการฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้ชัดภาวะของสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นของมันเอง¹²¹

พระธรรมสังฆราชจารย์ (หลวงพ่ोजรัญ ฐิตธมโม) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภาวนา คือการทำให้เกิดมีขึ้น ทำให้เจริญขึ้น คือการประพฤติปฏิบัติฝึกฝนอบรมจิตเพื่อให้เกิดผลที่พึงปรารถนาแก่

¹¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

¹²⁰ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก องค์ที่ 19, *วิธีสร้างบุญบารมี*, (นครปฐม : ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนาไตรลักษณ์, 2560), หน้า 286-287.

¹²¹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรมฉบับขยายความ*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553), หน้า 373.

ตนเอง¹²²

จึงพอสรุปได้ว่า ภาวนามัย หมายถึง การพัฒนาตน การทำให้มีขึ้นหรือเจริญขึ้น โดยการหมั่นฝึกอบรมภาวนาจิตใจให้สงบ ที่สำคัญคือเป็นการอบรมคุณธรรมประจำใจและการเจริญสติปัญญาของตนเอง

ประเภทของการภาวนา

การภาวนานั้น เป็นการสร้างบุญบารมีที่สูงที่สุดและยิ่งใหญ่ที่สุดในพระพุทธศาสนา จัดว่าเป็นแก่นแท้และสูงกว่าฝ่ายศีลมากนัก การเจริญภาวนานั้น มี 2 อย่าง คือ (1) สมถภาวนา (การทำสมาธิ) และ (2) วิปัสสนาภาวนา (การเจริญปัญญา) แยกอธิบายดังนี้ คือ

1. **สมถภาวนา** ได้แก่การทำจิตให้เป็นสมาธิ หรือเป็นฌาน ซึ่งก็คือการทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่านแผ่สายไปยังอารมณ์อื่นๆ วิธีภาวนานั้น มีมากมายหลายร้อยชนิด ซึ่งพระพุทธองค์ทรงบัญญัติแบบอย่างเอาไว้ 40 ประการ ซึ่งผู้ใดจะเลือกใช้วิธีใดก็ได้ตามแต่สมควรใจ ทั้งนี้ย่อมสุดแล้วแต่อุปนิสัยและวาสนาบารมีที่ได้เคยสร้างสมอบรมมาแต่ในอดีตชาติ เมื่อสร้างสมอบรมมาในกรรมฐานกองใด จิตก็มักจะโน้มชอบกรรมฐานกองนั้นมากกว่ากองอื่นๆ และการเจริญภาวนาก็ก้าวหน้าเร็วและง่าย แต่ไม่ว่าจะเลือกปฏิบัติวิธีใดก็ตาม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรักษาศีลให้ครบถ้วน บริบูรณ์ตามเพศของตนเสียก่อน คือหากเป็นฆราวาสก็ต้องรักษาศีล 5 เป็นอย่างน้อยหากเป็นสามเณรก็ต้องรักษาศีล 10 หากเป็นพระก็ต้องรักษาศีลปาฏิโมกข์ 227 ข้อให้บริบูรณ์ ไม่ให้ขาดและต่างพร้อย จึงจะสามารถทำจิตให้เป็นฌานได้ หากศีลยังไม่มั่นคง ย่อมเจริญฌานให้เกิดขึ้นได้โดยยาก เพราะศีลย่อมเป็นบาทฐาน (เป็นกำลัง) ให้เกิดสมาธิขึ้น อานิสงส์ของสมาธินั้น มีมากกว่าการรักษาศีลอย่างเทียบกันไม่ได้ ซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสว่า “แม้จะได้อุปสมบทเป็นภิกษุรักษาศีล 227 ข้อ ไม่เคยขาด ไม่ต่างพร้อยมานานถึง 100 ปี ก็ยังได้บุญกุศลน้อยกว่าผู้ที่ทำสมาธิเพียงให้จิตสงบนานเพียงชั่วไก่อกระพือปีก ช้างกระดิกหู”¹²³ คำว่า จิตสงบ ในที่นี้หมายถึงจิตที่เป็นอารมณ์เดียวเพียงชั่ววูบที่พระท่านเรียกว่า ขณิกสมาธิ คือสมาธิเล็กๆ น้อยๆ สมาธิแบบเด็กๆ ที่เพิ่งหัดตั้งไข่ คือหัดยืนแล้วก็ล้มลง แล้วก็ลุกขึ้นยืนใหม่ ซึ่งเป็นอารมณ์จิตที่ยังไม่ตั้งมั่น สงบวูบลงเล็กน้อยแล้วก็รักษาไว้ไม่ได้ ซึ่งยังห่างไกลต่อการที่จิตถึงขั้นเป็นอุปปจารสมาธิและฌาน แม้กระนั้นก็ยังมียานิสงส์มากมายถึงเพียงนี้

การทำสมาธิเป็นการสร้างบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่ ลงทุนน้อยที่สุด เพราะไม่ได้เสียเงินเสียทอง ไม่ได้เหน้อยยากต้องแบกหามแต่อย่างใด เพียงแต่คอยเพียรระวังรักษาสติ คัมภีร์จงใจมิให้แผ่สายไปสู่อารมณ์อื่นๆ โดยให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียวเท่านั้น การทำงานเสียอีกยังต้องเสียเงินทอง การสร้างโบสถ์ วิหาร ศาลาโรงธรรมยังต้องเสียทรัพย์ และบางทีก็ต้องเข้าช่วยแบกหามเหนื่อยกาย แต่ก็ได้บุญน้อยกว่าการทำสมาธิอย่างเทียบกันไม่ได้

2. **วิปัสสนาภาวนา** “วิปัสสนา” หมายถึง การรู้แจ้ง สภาพธรรมที่รู้แจ้ง¹²⁴ คือ ปัญญา แต่เมื่อเป็นวิปัสสนาภาวนา คือ การเจริญอบรมปัญญาให้มีมากขึ้น ซึ่งเป็นปัญญาที่เป็นหนทางสามารถละกิเลสได้จริง แต่ค่อยๆ ละไปเป็นลำดับ วิปัสสนาภาวนา เป็นหนทางที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ และ

¹²² พระธรรมสังฆปริณายก (หลวงพ่อดำ ฐิตมโม), *ทวน ศีล ภาวนา นำ พหุพันกรรม*, (กรุงเทพฯ : เสี่ยงเสียง, 2556), หน้า 50-51.

¹²³ ม.ม. 12/135/126.

¹²⁴ ม.ม. 12/440/474.

ทรงแสดงกับเหล่าสาวกให้ดำเนินตาม ซึ่งเรียกหลายชื่อ เช่น สติปัฏฐาน 4 ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการเจริญวิปัสสนาภาวนา ที่เป็นการรู้ความจริงของสภาพธรรมที่มีในขณะนี้ว่าเป็นแต่เพียงธรรมไม่ใช่เรา ซึ่งจะต้องอาศัยปัญญาขั้นพื้นฐาน

สติปัฏฐาน 4 เป็นหลักการภาวนาตามมหาสติปัฏฐานสูตร เป็นข้อปฏิบัติเพื่อรู้แจ้ง คือ เข้าใจตามเป็นจริงของสิ่งทั้งปวงโดยไม่ถูกกิเลสครอบงำ สติปัฏฐานมี 4 อย่าง กาย เวทนา จิต และ ธรรม¹²⁵

กายานุปัสสนา สติปัฏฐาน คือ การมีสติระลึกรู้กายเป็นฐาน ซึ่งภายในที่นี้หมายถึงประชุมหรือรวม นั่นคือธาตุ 4 ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟมาประชุมรวมกันเป็นร่างกาย ไม่มองกายด้วยความเป็นคน สัตว์ เรา เขา แต่มองแยกเป็น รูปธรรมหนึ่งๆ เห็นความเกิดดับ กายล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา

เวทนานุปัสสนา สติปัฏฐาน คือ การมีสติระลึกรู้เวทนาเป็นฐาน ไม่มองเวทนาด้วยความเป็นคน สัตว์ เรา เขาคือไม่มองว่าเรากำลังทุกข์ หรือเรากำลังสุขหรือ เราเฉย ๆ แต่มองแยกเป็นนามธรรมอย่างหนึ่ง เห็นความเกิดดับ เวทнал้วนไม่เที่ยงเป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา¹²⁶

จิตตานุปัสสนา สติปัฏฐาน คือ การมีสติระลึกรู้จิตเป็นฐาน เป็นการนำจิตมาระลึกรู้เจตสิกหรือรู้จิตก็ได้ ไม่มองจิตด้วยความเป็นคน สัตว์ เรา เขา คือไม่มองว่าเรากำลังคิด เรากำลังโกรธ หรือเรากำลังเหม่อลอย แต่มองแยกเป็นนามธรรมอย่างหนึ่ง เห็นความเกิดดับ จิตล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา

ธัมมานุปัสสนา สติปัฏฐาน คือ การมีสติระลึกรู้สภาวะธรรมเป็นฐาน ทั้งรูปธรรมและนามธรรมล้วนมีความเกิดดับไม่เที่ยงเป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา

ดังนั้น การภาวนา จึงแบ่งได้ 2 ประเภท คือ สมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนา มีนัยต่างกัน คือ สมถภาวนา การอบรมจิตใจให้สงบนิ่งเอง เรียกว่า จิตภาวนา ส่วน วิปัสสนาภาวนา การอบรมปัญญาให้เกิด เรียกว่า ปัญญาภาวนาก็ได้ ภาวนา เป็นบุญอย่างหนึ่ง เรียกว่า ภาวนามัย คือ บุญที่เกิดจากการภาวนา

ประโยชน์ของ “ภาวนามัย”

ภาวนาข้างต้นนั้น มีความสำคัญทั้งในด้านการพัฒนาตน การใช้ชีวิตที่ดีเป็นและแบบอย่างต่อสังคม และการรักษาพระพุทธศาสนาด้วย คือ

1. ภาวนา เป็นคุณสมบัติที่เพิ่มคุณค่าให้แก่ตัวบุคคล พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการพัฒนาตน จึงเชิดชูบุคคลผู้มีตนที่พัฒนาแล้วว่าเป็นบุคคลสูงสุด เปรียบเหมือนดอกบัวมีกลิ่นหอมที่เกิดเจริญเติบโตในน้ำ แต่อยู่พ้นน้ำ ไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำ เป็นผู้ควรแก่การบูชาซึ่งการยกย่องเช่นนั้นเกิดจากคุณของภาวนา ที่เป็นผลของการฝึกตนนั่นเอง ดังที่คำที่ว่า ผู้ที่ได้ฝึกอบรมตน ถือเป็นทักษิณียบุคคลหรือ ผู้ควรแก่ทักษิณา เพราะบุคคลเหล่านี้เป็นบริโศคเพียงเท่าที่จำเป็น ทำให้เกิดความสิ้นเปลืองแก่โลกเพียงเล็กน้อย มีการดำเนินชีวิตที่ไม่ยึดมั่นในตัวตนไม่มีปรารถนาเพื่อตัวตน เคลือบแฝงเมื่อตั้งอยู่บนพื้นฐานของจิตใจที่เป็นอิสระ จึงมีความเห็นอกเห็นใจเกิดความคิดที่จะช่วยเหลือ

¹²⁵ ที่.ม. 10/299/123.

¹²⁶ ส.ส. 15/246/258.

แก้แค้นแก่สังคมด้วยการสืบทอดธรรมให้ผู้อื่นได้พ้นทุกข์ เป็นอิสระบ้างเรียกว่าเป็นผู้เอาจากโลกแต่น้อยและเป็นผู้ให้แก่โลกอย่างมากมาย¹²⁷

2. กาวนา เป็นภาพลักษณ์ที่งดงาม สร้างความเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็น ดังที่พระเจ้าปเสนทิโกศล ได้ตรัสสรรเสริญ คุณพระรัตนตรัย ตามที่ทรงประจักษ์แก่พระองค์ไว้ในอัมมเจตียสูตรว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มอภายถวายชีวิตในการประพฤติพรหมจรรย์ (เป็นผู้ที่มีจิตมั่นคงไม่หวั่นไหว) ไม่กลับไปบำเรอตนด้วยกาม มีความสมัคสมาน สามัคคีไม่วิวาทกัน มีรูปอันน่ายินดี มีอินทรีย์ผ่องใส มีความขวนขวายน้อย เลี้ยงชีพด้วยของที่ผู้อื่นให้ อนึ่ง ผู้เป็นบัณฑิตในวรรณะต่าง ๆ เมื่อได้สดับธรรมจากพระพุทธองค์แล้ว ต่างยอมตนเป็นสาวก บวชใน พระพุทธศาสนาจนบรรลุลุความเป็นสมณะ เป็นพรหมณ์ เป็นพระอรหันต์ (ปัญญากาวนา) เพราะสังเกตเห็นคุณสมบัติอันน่าอัศจรรย์ของพระภิกษุสงฆ์ผู้ได้รับการฝึกตามพระธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ข้างต้น พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงทรงแสดงตนนอบน้อม และสรรเสริญใน ธรรม หรือที่เรียกว่า ธรรมเจดีย์¹²⁸

3. บุคคลผู้ฝึกกาวนา สามารถสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน ใน “ตติยอนาคตสูตร” พระพุทธองค์ทรงแสดงภัยในอนาคตที่จะทำให้พระธรรมวินัยเลอะเลือนว่า ภิกษุผู้ไม่ได้เจริญกาย ศีล จิต ปัญญา จัดไม่สามารถแนะนำผู้อื่นให้สมาทาน ประพฤติในอริศีล อริจิต อริปัญญาได้ ไม่สามารถแสดงธรรมอันเยี่ยมยอดที่ สร้างความปิติ นำขึ้นชนแก่ผู้ฟัง ถลาลงสู่ ธรรมดา ได้แก่ แสดงธรรมเพื่อการแข่ง ดี เพื่อกล่าวกระหนาบบุคคลอื่น หรือเพื่อหวังลาภสักการะ ไม่ใส่ใจ ไม่ให้ ความสำคัญในพระธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้แต่กลับขึ้นชนยินดี สนใจ ศึกษาในคำกล่าวของบุคคลนอกพระพุทธศาสนาประพฤติดนเป็นผู้มากมาย เป็นตัวอย่างที่ไม่ดีให้คนรุ่นหลังพากันทำตาม แต่ถ้าบุคคลใดกระทำการกาวนา ย่อมเป็นผู้เจริญอยู่ทุกเมื่อในทุกสถานและจะนำพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนได้¹²⁹

จึงสรุปได้ว่า กาวนา คือ การพัฒนาตนให้เจริญและมีประโยชน์ ช่วยปกป้องรักษาพระธรรมวินัยไว้ไม่ให้เลอะเลือน เพราะบุคคลที่ได้ฝึกอบรมตนในทางความประพฤติและคุณธรรมต่าง ๆ อย่างเพียบพร้อม ย่อมสามารถสืบทอดคำสอน และถ่ายทอดคำสอนด้วยการแนะนำผู้อื่นให้เข้าถึงชีวิต เช่น นั้นด้วยตนเองได้ส่งผลดีต่อความมั่นคงในพระพุทธศาสนา เช่นกันนอกจากกาวนาที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้ว กาวนา 2 อย่างนำมาซึ่งบุญเป็นอันมาก

อานิสงส์ของการเจริญกาวนา

การเจริญกาวนาการฝึกใจ โดยทำใจให้หยุดนิ่งอยู่ภายในกลางกายนี้ มีอานิสงส์ที่สำคัญ 5 ประการ คือ

1. ได้เข้าถึงความสุขที่แท้จริง
2. ได้ฉานสมาบัติ
3. ได้วิปัสสนา
4. ได้นิโรธสมาบัติ

¹²⁷ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรมฉบับขยายความ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553), หน้า 283.

¹²⁸ ม.ม. 13/367-372/451-452.

¹²⁹ อภ.ปญจก. 22/79/145.

5. ได้ภพอันวิเศษ คือ อายุตนนิพพาน¹³⁰

การเจริญภาวนาการฝึกใจให้เกิดได้เข้าถึงความสุขที่แท้จริง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า สุขอื่นจากความสงบย่อมน้อมไม่มี มหาสติปัฏฐานสูตรได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการเจริญสติไว้ ดังพระพุทธพจน์ได้แสดงว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง 4 นี้ อย่างนี้ ตลอด 7 ปี เขาพึงหวังผล 2 ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีขันธปัญจกเหลืออยู่เป็นพระอนาคามี 7 ปี ยกไว้ ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเจริญสติปัฏฐาน 4 นี้ อย่างนี้ ตลอด 6 ปี 5 ปี 4 ปี 3 ปี 2 ปี 1 ปี 1 ปี ยกไว้ ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเจริญสติปัฏฐาน 4 นี้ อย่างนี้ ตลอด 7 เดือน เขาพึงหวังผล 2 ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตผลในปัจจุบัน 1 หรือเมื่อยังมีขันธปัญจกเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี 7 เดือน ยกไว้ ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง 4 นี้ อย่างนี้ ตลอด 6 เดือน 5 เดือน 4 เดือน 3 เดือน 2 เดือน 1 เดือน กึ่งเดือน กึ่งเดือน ยกไว้ ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเจริญสติปัฏฐาน 4 นี้ อย่างนี้ ตลอด 7 วัน เขาพึงหวังผล 2 ประการอย่างใด อย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีขันธปัญจกเหลืออยู่ ก็เป็นพระอนาคามี”¹³¹

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ภาวนามัย คือ การทำจิตให้ สะอาด บริสุทธิ์ผ่องใส ให้ สงบ จากกิเลส อาสวะ หยุดนิ่งอยู่ภายในตัว และให้ สว่าง ด้วยแสงแห่งธรรมภายใน ซึ่งปัจจุบันมีการเรียกชื่อไปต่าง ๆ เช่น การบำเพ็ญกรรมฐาน การทำสมาธิ การเจริญภาวนา การเจริญจิตภาวนา แต่เป้าหมายเดียวกัน คือเป็นไปเพื่อการบรรลุธรรมผลนิพพานภาวนาเป็นสุดยอดของการสร้างบุญ และเป็นบุญมีที่ไม่เหนื่อยยากลำบาก ไม่ต้องแบกหาม ไม่ต้องลงทุนหรือเสียทรัพย์เลย แต่ตราบใดที่เรายังไม่ถึงฝั่งพระนิพพาน ก็ต้องทำทุก ๆ บุญ โดยทำทั้งทาน ศีล และภาวนา ถ้าเจริญภาวนาอย่างเดียวโดยไม่ยอมลงทุนทำบุญให้ทานใดๆ ไว้เลย เมื่อเกิดชาติหน้าก็เลยมีแต่ปัญญอย่างเดียว ไม่มีจะกินจะใช้ ซึ่งก็จะยากที่จะเจริญภาวนา ในภพชาติต่อ ๆ ไป ให้ถึงฝั่งพระนิพพานไปได้

4. “อปจายนมัย” บุญสำเร็จจากการประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตน

การทำความดีด้วยการประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตน มีสัมมาคารวะ คนบางคนอาจคิดไม่ถึงว่า การประพฤติตนเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน จะถือเป็นบุญอย่างหนึ่งทั้งนี้ ก็เพราะว่าการอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ว่าจะเป็นผู้น้อยประพฤติต่อผู้ใหญ่ ได้แก่ ครูบาอาจารย์ พระภิกษุสงฆ์ จากการศึกษา มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้คำจำกัดความไว้หลากหลาย ดังนี้

ความหมายของ “อปจายนมัย”

พระราชสารธรรมมุนี (ปภสสรเถร) ได้ให้ความหมายของ อปจายนมัย ว่าหมายถึง การอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่เหนือตน โดยวิญญูหรือโดยคุณธรรม ด้วยจิตที่ผ่องใส โดยไม่หวังการตอบแทนใด ๆ จากผู้ที่ตนแสดงความอ่อนน้อมก็ดี หรือด้วยการลุกขึ้นรับ การจัดที่นั่ง ที่นอน ต้อนรับโดยไม่หวังการตอบแทนก็ดี¹³²

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี) ได้อธิบายไว้ว่า อปจายนมัย คือ ความอ่อนน้อมถ่อมตนนั้น ได้แก่ กิริยาอาการที่ยกย่องเชิดชูซึ่งบุคคลหรือสิ่งที่ควรยกย่องเชิดชู อันเป็นอาการ

¹³⁰ ส.ส. 15/245/265.

¹³¹ ที.ม. 10/403/337-338.

¹³² พระราชสารธรรมมุนี (ปภสสรเถร), บุญกิริยาวัตถุ 10 ประการ, (ขอนแก่น : คลังนันทธรรม, 2544), หน้า 43.

ตรงกันข้ามกับความดูหมิ่นเหยียดหยาม ได้แก่ การไหว้ การกราบ การนบถออ่อนน้อมการต้อนรับ การสำรวมกิริยาให้สงบ และความเอื้อเฟื้อเอาใจใส่ ซึ่งเป็นอาการที่แสดงให้เห็นน้ำใจว่าตั้งใจยกย่อง เชิดชูให้สมแก่ฐานะ¹³³

คณีย ไชโยธธา อธิบายว่า อปายันมัย ได้แก่ การแสดงความเคารพทางกายและวาจา ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะพึงใส่ใจและปฏิบัติด้วยความหนักแน่นจริงจัง, การมองเห็นคุณค่าและความสำคัญ แล้วปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นด้วยความจริงใจโดยการคำนับ การกราบ การไหว้ การลุกขึ้นต้อนรับ การพูดจาสุภาพ เป็นต้น¹³⁴

ดังนั้น ความอ่อนน้อมถ่อมตน คือ การให้เกียรติผู้อื่น รวมถึงการมีสัมมาคารวะซึ่งเป็นเรื่อง ที่คนไทยได้รับการหล่อหลอมมาอย่างยาวนาน จนบางครั้งอาจดูเหมือนจะมีมากเกินไปและเรียกมัน ใหม่ให้ดูดีว่า ความเกรงใจ ซึ่งจัดได้ว่าเป็นหลักประพฤติปฏิบัติที่สำคัญของสังคม และเป็นหลักสำคัญ ในทางพุทธศาสนา

ประเภทของ “อปายันมัย”

ความอ่อนน้อมถ่อมตนนั้นมีลักษณะ 3 ประการ

1. กิริยาอ่อนน้อม
2. วาจาอ่อนน้อม
3. จิตใจอ่อนน้อม

(1) กิริยาอ่อนน้อม ได้แก่ การแสดงกิริยาท่าทางที่สุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบกระด้าง ไม่ ทำท่าหยิ่งยโส ไม่มองคน ด้วยสายตาเหยียด ๆ รู้จักแสดงความเคารพผู้ใหญ่กว่าทั้งด้านชาติวุฒิวิญญู และคุณวุฒิรู้จักให้เกียรติแก่สตรี และพร้อมที่จะเห็นอกเห็นใจผู้อื่น¹³⁵

(2) วาจาอ่อนน้อม ได้แก่ การพูดจริงด้วยถ้อยคำที่สุภาพ อ่อนหวานไพเราะน่าฟังไม่หยาบ คาย นุ่มนวล ชวนให้ สบายใจรู้จักใช้คำพูดที่เหมาะสม ถูกกาลเทศะและถูกกับบุคคล

(3) จิตใจอ่อนน้อม ได้แก่ การมีจิตใจอ่อนโยน การมองโลกในแง่ดีเนื่องจากใช้ปัญญา ไตร่ตรองแล้วว่าคนเรานั้นจะให้ดีพร้อมบริบูรณ์ไปทุกอย่างเป็นไปได้ แม้ตัวเราเองก็เช่นกันการมี ความรู้สึกนึกคิดเช่นนี้ จะทำให้การพูดและกิริยาท่าทางที่แสดงออกมาเป็นไปด้วยความเคารพและ ความอ่อนน้อมถ่อมตนของผู้แสดงกิริยาท่าทางนั้น ๆ

ประโยชน์ของ “อปายันมัย”

ความอ่อนน้อมถ่อมตน ตรงกับภาษาบาลีว่า นิวัตตะ แปลว่า ไม่มีลม ไม่พองลม¹³⁶ แต่ ควบคุมตนเองให้อยู่ในสภาพปกติที่เป็นจริงเหมือนลูกโป่งที่ยังไม่อัดลมเข้าไป ความอ่อนน้อมถ่อมตนมี ลักษณะคล้ายกับความเคารพ กล่าวคือ ความเคารพ (คารวธรรม) เป็นการตระหนักในคุณงามความดี ของคนอื่นและสิ่งอื่น แล้วปฏิบัติต่อบุคคลนั้นและสิ่งนั้นอย่างถูก ต้องจริงใจ โดยเป็นการแสดงออก

¹³³ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี), *มงคลในพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงเรียน เตรียมอุดมศึกษาพิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน, 2542), หน้า 119.

¹³⁴ คณีย ไชโยธธา, *พจนานุกรมพุทธศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2543), หน้า 42.

¹³⁵ พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, *มงคลชีวิตฉบับธรรมทายาท*, (กรุงเทพมหานคร : กราฟฟิคอาร์ต, 2533), หน้า 253.

¹³⁶ ที.สี. 9/341/134.

ทางกายและทางวาจาเป็นหลัก “นับเป็นสมบัติของอารยชน ด้วยอารยชนคือคนที่มีอารยธรรมย่อมมีความเคารพกันเป็นระเบียบ”¹³⁷ ส่วนความอ่อนน้อมถ่อมตน (นิวาตธรรม) นั้นเป็นการตระหนัก ในตัวเองแล้วสามารถวางตนได้ถูกต้องเหมาะสม ไม่หยิ่งยโสโอหัง ไม่โอ้อวดเกินความจริง ไม่ยกตนสูง และกดคนอื่นให้ต่ำ มี ความสุภาพ ให้เกียรติผู้อื่น รู้กาลควรไม่ควร โดยเน้นเรื่องของภายในจิตใจเป็นหลัก “เพราะเป็นปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาชีวิต ช่วยให้ชีวิตมีความเจริญ ช่วยยกระดับชีวิตให้สูงขึ้น และช่วยให้มีจิตใจสูงขึ้นด้วยคุณธรรมประจำใจ”¹³⁸ ผู้มีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ บูชาสักการคุณ บุคคลผู้สมควรได้รับการบูชาย่อมได้รับประโยชน์ 4 ประการ ดังนี้

- (1) เป็นผู้มีอุปนิสัยอ่อนโยน เพราะลดละความสำคัญตน ความถือตน
- (2) เป็นผู้มี ความเจริญก้าวหน้า เพราะไม่ดื้อดึง ยอมรับฟังคำแนะนำสั่งสอนของผู้อื่นแล้วนำมาพิจารณาปรับปรุงตนเอง
- (3) เป็นที่รักใคร่เอ็นดูของผู้ใหญ่ เพราะความมีน้ำใจดูแลปรนนิบัติ และความมีมารยาท ย่อมทำให้ผู้ใหญ่เอ็นดูและยินดีอุปถัมภ์ค้ำชูเมื่อสบโอกาส
- (4) เป็นผู้ได้รับพร 4 ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ย่อมเจริญแก่ผู้กราบไหว้ ประพฤติตนอ่อนน้อมต่อผู้อาวุโส

อานิสงส์ของ

1. ทำให้อยู่เป็นสุข ไม่มีศัตรู
2. ทำให้น่ารัก น่านับถือ
3. ทำให้เกิดความสุขในหมู่คณะ
4. ทำให้ได้กัลยาณมิตร
5. ทำให้สามารถถ่ายทอดคุณความดีจากผู้อื่นได้
6. ทำให้ได้ที่พักพิงทั้งภพนี้ภพหน้า
7. ทำให้ไม่ประมาท ตั้งอยู่ในธรรม
8. ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานโดยง่าย ฯลฯ

ดังนั้น การอ่อนน้อมถ่อมตน หรือ อปายนมัย การประพฤติตนเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน จึงถือเป็นบุญอย่างหนึ่งการอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นการทำบุญที่ง่ายแสนง่าย แต่คนจำนวนไม่น้อยอาจไม่รู้ว่าเป็นการทำบุญชนิดหนึ่ง ความอ่อนน้อมถ่อมตน ท่านผู้รู้ ยังกล่าวอีกว่าอานิสงส์จาก ความอ่อนน้อมถ่อมตน ส่งผลให้ผู้ประพฤติธรรมข้อนี้ได้บังเกิดในตระกูลสูง หรือเป็นที่ได้รับความเคารพรัก และให้เกียรติจากมหาชนอีกด้วย ทั้งนี้ ก็เพราะว่าการอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ว่าจะเป็นผู้น้อย ประพฤติต่อผู้ใหญ่ และการที่ผู้ใหญ่แสดงตอบด้วยความเมตตา เป็นการลดความยึดมั่นถือมั่นในความ เป็นตัวตนของเรา ช่วยให้สังคมทุกระดับเกิดความเข้าใจต่อกัน จึงถือเป็นบุญอย่างหนึ่ง ผลบุญข้อนี้จะทำให้เกิดความเมตตาต่อกัน

¹³⁷ บุญมา จิตจรัส, มงคล 38 ประการ, อ่างแล้ว, หน้า 215.

¹³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 218.

5. “เวียยาวัจฉมัย” บุญสำเร็จจากการชวนชวนบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น

เวียยาวัจฉมัย คือ บุญเกิดจากการชวนชวนในสิ่งที่ชอบการช่วยชวนชวนในกิจที่ชอบ คือ การช่วยในสิ่งที่เป็ประโยชน์ต่อผู้อื่นต่อส่วนรวมจัดเป็นบุญประการหนึ่ง เช่น ช่วยเขาสร้างสะพาน สร้างถนน ขุดคลอง ขุดสระ ขุดบ่อน้ำ หรือช่วยงานทำบุญเลี้ยงพระ ช่วยนิมนต์พระ หรือช่วยขั้รถ รับส่งพระ หรือคนที่มาช่วยในงาน เป็นต้น ทั้งหมดนี้จัดเป็นบุญทั้งสิ้น มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของ เวียยาวัจฉมัย ไว้ดังต่อไปนี้

ความหมายของ “เวียยาวัจฉมัย”

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่า เวียยาวัจฉมัย เป็นการทำบุญด้วยการช่วยเหลือ รั้บใช้ บริการ คนไม่มีเงินก็ไม่ใช่ว่าทำบุญไม่ได้ เวียยาวัจฉมัยกุศลนี้ทำได้ทุกคนอย่างในสมัยก่อนก็นิยม มาลงแรงช่วยกันในเวลาว่างส่วนรวม¹³⁹

หลวงพ่อวิชัย เขมิโย กล่าวว่า เวียยาวัจฉมัย หมายถึง บุญสำเร็จด้วยการชวนชวนในกิจที่ชอบ ได้แก่ การถวายอาหารแด่พระภิกษุ การช่วยเหลือผู้ประสบภัย การช่วยเหลือทำนุบำรุง พระพุทธศาสนา การช่วยพัฒนาประเทศชาติ การช่วยพัฒนาการศึกษา และการประพฤติดีและ ชักชวนให้ผู้อื่นประพฤติตาม¹⁴⁰

พระราชสารธรรมมุนี (ปภสฺสโร) กล่าวว่า เวียยาวัจฉมัย หมายถึง การตั้งใจด้วยจิตที่ ผ่องใส ในอัน

ที่จะช่วยชวนชวนในกิจที่ชอบแก่คนที่เจริญด้วยวัย ด้วยคุณ หรือช่วยอนุเคราะห์แก่คนที่เจ็บไข้ ด้วย ดวงจิตที่ประกอบไปด้วยความกรุณา โดยไม่หวังการตอบแทนใด ๆ¹⁴¹

ดังนั้น เวียยาวัจฉมัย คือ การช่วยในสิ่งที่เป็ประโยชน์ต่อผู้อื่นต่อส่วนรวมจัดเป็นบุญ ประการหนึ่ง เช่น ช่วยงานบวชนาค งานกุฐิน หรือช่วยงานทำบุญเลี้ยงพระ ช่วยนิมนต์พระ หรือช่วย ขั้รถรับส่งพระ หรือคนที่มาช่วยในงาน เป็นต้น ทั้งหมดนี้จัดเป็นบุญในข้อนี้ทั้งสิ้น

อานิสงส์ของ “เวียยาวัจฉมัย”

การช่วยชวนชวนทำในกิจที่ชอบ หรือ เวียยาวัจฉมัย พุดง่าย ๆ ว่า เป็นการให้ความ ช่วยเหลือแก่สังคมาบข้าง ทำให้ได้อานิสงส์ดังต่อไปนี้

1. ทำให้เราเป็นคนที่สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้เป็นอย่างดี
2. ทำให้เป็นที่รักใคร่จากผู้คนรอบข้าง และได้รับความเมตตา
3. ทำให้เป็นคนไม่เห็นแก่ตัว
4. ทำให้เป็นคนเข้าใจผู้อื่นได้เป็นอย่างดี
5. ทำให้เป็นคนมีเหตุมีผล
6. ทำให้เข้ากับผู้อื่นได้ง่าย และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี
7. ทำให้เป็นคนใจกว้าง มีความรักให้แก่ผู้คนและสิ่งรอบข้าง

¹³⁹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *ก้าวไปในบุญ*, อ่างแล้ว, หน้า 16.

¹⁴⁰ หลวงพ่อวิชัย เขมิโย, *ยอดบุญ*, (กรุงเทพมหานคร : สนพ.เลียงเชียง เพียรเพื่อพุทธศาสน์, 2565), หน้า 32.

¹⁴¹ พระราชสารธรรมมุนี (ปภสฺสโร) โชติปาโล, *บุญกิริยาวัตถุ 10 ประการ*, อ่างแล้ว, หน้า 47.

8. ทำให้กลายเป็นผู้ขอความช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่ตั้งใจตาย ไม่คิดว่าไม่ใช่เรื่องของตน แล้วละเลยปล่อยทิ้งให้ผู้อื่นเดือดร้อน

9. เมื่อถึงยามที่เราเดือดร้อนก็จะมีผู้ยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือเช่นกัน

สรุป เวยยาวัจจมัย คือ “การทำบุญด้วยการชวนขายรับใช้ รวมความถึงการช่วยเหลือกิจการส่วนรวม เช่น การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม การรักษาสมบัติสาธารณะ การดูแลชุมชนให้เป็นระเบียบเรียบร้อย การเป็นจิตอาสาช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อนตกทุกข์ได้ยาก หรือเป็นอาสาสมัครช่วยเหลืองานปฏิบัติธรรม งานบุญต่าง ๆ ของชุมชนนี้ถือว่าการทำบุญในข้อนี้

6. “ปัตติทานมัย” บุญสำเร็จจากการอุทิศส่วนบุญแก่ผู้อื่น

ในข้อนี้จะกล่าวถึง “ปัตติทานมัย” บุญสำเร็จด้วยการอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้อื่น อาจเป็นบิดามารดาหรือมิตรสหายหรือคนที่ใกล้ชิดในทางพุทธศาสนาเรียกว่า “ปัตติทานมัย” โดยทางพุทธศาสนาได้วางหลักการไว้มากมาย อันเป็นหลักปฏิบัติของสาธุชนที่นับถือ พระพุทธศาสนาโดยมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายดังต่อไปนี้

ความหมายของ “ปัตติทานมัย”

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ท่านได้ให้ความหมายของ ปัตติทานมัย ว่า หมายถึง บุญสำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญ ทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่นและได้ให้รายละเอียดของปัตติทานมัย ว่า เป็นการให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในบุญหรือในการทำบุญด้วย เวลาเราทำความดีอะไรสักอย่างก็ไม่หวังแทนไว้ เราเปิดโอกาสให้คนอื่นได้มีส่วนร่วมบุญด้วยการทำความดีด้วยกัน ทั้งผู้มาร่วมและผู้ให้โอกาส ก็ได้บุญเพิ่มทั้งสองฝ่าย คนที่ให้เขาร่วมกับตัวเอง บุญก็ได้ลดลง ยิ่งให้กลับยิ่งได้มากขึ้น¹⁴²

หลวงพ่อวิชฌ์ เขมियो ได้แปลคำว่า ปัตติทานมัย คือ บุญสำเร็จด้วยการแผ่ส่วนบุญ บุญสำเร็จด้วยการเฉลี่ยส่วนดีให้แก่ผู้อื่น¹⁴³ หมายถึง บุคคลทำบุญกุศลอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วเปล่งวาจาว่าสัพพสตฺตานํ ปตฺตํ โหตุ แปลว่า ขอส่วนบุญนี้จงมีแก่สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง¹⁴⁴

สรุปได้ว่า ปัตติทานมัย หมายถึง การทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนความดีให้แก่ผู้อื่น หรือการอุทิศส่วนกุศลให้ผู้อื่นอนุโมทนา เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้อื่นมาร่วมทำบุญ และการอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ล่วงลับแล้วด้วยการตัดบาตร ถวายสังฆทาน เลี้ยงพระแล้วกรวดน้ำแผ่ส่วนกุศลไปให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับแล้ว การอุทิศส่วนบุญให้ได้ผลมากนั้น

ประโยชน์ของ “ปัตติทานมัย”

ในฐานะชาวพุทธเราควรจะเน้นย้ำประโยชน์ ทั้ง 5 ของการทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับ ไม่ว่าจะเป็นญาติพี่น้องหรือคนรู้จักก็ตามในฐานะที่เราเป็นผู้รู้คุณต่อผู้อื่น

1. เป็นการอุทิศกุศลแก่ผู้วายชนม์ไปแล้ว อันนี้เป็นวัตถุประสงค์ชัดเจนโดยตรง ทุกท่านเมื่อจัดพิธีก็มุ่งหมายวัตถุประสงค์ข้อนี้เป็นอันดับแรก เพราะฉะนั้น สำหรับวัตถุประสงค์ข้อนี้จึงไม่มีใครลืมดังที่ทุกท่านเมื่อบำเพ็ญกุศลทำบุญแล้วฟังพระสงฆ์อนุโมทนา ก็ได้กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไป โดยหวัง

¹⁴² พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *ก้าวไปในบุญ*, อ่างแล้ว, หน้า 12.

¹⁴³ ที.สี. 9/352/124.

¹⁴⁴ หลวงพ่อวิชฌ์ เขมियो, *ยอดบุญ*, อ่างแล้ว, หน้า 127.

ว่าท่านผู้ล่วงลับคงได้อนุโมทนายินดี ปลาบปลื้มใจ ในบุญกุศลที่ลูกหลานญาติมิตรได้อุทิศให้แก่ท่าน ขอให้บุญนี้สำเร็จแก่ท่านในสัมปรายภพนั้นๆ ต่อไป

2. เป็นการทำหน้าที่ของเราที่เป็นลูกเป็นหลาน ตามหลักของญาติธรรมอันพึงปฏิบัติต่อบิดามารดาที่ว่า เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว เราก็ทำบุญอุทิศให้ท่าน เรียกว่าเป็นบุญเปตพลี บัดนี้เราก็ได้ทำหน้าที่ของเราแล้ว คือ ได้แสดงออกถึงความกตัญญูต่อบิดา¹⁴⁵

3. เป็นการบูชาพระคุณของท่านผู้ล่วงลับ อย่างน้อยก็เป็นการแสดงความเคารพนับถือและความมีน้ำใจต่อท่านว่า เมื่อท่านล่วงลับจากไปเราก็ไม่ได้ทอดทิ้งท่าน

4. เป็นการถวายกำลังแก่พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่สืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ประชาชนนั้นเมื่อถึงโอกาสสำคัญของชีวิต หรือมีกิจกรรมสำคัญของส่วนรวม ก็มักถือโอกาสที่จะบำเพ็ญกุศลหรือทำบุญกัน ในการทำบุญนั้น ก็จะมีการถวายภัตตาหาร และถวายไทยธรรมต่างๆ ซึ่งเป็นวิธีการที่จะถวายกำลังแก่พระสงฆ์ ให้ท่านสามารถปฏิบัติศาสนกิจ ทำงานพระศาสนา เมื่อพระสงฆ์มีกำลังปฏิบัติศาสนกิจ และทำหน้าที่ของท่านอยู่ต่อไป พระพุทธศาสนาของเราก็ดำรงอยู่ได้

5. เป็นการบำเพ็ญบุญ คือ ความดีของตัวเองเจ้าภาพเอง คือตัวเราเองทุกท่านผู้ทำบุญนั้นแหละได้ทำบุญให้แก่ตัวเอง ไม่ว่าจะทำให้แก่ใครก็ตาม ในที่สุดก็ตัวเรานั้นเองแหละที่ได้บุญนั้น ซึ่งโดยสรุปก็คือ การบำเพ็ญทาน ศีล และภาวนา

ดังนั้น ประโยชน์ 5 อย่างเป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูต่อบิดาอย่างสำคัญ ดังที่ได้กล่าวแล้วเบื้องต้นว่าเป็นสิ่งสำคัญในฐานะที่ท่านผู้ล่วงลับคือ บิดามารดา เป็นบุพการีที่สูงที่สุดของลูก ๆ ลูก ๆ นั้นมีบุพการีสูงสุดคือบิดามารดา เพราะฉะนั้นเราจึงถือเป็นเรื่องสำคัญมาก

อานิสงส์ของ “ปัตติทานมัย”

ปัตติทานมัย หรือ การอุทิศส่วนบุญ การทำบุญด้วยวิธีนี้ ทำให้เกิดผลทางด้านจิตใจ 2 ประการ ดังนี้

1) บรรเทาความตระหนี่ในใจลงได้ การอุทิศส่วนบุญแก่ผู้ล่วงลับไปแล้วได้กว้างขวางมากเท่าใด ความตระหนี่หวงแหนที่มีอยู่ในจิตใจจะลดน้อยลงเท่านั้น

2) มีความสุขใจ อิ่มเอิบปิติ เมื่อจิตใจคลายความตระหนี่ลงได้ ย่อมเกิดความสุขใจ ซึ่ใจที่ตนได้เป็นผู้ให้แก่ผู้อื่น

สรุป ปัตติทานมัย คือ การทำบุญ อุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว ก็ถือเป็นการทำบุญข้อที่ 6 ในบุญกิริยาวัตถุ 10 ประการ อยู่ในข้อนี้ด้วย ผลบุญดังกล่าว จะช่วยให้เราเป็นคนใจกว้าง และปราศจากอคติต่างๆ เพราะพร้อมเปิดใจรับผู้อื่น

7. “ปัตตานุโมทนามัย” บุญสำเร็จจากการยินดีในกุศลที่ผู้อื่นได้กระทำแล้ว

ปัตตานุโมทนามัย (บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ) ก็เป็นกุศลประเภทหนึ่งในบุญ 10 ประการ ซึ่ง จะเป็น ปัตตานุโมทนามัย บุญที่สำเร็จจากการอนุโมทนาได้ ก็ด้วย กุศลจิตเกิดขึ้นยินดี ชื่นชม ในกุศลของผู้อื่นที่ได้ทำโดยการยินดีกับการทำความดีของผู้อื่นและ ปัตติทานมัย (บุญอันเกิดจากการอุทิศ และร่วมอุทิศ) ปัตติทานมัย แห่งบุญกิริยาวัตถุ 10 คือ บุญที่เกิดจากการตั้งจิตอุทิศส่วนบุญหรือผลกรรมที่ตนได้ทำมาให้แก่ผู้อื่น ผู้ที่มีบุพการี หรือสรรพสิ่งทั้งปวง และยังรวมหมายถึง

¹⁴⁵ พระธรรมธีรราชมหามณี (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ.9), มงคล 38 ประการ, อ้างแล้ว, หน้า 238.

จิตที่เกิดจากการยินดีที่ผู้อื่นได้ร่วมทำกุศลหรืออุทิศกุศลนั้นๆ จิตที่เต็มเปี่ยมด้วยการตั้งมั่นในการอุทิศนี้ ย่อมมาจากจิตอันบริสุทธิ์ และเป็นจิตที่เกิดจากกุศล ดังนั้น บุญกุศลที่เกิดแต่จิตแห่งการอุทิศนี้ จึงยังผลมาสู่ตนด้วยเช่นกัน

ความหมายของ “ปัตตานโมทนา”

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของ “ปัตตานโมทนา” ปัต-ตา-นุ-โม-ทะ-นา (มค. ปัตต + อนุโมทนา) น. การอนุโมทนาส่วนบุญที่ผู้อื่นให้, การที่จิตของผู้ตายแล้วจะได้รับรู้ว่าญาติมิตรอุทิศ ส่วนกุศลให้แล้วพลอยชื่นชมยินดีกับการกุศลนั้น อย่างนี้เรียกว่า ปัตตานโมทนา¹⁴⁶

พระราชสารธรรมมุนี (ปภสสรเถร) โชติปาโล ได้ให้ความหมายของ “ปัตตานโมทนา” หมายถึง การตั้งใจพลอยยินดีกับบุญที่บุคคลอื่นได้ให้หรือไม่ให้ก็ตาม ด้วยดวงจิตที่ปลอดจากมลทิน คือ ความตระหนี่¹⁴⁷

สมคิด แผนสมบุญ ไดแปลคำว่า ปัตตานโมทนาว่า หมายถึง บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ ได้แก่ การแสดงความยินดีต่อบุญอันบุคคลอื่นที่ได้กระทำแล้ว หมายถึงเฉพาะเมื่อผู้อื่นแบ่งส่วนบุญให้แล้ว ผู้นั้นควรแสดงความยินดี หรือควรยินดีต่อการทำความดีที่ใคร่แล้วได้เห็นแล้ว เพื่อผลแห่งการแสดงความยินดีนั้น คือ การได้รับสุขสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งตามสมควรแก่ภพนั้น ๆ¹⁴⁸

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า “ปัตตานโมทนา” หมายถึง บุญอันเกิดจากการอนุโมทนาส่วนบุญ การอนุโมทนาหรือการยินดีส่วนบุญที่คนอื่นให้ หรือส่วนบุญที่คนอื่นทำ ก็เป็นบุญ

อานิสงส์ “ปัตตานโมทนา”

ทำบุญด้วยการยินดีในความดีของผู้อื่น หรือที่มักพูดกันว่า “อนุโมทนา” เมื่อรู้ว่าใครได้ทำความดีมาก็พลอยยินดีไปกับบุญกุศลที่เขาได้รับด้วย ย่อมได้อานิสงส์ 3 ประการ

1. เป็นคนมีเสน่ห์ เป็นที่รักของชนทุกชั้น
2. มีความเจริญก้าวหน้าทั้งทางโลกและทางธรรม
3. ไม่ตกไปในอบายภูมิ

จึงสรุปได้ว่า การอนุโมทนาส่วนบุญ หรือ “ปัตตานโมทนา” คือ การยอมรับหรือยินดีในการทำความดีหรือทำบุญของผู้อื่น เมื่อใครไปทำบุญมาก็รู้สึกชื่นชมยินดีไปด้วย โดยไม่คิดอิจฉาหรือระแวงสงสัยในการทำความดีของผู้อื่น เช่น เพื่อนเดินทางไปสักการะสังเวชนียสถานมา ก็ร่วมอนุโมทนา ที่เขามีโอกาสได้ไปทำบุญ จะทำให้เรามีจิตใจไม่เศร้าหมอง แต่จะแช่มชื่นอยู่เสมอ เพราะได้ยินดีกับกุศลผลบุญต่างๆ อยู่ตลอดเวลา แม้จะมีได้ทำเองโดยตรงก็ตาม

8. “ธัมมัสสวนมัย” บุญสำเร็จจากการฟังพระสัทธรรม

การฟังธรรมจะช่วยให้จิตที่เป็นอกุศลเปลี่ยนมาเป็นจิตที่เป็นกุศลได้ เมื่อจิตที่เป็นกุศลเกิดขึ้น เราก็จะได้บุญช่วยให้เราเข้าใจความเป็นจริงของชีวิต หากเรานำธรรมะไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ก็ช่วยแก้ปัญหาความทุกข์ใจให้หมดไปได้การฟังธรรมถือว่าเป็นสิ่งสำคัญมาก ๆ เพราะ

¹⁴⁶ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, อ้างแล้ว, หน้า 259.

¹⁴⁷ พระราชสารธรรมมุนี (ปภสสรเถร) โชติปาโล, บุญกิริยาวัตถุ 10 ประการ, อ้างแล้ว, หน้า 4.

¹⁴⁸ หลวงพ่อวิชัย เขมิโย, ยอดบุญ, อ้างแล้ว, หน้า 185.

คนในสมัยพุทธกาลจำนวนมากบรรลุโสดาบัน หรือ อรหัตต์ได้จากการฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าเพียงอย่างเดียวก็ว่าได้

ความหมายของ “ธัมมัสสวนมัย”

สมคิด แผนสมบุรณ กล่าววว่า บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม ไตแก่การฟังธรรมด้วยจิตใจออนโยน คือ มุงประโยชน์ว ธรรมนี้เปนอนุบายแห่งการปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่น แล้วฟังด้วยธรรมด้วยศรัทธา ด้วยเลื่อมใส ด้วยปติยินดี ด้วยเบิกบาน ด้วยหวังรู้หวังเข้าใจ และหวังประพฤติปฏิบัติตามธรรมอันสมควรแก่ธรรม¹⁴⁹

พระราชสารธรรมมุนี (ปภสสรเถร) โชติปาโล กล่าววว่า ธัมมเทศนา หมายถึง การตั้งใจแนะนำให้ความรู้ที่ปราศจากโทษ ด้วยความเฉลียวฉลาดในอนุบายการเผยแผ่จนสามารถทำให้ผู้ฟังเกิดความรู ความเข้าใจสามารถหยิบเอาไปปฏิบัติตาม ก่อให้เกิดประโยชน์สุขใดทั้งผู้ให้และผู้รับฟังธรรมโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ ทั้งสิ้น¹⁵⁰

อนิสงส์ของ “ธัมมัสสวนมัย”

1. ได้ฟังสิ่งที่ไม่เคยฟัง
2. สิ่งที่เคยฟังมาแล้ว หากยังไม่เข้าใจก็จะเข้าใจยิ่งขึ้น
3. บรรเทาความสงสัยได้
4. ทำให้มีความเห็นที่ถูกต้อง
5. ทำให้จิตผ่องใส¹⁵¹

จึงพอสรุปได้ว่า “ธรรมสวนมัย” หรือ การฟังธรรม จะทำให้เราได้ฟังเรื่องที่ดี มีประโยชน์ทั้งต่อสติปัญญา และการดำเนินชีวิต ซึ่งการฟังธรรมนี้ ไม่จำเป็นต้องไปฟังที่วัด หรือจากพระท่านโดยตรง แต่อาจจะฟังจากเทป ซีดี หรือเป็นการฟังจากผู้รู้ต่างๆ และธรรมในที่นี้ ก็ได้หมายถึงแต่เฉพาะหลักธรรม ในทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังหมายรวมไปถึงเรื่องจริง เรื่องดีๆ ที่ทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้และปัญญา ผลบุญข้อนี้จะทำให้ผู้ฟังเกิดการรู้แจ้งเห็นจริงยิ่งขึ้น

9. “ธัมมเทศนามัย” บุญสำเร็จจากการแสดงพระสัทธรรม

บุญสำเร็จจากการแสดงพระสัทธรรม หรือ “ธัมมเทศนามัย” การให้คำแนะนำหรือสั่งสอนให้เขาได้รู้จักวิธีการดำเนินชีวิตที่ดี หรือการประพฤติปฏิบัติด้วยกาย วาจาใจโดยสุจริต ไม่วาจะเป็นในรูปแบบของการกระทำในทางที่ชอบให้เป้นตัวอย่างที่ดีแก่สังคม ตลอดจนชุมชนหรือบุคคลอื่น อันเป้นแนวทางการนำธรรมไปขัดเกลากิเลสอุปนิสัยเพื่อให้เป้นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่นและคนรอบข้าง ทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้รับฟัง และเกิดการนำมาพระสัทธรรมของพระพุทธเจ้ามาประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมคำสอนต่อไป จากการศึกษาจากตำราทางพระพุทธศาสนาและเอกสารต่าง ๆ ในทางวิชาการ โดยมีนักวิชาการทางศาสนาหลายท่านได้ให้คำจำกัดความคำว่า “บุญสำเร็จจากการแสดงพระสัทธรรม” ไว่หลากหลาย ดังนี้

¹⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 238.

¹⁵⁰ พระราชสารธรรมมุนี (ปภสสรเถร) โชติปาโล, บุญกิริยาวัตถุ 10 ประการ, อ้างแล้ว, หน้า 7.

¹⁵¹ อญ.ปญจก. 22/202/344.

ความหมายของ “ธัมมเทศนามัย”

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบาย ธัมมเทศนามัย ว่าเป็นการทำบุญด้วยการแสดงธรรมให้ผู้อื่นฟัง ซึ่งในเวลาแสดงธรรมให้ผู้อื่นฟังต้องตั้งใจให้ถูกต้อง วามีเจตนาหาลาภ หาเสียงถือว่าเจตนาไม่ดี มุ่งที่ผลประโยชน์ส่วนตัว จะไม่มีผลมาก แต่ถาตั้งเจตนาว่าจะแสดงธรรมไปเพื่อให้ผู้ฟังได้รู้ และเข้าใจถูกต้อง ใหม้สัมมาทิฐิ ให้ได้รับประโยชน์เพื่อนำไปพัฒนาชีวิตผู้แสดงธรรมก็ได้บุญด้วย การนำธรรมไปบอก ไปเผยแผ่ ไปสอนลูกสอนหลาน ให้รู้จักสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ให้เขาเจริญในทาน ศีล ภาวนา ทำให้เขามีปัญญา ทำให้เขาทำดี เป็นคนดีได้ ก็ยังได้บุญมาก¹⁵²

พระราชสารธรรมมุนี (ปภสฺสเร) โชติปาโล กล่าววว่า ธัมมเทศนา หมายถึง การตั้งใจ แนะนำให้ความรู้ที่ปราศจากโทษ ด้วยความเฉลียวฉลาดในอุบายการเผยแผ่จนสามารถทำให้ผู้ฟังเกิด ความรู้ ความเข้าใจ

สามารถหยิบเอาไปปฏิบัติตาม ก่อให้เกิดประโยชน์สุขได้ ด้วยไม่หวังสิ่งตอบแทน¹⁵³

ดังนั้น “ธัมมเทศนามัย” คือ ทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้ แนะนำหลักธรรมที่ดีที่เราได้ยินได้ฟังมา และปฏิบัติได้ผลแก่เพื่อนๆ เป็นต้น ผลบุญในข้อนี้ นอกจากจะทำให้ผู้อื่นได้รับรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์แล้ว ยังทำให้ผู้บอกกล่าวได้รับการยกย่องสรรเสริญอีกด้วย

อานิสงส์ของ “ธัมมเทศนามัย”

อานิสงส์แห่งการให้ธรรมทาน มี 5 ประการ คือ

1. ย่อมเป็นที่รักที่ชอบใจของชนหมู่มา
2. สัปบุรุษผู้สงบยอมคบหา
3. กิตติศัพท์อันงามของผู้แสดงธรรมย่อมขจรทั่วไป
4. ย่อมไม่ห่างเหินจากความดี
5. เมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์¹⁵⁴

สรุป การแสดงธรรม หรือ ธรรมเทศนามัย คือการให้ธรรมะหรือข้อคิดที่ดีๆ แก่ผู้อื่น ด้วยการนำธรรมะหรือเรื่องดีๆ ที่เป็นประโยชน์ไปบอกต่อ หรือให้คำแนะนำให้เขาได้รู้จักวิธีการดำเนินชีวิตที่ดี เช่น สอนวิธีการทำงานให้และ ธัมมเทศนามัย แห่งบุญกิริยาวัตถุ 10 บุญที่เกิดจากการแสดงหรือการสอนธรรมให้แก่ผู้อื่น สามารถเจริญธรรมนี้ทั้งที่เป็นสงฆ์หรือฆราวาส พระสงฆ์แสดงธรรมแก่ปุถุชน ผู้รักษาศีล 5 และศีล 8 ฆราวาสแสดงหรือสอนธรรมแก่ผู้เยาว์ทั้งนักเรียนหรือลูกหลานของตน ธรรมที่แสดงนั้น ย่อมส่งผลให้ผู้ฟังรู้แจ้ง หรือเข้าใจในธรรม และพร้อมที่จะละซึ่งความทุกข์ได้ ผู้ที่แสดงธรรมนั้น ย่อมได้รับผลบุญที่ยังให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์

10. “ทิวฐุชกรรม” การกระทำความเห็นให้ตรงถูกต้องตามความเป็นจริง

“ทิวฐุชกรรม” เป็นส่วนหนึ่งของบุญกิริยาวัตถุ 10 ประการ หมายถึง การกระทำความเห็นให้ตรงถูกต้องตามความเป็นจริง เป็นกุศลจิตที่ประกอบด้วยปัญญา มีความเห็นตรง เห็นถูกต้องตามความเป็นจริงและมีนักวิชาการหลายได้กล่าวถึง “ทิวฐุชกรรม” แห่งบุญกิริยาวัตถุ 10 คือ บุญที่เกิดจากการ

¹⁵² พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *ก้าวไปในบุญ*, อ่างแล้ว, หน้า 25.

¹⁵³ พระราชสารธรรมมุนี (ปภสฺสเร) โชติปาโล, *บุญกิริยาวัตถุ 10 ประการ*, อ่างแล้ว, หน้า 36.

¹⁵⁴ อก.จตุกก. 21/61/102.

รู้จักคิด วิเคราะห์ด้วยจิตอันเป็นกุศล จิตเห็นพ้องในธรรม ภายใต้พื้นฐานของเหตุ และผลที่เป็นจริง ท่านได้ให้ความหมายทิวฏฐุกรรม ดังนี้

ความหมายของ “ทิวฏฐุกรรม”

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง “ทิวฏฐุกรรม” หมายถึง การทำความเห็นให้ตรง¹⁵⁵ คือ ทิวฏฐุกรรมเป็นลักษณะนิยม คือเครื่องหมายแห่งความสมบูรณ์ ของบุญกิริยาทั้งหมด เพราะว่าเมื่อบุคคลจะทำบุญอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมเป็นบุญมีผลมาก เพราะความเห็นอันตรง เช่นบุญกิริยาวัตถุที่เป็นทานมั้ย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้คิดว่าเราจะให้ทานก่อน เมื่อบุคคลกำลังให้ทาน บุญกิริยาวัตถุที่เป็นทานมั้ย่อมเกิดขึ้นอันสืบ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ทิวฏฐุกรรม หมายถึง การกระทำความเห็นให้ตรง ถูกต้องตามความเป็นจริง¹⁵⁶ เป็นกุศลจิตที่ประกอบด้วยปัญญา มีความเห็นตรง เห็นถูกตามความเป็นจริง

ทิวฏฐุกรรม จึงพอสรุปได้ว่าเป็น ความเห็นถูก เช่น เชื่อกรรมและผลของกรรม เชื่อว่าชาตินี้มีจริง ชาตินี้มีจริง ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว และ ความเห็นถูกที่ประเสริฐที่สุดคือ ความเห็นถูกในสภาพธรรมที่มีจริงในขณะนี้ ว่าเป็นธรรมะ เป็นต้น

อานิสงส์ของ “ทิวฏฐุกรรม”

ผู้ที่มีความเห็นตรงตามความเป็นจริงหรือเรียกอีกอย่างว่า ทิวฏฐุกรรม ย่อมจะได้อานิสงส์ดังต่อไปนี้

1. ย่อมทำให้มีความเห็นความเข้าใจเรื่องราวของชีวิตถูกต้องตามความเป็นจริง
2. ย่อมทำให้มีความคิดที่เป็นกุศลอันเป็นทางมาแห่งบุญ
3. ย่อมทำให้เป็นคนที่มีคำพูดดี มีสาระแก่นสาร น่าเชื่อถือ
4. ย่อมทำให้เป็นคนมีงานที่สะอาดคือปราศจากบาปกรรมไม่ก่อเวรแก่ใคร ๆ
6. ย่อมทำให้เป็นคนที่มีความบากบั่น ไม่ท้อถอย
7. ย่อมทำให้เป็นคนที่มีสติสัมปชัญญะ
8. ย่อมทำให้เป็นคนที่มีสมาธิต่อการทำงาน

ดังนั้นการทำความเห็นให้ถูกต้องเหมาะสม หรือ ทิวฏฐุกรรม คือ การไม่ถือทิฐิเอาแต่ความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่ แต่ให้รู้จักแก้ไข ปรับปรุงพัฒนาความคิดเห็น และความเข้าใจในเรื่องต่างๆ ให้ถูกต้องตามธรรมอยู่เสมอ หรือจะพูดง่าย ๆ ว่า ให้คิดและประพฤติตนให้ถูกต้อง ตามทำนองครองธรรมก็ได้ ซึ่งข้อนี้แม้จะเป็นข้อสุดท้ายแต่ก็สำคัญยิ่ง เพราะไม่ว่าจะทำบุญใดทั้ง 9 ข้อที่กล่าวมา หากมิได้ตั้งอยู่ในทำนองครองธรรม การทำบุญนั้นก็ไม่มีบริสุทธิ และให้ผลได้ไม่เต็มที่ ดังกล่าว

สรุป หลักบุญกิริยาวัตถุ นั้น ถือได้ว่าเป็นหลักแห่งการทำบุญหรือหลักแห่งการทำดี ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า ผู้หวังประโยชน์สุข ควรฝึกฝนบำเพ็ญบุญนี้เท่านั้น คือควรบำเพ็ญทาน ควรประพฤติธรรมสม่ำเสมอ และควรเจริญเมตตาภาวนา ครั้นเจริญธรรม ๓ ประการ ย่อมเข้าถึงโลกที่มีสุข ปราศจากการเบียดเบียนกันทั้งนี้ การปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 ในด้านของการให้ (1) ทาน

¹⁵⁵ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, อ่างแก้ว, หน้า 174.

¹⁵⁶ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, อ่างแก้ว, หน้า 216.

คือการเสียสละสิ่งของทรัพย์สินของตนให้แก่ผู้อื่น ถือเป็นความดีที่ทำได้ง่าย และเป็นการลดความตระหนี่ ลดความเห็นแก่ตัวของตนเอง ในส่วน (2) ศีล นั้น ถือว่ามีความสำคัญเพราะนำมาซึ่งความสงบสุขร่มเย็น เป็นการควบคุมทางด้านกายและวาจา สำหรับในส่วนที่ (3) การเจริญภาวนา จะทำให้เกิดผลคือความร่มเย็นทั้งทางกายและทางใจต่อตนเอง และผู้อื่นส่วน ข้อ สี่ ถึงข้อ สิบ ถือว่าเป็นแบบละเอียดได้แก่ (4) อปายนมัย บุญสำเร็จจากการประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตน (5) เวยยาวัจจมัย บุญสำเร็จจากการชวนช่วยบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น (6) ปัตติทานมัย บุญสำเร็จจากการอุทิศส่วนบุญแก่ผู้อื่น (7) ปัตตานุโมทนา มัย บุญสำเร็จจากการยินดีในกุศลที่ผู้อื่นได้กระทำแล้ว (8) อัมมัสสวนมัย บุญสำเร็จจากการฟังพระสัทธรรม (9) อัมมเทสนามัย บุญสำเร็จจากการแสดงพระสัทธรรม และข้อสุดท้ายข้อ (10) ทิฏฐชุกกรรม การกระทำความเห็นให้ตรงถูกต้องตามความเป็นจริง หลักทั้ง 10 ประการนี้ เป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนา

3.5 หลักทศ 6

ในประเพณีบุญแจกข้าวพบว่ามีหลักพุทธจริยศาสตร์ที่สำคัญอยู่ 6 หลัก อันเป็นแก่นหรือสาระสำคัญที่กล่าวถึงมนุษย์ที่อยู่ภายใต้กฎระเบียบตามธรรมชาติ และกฎระเบียบที่มนุษย์บัญญัติขึ้น เพื่อให้การปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันไปอย่างถูกต้องของสังคมมนุษย์ ในพระพุทธศาสนาสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบบุคคลและกลุ่มบุคคลที่มนุษย์จะต้องปฏิสัมพันธ์ในฐานะต่าง ๆ กัน ไป ดังความปรากฏใน “สิงคาลกสูตร” ครั้งนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่พระเวฬุวัน ใกล้กรุงราชคฤห์ ในครั้งนั้น มีบุตรคฤหบดีคนหนึ่ง ซึ่งมีชื่อว่าสิงคาลมานพ ตื่นขึ้นแต่เช้าตรู่แล้วออกจากกรุงราชคฤห์ไปมีผ้าอันชุ่ม มีผลอันชุ่ม ประนมมือนอบน้อมทูลทูลหลายอยู่ คือนอบน้อมทูลบุรพา ทิศทักษิณ ทิศปัจฉิม ทิศอุดร ทิศเบื้องต่ำ ทิศเบื้องบน อยู่โดยลำพังคนเดียว สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จออกบิณฑบาตที่กรุงราชคฤห์ ทรงทอดพระเนตรเห็นสิงคาลมานพบุตรของคฤหบดี จึงตรัสถามว่า “ดูก่อนบุตรของคฤหบดี เธอทำอะไรอยู่ สิงคาลมานพ ตอบว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อบิดาของข้าพระองค์จะกระทำกาลกิริยา ได้บอกไว้ว่า ลูกเอ๋ย เจ้าต้องไหว้ทิศทั้งหลายนะ ตามถ้อยคำของบิดา จึงตื่นแต่เช้าออกจากกรุงราชคฤห์ มีผ้าอันชุ่ม มีผลอันชุ่ม นอบน้อมทูลบุรพา ทิศทักษิณ ทิศปัจฉิม ทิศอุดร ทิศเบื้องต่ำ ทิศเบื้องบน”¹⁵⁷

ดูก่อนบุตรของคฤหบดี ในวินัยของพระอริยเจ้าไม่ไหว้ทิศทั้ง 6 อย่างนี้ สิงคาลมานพจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ในพระวินัยของพระอริยเจ้าไหว้ทิศทั้ง 6 อย่างไร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด พระเจ้าข้า ดูก่อนบุตรคฤหบดี เพราะเหตุที่อริยสาวก ปฏิบัติเพื่อละ กรรมกิเลส 4 ปาณาติบาต 1 อทินนาทาน 1 กาเมสุมิฉฉาจาร 1 มุสาวาท และพระพุทธองค์จึงทรงตรัสชี้แจงว่าทิศในพระพุทธศาสนา คือ บุคคลและกลุ่มคนที่เราต้องมีปฏิสัมพันธ์ด้วย¹⁵⁸ ซึ่งในพระไตรปิฎกจัดปฏิสัมพันธ์ของบุคคลเป็นคู่ ๆ ไหว้ 6 คู่ สภาวะจะเปลี่ยนไปตาม บทบาทหน้าที่ที่ตนเกี่ยวข้อง ถ้าบุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับพ่อแม่จะเป็นบุตรถ้ามีปฏิสัมพันธ์กับครูก็จะอยู่ในฐานะศิษย์ถ้ามีปฏิสัมพันธ์กับลูกจาง ก็จะเป็นนายจางถ้าสามีมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน ก็เป็นเพื่อนชายถ้ามีปฏิสัมพันธ์กับหญิงในฐานะ

¹⁵⁷ อง.อรรถก. 23/54/341.

¹⁵⁸ ที.ปา. 11/197/98.

สามีก็จะเป็นสามี ถ้ามองกลับกันก็จะกลายเป็นสิ่งตรงข้าม ในพระไตรปิฎกได้จัดบุคคลตามทิศไว้ 6 ประการ ดังนี้

1. ปุรัตถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดา มารดา
2. ทักขิณทิศ ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์
3. ปังฉิมทิศ ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ สามีภรรยา
4. อุตตรทิศ ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย
5. อุปริมทิศ ทิศเบื้องบน ได้แก่ พระสงฆ์ สมณพราหมณ์
6. เหมฐิมทิศ ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ ลูกจ้างกับนายจ้าง¹⁵⁹

ทิศ 6 เป็นหลักธรรมที่แสดงถึงหน้าที่และความรับผิดชอบของบุคคลต่อกันในสังคม ประกอบด้วย บิดา มารดา (ปุรัตถิมทิศ) ครูอาจารย์ (ทักขิณทิศ) สามีภรรยา (ปังฉิมทิศ) มิตรสหาย (อุตตรทิศ) พระสงฆ์สมณพราหมณ์ (อุปริมทิศ) และลูกจ้างกับนายจ้าง (เหมฐิมทิศ) ช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดี ความรัก ความเคารพและความรับผิดชอบต่อผู้อื่น ส่งเสริมความสงบสุขในสังคมซึ่งจากที่ได้ทำการศึกษาในที่นี่จะกล่าวถึงส่วนที่เกี่ยวข้องและการปฏิสัมพันธ์ของหลักทิศทั้ง 6 ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ปุรัตถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า ตรงกับภาษาบาลีว่า “ปุรัตถิมทิศ” คือ บิดามารดา

ความหมายของคำว่า บิดามารดา “บิดา บิดร” ว่า “พ่อ” โดยปริยายหมายถึง “ผู้ให้กำเนิด”¹⁶⁰

มารดา, มารดร แปลว่า “แม่” หญิงผู้ให้กำเนิดหรือเลี้ยงดูลูก, คำที่ลูกเรียกหญิงผู้ให้กำเนิดหรือเลี้ยงดูตน

คำว่า บิดา นั้น มีรากเหง้าของศัพท์ว่า ปา และ ปาติ คำว่า ปา นั้นแปลว่า รักษา คำว่า ปาตินั้น แปลว่า รักใคร่ เมื่อลง ริด ปังจย ก็เป็น ปาต เมื่อแปลง ปา เป็น ปิ ก็เป็น ปิตุ เมื่อแปลงอุ เป็น อา ก็เป็น ปิตา มีวิเคราะห์ว่า สัพพโลกิ ปาติ รกขตติ ปิตา แปลว่า บุรุษใดรักษาคุ้มครองโลกทั้งปวง บุรุษนั้น เรียกว่า บิดา ดังนี้, ปุตตํ ปาติ รกขตติ ปิตา แปลว่า บุรุษใดรักษาคุ้มครองบุตร บุรุษนั้น เรียกว่า บิดา¹⁶¹

คำว่า ปุตตํ ปิยายตติ ปิตา แปลว่า บุรุษใดรักใคร่บุตร บุรุษนั้นเรียกว่า บิดา ดังนี้ รวมใจความว่า คำว่า บิดานั้น แปลได้ 3 อย่าง คือ

1. ผู้รักษาโรคทั้งปวง
2. ผู้รักษาบุตร และ
3. ผู้รักใคร่บุตร¹⁶²

การที่ท่านจัดบิดามารดามาไว้เบื้องหน้านั้นก็โดยที่บิดามารดาเป็นผู้ตกแต่ง คือ ให้กำเนิดและบำรุงเลี้ยงพิทักษ์รักษามาก่อน หรือจะสมมุติเอาว่าเป็นเจ้าของแห่งชีวิตของบุตรเสียทีเดียวก็น่าฟังด้วย

¹⁵⁹ พิชุร มลิวัลย์, แบบเรียนวิชาธรรมสำหรับนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, 2540), หน้า 42.

¹⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

¹⁶¹ อุดม เขยกิจวงศ์, หน้าที่ชาวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงดาว, 2548), หน้า 154.

¹⁶² วศิณ อินทสระ, ผู้สละโลก, (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด , 2540), หน้า 233.

เหตุว่า นับจำเดิมแต่แรกตั้งครุฑ และต่อมาทุกระยะของวัยที่บุตรยังไม่รู้จักรักษาตัวได้เองตราบได้ก็ แปลว่ามีชีวิตยังตกอยู่ในความคุ้มครองของมารดาบิดาตราบนั้น ถ้าพูดถึงการรบกวนของทารกแล้ว แม้มารดาบิดาไม่ถึงพร้อมด้วยพรหมวิหาร ก็น่าจะทนความลำบากตรากตรำต่อการบริบาลบุตร ตลอดไปไม่ได้ ด้วยงานเหล่านี้เป็นภาระอันหนักอึ้งจากกล่าวได้ว่าหนักทั้งแรงกายทั้งแรงใจกระทำให้ รู้สึกอดทนระอาใจแต่ก็เพื่อให้บุตรของตนมีความสุขและบุตรจะต้องมีความเคารพนับถือ (ความ ศรัทธาฉันบุตร) ความกตัญญู การว่านอนสอนง่ายและการนบถเชื่อฟังต่อบิดามารดาของตน การ กระทำดังนี้มีส่วนช่วยให้เกิดความสนิทสนมพันธ์ที่ดีในระหว่างพี่น้องบุตรมีส่วนในความเจริญก้าวหน้า ในความปรองดองและความศักดิ์สิทธิ์ของทุกชีวิตในครอบครัว ในยามที่บิดามารดาตกอยู่ในสถานภาพ ของความทุกข์ยากลำบาก เจ็บป่วย ว้าเหว่หรือชราภาพ บุตรที่เป็นผู้ใหญ่แล้วจะต้องให้ความ ช่วยเหลือพวกท่านทั้งในด้านศีลธรรมและด้านวัตถุ

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของ คำว่า “บิดามารดา” บิดามารดา คือ ผู้ให้กำเนิดบุตร ความหมายของมารดาบิดาทางพระพุทธศาสนาเถรวาทโตเสนตี แปลว่า ผู้ปลอดภัย คือ ให้ลูกมีความ ร่าเริง เมื่อลูกร้องไห้ก็ให้ตมม ร้องเพลงกล่อมลูก ให้ลูกได้นอนระหว่างกัน กกกอดลูกให้ได้รับความ อบอุ่น¹⁶³

หน้าที่ของมารดาบิดาที่มีต่อบุตร

ทิศเบื้องหน้า คือ “บิดามารดา” มารดาบิดาที่ว่าผู้เป็นทิศเบื้องหน้านั้น ด้วยเหตุผลว่าท่าน เป็นคนมีอุปการะก่อน ภาษาบาลีว่า “บุพพการี” เป็นผู้มาก่อน ให้การเลี้ยงดูบุตรธิดามาก่อน ให้ การศึกษา ให้ที่อยู่อาศัย สำหรับมารดานั้น ท่านให้บุตรธิดาอาศัยทั้งในกายและนอกกาย คือ อาศัยอยู่ใน ครุฑและอาศัยอยู่ในเรือนเมื่อคลอดออกมา อบรมบ่มนิสัยให้บุตรอยู่ในศีลธรรมจริยธรรมที่งดงาม ทั้งพฤติกรรมทางกาย วาจา แม้กระทั่งจิตใจ มารดาบิดาต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนรับผิดชอบ ต่อการ ดำเนินชีวิตของบุตร จนกว่าจะมีครอบครัวรับผิดชอบชีวิตต่อตนเองได้และ บทบาทหน้าที่ของมารดา บิดาที่มีต่อบุตรไม่ใช่เรื่องใหม่แต่อย่างใด พระพุทธองค์ทรงแสดงชี้แจงแนะนำหลักใหญ่ ๆ เอาไว้ให้ชาว พุทธมออีกทั้งมารดาบิดามีหน้าที่อนุเคราะห์บุตรโดยเหตุ 5 ประการ คือ

- 1) ห้ามจากความชั่ว
- 2) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- 3) ให้ศึกษาศิลปวิทยา
- 4) หากภรรยาที่สมควรให้
- 5) มอบทรัพย์ให้ในโอกาสอันเหมาะสม¹⁶⁴

การที่ท่านจัดบิดามารดาไว้เบื้องหน้านั้นก็โดยที่บิดามารดาเป็นผู้ตกแต่ง คือ ให้กำเนิด และบำรุงเลี้ยงพิทักษ์รักษามาก่อน หรือจะสมมุติเอาว่าเป็นเจ้าของแห่งชีวิตของบุตรเสียทีเดียวก็น่า ฟังด้วยเหตุว่า นับจำเดิมแต่แรกตั้งครุฑ และต่อมาทุกระยะของวัยที่บุตรยังไม่รู้จักรักษาตัวได้เอง ตราบได้ก็แปลว่ามีชีวิตยังตกอยู่ในความคุ้มครองของมารดาบิดาตราบนั้น ถ้าพูดถึงการรบกวนของ ทารกแล้ว แม้มารดาบิดาไม่ถึงพร้อมด้วยพรหมวิหาร ก็น่าจะทนความลำบากตรากตรำต่อการบริบาล

¹⁶³ พุทธทาสภิกขุ, *แก่นพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจการพิมพ์, 2545), หน้า 13.

¹⁶⁴ อุดม เขยกิจวงศ์, *หน้าที่ชาวพุทธ*, อ่างแล้ว, หน้า 155.

บุตรตลอดไปไม่ได้ ด้วยงานเหล่านี้เป็นภาระอันหนัก หนักทั้งแรงทั้งใจจะทำให้ รู้สึกอดทนระอาใจ มีใช้น้อยเวลาถูกบุตรรบกวนมากเข้า ก็จะทำให้จิตใจง่วงนอนแทบจะฝันไฉน ในเมื่อมีธุระจำเป็น อย่างอื่นพันพัวอยู่ อาจถึงละเมิดศีลธรรมกระทำการประหัตประหารได้ทีเดียว หากด้วยจิตเมตตา ปราณีเป็นกำลังต้านทานอยู่ จึงบันดาลให้สิ่งที่ร้ายกลายเป็นดี เครื่องประหารทั้งปวงก็จะกลายเป็น ขนมนมเนยไปหมด รวมความว่า การมุ่งร้ายหมายโทษอันตรายดังกล่าวนี้ โดยปกติมนุษย์หาได้มีใน นิสัยของผู้เป็นมารดาบิดาไม่แม้แต่่น้อย

การประคับประคองทำนุยอม เพื่อความสุขแก่บุตรซึ่งเป็นกิจที่มารดาจักพึงปฏิบัติก็ได้เริ่ม ปฏิบัติมาแต่เมื่อรู้สึกว่าตนตั้งครรภ์มาทีเดียว เช่น 1 อาหารก็ดี หรือยาบำบัดโรคก็ดี แม้ระแวงว่าจะเป็น ปฏิปักษ์แก่บุตรในครรภ์แล้ว โดยจะมีความใคร่ในรสอาหาร หรือได้ทุกข์ทรมานด้วยโรคภัย ก็ พยายามอดออม ไม่ยอมบริโภคสิ่งเหล่านั้นเป็นอันขาด 2 กิริยาเคลื่อนไหวที่เคยได้รับความสุขแต่ก่อน ก็กลับสำรวมระวังมิให้กระทบกระเทือน ด้วยเกรงจะเป็นอันตรายแก่บุตร ยิ่งครรภ์แก่ ความลำบากใน เรื่องบริหาร ก็ยิ่งทวีขึ้นลำดับ (เรียกกันว่าอุ้มท้อง) ต้องทรมาณไปจนกว่าจักถึงเวลาคลอด กำหนดใน ราว 9 เดือน 10 เดือน ตอนคลอดนั้นเป็นตอนเข้าค่ายเข้าเขมที่มารดาจะต้องได้รับทุกขเวทนา

การบริหารเลี้ยงดูเป็นเรื่องฉุกเฉินมาก นับตั้งแต่ให้อาหาร ให้นอนเป็นต้น ถ้าไม่มีคนสำรอง ทำแทนแล้วก็จักต้องหาเวลาทำงานของตนมาทำให้กับบุตร ที่สุดเวลารับประทานอาหารอยู่เมื่อได้ยิน เสียงบุตรร้องก็กระทำให้ใจพะวัพะวนจะทนฟังต่อไปอีกก็หาได้ไม่ จำต้องมาปฏิบัติให้บุตรก่อนแล้ว จึงจักทำธุระอย่างอื่นของตนต่อไปได้ หมดความผาสุกเสียทุกอย่างทีเดียว ที่อดทนต่อความลำบาก เหน็ดเหนื่อยอยู่ได้ ก็ด้วยความเสน่หารักใคร่ในบุตรต้านทานอยู่ สิ่งใดอันจะบันดาลให้บุตรมีความสุข ได้ถ้าไม่เหลือความสามารถแล้วเป็นต้องกระทำให้หน้าที่บุรพาจารย์นั้น ได้ลงมือสอนกันตั้งแต่บุตรเริ่ม ออกสำเนียงอักษร อ. ได้มาทีเดียว ต่อมาได้สอนให้รู้จักบริโภคอาหาร รู้จักกลาน ยืน เดิน เป็นลำดับ ตลอดจนรู้จักการรักษาศีล เช่น รู้ว่าไปใกล้บันไดจะตก เล่นมิดจะบาดเจ็บ อดไม่จะตำคอ เป็นต้น

ความกรุณาที่แท้จริงของท่านแม่บุตรจะได้กระทำการหยাবชำระให้ได้รับความ เดือดร้อนสักเพียงใดก็ได้คิดจะโกรธ ท่านจึงกล่าวว่ามารดาบิดาเป็นพรหม เป็นบุรพเวทดา เป็น บุรพาจารย์ของบุตร และเป็นผู้ควรที่บุตรจักพึงบูชา ที่ว่าเป็นพรหม ก็เพราะมารดาบิดามี “พรหม วิหารทั้ง 4”¹⁶⁵ ในบุตร คือ

1. เมตตา ปราณีถึงบุตรในครรภ์ว่า เมื่อไรจะได้เห็นบุตรซึ่งหาโรคมิได้หนอดังนี้
2. กรุณา เมื่อบุตรยังอ่อนอยู่ เหลือบุญเป็นต้นกต. นอนหลับยาก หรือ ร้องไห้ ความสงสาร ก็เกิดขึ้นแก่บิดามารดา ดังนี้
3. มุทิตา เมื่อเห็นบุตรวิ่งเล่นไปมาได้ หรือเมื่อตั้งอยู่ในวัยอันงามก็ย่อมมีจิตเบิกบาน ดังนี้
4. อุเบกขา เมื่อบุตร มีภรรยา อยู่ครอบครองหย้าเรือนต่างหากแล้วความวางเฉยก็ย่อมมี แก่มารดาบิดา ด้วยเหตุที่บุตรสามารถตั้งตนได้ ดังนี้

พรหมวิหารทั้ง 4 นี้ ยึดถือเป็นความประพฤติหลัก 4 ประการ จึงได้ ชื่อว่าเป็นพรหม วิหาร¹⁶⁶

¹⁶⁵ อุดม เขยกิจวงศ์, *หน้าที่ชาวพุทธ*, อ่างแล้ว, หน้า 152.

¹⁶⁶ วศิน อินทสระ, *ผู้สละโลก*, อ่างแล้ว, หน้า 230.

“เมื่อบุตรธิดาสำนึกในคุณูปการของท่าน ที่ได้กระทำให้แก่ตนมาในกาลก่อนแล้ว ก็ควรบำเพ็ญกิจสนองคุณของท่านตามข้อไขในทศเบื่องหน้า” ดังนี้ ทศเบื่องหน้า มารดาบิดา บุตรพึงบำรุงด้วยสถาน 5 คือ

1. ท่านเลี้ยงมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ
2. ทำกิจของท่าน
3. ดำรงวงศ์สกุล
4. ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก
5. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน¹⁶⁷

(1). ท่านเลี้ยงมาแล้ว เลี้ยงท่านตอบนั้นหมายถึง ให้หมั่นเอาใจใส่ดูแลความเป็นอยู่ท่านเนื่อง ๆ ว่าจักมีการขัดขาดอย่างไรบ้าง เป็นต้นว่าหมดความสามารถในอันจะหาเลี้ยงชีพให้เพียงพอ ก็ต้องเข้าช่วยเหลือประคับประคองเลี้ยงดูพร้อมด้วยเครื่องอุปโภคทั้งปวง ท่านบำรุงให้ท่านมีความสุขกายสบายจิต เป็นต้น

(2). ทำกิจของท่าน หมายถึง งานใด ๆ ที่ท่านมอบหมายให้ทำ ก็ควรยินดี ไม่กระวีกระวาดในการทำกิจนั้น ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี การทำงานทุกอย่างที่สามารถช่วยท่านได้แล้ว แม้ท่านจะมีได้ใช้ให้ทำบุตรธิดาที่ดีก็ควรถือเอาเป็นธุระจัดทำให้ท่าน ไม่ต้องให้ท่านต้องออกปากใช้ แม้ท่านเจ็บไข้ได้ป่วย ทุกสภาพบุตรธิดาต้องเฝ้าพิทักษ์ดูแลรักษาตัญญูรู้คุณท่าน เป็นต้น

(3). ดำรงวงศ์สกุล หมายถึง บุตรจะต้องรู้จักปกครองตนเอง ปกครองญาติผู้เยาว์ ตลอดถึงทรัพย์สมบัติ และจัดระเบียบการงานทั้งปวงและกระทำการโอบอ้อมอารีมีเมตตากรุณา รู้คุณเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แก่ญาติพี่น้องทั้งหลายทั่วหน้ากระทั้งคนรับใช้หรือผู้ที่ท่านเคยกรุณารักใคร่นับถือทั้งผู้ใหญ่ และผู้น้อย¹⁶⁸

(4). ประพฤติตนเป็นคนควรรับทรัพย์มรดกนั้น ได้แก่ฝึกนิสัย ให้เป็นคนมีความรอบคอบ รู้จักได้ รู้จักเสีย สิ่งใดจักเป็นหนทางนำไปสู่ความสุขความเจริญ สิ่งใดเป็นเครื่องถ่วงความเจริญ หรือซ้ำจกนำไปสู่ความวิบัติด้วยแล้ว ก็ต้องพยายามป้องกันอย่าให้เข้ามาแฝงตัวอยู่ได้

(5). เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน ดังนี้ ความประสงค์ก็เพื่อตักเตือนมิให้ละเลยในหน้าที่ของตนที่ควรกระทำ ส่วนทักษิณานุปาทานในวาระเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ควรทำบุญอุทิศให้ท่าน บุญที่จะพึงประกอบก็มีการให้ท่านบริจาคแก่ผู้ควรได้รับ ตัวอย่างเช่น ให้พระภิกษุ ให้สามเณร และผู้มีศีลตลอดถึงคนอนาถหรือคนไม่มีที่อยู่อาศัย คนชราพิการและการสร้างสาธารณสถาน มีการสร้างโรงเรียน สร้างโรงพยาบาล สร้างสะพาน สร้างถนน สร้างศาลาที่พัก ตลอดถึงการช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ดังคำที่ว่า บุคคลให้สิ่งใดย่อมได้สิ่งนั้นตอบแทนเสมอและที่กล่าวว่า บิดามารดามีบุญคุณมหาศาล เกินกว่าจะทดแทนให้หมดไปได้ มิใช่พูดลอย ๆ ดังภาษิตคำที่ว่าไว้ว่า ถึงลูกจะอายุ 100 ปี แบก บิดามารดาวางไว้ ป้อนข้าวป้อนน้ำให้บิดามารดา ถ่ายอุจจาระปัสสาวะรด ประนินบัต้อย่างดีตลอด 100 ปี ก็ไม่สามารถทดแทนคุณของบิดามารดาได้

¹⁶⁷ รพีพร มลิวัลย์, แบบเรียนวิชาธรรมสำหรับนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา, 2540), หน้า 61.

¹⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.

ดังนั้น หน้าที่ของบุตรต้องปฏิบัติต่อบิดามารดา ตามหลักธรรมเรื่องทศ 6 ข้อที่ 1 ได้กำหนดให้บุตรธิดา พึ่งบำรุงมารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า ด้วยหลักทั้ง 5 เพื่อความสุขในการอยู่ร่วมกันของคนในครอบครัวกว่าได้ในคุณธรรมของการเป็นผู้มีส่วนร่วมในการเป็นบิดาของพระเป็นเจ้า บิดามารดามีหน้าที่ป้องกันต่อบุตรคือเป็นผู้รับผิดชอบต่อการอบรมศึกษาและเป็นผู้ประกาศความเชื่อคนแรกแก่บุตร พวกเขามีหน้าที่รักและเคารพต่อบุตรในฐานะบุคคล และในฐานะบุตรของพระเป็นเจ้า จัดหาสิ่งของตามความต้องการทั้งในด้านวัตถุและในด้านจิตใจเท่าที่สามารถ เลือกโรงเรียนที่เหมาะสมให้แก่บุตร ให้ความช่วยเหลือแก่พวกเขาด้วยคำแนะนำที่รอบคอบในการเลือกอาชีพ และสถานภาพของชีวิต เป็นพิเศษพวกเขามีพันธกิจในการอบรมสั่งสอนบรรดาบุตรเรื่องความเชื่อและ มารดาบิดาจัดเป็นปรัถิมทิศ คือ ทิศเบื้องหน้า ในหลักทศ 6 เพราะเป็นผู้มีอุปการะแก่บุตรก่อนกว่าคนอื่นทั้งปวง มารดาบิดาย่อมอนุเคราะห์บุตรธิดา

2. ทักขินทิศ หรือ ทิศเบื้องขวา

ทิศเบื้องขวา คือ ครู หมายถึง ผู้สั่งสอนศิษย์, ผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ ส่วนคำว่า อาจารย์ หมายถึง ผู้สั่งสอนวิชาความรู้, คำที่ใช้เรียกนำหน้าชื่อบุคคล เพื่อแสดงความยกย่องว่ามีความรู้ในทางใดทางหนึ่ง

คำว่า “ครู” มีความหมายลึกซึ้งและกว้างขวาง ยากที่จะสรุปให้มีความหมายตายตัวอย่างใดอย่างหนึ่งได้ คำว่า “ครู” นี้ มาจากรากศัพท์ในภาษาบาลีว่า “คุรุ-ครู” หรือมาจาก ภาษาสันสกฤตว่า “คุรุ” ในความหมายที่เป็นคำนาม แปลว่า ผู้สั่งสอนศิษย์ หรือถ่ายทอดความรู้ให้แก่ ศิษย์¹⁶⁹เมื่อจะกล่าวถึงประเภทของอาจารย์แล้ว ก็มีอยู่ 4 จำพวกคือ

- 1) ปัพพชาจารย์ อันได้แก่ อาจารย์ที่ให้บรรพชาเป็นสามเณรในพระพุทธศาสนา
- 2) อุปสัมปทาจารย์ อันได้แก่ อาจารย์ที่ให้อุปสมบทเป็นภิกษุ
- 3) นิสสยาจารย์ อันได้แก่ อาจารย์ผู้ให้ที่พึ่งพาอาศัยตามวินัยมในพระพุทธศาสนา
- 4) ธัมมาจารย์ อันได้แก่อาจารย์ที่สั่งสอนธรรม หรือสั่งสอนศิลปวิทยาต่าง ๆ ซึ่งไม่ผิดทางธรรม มีเลขและหนังสือเป็นต้น

อาจารย์ทั้ง 4 จำพวกนี้ เป็นผู้ควรรับทักษิณาทาน คือ ของที่ให้ความเคารพทั้งนั้น เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่าทิศทักษิณ เรียกว่าเป็นทิศเบื้องขวาของศิษย์ทั้งหลายเมื่อมารดาบิดาได้อนุเคราะห์แก่บุตรมาจนอายุสมควรในอันจักให้เล่าเรียนความรู้ จึงมอบให้พ่อแม่คนที่ 2 หมายถึง ครูเป็นผู้อบรมสั่งสอนด้วยหลักอนุเคราะห์ สถาน 5 ได้แก่

1. แนะนำดี
2. ให้เรียนดี
3. บอกศิลปวิทยาให้สิ้นเชิงไม่มีปิดบังอำพราง
4. ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูงและ
5. ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย

¹⁶⁹ พระพรหมคุณกรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 225.

หน้าที่ของศิษย์ในการปฏิบัติต่ออาจารย์

ครูบาอาจารย์ ถือเป็นบุคคลที่สำคัญในการประสาวิชาความรู้ อบรมสั่งสอน ให้เรามีความสามารถในการประกอบอาชีพต้องยกย่องท่านเป็นผู้แก่การกราบไหว้ ควรศึกษาความรู้จากท่านด้วยความเคารพพระลัทธิคุณ เยี่ยมเยียนตามเหมาะสม

(1). ศิษย์พึงบำรุงอาจารย์ ด้วยลูกขี้นยีนรับนั้น เป็นลักษณะการอันแสดงความเคารพและต้อนรับเมื่อเวลาแรกพบอย่างหนึ่ง หรือส่งเมื่อเวลากลับอย่างหนึ่ง

(2). ศิษย์บำรุงอาจารย์ด้วย เข้าไปยืนคอยรับใช้ การเข้าไปยืนคอยรับใช้จะเป็นการเข้าไปด้วยความเอื้อเฟื้อของตน หรือเข้าไปตามระเบียบก็เช่นกัน เมื่อได้รับกระทำกิจอันใด ควรตั้งใจทำกิจนั้นให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี อย่าให้ท่านต้องเป็นกังวลห่วงใยในการกระทำที่ไม่เหลือวิสัย

(3). ศิษย์บำรุงอาจารย์ ด้วยเชื้อฟุ้ง คือประพุดเป็นคว่าง่าย เคารพต่อคำสั่งสอน และระเบียบข้อห้ามอันเป็นสารประโยชน์ที่อาจารย์แต่งตั้งขึ้นไว้

(4). ศิษย์บำรุงอาจารย์ด้วยอุปฐากนี้ ได้แก่การเอาใจใส่ในความเป็นอยู่ของอาจารย์กล่าวตามสมัยเมื่อครั้งกระโน้น การเรียนศิลปวิทยา ศิษย์ต้องไปอยู่กับอาจารย์ยังบ้าน หรือวัด การปฏิบัติดูแลเหมือนปฏิบัติแก่มารดาบิดาทุกประการ จนได้ชื่อว่า ลูกศิษย์

(5). ศิษย์บำรุงอาจารย์ ด้วยเรียนศิลปวิทยาด้วยความเคารพ เคารพในที่นี้ ได้แก่ การเรียนด้วยความตั้งใจพร้อมที่จะให้บรรลุนั้น ๆ เป็นอย่างดี

ดังนั้นการเชื่อฟังต่อครูและอาจารย์เป็นสิ่งที่สำคัญในการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองในชีวิตประจำวัน เราควรเคารพและให้ความสำคัญกับความรู้และประสบการณ์ที่พวกเขามอบให้เรา อีกทั้งวิธีที่เราสามารถทำดีต่อครูและอาจารย์ได้คือการเชื่อมั่นในความสามารถของพวกเขาและ การแสดงความนับถือโดยไม่ลืมหูลืมตา เช่น การบอกขอบคุณครูหลังเรียนรู้เรื่องใหม่ หรือการให้คำชมเมื่อได้รับความช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหา เราควรทราบว่าครูและอาจารย์มีบทบาทสำคัญในการร่วมกันสร้างสังคมที่มีการเรียนรู้และพัฒนาอย่างยั่งยืน การทำดีต่อพวกเขาเป็นการสร้างสังคมที่มีความคืบหน้าและเติบโตขึ้นอย่างดี

3. ปัจฉิมทิศ คือ ทิศเบื้องหลัง

ปัจฉิมทิศ คือ ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ บุตร,สามี,ภริยา¹⁷⁰

คำว่า บุตร, หรือ “บุตร”¹⁷¹ หมายถึง ผู้กำเนิดจากพ่อแม่ หรือโดยปริยายถือว่ามีฐานะเสมือนลูก

คำว่า “สามี” แปลว่า เจ้าของวิเคราะห์ตามศัพท์ว่า “ส เอตสชาติติ สามีโก หมายถึง ความเป็นเจ้าของย่อมมีแก่ชายนั้น เพราะเหตุนี้ ชายนั้นชื่อว่า สามี

คำว่า “ภริยา” แปลว่า หญิงอันบุรุษพึงเลี้ยง วิเคราะห์ตามศัพท์ว่า “ภริตพพโต ภริยา หมายถึง หญิงอันบุรุษพึงเลี้ยง ชื่อว่า ภรรยา”¹⁷²

¹⁷⁰ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ่างแก้ว, หน้า 193.

¹⁷¹ อก.อรรถก. 23/18/236.

¹⁷² พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ่างแก้ว, หน้า 821.

สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันที่เล็กที่สุดของสังคมไทย ซึ่งสมาชิกในครอบครัวประกอบด้วยสามี ภรรยา และบุตร แต่ละคนก็มีหน้าที่รับผิดชอบต่อครอบครัว ต่อตนเองในระหว่างอยู่ร่วมกัน การที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขนั้น ต้องมีการปรับตัวเองให้เข้าสภาพแวดล้อมรอบด้านที่ตนสัมพันธ์ด้วย การสำรวจตนเอง การมองตนเอง หาข้อบกพร่องของตนแล้วแก้ไขเป็นสิ่งที่มองข้ามไม่ได้สำหรับการอยู่ร่วมกันในครอบครัว ผู้ที่เป็นสามีต้องมองตนเองว่าเป็นสามีประเภทใด หรือ ผู้ที่เป็นภรรยาต้องมองตนเองว่าเป็นภรรยาประเภทใด ซึ่งจะมีหน้าที่จะสัมพันธ์กันและกัน ประึกษาหาข้อปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแล้วแก้ไขให้ลุล่วงไปด้วยดี อีกทั้งข้อปฏิบัติ สามี และภรรยา มีบทบาทในการสนับสนุน เกื้อหนุน และให้กำลังใจแก่กัน หากมีบุตรก็เป็นกำลังใจเสริมให้แก่กัน สามีควรยกย่องภรรยา ไม่กล่าวดูหมิ่น หรือนอกใจ ส่วนภรรยาก็ไม่ควรนอกใจ ดูแลการงานในบ้านให้เรียบร้อย และช่วยรักษาสมบัติของสามี

คำว่า บุตร,ภรรยา ได้แก่ ผู้ที่บุรุษต้องเลี้ยง เมื่อจะว่าโดยประเภทก็มีหลายประเภทด้วยกัน คือ บุตรดีก็มี บุตรเลวก็มี บุตรเป็นกลาง ๆ ก็มี เพราะฉะนั้น สมเด็จพระสรรเพชญ์พระพุทเจ้าจึงทรงจำแนกบุตรไว้เป็น 3 จำพวกว่า บุตรที่ดีกว่ามารดาบิดานั้น เรียกว่า “อภิชาตบุตร” บุตรที่เสมอกันกับมารดาบิดานั้น เรียกว่า “อนุชาตบุตร” บุตรที่ต่ำช้าเลวทรามกว่ามารดาบิดานั้น เรียกว่า “อวชาตบุตร”

บุตรจำพวกใดนับถือพระไตรสรณคมณ์ และมีศีลธรรมดียิ่งกว่ามารดาบิดาบุตรจำพวกนั้นเรียกว่า ประเสริฐกว่ามารดาบิดา บุตรจำพวกใดมีศีลธรรมเสมอกับมารดาบิดาบุตรจำพวกนั้น เรียกว่า เสมอกับมารดาบิดา บุตรจำพวกใดมีศีลธรรมเลวกว่ามารดาบิดา บุตรจำพวกนั้น เรียกว่า เลวกว่ามารดา บิดา อีกอย่างหนึ่งคำว่าบุตรนั้น มีอยู่ 4 จำพวกคือ

- 1) บุตรที่เกิดจากตนเอง
- 2) บุตรที่เกิดในเขตแดนของตนเอง
- 3) บุตรที่เรียนศึกษาศิลปวิทยา
- 4) บุตรที่เช่าให้¹⁷³

แต่คำว่า “บุตร” บุตรซึ่งจัดเป็นปัจฉิมทิศ คือ เป็นทิศตะวันตก หรือทิศเบื้องหลังนั้นหมายเอาบุตรของตนแท้ ๆ

คำว่า ภรรยานั้น แปลว่า หญิงที่บุรุษควรเลี้ยง เมื่อว่าโดยประเภท ก็มีอยู่ 7 จำพวกคือ

- 1) โจริภรรยา ภรรยาเปรียบเหมือนกับโจร อันได้แก่ ภรรยาที่ยักยอกลักขโมยของสามี
- 2) วธภรรยา ภรรยา เพชฌฆาต คือ ภรรยาที่คิดฆ่าสามี

3) อัยยาภรรยา คือ ภรรยาที่ข่มขืนให้ไว้ในอำนาจดังนายกับบ่าว อาจจะเป็นด้วยเหตุหลายประการที่หญิงชอบข่มขืนสามี เช่น สามีมีฐานะทางเศรษฐกิจการครองชีพจนกว่าตน หรือหน้าที่การงานตำแหน่งที่ต่ำกว่า หรือบุรุษมีการศึกษามากกว่าภรรยา ที่กล่าวมานี้อาจเป็นเหตุให้สตรีใช้อำนาจทางสังคมข่มขืนสามีได้

- 4) มาตาภรรยา คือ ภรรยาที่รักสามีดังมารดารักบุตรที่บังเกิดแก่อุทร
- 5) ภคินีภรรยา คือ ภรรยาดังน้องสาว เป็นที่สมักรักใคร่ดังพี่และน้อง

¹⁷³ อก.อฎฐก. 23/18/245.

- 6) ทาสีภริยา คือ ภรรยาแต่งงานทาสี เป็นที่ยินดีเกรงกลัวผัวยิ่งนัก
 - 7) สขีภริยา คือ ภรรยาราวกะว่าสหายเป็นเพื่อนเจ็บเพื่อนตายของสามี¹⁷⁴
- พระพุทธองค์ตรัสว่า บุรุษย่อมผูกสตรีไว้ได้ด้วยอาการ 8 อย่าง คือ
- 1) บุรุษย่อมผูกสตรีไว้ได้ด้วยรูป
 - 2) บุรุษย่อมผูกสตรีไว้ได้ด้วยรอยยิ้ม
 - 3) บุรุษย่อมผูกสตรีไว้ได้ด้วยวาจา
 - 4) บุรุษย่อมผูกสตรีไว้ได้ด้วยมารยาท
 - 5) บุรุษย่อมผูกสตรีไว้ได้ด้วยดอกไม้หรือผลไม้ที่มาจากป่า
 - 6) บุรุษย่อมผูกสตรีไว้ได้ด้วยกลิ่น
 - 7) บุรุษย่อมผูกสตรีไว้ได้ด้วยรส
 - 8) บุรุษย่อมผูกสตรีไว้ได้ด้วยผัสสะ¹⁷⁵

หน้าที่ของสามีพึงปฏิบัติต่อภริยา พระพุทธองค์ทรงแสดงหลักคำสอนไว้ มี 5 ประการด้วยกัน ได้แก่

- 1) พึงให้เกียรติยกย่องภริยา
- 2) ไม่ดูหมิ่น ดูแคลน
- 3) จงรักภักดี ไม่ประพฤตินอกใจ
- 4) พึงมอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้
- 5) พึงให้ของขวัญและให้เครื่องแต่งตัว และในส่วน

หน้าที่ของภรรยาพึงปฏิบัติต่อสามี พระพุทธองค์ทรงแสดงหลักคำสอนไว้ มี 5 ประการด้วยกัน ได้แก่

- 1) ควรจัดการงานดี
- 2) พึงสงเคราะห์คนข้างเคียงหรือญาติทั้งสองฝ่ายดี
- 3) จงรักภักดี ไม่ประพฤตินอกใจ
4. พึงรักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้
5. พึงขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง¹⁷⁶

ดังนั้นผู้เป็นผู้อยู่ในทิศเบื้องหลัง เพราะเป็นกำลังสนับสนุนอยู่ข้างหลังสามีฉะนั้นผู้เป็นสามีพึงต้องบำรุงบุตรและภรรยาของตน ด้วยการยกย่องให้เกียรติในฐานะที่เป็นภรรยาที่ดีหรือทิศเบื้องหลัง สามีภรรยาอยู่กินกันด้วยความรักความเมตตาต่อกันและเป็นผู้สร้างครอบครัวของตน จะมั่นคงถาวรก็ต้องมีศีลธรรม มีปัญญาและความรักมาหล่อเลี้ยงชีวิต สามีและภรรยาจะครองชีวิตคู่ด้วยกันอย่างมีความสุขได้ ควรมีมีศรัทธาเสมอกัน มีศีลเสมอกัน มีจาคะเสมอกัน และมีปัญญาเสมอกัน ชีวิตคู่ก็มีความสำคัญ เพราะสามีภรรยาเป็นเสาหลักของสถาบันครอบครัว เป็นเพื่อนร่วมสุขร่วมทุกข์ ดังนั้น

¹⁷⁴ อก.สตตก. 23/63/123.

¹⁷⁵ อก.อญญก. 23/18/245.

¹⁷⁶ รพิตูร มลิวลย์, แบบเรียนวิชาธรรมสำหรับนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี, พิมพ์ครั้งที่ 3, อ่างแล้ว,

คุณค่าที่เกิดสำหรับชีวิตคู่ คือการรับบาทและการปฏิบัติหน้าที่ของตน ซึ่งจะเป็นหลักประกันในชีวิต เรื่องความสุขในครอบครัว

4. อุตตทิศ หรือ ทิศเบื้องซ้าย

อุตตทิศ หรือ ทิศเบื้องซ้าย หมายถึง เพื่อน ผู้ชอบพอรักใคร่กัน ผู้สนิทสนมคุ้นเคยกัน¹⁷⁷ คือ เพื่อนมิตรที่คบหากันทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยสัมมาทณฺฐิ มีความเกื้อกูลกันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่เอาวัดเอาเปรียบกัน ทัศนคติ ความคิดเห็น ความรู้ ค่านิยม ตลอดจนความเข้าใจในสถานภาพและบทบาทที่แสดงออกด้านพฤติกรรมนั้น สามารถรู้ได้และเป็นที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันได้ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา บอกถึงลักษณะของมิตร มีดังนี้

- 1) มิตรมีอุปการะ
- 2) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์
- 3) มิตรแนะนำประโยชน์
- 4) มิตรมีความรักใคร่¹⁷⁸

มิตรมีอุปการะ หมายถึง มิตรหรือเพื่อน ที่ได้อนุเคราะห์สงเคราะห์มิตรด้วยความดีงามคอยช่วยเหลือดูแลอยู่เสมอ มีลักษณะ 4 ประการ คือ

- 1) ป้องกันเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
- 2) ป้องกันทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
- 3) เมื่อมีภัยเป็นที่พึ่งพำนักได้
- 4) เมื่อกิจที่จำเป็นเกิดขึ้น ก็ช่วยโศกทรัพยากรให้ 2 เท่า¹⁷⁹

มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ หมายถึง มิตรที่ยินดีทุกข์ด้วยสุขด้วย เมื่อคราวเพื่อนถึงความวิบัติก็ไม่ยอมทอดทิ้ง ยินดีช่วยเหลือ ไม่บอกปิดทอดทิ้งยามเพื่อนถึงความตกทุกข์ได้ประสบภัยมาออกปากขอความช่วยเหลือ มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์มีลักษณะ ๔ ประการ คือ

- 1) บอกความลับ แก่เพื่อน
- 2) ปิดความลับของเพื่อน
- 3) ไม่ละทิ้งในยามอันตราย
- 4) แม้ชีวิตก็อาจสละเพื่อเพื่อนได้¹⁸⁰

มิตรแนะนำประโยชน์ หมายถึง มิตรที่ชี้แนะในทางที่เกิดประโยชน์ คอยเตือนสติเมื่อเพื่อนที่มีพฤติกรรมที่แสดงถึงความไม่ดีไม่งาม และสิ่งที่เป็นโทษต่อตนเอง ครอบครัว ต่อสังคมและประเทศชาติ มิตรแนะนำประโยชน์มีลักษณะ 4 ประการ คือ

- 1) ห้ามมิให้ทำความชั่ว
- 2) แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
- 3) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง

¹⁷⁷ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ้างแล้ว, หน้า 183.

¹⁷⁸ ที.ปา. 11/260/209.

¹⁷⁹ ที.ปา. 11/261/210.

¹⁸⁰ ที.ปา. 11/262/210.

4) บอกทางสวรรค์ให้¹⁸¹

มิตรมีความรักใคร่ หมายถึง มิตรที่มีความรัก นับถือ ให้การยอมรับ ให้เกียรติแก่มิตรสหาย ตามฐานะและภาวะโอกาส ยอมรับส่งเสริมผู้ที่ยกย่องมิตร นับถือเชิดชูมิตรรักเคารพญาติผู้ใหญ่มิตร เช่น บิดามารดา ปู่ ย่า ตา ยาย เคารพนับถือผู้มีวิญญู คุณวุฒิ ชาตวุฒิ ที่อ่อนกว่าตามฐานะ ตำหนิ ป้องกันผู้ที่จะทำลายมิตร มิตรมีความรักใคร่มีลักษณะ 4 ประการ คือ

- 1) ไม่พอใจความเสื่อมของเพื่อน
- 2) พอใจความเจริญของเพื่อน
- 3) ห้ามปรามคนที่ินทาเพื่อน
- 4) สนับสนุนคนที่สรรเสริญเพื่อน¹⁸²

มิตร ที่แท้จริงในทางพระพุทธศาสนา ย่อมอนุเคราะห์ มิตรร ด้วยสถาน 5 คือ

1. ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว
2. ป้องกันทรัพย์ของมิตรผู้ประสาทแล้ว
3. เมื่อมีภัยเป็นที่พึ่งพำนักได้
4. ไม่ละทิ้งในยามอันตราย
5. นับถือตลอดถึงวงศ์ตระกูลของมิตร¹⁸³

ข้อที่ 1 2 3 นั้นมีเนื้อความตรงกับที่กล่าวมาแล้วในมิตรมีอุปการะ 5 ในที่นี้จะกล่าวแต่เฉพาะข้อ 4 และ 5 เท่านั้น

ข้อที่ 4 มิตรอนุเคราะห์กุลบุตร ด้วยไม่ละทิ้งในยามอันตราย เช่น เวลาเกิดวิบัติยากเข็ญ อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นแก่เพื่อน ก็ช่วยเข้าคิดอ่านในอันจะปลดเปลื้อง ให้พ้นจากวิบัติเหล่านั้นเสีย โดยมีได้นั่งดูตายในเมื่อเห็นเพื่อนประสบความทุกข์ร้อนอย่างนั้น

ข้อที่ 5 มิตรอนุเคราะห์กุลบุตร ด้วยนับถือตลอดถึงวงศ์ตระกูลของมิตร อันนี้ได้แก่การ คารวะอันเอื้อเฟื้อทั้งผู้ใหญ่และผู้น้อยในสกุลของเพื่อนตั้งแต่บิดามารดาตลอดถึงญาติทั้งปวงตาม ลำดับประดุจญาติของตนเป็นต้น

ทิศเบื้องซ้าย คือ มิตรสหายทั้งที่เป็นมิตรสหายร่วมทุกข์ร่วมสุข หรือ มิตรสหายในการงาน บุคคลเหล่านี้เป็นผู้คอยช่วยเหลือในยามประสบปัญหา และอุปสรรค คอยช่วยเหลือเกื้อกูล ดึงรั้งมือให้ พ้นจากสิ่งเหล่านั้น ทิศเบื้องซ้ายมีอุปการะต่อเรา คือ

1. เป็นผู้คอยช่วยเหลือเกื้อกูลเรา
2. เป็นผู้คอยช่วยเหลือเราในยามตกทุกข์ได้ยาก
3. เป็นผู้ให้คำปรึกษา และข้อเสนอแนะในทุกด้าน

แนวทางปฏิบัติของผู้นำต่อทิศเบื้องซ้าย

1. ให้เกียรติซึ่งกันและกัน
2. วางตนให้สม่ำเสมอต่อกัน ไม่ข่มเหงรังแกมิตร

¹⁸¹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, อ้างแล้ว, หน้า 133.

¹⁸² ที.ปา. 11/263-264/210-211.

¹⁸³ ที.ปา. 11/202/90.

3. คอยช่วยเหลือเกื้อกูลเมื่อมิตรตกทุกข์ได้ยาก

4. ให้ความเป็นมิตรที่จริงใจ ทั้งกาย วาจา และใจ

การเข้าไปทักทาย หรือสร้างมิตรกับบุคคลอื่นนั้น เราจะต้องยั้ง มีกิริยา วาจา สุภาพ ควรระวังการทักทาย อย่าให้เกิดผลลบขึ้น ควรให้เกียรติกัน ควรสร้างความประทับใจ ความจริงใจ ความตั้งใจจริง ไม่ใช่การเสแสร้ง แกล้งทำแววตาของบุคคลที่มีความปรารถนาดีจะได้ผลตอบรับเป็นที่น่าพอใจแน่นอน

สรุป มิตร คือ ผู้ที่ให้ความช่วยเหลือแก่เราให้ผ่านพ้นอุปสรรค และความยากลำบาก หากมีมิตรดีก็จะช่วยให้ประสบความสำเร็จได้ จึงควรซื่อสัตย์จริงใจต่อกันมีน้ำใจ ไม่ละทิ้งในยามตกทุกข์ได้ยาก และให้ความนับถือในครอบครัวของอีกฝ่าย การทำดีต่อมิตรสหายในชีวิตประจำวันเป็นสิ่งที่สร้างความสัมพันธ์ที่แข็งแรงและมีความสุข เราสามารถทำได้ง่ายๆ โดยการเสนอความเคารพและขอบคุณต่อเพื่อน ๆ ในทุก ๆ สิ่งที่เราทำให้เขา ตัวอย่างเช่น เมื่อเพื่อนช่วยเหลือเราในเวลาที่เรากำลังต้องการความช่วยเหลือ ไม่ว่าจะเป็นการช่วยย้ายบ้านหรือช่วยเราแก้ไขปัญหาก็สามารถแสดงความขอบคุณด้วยการพูดคำขอบคุณที่จริงใจ หรือส่งข้อความขอบคุณ ซึ่งจะช่วยให้เพื่อนรู้ว่าคุณเคารพและต้องการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีไว้ตลอดเวลา การให้ความเคารพและพูดคำขอบคุณเป็นเรื่องง่ายและสามารถทำให้ความสัมพันธ์กับเพื่อนมีความแข็งแรงมากยิ่งขึ้นในระยะยาว

5. อุปริบท คือ ทิศเบื้องบน

ทิศเบื้องบน ได้แก่ พระสงฆ์, ภิกขุ, ภิกษุ, ชายที่บวชเป็นพระในพระพุทธศาสนา และภิกษุณี, ภิกษุณี, หญิงที่บวชเป็นพระในพระพุทธศาสนา¹⁸⁴ บางทีก็ใช้ควบกับคำ “พระ” “ภิกษุ” เป็นพระสงฆ์ หรือ ภิกษุสงฆ์¹⁸⁵

สมณะ แปลว่า ผู้สงบ หมายถึง สมณพราหมณ์ในที่นี้ หมายถึง “พระภิกษุสงฆ์” ที่ปฏิบัติตามคำสอนแล้วปฏิบัติตามพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาเท่านั้น บุคคลทั้งหลายผู้หวังความเจริญควรบำรุงพระสงฆ์ สมณพราหมณ์ เพราะท่านเป็นผู้มีอุปการะต่อกุลบุตรและเป็นผู้อนุเคราะห์กุลบุตรด้วยสถาน 6 คือ

1. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
2. ให้ตั้งอยู่ในความดี
3. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม
4. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
5. อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
6. บอกทางสวรรค์ให้¹⁸⁶

(1) ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยห้ามไม่ให้ทำความชั่ว คือ การที่สมณพราหมณ์ชี้โทษในปัจจุบันและอนาคต แห่งความชั่วทั้งหลายมีปาณาติบาต เป็นต้น

¹⁸⁴ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, อ้างแล้ว, หน้า 823.

¹⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1113.

¹⁸⁶ ที.ปา. 11/272/216.

(2) ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตร ด้วยให้ตั้งอยู่ในความดี คือให้ตั้งอยู่ในความสุจริตรู้จักบาปบุญคุณและโทษ ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง ดำรงอยู่ในภาวะแห่งอารยชน ไม่ละเมิดในสิ่งที่ผิดศีลธรรม เป็นต้น

(3) ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตร ด้วยอนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม นั้นรวมความว่าท่านผู้มีน้ำใจประกอบด้วยเมตตาปราณี เพ่งเล็งอยู่แต่จะให้ได้รับความสุขทั่ว ๆ กัน เห็นโอกาสจะช่วยได้สถานใด ก็ไม่ละเว้นในการที่จะช่วยให้บรรลุผลนั้น มีสอนให้ละความชั่วประกอบความดี เป็นต้น

(4) ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตร ด้วยให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง เป็นเรื่องที่ฟังจะเกิดมีขึ้นใหม่ ยังไม่แพร่หลายทั่วไปก็ตาม เมื่อเห็นว่าจะมีประโยชน์แก่ผู้สนใจแล้ว ก็นำออกแสดงเพื่อเกิดความรู้ความฉลาดแก่ผู้ฟังสืบไป

(5) ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตร ด้วยอธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้งแม้สิ่งที่เคยฟังแล้ว ก็ให้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้นและนำไปปฏิบัติให้หายสงสัยได้

(6) ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตร ด้วยบอกทางสรรค์ให้ บทนี้ได้แก่การแสดงธรรมสั่งสอนให้ทราบในสิ่งที่เบญจกถาและอภิสกถา ให้เข้าอยู่ในสัมมาปฏิบัติ มีความประพฤติความดี มีความอดสาหะในการเลี้ยงชีวิตในทางที่ขอบประกอบแต่สิ่งอันเป็นกุศล ในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่ท่านได้ตรัส ได้กล่าวเอาไว้ว่า ถึงชาติที่ท่านเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานท่านก็ไม่เคยลืมนุญคุณของผู้มีพระคุณ ดังคำที่ว่า ถึงเราจะเป็นสัตว์เดรัจฉาน เราก็ยังเคยไม่ลืมนุญคุณของผู้มีพระคุณแก่เรา เป็นต้น

6. เภฏฐิมทิส คือ ทิศเบื้องต่ำ

เภฏฐิมทิส คือ ทิศเบื้องต่ำ หมายถึง คนใช้, บ่าวไพร่ หมายถึง ข้าทาสบริวาร

คนใช้ หมายถึง คนที่มีหน้าที่คอยรับใช้, ลูกจ้างที่รับใช้ทำงานบ้าน¹⁸⁷

ทาส, ทาส (ทาด, ทาดสะ) ผู้ที่อุทิศตนแก่สิ่งที่เลื่อมใสศรัทธาเช่น ผู้ที่ขายตัวเป็นคนรับใช้หรือที่นายใช้เงินไถ่ค่าตัวมา “ทาสี” หมายถึง ทาสผู้หญิง¹⁸⁸

กรรมกร หมายถึง คนงาน, ลูกจ้างที่ใช้แรงงาน¹⁸⁹

ลูกจ้าง หมายถึง ผู้รับจ้างทำการงาน, ผู้ซึ่งตกลงทำงานให้นายจ้างโดยรับค่าจ้างไม่ว่าจะเรียกชื่ออย่างไร

ทาส กรรมกร คนงาน คนรับใช้ พนักงาน ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ที่เปรียบเสมือนเป็นทิศเบื้องล่าง ให้ปฏิบัติตนนาย เจ้านาย ผู้ที่ทำหน้าที่สูงกว่าตามสายงาน เช่น รองผู้จัดการ ผู้จัดการ ผู้บังคับบัญชา ให้ปฏิบัติ 5 ประการ ดังนี้

- 1) ขึ้นทำการงานก่อนนาย
- 2) เลิกการงานทีหลังนาย
- 3) ถือน้ำใจของที่นายให้
- 4) ทำการงานให้ดีขึ้น
- 5) นำคุณของนายไปสรรเสริญ¹⁹⁰

¹⁸⁷ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, อ้างแล้ว, หน้า 625.

¹⁸⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 526.

¹⁸⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

¹⁹⁰ ที่.ป.า. 11/271/215.

(1) ด้วยตื่นขึ้นทำงานก่อนนาย หมายความว่า ธรรมดาบ่าวไพร่คนใช้สอย หรือธรรมดาผู้น้อย ต้องตื่นก่อนนอนที่หลังจึงจะถูกตามหน้าที่ เช่นลูกจ้างที่ทำนาทำสวนก็ต้องลุกขึ้นออกไปทำนาทำสวนก่อนนาย ผู้ที่เป็นลูกจ้างคนใช้อยู่ในบ้าน ก็ต้องลุกขึ้นทำการบ้าน มีหุงข้าวต้มแกงเป็นต้น ก่อนนายเป็นธรรมดา

(2) ด้วยเลิกงานเข้านอนที่หลังนายนั้น อธิบายว่า ธรรมดาผู้ที่เป็บบ่าวไพร่ของเขา หรือเป็นคนใช้ของเขาหรือเป็นลูกจ้างของเขา ต้องนอนที่หลังของนายเสมอไปเพราะถ้านอนก่อนนาย ก็จะถูกนายว่ากล่าว ดังสุภาษิตที่ว่า กินเป็นหน้า นอนเป็นประธาน ชี้เป็นปรีโยสถาน คือธรรมดาคนที่เกียจคร้านย่อมมุ่งที่จะ

(3) ถือเอาแต่ของทีนายให้ คือ ไม่ถือเอาสิ่งของสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยความเป็นโจร ถือเอาแต่ของทีนายให้เท่านั้น คือต้องเป็นคนซื่อสัตย์ ไม่มีเอวใจเร็ว ไม่ฉกฉกข้าวของเงินทองของนาย ปกติบ่าวไพร่หรือคนใช้อาจหยิบฉวยสิ่งใดได้ตามชอบใจถ้าไม่ซื่อตรงต่อนายแล้ว อาจขโมยของนายได้โดยง่าย แต่ว่านายก็อาจจับได้โดยง่ายเช่นกัน เมื่อนายจับได้แล้วก็ต้องถูกลงโทษตามฐานะของนาย ตามอำนาจกฎหมายบ้านเมือง ต่อไปตนจะไปอยู่ที่ใด ก็อยู่ยาก

(4) ด้วยทำงานให้ดีขึ้น บ่าวไพร่ที่มีน้ำใจดีย่อมไม่คิดว่าเราจะทำงานให้ดีขึ้นทำไมเพราะถึงเราทำให้ดีขึ้น ก็ไม่ได้อะไร มีแต่ตั้งใจทำงานให้ดีขึ้นเท่านั้น ในข้อนี้หมายความว่า ต้องทำงานในหน้าที่ของตนให้ดีขึ้นเป็นลำดับ

(5) ด้วยนำคุณของนายไปสรรเสริญ คือ เมื่อมีการพูดขึ้นในที่ประชุมก็กล่าวขึ้นว่า ไม่มีใครจะดีเท่านายของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่รู้สีกว่าเป็นบ่าวไพร่ของท่านรู้สีกว่าท่านเป็นนายอย่างไร แต่นายของข้าพเจ้าท่านดีต่อข้าพเจ้ามาก ดังนี้

ดังนั้นหลักคำสอนเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันที่ปรากฏใน สังคาลกสูตร ใจความกล่าวถึงทศทั้ง 6 ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ของกลุ่มคนที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างเหมาะสม พระพุทธองค์ได้ตรัสแสดงแก่สังคาลกมานพ ซึ่งกราบไหว้ทศทั้ง 6 อย่างไรเหตุผลให้กลับมาใช้ปัญญาอย่างพินิจพิจารณาอย่างรอบคอบ และเข้าใจถึงความหมายของทศทั้ง 6 อันเป็นหลักนำมาซึ่งความสุขในสังคมมนุษย์ได้เป็นอย่างดีและเป็นพื้นฐานสำคัญเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของคนในสังคม เป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา ที่สอนให้มองเห็นคุณค่าความดีและความสำคัญของบุคคลและสิ่งต่าง ๆ แล้วปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นโดยถูกต้องและเหมาะสมด้วยความจริงใจ ช่วยให้สังคมมนุษย์มีความรักเคารพและมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่บุคคลในสังคมจะได้นำหลักทศ 6 ข้อนี้ไปประยุกต์ใช้ในสังคมและชีวิต หลักทศ 6 แม้มิใช่หลักธรรมที่สูงสุดในพระพุทธศาสนา แต่ก็ได้รับความยกย่องว่า เป็นหลักธรรมและปฏิบัติที่สำคัญอย่างหนึ่งในชีวิตของมนุษย์ทุกคน

3.6 สรุป

หลักพุทธจริยศาสตร์เป็นหลักที่สำคัญเป็นแนวทางแห่งการประพฤติปฏิบัติในพุทธศาสนา ที่ทำให้ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตามเกิดความสุขทั้งทางกายและใจ ตลอดถึงผู้ที่คบค้าสมาคมด้วย โดยหลักพุทธจริยศาสตร์คือ หลักการงดเว้นจากสิ่งชั่วและมุ่งกระทำแต่สิ่งที่ดีงาม ทางกาย วาจา ใจ เพื่อให้เกิดจิตใจที่บริสุทธิ์ขจัดความทุกข์ทั้งทางตรงและทางอ้อมที่เข้ามาในจิตใจได้อย่างเด็ดขาด เพื่อมุ่งสู่ความสุขของตนเองตลอดทั้งครอบครัว และสังคมในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ทุกคน จากการศึกษา

ผู้วิจัยพบว่าพระพุทธศาสนากล่าวยกย่องบุคคลที่มีความ “กตัญญูกตเวที” คือ ผู้รู้คุณแล้วตอบแทนคุณเป็นเครื่องหมายของคนดี และให้ความสำคัญต่อบุคคลผู้มีความกตัญญูว่าเป็นบุคคลที่หาได้ยากในโลกอีกด้วย ในหลักการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนายังกล่าวถึงหลักที่สำคัญยิ่งซึ่งพบ “สังคหวัตถุ 4” เป็นหลักประพฤติปฏิบัติในพระพุทธศาสนาที่ทุกคนควรมี ได้แก่ (1) ทาน คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละแบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ (2) ปิยวาจา คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะน่าฟัง (3) อตถจริยา คือ ทำประโยชน์แก่เขา ช่วยเหลือด้านร่างกายและขวนขวายช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ (4) สมานัตต คือ การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย อีกทั้ง หลักคำสอนเรื่อง “หลักบุญกิริยาวัตถุ 10” หรือทางแห่งการทำดี 10 ประการ ได้แก่ (1) ทานมัย บุญเกิดจากการให้ทาน (2) สีลมัย บุญเกิดจากการรักษาศีล (3) ภาวนามัย บุญเกิดจากการเจริญภาวนา (4) อปจายนมัย บุญเกิดจากการอ่อนน้อม ถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ (5) ไวยยาวัจจมัย บุญเกิดจากการขวนขวาย ในกิจที่ชอบ (6) ปัตติทานมัย บุญเกิดจากการอุทิศส่วนบุญ (7) ปัตตานุโมทนามัย บุญเกิดจากการอนุโมทนาบุญ (8) อัมมัสสวนมัย บุญเกิดจากการฟังธรรม (9) อัมมเทสนามัย บุญเกิดจากการแสดงธรรม (10) ทิฏฐุชุกัมม บุญเกิดจากการทำความเห็นให้ตรง หลักทั้ง 10 ประการนี้ เป็นส่วนหนึ่งของพุทธจริยศาสตร์ในด้านของการประพฤติปฏิบัติในทางพุทธศาสนา ซึ่งจะสัมพันธ์กับ “หลักทศ 6” อันเป็นหลักปฏิบัติที่สัมพันธ์ในการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ได้แก่ (1) ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดา มารดา (2) ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์ (3) ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ สามเณร (4) ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย (5) ทิศเบื้องบน ได้แก่ พระสงฆ์ สมณพราหมณ์ (6) ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ ลูกจ้างกับนายจ้าง หลักดังกล่าวเป็นหลักการประพฤติปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ที่เป็นแก่นสำคัญในด้านหลักจริยศาสตร์ ที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องและทรงปรารถนาให้เป็นสาระสำคัญอันเป็นข้อวัตรปฏิบัติที่มนุษย์จะขาดหลักใดหลักหนึ่งไม่ได้ อีกทั้งยังเป็นประพฤติปฏิบัติที่สำคัญในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคมอีกด้วย

บทที่ 4

บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนใน จังหวัดร้อยเอ็ด

จากการวิจัยเรื่อง บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด แล้วทำให้ได้ประเด็นที่จะสามารถนำหลักพุทธจริยศาสตร์ ทั้ง 4 หลัก ได้แก่ (1) หลักกตัญญูกตเวที (2) หลักสังคหวัตถุ 4 (3) หลักบุญกิริยาวัตถุ (4) หลักทศ 6 แล้วนำหลักดังกล่าวมาบูรณาการร่วมกับ ด้าน ทั้ง 4 ด้าน อันได้แก่ (1) ด้านความเชื่อ (2) ด้านความสามัคคี (3) ด้านการอนุรักษ์สืบทอดประเพณีวัฒนธรรม (4) ด้านบทบาทหน้าที่ ได้ตามลำดับ ดังนี้

4.1 บูรณาการประเพณีบุญแจกข้าวด้านความเชื่อด้วยหลักพุทธจริยศาสตร์ในหลักกตัญญูกตเวทีของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

4.2 บูรณาการประเพณีบุญแจกข้าวด้านความสามัคคีด้วยหลักพุทธจริยศาสตร์ในหลักสังคหวัตถุ 4 ของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

4.3 บูรณาการประเพณีบุญแจกข้าวด้านอนุรักษ์สืบทอดประเพณีวัฒนธรรมด้วยหลักพุทธจริยศาสตร์ในหลักบุญกิริยาวัตถุของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

4.4 บูรณาการประเพณีบุญแจกข้าวด้านบทบาทหน้าที่ด้วยหลักพุทธจริยศาสตร์ในหลักทศ 6 ของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

4.5 สรุป

4.1 บูรณาการประเพณีบุญแจกข้าวด้านความเชื่อด้วยหลักพุทธจริยศาสตร์ในหลักกตัญญูกตเวทีของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะนำมาศึกษาคือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับด้านความเชื่อในประเพณีบุญแจกข้าวและ นำมาบูรณาการร่วมกับหลักพุทธจริยศาสตร์หลักกตัญญูกตเวตินั้นเป็นอย่างไรบ้าง ซึ่งจะได้ศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ในหัวข้อดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

4.1.1 ด้านความเชื่อ

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์เกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าวด้านความเชื่อ ได้ข้อมูลจากการให้สัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่าน ดังต่อไปนี้

จากคำสัมภาษณ์ของ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 1** ได้กล่าวว่า ความเชื่อที่เกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าวของชาวร้อยเอ็ดเป็นความเชื่อสืบเนื่องมาจากบรรพบุรุษและ เนื่องจากมีความเชื่อว่าผู้ตายจะได้รับส่วนบุญส่วนกุศลที่ญาติทำไปให้ ไม่อดอยากมีกินมีใช้ มีที่อยู่อาศัย มีเสื้อผ้าสวมใส่ มีเครื่องใช้ ไม่สอยอุดมสมบูรณ์ไม่เที่ยวขอส่วนบุญจากผีตนอื่น และจะได้ไปเกิดในภพใหม่นอกจากนั้นยังเชื่อว่าการบริจาคทานจตุปัจจัย เครื่องไทยทานหรือสิ่งของต่าง ๆ หากบริจาคจำนวนมากผู้ตายก็จะได้รับผลบุญกุศลมากบริจาคน้อยก็จะได้น้อยตามส่วน ผลบุญที่ทำจะช่วยคำจุนหนุนให้ผู้ตายได้รับความสุขใน

สวรรค์และ ความเชื่อในการทำบุญหรือการแจกข้าวให้แก่ผู้ตายเนื่องด้วยความหวังโยอาลัยถึงเพื่อให้ผู้ตายได้รับประโยชน์แห่งความสุขในโลกหน้าหรือภพหน้า ญาติพี่น้องจึงนำเสื้อผ้า อาหารเครื่องใช้ต่าง ๆ ตลอดทั้งปัจจัย 4 เพื่อไปถวายพระสงฆ์เพื่อให้พระสงฆ์ได้อุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้ญาติพี่น้องของตน เพราะคิดว่าคนตายไปแล้วก็เหมือนกับคนที่มีชีวิตแต่เขาอยู่อภิปภพภูมิหรือภพภูมิใดภูมิหนึ่งคือเขาเหล่านั้นต้องใช้สิ่งของและต้องกินอาหารเช่นเดียวกับคนและ จากความเชื่อที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความรักความคิดถึงและความอาลัยที่ญาติพี่น้องเคยมีต่อกัน แม้ว่าเขาเหล่านั้นจะตายจากเราไปแล้วแต่เราก็กังหวั่งและเกรงว่าญาติของตนจะลำบากและไม่มีความสุขในภพหน้า จากความเชื่อดังกล่าวญาติทั้งหลายจึงพากันจัดงานประเพณีทำบุญแจกข้าวขึ้นมา เพื่อแสดงออกถึงความรัก ความอาลัยที่มีต่อบรรพบุรุษหรือผู้ตายและจากคำสัมภาษณ์ดังกล่าว สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ¹

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 3 ได้กล่าวว่า ความเชื่อในการถวายเครื่องไทยทานและวัตถุทานหรือแม้กระทั่งถวายอาหารแด่พระสงฆ์ เจ้าภาพหรือผู้จัดงานทำบุญแจกข้าวจะต้องเป็นบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้ตายทางใดทางหนึ่ง เช่น เป็นบุตรธิดาหรือวงศ์สาครญาติของผู้ตายพร้อมทั้งกรวดน้ำแผ่ส่วนกุศลไปถึงดวงวิญญาณของผู้ตายให้ได้รับผลบุญที่เจ้าภาพนั้นได้ทำให้เสมอ การถวายทานสิ่งของอันใดก็ตามหากไม่ได้กล่าวถึงชื่อผู้ตายและ หากไม่ได้กรวดน้ำแผ่ส่วนกุศลให้ผู้ตายแล้วเชื่อว่าผลบุญจะไม่บังเกิดขึ้นกับดวงวิญญาณของผู้ตายและผู้ตายก็จะไม่ได้รับส่วนบุญส่วนกุศลนั้น ความเชื่อในพิธีกรรมการทำบุญแจกข้าวช่วงที่เป็นกิจกรรมสำคัญ ๆ และพิธีกรวดน้ำอุทิศบุญเป็นช่วงที่ทุกคนต้องแสดงเมตตา คือ แผ่ส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายด้วยจิตที่เต็มใจหวังความเจริญแก่ผู้ตายให้ไปสู่ภพภูมิที่ดีขึ้น การกระทำการดังกล่าวแสดงถึงความหวังและความหวังโยผู้ตายในการอุทิศส่วนบุญทุกครั้ง อีกทั้งความเชื่อของชาวอีสานในงานประเพณีบุญแจกข้าว ถือว่าเป็นการทำบุญระลึกถึงญาติมิตรพี่น้องที่ตายไปแล้วในรอบหนึ่งปีเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ผู้มีพระคุณที่ได้จากเราไป ซึ่งประเพณีการทำบุญแจกข้าวเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอีสาน เพราะมีความเชื่อว่าผู้ที่เสียชีวิตไปแล้วไม่รู้อาจะได้อินอาหารหรือไม่อย่างไรหรือไปอยู่ในสถานที่แห่งหนตำบลใด ด้วยความเชื่อว่าเขาเหล่านั้นเหมือนหนึ่งยังอยู่แต่เขาเหล่านั้นอยู่คนละภพที่คนธรรมดา มองไม่เห็น แต่สำหรับคนที่มีชีวิตอยู่ก็มีความเชื่อว่าเขาเหล่านั้นจะได้รับส่วนบุญที่ทำให้หรือบุญที่ญาติได้อุทิศไปให้ ดังนั้นผู้ที่เป็นญาติที่มีชีวิตอยู่จึงได้พากันจัดงานประเพณีทำบุญแจกข้าวเพื่ออุทิศส่วนบุญให้กับญาติพี่น้องผู้ตายไปซึ่งอยู่คนละภพภูมิจากคำสัมภาษณ์ดังกล่าว สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ²

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 6 ได้กล่าวว่า ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวร้อยเอ็ด ซึ่งมีคติตามความเชื่อในคำสอนทางพระพุทธศาสนาเรื่องของเปรตที่เป็นพระญาติของพระเจ้าพิมพิสาร ที่ได้รับความทุกข์ทรมานจากผลกรรมที่ตนทำเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ด้วยความเชื่อนี้ บุตรธิดาที่มีความหวังโยต่อบิดามารดาและญาติของตนจะต้องพากันทำบุญแจกข้าวอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับญาติพี่น้องผู้ตายไปแล้ว เพราะคนที่ตายไปแล้วจะรอคอยว่าผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่จะทำบุญแจกข้าวและนำอาหารสิ่งของต่าง ๆ มาถวาย ให้แก่พระสงฆ์สามเณรและหยาดน้ำ (กรวดน้ำ) เพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับญาติผู้ตายไป ด้วยความเชื่อหลักคำสอนเรื่องของกรรมนี้มีปรากฏในประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวอีสานก็คือ การที่ทุกคนเกิดมานั้นก็จะต้องมีการตายแตกดับเสื่อมสลายไปตาม

¹ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2567.

² สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2567.

กาลเวลาและ กรรมก็เป็นสิ่งที่จำแนกทำให้สัตว์เกิดมาในโลกนี้มีความแตกต่างกัน งานบุญแจกข้าวนั้น ถือว่าเป็นงานที่จัดทำขึ้นมาแล้วย่อมเป็นการสะท้อนให้คนรับรู้ได้เข้าใจเรื่องกรรมหรือ เรียนรู้เรื่อง กรรมมากขึ้นโดยเฉพาะเรื่องของกรรมคือการกระทำความดีที่มุ่งที่จะทำบุญให้กับผู้ที่จากโลกนี้ไปแล้ว และจากคำสัมภาษณ์ดังกล่าว สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ³

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 11 ได้กล่าวว่า การทำบุญแจกข้าวของชาวร้อยเอ็ดมีความเชื่อว่าเป็น ทานที่พิเศษ (บุญอุทิศ) เพราะมุ่งถวายแก่ญาติผู้ล่วงลับไปโดยเฉพาะเรียกว่าเป็นทานแบบเจาะจงตัว ผู้รับ ชาวร้อยเอ็ดมีความเชื่อว่ามีอานิสงส์หรือผลมากถึงขั้นทำให้ผู้รับส่วนบุญพ้นจากความทุกข์ใน สัมปรายภพและได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดี ดังนั้นจึงเป็นบุญที่ขาดไม่ได้เมื่อลูกหลานมีความพร้อมก็จะ ทำบุญอุทิศไปให้บุพพการีทันที ในพิธีกรรมการทำบุญแจกข้าวจะมีพิธีแจกทานในงานจะมีพระสงฆ์ เป็นผู้รับทานและ มีญาติพี่น้องและคนในสังคมแม่ได้มีการช่วยเหลือเจ้าภาพก็ควรนับว่าเป็นทานชนิด หนึ่งเพราะเป็นการให้กำลังใจและ ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดงานประเพณีบุญแจกข้าว ซึ่งถือว่าไม่เพียงให้ทานในโลกนี้เท่านั้นเจ้าภาพยังได้ให้ทานแก่ญาติในโลกหน้าอีกด้วยคือเป็นการอุทิศ ส่วนบุญส่วนกุศลไปให้โดยมีพระสงฆ์เป็นสื่อกลางคือ ปุจฉาคห ก ผู้รับทานในงานประเพณีบุญแจกข้าว จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าว สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ⁴

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 10 ได้กล่าวว่า ความเชื่อของประชาชนชาวจังหวัดร้อยเอ็ดในประเพณี การทำบุญแจกข้าวเป็นแสดงออกถึงความรักความผูกพันและ ความห่วงใยของคนในครอบครัวซึ่ง ความผูกพันนี้สั่งสมมาตั้งแต่การให้กำเนิดเลี้ยงดูและ อยู่ด้วยกันจนถึงวาระสุดท้ายของการมีชีวิตจนถึง วาระสุดท้าย เมื่อผู้ตายได้ละสังขารไปแล้วก็กลัวว่าเขาจะตกทุกข์ได้ยาก เพราะเชื่อตามคำสอน พระพุทธศาสนาที่ว่า (1) อะทาสี เม อะกาสิ เม แปลว่า บุคคลมาระลึกถึงอุปการะอันที่ท่านผู้นี้ได้ทำ ให้แก่ตนในกาลก่อนว่า (2) ญาติมิตรตา สะขา จะ เม แปลว่า ได้ให้สิ่งนี้แก่เรา ผู้นี้ได้ทำกิจนี้ของเราผู้นี้ เป็นญาติ เป็นมิตร (3) เปตานัง ทักขิณัง ทักขา แปลว่า เพื่อนของเราดังนั้นก็ควรให้ทักษิณาทาน (4) พุ พ เกตะมะนุสสะรัง แปลว่า เพื่อผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้ว (5) นะหิ รุณณัง วา โสโก วา แปลว่าทุกข์จาก การร้องไห้ก็ดี การเศร้าโศกก็ดี (6) ยา วัญญา ปะริเวทะนา แปลว่า หรือการรำไรรำพันอย่างอื่นก็ดี บุคคลไม่ควรทำอย่างนั้น (7) นะตัง เปตานะมัตถายะ แปลว่า เพราะว่าการร้องไห้เป็นต้นนั้นไม่เป็น ประโยชน์แก่ญาติทั้งหลาย (8) เอวัง ตัญญันติ ญาตะโย แปลว่า ผู้ละโลกนี้ไปแล้ว ญาติทั้งหลายย่อม ตั้งอยู่อย่างนั้น (9) อะยัญจะ โข ทักขิณาทินนา แปลว่า ก็ทักษิณานุปทานนี้แล อันท่านให้แล้ว (10) สังฆัมहि สุปะติภูติตา แปลว่า ประดิษฐานไว้ดีแล้วในพุทธสาวก (11) ที่ฆะรัตตัง หิตายัสสะ แปลว่า ย่อมสำเร็จประโยชน์แก่อุศลแก่ผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้ว (12) ฐานะโส อุปะกัปปะติ แปลว่า ตลอดกาลนาน ตามฐานะ (13) โส ญาติธัมโม จะ อะยัง นิทสสิโต แปลว่า ญาติธรรมนี้นั้น ท่านได้แสดงให้ปรากฏแล้ว (14) เปตานะ ปุชา จะ กะตา อุพารา แปลว่า แลบุชายัง ท่านก็ได้ทำแล้วแก่ญาติทั้งหลายผู้ละโลกนี้ไป แล้ว (15) พะลัญจะ ภิกขุ นะมะนุปะทินนัง แปลว่า กำลังแห่งภิกษุทั้งหลายชื่อว่าท่านได้เพิ่มให้แล้ว ด้วย (16) ตุมहेหิ ปญญัง ปะสุตัง อะนัปปะกัณติ แปลว่า ท่านได้ชวนชวายเป็นบุญอันไม่มี ประมาณไม่ได้ ดังนั้นแล จากหลักคำสอนดังกล่าวญาติทั้งหลายจึงมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศล (จัดงาน

³ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2567.

⁴ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2567.

ประเพณีบุญแจกข้าว) ไปให้แก่ญาติผู้วายชนม์ (ผู้ตาย) และจากคำสัมภาษณ์ดังกล่าว สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ⁵

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 9 ได้กล่าวว่า ความเชื่อเรื่องของการทำบุญแจกข้าวของประชาชนชาวร้อยเอ็ดนั้น มีความเชื่อว่าดวงวิญญาณของผู้ที่ตายไปแล้ว หากไม่ได้รับส่วนบุญกุศลที่ญาติของผู้ตายอุทิศไปให้หรือหากญาติของผู้ตายไม่ได้ทำบุญแจกข้าวไปให้แล้ว ดวงวิญญาณนั้นก็จะมีแต่ความอดอยากทนทุกข์ทรมานอยู่ในเปรตวิสัยและไม่ได้ไปผุดไปเกิด ด้วยความเชื่อดังกล่าวมีความเป็นมาจากหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ถือคติแบบอย่างตามพระเจ้าพิมพิสารที่ได้ทรงกระทำไว้ ตอนที่ทรงถวายวัดเวฬุวันมหาวิหารไว้ในพระพุทธศาสนา ได้ทรงทำการอุทิศส่วนบุญไปให้ญาติทั้งหลายที่ไปถือคติเป็นเปรต ผลจากการทำบุญอุทิศในครั้งนั้นส่งผลให้เปรตผู้เป็นญาติของพระเจ้าพิมพิสารพ้นจากเปรตวิสัย การกระทำเช่นนี้ตรงกับ หลักการทำบุญแจกข้าวของชาวอีสานหรือการทำบุญอุทิศให้ล่วงลับ เป็นหนึ่งในประเพณีที่สำคัญของชาวอีสานนอกจากจะมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการอุทิศส่วนบุญที่ตนได้บำเพ็ญแล้วยังแผ่ไปให้แก่ผู้ที่เสียชีวิตไปให้ได้รับส่วนบุญแล้ว ยังเป็นการแสดงออกถึงซึ่งความรักความห่วงใยต่อญาติผู้ล่วงลับไปแล้วอีกด้วยอย่างไรก็ตาม หลักการทำบุญแจกข้าวนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไข 3 ประการ คือ ส่วนของผู้อุทิศส่วนบุญให้ต้องเป็นผู้ใจกว้าง ตั้งใจแบ่งปันประโยชน์ความสุขต่อผู้อื่น และในส่วนของปฏิกาคห คือ บุคคลผู้รับทานจะต้องเป็นผู้ที่ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติอันดี เป็นต้นว่า มีจิตอันบริสุทธิ์ ประการสุดท้ายการที่เปรตอนุโมทนายอมรับเอาส่วนบุญที่ผู้อื่นตั้งใจอุทิศให้ด้วยและ ญาติทั้งหลายของผู้ตายจึงมีการจัดงานหรือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้เสียชีวิตหรือที่เรียกว่า การทำบุญแจกข้าวเพื่ออุทิศผลบุญให้ผู้ตาย บุตรธิดาหรือญาติพี่น้องจะทำให้ผู้ตายได้รับความสุขจากผลบุญที่ญาติพี่น้องที่ได้อุทิศส่วนบุญให้และความเชื่อในการทำบุญแจกข้าวของประชาชนชาวร้อยเอ็ดซึ่งเชื่อว่า เพื่ออุทิศส่วนบุญกุศลไปให้วิญญาณผู้ล่วงลับไปทำให้ญาติพี่น้องของคนตายเกิดความสบายใจว่าเราได้แสดงออกถึงความรักเคารพความผูกพันต่อผู้ตายและ ผู้ตายก็จะได้รับผลบุญผลกุศลที่ญาติพี่น้องตั้งใจทำบุญอุทิศให้แล้วก็จะได้ไปเกิดที่ภพภูมิที่ดียิ่งขึ้นต่อไปและจากคำสัมภาษณ์ดังกล่าว สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ⁶

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 ได้กล่าวว่า ความเชื่อของที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวร้อยเอ็ดซึ่งเชื่อว่าเป็นการอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้วายชนม์ไปแล้วและ เป็นการอุทิศส่วนกุศลถึงผู้ตายญาติพี่น้องจึงได้ทำบุญอุทิศกุศลไปให้ผู้ตายก็จะได้รับผลบุญกุศลที่ญาติพี่น้องได้ตั้งใจทำบุญอุทิศให้เพราะผลของการให้ทานในการอุทิศนั้นย่อมทำให้เรามีความยินดีในการให้ เพราะเชื่อว่าญาติที่ล่วงลับไปแล้วย่อมได้รับส่วนบุญกุศลที่เราอุทิศให้ได้ไปเกิดที่ภพภูมิที่ดีมีสวรรค์ตามชั้นภูมิต่าง ๆ ตามผลบุญที่ทำมาอีกทั้ง ความเชื่อในการทำบุญแจกข้าวของประชาชนชาวร้อยเอ็ดเชื่อว่าผู้ตายไปแล้วก็ยังคงการกินข้าว ต้องอาศัยเหมือนกับคนที่ไม่ตายแต่ไม่สามารถหาอาหารกินเองได้ ต้องอาศัยบุตรธิดาและญาติพี่น้องทำบุญแจกข้าวแล้วอุทิศส่วนบุญไปให้ จึงจักพ้นจากความหิวโหยอดอยากทุกข์ยากทรมานจึงต้องแต่งอาหารให้ผู้ตายและกล่าวว่าผู้ตายจะไม่มีที่พักอาศัยจึงต้องสร้างห่อผึ่ง (หอดอกเผิง) อุทิศให้และ การสงเคราะห์ในงานบุญแจกข้าวเป็นการสละทรัพย์สินตลอดถึงสิ่งของต่าง ๆ ให้แก่บุคคลอื่นเพื่อเป็นการเกื้อกูลอนุเคราะห์แก่ชุมชนส่วนรวมและ สงเคราะห์แก่พุทธศาสนการทำบุญให้แก่ผู้

⁵ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2567.

⁶ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2567.

ล่องลับไปที่ล่องลับไปแล้ว หากมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำการอุทิศส่วนบุญให้แก่บุคคลอื่นอันประกอบไปด้วยจิตใจ ที่ประกอบไปด้วยความรักเมตตาต่อบุคคลนั้น แม้ไม่ได้ส่งผลให้สังคมที่วุ่นวาย ให้สงบสุขภายในทันใดแต่ก็ส่งผลทางอ้อมแก่ชุมชนสังคม จะเป็นผลโดยอ้อมด้วยเหตุที่ว่าสันติสุขนั้น จะต้องเริ่มจากในจิตใจของแต่ละคนก่อน กล่าวคือ เมื่อบุคคลใดได้สร้างบุญกุศลแล้ว และได้ทำการเจริญเมตตาจิตขยายส่วนบุญส่วนกุศล ที่ตนได้ทำแล้วไปให้บุคคลอื่นจึงส่งผลให้ ไม่เฉพาะแต่ตนเองเท่านั้นที่ได้รับความสุขอันเกิดขึ้น จากคุณธรรมภายในจิตใจของตนแต่บุคคลอื่น ที่อาศัยอยู่ในสังคมรอบข้างก็พลอยได้รับความสุขไปด้วย กล่าวคือ เมื่อคนหนึ่งได้ทำตัวเป็นปกติสุข ไม่ทำความเดือดร้อนเบียดเบียนผู้ใดให้ทุกข์ร้อนใจมีจิตใจที่อัมเอิบผ่องใส ก็ย่อมส่งผลให้บุคคลรอบข้างไม่ถูกเบียดเบียน จึงถือได้ว่าประโยชน์ที่สังคมพึงจะได้รับ เป็นส่วนที่ออกไปจากการพัฒนาคุณธรรมของบุคคลแล้วยังส่งผลขยายไปสู่ผู้อื่นจากจุดเล็กขยายไปสู่คนส่วนใหญ่ในสังคมอีกด้วยและคำสัมภาษณ์ดังกล่าว สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ⁷

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 14 ได้กล่าวว่า ชาวอีสานมีความเชื่อกันว่าหากบุคคลใดเมื่อตายไปแล้วไม่มีใครทำบุญแจกข้าวให้ บุคคลนั้นจะต้องได้รับความอดอยากและไม่ไปผุดไปเกิดวิญญาณจะคงวนเวียนคอยหาข้าวแจกอยู่นั่นเอง บางครอบครัวถ้ามีผู้ถึงแก่กรรมหรือผู้ตายมากกว่าหนึ่งคนก็จะทำบุญรวมกันเลย มีลูกหลานอุปสมบทอุทิศส่วนบุญกุศลในคราวเดียวกันเมื่อกำหนดงานบุญแล้ว มีการบอกญาติพี่น้องทุกคนและผู้รักใคร่นับถือในหมู่บ้านใกล้เคียง เพื่อจะได้มาร่วมทำบุญโดยพร้อมเพรียงกัน ก่อนวันงานมีการกางเต็นท์หลายหลังไว้รับรองแขกที่มาร่วมงานและ จัดเตรียมของสำหรับทำบุญเพื่อนบ้านก็มาช่วยห่อข้าวต้มมัด เพื่อไว้เลี้ยงแขกในงาน ส่วนกองบุญชาวบ้านจะเอาหมอนและข้าวสาร มาร่วมทำบุญด้วยหลังเสร็จงานข้าวของทั้งหมดจะเอาไปถวายวัด เราจะจัดเตรียมข้าวของให้ครบ เหมือนขึ้นบ้านใหม่โดยเชื่อว่า ข้าวของพวกนี้จะให้ผู้ตายเอาไปใช้บนสวรรค์อีกทั้ง ชาวอีสานมีความเชื่อว่าดวงวิญญาณของผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว หากไม่ได้รับการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้แล้ว ดวงวิญญาณนั้นก็จะมีความอดอยากทนทุกข์ทรมาน ด้วยความเชื่อดังกล่าวนี้นี้จึงทำให้มีการจัดงานหรือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้เสียชีวิต การทำบุญแจกข้าวเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องที่ได้ล่องลับไป ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่พี่น้องปู่ตายายพี่ป้าน้าอา ซึ่งผู้เสียชีวิตเหล่านั้นได้เสียชีวิตไปได้ไม่นานมากนักประมาณ 1-3 ปี โดยการทำบุญแจกข้าวนี้ต้องมีการระบุไว้ว่ามีความต้องการจะทำบุญแจกข้าวให้ใคร โดยจะมีการจัดงานกันใหญ่พอสมควรโดยมีการบอกกล่าวเพื่อนบ้านใกล้เคียงและ ภายในหมู่บ้านหรือต่างหมู่บ้านและมีการบอกกล่าวไปถึงญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกลอาจจะอยู่ต่างจังหวัดหรือภาคอื่นให้มาร่วมงานนี้ด้วยและจากคำสัมภาษณ์ดังกล่าว สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ⁸

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 15 ได้กล่าวว่า ความเชื่อในประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวอีสานนั้นแม้ว่าผู้ที่ทำการอุทิศส่วนบุญความดีให้กับผู้ตายแล้ว จะมุ่งมั่นแผ่ส่วนบุญหรือแบ่งปันความสุขให้แก่ผู้อื่นจะมากมายเพียงใดก็ตามแต่โดยเนื้อแท้แล้ว ตัวผู้แผ่ส่วนบุญนั้นเองที่จะเป็นผู้ได้รับประโยชน์โดยตรง ดังประโยชน์หรืออานิสงส์ หรือผลดีจำนวน 11 ข้อ ที่ผู้ทำการแผ่ส่วนบุญจะพึงได้รับอันประกอบด้วย (1) เมื่อหลับก็เป็นสุข (2) เมื่อตื่นก็เป็นสุข (3) ยามนอนก็ไม่ฝันร้าย (4) ย่อม

⁷ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2567.

⁸ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2567.

เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย (5) ย่อมเป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย (6) เหล่าเทวดาย่อมรักษา (7) ปราศจากภัยจากยาพิษ ไฟ หรือศัสตราวุธ (8) จิตเป็นสมาธิง่าย (9) สีหน้าผ่องใส (10) เมื่อจะตาย ใจก็สงบไม่หลงใหลไร้สติ (11) ถ้ายังไม่บรรลุนิพพานที่สูงกว่า ย่อมเข้าถึงพรหมโลก จุดประสงค์หลักของการมีเมตตาแผ่ส่วนบุญให้กับผู้อื่น นั่นก็คือ เป็นการฝึกให้จิตใจของตนเกิดความประณีตอ่อนโยนที่แสดงออกด้วยความรู้สึที่ประกอบไปด้วย ความเมตตาปรารถนาดีต่อบุคคลอื่นรอบข้างและ พร้อมที่จะขยายออกไปสู่ผู้อื่นอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด ทั้งมีความพยายามที่จะทำการข่มจิตใจไม่ให้เกิดความคิดชั่วขึ้นในมโนทวาร ยามใดที่ตนเองตั้งจิตหาความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ไม่มีความคิดมั่งร้ายเบียดเบียนต่อผู้อื่นเช่นนี้แล้ว ความคิดที่มีความรุนแรงที่จะมากระทบกับจิตใจ ก็อยู่ในระดับที่สามารถควบคุมได้ เมื่อมีสิ่งใดก็ตามมากระทบต่อจิตใจ ที่อาจจะนำไปสู่ความขัดแย้งก็สามารถคลี่คลายได้ โดยไม่ให้เหตุการณ์นั้นลุกลามรุนแรงได้ เมื่อแนวคิดนี้ขยายวงกว้างออกไปแล้วย่อมที่จะทำให้สังคม เกิดความสงบสุขได้อย่างแน่นอน⁹

จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิจึงพอสรุปได้ว่า ด้านความเชื่อในประเพณีบุญแจกข้าว นั้น ชาวร้อยเอ็ดมีความเชื่อว่าวิญญาณของผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว หากไม่ได้รับการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้แล้ว วิญญาณนั้นก็จะมีความอดอยากทนทุกข์ทรมานและไม่ได้ไปผุดไปเกิด ด้วยความเชื่อดังกล่าวนี้จึงทำให้มีการจัดงานหรือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้เสียชีวิต หรือเรียกว่า การทำบุญแจกข้าว การทำบุญแจกข้าวเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องที่ได้ล่วงลับไป โดยการทำบุญแจกข้าวนี้

4.1.2 หลักพุทธจริยศาสตร์ “หลักกตัญญูกตเวที”

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์เกี่ยวกับ หลักพุทธจริยศาสตร์หลักกตัญญูกตเวทีในประเพณีบุญแจกข้าว ได้ข้อมูลจากการให้สัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่าน ดังต่อไปนี้

จากคำสัมภาษณ์ของ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 5** ได้กล่าวถึง ความกตัญญูกตเวที ไว้ว่าผู้มีความกตัญญูกตเวทีนั้นประพัตติตนด้วยมุ่งหมายตอบแทนคุณบุญพการีชน ย่อมประพัตติเป็นประโยชน์เว้นการอุทิศทั้งปวงผู้ที่มีความกตัญญูเมื่อมีความขยันหมั่นเพียรก็แสวงหาทรัพย์ได้ เมื่อได้ทรัพย์มาย่อมรู้จักรักษาเพื่อเลี้ยงดูตนเองและตอบแทนบุญพการีรู้จักทำบุญอุทิศหรือบุญแจกข้าวเป็นการได้ทำหน้าที่ของบุตร คือ ความกตัญญูกตเวทีตอบแทนคุณบิดามารดาที่ล่วงลับไป เมื่อได้ทำบุญแล้วก็จะหมดห่วงว่าท่านอาจตกทุกข์ได้ยากอีกทั้งตนก็ได้ชื่อว่าทำหน้าที่บุตรธิดาได้สมบูรณ์แล้วและการทำบุญแจกข้าวให้กับผู้ตายเป็นการแสดงความกตัญญูกตเวทีอีกอย่างหนึ่งของชาวอีสาน ในทางพระพุทธศาสนาสอนว่าความกตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี เครื่องหมาย 2 ประการ คือ กตัญญู แปลว่า รู้คุณ และกตเวที แปลว่า ตอบแทนคุณผู้ที่มีคุณต่อเรานั้นมีมากแต่ในที่นี้จะขอยกมากล่าวเฉพาะบิดาและมารดาท่านทั้งสองเป็นผู้ให้ชีวิตแก่เรา เรามีวันนี้ได้ก็เพราะท่านร่างกายตัวตนเรามีราคาแพงมากที่สุดในโลกแต่ร่างกายตัวตนของเรานี้ได้มาฟรี ๆ โดยบิดามารดาเป็นผู้มอบให้และยังมีอีกหลายอย่างที่ท่านได้ให้เรามาแต่ถ้าบุคคลมานึกได้ตรงนี้จะเรียกว่าบุคคลคนนั้นมี กตัญญู อันเป็นเครื่องหมายที่ 1 คือ เมื่อรู้คุณดังกล่าวข้างต้นแล้วสิ่งที่จะพึงกระทำต่อไปก็คือการตอบแทนสิ่งที่บิดามารดาของทุกคนต้องการต่อบุตรธิดา ซึ่งจะมีเหมือนกันทั้งหมดคือต้องการให้บุตรธิดากระทำตนเป็น

⁹ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2567.

คนดี มีชื่อเสียงดี มีฐานะตำแหน่งหน้าที่ที่ดี และมีความรักใคร่สามัคคีกันในระหว่างพี่น้องดีเมื่อสามารถจะทำตนเป็นคนดีได้บุคคลนั้นจะชื่อว่า มี กตเวที อันเป็นเครื่องหมายที่ 2 เพราะฉะนั้น ทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ ต่างก็ต้องการจะเป็นคนดีด้วยกันทั้งนั้นเมื่อเป็นเช่นนั้น ก็จะต้องหมั่นรำลึกนึกถึงพระคุณของท่านอยู่เสมอและสิ่งสำคัญยิ่งไปกว่านั้น ก็จะต้องสร้างความดีให้เกิดขึ้นกับตน ให้สังคมมองเห็นว่า เราเป็นคนดี ก็เพราะมีบิดามารดาที่ดี ดังนี้ ขอให้คิดว่า (1) คุณต้องตอบแทน เป็นเขตแดนของคนดีจึงตั้งตนไว้ในกตัญญูกตเวที (2) ความดีอยู่ได้ผล ความเป็นคนอยู่ที่ดีคุณถ้าทำได้ดีจะเป็นคนที่มีบุญ จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ¹⁰

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 ได้กล่าวว่า ความกตัญญูกตเวที เกิดจากจิตใจที่ระลึกถึงความดีของคนอื่นและอยากทำความดีตอบแทนน้ำใจคนอื่นที่ได้ทำไว้กับตนนั้น ไม่ใช่เกิดจากจิตใจที่ต้องการให้คนอื่นยกย่องว่าตนเป็นคนดีเพราะมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ อีกทั้งประเพณีบุญแจกข้าวเป็นสนามที่ให้ลูกหลานแสดงออกถึงความกตัญญูต่อบิดามารดาลูก ๆ การแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทีนั้นสามารถทำได้ทั้งขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่คือการเลี้ยงดูท่าน เชื่อฟังคำสั่งสอนท่านประพฤติตนเป็นคนดี และ หลังจากที่ท่านเสียชีวิตไปแล้วก็ทำบุญแจกข้าวอุทิศไปให้จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความรักเคารพและเป็นห่วงพ่อแม่อย่างแท้จริงอีกทั้งและประเพณีบุญแจกข้าวเป็นประเพณีที่มีเอกลักษณ์เป็นของงานคือมีการแสดงความรักความเคารพต่อผู้มีพระคุณและ มีคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งสอนใจส่งเสริมคุณธรรมเรื่องความกตัญญูกตเวทีแก่สังคมของชาวอีสานมาอย่างช้านาน อีกทั้งในงานประเพณีบุญแจกข้าวนั้นมีคติธรรมสอนใจเรื่อง บาปบุญคุณโทษให้ทุกคนรู้จักกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณ โดยเฉพาะต่อมารดาของตน โดยเฉพาะที่เป็นคนเท่านั้น แม้เป็นสัตว์เดรัจฉาน ที่ทำคุณให้กับตนก็ต้องรู้จักบุญคุณด้วยอีกทั้ง ในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับประเพณีงานทำบุญแจกข้าว จึงเป็นกิจกรรมงานที่มีส่วนสนับสนุนบำรุงส่งเสริมให้ทุกคนในชุมชนได้ตระหนักสำนึกในคุณธรรมเรื่อง ความกตัญญูกตเวที เพื่อพัฒนาให้จิตใจเจริญรุ่งเรืองหาว่าประเพณีการทำบุญแจกข้าวได้กระทำอย่างถูกต้องตามหลักการทำบุญในคำสอนทางพระพุทธศาสนาแล้วพึงสังเกตว่า ทำไมพระพุทธเจ้าจึงเน้นว่า ในการอุทิศส่วนบุญให้ถึงญาติ ผู้ที่รับส่วนบุญนั้นต้องรับรู้ด้วย หากยังไม่รับรู้ก็ถือว่า การอุทิศนั้นยังไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากว่า การอุทิศส่วนบุญ ก็คือการกระทำความดีอย่างหนึ่ง กล่าวคือเมื่อผู้รับส่วนบุญได้รับรู้ว่ามีญาติอุทิศส่วนบุญไปให้แล้วเปล่งวาจาอนุโมทนาว่า สาธุ ๆ การเปล่งวาจาอนุโมทนาจึงคือการกระทำความดีที่เรียกว่า วชิรกรรม หรือไม่มีใจปล่อยยินดีตาม เรียกว่า มโนกรรม ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดบุญจากการอนุโมทนา (ปัตตานุโมทนา ดังนั้น ส่วนบุญ จึงมีใช้การส่งถึงกันและกันเหมือนจดหมายเวียนหากแต่เป็นสิ่งที่เกิดจากจิตของผู้อนุโมทนาเอง หรือจะเรียกว่า บุญเป็นปัจจัยให้เกิดบุญก็ได้ ดังที่คำสอนทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวว่า กรรมอันคนอื่นทำแล้ว ย่อมให้ผลแก่คนอื่นหาไม่ แต่ว่าวัตถุที่เขาอุทิศให้อย่างนั้น ย่อมเป็นปัจจัยแห่งกุศลกรรมของพวกเขาแปรโดยสิ้นเชิงก็จะ นำมาซึ่งความสุขความเจริญ อันเป็นบ่อเกิดของบุญอย่างมหาศาลซึ่ง จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ¹¹

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 4 ได้กล่าวว่า หลักความกตัญญูที่ปรากฏในรูปแบบงานประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวร้อยเอ็ดนั้น เป็นงานที่ตระหนักถึงคุณค่าของการแสดงออกถึงความ รักและ

¹⁰ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2567.

¹¹ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2567.

ความมกตัญญูทเวที ต่อบุพการีชนอีกทั้งในการทำประเพณีบุญแจกข้าวนั้น ผู้ให้และผู้รับทั้งผู้ยังมีชีวิตอยู่และผู้ทีละจากโลกนี้ไปแล้วต่างได้ปลดเปลื้องภาระหนี้บุญคุณต่อกันต่างเป็นนื้อนาบุญให้แก่กันและกันและ ต่างก็ช่วยเหลือกันและกันให้ก้าวไปสู่เส้นทางแห่งความสุขได้อย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์และกิจกรรมในงานบุญแจกข้าวของชาวร้อยเอ็ดทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า ทุกขั้นตอนงานในพิธีกรรมต่างๆ ล้วนเน้นลงที่ความมกตัญญูทเวทีต่อบุพการีทั้งสิ้น ถึงแม้จะมีค่านิยมใหม่ ๆ เกิดขึ้นก็เพื่อปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงและ เศรษฐกิจรายได้ของครอบครัวนั้น ๆ ค่านิยมบางอย่างอาจเสื่อมความนิยมไป มีค่านิยมใหม่บางอย่างเกิดขึ้น ซึ่งเกิดจากการปรับสมดุลให้เหมาะสมกับสภาพของสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปแต่ยังรักษาแก่นแท้ในงานประเพณีการทำบุญแจกข้าว นั่นคือยึดมั่นในความมกตัญญูทเวทีแก่ผู้ทีตนเคารพอีกทั้งอาจกล่าวได้ว่ารูปแบบงานประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวร้อยเอ็ดนั้น เป็นงานทีตระหนักถึงคุณค่าของการแสดงออกถึงความมกตัญญูทเวทีต่อบุพการีชน เพราะเป็นการสืบทอดประเพณีอันดีงามของชาวอีสาน และเป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาด้วยการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าให้แพร่ขยายสู่สาธารณชน ได้แก่สถาบันครอบครัวในการปลูกฝังความมกตัญญูทเวที งานประเพณีบุญแจกข้าวจึงเป็นเวทีในการแสดงออกถึงคุณธรรมนี้โดยตรงจากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ¹²

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 6 ได้กล่าวว่า ชาวร้อยเอ็ดนั้น มีแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องการทำบุญแจกข้าวว่าเป็นอีกวิธีในการแสดงออกถึง ความมกตัญญูทเวที แก่ผู้ตายดังจะเห็นได้จากการทำบุญอุทิศใน เรื่องของพระเจ้าพิมพิสารทั้งนี้โดยมีความเชื่อที่ว่า ผู้ตายนั้นย่อมได้รับส่วนบุญทีญาติอุทิศไปให้จาก ญาติในโลกนี้เท่านั้นและจะเห็นได้ว่าประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวร้อยเอ็ดหรือชาวอีสานในแต่ ละภาค เป็นเวทีในการแสดงออกถึงความมกตัญญูทเวทีต่อผู้มีพระคุณโดยมีความเชื่อที่ปรากฏในคำ สอนทางพระพุทธศาสนาและ เป็นอีกประเพณีของชาวอีสานทีก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม อีกทั้งยังเป็น ประเพณีความเชื่อทีถูกต้องดีงามของชาวอีสานและประเพณีการทำบุญแจกข้าวในแง่ของ จุดประสงค์หรือว่าแก่นสาระของงานประเพณีการทำบุญแจกข้าว ของชาวพุทธในจังหวัดร้อยเอ็ด ตลอดถึงชาวพุทธในภาคอีสานนั้น ถือว่าเป็นงานทีเกิดมาจากความรักความมกตัญญูทเวทีเป็นพื้น กล่าวคือผู้ทีเป็นบุตรธิดาหรือเจ้าภาพนั้นย่อมเป็นผู้ทีมีความเกี่ยวข้องกับผู้ตายโดยตรง ในฐานะใด ในฐานะหนึ่งไม่ว่าจะเป็นลูก เมีย พ่อแม่หรือญาติพี่น้องเพราะความคิดถึงสิ่งทีเขาได้ทำคุณความดีกับเรา มาก่อนจึงได้คิดถึงอุปการะนั้นจึงได้มาทำบุญแจกข้าวหรือบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ผู้ทีจากไป นั้น ดังนั้น งานประเพณีบุญแจกข้าวนี้จึงเป็นงานทีเกิดมาจากความมกตัญญูทเวทีเป็นหลัก อีกทั้งใน ประเพณีการทำบุญแจกข้าวของเป็นการทำหน้าทีของผู้ทีเป็นลูกเป็นหลาน ตามหลักของญาติธรรมอัน พึงปฏิบัติต่อผู้มีพระคุณหรือบิดามารดาทีว่า เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วก็ควรทำบุญแจกข้าวอุทิศให้ท่าน เรียกว่า ได้แสดงออกถึง ความมกตัญญูทเวที ต่อผู้มีพระคุณหรือผู้ทีเราเคารพ และจากคำสัมภาษณ์ ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำของ¹³

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 ได้กล่าวว่า ประเพณีการทำบุญแจกข้าวเป็นอีกประเพณีในการ บูชาพระคุณของท่านผู้ล่วงลับไป ถือได้ว่าเป็นการแสดงออกถึงความมกตัญญูความเคารพนับถือและ ความมีน้ำใจต่อท่านว่า เมื่อท่านล่วงลับจากไปเราก็ไม่ได้ทอดทิ้งท่าน ระลึกนึกถึงพระคุณของท่านโดย

¹² สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2567.

¹³ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2567.

การทำบุญแจกข้าวเพื่ออุทิศส่วนบุญให้ท่านในทางพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเรื่องของกรรมและผลของกรรม คือ ทำดีย่อมได้ดีทำชั่วย่อมได้ชั่ว และเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดโดยหลักคำสอนเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันและเกี่ยวข้องกับประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวยุโรปเป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นการทำบุญทั่วไปหรือจะเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งในสมัยพุทธกาลก็มีการทำบุญในลักษณะการทำบุญอุทิศตัวอย่างเรื่อง พระเจ้าพิมพิสารทำบุญอุทิศให้แก่เปรตที่เคยเป็นญาติของพระองค์ได้มาเข้าฝันหลังจากที่ พระเจ้าพิมพิสารได้ถวายวัดเวฬุวันแด่พระพุทธเจ้าถือว่าเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา และได้กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้เปรตผู้เป็นญาติของพระองค์ในอดีตจึงทำให้เปรตเหล่านั้นหลุดพ้นจากความทุกข์ ซึ่งถือว่าเป็นแบบอย่างการทำแจกข้าวหรือบุญอุทิศให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว¹⁴

จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่าน จึงพอสรุปได้ว่า ประเพณีบุญแจกข้าวเป็นงานประเพณีที่แสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ เป็นงานที่ตระหนักถึงคุณค่าของการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อบุพการีชน เพราะเป็นการสืบทอดประเพณีอันดีงามของชาวอีสาน และเป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาด้วยการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนให้แพร่ขยายสู่สาธารณชน ได้แก่สถาบันครอบครัวและสังคมในการปลูกฝังความกตัญญูต่อบุพการี งานประเพณีบุญแจกข้าวจึงเป็นเวทีในการแสดงความเคารพนับถือและความมีน้ำใจต่อผู้ที่เราเคารพ เมื่อท่านล่วงลับจากไปเราก็ไม่ได้ทอดทิ้งท่าน ระลึกนึกถึงพระคุณของท่านที่เคยเลี้ยงเรามาเมื่อท่านล่วงลับไปก็ทำบุญแจกข้าวเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้ท่าน

สรุปในหัวข้อ “บูรณาการประเพณีบุญแจกข้าวด้านความเชื่อด้วยหลักพุทธจริยศาสตร์ในหลักกตัญญูต่อบุพการีของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด” จึงพอสรุปได้ว่า ด้านความเชื่อและหลักกตัญญูต่อบุพการีที่ปรากฏในงานประเพณีบุญแจกข้าว ประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ดมีความเชื่อเรื่องความกตัญญูต่อญาติพี่น้องและผู้มีพระคุณที่เสียชีวิตไปแล้ว การจัดงานประเพณีบุญแจกข้าวจึงเป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณที่เสียชีวิตไปแล้ว เพื่อให้ดวงวิญญาณของคนเหล่านั้นได้รับบุญกุศลและไปเกิดใหม่ไม่ต้องวนเวียนเพื่อรอรับส่วนบุญอีกต่อไป เป็นหลักปฏิบัติให้ไปสู่ความสุขทั้งผู้ให้และผู้รับในรูปแบบงานประเพณีบุญแจกข้าว อีกทั้งยังเป็นการอนุเคราะห์ตนเองและญาติพี่น้องให้ร่วมกันทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและได้ช่วยเหลือสังคมให้มีความสุขอีกด้วย

4.2 บูรณาการประเพณีบุญแจกข้าวด้านความสามัคคีด้วยหลักพุทธจริยศาสตร์ในหลักสังคหวัตถุ 4 ของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะนำมาศึกษาคือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับด้านความสามัคคีในประเพณีบุญแจกข้าวและ นำมาบูรณาการร่วมกับหลักหลักพุทธจริยศาสตร์หลักสังคหวัตถุ 4 นั้นเป็นอย่างไรซึ่งจะได้ข้อมูลโยศึกษาจากการสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่าน ในหัวข้อดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

¹⁴ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2567.

4.2.1 ด้านความสามัคคี

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์เกี่ยวกับ ประเพณีบุญแจกข้าวด้านความสามัคคี ได้ข้อมูลจากการให้สัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่าน ดังต่อไปนี้

จากคำสัมภาษณ์ของ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 6** ได้กล่าวว่า การจัดประเพณีบุญแจกข้าวหรือประเพณีต่าง ๆ ในชุมชนสิ่งที่สำคัญเป็นอันดับแรกก็คือ ความสามัคคี เพราะว่าทุกคนมีความสามารถในแต่ละด้านไม่เหมือนกันจึงแบ่งหน้าที่ให้รับผิดชอบอีกทั้ง เพื่อการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม เพื่อความสงบสุขความเจริญของสังคม มนุษย์ทุกคนสามารถร่วมมือกันมีความสมัครสมานสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการสร้างสรรค์สังคมให้เกิดสุขได้ด้วยการปฏิบัติตามสุภาษิตที่ว่า สุขาสังขัสสามัคคี แปลว่า ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะนำมาความสุขมาให้ ความสามัคคี คือ พลังเป็นคลังแห่งความสุข การสนับสนุนคนผู้พร้อมเพรียงกันก็เป็นสุขผู้ยินดีในคนผู้พร้อมเพรียงกันและ ความพร้อมเพรียงย่อมนำมาซึ่งกุศลคือความสุขที่เกิดจากความสามัคคีในหลักดังกล่าวนี้ ซึ่งประเพณีบุญแจกข้าวเป็นประเพณีที่ก่อให้เกิดความสามัคคี คือ ทำให้เราสามารถร่วมมือร่วมใจกันทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สำเร็จลุล่วง การที่แต่ละคนต่างช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประสานงาน ประสานประโยชน์กันให้งานที่ทำสำเร็จผลทั้งแก่ตน แก่ผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นงานบุญหรืองานประเพณีหรืองานใดก็ตาม จะขาดความสามัคคีไม่ได้ อีกทั้งประเพณีบุญแจกข้าวยังทำให้คนในหมู่บ้านชุมชนร่วมกันทำกิจกรรมก่อให้เกิดความสามัคคี พร้อมเพรียงกันทำก่อให้เกิดความเจริญของชุมชนในสังคมนั่นเองและ จุดมุ่งหมายของความสามัคคีของชุมชนทุกหมู่เหล่า มีอยู่ 2 ประการ ได้แก่ 1) ความสามัคคีพร้อมเพรียงของหมู่ชนนำมาซึ่งประโยชน์ 2) ความสามัคคีพร้อมเพรียงทำให้เกิดความสุข ทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่นและ จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ¹⁵

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 ได้กล่าวว่า ความสามัคคี ไว้ว่า ในการจัดทำประเพณีบุญแจกข้าวหรือจัดประเพณีบุญต่าง ๆ ต้องมีความพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน การให้ความร่วมมือในการกระทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี โดยต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ที่ได้จากส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว รวมทั้งมีความรักในหมู่คณะของตนความสามัคคีอาจจะ เกิดจากการแสดงออกในด้านความร่วมมือ ร่วมใจ ร่วมแรงทางกาย ทางวาจา และทางใจของผู้คนเพื่อก่อให้เกิดความสำเร็จแก่งานที่ทำ อีกทั้งประเพณีบุญแจกข้าวจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าทุกคนที่เป็นเครือข่ายไม่ให้ความสามัคคีเอาใจใส่ในสิ่งที่ตนเองทำและ หากคนในครอบครัวพร้อมเพรียงกันประชุมปรึกษากันพร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่จะต้องทำ หมายความว่า ในการประชุมนั้นย่อมมีกำหนดเวลา ทุกคนควรตรงต่อเวลา ไม่ใช่ต่างคนต่างเข้าหรือต่างคนต่างออกตามชอบใจซึ่งเป็นการเสียระเบียบ เสียมรรยาทอาจทำให้เวลาดังที่ได้กล่าวแล้วเมื่อเข้าประชุมแล้ว ต้องพร้อมเพรียงช่วยกันทำกิจที่จะต้องทำหมายความว่ากิจใดที่ หมู่ชนจะต้องทำร่วมกันด้วยกำลังกายหรือกำลังวาจาหรือกำลังความคิด ก็ต้องร่วมกันทำกิจนั้น ช่วยกันทำช่วยกันพูด ช่วยกันคิดปรึกษาหารือกัน ช่วยแก้ไขสิ่งไม่ดีให้ดีขึ้นส่งเสริมสิ่งที่ดีให้ดียิ่งขึ้น ทำได้อย่างนี้ก็จะมีความเจริญ จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ¹⁶

¹⁵ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2567.

¹⁶ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2567.

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 10 ได้กล่าวว่า ความสามัคคีเป็นหน้าที่โดยตรงของคนในชุมชนรวมถึงใน ด้านพระสงฆ์ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำด้านจิตใจ เพราะสังคมไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นสถาบัน ที่มีความเกี่ยวพันกับชุมชนมาเป็นระยะเวลายาวนาน นับตั้งแต่ในอดีตถึงปัจจุบันสถาบันพระพุทธศาสนาซึ่งมีพระภิกษุสงฆ์เป็นตัวแทนทำหน้าที่ถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนให้แก่ประชาชน ได้นำไปปฏิบัติขณะเดียวกันก็ดำรงอยู่ในฐานะผู้นำชาวพุทธในสังคมทำให้พระสงฆ์และ วัดมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนเพราะวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจและพฤติกรรมต่าง ๆ ของประชาชน ทั้งทางด้านพิธีกรรมทางศาสนาโดยพระสงฆ์เป็นผู้นำพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาและ การจัดงานประเพณีบุญแจกข้าวหรือการทำบุญต่าง ๆ ในชุมชนทุกคนต้องพร้อมใจกันในการประพฤติปฏิบัติในทิศทางเดียวกันทั้งในด้าน วัด บ้าน ชุมชน อะไรที่เป็นปัจจัยต่อชีวิตและสังคมก็ไม่ล่วงละเมิดหรือไม่ปฏิบัติในสิ่งที่ผิดที่จะนำผลเสียหายมาสู่สังคม ทั้งนี้ประโยชน์ในระดับสังคมต้องเริ่มจากครอบครัวมีความสุขอบอุ่น เพราะครอบครัวนั้นมีการสั่งสอนกันด้วยความรู้ที่เป็นประโยชน์ มุ่งสอนกันเพื่อให้สามารถนำเอาความรู้นั้นมาใช้สังคมที่ตนอยู่อาศัย มีความเมตตากรุณาต่อกันทั่วหน้า ไม่ฝ่าฝืนกฎระเบียบของสังคมยอมรับความสำคัญของกันและกัน จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ¹⁷

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 ได้กล่าวว่า การจะจัดประเพณีบุญแจกข้าว นั้น วัด บ้าน ชุมชน ต้องพร้อมใจกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจึงจะก่อให้เกิด ความสามัคคี หรือพลังของหมู่คณะมนุษย์เรา ไม่สามารถใช้ชีวิตอยู่ในสังคมเดียวได้ ต้องอาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกัน เพราะมนุษย์โดยธรรมชาติแล้วนั้น ถือได้ว่าเป็นสัตว์สังคม คือจะต้องมีชีวิตร่วมกันกับบุคคลอื่นๆ ติดต่อกันสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน พึ่งพาอาศัยกันไม่สามารถใช้ชีวิตร่วมกันในสังคมอย่างอิสระตามลำพังแต่ผู้เดียวได้ความสนิทสนมกลมเกลียวกันทำอะไรก็รวมกลุ่มกันทำแสดงให้เห็นถึงความ เป็นพวกเดียวกัน มีความปรองดองกัน มีความสามัคคีกัน หรือ สังคมสามัคคี อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขคำสอนในทางพระพุทธศาสนา 6 ประการ คือ (1) การตั้งอยู่ในเมตตาภาวกรรม (2) ตั้งอยู่ในเมตตาวิจิตรกรรม (3) ตั้งอยู่ในเมตตาโมกขกรรมทางใจ (4) ตั้งอยู่สัจจธรรม (5) เมื่อได้ของสิ่งใดมาโดยชอบธรรมก็รู้จักแบ่งปัน (6) ตั้งอยู่ในศีลสามัญญตา คือ ความประพฤติสุจริตดีงามถูกต้องตามระเบียบวินัย (7) ตั้งอยู่ในทวิญญูสามัญญตาและ หลักดังกล่าวจะทำให้เกิดความเห็นชอบร่วมกัน พร้อมใจกันเพื่อที่จะให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งบรรลุเป้าหมายในสิ่งที่วางไว้ผลตามมาจากกิจกรรมอันนี้คือการมีความพร้อมเพรียงกัน ของผู้ที่อยู่ในสังคมส่วนย่อย คือ ระดับครอบครัวหรือกลุ่มเครือญาติ ความสามัคคีกลมเกลียวกันระหว่างสมาชิกในครอบครัวและญาติมิตร ถือว่าเป็นกิจกรรมที่แสดงออกถึงความดี ความสามัคคีและน้ำใจอันเกื้อกูลต่อกันของคนในสังคม อันจะเป็นแรงที่ช่วยขับเคลื่อนกิจกรรมของกลุ่มคนในสังคม ให้เป็นไปด้วยความเข้าใจและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน กล่าวคือ กิจกรรมอันนี้ สามารถเป็นสื่อสัมพันธ์ของสถาบันครอบครัว อันเป็นส่วนประกอบของสถาบันทางสังคม จะส่งผลให้เกิดความมีเสถียรภาพทางสังคมอย่างไรก็ดี ในระดับสถาบันครอบครัว ที่เป็นสังคมหน่วยแรกสุด ในโครงสร้างทางสังคมใหญ่นั้น มีประโยชน์ที่พึงจะได้รับจากกิจกรรม ของการแจกข้าวอย่างมากมาย กล่าวคือนอกจากจะเป็นการช่วยชักนำให้บรรดาญาติพี่น้องทั้งหลายมาร่วมกันทำความ

¹⁷ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2567.

ดียังเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์กันระหว่างเครือข่ายอีกด้วย จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ¹⁸

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 ได้กล่าวว่า ในการจัดงานประเพณีการทำบุญแจกข้าวนั้นให้ข้อคิดเกี่ยวกับความสามัคคีและมีประเด็นในเรื่องการใช้เป็นสื่อสอนธรรมในด้านสังคมได้ทั้งนี้ก็สืบเนื่องจากมนุษย์นั้นจะต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคมใหญ่การจัดงานบุญงานกุศลถือว่าเป็นกระบวนการหนึ่งที่จะสามารถที่จะทำให้ผู้คนมารวมตัวกันได้ หรือมาทำกิจกรรมเพื่อที่จะได้มีโอกาสสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เริ่มมาจากการรวบรวมคนในสังคมนั้นระดับย่อย ๆ คือสังคมครอบครัวก่อนที่จะพัฒนาไปสู่สังคมที่กว้างขวางขึ้น เช่นสังคมนั้นหมู่บ้านและชุมชนการรวมตัวกันทำกิจกรรมร่วมกันเช่นนี้ถือว่าเป็นการ ทำให้สังคมมีความมั่นคงคือมี “ความสามัคคี” กันสามารถที่จะสร้างงานให้เกิดสร้างความเห็นอกเห็นใจให้เกิดขึ้นในที่สุดก็สามารถที่จะนำพาให้เกิดการพัฒนาสังคมขึ้น เพราะเมื่อบุคคลมารวมตัวกันด้วยกิจกรรมบุญแจกข้าวนี้ก็ก่อให้เกิดคุณธรรมขึ้นในจิตใจในข้อที่เป็นหลักการที่สำคัญ ที่จะนำไปสู่การขจัดปัญหาทั้งหลายทั้งปวง หลักธรรมทั้งหลายนี้เป็นสาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ ทำให้เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ เพื่อความไม่วิวาท เพื่อความสามัคคีและเพื่อความปรองดองอันหนึ่งอันเดียวกันกล่าวได้ว่าการจะจัดงานประเพณีการทำบุญแจกข้าวหรือประเพณีต่าง ๆ ของคนทางภาคอีสานต้องอาศัยความสามัคคีของคนในพื้นที่มาช่วยกันการประกอบพิธีกรรม การจัดงานประเพณีบุญแจกข้าวก็เช่นเดียวกัน หากไม่มีหลักแห่งความสามัคคีดังที่ได้กล่าวมาแล้วก็จะไม่สามารถที่จะดำเนินการจัดงานให้ประสบความสำเร็จได้เลย การที่คนเราจะสามัคคีกันได้จะต้องประชุมปรึกษาหารือกันบ่อย ๆ ซึ่งในประเพณีการทำบุญแจกข้าวนี้ก็จะมีหลักการหนึ่งที่จะต้องทำก็คือการประชุมปรึกษาหารือกันในการจัดเตรียมงานการเชิญแขกการเตรียมสิ่งของที่จะนำมาใช้ในพิธีกรรมนั้นจะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชนหรือในหมู่บ้านเป็นหลักหากไร้เสียซึ่งการพูดคุยหรือการประชุมกันงานการที่จะทำก็จะไม่สำเร็จ ซึ่งการสร้างสามัคคีผ่านประเพณีบุญแจกข้าวของชาวร้อยเอ็ด ก็สอดคล้องกับหลักธรรมที่ทำให้เกิดความอนุเคราะห์ต่อกันตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา มีความคิดเห็นที่โน้มนำไปสู่จุดหมายเดียวกันได้แก่หลัก ความรักความเมตตาต่อกัน เพราะเป็นหลักธรรมที่เกื้อกูลกัน ซึ่งทั้ง 2 หลักจะเห็นอยู่ในประเพณีบุญแจกข้าวได้อย่างชัดเจนอีกทั้งจากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ¹⁹

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 14 ได้กล่าวว่า ในการจัดงานประเพณีบุญแจกข้าวของชาวอีสานต้องอาศัยหลักความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน งานประเพณีบุญแจกข้าวจนถึงจะสำเร็จได้ก็ด้วยการให้ความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจกันทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยความเต็มใจ มองให้เห็นความสำคัญและเป้าหมายคือความสำเร็จและผลของงานนั้น ๆ การจัดงานประเพณีทำบุญแจกข้าวเป็นการได้แสดงออกซึ่งความสามัคคีทั้งของคนในครอบครัวญาติพี่น้องตลอดจนบ้านใกล้เคียง เพราะต้องมาช่วยกันทำงานบุญ ซึ่งความสามัคคีนี้เกิดขึ้นจากการเคารพนับถือกัน ต้องการแบ่งเบาภาระของเจ้าภาพ บรรยาการของการทำงานเป็นไปด้วยความสุข เพราะเป็นการได้สละความเกียจคร้านตระหนี่ ความโกรธ ความดูหมิ่น เป็นต้น มุ่งแต่ให้งานนั้นเป็นไปด้วยความราบรื่นและความสามัคคีเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อสังคมสำหรับประเพณีบุญแจกข้าวเป็นอีกประเพณีที่สำคัญของประชาชนชาว

¹⁸ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2567.

¹⁹ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2567.

ร้อยเอ็ด เพราะหากไม่มีความสามัคคีก็ย่อมแสดงถึงการที่คนในสังคมนั้นมีความเพิกเฉยต่อธุระของส่วนรวมหรือการแตกสามัคคีกัน ซึ่งทำให้เกิดผลเสียมากมายเช่น การทะเลาะกันไม่ร่วมมือกันทำงาน เป็นต้น ผู้ที่มาร่วมงานประเพณีบุญแจกข้าวต้องมีความสามัคคีกับคนในชุมชนไม่อาจบังคับกันได้ คือมองเห็นคุณค่าความสำคัญจึงได้ช่วยเหลือโดยการร่วมแรงร่วมใจกันโดยไม่คาดหวังสิ่งตอบแทน เมื่อมีคนอื่นช่วยเหลือตนคนที่ได้รับความช่วยเหลือก็ควรจะมีน้ำใจตอบแทนคนอื่นเหมือนกัน อีกทั้งงานประเพณีบุญแจกข้าวเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านชาวบ้านได้ให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมและให้ความสำคัญกับชุมชน จึงแสดงให้เห็นว่าความสามัคคีที่เกิดจากงานประเพณีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ชาวจังหวัดร้อยเอ็ดให้ความสำคัญต่อคนในชุมชนและมีการร่วมมือกันจัดงานประเพณีนี้ขึ้นมาในชุมชน หลังจากมีการตายของสมาชิกในชุมชนและ การจัดงานประเพณีทำบุญแจกข้าวเป็นการได้แสดงออกซึ่งความสามัคคีทั้งของคนในครอบครัวญาติพี่น้องตลอดจนบ้านใกล้เคียง เพราะต้องมาช่วยกันทำงานบุญ ซึ่งความสามัคคีนี้เกิดขึ้นจากการเคารพนับถือกัน ต้องการแบ่งเบาภาระของเจ้าภาพ บรรยาการของการทำงานเป็นไปด้วยความสุข เพราะเป็นการได้สละความเกียจคร้านตระหนี่และความเห็นแก่ตัวก็ว่าได้อีกด้วยอีกทั้ง คำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ²⁰

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 15 ได้กล่าวว่า การทำบุญแจกข้าวนี้นอกจากจะเป็นการแสดงถึงความรักและเคารพต่อผู้ล่วงลับไปของชาวร้อยเอ็ดอีกทั้งยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสามัคคี ในการรวมตัวช่วยเหลือกันจัดกิจกรรมงานประเพณีบุญแจกข้าวของคนจังหวัดร้อยเอ็ดแสดงให้เห็นว่าชาวร้อยเอ็ดมักมีกิจกรรมที่รวมกลุ่มกันทำ เนื่องจากโดยนิสัยของคนอีสานแล้วจะมีการรวมกลุ่มกันตลอดเวลาเพื่อจะได้มีโอกาสช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการแบ่งปันซึ่งกันและกันอันเป็นสิ่งที่ดีเป็นงามของสังคม ประเพณีนี้ถูกถ่ายทอดโดยบรรพบุรุษของคนอีสานที่ยังคงสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบันนี้ก็ยังสามารถเห็นได้ในทุกพื้นที่ของภาคอีสาน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความศรัทธาที่แรงกล้าในคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ เกิดจากความเชื่อตามนิทานธรรมบทเรื่อง เปตกรพระญาติของพระเจ้าพิมพิสาร ได้ยกยอกเงินวัดไปเป็นของตนเองครั้นตายไปแล้วได้ไปเกิดเป็นเปรตในนรกและ เมื่อพระเจ้าพิมพิสารถวายทานแด่พระพุทธเจ้าแล้วมีอุทิสให้ญาติที่ตาย กลางคืนพวกญาติที่ตายมาแสดงตัวเปล่งเสียงนำกลั้วให้ปรากฏใกล้พระราชนิเวศน์ รุ่งเช้าได้เสด็จไปทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทูลเหตุให้ทราบ พระเจ้าพิมพิสารจึงถวายทานอีก แล้วอุทิสส่วนกุศลไปให้ ญาติที่ตายไปจึงได้รับส่วนกุศล ดังนั้น การจัดงานประเพณีบุญแจกข้าว คือการทำเพื่ออุทิสส่วนกุศลแก่ญาติผู้ตายแล้ว ถือเป็นประเพณีที่ต้องทำเป็นประจำของชาวร้อยเอ็ด²¹

จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่านจึงพอสรุปได้ว่า ด้านความสามัคคีที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวนี้ซึ่งถือได้ว่าเป็นงานประเพณีที่เกิดขึ้นจากความสามัคคีของคนในสังคม ในการจัดทำประเพณีบุญแจกข้าวทุกฝ่ายต้องมีความสามัคคีพร้อมเพียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน โดยการให้ความร่วมมือของคนในสังคมในการกระทำกิจกรรมให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี โดยต้องคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว รวมทั้งมีความเอาใจใส่ในงานเพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงด้วยดี

²⁰ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2567.

²¹ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2567.

4.2.2 หลักพุทธจริยศาสตร์ “หลักสังคหัตถ์ 4”

สำหรับหัวข้อของนี้ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์เกี่ยวกับ หลักพุทธจริยศาสตร์หลักสังคหัตถ์ 4 ในประเพณีบุญแจกข้าว ได้ข้อมูลจากการให้สัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่าน ดังต่อไปนี้

จากคำสัมภาษณ์ของ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 1** ได้กล่าวว่า หลักสังคหัตถ์ 4 ทำให้บุคคลคิดถึงกัน รักใคร่นับถือกันและประสานหมู่คณะไว้ได้ตรงกับ ข้อ 3 อรรถจริยา คือ การทำประโยชน์แก่เขา การทำบุญแจกข้าวเป็นการแสดงน้ำใจต่อกันเพราะ คนที่มาช่วยงานต่างมาด้วยความคิดช่วยเหลือกัน ไม่หวังค่าตอบแทน ฝ่ายเจ้าภาพเห็นน้ำใจคนอื่นดังนี้แล้วก็ตอบแทนน้ำใจคนที่มาช่วยงานนั้นด้วยการเลี้ยงข้าวปลาอาหาร ซึ่งทำให้ทั้งสองฝ่ายมีความสุขกับการได้ช่วยเหลือเกื้อกูลกันและ การให้ความช่วยเหลือจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยจิตคิดเสียสละหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า จิตอาสา คืออาสาทำประโยชน์แก่คนอื่นโดยที่เขาไม่ต้องขอร้อง การอาสาที่แท้จริงจะไม่มีการคาดหวังผลตอบแทนคือวัตถุสิ่งของหรือเงินทอง หวังเพียงแต่ให้งานของคนที่มาช่วยเหลือนั้นสำเร็จเท่านั้นอีกทั้ง หลักสังคหัตถ์ 4 เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น ผูกไมตรี เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล หรือเป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ในข้อที่ 1 ทาน คือ การให้ หรือการเอื้อเฟื้อแบ่งปันของ ๆ ตนเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่นให้แก่ผู้มาร่วมงานบุญแจกข้าว ส่วน ในข้อที่ 2 ปิยะวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจแก่ผู้มาร่วมกิจกรรมงานประเพณีการทำบุญแจกข้าว อีกทั้งคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ²²

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 4 ได้กล่าวว่า หลักสังคหัตถ์ 4 ข้อ อรรถจริยา ทำตนให้เป็นประโยชน์ เราช่วยกันงานที่ว่ายากก็จะสำเร็จลุล่วงไปได้ถ้าเราร่วมมือกันเพราะฉะนั้นตรรกนี้เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่จะทำให้เราเกิดรักความผูกพันของบุคคลที่อยู่ร่วมกันในสังคม ในการบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์มี 2 ประการ คือ ต้องทำตัวเราเป็นคนดี มีประโยชน์เสียก่อน และสร้างประโยชน์ให้คนอื่นอีกทั้ง หลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการทำบุญแจกข้าวคือ สังคหัตถ์ 4 แปลว่า ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์ การให้ การเสียสละ การแบ่งปันเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น ช่วยปลูกฝังให้เป็นคนที่ไม่เห็นแก่ตัว แบ่งปันกัน ส่วน ปิยะวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน จริงใจ ไม่พูดหยาบคาย ก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เหมาะกับกาลเทศะ พูดดีต่อกัน อรรถจริยา ช่วยเหลือกัน และสมานัตตา การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ โดยประพฤติตัวให้มีความเสมอด้านเสมอปลาย วางตัวดีต่อกันหลักดังกล่าวจะปรากฏในการทำบุญแจกข้าวของชาวอีสานและ หลักสังคหัตถ์ 4 ทุกข้อ เป็นหลักคำสอนที่ปรากฏในบุญแจกข้าวที่หลักธรรมเหล่านี้จะปรากฏในทุกบุญก็ตาม แต่ปรากฏเด่นชัดในบุญแจกข้าวของชาวอีสาน เพราะหลักธรรมนี้เป็นหลักธรรมที่เป็นสากลซึ่งทุกสังคมสามารถเข้าถึงได้ ด้วยการเสียสละการประพฤติตนให้เป็นปกติในหน้าที่ของตนเองและการพูดจาดี การแสดงออกเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นการปฏิบัติที่เกิดจากบุคคลนั่นเอง จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ²³

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 ได้กล่าวว่า สังคหัตถ์ 4 คือ เป็นหลักธรรมที่จะนำชุมชน สังคมและบุคคลไปสู่ความสุขความเจริญได้ สังคมและชุมชนนั้น ประกอบขึ้นด้วยบุคคลดีและคนไม่ดี มีทั้งคนร้ายและยากจน จึงจำเป็นต้องอาศัยหลักสังคหัตถ์ 4 ได้แก่ ทาน เป็นการให้สิ่ง คือ เราเกิดมา

²² สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2567.

²³ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2567.

ชีวิตอยู่ได้ก็เพราะอาศัยการให้หรือการช่วยเหลือกันและกัน ปิยวาจา คือ พูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ น่าฟังและ ควรต้องเป็นวาจาที่เป็นสัจจะจริงใจ และมีประโยชน์แก่ผู้ฟัง อัตถจริยา คือ การทำประโยชน์แก่บุคคลอื่น การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ สมานัตตตา คือ ความเสมอต้นเสมอปลายของตนเองกับบุคคลอื่น ไม่ถือตัวมีความเป็นคนเสมอต้นเสมอปลายเหมือนกัน เช่น เห็นบุคคลคนอื่นได้ดีมีความสุขก็ควรมีความยินดีกับเขาด้วยไม่ริษยาถิ่น การคบครอง การวางตัวเองเป็นที่รักใคร่ นับถือของคนทั่วไปและ เป็นหลักแห่งการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในการอยู่ร่วมกันอันเป็นไปเพื่อดูแลกันการให้การเผื่อแผ่แก่กันซึ่งเป็นข้อสำคัญเพราะว่าทุก ๆ คนย่อมต้องการความช่วยเหลือจากกันและกัน และการแบ่งปันไม่ได้มีแต่ทรัพย์สินเท่านั้น ยังรวมถึงด้านจิตใจ ยังช่วยให้กำลังใจให้ความรู้ให้การแนะนำให้ข้อเสนอแนะต่าง ๆ เป็นมูลเหตุให้ได้รับความร่วมมือทุกคนจะได้รับความสุขร่วมกัน แต่หากสมาชิกในสังคมคิดเห็นแต่ประโยชน์ตนเองมากกว่าส่วนรวมเปรียบเทียบเหมือนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ในข้อ (2) ปิยวาจา คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะน่าฟังชี้แจง เป็นหลักฐานชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจให้กำลังใจรู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดีสามัคคีเกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อาจกล่าวได้ว่า ปิยวาจา ในสังคหะวัตถุ 4 เปรียบเหมือนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน เช่น การใช้คำพูดอย่างสุภาพไพเราะและน่าฟังใช้คำพูดเป็นประโยชน์มีเหตุผลและ ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์กันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน ในข้อ (3) อุตถจริยา ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชนจะทำให้เกิดความเคารพรักกันและกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อการอยู่ร่วมกับชุมชน รวมทั้งปลูกฝังให้เป็นคุณธรรมประจำใจจนเกิดเป็นคุณธรรมในการอยู่ร่วมกันในชุมชน จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ²⁴

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 ได้กล่าวว่า หลักสังคหวัตถุ 4 เป็นเสมือนยานพาหนะที่จะนำมนุษย์ไปสู่ความสุขความเจริญ สังคมของมนุษย์ประกอบขึ้นด้วยบุคคลที่มีภูมิหลังแตกต่างกันมีทั้งคนดีและคนไม่ดี มีทั้งคนที่ร่ำรวยและยากจน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องอาศัย สังคหวัตถุ 4 เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวบุคคลแต่ละคนให้มีความผูกพันกัน เพื่อสังคมจะได้ดำรงอยู่ในความสงบ และได้รับการพัฒนาให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น พระพุทธองค์ทรงชี้แนะไว้ว่าถ้าสังคมใดปราศจาก สังคหวัตถุ 4 แล้ว สังคมนั้นก็จะมีแต่ความยุ่งเหยิง ไร้สันติสุข ด้วยเหตุดังกล่าวพุทธศาสนิกชนจึงทำความเข้าใจเรื่องสังคหวัตถุ 4 ให้ถ่องแท้ดังต่อไปนี้ (1) หาน คือ การให้ การเสียสละ หรือให้ปันสิ่งของ ๆ ตนเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้แต่ฝ่ายเดียว คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้เราไม่เป็นคนละโมภ ไม่เห็นแก่ตัว เราควรคำนึงอยู่เสมอว่า ทรัพย์สินสิ่งของที่เรามาได้ไม่ใช่สิ่งจีรังยั่งยืน เมื่อเราสิ้นชีวิตไปแล้วก็ไม่สามารถจะนำติดตัวไปได้ การเสียสละ การบริจาคทานต่อกัน (2) ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์และเหมาะสมกับกาลเทศะ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการพูดเป็นอย่างมาก เพราะการพูดเป็นบันไดขั้นแรกที่จะสร้างมนุษยสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้น กิจกรรมงานธรรมาสน์ต่าง ๆ อาจประสบกับความล้มเหลวถ้าหากไม่ใช้ปิยวาจาในการติดต่อสื่อสารกันและกัน บุคคลก็อาจประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ถ้ารู้จักใช้ปิยวาจาตั้งคำพ้องเพยที่ว่า “พูดดีเป็นศรีแก่ตัว” (3) อุตถจริยา คือ ประพฤติในสิ่งที่เป็น

²⁴ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2567.

ประโยชน์กับคนอื่น ด้วยการปฏิบัติตามแนวทางดังต่อไปนี้ มีความประพฤติชอบทางกาย เรียกว่า กายสุจริต (4) สมานัตตตา คือการเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติ เสมอต้นเสมอปลาย คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้เราเป็นคนที่มีจิตใจหนักแน่นไม่โลเล รวมทั้งยังเป็นการสร้างความนิยมและไว้วางใจให้แก่ผู้อื่นอีกด้วย เราสามารถนำหลักธรรมดังกล่าวนี้มาใช้เป็นแบบแผนในการใช้ชีวิตได้ ซึ่งก็จะทำให้เรานั้นสามารถยึดเหนี่ยวน้ำหรือครองใจผู้อื่นได้ เป็นอย่างดีหลักอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวบุคคล ให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปกติสุขสามารถใช้เป็นตัวแบบแผนในการดำเนินชีวิตธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์กัน ซึ่งเป็นเครื่องประสานใจและเหนี่ยวรั้งใจคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ และ ทำให้อยู่กันด้วยความรักความปรารถนาดีต่อกันและ ในข้อ อตถจริยา การประพฤติเป็นประโยชน์แก่ทั้งตนเองและผู้อื่น รู้จักการเสียสละไม่เห็นแก่ตัวไม่เห็นแก่ความสุขความสบายส่วนตัว พุทฺธมฺพการในการช่วยเหลือผู้อื่น จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ²⁵

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 14 ได้กล่าวว่า หลักสังคหวัตถุ 4 มีความสำคัญ เป็นหลักธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างในสังคมอย่างมีความสุขสันติ ซึ่งการอยู่ร่วมกันในสังคมหรือในหมู่คณะ จำเป็นต้องมีสิ่งที่จะมายึดเหนี่ยวจิตใจและ ประสานหมู่คณะผูกมิตรไมตรีกับคนรอบข้างและการเอื้อเพื่อเกื้อกูล ซึ่งกันและกันทำให้เกิดการอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุขในสังคมและสังคหวัตถุ 4 เป็นเครื่องมือหรือหลักธรรมที่ช่วยประสานสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและ ช่วยขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันด้วยความรัก สามารถนำไปใช้ในระดับครอบครัวจนถึงระดับสังคม อันจะก่อให้เกิดความผาสุกในสังคมเป็นหลักการอยู่ร่วมกันในสังคมหรือในหมู่คณะ จำเป็นต้องมีสิ่งที่จะมายึดเหนี่ยวจิตใจและ ประสานหมู่คณะไว้เพื่อให้อยู่ด้วยกันอย่างสงบสุขได้แก่ ทาน การให้ปัน สิ่งของตนแก่ผู้อื่นที่ควรให้การเอื้อเพื่อเผื่อแผ่เสียสละ ปิยวาจา กล่าวคำสุภาพไพเราะน่าฟัง อตถจริยา การชวนช่วยช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ สมานัตตตา วางตนเสมอต้นเสมอปลายให้ความเสมอภาค²⁶

จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่านจึงพอสรุปได้ว่า สังคหวัตถุ 4 ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์กัน ทาน การให้ การเสียสละ การแบ่งปันเพื่อคนอื่น ช่วยปลูกฝังให้เป็นคนที่ไม่เห็นแก่ตัว แบ่งปันกัน ปิยวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน จริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เหมาะกับกาลเทศะ พูดดีต่อกัน อตถจริยา ช่วยเหลือกัน สมานัตตา การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ โดยประพฤติตัวให้มีความเสมอต้นเสมอปลาย วางตัวดีต่อกัน หลักสังคหวัตถุ 4 ในประเพณีบุญแจกข้าว เป็นหลักประสานผู้คนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและ เป็นหลักธรรมเพื่อการเอื้อเพื่อเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งการอยู่ร่วมกันในสังคมหรือในหมู่คณะ จำเป็นต้องมีสิ่งที่จะมายึดเหนี่ยวจิตใจและ ประสานหมู่คณะผูกมิตรไมตรีกับคนรอบข้างและการเอื้อเพื่อเกื้อกูล ในการจัดทำประเพณีบุญแจกข้าว นั้น หลักสังคหวัตถุ 4 จึงสำคัญอย่างยิ่งในประเพณีนี้

สรุปในหัวข้อ “บูรณาการประเพณีบุญแจกข้าวด้านความสามัคคีด้วยหลักพุทธจริยศาสตร์ ในหลักสังคหวัตถุ 4 ของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด” จึงพอสรุปได้ว่า ด้านความสามัคคีและหลักสังคหวัตถุ 4 ที่ปรากฏในงานประเพณีบุญแจกข้าวเป็นหลักปฏิบัติในการยึดเหนี่ยวจิตใจคน ช่วยให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข โดยการส่งเสริมให้คนมีจิตใจที่โอบอ้อมอารีปรารถนาดีต่อผู้อื่น และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หลักปฏิบัติเหล่านี้สามารถนำมาบูรณาการใช้ในการชีวิตได้ในทุกระดับ ตั้งแต่

²⁵ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2567.

²⁶ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2567.

ระดับครอบครัว ชุมชน สังคม หากทุกคนหันมามีค่านิยมในหลักปฏิบัติเหล่านี้ สังคมก็จะเป็นที่น่าอยู่ยิ่งขึ้นและสิ่งเหล่านี้จะช่วยส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคลในสังคมด้วยกันเองและระหว่างครอบครัวซึ่งจะส่งผลให้เกิดความสุข ในการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างคนในสังคม รวมไปถึงการสร้างความรักต่อบรรพบุรุษของตนเอง และยังช่วยส่งเสริมให้คนในสังคมเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันโดยจะแสดงพฤติกรรมออกมาโดยคำนึงถึงการช่วยเหลือผู้อื่น และการทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมยิ่งขึ้นไปอีก

4.3 บุรณาการประเพณีบุญแจกข้าวด้านอนุรักษ์สืบทอดประเพณีวัฒนธรรมด้วยหลักพุทธจริยศาสตร์ในหลักบุญกิริยาวัตถุของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะนำมาศึกษาก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับด้านอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม นำมาบูรณาการร่วมกับหลักหลักพุทธจริยศาสตร์หลักหลักบุญกิริยาวัตถุ นั้น เป็นอย่างไรบ้างซึ่งจะได้ศึกษาจากการสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิในหัวข้อดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

4.3.1 ด้านอนุรักษ์สืบทอดประเพณีวัฒนธรรม “ประเพณีบุญแจกข้าว”

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์เกี่ยวกับ ด้านอนุรักษ์สืบทอดประเพณีวัฒนธรรมประเพณีบุญแจกข้าว ได้ข้อมูลจากการให้สัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่าน ดังต่อไปนี้

จากคำสัมภาษณ์ของ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 5** ได้กล่าวว่า การอนุรักษ์สืบทอดประเพณีวัฒนธรรมบุญแจกข้าว โดยการปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนและ สังคมได้ตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรม เพื่อเป็นการรักษาฟื้นฟูโดยการเลือกสรรภูมิปัญญาที่กำลังสูญหาย หรือที่สูญหายไปแล้วมาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตและ การอนุรักษ์สืบทอดประเพณีบุญแจกข้าว เป็นการปลูกจิตสำนึกให้กับเยาวชนตระหนักถึงคุณค่า ความสำคัญของประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น อีกทั้งยังเป็นการสนับสนุนกิจกรรมประเพณีและวัฒนธรรมปลูกจิตสำนึกการหวงแหนความเป็นคนท้องถิ่นการรักษาฟื้นฟูให้มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ การอนุรักษ์สืบทอดประเพณีบุญแจกข้าว โดยมีปราชญ์ชุมชนถ่ายทอดประเพณีวัฒนธรรมมีการร่วมอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เยาวชนได้เรียนรู้วิธีการต่าง ๆ ในประเพณีบุญแจกข้าวเรียนรู้เรื่องการอนุรักษ์สืบทอดกิจกรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเพณีวัฒนธรรมโดยใช้วิถีชีวิตกับประเพณีวัฒนธรรมรู้ถึงคุณค่าของวัฒนธรรม และรักในการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมในชุมชนของตนเองให้มากยิ่งขึ้นต่อไป จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ²⁷

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 8 ได้กล่าวว่า การอนุรักษ์สืบทอดประเพณีวัฒนธรรมบุญแจกข้าว อันดับแรกควรสร้างจิตสำนึกคนในสังคมให้เกิดการตระหนักรู้คุณค่าของผู้คนสมัยใหม่ ให้เกิดการหวงแหนและ การคิดที่จะอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมของตนโดยการนำภูมิปัญญาที่ผ่านมามาเลือกสรรกลั่นกรองด้วยเหตุและผลอย่างรอบคอบและรอบด้าน แล้วไปถ่ายทอดให้คนในสังคมได้รับรู้ เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม โดยผ่านการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในรูปแบบงานประเพณีบุญแจกข้าวและการอนุรักษ์สืบทอดประเพณีบุญแจกข้าว ให้คงอยู่ต่อไปโดย

²⁷ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2567.

การให้คนรุ่นใหม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ เช่น การจัดให้เยาวชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมกับการกิจกรรมในงานประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ เพื่อให้พวกเขาเหล่านั้นรู้สึกภาคภูมิใจที่ได้มีส่วนร่วมหรือมีกิจกรรมให้ผู้คนได้มาแสดงความสามารถ เช่น การให้มีส่วนร่วมในพิธีกรรมการทำบุญแจกข้าวเป็นต้น และ ประเพณีบุญแจกข้าวเป็นประเพณีของชาวพุทธที่อาศัยในภาคอีสาน ในการจัดทำประเพณีขึ้นมา นั้นเพื่อเป็นการอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ที่ตายไปตั้งแต่อดีตในสมัยปู่ย่าตายายจนถึงปัจจุบัน จนกลายเป็น ประเพณีที่คู่กับสังคมชาวพุทธในภาคอีสาน การที่ชนรุ่นหลังได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมประเพณีบุญแจกข้าวไม่ว่าจะเป็นด้านใดด้านหนึ่ง ก็ได้ถือว่าการอนุรักษ์สืบทอดประเพณี ให้สืบทอดไปได้และ การที่จะอนุรักษ์สืบทอดประเพณีบุญแจกข้าวกันอย่างแรกเลยก็คือ การสนับสนุนคนในสังคมได้มีส่วนร่วม ในกิจกรรมดังกล่าวนี้ ประการที่สองปลูกฝังจิตสำนึกให้แก่ชนรุ่นหลังได้ท่วงแห่นประเพณีที่ดีงามของบรรพบุรุษของตนเองและ ถ่ายทอดวิชาความรู้เกี่ยวกับการจัดงานประเพณีให้คนรุ่นใหม่ อีกทั้งปลูกฝัง ตั้งแต่เด็กยังอยู่ในชั้นประถม ให้คนรุ่นใหม่ได้มีบทบาทในการตระหนักคุณค่าความสำคัญของ ประเพณีบุญแจกข้าว รวมถึงการร่วมมือกันของหน่วยงานจากภาครัฐ เอกชน ในการอนุรักษ์ประเพณี ท้องถิ่นต้องมีนโยบายครอบคลุมในการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าว ยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ อีกทั้ง²⁸

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 10 ได้กล่าวว่า การอนุรักษ์สืบทอดประเพณีต้องเริ่มจากการสร้างความสัมพันธ์อันดีจากครอบครัวและ การสร้างความสัมพันธ์อันดีช่วยเหลือเกื้อกูลสงเคราะห์กัน ในชุมชนรวมกลุ่มในชุมชนและ นำเอาประเพณีวัฒนธรรมเก่า ๆ มาใช้ในบางเรื่องให้เข้ากับยุคปัจจุบัน สร้างความภาคภูมิใจและ ให้ความสำคัญกับการท่วงแห่นในประเพณีของตนเพื่อเป็นการอนุรักษ์ ประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของบรรพบุรุษที่ได้ทำขึ้นมา ในการอนุรักษ์สืบทอดประเพณีบุญแจกข้าว ของชาวอีสานนั้น ต้องเริ่มจากการสร้างความเข้าใจและคุณค่าในการอนุรักษ์ประเพณีของบรรพบุรุษให้กับคนรุ่นใหม่ ในการท่วงแห่นประเพณีท้องถิ่นของตนเองตลอดถึงการมีส่วนร่วมในกิจกรรม ด้านใดด้านหนึ่ง ควบคู่กับเสนอคุณค่าประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในการอนุรักษ์ประเพณีของท้องถิ่นในแต่ละด้านและการอนุรักษ์สืบทอดประเพณีบุญแจกข้าวให้คงอยู่คู่กับชุมชนสังคมสืบไปนั้น ต้องเริ่มจากการปลูกฝังคุณค่าและประโยชน์ของประเพณีในท้องถิ่นให้แก่คนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้ยึดถือปฏิบัติสืบทอด ต่อกันและ ให้คนรุ่นหลังได้ตระหนักคุณค่าประโยชน์รวมถึงความสำคัญของประเพณีบุญแจกข้าวจาก รุ่นสู่รุ่น เพื่อสืบทอดคุณค่าของประเพณีที่ดีงามทางพุทธศาสนาและการปลูกจิตสำนึกและ กระตุ้นให้ คนในชุมชนท้องถิ่นเกิดความตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์สืบทอดประเพณีบุญแจกข้าวการสร้าง ความตื่นตัวและการเข้ามามีส่วนให้แก่คนรุ่นใหม่ ได้ร่วมสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในปัจจุบัน วัฒนธรรมท้องถิ่นประเพณีและวิถีชีวิตที่ดีงามขาดการถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ ในการส่งเสริมให้ เยาวชนเป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาจากผู้รู้ในชุมชน เพื่อให้เยาวชนและชุมชนได้ตระหนักถึงความสำคัญ ของประเพณีในท้องถิ่นของชุมชน จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ²⁹

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 ได้กล่าวว่า การอนุรักษ์สืบทอดประเพณีและการส่งเสริมประเพณี ที่ทรงคุณค่าสาระอันดีงามและ การปฏิบัติตามแบบของประเพณีวัฒนธรรมที่เหมาะสมซึ่งสะท้อนถึง การแสดงออกทั้งดงาม อ่อนโยน เอื้ออาทร มีน้ำใจไมตรีให้แก่กันและกันและบรรยากาศแห่งการแสดง

²⁸ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2567.

²⁹ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2567.

ความเคารพที่สามารถแสดงออกได้ต่อ บรรพบุรุษ บิดามารดาตลอดถึงผู้มีพระคุณในการอนุรักษ์สืบทอดประเพณีบุญแจกข้าวของชาวอีสาน อันดับแรกต้องสร้างจากการปลูกฝังจิตสำนึกในการรักษาภูมิปัญญาของท้องถิ่น ในการคิดที่จะอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมของตนเองและ การปลูกจิตสำนึกให้ตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งทำได้โดยการเลือกสรรภูมิปัญญาที่สูญหายหรือกำลังจะสูญหายแล้วนำกลับมาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อวิถีชีวิต การที่จะอนุรักษ์สืบทอดประเพณีบุญแจกข้าวนั้นให้อยู่คู่กับสังคม ประการแรก คือ การรักษาสืบทอดวัฒนธรรมของชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้อยู่อย่างมั่นคง ประการต่อมาการสร้างค่านิยม จิตสำนึกให้ตระหนักในคุณค่าของประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของท้องถิ่น รวมถึงการนำทุนทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นมาสร้างคุณประโยชน์ให้แก่สังคมประเพณีไทย ให้มีความสำคัญต่อคนไทยเป็นอย่างมากเพราะเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย และเป็นเครื่องมือในการหล่อหลอมความเป็นไทย ช่วยสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและช่วยส่งเสริมให้คนไทยมีความรักชาติและวัฒนธรรมไทย นอกจากนี้ยังช่วยส่งเสริมให้คนไทยมีจิตสำนึกที่ดีงาม เช่น การมีน้ำใจ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การเคารพผู้ใหญ่ การรู้พระคุณของผู้อื่น จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ³⁰

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 14 ได้กล่าวว่า การอนุรักษ์สืบทอดประเพณีวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่สืบไปได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากคนทุกคนในท้องถิ่น ปลูกฝังจิตสำนึกความรับผิดชอบในการอนุรักษ์วัฒนธรรมให้กับคนในสังคม เพื่อให้ตระหนักถึงความสำคัญ ของประเพณีวัฒนธรรมว่าเป็นเรื่องที่ทุกคนต้องรับผิดชอบร่วมกัน รวมทั้งต้องสร้างบรรทัดฐานแนวคิดในการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นกับคนในท้องถิ่น ประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาของสังคมเราก็มียุคสมัยแล้วแต่ละอย่างก็อยู่คู่กับสังคมไทยมาช้านาน แต่ทว่าปัจจุบัน สิ่งต่างๆ เหล่านี้กับเลือนหายไปพร้อมกับมีเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาแทนที่ จึงทำให้ผู้คนไม่เห็นความสำคัญ เราก็คือคนไทยคนหนึ่งที่ไม่อยากให้ประเพณีเหล่านั้นสูญหาย แต่วิธีอนุรักษ์ก็มีหลายอย่างแตกต่างกันออกไป (1) การอนุรักษ์ โดยการปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนท้องถิ่นนั้นๆ ที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งสนับสนุนให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนขึ้น เพื่อแสดงสภาพชีวิตและความเป็นมาของชุมชน อันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วย (2) การค้นคว้าวิจัยควรศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของไทยในด้านต่างๆ ของท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาค และประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น มุ่งศึกษาให้รู้ความเป็นมาในอดีต และสภาพการณ์ในปัจจุบัน (3) การฟื้นฟู โดยการเลือกสรรภูมิปัญญาที่กำลังสูญหาย หรือที่สูญหายไปแล้วมาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น โดยเฉพาะพื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยม (4) การพัฒนา ควรริเริ่มสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่มการพัฒนาอาชีพควรนำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีมาช่วยเพื่อต่อยอดใช้ในการผลิต การตลาด และการบริหาร ตลอดจนการป้องกันและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (5) การถ่ายทอด โดยการนำภูมิปัญญาที่ผ่านมามีเลือกสรร

³⁰ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2567.

กลั่นกรองด้วยเหตุและผลอย่างรอบคอบและรอบด้าน แล้วไปถ่ายทอดให้คนในสังคมได้รับรู้ เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม โดยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ (6) ส่งเสริมกิจกรรม โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสานและพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนต่าง ๆ เพื่อจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง (7) การเผยแพร่แลกเปลี่ยน โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง โดยให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วยสื่อและวิธีการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งกับประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก (8) การเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น โดยการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน ผู้ดำเนินงานให้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญาความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ มีการยกย่องประกาศเกียรติคุณในลักษณะต่าง ๆ เหมือนกัน จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ³¹

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 15 ได้กล่าวว่า การอนุรักษ์ประเพณีไทยของเราสืบสานให้คงอยู่ต่อไป โดยการให้คนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ครับ เช่น การจัดให้เยาวชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมกับกิจกรรมที่ดี ๆ แล้วพวกเขาเหล่านั้น รู้สึกภาคภูมิใจ ที่ได้มีส่วนร่วมการพยายามศึกษาประเพณีทางศาสนาไว้จะช่วยให้เราเข้าใจวัฒนธรรมของตนเองมากขึ้น ศาสนามีส่วนเกี่ยวข้องกับภาษา ประวัติศาสตร์และ พฤติกรรมส่วนบุคคล ฉะนั้นการทำความรู้จักคุ้นเคยกับศาสนาที่บ้านเรานับถือจะช่วยให้เราเข้าใจวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ด้วยคำสอนและพิธีกรรมต่าง ๆ อาจเป็นอะไรที่เข้าใจยากถ้าไม่มีผู้รู้คอยชี้แนะให้คำสอนและพิธีกรรมทางศาสนาที่สำคัญ การสืบทอดจารีตประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา คือ จารีตที่เป็นไปในทางปฏิบัติทางศาสนาของคนในชุมชนและ จารีตประเพณีอันเป็นการศึกษาเล่าเรียนและการเขียนตำรา จารีต ประเพณีที่เกี่ยวกับความเชื่อและศาสนพิธีของคนในท้องถิ่น การศึกษาดำเนินงานที่บ้านที่ว่าด้วย เรื่องราวของพุทธศาสนาสามารถอธิบายที่มาของจารีตประเพณีอันเป็นวัฒนธรรมที่แสดงออกถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนภายใต้ความเชื่อเดียวกัน หรือความเชื่อ ความศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสิ่งเคารพทางศาสนา ร่วมกัน³²

จากการสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่านจึงพอสรุปได้ว่า ด้านการอนุรักษ์สืบทอดประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนชาวร้อยเอ็ด พบว่า ประชาชนชาวร้อยเอ็ดได้ปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์สืบทอดประเพณีวัฒนธรรมประเพณีบุญแจกข้าว ซึ่งเป็นมรดกของบรรพบุรุษให้กับชนรุ่นหลัง โดยผ่านการจัดงานหรือกิจกรรมเพื่อให้ชนรุ่นหลังได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมในด้านใดด้านหนึ่งและสืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่นจึงกล่าวได้ว่าเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่นโดยการอนุรักษ์ประเพณีให้ดำรงอยู่คู่กับชุมชนและสังคมสืบต่อไป

4.3.2 หลักพุทธจริยศาสตร์ “หลักบุญกิริยาวัตถุ”

สำหรับหัวข้อของนี้ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์เกี่ยวกับ หลักพุทธจริยศาสตร์หลักบุญกิริยาวัตถุในประเพณีบุญแจกข้าว ได้ข้อมูลจากการให้สัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่าน ดังต่อไปนี้

จากคำสัมภาษณ์ของ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 2** ได้กล่าวว่า การจัดงานประเพณีบุญแจกข้าว นั้นถือได้ว่าเป็นการให้ทานที่ปรากฏใน หลักบุญกิริยาวัตถุ 3 ก่อนอื่นขอทำความเข้าใจว่า บุญ ในบาลีเรียกว่า

³¹ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2567.

³² สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2567.

บุญ เป็นธรรมชาติที่เบางจากกิเลส ได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ เป็นต้น เป็นธรรมชาติที่สามารถเกิดขึ้นในจิตใจของมนุษย์ เวลาใดที่จิตใจเบางจากกิเลส เวลานั้นย่อมมีความปลอดโปร่ง โล่งสบาย มีความสุขมากและมีสติปัญญาที่จะใช้ทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ รอบตัวอย่างมาก อาการนี้เรียกอีกอย่างว่า ความเป็นกุศล การทำบุญจำแนกออกเป็น 3 หมวดใหญ่จำง่าย ๆ ได้แก่ ทาน ศีล และภาวนา โดยพระพุทธเจ้าแยกย่อยให้อีกเป็นข้อ ๆ ที่สามารถน้อมนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ง่ายแสนง่าย เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ 3 ดังนี้ (1) ทานมัย แปลว่า การให้ทาน เป็นบุญที่กระทำโดยการสละ หรือการเผื่อแผ่แบ่งปันปัจจัยของตนเพื่อการอนุเคราะห์ประโยชน์แก่ผู้อื่น อาทิ ทรัพย์สิน เงินทอง ของใช้ โดยไม่คาดหวังให้เขาเหล่านั้นต้องตอบแทนตนกลับคืน (2) ศีลมัย แปลว่า การรักษาศีล คือ เครื่องจำแนกระหว่าง มนุษย์ กับ สัตว์ หากมนุษย์ใดไม่มีศีลเลยแม้แต่ข้อเดียวมีแต่ความประพฤติเลวทรามต่าง ๆ นา ๆ บุคคลนั้นย่อมอาจถึงขั้นดำรงชีวิตไร้ศีลความเป็นสัตว์เดรัจฉาน (3) ภาวนามัย แปลว่า การเจริญภาวนา เช่น การฝึกสติ การนั่งสมาธิ และการวิปัสสนา เพื่อให้เข้าถึงธรรมอันยอดเยี่ยมซึ่งที่โดยปกติไม่อาจเข้าถึงหรือเข้าใจได้ด้วยการดู การฟัง หรือการคิดด้วยสมอง แต่จะรู้ได้ด้วย ภาวนามัยปัญญา หรือดวงตาเห็นธรรม นั่นเองและการที่จะปฏิบัติภาวนามัยได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ³³

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 5 ได้กล่าวว่า บุญจากการให้ทาน และการรักษาศีลเป็นเครื่องช่วยปฏิบัติอีกด้วย ดังนั้น ทาน ศีล และภาวนา จึงเป็นบุญที่เกื้อกูลกันพระพุทธเจ้า ยกให้ ภาวนามัย เป็นบุญสูงสุด เพราะในระหว่างนั่งสมาธิจนจิตสงบหรือเป็นฌานแล้ว กิเลส จะเบางมากที่สุดเมื่อเทียบกับการทำบุญชนิดอื่น ๆ จิตจึงเป็นกุศลอย่างยั่งยืนด้วยตนเอง ส่วนข้อ (4) อปายณมัย แปลว่า การอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นการทำความง่ายแสนง่าย แต่คนจำนวนไม่น้อยอาจไม่รู้ว่าการทำบุญชนิดหนึ่งส่วนข้อ (5) เวยาวัจจมัย แปลว่า การช่วยชวนช่วยทำในกิจที่ชอบ เป็นการเอาแรงกายเข้าให้ความช่วยเหลือสังคมโดยรอบ อาทิ การร่วมกิจการปรับปรุงทัศนียภาพของสถานที่สงฆ์ หรือสถานที่สาธารณะต่าง ๆ ส่วนข้อ (6) ปัตติทานมัย แปลว่า การให้ผู้อื่นมาร่วมทำบุญกับเรา กล่าวคือ บุญ เป็นสิ่งที่ผู้ใดทำ ผู้นั้นก็ได้ไป อุปมาอุปไมย เราทำบุญคนเดียว ก็ได้รับผลคนเดียวเปล่าเปลี่ยวไร้หมู่คณะ ส่วนข้อ (7) ปัตตานุโมทนามัย แปลว่า การอนุโมทนาส่วนบุญ กล่าวคือ ในกรณีที่เราไม่มีโอกาสได้ไปร่วมบุญกับผู้ชักชวน แต่เราสามารถได้รับส่วนในบุญนั้นได้โดยการกล่าวร่วมแสดงความยินดี ซึ่งเป็นไปตามหลัก พรหมวิหาร ๔ คือ มีเมตตาจิต คิดยินดีเมื่อผู้อื่นทำดีหรือได้ดี โดยไม่มีความอิจฉาริษยาอยู่ในใจ ส่วนข้อ (8) ธรรมสวนมัย แปลว่า การฟังธรรม กล่าวคือ ธรรมะ มีแต่ประโยชน์ ไม่มีโทษ และภาษาธรรม ก็เป็นปิยวาจา ไม่มีมุสาวาทเลย ดังนั้นการฟังธรรมจึงมีแต่เรื่องให้จิตใจเบิกบาน ควบคู่ไปกับการเกิดความรู้ ส่วนข้อ (9) ธัมมเทสนามัย แปลว่า การแสดงธรรม การแสดงธรรมแก่ผู้อื่น เรียกว่า ธรรมทาน โดยพระพุทธเจ้ากล่าวชื่นชมว่า การให้ธรรมเป็นทานชนะการให้ทั้งปวง อาานิสงส์ของการฟังธรรมและ การแสดงธรรมยังส่งผลให้ผู้ทำบุญข้อนี้ปฏิบัติเป็นผู้มีปัญญามากและสอนตัวเองได้ในกาลภายหน้า ส่วนข้อ (10) ทิฏฐชุกกรรม แปลว่า การทำความเห็นให้ถูกต้องตามหลักธรรมหรือการมีสัมมาทิฐินั่นเอง สรุปได้ว่า ทานมัย เป็นการช่วยขัดเกลาจิตใจให้มีความสุขส่วน ปัตติทานมัย เป็นการแบ่งส่วนบุญหรืออุทิศส่วนบุญ จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ³⁴

³³ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2567.

³⁴ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2567.

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7 ได้กล่าวว่า ประเพณีบุญแจกข้าวนั้นเป็นประเพณีที่แสดงออกในรูปแบบการแบ่งปันที่ปรากฏในหลักบุญกิริยาวัตถุ คือ ทานมัย หมายถึง การแบ่งปันสิ่งของให้กับบุคคลอื่นที่เราสามารถช่วยได้ทำให้ผู้รับมีความสุขและ ผู้ให้ก็มีความสุขด้วยอีกทั้ง ปัตติทานมัย เป็นการแบ่งปันแก่ผู้อื่นโดยที่ไม่คิดหวังผลสิ่งตอบแทนในส่วนของการ ปัตตานโมทนาบุญ เป็นการอนุโมทนาส่วนบุญที่ผู้อื่นกระทำหรือเห็นบุคคลอื่นทำความดีก่อนโมทนาบุญกับเขาและประเพณีบุญแจกข้าวของชาวยุโรป เป็นประเพณีที่มีหลักคำสอนทางพุทธศาสนา เรียกว่า หลักบุญกิริยาวัตถุ ได้แก่ ทานมัย คือ ทำให้รู้จักการเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมทำให้เข้ากับผู้อื่นได้ อีกทั้งยังปรากฏ ปัตติทานมัย เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมแบ่งบุญด้วย ช่วยให้เราเป็นคนใจกว้างและปราศจากอคติต่าง ๆ พร้อมเปิดใจรับฟังผู้อื่น ส่วน ปัตตานโมทนาบุญ ทำให้จิตใจไม่เศร้าหมอง มีความสุขอยู่เสมอ เพราะได้ยินดีกับกุศลผลบุญต่าง ๆ อีกทั้งประเพณีบุญแจกข้าวเป็นประเพณีในรูปแบบการให้ทาน เป็นการแบ่งปันสิ่งของของตนเองให้แก่ผู้อื่น มีน้ำใจ เสียสละและไม่โลภ อีกทั้ง ปัตติทานมัย คือ การแผ่ส่วนบุญที่ตนได้กระทำให้แก่ผู้อื่นและ ปัตตานโมทนาบุญ บุญที่ได้จากการยินดีที่ผู้อื่นได้กระทำ จะทำให้เราสามารถมีส่วนร่วมในการทำบุญและการให้ทานในประเพณีบุญแจกข้าวตรงกับ หลักบุญกิริยาวัตถุ คือ ทานมัย เป็นการช่วยลดความตระหนี่ ลดความโลภ และลดความเห็นแก่ตัว ช่วยอนุเคราะห์คนอื่นและบูชาคุณธรรมของผู้ที่ควรบูชา ปัตติทานมัย ทำให้ได้บุญเพิ่มขึ้น ผู้อุทิศก็ได้บุญ ผู้อนุโมทนา也得บุญ ทำให้จิตใจกว้างขวางห่วงใยประโยชน์ต่อผู้อื่น ทำให้ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับ ได้อนุโมทนาส่วนบุญพ้นจากทุกข์เวทนา ส่วน ปัตตานโมทนาบุญ ทำให้กล่าวคำสรรเสริญผู้ทำดีได้อย่างคล่องปาก เมื่อประสบเห็นผู้อื่นทำความดีตัวเองก็ได้เจริญธรรมและมีปิติสุขอยู่เสมอ จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ³⁵

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 8 ได้กล่าวว่า ประเพณีบุญแจกข้าวเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับ หลักบุญกิริยาวัตถุ ทานมัยคือ การให้ การสละ หรือการเผื่อแผ่แบ่งปัน ไม่ว่าจะเป็นเงินทอง ข้าวของเครื่องใช้หรือสิ่งอื่นใด และไม่ว่าจะให้แก่ใครก็ถือเป็นบุญทั้งสิ้น เพราะการให้ทานเป็นการลดความเห็นแก่ตัวและ ความคับแคบในจิตใจให้น้อยลง ทำให้เราไม่ยึดติดในวัตถุสิ่งของ เป็นประโยชน์ต่อผู้รับและสังคมโดยรวม ข้อสำคัญ สิ่งที่เราบริจาคหรือให้ทานแก่ผู้อื่น ผลการให้ทานดังกล่าวจะทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดความปิติอิ่มเอิบใจ อีกทั้ง ปัตติทานมัย คือ การอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลที่ได้ทำมาแล้วให้แก่ผู้อื่นและการให้ทานในประเพณีบุญแจกข้าวนอกจากจะมีความสำคัญต่อบุคคลและพระพุทธศาสนา ยังมีความสำคัญต่อส่วนรวม เพราะคนเราจะอยู่คนเดียวโดยลำพังในสังคมไม่ได้ การให้ทานจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อสังคมส่วนรวม การให้ทานนั้น เป็นการให้ปันการช่วยเหลือจนเจอกัน ส่วน ปัตติทานมัย หรือ การอุทิศบุญกุศลที่ได้ทำมาแล้วให้แก่ผู้อื่น ก็ต้องมาแยกเป็น 2 หัวข้อคือ การแบ่งปันบุญกุศลให้แก่ผู้อื่นนั้น เป็นการแบ่งปันให้กับคนเป็น ส่วนการอุทิศบุญกุศลนั้นอุทิศให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วและได้กล่าวว่าประเพณีบุญแจกข้าวเป็นประเพณีที่เปิดโอกาสให้คนอื่นได้มาร่วมทำบุญด้วย รวมทั้งเป็นการเปิดโอกาสให้คนอื่นมาร่วมทำงานร่วมแสดงความคิดเห็นรวมถึงการมีส่วนร่วมทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไป ก็ถือเป็นการทำบุญในข้อนี้ด้วย ผลบุญดังกล่าวจะช่วยให้เราเป็นคนใจกว้างและปราศจากอคติต่าง ๆ เพราะพร้อมเปิดใจรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นอีกทั้งหลักบุญกิริยาวัตถุที่ปรากฏ

³⁵ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2567.

ในงานประเพณีบุญแจกข้าวที่สำคัญ ประการแรกทานมัย บุญสำเร็จด้วยการให้ ประการที่สองปตติทานมัย บุญสำเร็จด้วยการอุทิศส่วนกุศลให้ผู้อื่นอนุโมทนา ประการที่สามปตตานุโมทนาบุญ บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาในกุศลที่ผู้อื่นทำให้นั้นเมื่อให้แล้วยังอุทิศส่วนกุศลให้ผู้อื่นได้อนุโมทนาและ การอุทิศส่วนบุญ คือ ปตติทานมัย จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ³⁶

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 10 ได้กล่าวว่า บุญกิริยาวัตถุ หลักปตตานุโมทนาบุญ มีผลต่อหมู่ญาติที่ล่วงลับไปแล้วอย่างน่าอัศจรรย์ ถ้าพลัดไปเกิดเป็นเปรต หากมีผู้อุทิศส่วนกุศลไปให้ แล้วตนเองคอยอนุโมทนาบุญ บุญก็สามารถหนุนส่งให้พ้นจากอภัพที่ทุกข์ทรมานไปสู่สุคติ เสวยสุขในสวรรค์ได้ถ้าจะให้ดี เพื่อความมั่นใจในการเดินทางไปสู่สัมปรายภพ เราจะไปสุคติภูมิเท่านั้น ไม่ไปเกิดในอบายภูมิและ การให้ทานในหลักบุญกิริยาวัตถุ คือ การแบ่งปันผู้อื่นด้วยสิ่งของเป็นการละความเห็นแก่ตัวและ เป็นการละความตระหนี่ถี่เหนียว ความยึดติด นอกจากนี้ สิ่งของที่แบ่งปันในงานประเพณีบุญแจกข้าวก็ล้วนแล้วแต่เป็นประโยชน์กับบุคคล หรือชุมชนโดยรวม เพราะคำว่า แจกข้าว ก็คือการแจกจ่ายหรือให้อาหาร รวมทั้งวัตถุปัจจัยไทยธรรมต่าง ๆ ที่ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งก็คือการทำบุญด้วยการให้ทานนั่นเองอีกทั้ง นั้น จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ³⁷

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 11 ได้กล่าวว่าประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวร้อยเอ็ดนิยมกระทำมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษนั้น กล่าวได้ว่าไม่ใช่บุญที่เลื่อนลอยไม่มีเหตุผลแต่เป็นบุญที่มีผลดีแก่ผู้กระทำกล่าวคือ เป็นบุญที่ช่วยขัดเกลาจิตใจของบรรดาลูกหลานญาติพี่น้องตลอดถึงแขกผู้มาร่วมงาน อีกทั้งเป็นกิจกรรมที่ปลูกฝังคุณธรรมที่พึงมีนั้นก็คือ บุญกิริยาวัตถุ ตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาให้ปรากฏเด่นชัดยิ่งขึ้น เพื่อให้ลูกหลานได้สืบทอดเป็นมรดกต่อไปอีกทั้ง การทำบุญแจกข้าวของคนอีสานและ เชื่อว่าดวงวิญญาณของผู้ที่ตายไปแล้วหากไม่ได้รับส่วนบุญกุศลไปให้แล้วดวงวิญญาณนั้นก็จะมีความอดอยากทรมานทุกข์ทรมานและไม่ได้ไปผุดไปเกิด ด้วยความเชื่อดังกล่าวจึงให้มีการจัดงานหรือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้เสียชีวิตหรือที่เรียกว่า ปตติทานมัย คือ บุญสำเร็จด้วยการอุทิศส่วนกุศลให้ผู้อื่นได้อนุโมทนาและ หลักบุญกิริยาวัตถุ หลักทานมัย ปรากฏในบุญกิริยาวัตถุ 10 ก็คือ บุญที่เกิดจากการให้ทาน บุญที่มาจากการสละซึ่งทรัพย์ยอมยังให้กุศลที่ได้ช่วยเหลือผู้อื่นมาถึงตนด้วยเช่นกัน ประกอบกับจิตขณะให้ทานนั้นประกอบขึ้นด้วยการละซึ่งความเห็นแก่ตัว ความตระหนี่ถี่เหนียว ยอมยังผลแห่งจิตที่สละแล้วซึ่งกิเลสนั้นก็กลายเป็นส่วนบุญมายังตนเช่นกัน จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ³⁸

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 ได้กล่าวว่า การทำประเพณีบุญแจกข้าวคือ ทานมัย แห่งบุญกิริยาวัตถุ 10 คือ บุญที่เกิดจากการให้ทาน คือ บุญที่มาจากการสละซึ่งทรัพย์ สิ่งของ ให้แก่ผู้อื่น เพื่อให้ผู้นั้นพ้นจากทุกข์เมื่อเขาลดหรือพ้นจากทุกข์แล้ว ยอมยังให้กุศลที่ได้ช่วยเหลือผู้อื่นมาถึงตนด้วยเช่นกันการบริจาคทานด้วยทรัพย์สิน สิ่งของ อวัยวะ ที่สามารถจับต้องได้ และมีผู้รับทานการบำรุง เลี้ยงดูบิดามารดา หรือผู้มีพระคุณคนอื่น ๆ การยกย่องชมเชยและ สนับสนุนผู้ทำความดีผู้ที่บำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวมและบุญกิริยาวัตถุ 10 ย่อสงเคราะห์ลงเหลือบุญกิริยาวัตถุ 3 คือ ทานมัย ศีลมัย และภาวนามัย เท่านั้นก็ได้ ปตติทาน และ ปตตานุโมทนา เกี่ยวข้องกับ เรื่องของการให้ จึงสงเคราะห์เป็น

³⁶ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2567.

³⁷ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2567.

³⁸ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2567.

ทานมัย อปายนมะ และ เวยยาวัจจะ เกี่ยวข้องกับการประพจน์ทางกาย วาจา จึงสงเคราะห์เป็น ศีล มัย ธัมมัสสวนะ และธัมมเทสนา ก็เป็นเหตุให้เกิดปัญญา จึงสงเคราะห์เป็นภาวนามัย ทิฏฐชุกรม สงเคราะห์ได้ทั้ง ทาน ศีล และ ภาวนา เพราะเมื่อมีความเห็นตรง ย่อมเป็นปัจจัยให้กุศลชั้นอื่นเจริญ ใพบูลย์และมีผลมโหฬารสงสุม³⁹

จากการสัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่านจึงพอสรุปได้ว่า หลักพุทธจริยศาสตร์ หลัก บุญกิริยาวัตถุ ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าว นั้นเรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ 10 แปลว่า หลักแห่งการ บำเพ็ญบุญ หรือทางมาแห่งบุญ 10 ประการ คือ 1. ทานมัย บุญเกิดจากการให้ทาน 2. สีลมัย บุญเกิด จากการรักษาศีล 3. ภาวนามัย บุญเกิดจากการเจริญภาวนา 4. อปายนมัย บุญเกิดจากการอ่อนน้อม ถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ 5. เวยยาวัจจมัย บุญเกิดจากการชวนชวายเป็นกิจที่ชอบ 6. ปัตติทานมัย บุญเกิดจาก การอุทิศส่วนบุญ 7. ปัตตานุโมทนาบุญ บุญเกิดจากการอนุโมทนาบุญ 8. ธัมมัสสวนมัย บุญเกิดจาก การฟังธรรม 9. ธัมมเทสนามัย บุญเกิดจากการแสดงธรรม 10. ทิฏฐชุกรม บุญเกิดจากการทำ ความเห็นให้ตรงและ หลักบุญกิริยาวัตถุ 10 ประการนี้จะเห็นเด่นชัดในรูปแบบงานประเพณีบุญแจก ข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

สรุปในหัวข้อ “บูรณาการประเพณีบุญแจกข้าวด้านด้านอนุรักษ์สืบทอดประเพณีวัฒนธรรม ด้วยหลักพุทธจริยศาสตร์ในหลักบุญกิริยาวัตถุของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด” จึงพอสรุปได้ว่า ด้าน อนุรักษ์สืบทอดประเพณีวัฒนธรรมและหลักบุญกิริยาวัตถุที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าว นั้นโดย การปลูกจิตสำนึกให้กับคนในชุมชนหรือสังคมได้ตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของภูมิ ปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีการทำบุญแจกข้าว เพื่อเป็นการ รักษาการทำบุญตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาหรือหลักบุญกิริยาวัตถุ 10 ประการ เพื่อเป็นการ อนุรักษ์สืบทอดประเพณีวัฒนธรรมให้คงอยู่คู่กับชาวร้อยเอ็ดต่อไป

4.4 บูรณาการประเพณีบุญแจกข้าวด้านบทธาพหน้าที่ด้วยหลักพุทธจริยศาสตร์ใน หลักทศ 6 ของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะนำมาศึกษาก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับด้านบทธาพหน้าที่ นำมา บูรณาการร่วมกับหลักหลักพุทธจริยศาสตร์หลักทศ 6 นั้นเป็นอย่างไรบ้างซึ่งจะได้ศึกษาจากการ สัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่าน ในหัวข้อดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

4.4.1 ด้านบทธาพหน้าที่ “ประเพณีบุญแจกข้าว”

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์เกี่ยวกับ บูรณาการประเพณีบุญแจกข้าวด้านบทธาพหน้าที่ ได้ ข้อมูลจากการให้สัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่าน ดังต่อไปนี้

จากคำสัมภาษณ์ของ ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 3 ได้กล่าวว่า บทธาพหน้าที่ของผู้คนที่มีความ ต่อ ประเพณีบุญแจกข้าวถือว่าเป็นสิ่งสำคัญของงาน เพราะในงานต่างคนก็ต่างมีบทธาพหน้าที่ในการ รับผิดชอบงานของตัวเอง ตัวอย่างเช่น บทธาพหน้าที่ของมรรคนายกเป็นผู้นำในด้านศาสนพิธีและ บทธาพหน้าที่เจ้าภาพผู้จัดงานบุญแจกข้าวต้องเป็นผู้มารับแขกที่มาร่วมงานบุญและ ในการจัดงานบุญ ประเพณีบุญแจกข้าวเจ้าภาพหรือผู้จัดงานจะมีบทธาพหน้าที่ สำคัญต่องานเพราะต้องเป็นผู้รับภาระ

³⁹ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2567.

ต่าง ๆ หลายด้าน เช่น เป็นผู้รับแขกที่มาร่วมงานเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมและ เป็นผู้นำในการทำบุญส่วนบทบาทหน้าที่ผู้มาช่วยงานก็จะเป็นผู้สนับสนุนมีจิตทำเพื่อสาธารณะประโยชน์ จะเห็นได้ในการจัดงานบุญประเพณีบุญแจกข้าวทุกฝ่ายต่างมีบทบาทหน้าที่ของตนอีกทั้ง บทบาทหน้าที่สำคัญของเจ้าภาพในการจัดงานประเพณีการทำบุญแจกข้าวเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในงาน เพราะถือว่าเจ้าภาพเป็นผู้นำในการแสดงออกทางด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดวันทำบุญแจกข้าว การส่งข่าวแก่ญาติพี่น้อง ด้านพิธีในงาน ด้านรับแขกผู้มาร่วมงานจะเห็นได้ว่าเจ้าภาพเป็นผู้มีบทบาทหน้าที่สำคัญต่อการจัดงานประเพณีบุญแจกข้าวและ เจ้าภาพผู้จัดงานประเพณีบุญแจกข้าวมีบทบาทหน้าที่สำคัญอย่างยิ่งต่องานประเพณีบุญแจกข้าว เพราะถือว่าเป็นผู้ที่แสดงออกถึงความรักเคารพต่อผู้ร่วมงาน ในการทำหน้าที่ของบุตรธิดาและ ได้แสดงออกให้สาธารณชนได้รับรู้ว่าเป็นผู้รู้บุญคุณของท่านผู้จากไปและ ในการจัดงานบุญแจกข้าวคนในชุมชนถือว่าเป็นผู้มีบทบาทหน้าที่สำคัญ ในการจัดงานประเพณีบุญแจกข้าวให้สำเร็จลุล่วงด้วยดีเพราะถือว่าหากขาดการร่วมมือจากคนในชุมชน ก็จะไม่มีความช่วยงานจะทำให้งานไม่ประสบผลสำเร็จและ บทบาทหน้าที่ของเจ้าภาพก็ถือว่าสำคัญอย่างยิ่งในงานเพราะต้องเป็นผู้นำในการจัดงานบุญนี้ จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ⁴⁰

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 6 ได้กล่าวว่า ประเพณีบุญแจกข้าวจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่าย โดยเฉพาะเจ้าภาพผู้จัดงานถือว่าเป็นผู้มีบทบาทหน้าที่อย่างยิ่งในการจัดงานประเพณีบุญแจกข้าว เพาะต้องเป็นผู้นำในด้านต่าง ๆ รวมทั้งค่าใช้จ่ายในงานบุญแจกข้าวเพราะต้องเป็นหน้าที่ของเจ้าภาพและ บทบาทหน้าที่สำคัญของเจ้าภาพในการจัดงานบุญแจกข้าว นั่นก็คือการเป็นผู้นำในด้านต่าง ๆ เพราะเป็นผู้นำในงานประเพณี เช่น นำพากำหนดวันจัดงานนำข้าวแฉ่งแก่ญาติพี่น้องนำพาคนในชุมชนจัดกิจกรรมงานบุญแจกข้าว ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเจ้าภาพจึงถือว่าเป็นผู้มีบทบาทหน้าที่สำคัญอย่างยิ่งต่องานบุญและ การจัดประเพณีงานบุญแจกข้าว นั้นถือว่าเป็นงานของชุมชนที่ทุกคนต้องมีส่วนร่วมงานบุญนี้และเป็นกิจกรรมของคนในชุมชนได้มาพบปะพูดคุยปรึกษากันว่าจะดำเนินแนวทางไปในทิศทางใด โดยมีเจ้าภาพเป็นผู้นำในการจัดงานบุญแจกข้าวจากกล่าวได้ว่าประเพณีบุญแจกข้าวมีความสำคัญและมีบทบาทอย่างยิ่งในการสร้างความปรองดองสมานฉันท์ต่อคนในชุมชนและประเพณีบุญแจกข้าวถือได้ว่ามีบทบาทอย่างยิ่งในการสร้างความสามัคคีของผู้คนในชุมชนในแต่ละกิจกรรมก่อให้เกิดความสุข เพราะผู้คนในชุมชนที่มาร่วมงานได้พบปะพูดคุยปรึกษาหารือกันในเรื่องต่าง ๆ โดยมีเจ้าภาพเป็นผู้นำในการจัดกิจกรรมงานบุญนี้ อีกทั้งประเพณีบุญแจกข้าวมีบทบาทที่สำคัญอย่างยิ่งในการอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อต่อคนในชุมชน ถือได้ว่าเป็นงานที่มีความสำคัญ ในการสร้างความรักความเคารพที่มีต่อบรรพบุรุษของตนเองและ ผู้เป็นบุตรธิดาได้ทำหน้าที่ในการตอบแทนพระคุณของบรรพบุรุษที่จากโลกนี้ไป จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ⁴¹

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 9 ได้กล่าวว่า บุตรธิดาถือว่าเป็นมีบทบาทหน้าที่อย่างยิ่งต่องานประเพณีบุญแจกข้าว เพราะถือว่าเป็นผู้นำพาชาวบ้านในการจัดกิจกรรมในงานและ ประเพณีบุญแจกข้าวมีบทบาทสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อชุมชนอีกทั้งเป็นการอนุเคราะห์และเกื้อกูลคนในชุมชน

⁴⁰ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2567.

⁴¹ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2567.

ให้เกิดความสงบสุขและประเพณีบุญแจกข้าวมีบทบาทต่อสังคมอย่างยิ่งในฐานะ เป็นสื่อในการสอนจริยธรรมแก่สังคม โดยมีหลักธรรมของพระพุทธศาสนาสอดแทรกอยู่ จึงถูกนำมาใช้เป็นสื่อในการสอนหลักของการประเพณีซึ่งเน้นหนักในเรื่องของความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องของกฎแห่งกรรม การกระทำดีในชาตินี้เพื่อผลแห่งกุศลในชาติหน้าและละอายชั่วกลัวบาปและ หลังจากญาติพี่น้องผู้ตายไปแล้วได้ 4 วันหรือ 7 วัน 50 วัน ก็ทำบุญอุทิศไปให้ผู้ล่วงลับไปซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าประเพณีบุญแจกข้าวเป็นประเพณีประจำท้องถิ่นของชาวอีสาน เป็นวัฒนธรรมที่ดำรงต่อสังคมและมีบทบาทอย่างยิ่งในการสร้างความสามัคคีของคนในชุมชนให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข อีกทั้ง⁴²

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 14 ได้กล่าวว่าคุณค่าของประเพณีบุญแจกข้าวในฐานะที่เป็นสื่อในการสร้างบทบาทหน้าที่ในการเป็นเวที ในการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ในด้านการแสดงออกบทบาทหน้าที่นี้ย่อมเป็นของบุตรธิดาหรือผู้เป็นเจ้าของภาพในการทำหน้าที่นี้และ บทบาทหน้าที่ที่สำคัญในการจัดงานบุญประเพณีบุญแจกข้าว ในฐานะที่เป็นกิจกรรมในการสร้างความปรองดองสมานฉันท์ของคนในชุมชนและ สร้างความเอื้อเฟื้อต่อกันและกันของผู้คนในสังคม โดยเฉพาะบทบาทหน้าที่ของบุตรธิดาในการแสดงออกถึงความรักเคารพต่อผู้มีพระคุณร่วมไปถึงญาติพี่น้องผู้มาร่วมงานด้วย⁴³

จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่านจึงพอสรุปได้ว่า ด้านบทบาทหน้าที่ในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนชาวร้อยเอ็ด นั้นพบว่าการจัดงานประเพณีบุญแจกข้าวเป็นบทบาทหน้าที่ของบุตรธิดาที่ได้จัดงานประเพณีบุญแจกข้าวหาบิดามารดาผู้เสียชีวิตไปแล้ว ตามคติคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะเห็นว่าบุตรธิดาที่ดีที่ประกอบด้วยภูมิรู้ ภูมิธรรม และจะต้องเข้าใจบทบาทของตนในการทำหน้าที่เป็นบุตรธิดาที่ดีต่อบิดามารดาของตนอย่างสมบูรณ์และ ที่สำคัญที่สุดบุตรธิดาผู้มีภูมิธรรมย่อมชักนำบิดามารดาของตน ผู้หลงผิด เป็นมิชฌาภิกขุ ให้กลับมาเป็นสัมมาภิกขุ อันเป็นการปิดกั้นหนทางไปอบายภูมิให้แก่บิดามารดาและทำให้ท่านทั้งสองมีความสุขอย่างถาวร

4.4.2 หลักพุทธจริยศาสตร์ “หลักบุญทิศ 6”

สำหรับหัวข้อของนี้ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์เกี่ยวกับ หลักพุทธจริยศาสตร์หลักทิศ 6 ในประเพณีบุญแจกข้าว ได้ข้อมูลจากการให้สัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่าน ดังต่อไปนี้

จากคำสัมภาษณ์ของ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 1** ได้กล่าวว่า ในประเพณีบุญแจกข้าวมีหลักคำสอนที่สำคัญคือหลักทิศ 6 อันเป็นหลักธรรมที่กล่าวถึงการรวมกลุ่มของมนุษย์ที่อยู่ภายใต้กฎระเบียบตามธรรมชาติ เพื่อให้การปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันเป็นไปอย่างเรียบร้อยดีงาม ไม่มีปัญหา ซึ่งกฎระเบียบที่ว่านี้ก็คือครอบคลุมถึงครอบครัวด้วย การทำบุญแจกข้าวนั้นก็การทำบุญให้กับผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้วบางทีก็เป็นพ่อแม่ หรือบางทีก็เป็นลูกเมื่อใครคนใดคนหนึ่งเสียชีวิตไปก็ต้องมีการทำบุญอุทิศไปให้การทำบุญแจกข้าวนี้เอง ที่ถือว่าเป็นการทำหน้าที่ตามหลักทิศ 6 และประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวอีสานนั้น นอกจากจะเป็นการการทำบุญจะทำตามประเพณีแล้วยังถือว่าเป็นการทำหน้าที่ที่ควรทำของบรรดาลูกหลานญาติมิตรของผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้วในฐานะที่ผู้นั้นมีความเกี่ยวข้องกันในฐานะใดก็ตามจะเป็นพ่อแม่ พี่น้อง ญาติมิตรสหาย หรือเพื่อนก็ตาม ประเพณีการทำบุญแจกข้าวก็คือการทำบุญให้กับผู้ที่ละโลกนี้ถือว่าเป็นการทำหน้าที่ตามหลักทิศ 6 ที่เป็นหลักปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักคำสอน

⁴² สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2567.

⁴³ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2567.

ของพระพุทธศาสนา กล่าวโดยสรุปการทำบุญแจกข้าวส่วนมากจะเป็นการทำให้บิดามารดา หรือทิศ เบื้องหน้า ได้แก่ บิดา มารดา คุณพ่อคุณแม่เป็นผู้มีอุปการคุณคนแรกของเราเพราะว่าท่านก้าวเข้ามา รับผิดชอบต่อชีวิตของเราก่อนใคร ๆ ในโลกและทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นชีวิต เลือดเนื้อรวมทั้งความเป็นคนเราได้มาจากท่านทั้งนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงจัดให้ท่านทั้งสองมาอยู่ข้างหน้า เป็นทิศ เบื้องหน้าของเราและ เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยัง สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ⁴⁴

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 2 ได้กล่าวว่า ในการมาร่วมงานบุญแจกข้าวนั้นทุกคนล้วนมีจิตสำนึก ต่อการกระทำของตนเองในวันงานนั้นว่าตนเองได้มาร่วมทำบุญนี้เพื่อใครและ คนที่จากไปนั้นมีความ เกี่ยวข้องกับตนเองอย่างไร ซึ่งเป็นความเกี่ยวข้องในฐานะที่ตนเป็นอะไรกับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เช่น เป็น พ่อแม่ พี่น้อง ครูอาจารย์ เพื่อน ลูกน้อง เจ้านายหรือสมณพราหมณ์ เป็นต้น การมาทำบุญแจกข้าวจึง เป็นการกระทำบุญตามหน้าที่ของบุตรธิดาเพื่ออุทิศไปให้ผู้ที่มีพระคุณกับตนเองในฐานะที่ท่าน เหล่านั้นมีความเกี่ยวข้องกับตนเองในหลากหลายฐานะ ซึ่งเป็นฐานะที่จัดว่าเป็นตาม หลักทศ 6 และ หน้าที่ของบุตรที่จะพึงปฏิบัติต่อบิดามารดาก็คือ ข้อที่ 1 คือ ปุริตถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า คือ ทิศ ตะวันออก ได้แก่ บิดามารดา ดังนี้ (1) ท่านเลี้ยงมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ (2) ช่วยกิจของท่านให้เด่นดี (3) รักษาศักดิ์ศรีของวงศ์ตระกูล (4) เป็นทายาทที่ดี (5) รู้จักทำบุญอุทิศให้ จะเห็นได้ว่าในข้อที่ 5 รู้จัก ทำบุญอุทิศให้ สาระแก่นสารข้อนี้ชี้ให้เห็นว่าภาระหน้าที่ของบุตรธิดาพึงทำต่อบิดามารดานั้น ไม่ได้ สิ้นสุดหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าหน้าที่ของบุตรที่มีต่อบิดามารดานั้นยาวไกลออกไปถึงช่วงชีวิตหลังความ ตายอีกด้วย แสดงให้เห็นว่าบิดามารดานั้นเป็นผู้มีบุญคุณอย่างยิ่งจึงเป็นที่มาของประเพณีทำบุญแจก ข้าว หรือทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้บิดามารดาผู้ที่มีพระคุณที่ละจากโลกนี้ไปเป็นการทำหน้าที่ตามหลัก ทศ 6 และการทำบุญแจกข้าวของชาวอีสานเป็นพิธีกรรมที่แสดงออกให้เห็นถึงการระลึกถึงบิดามารดา ตลอดถึงผู้มีพระคุณที่ตายไปแล้ว โดยเฉพาะผู้ที่ให้กำเนิดเลี้ยงดูจนเติบโตด้วยความรักความห่วงใย นับว่าท่านเหล่านั้น เป็นผู้ที่มีพระคุณยิ่ง ซึ่งเป็นไปตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนา หลักทศ 6 ข้อที่ 1 คือ ปุริตถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า คือ ทิศตะวันออก ได้แก่ บิดามารดา เป็นเสมือนเทพเจ้าของบุตร ธิดา เป็นบูรพาจารย์เมื่อพ่อแม่ยังมีชีวิตอยู่ก็ต้องเลี้ยงพ่อแม่เป็นการตอบแทนบุญคุณเมื่อท่านตายไปแล้วก็ ต้องระลึกถึงบุญคุณ สิ่งที่จะต้องทำก็คือทำบุญอุทิศส่วนกุศลส่งไปให้ท่านและ เป็นหน้าที่ของบุตรธิดา ตามของหลักทศ 6 จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ⁴⁵

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 4 ได้กล่าวว่า หลักทศ 6 ซึ่งประกอบด้วยทิศหน้า หลัง ซ้าย ขวา บน และล่าง ที่เป็นส่วนสำคัญของชีวิตประจำวันของเรา ข้อมูลเกี่ยวกับทศ 6 และสรุปความหมายของแต่ละทิศเพื่อให้คุณเข้าใจเบื้องต้นได้อย่างชัดเจน จะเป็นประโยชน์ให้กับคุณในการเข้าใจเพิ่มเติมเกี่ยวกับ โลกรอบตัวคุณได้อย่างเต็มที่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสพระธรรมเทศนาเรื่องทศ 6 เอาไว้ใน สังคาลกสูตร ในพรรษาที่ 16 แล้วใช้เป็นยุทธศาสตร์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จนกระทั่ง ครอบคลุมไปทั่วแผ่นดินชมพูทวีปในเวลาต่อมาซึ่งแต่ละกลุ่มล้วนมีความสัมพันธ์กับตัวของเขาตาม ฐานะ และหน้าที่ที่แตกต่างกันไป ในประเพณีงานบุญแจกข้าวจะปรากฏ ทิศที่ 1 ปุริตถิมทิศ แปลว่า ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดามารดาหรือพ่อแม่เป็นผู้มีอุปการคุณ คนแรกของเราเพราะว่าท่านก้าวเข้ามา

⁴⁴ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2567.

⁴⁵ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2567.

รับผิดชอบต่อชีวิตของเราก่อนใคร ๆ ในโลกและทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นชีวิตเลือดเนื้อ รวมทั้งความเป็นคนเราได้มาจากท่านทั้งนั้น ตามหลักความสำคัญของทศ 6 จึงจัดให้ท่านทั้งสองมาอยู่ข้างหน้าหรือเลือกว่า ปุรีตมิตศ หรือทศเบื้องหน้าของเรา จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ⁴⁶

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 6 ได้กล่าวว่า ในหลักทศ 6 บิดามารดา เป็นผู้เปรียบเสมือนทศเบื้องหน้าหรือปุรีตมิตศ ได้แก่ ทศตะวันออก เพราะเป็นผู้มีอุปการะของบุตรธิดามาก่อน ย่อมมีหน้าที่ในการสงเคราะห์บุตรธิดาให้ตั้งงามและในฐานะที่ท่านเป็นผู้เลี้ยงดูและเมตตากรุณาต่อบุตรธิดามาก่อน บุตรธิดาที่ดีจึงต้องแสดงความรักความเคารพต่อบิดามารดา โดยที่บุคคลทั้ง 2 สถานะนั้นจะต้องปฏิบัติตามสถานะหรือบทบาทของตนและมีหลักที่ส่งเสริมการเป็นบิดามารดาและ บุตรธิดาที่ดี และหลักทศ 6 ประกอบด้วย (1) ปุรีตมิตศ ทศเบื้องหน้า คือ มารดาบิดา (2) ทักขินทศ ทศเบื้องขวา คือ ครูอาจารย์ (3) ปัจฉิมทศ ทศเบื้องหลัง คือบุตรภรรยา (4) อุตตรทศ เบื้องซ้าย คือ มิตร (5) เภฏฐิมทศ ทศเบื้องต่ำคือบ่าว คนรับใช้ คนงาน (6) อุปริมทศ ทศเบื้องบน คือพระสงฆ์ จากหลักทศ 6 ปุรีตมิตศ ทศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดา มารดา ถือว่าสำคัญมาเป็นอันดับแรกเพราะพ่อแม่เป็นผู้มีอุปการะคุณคนแรกของเรา เพราะว่าท่านก้าวเข้ามารับผิดชอบต่อชีวิตของเราก่อนใคร ๆ ในโลก จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ⁴⁷

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 9 ได้กล่าวว่า ในหลักทศ 6 หน้าที่ของทศเบื้องหน้าและ หน้าที่ของบุตรธิดา ที่ควรปฏิบัติต่อทศเบื้องหน้าบุตรธิดาที่ดีพึงทราบได้ว่าการที่ประพฤติปฏิบัติตนต่อทศเบื้องหน้าในทางที่ดีจะได้รับสิ่งใดตอบแทน หรืออานิสงส์อันดีในทุก ๆ ด้าน ที่เราปฏิบัติตอบแทนต่อทศเบื้องหน้าหรือผู้มีพระคุณท่านอื่น ตั้งแต่อดีตชาติจนถึงปัจจุบันชาติ ดังที่ปรากฏผลให้เห็นตามอานิสงส์ของการบำรุงทศเบื้องหน้า ซึ่งผลที่ได้รับจากอานิสงส์ที่ปฏิบัติดีนั้นเป็นไปในทางที่ดีทุกประการและทำให้ทราบว่าผลของการปฏิบัติต่อทศเบื้องหน้าในทางที่ไม่ดีจะได้รับผลอย่างไรทั้งในโลกนี้หรือโลกหน้า ซึ่งเป็นจริงทุกประการอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้และ ผู้รู้คุณต่อผู้มีพระคุณนั้นทำได้หลายทางซึ่งเราเป็นบุตรธิดาจะต้องสืบเชื้อสายวงศ์ตระกูลและดำรงวงศ์ตระกูลของท่านไม่ให้เสื่อมเสีย ตัวอย่างเช่น ช่วยเหลือกิจการงานของท่าน รวมถึงประพฤติตนให้เป็นที่สรรเสริญสร้างชื่อเสียงให้กับตระกูลไม่ประพฤติตนไปในทางที่ไม่ดีรักษาชื่อเสียงเงินทองของท่าน ไม่ทำให้ท่านเป็นทุกข์ ทำหน้าที่ดูแลบ้านให้ท่านและดูแลการงานแทนท่าน เลี้ยงดูท่านในช่วงปลายชีวิตให้มีความสุขซึ่งถือว่าเป็นบทบาทหน้าที่ของบุตรธิดาตามหลักทศ 6 จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ⁴⁸

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 11 ได้กล่าวว่า หลักทศ 6 ประกอบด้วยบุคคล 6 ส่วน ซึ่งแบ่งเป็นทศต่าง ๆ รอบตัว ปุรีตมิตศ คือ ทศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดา และมารดา เป็นข้อที่สำคัญที่สุดเพราะว่าท่านเหล่านั้นเป็นผู้ให้กำเนิดและ ให้ความอุปการะเราตั้งแต่แรกเกิด ผู้เป็นบุตรธิดาควรปฏิบัติต่อท่านด้วยการเลี้ยงดูและช่วยการงานท่าน ที่สำคัญประพฤติตนเป็นทายาทที่เหมาะสมเมื่อท่านล่วงลับไปแล้วก็ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ท่านและ หลักทศ 6 คือหลักกำหนดปฏิสัมพันธ์กันในแต่ละฝ่ายให้รู้จักเกื้อกูล

⁴⁶ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2567.

⁴⁷ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2567.

⁴⁸ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2567.

อุดหนุนกันและกัน หลักทศ 6 กล่าวโดยสังเขป คือ ทิศเบื้องหน้า (ปรัถมิตศ) บิดามารดาซึ่งท่านดำรงอยู่ในฐานะบุพการี คือ ผู้ทำอุปการะก่อนทำหน้าที่อนุเคราะห์ต่อบุตรธิดา ทิศเบื้องขวา (ทักษิณทศ) ครู อาจารย์ซึ่งอยู่ในฐานะเป็นบุคคลซึ่งต้องอนุเคราะห์ศิษย์ ทิศเบื้องหลัง (ปัจฉิมทศ) สามเณรภรรยาอยู่ในฐานะเกื้อหนุนกันตามหน้าที่สามเณรและภรรยา ทิศเบื้องซ้าย (อุตตรทศ) มิตรสหาย การคบเพื่อนดีถือว่าเป็นกัลยาณมิตรแก่กันและกัน ทิศเบื้องบน (อุปริมทศ) สมณะ สมณะกับศาสนิกชนในพระพุทธศาสนา ที่ต้องอนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน 6) ทิศเบื้องล่าง (เหมฐมิตศ) ลูกจ้างกับนายจ้าง บทบาทหน้าที่ที่ลูกจ้างกับนายจ้างพึงปฏิบัติช่วยเหลือกันและกัน จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ⁴⁹

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13 ได้กล่าวว่า ชาวร้อยเอ็ดจัดงานประเพณีการทำบุญแจกข้าวนั้นก็เพื่อทำบุญให้กับผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้วบางทีก็เป็นพ่อแม่ หรือญาติพี่น้องเมื่อใครคนใดคนหนึ่งเสียชีวิตไป ก็จะต้องมีการทำบุญอุทิศไปให้ การทำบุญแจกข้าวนี้เองที่ถือว่าเป็นการทำหน้าที่ตามหลักทศ 6 ที่เป็นหลักปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาและทิศที่สำคัญในบรรดาทั้ง 6 ทิศ คือ ปรัถมิตศ แปลว่า ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดา มารดา คุณพ่อคุณแม่เป็นผู้มีอุปการคุณคนแรก ของเรา เพราะว่าท่านก้าวเข้ามารับผิดชอบต่อชีวิตของเราก่อนใครๆ ในโลก และทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นชีวิต เลือดเนื้อ รวมทั้งความเป็นคนเราได้มาจากท่านทั้งนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงจัดให้ท่านทั้งสองมาอยู่ข้างหน้า เป็นทิศเบื้องหน้าของเราและหลักทศ 6 ถือเป็นหลักคำสอนที่สร้างบทบาทหน้าที่ของบุคคลต่อบุคคลให้เกิดขึ้นพร้อมกันและเพื่อประโยชน์สังคม คือการรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเองในสังคมในฐานะบทบาทของพระภิกษุและ ในฐานะบทบาทของคฤหัสถ์หรือผู้ครองเรือนและการน้อมนำหลักทศ 6 มาปฏิบัติเพื่อสังคมเมื่อบุคคลรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเองก็ต้องปฏิบัติหน้าที่นั้น ๆ ด้วยความเอาใจใส่และความเต็มใจในหน้าที่ของตน จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวยังสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของ⁵⁰

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 14 ได้กล่าวว่า หน้าที่ของบุตรตามคำสอนเรื่องทศ 6 คือ บุตรที่ดีต้องสำนึกในพระคุณของพ่อแม่ให้เปี่ยมล้นในใจอยู่เสมอ ปฏิบัติต่อท่านให้ดีที่สุดให้สมกับที่ท่านเป็นพระในบ้าน หน้าที่ของบุตรที่ควรปฏิบัติต่อบิดามารดากล่าวโดยย่อดังนี้ คือ (1) คอยดูแลท่านให้ดีตั้งแต่เรื่องอาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย ยามเจ็บป่วย ก็ช่วยพยาบาลรักษาให้ดีที่สุดทำให้สม่าเสมอตราบนานวาระสุดท้ายของท่าน (2) ประพฤติตนเป็นคนดี สร้างชื่อเสียงให้แก่วงศ์ตระกูลให้พ่อแม่ภาคภูมิใจ (3) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับการที่จะเป็นผู้รับมรดก (4) ทำกิจการงานแทนท่านไม่ให้บกพร่อง (5) ชักชวนหรืออำนวยการความสะดวก สนับสนุนให้ท่านได้มีโอกาสทำทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา จะได้เป็นบุญติดตัวท่านไปในภพเบื้องหน้า เป็นการถากถางหนทางไปสู่พระนิพพานของท่านเอง หน้าที่นี้เป็นหน้าที่สำคัญที่สุดที่ลูกทุกคนต้องปฏิบัติต่อบิดามารดาและแม้ที่สุดเมื่อท่านละโลกไปแล้วก็ต้องทำบุญ กรวดน้ำ อุทิศส่วนกุศลให้ท่านอย่างสม่าเสมอ อีกประการหนึ่งด้วยที่เกี่ยวข้องกับการทำบุญแจกข้าว คือ หลังจากบิดามารดาเสียชีวิตไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน เพราะหากท่านไปเกิดในภพภูมิที่

⁴⁹ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2567.

⁵⁰ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2567.

ไม่ดี ส่วนบุญนี้ก็จะทำให้ท่านได้พ้นจากทุกข์และได้รับความสุข หรือแม้หากท่านไปในเกิดในภพภูมิที่ดี⁵¹

จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่าน จึงพอสรุปได้ว่า หลักทศ 6 เป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาได้วางกรอบเอาไว้ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติตนต่อบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตัว หรือก็คือ เป็นหลักการจัดการความสัมพันธ์กับคนในสังคมเดียวกัน โดยเปรียบเทียบบุคคลที่มีความสัมพันธ์กับตัวเราเป็นทิศทั้ง 6 ทิศ ได้แก่ (1) ปุรัตถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า คือ ทิศตะวันออก ได้แก่ มารดา บิดา (2) ทักขิมทิศ ทิศเบื้องขวา คือ ทิศใต้ ได้แก่ ครูอาจารย์ (3) ปัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลัง คือ ทิศตะวันตก ได้แก่ บุตร ภรรยา (4) อุตตรทิศ ทิศเบื้องซ้าย คือ ทิศเหนือ ได้แก่ มิตร สหาย (5) เหมภูมิทิศ ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนรับใช้ ลูกน้อง บริวาร (6) อุปริมทิศ ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์ พระสงฆ์และ บทบาททางสังคมของบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน ถ้าบุคคลไม่ปฏิบัติต่อบุคคลในลักษณะที่ควรจะเป็นแล้ว สังคมย่อมที่จะเกิดความวุ่นวาย ตัวอย่างเช่น หากบุตรธิดาไม่กตัญญูต่อบิดามารดา ไม่เลี้ยงดูยามแก่ชรา ย่อมทำให้บิดามารดาไม่ได้รับการอุปถัมภ์ดูแล กลายเป็นภาระสังคมหรือหากนายจ้างไม่ให้ความเมตตากรณากับลูกจ้าง ย่อมเกิดการเอารัดเอาเปรียบ อันนำไปสู่การประท้วงต่อต้านจนทำให้สังคมเกิดความเดือดร้อนวุ่นวายต่อไป

สรุปในหัวข้อ “บูรณาการประเพณีบุญแจกข้าวด้านบทบาทหน้าที่ด้วยหลักพุทธจริยศาสตร์ ในหลักทศ 6 ของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด” จึงพอสรุปได้ว่า ด้านบทบาทหน้าที่และหลักทศ 6 ในประเพณีบุญแจกข้าว นั้น เป็นหน้าที่ของบุตรธิดาที่กระทำต่อบิดามารดาโดยการประพฤติตนเป็นคนดี ตามคำสอนของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูล และ เมื่อท่านเสียชีวิตไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน ในส่วนของบิดามารดาท่านย่อมอนุเคราะห์บุตร ธิดา โดยการสอนให้เป็นคนดี ให้ศึกษาเล่าเรียนเพื่อให้มีวิชาความรู้ สามารถที่จะทำมาหากินเลี้ยงชีพของตนเองได้ เมื่อเห็นว่าบุตรธิดาสามารถที่จะมีครอบครัวได้แล้ว ก็ให้แต่งงาน และมอบทรัพย์สินให้เพื่อบุตรธิดาใช้เป็นทุนในการทำมาหากินและ สร้างความมั่นคงแก่ชีวิต ซึ่งจะสอดคล้องกับหลักทศ 6 ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ของบุตรธิดาที่จะกระทำต่อบิดามารดาของตนเองเมื่อท่านล่วงลับไปก็ทำบุญอุทิศให้ท่าน

4.5 สรุป

ในหัวข้อ “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด” พบว่า ด้านความเชื่อด้วยหลักกตัญญูทศ 6 ที่ปรากฏในงานประเพณีบุญแจกข้าว ประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ดมีความเชื่อเรื่องความกตัญญูต่อญาติพี่น้องและผู้มีพระคุณที่เสียชีวิตไปแล้ว การจัดงานประเพณีบุญแจกข้าวจึงเป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณที่เสียชีวิตไปแล้ว เพื่อให้ดวงวิญญาณของคนเหล่านั้นได้รับบุญกุศลและไปเกิดใหม่ไม่ต้องวนเวียนเพื่อรอรับส่วนบุญอีกต่อไป เป็นหลักปฏิบัติให้ไปสู่ความสุขทั้งผู้ให้และผู้รับในรูปแบบงานประเพณีบุญแจกข้าว อีกทั้งยังเป็นการอนุเคราะห์ตนเองและญาติพี่น้องให้ร่วมกันทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและได้ช่วยเหลือสังคมให้มีความสุขอีกด้วยและ ด้านความสามัคคีด้วยหลักสังคหวัตถุ 4 ที่ปรากฏในงานประเพณีบุญแจกข้าวเป็นหลักปฏิบัติในการยึดเหนี่ยวจิตใจคน ช่วยให้คนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

⁵¹ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2567.

สุข โดยการส่งเสริมให้คนมีจิตใจที่โอบอ้อมอารีปรารถนาดีต่อผู้อื่น และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หลักปฏิบัติเหล่านี้สามารถนำมาบูรณาการใช้ในชีวิตได้ในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน สังคม หากทุกคนหันมามีความมั่นใจในหลักปฏิบัติเหล่านี้ สังคมก็จะเป็นที่น่าอยู่ยิ่งขึ้นและสิ่งเหล่านี้จะช่วยส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคลในสังคมด้วยกันเองและ ระหว่างครอบครัวซึ่งจะส่งผลให้เกิดความสุข ในการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างคนในสังคม รวมไปถึงการสร้างความรักต่อบรรพบุรุษของตนเอง และยังช่วยส่งเสริมให้คนในสังคมเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันโดยจะแสดงพฤติกรรมออกมาโดยคำนึงถึงการช่วยเหลือผู้อื่นและการทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมยิ่งขึ้นไปอีก และ ด้านอนุรักษสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมด้วยหลักบุญกิริยาวัตถุที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าว นั้นโดยการปลูกจิตสำนึกให้กับคนในชุมชนหรือสังคมได้ตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีการทำบุญแจกข้าว เพื่อเป็นการรักษาการทำบุญตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาหรือหลักบุญกิริยาวัตถุ 10 ประการ เพื่อเป็นการอนุรักษสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมให้คงอยู่คู่กับชาวร้อยเอ็ดต่อไปและ ด้านบทบาทหน้าที่ด้วยหลักทศ 6 ในประเพณีบุญแจกข้าว นั้น เป็นหน้าที่ของบุตรธิดาที่กระทำต่อบิดามารดาโดยการประพฤติตนเป็นคนดีตามคำสอนของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูล และ เมื่อท่านเสียชีวิตไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน ในส่วนของบิดามารดาท่านย่อมอนุเคราะห์บุตร ธิดา โดยการสอนให้เป็นคนดี ให้ศึกษาเล่าเรียนเพื่อให้มีวิชาความรู้ สามารถที่จะทำมาหากินเลี้ยงชีพของตนเองได้ เมื่อเห็นว่าบุตรธิดาสามารถที่จะมีครอบครัวได้แล้วก็ให้แต่งงาน และมอบทรัพย์สินให้เพื่อบุตรธิดาใช้เป็นทุนในการทำมาหากินและสร้างความมั่นคงแก่ชีวิต ซึ่งจะสอดคล้องกับหลักทศ 6 ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ของบุตรธิดาที่จะกระทำต่อบิดามารดาของตนเองเมื่อท่านล่วงลับไปก็ทำบุญอุทิศให้ท่าน

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล องค์ความรู้ใหม่ และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ ทฤษฎี เอกสารทางวิชาการ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้กำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาขอบเขตเนื้อหาของการวิจัย รวมถึงการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัย โดยมีวัตถุประสงค์ 4 ประการ ดังนี้ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าว 2) เพื่อศึกษาหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด 3) เพื่อบูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด 4) เพื่อเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับบูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นที่ต้องการศึกษามีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

5.3 องค์ความรู้ใหม่

5.4 ข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

ในการศึกษาวเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลจากการทำวิจัยทุกขั้นตอนตามวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าว ทำให้ผู้วิจัยทราบว่า

5.1.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าว

ผลการวิจัยพบว่า ในประเพณีการทำบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ดนั้นมีความเชื่อว่าดวงวิญญาณของผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว หากไม่ได้รับการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้แล้ว ดวงวิญญาณนั้นก็จะมีความอดอยากทนทุกข์ทรมานและไม่ได้ไปผุดไปเกิด ชาวจังหวัดร้อยเอ็ดซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในภาคอีสานก็มีความเชื่อเช่นกันเช่นนี้จึงทำให้มีการจัดงานหรือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้เสียชีวิต หรือเรียกว่า ประเพณีการทำบุญแจกข้าวการทำบุญแจกข้าวเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องที่ได้ล่วงลับไปแล้ว ไม่ว่าจะเป็น พ่อแม่ พี่น้อง ปู่ย่า ตายาย พี่บ้าน้าอา ซึ่งผู้เสียชีวิตเหล่านั้นได้เสียชีวิตไป ในอดีตอาจจะทำบุญแจกข้าวให้กับผู้ที่ล่วงลับแล้วประมาณ 1-3 ปี แต่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนไปจากอดีตเพราะหลังจากผู้ล่วงลับฌาปนกิจแล้วก็เจริญพุทธมนต์ คือนั่งบาง สามคืนบางหลังจากนั้นก็จะมีนิมิตทำบุญแจกข้าวต่อเพื่อให้งานบุญเสร็จไป นี่คงเป็นเพราะระบบเศรษฐกิจที่ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนการทำบุญแจกข้าวก็เลยทำเร็วขึ้นกว่าในอดีต การทำบุญแจกข้าวจำเป็นต้องมีการระบุไปว่ามีความต้องการจะทำบุญแจกข้าวให้ใคร โดยจะมีการจัดงานกันใหญ่

พอสมควรโดยมีการบอกกล่าวเพื่อนบ้านใกล้เคียงมาร่วมงานในอดีตนานำบุญแจกข้าวนี้นิยมทำกันในช่วงที่เก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรแล้ว ซึ่งตรงกับช่วงออกพรรษาจะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้ เพราะช่วงนี้เป็นช่วงว่างเว้นจากการทำไร่นาจึงเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมในการทำกิจกรรมนี้ แต่ในปัจจุบันแนวคิดนี้ได้เปลี่ยนไปเพราะชาวบ้านจะเน้นที่ความพร้อมหรือกาลเวลาหมายถึง คำนวณเรื่องหน้าที่การงานเพราะบุคคลทุกวันนี้จะออกไปทำงานต่างถิ่นมากกว่าทำงานอยู่กับบ้านเกิดจึงเป็นเหตุให้คนมาทำบุญแจกข้าวเร็วขึ้นกว่าเดิม การทำบุญแจกข้าวเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากสำหรับชาวจังหวัดร้อยเอ็ด เพราะทุกคน “สามัคคี” ร่วมมือร่วมใจกันทำไม่ว่างานส่วนบุคคลหรือส่วนรวม อีกทั้งยังเป็นการ “อนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม” ให้คงอยู่สืบไป จึงถือได้ว่าเป็นสิ่งที่สำคัญใน “ด้านบพหน้าที่” ของบุตรธิดาที่จะแสดงต่อผู้มีพระคุณ ชาวร้อยเอ็ดมี “ความเชื่อว่า” ทุกคนที่เสียชีวิตไปแล้วหากไม่ได้ทำบุญแจกข้าวไปให้ก็จะอดอยากหิวโหยและ จะไม่ได้ไปสู่พบญาติที่ดีจะเห็นได้ว่าความเชื่อนี้ชาวร้อยเอ็ดได้รับการสืบทอดตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันนี้ ก็ว่าได้

5.1.2 หลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าว

ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธจริยศาสตร์เป็นหลักที่สำคัญเป็นแนวทางแห่งการประพฤติปฏิบัติในพุทธศาสนา ที่ทำให้ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตามเกิดความสุขทั้งทางกายและใจ ตลอดถึงผู้ที่คบค้าสมาคมด้วย โดยหลักพุทธจริยศาสตร์คือ หลักการงดเว้นจากสิ่งชั่วและมุ่งกระทำแต่สิ่งที่ดีงาม ทางกาย วาจา ใจ เพื่อให้เกิดจิตใจที่บริสุทธิ์จัดความทุกข์ทั้งทางตรงและทางอ้อมที่เข้ามาในจิตใจได้อย่างเด็ดขาด เพื่อมุ่งสู่ความสุขของตนเองตลอดทั้งครอบครัว และสังคมในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ทุกคน จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าพระพุทธานุญาตกล่าวยกย่องบุคคลที่มีความ “กตัญญูกตเวที” คือ ผู้รู้คุณแล้วตอบแทนคุณเป็นเครื่องหมายของคนดี และให้ความสำคัญต่อบุคคลผู้มีความกตัญญูว่าเป็นบุคคลที่หาได้ยากในโลกอีกด้วย ในหลักการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนายังกล่าวถึงหลักที่สำคัญยิ่งซึ่งพบ “สังคหวัตถุ 4” เป็นหลักประพฤติปฏิบัติในพระพุทธศาสนาที่ทุกคนควรจะมี ได้แก่ (1) ทาน คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละแบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ (2) ปิยวาจา คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะน่าฟัง (3) อตถจริยา คือ ทำประโยชน์แก่เขา ช่วยเหลือด้านร่างกายและขวนขวายช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ (4) สมานัตต คือ การวางตนเสมอดันเสมอปลาย อีกทั้ง หลักคำสอนเรื่อง “หลักบุญกิริยา” วัตถุ 10 หรือทางแห่งการทำดี อันมีอยู่ 10 ประการ ได้แก่ (1) ทานมัย บุญเกิดจากการให้ทาน (2) สีลมัย บุญเกิดจากการรักษาศีล (3) ภาวนามัย บุญเกิดจากการเจริญสมาธิภาวนา (4) อปายณมัย บุญเกิดจากการอ่อนน้อม ถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ (5) ไวยยาวัจจมัย บุญเกิดจากการขวนขวาย ในกิจที่ชอบ (6) ปัตติทานมัย บุญเกิดจากการอุทิศส่วนบุญ (7) ปัตตานุโมทนามัย บุญเกิดจากการอนุโมทนาบุญ (8) ัมมัสสวนมัย บุญเกิดจากการฟังธรรม (9) ัมมเทสนามัย บุญเกิดจากแสดงธรรม (10) ทิฏฐชุกัมม บุญเกิดจากการทำความเห็นให้ตรง หลักทั้ง 10 ประการนี้ เป็นส่วนหนึ่งของพุทธจริยศาสตร์ในด้านของการประพฤติปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจะสัมพันธ์กับ “หลักทศ 6” อันเป็นหลักปฏิบัติที่

สัมพันธ์ในการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ได้แก่ (1) ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดา มารดา (2) ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์ (3) ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ สามเณรภรรยา (4) ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย (5) ทิศเบื้องบน ได้แก่ พระสงฆ์ สมณพราหมณ์ (6) ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ ลูกจ้างกับนายจ้าง หลักดังกล่าวเป็นหลักการประพฤติปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ที่เป็นแก่นสำคัญในด้านหลักจริยศาสตร์ ที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องและทรงปรารถนาให้เป็นสาระสำคัญอันเป็นข้อวัตรปฏิบัติที่มนุษย์จะขาดหลักใดหลักหนึ่งไม่ได้ อีกทั้งยังเป็นประพฤติปฏิบัติที่สำคัญในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคมอีกด้วย

5.1.3 บุรณการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

ผลการวิจัยพบว่า “ด้านความเชื่อด้วยหลักกัตถุญกตเวที” ที่ปรากฏในงานประเพณีบุญแจกข้าว ประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ดมีความเชื่อเรื่องความกตัญญูต่อญาติพี่น้องและผู้มีพระคุณที่เสียชีวิตไปแล้ว การจัดงานประเพณีบุญแจกข้าวจึงเป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณที่เสียชีวิตไปแล้ว เพื่อให้ดวงวิญญาณของคนเหล่านั้นได้รับบุญกุศลและไปเกิดใหม่ไม่ต้องวนเวียนเพื่อรอรับส่วนบุญอีกต่อไป เป็นหลักปฏิบัติให้ไปสู่ความสุขทั้งผู้ให้และผู้รับในรูปแบบงานประเพณีบุญแจกข้าว อีกทั้งยังเป็นการอนุเคราะห์ตนเองและญาติพี่น้องให้ร่วมกันทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและได้ช่วยเหลือสังคมให้มีความสุขอีกด้วยและ “ด้านความสามัคคีด้วยหลักสังคหวัตถุ 4” ที่ปรากฏในงานประเพณีบุญแจกข้าวเป็นหลักปฏิบัติในการยึดเหนี่ยวจิตใจคน ช่วยให้คนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข โดยการส่งเสริมให้คนมีจิตใจที่โอบอ้อมอารีปรารถนาดีต่อผู้อื่น และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หลักปฏิบัติเหล่านี้สามารถนำมาบูรณาการใช้ในชีวิตได้ในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน สังคม หากทุกคนหันมายุติมั่นในหลักปฏิบัติเหล่านี้ สังคมก็จะเป็นที่น่าอยู่ยิ่งขึ้นและสิ่งเหล่านี้จะช่วยส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคลในสังคมด้วยกันเองและ ระหว่างครอบครัวซึ่งจะส่งผลให้เกิดความสุข ในการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างคนในสังคม รวมไปถึงการสร้างความรักต่อบรรพบุรุษของตนเอง และยังช่วยส่งเสริมให้คนในสังคมเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันโดยจะแสดงพฤติกรรมออกมาโดยคำนึงถึงการช่วยเหลือผู้อื่นและการทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมยิ่งขึ้นไปอีกและ “ด้านอนุรักษสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมด้วยหลักบุญกิริยาวัตถุ” ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าว นั้นโดยการปลูกจิตสำนึกให้กับคนในชุมชนหรือสังคมได้ตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีการทำบุญแจกข้าว เพื่อเป็นการรักษาการทำบุญตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาหรือหลักบุญกิริยาวัตถุ 10 ประการ เพื่อเป็นการอนุรักษสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมให้คงอยู่คู่กับชาวร้อยเอ็ดต่อไปและ “ด้านบทบาทหน้าที่ด้วยหลักทศ 6” ในประเพณีบุญแจกข้าว นั้น เป็นหน้าที่ของบุตรธิดาที่กระทำต่อบิดามารดาโดยการประพฤติตนเป็นคนดีตามคำสอนของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูล และ เมื่อท่านเสียชีวิตไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน ในส่วนของบิดามารดาท่านย่อมอนุเคราะห์บุตร ธิดา โดยการสอนให้เป็นคนดี ให้ศึกษาเล่า

เรียนเพื่อให้มีวิชาความรู้ สามารถที่จะทำมาหากินเลี้ยงชีพของตนเองได้ เมื่อเห็นว่าบุตรธิดาสามารถที่จะมีครอบครัวได้แล้วก็ให้แต่งงาน และมอบทรัพย์ให้เพื่อบุตรธิดาใช้เป็นทุนในการทำมาหากินและสร้างความมั่นคงแก่ชีวิต ซึ่งจะสอดคล้องกับหลักทศ 6 ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ของบุตรธิดาที่จะกระทำต่อบิดามารดาของตนเองเมื่อท่านล่วงลับไปก็ทำบุญอุทิศให้ท่าน

ดังนั้น ประเพณีบุญแจกข้าวชาวร้อยเอ็ด จึงเป็นวิถึบุญในการเสียสละแบ่งปันทั้งภายนอกคือวัตถุสิ่งของต่างๆ และภายในคือความตระหนักรู้เห็นียวออกให้ท่าน โดยการปรารภคุณงามความดีของผู้ตาย ซึ่งเป็นบุพการีชนที่เคยทำคุณแก่ตนมาก่อน เพื่อสนองตอบบุญคุณนั้น จึงได้แสดงความกตัญญูทเวทีกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีการวางรูปแบบไว้อย่างชัดเจน เพื่อให้เกิดบุญกุศลหนุนนำส่งดวงจิตวิญญาณของบุพการีชนไปสู่สุคติ ส่งผลให้ลูกหลานญาติพี่น้องทุกคนมีความสุข อิ่มเอมเปรมใจก่อให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีในชุมชน ด้วยการถ่ายทอดและสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมอีสานได้เป็นอย่างดี ส่งผลให้ประชาชนในชุมชนนั้นๆ ได้รับประโยชน์สุขในงานบุญแจกข้าวโดยทั่วหน้า และเป็นโอกาสให้พระสงฆ์ได้แสดงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด นี้มีข้อค้นพบที่ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่และมีคุณค่าทางวิชาการ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป จึงนำมาอภิปรายผล เพื่อให้ตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังต่อไปนี้

ผลการวิจัยพบว่า ประเพณีบุญแจกข้าว เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องที่ได้ล่วงลับไป ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่พี่น้องปู่ตายายพี่ป้าอา เป็นบุญอุทิศส่วนกุศลแบบเจาะจงตัวผู้รับ ซึ่งสอดคล้องกับ ได้กล่าวว่า บุญ คือ ทำความดี จิตใจจะเฟื่องฟูขึ้นในคุณงามความดี เพิ่มพูนคุณสมบัติที่ดี ๆ ให้แก่ชีวิตจิตใจของตน ยิ่งเราทำบุญมาก เราก็เพิ่มคุณสมบัติที่ดีให้แก่ชีวิตของเรามาก คนสมัยโบราณเขาไม่ต้องมีคำนี้ คำว่า บุญนี้ครอบคลุมหมด และการทำบุญอุทิศ คือ ให้แก่ผู้ตายการสละรายได้หรือทรัพย์ส่วนหนึ่งเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับบูชาคุณ หรือแสดงน้ำใจต่อญาติที่ล่วงลับไปก่อนด้วยการทำบุญอุทิศให้การใช้รายได้หรือทรัพย์ส่วนหนึ่ง เพื่อบำเพ็ญบุญอุทิศแก่ญาติที่ล่วงลับไปก่อนสอดคล้องกับ เทียมจิตร พ่วงสมจิตร¹ กล่าวว่า ประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวอีสานการทำบุญแจกข้าวเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศล หรือเป็นการทำอุทิศแจกส่วนบุญให้เข้าถึงดวงวิญญาณของญาติผู้ล่วงลับไปแล้วและยังกล่าวถึงมูลเหตุของการทำบุญแจกข้าวไว้ว่า เพื่อแสดงถึงความกตัญญูรู้คุณ บิดามารดา หรือญาติพี่น้อง ส่วนพิธีกรรมนั้นนั้นจะมีการทำบุญเลี้ยงพระมีมหรสพฉลองมีการสร้างหอดอกผึ้ง (ปราสาทที่ทำด้วยไม้ไผ่และขี้ผึ้งเป็นส่วนประกอบ) ถวายพระและนิมนต์ไปไว้ต้นโพธิ์หรือกำแพง

¹ เทียมจิตร พ่วงสมจิตร, “การศึกษาวิเคราะห์ความหมายของบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, อ่างแล้ว, หน้า

ข้างวัด ในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาทั้งหลาย โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย เมื่อมีการปรารภในงานบุญบางอย่างขึ้นในโอกาสใดโอกาสหนึ่ง ซึ่งอาจจะเนื่องด้วยเทศกาลสำคัญ หรือโอกาสพิเศษอันกำหนดกันขึ้นตามประเพณีนิยมทางสังคม ชุมชน หรือเฉพาะบุคคล ตามประเพณีอื่นเนื่องด้วยพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่งที่ชาวพุทธ นิยมปฏิบัติในโอกาสสำคัญเช่นนั้นคือ การอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพชนผู้ล่วงลับไปแล้ว ชาวอีสานมีความเชื่อว่าดวงวิญญาณของผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว หากไม่ได้รับการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้แล้ว ดวงวิญญาณนั้นก็จะมีความอดอยากทนทุกข์ทรมานและไม่ได้ไปผุดไปเกิด ด้วยความเชื่อดังกล่าวนี้นี้จึงทำให้มีการจัดงานหรือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้เสียชีวิต ดังนั้น นับตั้งแต่ชั้นบรรพชนผู้เป็นต้นตระกูล เรื่อยมาจนถึงเครือญาติที่ยังมีชีวิตอยู่หรือล่วงลับไปแล้ว และสอดคล้องกับ พระสมุห์อดิเรก อาทิจจพโล (โลกะนัง)² ได้กล่าวว่า ในประเพณีทำบุญแจกข้าวของภาคอีสาน จะมีการนำเครื่องเช่นสังเวจจำพวกอาหารหวานคาว หรือหมาก พลู บุหรี่ ที่จัดใส่กระถางหรือภาชนะอื่น ๆ วางไว้ตามพื้นดินหรือโคนต้นไม้เมื่อนำข้าวแจกไปวางไว้ตามที่ต่าง ๆ แล้วก็จะมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศล นำข้าวปลาอาหารถวายพระสงฆ์ แ่ส่วนกุศลแก่ผู้ตายและผีไม่มีญาติ โดยมีจุดประสงค์เพื่อ แสดงออกถึงความกตัญญูตเวทีต่อบรรพบุรุษ หรือสำนึกในคุณค่าของดินและข้าวว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อชีวิต จึงควรอนุรักษ์บำรุงด้วยความเอาใจใส่ นับว่าเป็นความดี สอดคล้องกับ ได้กล่าวว่า บุญแจกข้าว คือ ข้าวพร้อมด้วยอาหารคาวหวาน ที่ชาวบ้านทำเป็นห่อๆ แล้วนำไปวางไว้ตามบริเวณโบสถ์ ตามกิ่งไม้ ลานหญ้า ในตอนเช้ามีดของวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 แล้วรวดน้ำอุทิศให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว บรรดาเปรตญาติจะถูกปล่อยจากนรกขึ้นมารับทานที่ญาติได้อุทิศให้ สอดคล้องกับ พระมหานพรัตน์ นวรัตน์ (ทรานุกร)³ ได้กล่าวว่า บุญ คือเครื่องชำระล้างสันดานคือชำระพื้นจิตใจให้สะอาด และสิ่งที่ทำให้เกิดผลคือภพหน้าอันขึ้นชม ส่วนบาปมักแปลตามรูปศัพท์ว่า สิ่งที่ทำให้ถึงวิญญูทุกข์หรือสิ่งที่ทำให้ถึงทุกข์คติ (สิ่งที่ทำให้ตกไปในสิ่งที่ชั่ว) คำแปลสามัญของบาปคือ ลามก (ต่ำทราม หรือเลว) บางครั้งใช้เป็นคำวิเศษของวิบาก แปลว่า ทุกข์หรืออนิภูมฺ (ไม่ปรารถนา) ก็ได้ กุศล ใช้ในแง่การกระทำหรือกรรมก็ได้ มองลึกลงไปถึงตัวสภาวะธรรมก็ได้ ส่วน บุญมักเสียดแทงในแง่กรรมคือการกระทำ ดังนั้น คำว่า กุศลกรรมก็ดี กุศลธรรมก็ดี จึงเป็นคำ สามัญ แต่สำหรับบุญเราพูดได้ว่า บุญกรรม (กรรมที่เป็นบุญ ไม่ใช่บุญและกรรม) ถ้าพูดว่า บุญธรรม จะแปลกหูและไม่รู้สึกรู้สึเป็นคำศัพท์ทางธรรม ส่วนบาปกับอกุศลจะพบทั้ง อกุศลกรรม อกุศลธรรม บาปกรรม บาปธรรม ในแง่พิเศษ บุญหมายถึงผลของบุญหรือวิบากของกุศลกรรม แม้ในกรณีที่ไม่ได้หมายถึงผลหรือวิบากโดยตรง บุญจะถูกใช้ในลักษณะที่สัมพันธ์กับผลหรือให้เกิดความรู้สึก เพ่งเล็งถึงผลตอบแทนภายนอกหรือผลที่เป็นอามิส

² พระสมุห์อดิเรก อาทิจจพโล (โลกะนัง), “พุทธจริยศาสตร์ที่ประยุกต์ใช้กับมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น”, อ้างแล้ว, หน้า 24.

³ พระมหานพรัตน์ นวรัตน์ (ทรานุกร), “ศึกษาประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย”, อ้างแล้ว, หน้า 28.

ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าว หรือ หลักพุทธจริยศาสตร์เป็นหลักที่สำคัญเป็นแนวทางแห่งการประพฤติปฏิบัติในพุทธศาสนา ที่ทำให้ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตามเกิดความสุขทั้งทางกายและใจ ตลอดถึงผู้ที่คบค้าสมาคมด้วย โดยหลักพุทธจริยศาสตร์คือ หลักการงดเว้นจากสิ่งที่ชั่วและมุ่งกระทำแต่สิ่งที่ดีงาม ทางกาย วาจา ใจ เพื่อให้เกิดจิตใจที่บริสุทธิ์ ขจัดความทุกข์ทั้งทางตรงและทางอ้อมที่เข้ามาในจิตใจ สอดคล้องกับ **อานา สุตชาตา**⁴ ได้กล่าวว่า ความกตัญญู iva ความกตัญญู หมายถึง การรู้คุณการสนองคุณคนหรือการมีน้ำใจรำลึกถึงอุปการคุณที่ตนได้รับด้วยความสำนึกในบุญคุณ ความกตัญญูต่อพ่อแม่ นับว่าเป็นยอดของความกตัญญู นอกจากนั้นแล้วยังต้องมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณคนอื่น ๆ อีกผู้ที่ให้ความช่วยเหลืออุปการะนี้ได้ชื่อว่า “ผู้มีพระคุณ” ผู้ได้รับความช่วยเหลือควรจะต้องรำลึกถึงอยู่เสมอ จะลืมเสียมิได้และควรต้องหาทางตอบแทนบุญคุณในเมื่อมีโอกาสสนองคุณนั้น ทำได้หลายวิธี ไม่ว่าจะต้องนำวัตถุสิ่งของปัจจัยต่าง ๆ มาให้เพื่อเป็นการตอบแทนสิ่งที่สำคัญคือ การตอบแทนทางจิตใจเมื่อถึงคราวที่ผู้เคยทำบุญคุณให้แก่ตนเอง ตกอยู่ในฐานะต้องการความช่วยเหลือก็ต้องให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดีตามกาลเทศะ ตามกำลังความสามารถของตนที่จะทำได้ จะโดยทางกำลังทรัพย์กำลังความคิดหรือกำลังแรงงานก็ได้ แล้วแต่กรณีผู้ที่มีจิตใจเช่นนี้ ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความกตัญญูรู้คุณคนถ้าเราคิดจะอุปการะหรือช่วยเหลือคนอื่น แล้วเราไม่ควรจะหวังผลตอบแทนเลยเป็นอันขาดให้ถือเป็นอุดมคติในใจเสมอว่า เราแบ่งความสุขที่เราได้อยู่ให้แก่คนอื่นหรือช่วยเหลือบุคคลอื่นให้เขามีความสุขเพียงเท่านี้ก็ว่าได้ สอดคล้องกับ **พระราชธรรมโสภณ (จำปี พงไทยสง)**⁵ ได้กล่าวไว้ หลักทศ 6 คือหลักแห่งหน้าที่ของบุคคลที่สัมพันธ์กันและการตระหนักพระคุณของบิดามารดาส่วนผู้ที่เป็นบุตรนั้นต้องตั้งอยู่ในความกตัญญูกตเวทีโดยพึงเคารพมารดาบิดา ผู้เป็นเสมือนทิศเบื้องหน้าโดยการปฏิบัติดังนี้ 1) ท่านเลี้ยงเรามาแล้วควรเลี้ยงท่านตอบ 2) ช่วยทำกิจธุระการงานต่าง ๆ ของท่าน 3) ดำรงวงศ์สกุล 4) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับการได้รับมรดก 5) ทำบุญอุทิศเมื่อท่านล่วงลับไป กตัญญู คือ ความรู้คุณการเป็นผู้มีใจกระจำ มีสติปัญญาบริบูรณ์ รู้อุปการคุณที่ผู้กระทำแล้วแก่ตน ผู้ใดก็ตามที่ทำคุณแก่ตนแล้วไม่ว่าจะมากหรือน้อยก็ตาม เช่น เลี้ยงดู สอนให้ที่พักให้งานทำ ฯลฯ ย่อมระลึกถึงความซาบซึ้งอยู่เสมอไม่ลืมอุปการคุณของตนที่ทำไว้แล้ว รู้ว่าตนเองพ้นจากภัยอันตรายทั้งหลายได้มีความสุขในปัจจุบันก็เพราะบุญทั้งหลายที่เคยทำไว้ในอดีตส่งผลให้ จึงไม่ลืมอุปการะของบุญนั้นเลย และสร้างสมบุญใหม่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้อย่างชัดเจนว่า คนดี จะต้องมีความหมาย 2 ประการ คือ กตัญญู แปลว่า รู้คุณ และกตเวที แปลว่า ตอบแทนคุณผู้ที่มีคุณต่อเรานั้นมีมาก แต่ในที่นี้จะขอยกมากล่าวเฉพาะบิดาและมารดา ท่านทั้งสองเป็นผู้ให้ชีวิตแก่เรา เรามีวันนี้ได้ก็เพราะท่าน ร่างกายตัวตนเรามีราคาแพง

⁴ อานา สุตชาตา, “การศึกษานุกูลปริยัติ 3 ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่ : กรณีศึกษาตำบลนาคาย อำเภอดาหลวง จังหวัดอุบลราชธานี”, อ้างแล้ว, หน้า 32.

⁵ พระราชธรรมโสภณ (จำปี พงไทยสง), “ศึกษาหลักจริยธรรมประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธบ้านคูเมือง อำเภอมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด”, อ้างแล้ว, หน้า 41.

มากที่สุดในโลก แต่ร่างกายตัวตนของเรานี้ได้มาฟรีๆ โดยบิดามารดาเป็นผู้มอบให้ และยังมีอีกหลายอย่างที่ท่านให้เรา มา ถ้าบุคคลมานึกได้ตรงนี้จะเรียกว่าคนนั้นมี กตัญญู อันเป็นเครื่องหมายที่ 1 เมื่อรู้คุณดังกล่าวข้างต้นแล้ว สิ่งที่จะพึงกระทำต่อไปก็คือการตอบแทนสิ่งที่บิดามารดาของทุกคนต้องการต่อบุตรธิดา ซึ่งจะมีเหมือนกันทั้งหมด สอดคล้องกับ พระมหามิตรชัย จารุณโณ (วรสาร)⁶ ได้กล่าวถึง ธรรมเป็นเครื่องประสานให้เกิดความปรองดองในสังคม หรือหลัก 4 ประการแห่งสามัคคีธรรม (สังคหัตถุ) อันประกอบด้วย

- 1) ทาน การให้ การแบ่งปัน การสงเคราะห์ด้วยทรัพย์
- 2) ปิยวาจา การกล่าววาจาไพเราะอันวยประโยชน์
- 3) อตถจริยา การช่วยเหลือรับใช้
- 4) สมานัตตตา การมีตนเสมอ ไม่ลำเอียง และร่วมทุกข์ร่วมสุข

ธรรมทั้ง 4 ประการนั้น ล้วนเป็นลักษณะ หรือ อปปรมาทธรรม คือ ความไม่ประมาทด้วย ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสเป็นปัจฉิมโอวาทไว้ว่า สังฆาทิสงฆ์ทั้งหลาย มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังกิจทั้งปวง (เพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่น) ให้ถึงพร้อม ด้วยความไม่ประมาทเถิด

ผลการวิจัยพบว่า บุรณการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด คือ การนำแนวคิดในเรื่องประเพณีบุญแจกข้าว เป็นแนวคิดเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับบรรดาญาติผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว จัดทำขึ้นเพื่อกระชับความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นในสถาบันครอบครัวและสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ เพื่อความสุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ที่อาศัยอยู่ในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ให้เกิดความผาสุกร่มเย็นตลอดไป ทั้งนี้ยังเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของชาวอีสานให้คงอยู่สืบไป สอดคล้องกับ พระครูสุธีศัมภีร์ญาณ⁷ ได้กล่าวว่า บุคคลผู้ที่ตายไปแล้วนั้นต้องอาศัยข้าวน้ำ แบบเดียวกับคนที่ยังมีชีวิตอยู่ แต่ไม่สามารถทำอาหารกินเองได้ ต้องอาศัยญาติสนิทมิตรสหายพี่น้องผู้ที่อยู่ข้างหลังทำบุญแจกข้าวและอุทิศส่วนบุญไปให้เท่านั้น จึงจักพ้นจากความสภาพวิเวกทุกข์ยากทรมาน จึงต้องทำ (ภาวนา) หรือ อาหารให้ผู้ตายไปและกล่าวว่าเขาเหล่านั้นจะไม่มีที่อยู่อาศัยจึงต้องทำหอ (เผิง) เพื่ออุทิศส่วนบุญให้ให้การเกื้อกูลในงานบุญแจกข้าว เป็นการเสียสละทรัพย์บริจาคสิ่งของต่าง ๆ ให้แก่สังคมชุมชนเพื่อเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ส่วนรวมในงานประเพณีนี้หลายด้าน มีการบำรุงพุทธศาสนาและสาธารณประโยชน์ และการแสดงความเคารพกันผ่านกิจกรรมต่าง ๆ สอดคล้องกับ พระแวงชัย ธมมกาโม (หล้าลี)⁸ ได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงวางกรอบของการทำความดีไว้ 3 ประการ คือ (1) ทานมัย การทำความดีด้วยการเผื่อแผ่แบ่งปันสิ่งของที่เป็นเครื่องปัจจัย 4 มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (2) สीलมัย การทำความดีด้วยการรักษาศีล มีระเบียบในการดำเนินชีวิต

⁶ พระมหามิตรชัย จารุณโณ (วรสาร), “การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยบุญกิริยาวัตถุ”, อ้างแล้ว, หน้า 51.

⁷ พระครูสุธีศัมภีร์ญาณ, “บุญแจกข้าว : รูปแบบการแบ่งปันและการสร้างความกตัญญูของชาวอีสาน”, อ้างแล้ว, หน้า 41.

⁸ พระแวงชัย ธมมกาโม (หล้าลี), “การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยบุญกิริยาวัตถุ”, อ้างแล้ว, หน้า 43.

ไม่ให้มีการเบียดเบียนกันในทางชีวิตทรัพย์สิน คู่ครองของผู้อื่นตลอดจนไม่เบียดเบียนสติสัมปชัญญะของตนเอง (3) ภาวนามัย การทำความดีด้วยการอบรมจิตให้สะอาด สว่าง สงบ เป็นการปฏิบัติโดยสมาธิภาวนา เพื่อฝึกจิตให้สงบ และปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน คือ การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจเห็นตามความเป็นจริงนอกจากนั้น พระอรรถกถาจารย์ยังได้วางหลักการทำความดี เพิ่มจากแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงวางหลักการทำความดีไว้อีกหลายประการ (4) อปายณมัย การทำความดีด้วยความประพฤตินอบน้อม ให้ความเคารพ มีความอ่อนโยน ให้เกียรติกัน (5) เวยยาวัจจมัย การทำความดีด้วยการช่วยเหลือสงเคราะห์สังคม บำเพ็ญประโยชน์ต่อชุมชนและสังคมตามโอกาสสถานที่ (6) ปัตติทานมัย การทำความดีด้วยการแบ่งปันส่วนบุญ ให้ส่วนบุญแก่ผู้อื่นและการอุทิศส่วนกุศลให้ญาติที่ล่วงลับ (7) ปัตตานโมทนามัย การทำความดีด้วยการยินดี เห็นดี เห็นชอบในความดีของผู้อื่นที่กระทำ (8) ธัมมัสสวนมัย การทำความดีด้วยการฟังธรรม มีความตั้งใจฟังด้วยความเคารพและตั้งใจฟังอย่างนอบน้อม (9) ธัมมเทศนามัย การทำความดีด้วยแสดงธรรมรู้จักสอนธรรมเพื่อประโยชน์แก่ผู้ฟังและ (10) ทิฏฐุชุกัมม การทำความดีด้วยการทำความเห็นถูกต้องตรงกับความเป็นจริง ในเรื่องของกรรมและผลของกรรมที่ตนได้กระทำ สอดคล้องกับ **พระสุนทร ธมมธโร (บุญคง)**⁹ ได้กล่าวไว้ว่า หลักสังคหวัตถุ 4 นั้น เป็นเครื่องมือหรือหลักธรรมที่ช่วยประสานคนหมู่มากให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นเครื่องช่วยขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทำให้คนอยู่ร่วมกันด้วยความรัก สามารถนำไปใช้ได้ตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับสังคม เป็นธรรมอันจะก่อให้เกิดความผาสุกในบ้านเมืองและประเทศชาติและ ช่วยประสานคนหมู่มากให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขเป็นเครื่องช่วยขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทำให้คนอยู่ร่วมกันด้วยความรัก มีน้ำจิตน้ำใจไมตรี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สามารถนำไปใช้ได้ตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับสังคม เป็นธรรมอันจะก่อให้เกิดความผาสุกในชุมชนในบ้านเมืองและประเทศชาติอันจะทำให้ได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขนั่นเอง ชุมชนที่ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 จะช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างกันการสงเคราะห์อนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน มีลักษณะเป็นการสร้างมนุษยสัมพันธ์ ด้วยใจรัก มีเมตตา ปรารถนาดีต่อกันอย่างต่อเนื่อง สามารถประสานคนจากจุดย่อยจนถึงโลกโดยรวมให้อยู่ร่วมกันฉันท์มิตร วาจาในธรรมข้อนี้ได้แก่ ปิยวาจา คือการเจรจาถ้อยคำที่น่ารักไพเราะอ่อนหวานแสดงออกซึ่งความรัก เมตตา หัวดี เป็นมิตรต่อคนที่ตนพูดด้วย และที่สำคัญคือต้องเป็นคำพูดที่ไม่เป็นโทษ ประกอบด้วยเนื้อหาสาระเนื้อหา สอดคล้องกับ **ธนกร วงศกรฉัตร**¹⁰ ได้กล่าวไว้ว่าหน้าที่ของบุตรธิดาต่อการบำรุงบิดามารดา คือ การทำอุปัชฌายะต่อบิดามารดาผู้มีพระคุณตลอดถึงญาติพี่น้องมิตรสหายของตนเองซึ่งสามารถกระทำได้ 2 ทาง คือ

⁹ พระสุนทร ธมมธโร (บุญคง), “การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ในชุมชนวัดหนองสนม จังหวัดระยอง”, อ้างแล้ว, หน้า 51.

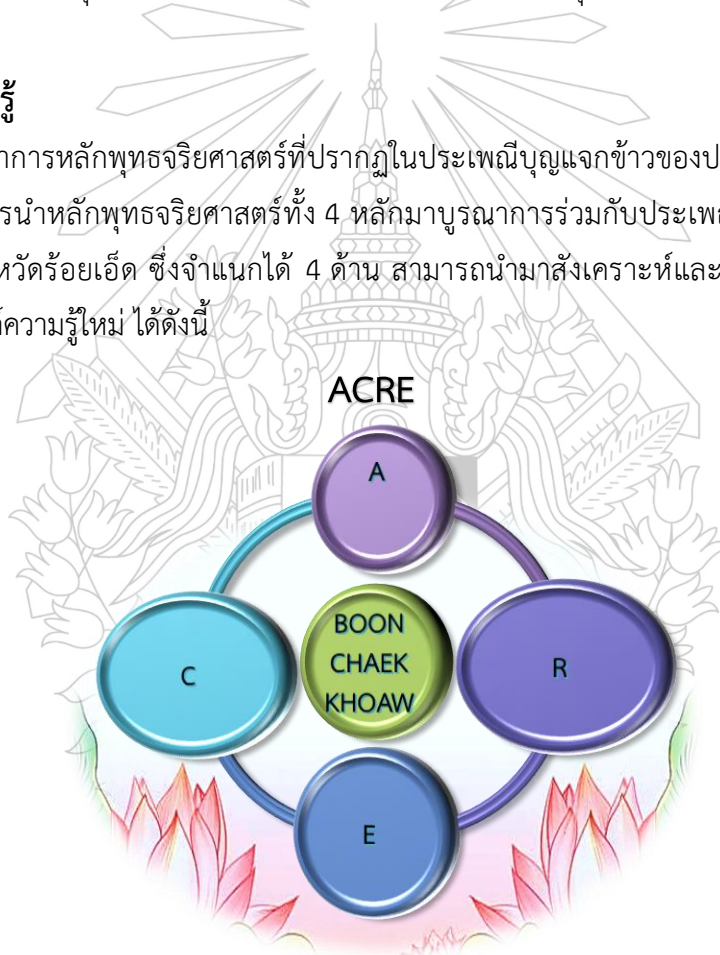
¹⁰ ธนกร วงศกรฉัตร, “ศึกษาวิเคราะห์ปฎิบัติธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท”, อ้างแล้ว, หน้า 54.

1) การบำรุงทางกาย หมายถึง การมอบให้ซึ่งปัจจัย 4 ดูแลบำรุงเลี้ยงสุขภาพกายตามหลัก วัตถุประสงค์ ข้อที่ 1 ความว่า เราพึงเลี้ยงมารดาบิดาตลอดชีวิต เพราะบิดามารดามีอุปการะมากบำรุงเลี้ยง แสดงโลกนี้แก่บุตร บิดามารดาผู้อนุเคราะห์ประชา เพราะเหตุนี้บัณฑิตพึงน้อมสการ และสักการะ บิดามารดานั้นด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การให้อาบน้ำและการล้างเท้า เพราะการปรนนิบัติ บิดามารดานั้น บัณฑิตจึงสรรเสริญในโลกนี้เอง

2) การบำรุงทางใจ หมายถึง การดูแลจิตใจให้มีความโสมนัสอยู่เสมอ ไม่กระทำความ หม่นหมองให้ปรากฏในจิตใจ ทำมารดาบิดาผู้ไม่มีศรัทธาให้มีศรัทธา ผู้ไม่มีศีลให้มีศีลผู้ตระหนี่ให้รู้จัก การเสียสละ ผู้ไม่มีปัญญาให้มีปัญญา บุตรที่บำรุงมารดาบิดาด้วยการให้เลื่อมใสในพระรัตนตรัยให้ สมาทานศีล หรือให้บรรพชา จัดว่าเป็นยอดของคนทั้งหมดผู้บำรุงมารดาบิดาในโลกนี้ ในเรื่องการ บำรุงหรือการตอบแทนคุณมารดาบิดานี้นอกจากแบ่งออกเป็น การบำรุงทางกายและการบำรุงทางใจ

5.3 องค์ความรู้

บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัด ร้อยเอ็ด เป็นการนำหลักพุทธจริยศาสตร์ทั้ง 4 หลักมาบูรณาการร่วมกับประเพณีบุญแจกข้าวของ ประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งจำแนกได้ 4 ด้าน สามารถนำมาสังเคราะห์และกำหนดเป็นกรอบ ความคิดขององค์ความรู้ใหม่ ได้ดังนี้

ภาพที่ 5.1 แสดงกรอบแนวคิดองค์ความรู้ ACRE MODEL

ความหมายของ ACRE MODEL มีดังนี้

A (Ancestral Gratitude) : การแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษผ่านการทำบุญ
แจกข้าว

C (Compassion) : การส่งเสริมความเมตตาและความสามัคคีในชุมชนตามหลักสังคหวัตถุ 4

R (Righteous Acts) : การเน้นการทำความดีตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ได้แก่ การให้ทาน
รักษาศีล และเจริญภาวนา

E (Ethical Responsibilities) : การตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ทางจริยธรรมตามหลักทศ 6
ในการอยู่ร่วมกันในสังคม

ACRE Model จึงเป็นการบูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและ
ค่านิยมของชุมชนในจังหวัดร้อยเอ็ด ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคมและการสืบทอด
วัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

องค์ความรู้จากงานวิจัยนี้สามารถนำไปใช้ในการส่งเสริมคุณธรรมและการพัฒนาชุมชน
ไม่เพียงแต่ในจังหวัดร้อยเอ็ด แต่ยังสามารถประยุกต์ใช้ในบริบทของชุมชนอื่น ๆ ที่ต้องการรักษาและ
ส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่นร่วมกับการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

5.4 ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของ
ประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยพบว่ามีลักษณะบางประการที่น่าสนใจในการทำวิจัยจึงมี
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและเพื่อทำการวิจัยในประเด็นดังต่อไปนี้

5.4.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ทางภาครัฐหรือผู้ที่เกี่ยวข้องควรมีนโยบายการส่งเสริมการนำหลักพุทธจริยศาสตร์
และ หลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ไปสู่สถานการศึกษา ทั้งภาครัฐและเอกชน ให้กว้างขวาง
เกี่ยวกับ หลักพุทธจริยศาสตร์

2) ส่งเสริมกิจกรรมที่เนื่องด้วยการใช้หลักพุทธจริยศาสตร์สำหรับมนุษย์ทุกคนและเป็น
คุณธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญด้วยปัญญา

5.4.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของ
ประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด หากมีผู้ประสงค์จะทำวิจัยในครั้งต่อไปมีประเด็นที่น่าจะศึกษาวิจัยตาม
ประเด็นดังต่อไปนี้

1) บูรณาการแนวทางในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตตามหลักหลักพุทธจริยศาสตร์

2) บูรณาการคุณค่าของความกตัญญูที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของชาวอีสาน

3) บุรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญข้าวประดับดินของ
ชาวร้อยเอ็ด

4) บุรณาการหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญอุทิศของประชาชน
ในจังหวัดร้อยเอ็ด

รายการอ้างอิง

1. ภาษาไทย

ก. เอกสารปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช 2539*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ข. เอกสารทุติยภูมิ

1) หนังสือทั่วไป

กรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2537). *พจนานุกรมภาษาล้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

กรมศิลปากร. (2511). *มิลินทปัญหาฉบับพิสดารของหอสมุดแห่งชาติ*. กรุงเทพฯ: ศิลปะบรรณาธิการ.

กองพุทธศาสนศึกษา. (2555). *ประมวลบทพระพุทธมนต์* (ตำนานพระปริตร). กรุงเทพฯ: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). *พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาสังคมร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

จรัส พยัคฆราชศักดิ์. (2534). *ศาสนาและวรรณกรรมนิยมในท้องถิ่นอีสาน 1*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โอ.เอส พรินต์ติ้ง เฮาส์.

จักรพล ฉายากฤษ. (2552). *อารมณ์บำบัด* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2524). *ขนบธรรมเนียมประเพณีของอีสาน*. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.

จำนง ทองประเสริฐ. (2540). *บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม 1* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

दनัย ไชโยธธา. (2546). *สังคม วัฒนธรรม และประเพณี*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

ทวี บุญยเกตุ. (2534). *พ่อสอนลูก*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ.

ธรรมรักษา. (2532). *พระไตรปิฎกฉบับสุภาพ*. กรุงเทพฯ: รุ่งแสงการพิมพ์.

นิวัติ เรืองพานิช. (2537). *การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

บุญมา จิตจรัส. (2533). *มงคล 38 ประการ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

บุญสิริ ขวลิตรารง. (2543). *ธรรมโอสภ*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.

- บุญสม ยอดมาลี. (2558). *การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ปรับปรนและเห็นคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม*. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน.
- บุญเทียน ทองประสาน. (2531). *แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สภาคทอริกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- ประชิด สุกณะพัฒน์. (2546). *วัฒนธรรมพื้นฐานประเพณีไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ภูมิปัญญา.
- ปราณี วงษ์เทศ. (2538). *พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- ปภาณี ฐิติวัฒนา. (2523). *สังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ปริญญญา เทวานฤมิตรกุล. (2555). *การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง = Civic education*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์.
- ปราชญา กล้ามจัญ. (2550) *พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- ปิ่น มุกทุกันต์ . (2535). *มงคลชีวิต ภาค 3*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2506). *มงคลชีวิต ภาคที่ 2*. กรุงเทพฯ: พิสนาคะการพิมพ์.
- พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ). (2538). *กฎแห่งกรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2554). *บุญยิ่งกว่าบุญ*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ ป.ธ.9). (2538). *มงคล 38 ประการ*. กรุงเทพฯ: การพิมพ์พระนคร.
- _____. (2536). *มงคล 38* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: การพิมพ์พระนคร.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2547). *ก้าวไปในบุญ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). *ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมมิกจำกัด.
- _____. (2545). *คุณบิดามารดาสุดพรรณนามหาศาล*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- _____. (2543). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ.
- _____. (2544). *สามไตร*. กรุงเทพฯ: บริษัทเฟื่องฟ้าพริ้นติ้ง จำกัด.
- _____. (2537). *คนไทยกับป่า* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

- _____. (2539). *เรื่อนำรู้และเกี่ยวกับพิธีศพและพุทธภาษิตชีวิตและความตาย*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- _____. (2539). *สืบสานวัฒนธรรมไทย บนฐานแห่งการศึกษาที่แท้*. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก.
- _____. (2542). *กรณีธรรมกาย* (พิมพ์ครั้งที่ 15). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อ่ำไผ่.
- พระธรรมสิงห์บุราจารย์ (หลวงพ่ोजรัญ จิตฺตมโ). (2556). *ทาน ศีล ภาวนา นำพาพ้นกรรม*. กรุงเทพฯ: เลียงเชียง.
- พระพรหมคุณกรณ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2554). *สยามสามไตร* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- _____. (2553). *พุทธธรรมฉบับขยายความ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2540). *ชีวิตหนึ่งเท่านั้นสร้างความดีได้นันต์*. กรุงเทพฯ: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
- _____. (2552). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ* (พิมพ์ครั้งที่ 15). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2553). *พุทธธรรมฉบับขยายความ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมมณี (พิมพ์พ ธรรมธโร). (2505). *สากลศาสนา*. กรุงเทพฯ: สภาการศึกษาหมากุฎราชวิทยาลัย.
- พระพุทฺธโฆษเถระ. (2546). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด.
- พระมหานิพนธ์ มหาธมมรคิโต. (2552). *บุญแจกข้าวในสารธรรม ทำบุญได้บุญ*. ขอนแก่น: หจก. โรงพิมพ์คลังน่านวิทยา.
- พระมหาภูติชัย วชิรเมธี (จ. วชิรเมธี). (2547). *เรารักแม่*. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ. (2547). *มงคลชีวิต ฉบับทางก้าวหน้า*. กรุงเทพฯ: ชมรมพุทธศาสตร์สากลในอุปถัมภ์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า.
- พระยาอนุนามราชชน. (2539). *วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย*. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- พระราชสุทธินาถมมงคล (จรัญ จิตฺตมโ). (2542). *หลักธรรมกับความเปลี่ยนแปลงของชีวิต*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธุรกิจก้าวหน้า.
- พระราชสารธรรมมณี (ปภสฺสเถระ). (2544). *บุญกิริยาวัตถุ 10 ประการ*. ขอนแก่น: คลังนาธรรม.
- พระสมชาย ฐานวุฑโฒ. (2533). *มงคลชีวิตฉบับธรรมทายาท*. กรุงเทพฯ: กราฟฟิคอาร์ต.
- พระสัทธัมมโชติกะ. (2517). *มหาอภิธรรมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ 5*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ.
- พระอริยานุวัตร เขมจารี. (2530). *คติความเชื่อของชาวอีสานในวัฒนธรรมพื้นบ้านคติความเชื่อ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สมคิมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- _____. (2526). หนังสือประเพณีโบราณอีสานบางเรื่อง. มหาสารคาม: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม.
- พระอุทิศสเถระ. (2538). วิมุตติมรรค แปลโดย คณาจารย์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พิฑูร มลิวัลย์. (2540). แบบเรียนวิชาธรรมสำหรับนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- พิมพ์ รุจิรากุล. (2554). ประเพณีและพิธีกรรม 4 ภาคของไทย. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดซีเอ็ดบุ๊คส์.
- พุทธทาสภิกขุ. (2536). กตัญญูกตเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- _____. (2545). แก่นพุทธศาสนา (พิมพ์ ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สุขภาพใจการพิมพ์.
- _____. (2525). บรมธรรมภาคปลาย. กรุงเทพฯ: ธรรมทานมูลนิธิ.
- _____. (2525). พุทธศาสนากับคนรุ่นใหม่และสังคมไทยในอนาคต. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- _____. (2527). พ่อแม่สมบูรณ์แบบ. กรุงเทพฯ: สมชายการพิมพ์.
- ภิญโญ สาร. (2533). การบริหารงานบุคคล. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2501). ธรรมวิจารณ์ หลักสูตรนักธรรมเอก (พิมพ์ครั้งที่ 20). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มณี พยอมยงค์. (2529). ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย เล่ม 1-2. เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย. (2542). สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- รัชนิกร เศรษฐ. (2532). โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- รพิฑูร มลิวัลย์. (2540). แบบเรียนวิชาธรรมสำหรับนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมศาสนา.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์ จำกัด.
- _____. (2546). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ: บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด.
- _____. (2540). พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ – ไทย. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.
- วสิน อินทสระ. (2544). หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: ธนธัชการพิมพ์.
- _____. (2541). พุทธจริยศาสตร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ทองกวาว.
- _____. (2543). ศิล สมาธิ ปัญญา (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ.
- วัดพระธรรมกาย. (2563). บุพเพตพลี อุทิศบุญแด่ผู้ล่วงลับ. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977).

- วีระชัย มีชอบธรรม. *สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต*. กรุงเทพฯ: หจก. อักษรบัณฑิต. 2527.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก องค์ที่ 19. (2560). *วิธีสร้างบุญบารมี*. นครปฐม: ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนาไตรลักษณ์.
- _____. (2548). *วิธีสร้างบุญบารมี*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นันทพันธ์.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร). (2528). *มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2538). *สารานุกรมพระพุทธศาสนา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี). (2538). *มงคลในพระพุทธศาสนา* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กิตติวรรณ.
- _____. (2542). *มงคลในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน.
- สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน). (2528). *สังคหวัตถุ 4*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2545) *สังคมวัฒนธรรมพุทธ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2552). *การศึกษาสังคมและวัฒนธรรม แนวความคิด วิธีวิทยา และทฤษฎี*. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สาร สารทัศน์นันท์. (2540). *บุญข้าวสาก ชีวิตไทย ชดชุชาพญาแลน สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สำลี รักสุทธี. (2544). *ฮัตถิลิขิต คลองลิลี*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา.
- _____. (2543). *ศีล สุตยอดวินัยของศาสนาพุทธ*. กรุงเทพฯ: พัฒนาศึกษา.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2542). *คำถาม-ตอบปัญหาทางพระพุทธศาสนา เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- สุธีรา เป่าโกลสถิต. (2543) *จิตวิทยาทั่วไป*. กรุงเทพฯ: แม็ค.
- สุพัตรา สุภาพ. (2520). *สังคมและวัฒนธรรม ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- _____. (2540). *สังคมวิทยา* (พิมพ์ครั้งที่ 19). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- โสวิทย์ บำรุงศักดิ์. (2565). *กรรม คือ การกระทำ : เกณฑ์วินิจฉัยทางพุทธศาสนาและปรัชญา*. ขอนแก่น: เอ็มมี ก๊อปปี้เซนเตอร์.
- โสภา ชูพิกุลชัย. (2552). *จิตวิทยาประยุกต์*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- หลวงพ่อวิชย์ เขมियो. (2565). *ยอดบุญ*. กรุงเทพฯ: สนพ.เลียงเชียง เพียรเพื่อพุทธศาสน์.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2545). *การเมืองของพลเมือง*. กรุงเทพฯ: คบไฟ.

อุดม เขยกิจวงศ์. (2548). *หน้าที่ชาวพุทธ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว.

อุดม เขยกิจวงศ์และ นิษฐาน แป้นสุวรรณ. (2548). *พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว.

อุตร จันทวัน. (2598). *นิทานอุรังคราตุ ฉบับลาว*. ขอนแก่น: คลังน่านาวิทยา.

2) คุชณินพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์/รายงานการวิจัย

ธนกร วงศกรณัต. (2561). *ศึกษาวิเคราะห์ปรัตถิมทิสในพุทธปรัชญาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระครูธรรมสารโกศล (สมรศักดิ์ ธรรมสนธิโก). (2561). *แนวทางการเสริมสร้างกตัญญูทศเวทีในการดำเนินชีวิตตามหลักคัมภีร์พุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูสุธีคัมภีร์ญาณ. (2559). *บุญแจกข้าว : รูปแบบการแบ่งปันและการสร้างความกตัญญูของชาวอีสาน*. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหานพรัตน์ นวรัตน์ (ทรานุกร). (2558). *ศึกษาประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหามิตรชัย จารุณโณ (วรสาร). (2550). *การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยบุญกิริยาวัตถุ*. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหาสุชิน สุชีโว (สมบูรณ์สุข). (2546). *การศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักการสงเคราะห์ญาติ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาอุทิศ ศิริวรรณ. (2536). *เปรตในพระไตรปิฎก*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระราชธรรมโสภณ (จำปี พงไทยสง). (2552). *ศึกษาหลักจริยธรรมประเพณีการทำบุญแจกข้าวของชาวพุทธบ้านคูเมือง อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระวิบูล ญาณธมโม (พันธุ์มิตร). (2555). *ศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูทศเวที ต่อบิดามารดาของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขาวง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระแวงชัย ธมมกาโม (หล้าลี). (2561). *การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยบุญกิริยาวัตถุ*. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาพุทธศาสนศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสมุห์อดิเรก อาทิจจพล (โลกะนัง). (2561). *พุทธจริยศาสตร์ที่ประยุกต์ใช้กับมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสุนทร ธมมธโร (บุญคง). (2560). *การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ในชุมชนวัดหนองสนม จังหวัดระยอง*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พูนทรัพย์ ขุนชิต. (2549). *ศึกษาหลักจริยธรรมด้านกตัญญูทศเวทีของบุตรและธิดาจะต้องปฏิบัติต่อมารดาบิดา : ศึกษาเฉพาะกรณีนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนราชวินิตบางแค ปาน้ำกรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

อาณา สุตชาตา. (2556). *การศึกษาบุญกิริยาวัตถุ 3 ที่ปรากฏในประเพณีบุญเดือนสี่ : กรณีศึกษาตำบลนาคาย อำเภอตาลสุม จังหวัดอุบลราชธานี*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เทียมจิตร พ่วงสมจิตร. (2563). *การศึกษาวิเคราะห์ความหมายของบุญในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

3. เอกสารสารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์

ปรีชา นุ่นสุข. *สารทเดือนสิบ*. สืบค้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2566, จาก <http://www.phuketdata.net>.

วิกิพีเดีย. *จังหวัดร้อยเอ็ด*. สืบค้นเมื่อ 23 พฤศจิกายน 256, จาก <https://shorturl.asia/aTZLY>

จังหวัดร้อยเอ็ด. *ธรรมเนียมผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด*. สืบค้นเมื่อ 23 ตุลาคม 2566, จาก <https://shorturl.asia/FbhoR>

สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นจังหวัดร้อยเอ็ด. *ประวัติและข้อมูลสภาพทั่วไปจังหวัดร้อยเอ็ด*. สืบค้นเมื่อ 4 พฤศจิกายน 2566, จาก <https://shorturl.asia/4aHCz>

บ้านจอมยุทธ. *แนวคิดและทฤษฎีทางสังคม*. สืบค้นเมื่อ 23 พฤศจิกายน 2566, จาก <https://shorturl.asia/FdTo7>

นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ. *คำศัพท์ทางมนุษยวิทยาและทฤษฎีทางสังคม*. สืบค้นเมื่อ 26 พฤศจิกายน 2566, จาก <https://shorturl.asia/8ZJcv>

มีชัย สมพรไพลิน. *ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่*. สืบค้นเมื่อ 28 พฤศจิกายน 2566, จาก <https://shorturl.asia/pGayT>

4. การสัมภาษณ์

พระอธิการบัวพรรณ กิตติญาณ. (2567, 1 มิถุนายน). เจ้าอาวาสวัดบ้านโพธิ์ ตำบลหัวช้าง อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

พระอธิการศุภกร สุภโร. (2567, 1 มิถุนายน). เจ้าอาวาสวัดโนนสอ่งสุทธารามตำบลหัวช้าง อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

พระอธิการสุพจน์ ขนติโก. (2567, 1 มิถุนายน). เจ้าอาวาสวัดบ้านหม้า ตำบลสระคู อำเภอสว่างภูมิจังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

นางนิตยา คำศรี. (2567, 3 มิถุนายน). ผู้ใหญ่บ้าน บ้านหม้า ตำบลสระคู อำเภอสว่างภูมิจังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

นางเลื่อมลักษณ์ อินทร์วัน. (2567, 3 มิถุนายน). ผู้ใหญ่บ้าน บ้านหนองตอ ตำบลหัวช้าง อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

นายณรงค์ บุตรราช. (2567, 3 มิถุนายน). ผู้ใหญ่บ้าน บ้านแวง ตำบลสระคู อำเภอสว่างภูมิจังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

นายสะอาด เชื้อสระคู. (2567, 5 มิถุนายน). มรรคนายก วัดบ้านโพธิ์ ตำบลหัวช้าง อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

นายบุญเรือง ต่อเสนา. (2567, 5 มิถุนายน). มรรคนายก วัดโนนสอ่งสุทธาราม ตำบลหัวช้าง อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

นายสมัย บุญวงศ์ษา. (2567, 5 มิถุนายน). ไวยาวัจกร วัดบ้านหม้า ตำบลสระคู อำเภอสว่างภูมิจังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

นายสันติธร ชนะศรี. (2567, 7 มิถุนายน). ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านหนองตอ ตำบลหัวช้าง อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

นายอินทรีย์ อ่อนแก้ว. (2567, 7 มิถุนายน). ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านแวง ตำบลสระคู อำเภอสว่างภูมิจังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

นายบุญธรรม ศรีสาร. (2567, 7 มิถุนายน). ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านหม้า ตำบลสระคู อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

นายอนุกุล ดีพลาม. (2567, 9 มิถุนายน). ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านหนองตอ ตำบลหัวช้าง อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

นายอำนาจ วงศ์หล้า. (2567, 9 มิถุนายน). ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านแวง ตำบลสระคู อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

นางอรุณรัตน์ แซ่เต้. (2567, 9 มิถุนายน). สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลสระคู อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
ประกาศอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์

ประกาศบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
เรื่อง อนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
ปีการศึกษา ๒๕๖๖

เพื่อเป็นการสมบูรณ์แห่งการศึกษาค้นคว้าหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา เพื่อให้เป็นไปตามข้อ ๑๓ แห่งระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. ๒๕๖๓ และข้อ ๔ แห่งประกาศบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เรื่อง ขั้นตอนการทำและการสอบวิทยานิพนธ์ วิทยานิพนธ์และ/หรือสารนิพนธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๓๓ แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ และมติคณะกรรมการสอบหัวข้อเรื่องวิทยานิพนธ์ ในการประชุมสอบ เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๖๖ จึงออกประกาศ เรื่อง อนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ดังนี้

เลขทะเบียนนักศึกษา	ชื่อ/ฉายา/นามสกุล	คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
๖๕๑๐๗๕๐๑๑๒๐๐๗	พระรุ่งตะวัน สิริวัฒน (แดงบุญเรือง)	รศ.ดร.โควิทย์ บำรุงศักดิ์ (อาจารย์ที่ปรึกษา)
หัวข้อวิทยานิพนธ์		
ภาษาไทย	บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด	
ภาษาอังกฤษ	THE INTEGRATION OF BUDDHIST ETHICS THAT APPEARS IN THE BOON CHAEK KHOAW TRADITION (PUBBAPETAPALI) OF THE PEOPLE IN ROI ET PROVINCE	
วัตถุประสงค์	๑. เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าว ๒. เพื่อศึกษาหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าว ๓. เพื่อบูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด ๔. เพื่อเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับบูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด	
☒ อนุมัติ	ตามมติคณะกรรมการสอบหัวข้อเรื่องวิทยานิพนธ์	

ประกาศ ณ วันที่ ๓๕ มิถุนายน ๒๕๖๖

ภาคผนวก ข

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือวิจัย

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือในการวิจัย

1. ผศ.ดร.วิเชียร แสนมี

การศึกษา

ศน.บ. (ปรัชญา), M.A. (Philosophy)

Ph.D. (Philosophy)

ตำแหน่งปัจจุบัน

อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

2. ผศ.ดร.ประภาส แก้วเกตุพงษ์

การศึกษา

ศน.บ. (ปรัชญา), M.A. (Indian Philosophy & Religion)

Ph.D. (Philosophy & Religion)

ตำแหน่งปัจจุบัน

อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

3. ผศ.ดร.จรัส ลีกา

การศึกษา

พธ.บ. (ศาสนา), M.A. (Philosophy)

Ph.D. (Philosophy)

ตำแหน่งปัจจุบัน

อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

4. ดร.สงวน หล้าโพนทัน

การศึกษา

ศน.บ. (ปรัชญา), M.A. (Philosophy)

พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

ตำแหน่งปัจจุบัน

อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

5. พระมหาสากล สุภรเมธี, ดร.

การศึกษา

พธ.บ. (รัฐศาสตร์), M.A. (Philosophy & Religion)

Ph.D. (Philosophy & Religion)

ตำแหน่งปัจจุบัน

อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ภาคผนวก ค

หนังสือขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

ที่ อว ๗๔๑๗/๖๐๑๑ ๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ถนนเลี่ยงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ (IOC)

เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิเชียร แสนมี

ด้วย พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (แดงบุญเรือง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๑๑๒๐๐๗
นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์
ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE INTEGRATION OF BUDDHIST ETHICS
THAT APPEARS IN THE BOON CHAEK KHOAW TRADITION (PUBBAPETAPALI) OF THE PEOPLE IN
ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอให้ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ (IOC) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการ
เก็บรวบรวมข้อมูลประกอบการเขียนงานวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเจริญพรมายังท่าน
ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมมาเพื่อพิจารณา

ขอเจริญพร

พ. เมธีวัชรภรณ์

(พระเมธีวัชรภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

ฉันจึง/นิจ มอ.ราชวิทยาลัย
(พ.ด.ดร.วิเชียร แสนมี)

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชสมัย เจริญนนท์ โทร. ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลคงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๓-๘๖๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๓-๘๖๘๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๔๑๓/๒๐๖๖๔

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ (IOC)

เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประภาส แก้วมณฑุพงษ์

ด้วย พระรุ่งตะวัน สิริวัฒน์ (แดงบุญเรือง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๗
นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์
ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE INTEGRATION OF BUDDHIST ETHICS
THAT APPEARS IN THE BOON CHAEK KHOAW TRADITION (PUBBAPETAPALI) OF THE PEOPLE IN
ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอให้ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ (IOC) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการ
เก็บรวบรวมข้อมูลประกอบการเขียนงานวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเจริญพรมายังท่าน
ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อพิจารณา

ขอเจริญพร

พ. น. ร. ร. ร. ร. ร.

(พระเมธีวชิราภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

ต่อจากหัวข้อ
งานที่ได้รับมอบหมาย
โดย ร. ร. ร.

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๓-๘๖๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๓-๘๖๘๘

ผู้ประสานงาน นางรัชณีย์ เจริญนนท์ โทร. ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

(ศ.ดร. ม.ร.ร. ร. ร. ร. ร.)

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอริยเอศ โท. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔
ที่ อว ๗๔๑๓/๒๐๐พพ. วันที่ ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗
เรื่อง ขอความอนเคราะห้เป็นผ้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมืการวิจัย (IOC)

เจริญพร ดร.สงวน หล้าไพนัน

ด้วย พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (แสงบุญเรือง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๒๐๐๗ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอรัญญิก ได้รับอนุมัติให้ขอคุณฉันทน์ เรื่อง “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแก้วของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE INTEGRATION OF BUDDHIST ETHICS THAT APPEARS IN THE BOON CHAEK KHOAW TRADITION (PUBBAPETAPALI) OF THE PEOPLE IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอให้ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ (IOC) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเจริญพรยังท่าน
ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อทำท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมมาเพื่อพิจารณา

พ. เมธีวราภรณ์
(พระเมธีวราภรณ์, รศ.ดร.)
รองอธิการบดี วิทยาเขตร้อยเอ็ด

၂၀၁၆/၁၇ ခုနှစ်
 အသက် ၁၈ နှစ်
 အဘိုး
 (အ. သုတ ဝိသိယ)

ภาคผนวก ง

เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการทำวิจัยในคน

ที่ จว. ๐๐๓๘/๒๕๖๗

เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการทำวิจัยในคน
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๑. ชื่อโครงการวิจัย

ชื่อเรื่อง: บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

TITLE: THE INTEGRATION OF BUDDHIST ETHICS THAT APPEARS IN THE BOON CHAEK KHAOW TRADITION (PUBBAPETAPALI) OF THE PEOPLE IN ROI ET PROVINCE

๒. ชื่อหัวหน้าโครงการวิจัย

พระรุ่งตะวัน สิริวัฒน์ (แดงบุญเรือง)

๓. ผลการพิจารณาของคณะกรรมการจริยธรรมการทำวิจัยในคน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

คณะกรรมการจริยธรรมการทำวิจัยในคน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการประชุมครั้งที่ ๓/๒๕๖๗ วันอังคารที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๗ มติที่ ๒๒/๒๕๖๗ ได้พิจารณาแล้วเห็นว่า โครงการวิจัยดังกล่าวเป็นไปตามหลักการของจริยธรรมการวิจัยในคน โดยที่ผู้วิจัยเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ โดยที่ผู้วิจัยเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ ไม่มีการล่วงละเมิดสิทธิ และไม่ก่อให้เกิดอันตราย แก่ตัวอย่างการวิจัย กลุ่มตัวอย่าง และผู้เข้าร่วมในโครงการวิจัย

จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยในขอบข่ายของโครงการวิจัยที่เสนอได้ ตั้งแต่วันที่ออกเอกสารรับรองผลการพิจารณาการทำวิจัยในคนฉบับนี้ จนถึงวันที่ ๕ เดือน เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๘

ออกให้ ณ วันที่ ๖ เดือน เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๗

ลงนาม

(พระมหาสมณรินทร์ บุริสุคตโม, ผศ.ดร.)

ประธานกรรมการ

คณะกรรมการจริยธรรมการทำวิจัยในคน

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ภาคผนวก จ

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

1. พระอธิการบัวพรรณ กิตติญาโณ

การศึกษา	ปริญญาตรี
ตำแหน่งปัจจุบัน	เจ้าอาวาสวัดบ้านโพธิ์

2. พระอธิการศุภกร สุกโขโร

การศึกษา	ปริญญาตรี
ตำแหน่งปัจจุบัน	เจ้าอาวาสวัดโนนสอสุทธาราม

3. พระอธิการสุพจน์ ขนดีโก

การศึกษา	ปริญญาตรี
ตำแหน่งปัจจุบัน	เจ้าอาวาสวัดบ้านหม้อ

4. นางนิตยา คำศรี

การศึกษา	ปริญญาตรี
ตำแหน่งปัจจุบัน	ผู้ใหญ่บ้าน

5. นางเลื่อมลักษณ์ อินทร์วัน

การศึกษา	ปริญญาตรี
ตำแหน่งปัจจุบัน	ผู้ใหญ่บ้าน

6. นายณรงค์ บุตรราช

การศึกษา	ปริญญาตรี
ตำแหน่งปัจจุบัน	ผู้ใหญ่บ้าน

7. นายสะอาด เชื้อสระคู

การศึกษา	ประถมศึกษาปีที่ 6
ตำแหน่งปัจจุบัน	ไวยาวัจกร

8. นายบุญเรือง ตอเสนา

การศึกษา	มัธยมศึกษาปีที่ 3
ตำแหน่งปัจจุบัน	ไวยาวัจกร

9. นายสมัย บุญวงศ์ษา

การศึกษา	มัธยมศึกษาปีที่ 6
ตำแหน่งปัจจุบัน	ไวยาวัจกร

10. นายสันติธร ชนะศรี

การศึกษา	ปริญญาตรี
ตำแหน่ง	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

11. นายอินทรีย์ อ่อนแก้ว

การศึกษา	มัธยมศึกษาปีที่ 6
ตำแหน่ง	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

12. นายบุญธรรม ศรีสาร

การศึกษา	ปริญญาตรี
ตำแหน่งปัจจุบัน	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

13. นายนุกูล ดีพลงาม

การศึกษา	ปริญญาตรี
ตำแหน่งปัจจุบัน	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

14. นายอำนาจ วงศ์หล้า

การศึกษา	ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.)
ตำแหน่งปัจจุบัน	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

15. นางอรุณรัตน์ แซ่แต่้

การศึกษา	ปริญญาตรี
ตำแหน่งปัจจุบัน	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

ภาคผนวก จ
หนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐ ๑ ๙๙

**มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด**

ถนนเลียงเมือง ตำบลคงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ก) พฤษภาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เรียน พระอธิการบัวพรรณ กิตติญาโณ

ด้วย พระรุ่งตะวัน สิริวัฒนโณ (แดงบุญเรือง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๗ นักศึกษาหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE INTEGRATION OF BUDDHIST ETHICS THAT APPEARS IN THE BOON CHAEK KHOAW TRADITION (PUBBAPETAPALI) OF THE PEOPLE IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเรียนมายังท่าน ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

พระเมธีวัชรภรณ์, รศ.ดร.
รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ปฏิบัติกรแทนอธิการบดี

๑ มิ.ย. ๖๗

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
ผู้ประสานงาน นางรัชฌีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑
นักศึกษา โทร. ๐๘ ๐๓๙๒ ๔๗๗๒

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลื่องเมือง ตำบลคงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐๑๙๑

พฤษภาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เรียน พระอธิการศุภกร สุกโก

ด้วย พระรุ่งตะวัน สิริวัฒน์ (แดงบุญเรือง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๗ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE INTEGRATION OF BUDDHIST ETHICS THAT APPEARS IN THE BOON CHAEK KHOAW TRADITION (PUBBAPETAPALI) OF THE PEOPLE IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเรียนมายังท่าน ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

พ. เมธีวรารักษ์

(พระเมธีวรารักษ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติกรแทนอธิการบดี

พ. เมธีวรารักษ์
อธิการบดี

๑ พ.ย. ๖๗

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชฌีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษา โทร. ๐๘ ๐๓๘๒ ๔๗๗๒

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐๑๕๖

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ดถนนเลียงเมือง ตำบลคงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

๗ พฤษภาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เรียน พระอธิการสุพจน์ ขนดีโก

ด้วย พระรุ่งตะวัน สิริวัฒนโน (แดงบุญเรือง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๗ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE INTEGRATION OF BUDDHIST ETHICS THAT APPEARS IN THE BOON CHAEK KHOAW TRADITION (PUBBAPETAPALI) OF THE PEOPLE IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเรียนมายังท่าน ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

พ. นรวิทย์

(พระเมธีวิจิตรภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

ยอหดในควมรัก
พระอธิการสุพจน์ ขนดีโก

๑ มิ.ย. ๖๗

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชฌีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษา โทร. ๐๘ ๐๓๔๒ ๔๗๗๒

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลคงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๓-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๓-๔๖๓๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๑๑๕๑

ณ พฤษภาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เจริญพร นางนิตยา คำศรี

ด้วย พระรุ่งตะวัน สิริวัฒนโน (แดงบุญเรือง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๗ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง "บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE INTEGRATION OF BUDDHIST ETHICS THAT APPEARS IN THE BOON CHAEK KHOAW TRADITION (PUBBAPETAPALI) OF THE PEOPLE IN ROI ET PROVINCE)" มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเจริญพรมายังท่าน ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

พ. เจริญพร

(พระเมธีวชิราภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

ยื่นต่อในสำเนา
นางนิตยา คำศรี
ท. น.ย. ๒๗

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๓-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๓-๔๖๓๘

ผู้ประสานงาน นางรัชณี เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษา โทร. ๐๘ ๐๓๔๒ ๔๗๗๒

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๑๑๓๙

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

พฤษภาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เจริญพร นางเลื่อมลักษณ์ อินทร์วัน

ด้วย พระรุ่งตะวัน สิริวัฒน์ (แดงบุญเรือง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๗
นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์
ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE INTEGRATION OF BUDDHIST ETHICS
THAT APPEARS IN THE BOON CHAEK KHOAW TRADITION (PUBBAPETAPALI) OF THE PEOPLE IN
ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูล
ประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเจริญพรมายังท่าน
ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระเมธีวชิราภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

ท. ฝ. ย. ๖๗
ผอ. ๑๗๖๖
นางคณิศร

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชฌีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๓๐๔๗-๒๐๐๓

นักศึกษา โทร. ๐๘ ๐๓๔๒ ๔๗๗๒

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลคงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐๑ ๙๙๑

๓/ พฤษภาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เจริญพร นายณรงค์ บุตรราช

ด้วย พระรุ่งตะวัน สิริวัฒน์ (แดงบุญเรือง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๒๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๗ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE INTEGRATION OF BUDDHIST ETHICS THAT APPEARS IN THE BOON CHAEK KHOAW TRADITION (PUBBAPETAPALI) OF THE PEOPLE IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเจริญพรมายังท่าน ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

พ. เมธีวัชรภรณ์

(พระเมธีวัชรภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

๙๙/๕๕
ยพต/๕๕ ศิวภรณ์
นางณรงค์ บุตรราช
๓.๕.๕๕

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชณี เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษา โทร. ๐๘ ๐๓๔๒ ๔๗๗๒

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐๑๙๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลคงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๓-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๓-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

๗/ พฤษภาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เจริญพร นายสะอาด เชื้อสระคู

ด้วย พระรุ่งตะวัน สิริวัฒน์ (แดงบุญเรือง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๗
นักศึกษาหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง "บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์
ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE INTEGRATION OF BUDDHIST ETHICS
THAT APPEARS IN THE BOON CHAEK KHOAW TRADITION (PUBBAPETAPALI) OF THE PEOPLE IN
ROI ET PROVINCE)" มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูล
ประกอบการเขียนงานวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเจริญพรมายังท่าน
ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมหาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระเมธีวชิราภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

ยื่นให้สัมภาษณ์
นายสะอาด เชื้อสระคู
อ.ม.ย. ๒๗

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๓-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๓-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชณี เจริญนันท โทร ๐๘-๓๐๔๗-๒๐๐๓

นักศึกษา โทร. ๐๘ ๐๓๔๒ ๔๗๗๒

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลคงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐๑๕๖

พฤษภาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เจริญพร นายบุญเรือง ตอเสนา

ด้วย พระรุ่งตะวัน สิริวัฒน์ (แดงบุญเรือง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๗ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE INTEGRATION OF BUDDHIST ETHICS THAT APPEARS IN THE BOON CHAEK KHOAW TRADITION (PUBBAPETAPALI) OF THE PEOPLE IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเจริญพรมายังท่าน ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรามาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

พ. นพ. วิภากร

(พระเมธีวชิราภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

ยื่นคำสัมภาษณ์
นางบุญเรือง ตอเสนา
๕ มิ.ย. ๖๗

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชฌีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษา โทร. ๐๘ ๐๓๔๒ ๔๗๗๒

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐๑๑๖

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ดถนนเลียงเมือง ตำบลคงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

พฤษภาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เจริญพร นายสมัย บุญวงศ์ษา

ด้วย พระรุ่งตะวัน สิริวัฒน์ (แดงบุญเรือง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๗
นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์
ที่ปรากฏในประเพณีบุญแกงข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE INTEGRATION OF BUDDHIST ETHICS
THAT APPEARS IN THE BOON CHAEK KHOAW TRADITION (PUBBAPETAPALI) OF THE PEOPLE IN
ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูล
ประกอบการเขียนงานวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเจริญพรมายังท่าน
ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระเมธีวัชรภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชฌีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษา โทร. ๐๘ ๐๓๔๒ ๔๗๗๒

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลคงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐๑๖๕๑

๗ พฤษภาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขออนุญาตเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เจริญพร นายสันติธร ชนะศรี

ด้วย พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (แดงบุญเรือง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๗ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE INTEGRATION OF BUDDHIST ETHICS THAT APPEARS IN THE BOON CHAEK KHOAW TRADITION (PUBBAPETAPALI) OF THE PEOPLE IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเจริญพรมายังท่าน ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

พ. เจริญพร

(พระเมธีวชิราภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

๗/๕/๒๕๖๗
นายสันติธร ชนะศรี
ผ.ย. ๒๗

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชสมัย เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๓

นักศึกษา โทร. ๐๘ ๐๓๔๒ ๔๗๗๒

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลี้ยวเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐๑๙๑

๓/ พฤษภาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เจริญพร นายอินทรีย์ อ่อนแก้ว

ด้วย พระจุลจอมเกล้า สิริวัฒน (แดงบุญเรือง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๗ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE INTEGRATION OF BUDDHIST ETHICS THAT APPEARS IN THE BOON CHAEK KHOAW TRADITION (PUBBAPETAPALI) OF THE PEOPLE IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเจริญพรมายังท่าน ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

พ. น. ๗๕๖๖๖๖

(พระเมธีวชิราภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

๗/๕/๖๗
ผ. น. ๗๕๖๖๖๖
๗/๕/๖๗

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชณีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษา โทร. ๐๘ ๐๓๔๒ ๔๗๗๒

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลเลื่องจาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐๑๙๑

พฤษภาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เจริญพร นายบุญธรรม ศรีสาร

ด้วย พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (แดงบุญเรือง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๗ นักศึกษาหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE INTEGRATION OF BUDDHIST ETHICS THAT APPEARS IN THE BOON CHAEK KHOAW TRADITION (PUBBAPETAPALI) OF THE PEOPLE IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเจริญพรมายังท่าน ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

พ. ธีระวิภากร

(พระเมธีวชิราภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
ปฏิบัติกรแทนอธิการบดี
นายบุญธรรม ศรีสาร
พ. ธีระวิภากร

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชณี เจริญนันท โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษา โทร. ๐๘ ๐๓๔๒ ๔๗๗๒

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐๑๖๖

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ดถนนเลี้ยวเมือง ตำบลคงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

๑๖ พฤษภาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เจริญพร นายบุญกุล ดีพลางาม

ด้วย พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (แดงบุญเรือง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๗ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE INTEGRATION OF BUDDHIST ETHICS THAT APPEARS IN THE BOON CHAEK KHOAW TRADITION (PUBBAPETAPALI) OF THE PEOPLE IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเจริญพรมายังท่านได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

พ. เจริญพร

(พระเมธีวัชรภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

ย.จิ.พัลลภ
นายบุญกุล ดีพลางาม
ค.ม.ย. ๖๗

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชณี เจริญนนท์ โทร ๐๘-๓๐๔๗-๒๐๐๓

นักศึกษา โทร. ๐๘ ๐๓๔๒ ๔๗๗๒

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐๑๔๑

พฤษภาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เจริญพร นายอำนาจ วงศ์หล้า

ด้วย พระรุ่งตะวัน สิริวัฒน์ (แดงบุญเรือง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๗ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE INTEGRATION OF BUDDHIST ETHICS THAT APPEARS IN THE BOON CHAEK KHOAW TRADITION (PUBBAPETAPALI) OF THE PEOPLE IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเจริญพรมายังท่าน ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

พ. นธวัชกร

(พระเมธีวชิราภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

ย. ๔๑๖
คณ. ศ. ย. ๖๗

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชฌีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษา โทร. ๐๘ ๐๓๔๒ ๔๗๗๒

ที่ อว ๗๙๑๓๗/ว ๐๑๕๑

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ดถนนเลิงเมือง ตำบลจตุรพักตรพิมาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

จ/พฤษภาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เจริญพร นางอรุณรัตน์ แซ่แต้

ด้วย พระรุ่งตะวัน สิริวัฒน์ (แดงบุญเรือง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๗ นักศึกษาหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแกงข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE INTEGRATION OF BUDDHIST ETHICS THAT APPEARS IN THE BOON CHAEK KHOAW TRADITION (PUBBAPETAPALI) OF THE PEOPLE IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเจริญพรมายังท่าน ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

พ. เมธีวัชรกรณ

(พระเมธีวัชรกรณ, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

ยืมตัวที่สัมภาษณ์
ทางอรุณรัตน์ แก้วแท้
พ.อ.ย. ๖๗

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชสมัย เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษา โทร. ๐๘ ๐๓๔๒ ๔๗๗๒

ภาคผนวก ข
แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

เรื่อง บุรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชน ในจังหวัดร้อยเอ็ด

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์เชิงลึกนี้จัดทำขึ้นเพื่อการวิจัยเรื่อง “บุรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด” ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความกรุณาจากท่านด้วยดี ส่วนข้อมูลที่จะได้นำไปใช้เพื่อจุดประสงค์ในการวิจัยเท่านั้น

แบบสัมภาษณ์เชิงลึกนี้แบ่งออกเป็น 5 ตอนดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ข้อคำถามเกี่ยวกับทฤษฎีเกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าว

ตอนที่ 3 ข้อคำถามเกี่ยวกับหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าว

ตอนที่ 4 ข้อคำถามเกี่ยวกับบุรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

ตอนที่ 5 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบุรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ให้สัมภาษณ์

1. ผู้ให้สัมภาษณ์ชื่อ.....นามสกุล..... ฉายา.....

2. ที่อยู่ปัจจุบัน วัด/บ้านเลขที่..... หมู่ที่..... ตำบล..... อำเภอ.....

จังหวัด..... รหัสไปรษณีย์.....

วันและเวลาที่ให้สัมภาษณ์ วัน..... ที่..... เดือน..... พ.ศ..... เวลา.....

3. ระดับการศึกษา

1.

2.

3.

4. ตำแหน่ง

1.

2.

3.

5. ผลงาน/รางวัล

1.
2.
3.

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับประเพณีบุญแจกข้าว

1. ท่านเห็นว่าประเพณีบุญแจกข้าวใน “ด้านความเชื่อ” เป็นอย่างไร ?

1.
2.
3.

2. ท่านเห็นว่าประเพณีบุญแจกข้าวใน “ด้านความสามัคคี” เป็นอย่างไร ?

1.
2.
3.

3. ท่านเห็นว่าประเพณีบุญแจกข้าวใน “ด้านอนุรักษ์สืบทอดประเพณีวัฒนธรรม” เป็นอย่างไร ?

1.
2.
3.

4. ท่านเห็นว่าประเพณีบุญแจกข้าวใน “ด้านบทบาทหน้าที่” เป็นอย่างไร ?

1.
2.
3.

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

1. ท่านเห็นว่าหลักพุทธจริยศาสตร์ “หลักตัญญูทตเวที” ในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นอย่างไร ?

1.
2.
3.

2. ท่านเห็นว่าหลักพุทธจริยศาสตร์ “หลักสังคหวัตถุ 4” ในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นอย่างไร ?

1.
2.
3.

3. ท่านเห็นว่าหลักพุทธจริยศาสตร์ “หลักบุญกิริยาวัตถุ” ในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นอย่างไร ?

1.
2.
3.

4. ท่านเห็นว่าหลักพุทธจริยศาสตร์ “หลักทศ 6” ในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นอย่างไร ?

1.
2.
3.

ตอนที่ 4 ข้อมูลเกี่ยวกับบูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าวของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

1. บูรณาการประเพณีบุญแจกข้าว “ด้านความเชื่อ” ด้วยหลักพุทธจริยศาสตร์ใน “หลักกตัญญูกตเวที” ของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นอย่างไร ?

1.
2.
3.

2. บูรณาการประเพณีบุญแจกข้าว “ด้านความสามัคคี” ด้วยหลักพุทธจริยศาสตร์ใน “หลักสังคหวัตถุ 4 ของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นอย่างไร ?

1.
2.
3.

3. บูรณาการประเพณีบุญแจกข้าว “ด้านอนุรักษสืบทอดประเพณีวัฒนธรรม” ด้วยหลักพุทธจริยศาสตร์ใน “หลักบุญกิริยาวัตถุ” ของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นอย่างไร ?

1.

2.

3.

4. บูรณาการประเพณีบุญแจกข้าว “ด้านบทบาทหน้าที่” ด้วยหลักพุทธจริยศาสตร์ใน “หลักทศ 6” ของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นอย่างไร ?

1.

2.

3.

ตอนที่ 5 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ที่ปรากฏในประเพณีบุญแจกข้าว ของประชาชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

1. ความคิดเห็น

.....
.....
.....

2. ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

.....
.....
.....

ขอขอบคุณที่ให้ความร่วมมือในการให้สัมภาษณ์ มา ณ โอกาสนี้

พระรุ่งตะวัน สิริวัฒน์ (แดงบุญเรือง)

นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนคุณนิพนธ์

ชื่อ	พระรุ่งตะวัน สิริวัฒน์ (แดงบุญเรือง)
วัน เดือน ปี เกิด	31 กรกฎาคม 2530
สถานที่เกิด	-
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2555 : นักธรรมชั้นเอก พ.ศ. 2557 : ระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย สาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง พ.ศ. 2562 : ระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดบ้านโพธิ์ ตำบลหัวช้าง อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด 45180
ผลงานตีพิมพ์	-
รางวัลที่ได้รับ	-

